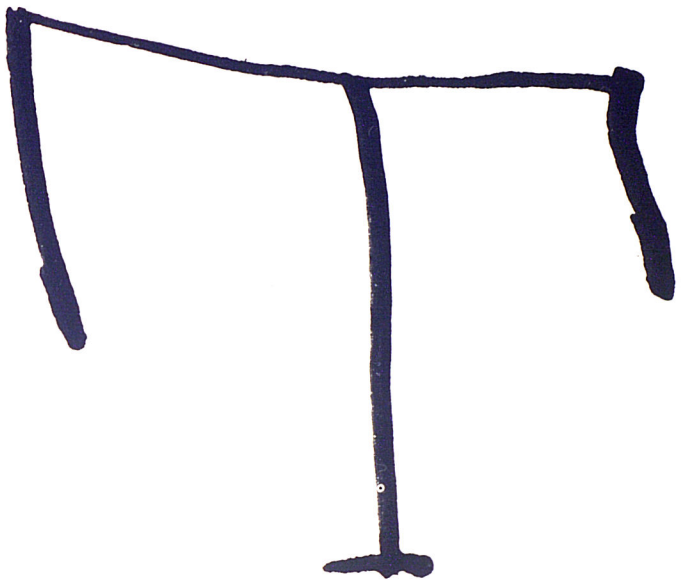

T Figura de l'Art de Ramon Llull que relaciona i ordena tots els altres components del sistema. Els seus conceptes s'organitzen en grups de tres, representats per triangles dins un cercle. A l'etapa de l'*Art abreujada d'atrobar veritat* i l'*Ars demonstrativa* són cinc tríades de conceptes: Déu-creatura-operació, diferència-concordança-contrarietat, començament-mitjà-fi, majoritat-igualtat-minoritat i afirmació-dubitació-negació. El primer i el darrer tríade desapareixen del sistema a partir de l'*Ars inventiva* de 1290, quan els nou conceptes que en queden es junten amb les nou dignitats de la figura A per formar els divuit principis bàsics de l'Art (i, per tant, també les arrels de l'*Arbre de ciència*). (AB)

TABAC Animal carnisser d'origen desconegut, que es troba documentat al *Cronicón mayoricense* d'Àlvar Campaner. Sembla que algú el portà a l'Illa i, a causa de la seva activitat depredadora, els jurats de Mallorca oferiren (1401) 30 lliures per la seva captura. El mataren a la marina de Felanitx i, després, s'ordenà que fos cremat o polvoritzat i llançat a la mar perquè hom deia que, del seu cos, se'n treia verí.

TABAC Mot amb què es designa, a Mallorca, tant la planta solanàcia de diverses espècies del gènere *nicotiana*, com el producte obtengut de les seves fulles que, sotmès a les oportunes operacions i tractaments, és emprat per fumar, aspirar o mastegar. El **tabac** *(Nicotiana tabacum L)* és una planta herbàcia, anual o perenne, procedent de l'Amèrica tropical, que fa d'1 a 3 m d'alçària. Les fulles, de fins a 50 cm de llarg, són el·líptiques o amplament lanceolades, acuminades i sèssils o subsèssils, de flors de color crema o rosa pàl·lid, amb la corol·la infundibuliformi

↓ Tabac *(Nicotiana tabacum L)*

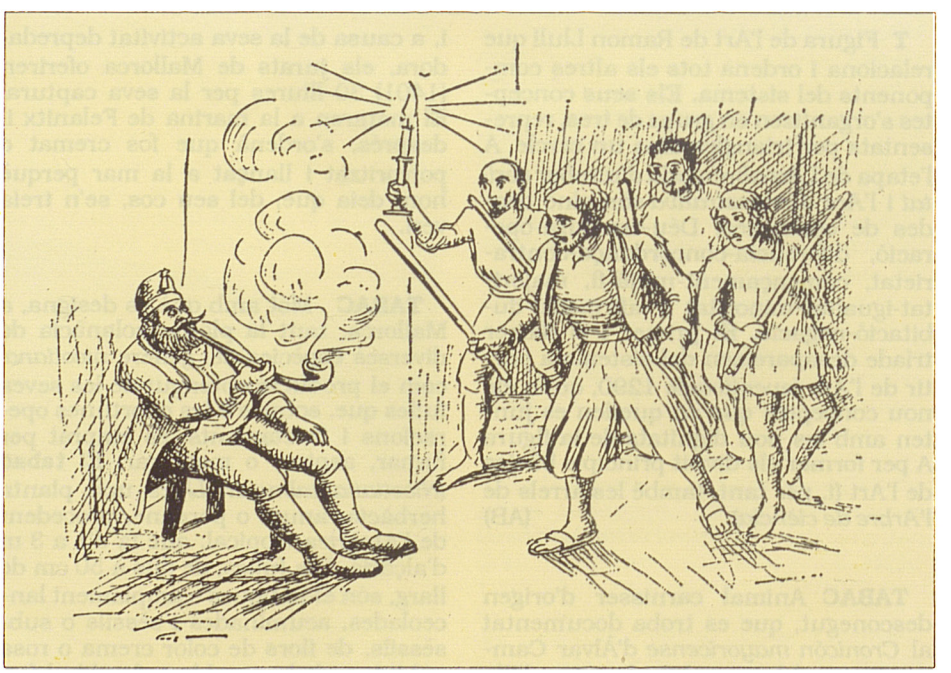

↑ Tabac de pota (*Nicotiana rustica*)

me, disposades en panícula i els fruits en càpsula ovoide. El **tabac de pota** *(Nicotiana rustica)* és una planta herbàcia anual, de 30 a 150 cm d'alçada, de fulles alternes, ovades i piloses, de flors d'un verd groguenc, disposades en panícules cimoses, i de fruits capsulars. Prové d'Amèrica del Nord i dóna un tabac de qualitat inferior. El **tabac de jardí** *(Nicotiana glauca)* és un arbust de 2 a 5 m, amb fulles alternes, el·líptiques i glauques, amb flors de corol·la tubular groga, agrupades en panícules terminals, i amb fruits capsulars el·lipsoïdals. Procedeix d'Amèrica del Sud. És conreat amb finalitat ornamental i s'ha naturalitzat a les contrades més càlides de la Mediterrània. A Mallorca, el mot 'tabac' és emprat també per denominar l'activitat i els amagatalls del contraban. Designa, a més a més, una tupada o una renyada forta. La planta del tabac —denominada, a Mallorca, també 'tabaquera'— prové d'Amèrica, però el mot és d'origen incert. A Mallorca, la paraula 'tabac' apareix en un document de 1411, per designar un animal carnisser que devorava bestiar de llana i cabrum. Consta que *'tabacco'*, *'tabauco'*, *'atabaca'*, *'altabaca'* i altres mots anàlegs, derivats de l'àrab *'tabbâq'* o *'tubbâq'*, foren usats a Espanya i a Itàlia abans del descobriment d'Amèrica. L'àrab *tubbâq* designava l'eupatori, l'olivarda i d'altres herbes medicinals, algunes de les quals marejaven, entabanaven o feien dormir. És molt probable que els espanyols donassin a la planta americana *(Nicotiana tabacum L)* el nom de *'tabaco'*, documentat el 1535, d'origen àrab i no americà, perquè observaren que els indígenes la usaven per embriagar-s'hi i que tenia efectes, per tant, semblants a les plantes que els àrabs denominaven amb el mot *'tubbâq'*. El nom espanyol de la planta americana fou introduït, en la forma castellana *'tabaco'*, a Catalunya, on apareix documentat el 1647. Contràriament, a Mallorca el mot 'tabac', originari de l'àrab i que s'aplicava a plantes d'efectes condormidors, s'utilitzà també per referir-se a la planta provinent d'Amèrica. Així, a Mallorca, en contrast amb Catalunya, la forma única ha estat sempre —en el català oral i escrit— 'tabac' i no s'ha emprat mai el castellanisme *'tabaco'*. Igualment, a Mallorca ha tengut molta popularitat el mot 'atabacar', en el sentit d'enganar algú, i l'expressió 'donar tabac', amb significació de confondre una persona, fet que enllaça amb els efectes entabanadors de les plantes dites *'tubbâq'*, emprades abans del descobriment d'Amèrica. La primera representació coneguda d'un fumador de tabac correspon a un relleu maia de Palenque (s VI-VII). El mateix dia del descobriment, el 12 d'octubre de 1492, Cristòfol Colom anotà al seu *Diario* que, en arribar a l'illa de Guanahaní (San Salvador) —actual Wathing—, els indígenes li oferiren unes fulles seques, de caràcter sagrat, que devien esser tabac. Després, fondejà a la costa oriental de Cuba i envià alguns mariners a explorar. A la tornada, Colom anotà que els exploradors havien vist molts indígenes *'con un tizón en la mano'* que fumaven. Aquesta observació del *Diario* de Colom és considerada tradicionalment la data (6 de novembre de 1492) del descobriment del tabac, atribuït al mariner Rodrigo de Jerez, un jueu convers que, amb Luis de Torres, havia anat a explorar terra endins. Els usos del tabac —aspirat, fumat o mastegat— entre les cultures precolombines eren de tipus màgic, religiós o medicinal. La planta fou portada a Europa pels descobridors i durant molt de temps va esser una curiositat dels jardins botànics o coneguda per les propietats medicinals que li eren atribuïdes. Es di-

↓ Fumador de pipa (il·lustració de les Rondalles Mallorquines)

fongué per Europa, des de la península Ibèrica i, a mitjan s XVI, ja se'n fumava a Itàlia i als Països Baixos. Jean Nicot el descobrí quan era ambaixador del rei de França a Lisboa. Cap a 1565, l'introduí a la cort francesa, quan envià a la reina Catalina de Mèdici pols de tabac per calmar-li el mal de cap. En honor a Jean Nicot, la planta fou anomenada 'nicotiana' i, més endavant, l'alcaloide del tabac, 'nicotina'. Fou el més original i el més revolucionari dels estimulants adoptats per la civilització europea a l'inici de l'edat moderna. Fumar tabac resultà una novetat tan desconcertant que, a Europa, el verb 'fumar' només s'anà imposant lentament al llarg del s XVII. Les analogies del fumar amb el beure foren constants i es parlava de 'beure el fum' i 'beure el tabac' que, de fet, es considerava una beguda seca, d'efectes semblants a les begudes conegudes. Així, la sàtira contra el tabac de Jakob Balde es titulà *L'ebrietat seca* (1658). Els s XVII-XVIII, fumar tabac fou considerat un costum que proporcionava descans, benestar i tranquil·litat. El fonament químic d'aquesta observació era l'efecte de la nicotina que, en contrast amb la cafeïna, no estimula sinó que inhibeix. Fumar fou, per tant, lligat a la contemplació i al treball intel·lectual. Entre els s XVI-XVII, la planta del tabac es difongué arreu del món, amb un èxit sense precedents. A diferència d'altres estimulants amb una sòlida tradició productora i exportadora —com les espècies (l'Índia), el te (la Xina) i el cafè (el món islàmic)—, el tabac procedia de cultures primitives (ameríndies), que no podien actuar com a grans productors i subministradors dels mercats internacionals. La primera etapa de la comercialització mundial del tabac exigí, per tant, que altres cultures n'organitzassin la producció i l'exportació. El gran avantatge fou l'extraordinària capacitat d'adaptació de la planta als diversos climes i sòls. Es conreà, així, a Espanya (1558), Anglaterra (1565), les Filipines (1575), Virgínia (1588), el Japó (1590), Macao (1600), Java (1601), l'Índia (1605) i d'altres indrets, fins a abastar una àrea pràcticament universal, sense altres límits que els climàtics. El 1558, el tabac en pols (rapè) era un element d'èxit a Lisboa. A l'inici del s XVII, el tabac comercialitzat era un producte important als mercats de Lisboa, de Sevilla i, sobretot, d'Amsterdam i experimentava un procés d'expansió contínua. A Mallorca, a l'inici del s XVII, el consum de tabac estava ja molt estès. Així, a l'inventari (1631) de la botiga del patró Sebastià Avellà, hi figurava un quintar de tabac. Les diferents denominacions (s XVII-XVIII) n'indicaven les formes de consumir-lo: el 'tabac de mastegar'; el 'de pols', per aspirar, i el 'de fum', per fumar. Davant el costum, cada vegada més generalitzat, de fumar tabac, la reacció de les autoritats d'arreu del món fou, d'entrada, la prohibició. En alguns casos —Pèrsia i Turquia— s'arribaren a castigar els fumadors amb la pena de mort. La lluita contra el tabac prengué sovint un caràcter moralitzador i religiós. Una butlla (1624) del papa Urbà VII el considerà un producte infernal, mentre que una altra, d'Innocenci XII, penà amb l'excomunió els qui en consumissin durant la celebració de la missa. Aquestes prohibicions de la primera meitat del s XVII —que en permeten documentar la difusió del consum— no aconseguiren eradicar enlloc la pràctica de fumar. Fracassades les mesures repressives, les autoritats descobriren les possibilitats d'aconseguir nous ingressos mitjançant imposts sobre el producte. A Espanya, la seva introducció fou primer gravada amb imposts (1611) i, finalment, les Corts (1632-36) optaren per la venda exclusiva mitjançant el procediment de l'estanc (1634). Consistia en el fet de donar en arrendament, per tres anys, la renda de l'estanc del tabac. A Mallorca aquesta organització s'establí cap a 1650 i fou un intent que els rendiments fiscals del tabac contribuïssin a disminuir el deute públic que Mallorca havia adquirit amb els creditors censalistes. En el període 1650-80, el balanç de l'estanc del tabac a Mallorca fou positiu. Però aviat s'anà estructurant un sistema de defraudació que enfonsà els objectius inicials. El 1685, aquest procediment estava ja en crisi. La lluita entre els defraudadors i l'administració mallorquina de l'estanc del tabac es perllongà fins a les primeres dècades del s XIX. El 1686, la Junta de Creditors Censalistes de la Universal Consignació envià un informe al rei Carles II

↓ Joan Bauçà, *Pagès assegut fumant en pipa* (c 1876)

↓ Joan Bauçà, *Fumador* (fragment, sense data)

↑ Antoni Ribes, *Pescador encenent el cigarro* (1890)

↑ Joan Bauçà, *Fumador de pipa* (sense data)

sobre la situació. Hi exposà que el consum de tabac, en les seves diverses formes, creixia dia a dia dins tots els estaments de Mallorca i que podia generar uns ingressos fiscals de 25.000 a 30.000 lliures. Però aquest rendiment fiscal topava amb un contraban cada dia més actiu, en el qual participaven tant seglars com religiosos. Així mateix, des de Menorca, a través dels ports d'Alcúdia i de Pollença, eren introduïdes a Mallorca nombroses partides de tabac de contraban. El comerç dels francesos era també una altra via de penetració contrabandista. Aquesta defraudació determinava que minvassin els rendiments de l'estanc del tabac, el dret d'arrendament del qual, a Mallorca, baixà de 19.992 lliures (1671) a 15.203 (1683). L'arrendatari sol·licità ajuda als jurats perquè intercedissin prop del virrei en la lluita contra el contraban (1687) i exposà el cas de la confiscació de tabac feta al prevere Gabriel Mesquida dins l'església de Sant Miquel, de Palma. El 1689, els jurats de Mallorca remeteren al rei Carles II un segon informe per plantejar que, atesa la continua defraudació, probablement no trobarien qui volgués arrendar el dret de l'estanc del tabac. A la segona meitat del s XVII, en sintonia amb el creixement de consum de tabac a tot Europa, Mallorca n'importava uns 200 quintars anuals. El provinent del Brasil, que fou el de més demanda durant el s XVIII, arribà a gaudir d'una preferència clara i determinà que, a partir de 1699, es passàs d'importar-ne 74 quintars anuals a 346. Altres de menor demanda eren els de fum, de pols, el francès i el sevillà. A la fi del s XVII, els estoigs de tabac (tabaqueres) eren, entre els mallorquins, tant un element de luxe i d'ornamentació personal, com un objecte utilitari. Així, a l'inventari (1738) de fra Antoni Cocovi, religiós de l'orde de Malta, hi figuren tres capses de posar tabac: una de llautó, una de conxa i una de marfil. Els ports catalans, a la segona meitat del s XVII, registraren un creixement espectacular quant a embarcaments de tabac destinat a Mallorca. Inicialment, el tràfic de Catalunya a Mallorca es limità a Barcelona. Però, a partir de 1698, s'incrementà el volum dels embarcaments cap a Mallorca i s'hi incorporaren els ports de Tortosa i de Mataró. Curiosament, en els viatges de tornada dels navegants mallorquins procedents de les Canàries, el tabac fou tan sols una càrrega excepcional. En el període 1650-1720, les Canàries només apareixen una vegada com a plataforma de tabac del Brasil cap a Mallorca, amb 28 maços consignats a Joan Ballester (1688). Durant el mateix període, contràriament, Marsella tengué un paper fonamental en la provisió de tabac per als mallorquins. Des de 1661, fou un dels gèneres que arribaven a Mallorca fent part d'un gran corrent importador procedent de Marsella. El 1698, n'arribà, conjuntament amb el conrat en el sud de França, la primera partida especificada del Brasil. Un altre port des d'on se'n transportava a Mallorca era Liorna, que, vinculada a Holanda a través de la comunitat jueva, accedia al tabac del Brasil. En aquest comerç amb Liorna, hi participava molt activament la minoria xueta mallorquina. El 1679, el liornès Gaetano Celentano, que residia a Mallorca, reclamà al capità Fèlix Seró que li fos pagada la comissió per 40 maços de tabac de Brasil. La noblesa mallorquina experimentà un creixent interès en el negoci d'aquest producte. En el període 1670-90, el senyor Jeroni Doms tengué un paper destacat com a arrendatari de l'estanc del tabac. El 1701, l'enginyer militar Martín Gil de Gainza arrendà, per tres anys, l'estanc del tabac, per 15.000 lliures anuals. Signe d'una implicació creixent de l'estament aristocràtic en aquest negoci, en foren fiadors el senyor Baltasar Rossinyol Fortesa; els cavallers Joan Baptista Bordils, Ramon Brondo, Francesc Trullol i Antoni Serralta; el donzell Miquel Joan Fuster; el ciutadà militar Jaume Desmàs, i el senyor Francesc Serralta. El 1702, Martín Gil de Gainza pactà el subarrendament de l'estanc del tabac a favor del senyor Francesc Despuig. A la segona meitat del s XVII, es conrava la planta a Mallorca. El 1702, fou desestimada la petició dels síndics de la Part Forana de prohibir-ne el cultiu a l'Illa. L'autorització d'aquest conreu a Mallorca fou, però, una mesura d'efectes negatius. El tabac de Mallorca, de baixa qualitat, era consumit tan sols pels mallorquins més humils. D'altra banda, el seu consum tendia a restar terres als cereals i a les lleguminoses, productes necessaris per a l'alimentació de la població illenca. La llibertat de sembrar-ne significà que la Renda del Tabac deixà d'aportar al regne 17.000 lliures. Per tot això, el 1713, davant la penúria de la Universal Consignació per atendre les despeses ce-

↓ Joan Bauçà, *Pescador encenent la pipa* (1910)

↓ Gegant de Cort fumant en pipa

↑ Anglada Camarassa i Santiago Rusiñol fumant en pipa, obres de Picasso i Joan Pellicer

realícoles, en fou prohibit el cultiu a Mallorca durant tot el s XVIII. Malgrat tot, els mallorquins practicaren el conreu clandestí en petits espais. Així, el 1763, fou descobert Gabriel Rosselló —Comte—, que en tenia sembrades 300 mates. Les disposicions sobre aquest producte (1725) establien l'obligació dels estanquers de les viles de Mallorca de tenir-ne, 'tant de pols com de fum'. Durant el s XVIII, el seu preu presentà una gran estabilitat: de 12 sous/lliura (1722) pujà tan sols a 15 sous/lliura (1794). El 1817, el tabac de fulla del Brasil es venia en els estancs de Mallorca a 14 sous la lliura i l'estanquer hi guanyava 1 sou per lliura. El petit comerç, a través del estancs de les viles de Mallorca, fou exercit, en part, per membres de la minoria xueta. El 1727, Jaume Picó —Marxando— era l'estanquer de Campanet. El 1811, hi havia estanquers xuetes a Artà, Campanet, Manacor, Sóller i Son Servera. Des de la segona meitat del s XVII fins a mitjan s XX, 'anar de tabac' arribà a ser la denominació genèrica de l'activitat contrabandista. Aquest contraban tengué una notable organització fonamentada en una activitat lucrativa, que implicava gairebé totes les classes socials. La seva repressió fracassà perquè l'Administració no disposava dels mitjans materials i humans necessaris. L'aparell repressiu del contraban de tabac no tenia tampoc els incentius suficients per exercir la seva labor i es deixava corrompre amb facilitat per l'aparell contrabandista. El 1787, els denominats *Resguardos de Rentas* s'estructuraven, quant al tabac, en el *Resguardo del Tabaco*, a Palma; el *Resguardo Volante* o *Resguardo Forense del Tabaco*, dividit en les partides d'Inca, Llucmajor, Alcúdia, Manacor, Andratx i Sóller, i el *Resguardo de Mar*. El 1792, els de rendes, tabac i salines foren unificats i s'introduí la denominació del *Resguardo Unido*, de Palma, que fou objecte de modificacions el 1793 i el 1798. L'escassesa dels seus efectius humans i la seva distribució féu que el dispositiu mostràs una ineficàcia total davant el contraban. En el període 1786-97, el tabac apareix en més del 65% de les captures de contraban efectuades per les autoritats de Mallorca. La gravetat de la situació es féu patent quan, a la fi del s XVIII, les partides decomissades superaren les consumides legalment. Davant l'operativitat del sistema contrabandista, davallà lentament el consum de tabac adquirit en els estancs de Mallorca: de 88.000 lliures castellanes (1740) minvà a 33.000 (1770). En el període 1770-75, hi hagué una considerable recuperació, amb una mitjana de 65.000 lliures. Però els anys 1775-98, el descens fou ràpid i el consum es reduí a 7.000 lliures. El fracàs absolut del sistema repressiu es féu evident quan, a la fi del s XVIII, el valor del consum era estimat en 350.000 reials de velló i just bastava per pagar les despeses de l'aparell de control que, només en sous dels funcionaris, representaven ja 300.000 reials. Aquesta situació aberrant fou denunciada pel prevere Andreu Danús, rector de Santanyí, amb l'al·legat *Dictamen contra el estanco del tabaco*. Les captures de tabac del període 1752-61, en lliures castellanes, foren 72.937 d'*Hoja del Brasil*, 5.415 d'*Hoja de Levante*, 1.775 de *Lavado de Génova*, 749 de *Monte Habano* i 206 de *Lavado Exquisito*, amb un total de 81.082 lliures. El 1794, tan sols de tabac de fulla (el Brasil i Llevant), se n'apressaren uns 100 quintars. El 1760, el valor del tabac duit de fora el situava en el quart lloc entre el conjunt de les importacions de Mallorca. El 1798, el rei Carles IV, atès el gran consum de tabac de fulla del Brasil i de Llevant entre els mallorquins —fet que determinava que fossin introduïts de contraban a l'Illa, amb greu perill de dur-hi la pesta— resolgué, mantenint les normes relatives al tabac de pols, permetre'n la lliure introducció i ús a Mallorca. La disposició significava que s'hi podrien introduir, però només per a l'estricte consum interior i no per a la reexportació. Immediatament el sistema con-

↓ Maria Carbonero, *Fumadora*

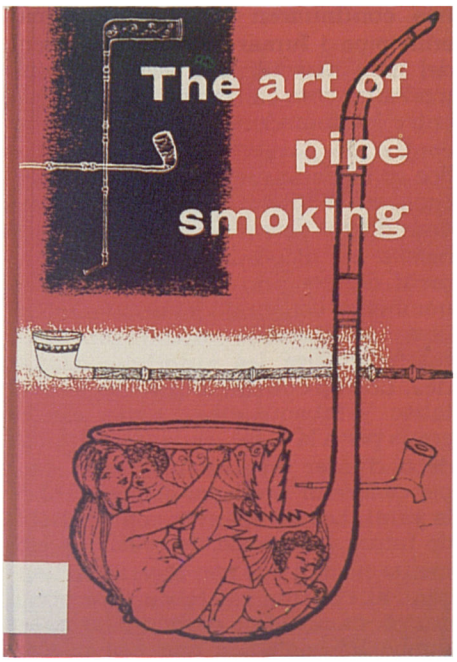

← Façana d'un estanc (es Born, Palma)

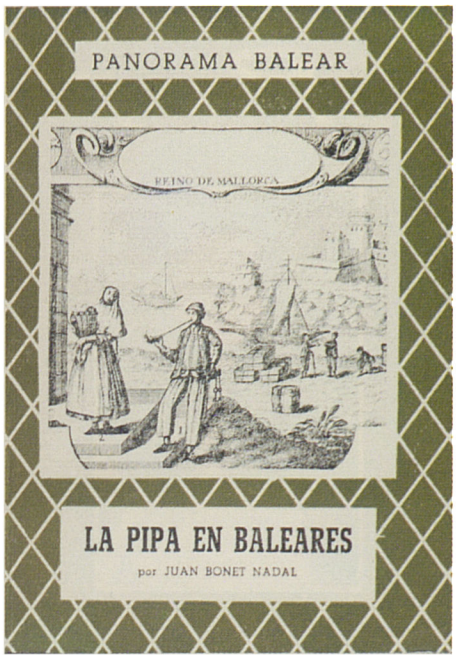
trabandista de tabac illenc experimentà una girada fonamental. Fins aleshores centre de consum, Mallorca es convertí en centre reexportador de tabac de contraban, amb una funció semblant a Orà, Alger, Gibraltar i Menorca. El 1800, la reexportació era ja un fet i fou capturat a les costes de València, procedent de Mallorca, un vaixell amb càrrega de tabac del Brasil. El 1801, arribaren a Mallorca el bergantí «San Nicolás», provinent de Lisboa, amb 300 rotlles de tabac del Brasil i una embarcació de Tunis, amb 300 quintars. Les autoritats sospitaren que part d'aquests carregaments seria destinada a una reexportació fraudulenta. D'altra banda, el proveïment dels estancs mallorquins de bon tabac del Brasil era deficient, fet que provocà les queixes dels batles (1817). El Trienni Liberal abolí l'estanc del tabac (1820), perquè el considerava un signe de l'Antic Règim que anava contra la llibertat de comerç. Però la forta reducció dels ingressos obligà els liberals a tornar al monopoli (1822). Amb el retorn de l'absolutisme, es restablí (1824) totalment. Durant el s XIX, al costat d'una intensíssima activitat d'importació de tabac de contraban, persistí la sembra clandestina de tabaqueres, destinades a l'autoconsum. Les plantes eren assecades als sostres o a altres dependències. Les fulles seques es capolaven i es destinaven, sobretot, a tabac de pipa. Els conradors clandestins eren multats, a més d'arrabassar-los i destruir-los les plantes. L'arxiduc Lluís Salvador considerà que el tabac podria esser, a Mallorca, un cultiu molt rendible, ateses les condicions de sòl i de clima de l'Illa, però que no es conrava perquè era un gènere estancat. Durant el seu recorregut per Mallorca (1867), només descobrí exemplars aïllats de tabaqueres. Consignà que si el monopoli fos suprimit, el cultiu oferiria molts avantatges als mallorquins. A Mallorca, abans de la reforma fiscal de 1845, la renda mitjana anual del tabac era de 38.575 pessetes per habitant i després de la reforma ascendí a 56.500. Presentà un creixement continuat, però el 1874-75 havia davallat considerablement a causa, sobretot, del gran increment de les importacions de tabac de contraban. El 1887, fou autoritzat el monopoli de la fabricació i la venda del tabac a Espanya, adjudicat a la Companyia Arrendatària de Tabacs. L'estancament del tabac afectava tota la Península i les illes Balears, mentre que les Canàries en foren excloses per la seva condició de ports francs. El 1894, les autoritats de Mallorca s'alarmaren per la davallada de les vendes als estancs —amb la corresponent minva d'ingressos fiscals— i advertiren els batles contra el contraban, que n'era la causa. Entre 1919-23, les illes Balears donaren una recaptació mitjana per tabac de 3.735.128 pessetes. El 1925, el consum anual mitjà era de 19,72 pessetes, fet que situava les illes Balears en el lloc quinzè de les províncies espanyoles. El cultiu a Espanya no fou regular fins a la promulgació de la Llei d'autoritzacions (1917). La legislació establia que el cultiu del tabac exigia un permís previ, de caràcter anual. Entre 1921-26, el cultiu tengué un caràcter experimental. El 1927, es concedí autorització per sembrar-ne a conradors de diverses províncies, les Balears entre aquestes. El novembre de 1927, les plantacions de sa Pobla —sobretot de Son Tut, de Rafel Torres— donaren un balanç positiu. Sa Pobla es consolidà ràpidament com el principal centre productor de tabac a Mallorca. Els pobles instal·laren assecadors de tabac a les sales de les cases o a edificacions fetes expressament. Començà també a aquesta vila la fabricació clandestina de cigars —anomenats amb el castellanisme *puros*—, destinada al mercat de Mallorca. El 1936 fou autoritzat el cultiu de tabac a denou municipis de Mallorca, amb un total de 442 conradors i una sembra de 3.605.500 plantes. Els municipis eren sa Pobla (301 conradors i 2.323.000 plantes), Alcúdia (33 i 223.000), Inca (26 i 295.000), Muro (23 i 194.500), Búger (12 i 99.000), Palma (6 i 69.500), Selva (6 i 68.000), Pollença (6 i 33.000), Llubí (5 i

↓ Estanc del carrer de Sant Magí (Palma)

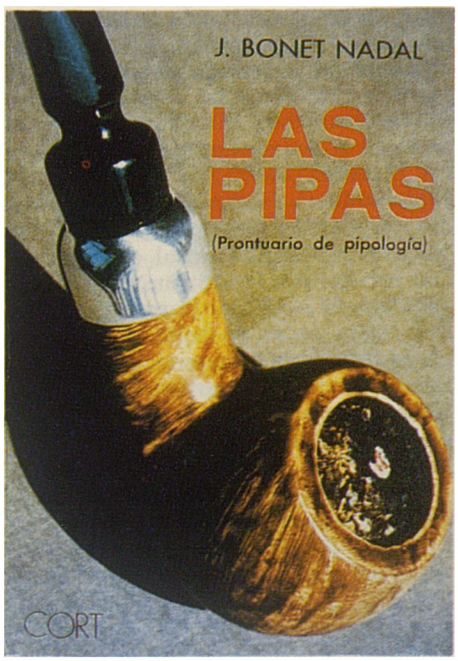

↑ Joaquim Verdaguer, *El arte de fumar en pipa (edició en anglès)*

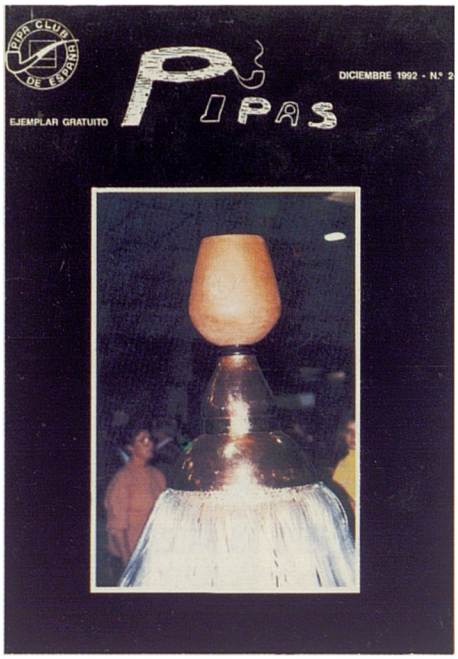
↑ Joan Bonet Nadal, *La pipa en Baleares*

↑ Joan Bonet Nadal, *Las pipas*

100.000), Capdepera (5 i 16.000), Campanet (4 i 25.500), Petra (4 i 22.500), Felanitx (3 i 30.000), Sencelles (2 i 33.000), Son Servera (2 i 9.000), Santa Maria del Camí (1 i 20.000), Sant Joan (1 i 16.000), Santa Margalida (1 i 16.000) i Campos (1 i 12.000). El fort control de les autoritats el feia, però, un cultiu poc atractiu. A sa Pobla, la decadència del conreu de tabac començà a la postguerra, quan les terres dedicades a la producció de patates i mongetes —en gran part destinades al mercat negre— oferien un rendiment molt superior. Amb la progressiva liberalització econòmica, els pagesos abandonaren el cultiu a favor d'altres de més rendibles i menys controlats. El 1945, la Companyia Arrendatària de Tabacs donà pas a Tabacalera SA, empresa de l'Estat espanyol. Es creà per gestionar el monopoli estatal de tabacs i els serveis annexos, que acabà el 1986, amb l'entrada d'Espanya en el Mercat Comú. A Mallorca, les formes de consumir tabac han sofert importants variacions entre els s XVII-XX. El costum de rosegar-ne, procedent dels indis d'Amèrica, hi fou sempre absolutament marginal i practicat, en temps passats, gairebé només pels mariners. La pipa, com a element de fumar, és anterior al descobriment del tabac i ja apareix documentada entre els bàrbars al servei de Roma. Era emprada per fumar herbes aromàtiques i curatives i aquest costum de fumar altres herbes que no fossin tabac fou també practicat entre els pagesos de Mallorca fins a mitjan s XX, fet derivat de l'escassesa de tabac o del cost que suposava. Els indis descrits en el *Diario* de Cristòfol Colom fumaven tabac amb pipes en forma de Y. El tabac de pipa fou introduït a Europa el s XVI. A la Mallorca dels s XVII-XVIII, el costum de fumar amb pipa s'estengué entre els pagesos i els mariners. Els pagesos mallorquins —a més del subministrament dels estancs i dels contrabandistes— es proveïen sovint de tabac per a les pipes mitjançant la sembra clandestina de tabaqueres als corrals de les cases o a terrenys de cultiu allunyats dels camins. Així evitaven esser denunciats pels confidents de la Companyia Arrendatària de Tabacs, dits popularment 'espies'. Aquestes plantes sembrades d'amagat eren tabac de pota, dit també 'tabac ros' o 'pelut'. A la Mallorca del s XIX, la pipa, objecte de poc valor, de test o de fusta, era la forma més econòmica i popular de fumar. Sovint els mateixos fumadors les fabricaven amb llenya de mata, arbocer, ametler o cirerer. Però, al llarg dels s XIX-XX, el costum de fumar amb pipa minvà entre les classes populars mallorquines a favor del cigarret. A mitjan s XX, la pipa s'anà convertint en una forma de fumar pròpia de minories selectes, coneixedores d'unes normes molt precises. Dins aquest context, Joaquim Verdaguer Travessi publicà *El arte de fumar en pipa* (1931), obra que conegué un gran èxit i que fou traduïda a nombrosos idiomes. Després de la Guerra Civil, Mallorca esdevengué, a través de la família Bonet, un centre de renom del món de les pipes. Així, Sebastià Bonet Garí (Tarragona 1905 - Palma 1982) obrí, a Palma, el Taller Bonet (1941-94), dedicat a la fabricació i a la reparació de pipes, elaborades amb bruc. El seu fill *Joan Bonet Nadal* —*Bonet de ses Pipes*— (←) continuà la labor del seu pare i la perfeccionà fins aconseguir que les pipes Bonet, gaudissin de ressò internacional. Amb la finalitat de difondre l'art de fumar amb pipa, publicà *Las pipas. Prontuario de pipología* (1976). Encoratjà, a Mallorca, la fundació del Pipa Club d'Espanya (1975). Impulsà, a més, la revista *Pipas*, editada a Palma, de la qual sortiren 22 números, de gener de 1979 a desembre de 1992. Dissenyà la pipa més gran del món —per a 1.000 fumadors—, amb la qual es féu, a Palma, el Dia Mundial de la Pipada de la Pau (1992). Gràcies a les activitats de Joan Bonet també se celebraren a Mallorca els campionats d'Espanya de Fumada de Pipa: a Palma (1977, 1980 i 1992), Algaida (1987) i Calvià (1989). A la fi del s XVII, a Mallorca es consumia tabac enrodillat amb la fulla mateixa. Atès que era tabac pur, aquesta modalitat fou denominada *'cigarro puro'*, en castellà. El castellanisme *'puro'* s'introduí en el català de Mallorca i s'imposà com a única denominació en la llengua oral, mentre que el mot 'cigar' hi ha estat sempre d'ús estrictament escrit. A l'inici del s XIX, començà a associar-se el consum de cigars —particularment els de Cuba— amb la riquesa i la distinció social de la burgesia ascendent. El *cigarro* no era tabac pur, sinó un cos de tabac voltat primer de fulles d'altres plantes,

sobretot de blat de les Índies. Era consumit ja pels indígenes a l'època del descobriment d'Amèrica, atès que la porositat de la fulla del blat de les Índies permetia reduir la força de l'aspiració i suavitzar la ingestió de nicotina. El català oral de Mallorca adoptà el castellanisme 'xigarro' com a forma per designar el 'cigarret'. Quant al mot 'xigarret', la llengua oral de Mallorca l'empra com a diminutiu estricte del 'xigarro'. El s XVII, a Barcelona, es fabricava ja paper de fumar i, a Mallorca, es consumia tabac envoltat de paper i de fulles d'altres plantes. El 1817, s'inicià a Espanya la venda de cigarrets de paper. Posar la picadura de tabac, que es duia dins la petaca, dins un paper fi —que es portava en forma de llibret— era una operació lenta, que esdevengué una forma de descansar. Així, les expressions 'fer un xigarro', 'fer una fumada' o, simplement, 'fumar', esdevengueren sinònim de fer una pausa durant la jornada laboral. El 1881, es patentà la primera màquina de fer cigarrets. Eren, però, més cars que els lligats a mà i el seu consum fou inicialment reservat només a una minoria refinada. Es convertiren, així, en un signe d'elegància i de modernitat. Abans de la Guerra Civil, els cigarrets industrials eren consumits per una minoria de mallorquins, però eren la forma ordinària de fumar entre la colònia estrangera de Mallorca. La majoria de fumadors mallorquins continuà, per tant, lligant a mà els seus cigarrets. Aquest costum persistí fins que el creixement econòmic generat pel turisme, a la segona meitat del s XX, generalitzà entre els mallorquins el consum de cigarrets industrials. A la Mallorca pagesa, es fumava també per motius tant funcionals com per defensar-se dels moscards, sobretot a les terres pròximes a les zones humides. Encendre el tabac per fumar es feia mitjançant foguers de pedra foguera o de metxa. A l'hivern, a algunes tavernes de Mallorca, calaven foc a un socot de figuera —fusta de combustió lenta—, que servia alhora per encalentir el local i per proveir de caliu els fumadors de pipa. L'ús de mistos per encendre tabac era una pràctica minoritària, a causa del seu cost. A mitjan s XX, es generalitzaren els encenedors de benzina, que esdevengueren, a vegades, també senyal de distinció social. Els mistos de fusta es mantengueren, però, per encendre pipes i cigars. Després, s'estengué l'ús dels encenedors de gas, produïts a baix cost. Les diferents formes de fumar prengueren immediatament connotacions socials. El consum del tabac en pols (rapè) fou, a la Mallorca del s XVIII, un signe de relleu social. El s XIX-XX, el

↑ Revista *Pipas*

cigar fou considerat a Mallorca un element senyorial o burgès, mentre que el cigarret de paper, lligat a mà, era un element propi de les classes treballadores. Aquesta valoració social fou recollida a gloses i cançons populars, com 'Qui té duros fuma puros / qui no en té fuma paper'. Durant el s XX, en relació al tabac s'han produït dos corrents oposats: la generalització del costum de fumar entre les dones i, contràriament, la lluita institucional contra el tabaquisme. D'una banda, l'hàbit de fumar, sobretot cigarrets industrials, s'ha estès. La dona, en la seva lluita per la plena igualtat, ha fet de l'acció de fumar un signe reivindicatiu i igualitari. A Mallorca, fins a mitjan s XX, el costum de fumar entre la població femenina fou extremadament minoritari i reservat a determinats cercles socials. De fet, que l'escriptora George Sand fumàs, durant la seva estada a Valldemossa (1838-39), fou un motiu d'escàndol entre els illencs de l'època. A la Mallorca transformada pel turisme, les noves generacions femenines s'anaren incorporant de forma creixent al costum de fumar, gairebé exclusivament en la forma de cigarrets. A més a més, el desenvolupament econòmic d'aquest període produí la definitiva crisi del contraban de tabac que, dins una societat amb un nivell de vida creixent i amb una llibertat comercial cada vegada més accentuada, perdé rendibilitat i fou substituït progressivament pel narcotràfic, un comerç molt més lucratiu malgrat el seu rebuig social. Tot i fer del fumar un signe d'igualtat, les dones mallorquines continuaren considerant fumar amb pipa i fumar cigars un element del món masculí. Per això, tant una modalitat com l'altra són excepcionals entre les fumadores. Les advertències contra els perills del tabac donaren lloc al consum creixent, des de la dècada de 1960-70, primer de cigarrets amb filtre i després de cigarrets *light*, baixos en nicotina i quitrà. L'increment del consum de tabac —tant en nombre de consumidors com en quantitat consumida— acabà provocant l'alarma entre les autoritats sanitàries, un cop constatat que l'addicció al tabac —tabaquisme— tenia efectes greus per a la salut. La lluita antitabac deixà d'esser un element moralitzador per esdevenir un factor de protecció de la salut. Les campanyes contra l'hàbit de fumar han posat de relleu els elements nocius que són ingerits mitjançant el consum de tabac —nicotina, quitrà, monòxid de carboni i altres— i també les malalties que s'hi relacionen, que són causa de mort prematura, sobretot per càncer i malalties cardiovasculars i respiratòries. La lluita contra el tabaquisme fou iniciada en els països nòrdics, però a Espanya començà molt més tard (1978) i de forma tímida i vacil·lant. Lentament, les institucions responsables de la protecció de la salut anaren articulant mesures normatives i informatives contra el tabaquisme. Mitjançant un Reial Decret (1982) fou establert un marc normatiu relatiu al tabac que en reduïa la publicitat, en prohibia el consum a determinats espais, obligava a imprimir en els paquets el perill que suposava per a la salut, en limitava els contenguts de quitrà i de nicotina i en prohibia la venda als menors de setze anys. La lluita contra el tabac, en la qual els Estats Units fan el paper de capdavanter, s'ha intensificat des de 1982 i s'ha reforçat amb les normes de la Unió Europea. El seu consum és considerat una de les toxicomanies —amb l'alcohol i diverses drogues— que s'han de combatre. A Mallorca, un equip dirigit per Amador Calafat Far elaborà (1980-85) i publicà *Decideix. Programa d'educació sobre drogues* (1985), manual preventiu dedicat a totes les drogues i, especialment, al tabac, l'alcohol i la marihuana. Aquest programa fou aplicat en diverses comunitats autònomes. El mateix equip féu l'estudi *Alcohol, tabaco y drogas en Enseñanza Media* (1993), amb les dades recollides en els centres educatius de Mallorca el període 1981-92. Com a eina contra el tabaquisme, va elaborar la *Guia pràctica per deixar de fumar* (1994). L'estudi constatà que el tabac ja no gaudia, entre els joves mallorquins, de l'atracció que havia tengut en altres èpoques. Els qui no ha-

↑ Seu de la Tabacalera (Palma)

vien fumat mai s'incrementaven des del 10,8% (1981) al 36,5% (1992), mentre que els qui fumaven cada dia davallaven del 34,8% al 13,1%. El nombre de cigarrets minvava també: d'una mitjana de 37,28 setmanals es passava a 23,21. La disminució global del consum de tabac entre els joves de Mallorca contrasta, però, amb la decidida incorporació de les dones a l'hàbit de fumar. El 1992, la proporció de les joves fumadores (61%) és significativament superior a la de fumadors (39%). A les illes Balears, les vendes de cigarrets —que havien mantengut una tendència a l'alça fins a 1993— sofriren (1994) una davallada, que apunta a una regressió sostenguda i no conjuntural. El 1994, s'hi vengueren 96,9 milions de capses de cigarrets rossos i 31,6 milions de capses de negres. El 1995, les vendes havien minvat a 93,9 milions de capses de cigarrets rossos i a 30,8 milions de negres. Contràriament, la venda de cigars hi experimenta un increment sostengut: 21,8 milions d'unitats (1993), 23,7 (1994) i 24,2 (1995). L'increment del valor del tabac venut a les illes Balears tendeix també a reduir-se. De 1993 a 1994, sofrí un increment del 28,3%. Seguidament, l'augment del valor de les vendes passà de 25.800 milions de pessetes (1994) a 27.742 (1995), amb un increment del 7,5%. El període de la màxima recaptació amb el tabac (1994) fou el mes d'agost (3.279 milions de pessetes), fet lligat al moment de màxima afluència turística. El 1995, els cigarrets negres més venuts a les illes Balears foren —expressats en milions de capses— els Ducados (18). Quant a cigarrets rossos, les marques més venudes foren Fortuna (19,4), Marlboro (13,5), Gold Coast (9,5) i Winston (8,9). Els cigars més venuts el 1994 —expressats en milions d'unitats— foren els Reig 7 (5,2) i les Farias (2,5). El tabac de pipa i els cigars de Cuba, denominats popularment 'havans', són marginals quant al volum consumit. Fumar amb pipa és considerat un art minoritari i exquisit davant de la vulgaritat dels cigarrets. Consumir cigars de Cuba, per altra part, és un signe de riquesa i de poder i sovint va unit també al gust pel refinament en el menjar i el beure. El 1994, les illes Balears presenten l'índex més alt de compra de capses de tabac per càpita (249,6 capses) de tot Espanya. Convé remarcar, però, que una quantitat molt important del tabac venut a les Illes no és consumit pels seus habitants, sinó pels turistes, que n'incrementen les vendes els mesos d'estiu i que reforcen la demanda de tabac ros. El 1996, la venda legal del tabac a Mallorca es du a terme a través de 276 estancs. El contraban d'aquest producte ha perdut totalment la importància que tengué en el passat. És freqüent, però, entre les classes populars, l'adquisició de cigars forts, procedents del País Valencià, i de toscans, originaris de Brissago (Suïssa). En contrast amb la gran importància del consum de tabac, el seu conreu és inexistent a Mallorca. El tabac, com a element de comerç, consum i producció a Mallorca en el període de 1650-1812, ha estat acuradament estudiat per Andreu Bibiloni Amengual. (DF)

↓ Cartell de la campanya antitabac del Govern Balear

TABAC, COVA DES Denominació genèrica d'antics amagatalls de contraban de tabac. Al cap Vermell del terme de Capdepera, situada entre na Massot i les coves de s'Ermita o d'Artà. ■ Al morro de sa Vaca del terme d'Escorca. ■ A la costa del terme de Manacor, entre cala Petita i sa Ferradura. ■ A la costa de l'illa Conillera, de l'arxipèlag de Cabrera (Palma), situada entre s'Homonet i el racó de s'Escala. (M)

TABAC, ESCULL DES Indret de la costa de l'illa Conillera de l'arxipèlag de Cabrera. (M)

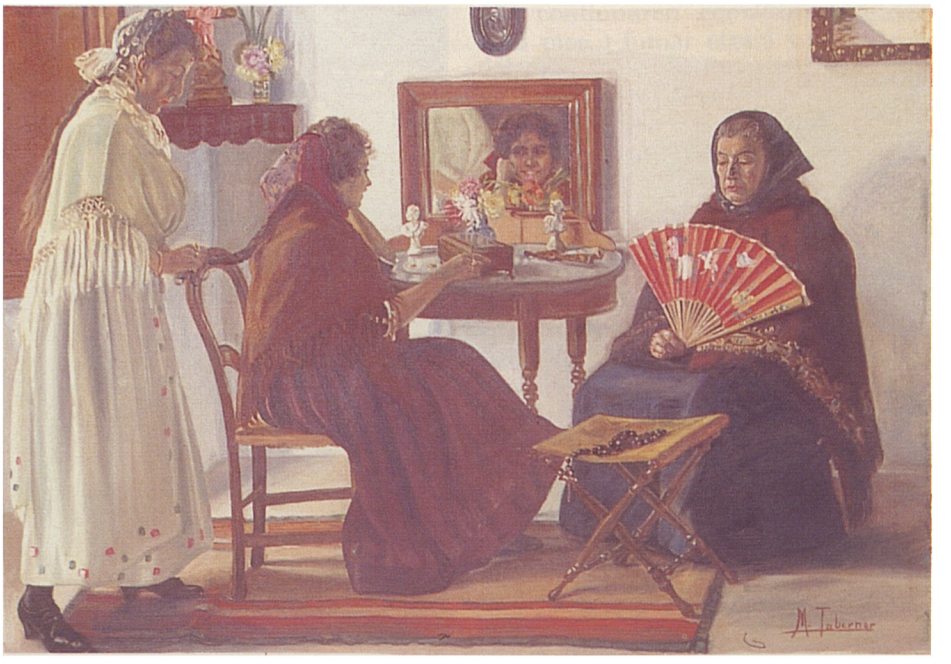
TABADES, SÍQUIA DE LES Al terme de Santa Margalida. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1527. (M)

TABAQUER, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada a sa Marina, entre can Castanyola, can Estela, can Valent i can Moranta. ■ Al mateix terme, entre es Lloquet, es Capsol i Son Lledonet. (M)

TABAQUER, CAS Propietat rústica del terme de Palma, situada entre es Pil·lari, can Fideu, ses Mosqueres i can Mirabò. (M)

↑ Obra de Yamandú Tabárez

↑ Mateu Taberner Oliver, *Capvesprefestiu*

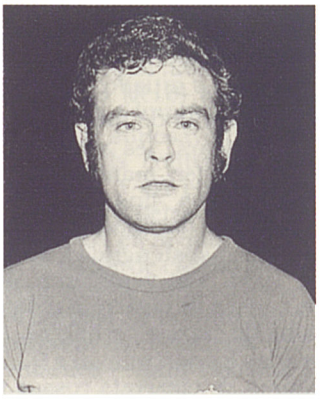
TABÁREZ GONZÁLEZ, YAMANDÚ (Montevideo 1941) Pintor. Estudià a l'Escola Nacional de Belles Arts (1960-62) i al Taller Ribeiro (1963-67), de Montevideo. Entre 1975 i 1979, fixà la residència a Mallorca. Féu (1970) la primera mostra individual a Punta del Este (Uruguai). Posteriorment, ha exposat a Montevideo, Caracas, Palma (1975, 1976 i 1979), Manacor (1977), Alacant i Nova York (EUA). Ha fet pintures murals per als edificis de l'agència Bel-Air, de Rotterdam (Països Baixos), i de l'hotel Palma Nova (Calvià). Ha il·lustrat el llibre *Cuentos del País de los Gauchos* (1991). La seva obra s'inscriu dins un corrent constructivista, amb perfils de gruixat traçat negre.

TABERNER ADROVER, SEBASTIÀ (Sant Jordi, Palma 1936) Religiós. Ingressà (1952) al Tercer Orde Regular de Sant Francesc i s'ordenà (1960) de prevere. Es llicencià en teologia (1961) a la Pontifícia Universitat de Sant Tomàs, de Roma, i s'especialitzà (1965) en teologia moral a l'Institut Alfonsià, de Roma. Obtengué (1962) el títol de professor de piano al Conservatori Superior de València i compongué algunes peces religioses que restaren inèdites. Participà (1970) en la creació del Centre d'Estudis Superiors Eclesiàstics de Balears. Exercí (1970-77) com a professor de teologia moral al Centre d'Estudis Teològics de Mallorca. Fou (1985-93) ministre provincial del Tercer Orde Regular de Sant Francesc. Ha estat guionista de programes de TVE i és col·laborador d'*Ultima Hora*. El 1996, fou nomenat director de l'Oficina de Relacions Bisbes-Religiosos de la Conferència Episcopal Espanyola. Està en possessió de la Gran Creu Pro Eclesia et Pontifice.

← Sebastià Taberner Adrover

TABERNER FRANCA, JOSÉ (Palencia 1767 - ? s XIX) Militar. El 1777, ingressà com a cadet en el Col·legi Militar d'Ocaña (Castella-la Manxa). De l'arma de cavalleria, participà en la Guerra Gran (1793-95), en la de Portugal (1801) i en la del Francès (1808-14). Ascendí a brigadier el 1814. Arran de la intervenció francesa i la restauració de l'absolutisme, va esser nomenat capità general interí de les illes Balears (octubre de 1823). Va arribar a Palma amb una esquadra francesa el 3 de novembre, restablí la legalitat anterior al pronunciament liberal de 1820 i envià un comissionat a Menorca. Dugué a terme (1823-24) la depuració del liberalisme a Mallorca i a Menorca. Continuà com a capità general interí fins que, el maig de 1825, fou rellevat pel nou capità general Josep Maria Alós Móra. (DJ)

→ Pere Taberner Nadal

TABERNER NADAL, PERE (Palma 1946) Futbolista. S'inicià en el Sant Xavier. Jugà amb l'Atlètic Balears a tercera divisió (1965-68), amb el Celta de Vigo a segona i primera divisió (1968-70) i amb el RCE Mallorca a segona divisió (1970-75). El 1975, deixà el futbol professional. (JPa)

TABERNER OLIVER, MATEU (Llucmajor 1891 - 1969) Pintor. Fou alumne (1907-08) de Llorenç Cerdà a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma. El 1916, obtengué el títol de professor de dibuix a la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando, de Madrid. Fou deixeble de Ju-

↑ Can Tabou (Selva)

↑ Torrent de can Tabou (Búger)

lio Romero de Torres. Féu (1919) la primera mostra individual al saló La Veda, de Palma. També exposà a Madrid i participà en altres exposicions col·lectives a Palma. És autor d'algunes composicions religioses, com les conservades a l'església parroquial i al convent de Llucmajor. Pintà retrats per a la galeria de fills il·lustres de l'Ajuntament de Llucmajor. Utilitzà la tècnica a l'oli. (BF)

TABOU, CAN Propietat rústica del terme de Selva, situada al lloc de Binibona, confrontada amb Son Morro, Binixiri, Alboraiet i cas Forner. El 1628, era un olivar de 10 quarterades, propietat de Miquel Mòger, denominat Son Cantabou. Els Mòger tenien la casa pairal al lloc de Valella, a la vila de Selva. El 1639, pertanyia a Bartomeu Amer —Catxo— i era valorat en 1.300 lliures. El 1732, era de Miquel Amer —Beneït— i fou valorat en 1.250 lliures. El 1803, pertanyia al senyor Guillem Amer Torelló —de Son Catxo—, doctor en drets. Tenia cases i era dedicat a olivars, garroverars, figuerals i a conreu de cereals. Era arrendat conjuntament amb les terres dites es Serralt d'en Nofre i feia una renda anual de 190 lliures. El 1815, era del mateix propietari i feia una renda anual de 210 lliures i dos capons. El 1848, pertanyia a Guillem Amer Cortei, veí de Binibona. Tenia cases, olivars i figuerals. Feia una renda anual de 270 lliures, 18 lliures de millores, 1 quintar de figues bordissots o paratjals, una càrrega d'oli i 1 quartera d'olives. L'arrendador havia de sembrar-hi dues figueres cada any i tenia dret a fer oli a la tafona del propietari, situada al nucli de Binibona, i havia de fer un aiguavés a les cases. El 1854, pertanyia al mateix propietari i era arrendada juntament amb can Nofre i, entre ambdues, feien una renda anual de 4.429 reials de velló. El 1863, confrontava amb el camí de Caimari a Campanet, el torrent de can Tabou, es Castell i l'hort de Binixiri. Cap a 1905, un mercader d'animals, eivissenc o català, que hi demanà posada una nit de tempesta fou assassinat i robat per la família arrendatària. Del crim, en fou inculpat Bartomeu Ferragut Albertí —Ciutadà—, episodi narrat al capítol *Un crim* del llibre de memòries *La minyonia d'un infant orat* (1935) de Llorenç Riber. El 1912, el presumpte assassí fou detengut i li fou instruïda causa criminal, mentre es feien treballs d'excavació a can Tabou, a la recerca del cos de la víctima, que no donaren resultat. Les restes del mercader assassinat foren trobades, molts d'anys després, de forma casual, quan es feien obres vora les cases. El 1997, la propietat primitiva és dividida i és dedicada a ametlerars. (DF/M)

TABOU, TORRENT DE CAN Neix al SE del nucli de Caimari, dins terres de s'Alqueria. A l'inici del seu curs, drena la petita vall situada entre el massís del puig des Abellons, el nucli de Caimari i els turons de Moscari. En direcció NE, al llarg del camí Vell de Pollença, travessa terrenys de Son Sastre de la Geneta i sa Bisbal. Passat el creuer de Binibona, prop de can Tabou —propietat de la qual pren el nom— gira en direcció SE i avança sinuosament a través de la planura estesa entre els turons de Moscari (SW), Campanet (NE) i Búger (SE). Des de can Tabou, passa per Son Morro. Fa partió entre els termes de Selva i Campanet. Entre l'hort d'en Curt i el pont de na Queleta, travessa territori de Campanet. Dins el terme de Búger —on fou el límit entre les antigues possessions de Son Alemany i Son Tarascó— travessa les terres de sa Font des Prat i desaigua, per l'esquerra, en el torrent de Massanella a l'indret denominat el pas de n'Alós. Té un recorregut total de 7 km. Des del seu naixement (150 m de cota) fins que desaigua en el torrent de Massanella (55 m), amb un pendent només de l'1,3%, presenta un curs lent i sinuós. La conca és indefinida a causa de l'escàs pendent de les terres que el volten. L'únic afluent, per l'esquerra, és el torrentó de ses Forques o síquia d'en Pisà. El seu curs talla sediments —sobretot del Quaternari— i passa sobre materials argilosos que impedeixen la infiltració. Rep, a més de les aigües de pluja, l'aportació de nombroses venes d'aigua que —en anys molt plovers— fan que el corrent es mantengui fins ben entrat l'estiu i s'hi formin petites basses, com el gorg des Porrassaret (Campanet). El tram inicial, situat al peu del vessant nord dels turons de Moscari, és el de més interès ecològic, amb formacions de murteres, aranyoners i cirerers de pastor. El seu curs és disposat en sentit transversal a les vies de comunicació del Raiguer, que el salven mitjançant ponts com els del camí de Campanet a Moscari (pont de can Llobina), del camí Vell d'Inca (pont de s'Olivaret) i de la carretera de

Palma a Alcúdia (pont de ca na Gueleta). La lentitud i durada del seu corrent ha permès aprofitar-lo per impulsar alguns petits molins d'aigua fariners, com es Molinet i el molí de na Gueleta (Campanet). La denominació de torrent de can Tabou —i també la de torrent d'en Tabou— és documentada a la fi del s XVI. Té també les denominacions locals de torrent de Son Morro, de can Llubina, de ses Forques i de sa Font des Prat. (DF)

TABUGER Denominació que tenia, el s XVI, la possessió de *Son Roca* (←), del terme de Puigpunyent. (M)

TACÀRITX Antiga alqueria del terme d'Alcúdia. En el repartiment (1232) correspongué a l'infant Pere de Portugal i tenia 3 jovades. El 1787, les terres de l'antiga alqueria eren ocupades per establiments dedicats a figuerals, pastures i a conreu de cereals. El 1997, designa uns terrenys integrats dins la urbanització de Bonaire. (DF/M)

TACÀRITX, PUNTA DE A la costa del terme d'Alcúdia, també anomenada *punta de sa Guarda* (←).

TACO, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre el camp des Genovès, na Comte, can Relles i la rota d'en Rave. (M)

TACÓN, CAN Casal senyorial de ti-

↓ Can Tacón (Palma)

↑ Urbanització na Taconera (Capdepera)

pologia residencial urbana, situat al número 11 del carrer de Sant Jaume, de Palma, i anomenat també cal Duc de la Unió de Cuba i can Montaner. L'edificació presenta una disposició de quatre plantes articulades a l'entorn d'un pati. Probablement construït el s XV, conserva restes d'elements gòtics, com les finestres geminades dels murs del pati i de la banda dreta de la façana principal. A la part posterior del pati, hi ha un extens jardí que arriba fins al carrer de l'Ermità. Durant el s XIX, fou renovat en diverses ocasions. El 1975, fou objecte d'una altra reforma, dirigida per l'arquitecte Lluís Garcia-Ruiz Guasp. Fou la casa pairal de la família Gual, que l'ocupà des del s XVI. Després d'un seguit de plets amb els Cotoner, fou adquirit (1800) pels Montaner de Cervera. Posteriorment, fou venut al militar Miguel Tacón Rosique, duc de la Unió de Cuba. El 1995, era propietat de la família Delgado Roses.

TACONER, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Amera, Son Elegant, ca na Crist i es Clavet. ■ Al terme de Santanyí, entre Calonge, Son Perulla, s'Alzina i sa Talaia. (M)

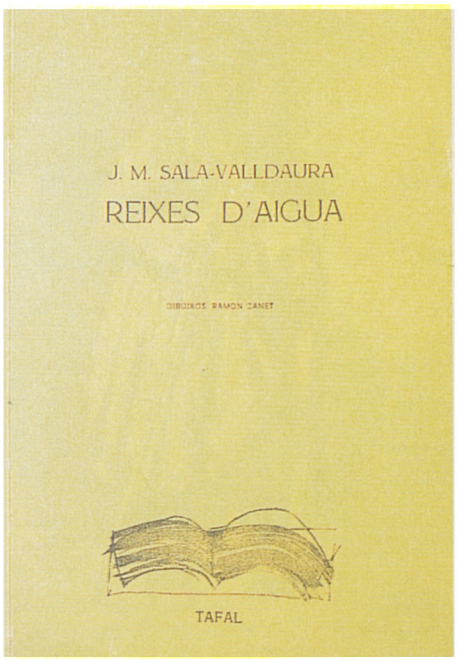
TACONERA, NA Urbanització del terme de Capdepera, situada entre sa Font de sa Cala i la vila. La promotora Na Taconera ha duit a terme dues fases d'edificació (1961 i 1985). El 1994, hi predominaven els habitatges secundaris, majoritàriament plurifamiliars, hi havia una població de 122 habitants de dret i tenia una superfície urbana de 2,286 ha. Hi havia (1995) un hotel amb 310 places. Des de 1965 té aigua corrent i des de 1987, xarxa de clavegueram. Les aigües residuals són tractades a la depuradora (1985) de sa Font de sa Cala.

TACONERA, SA Pujol de 155 m d'altitud, fa part de les serres de Llevant. Es troba al terme de Capdepera, entre la serra Mitjana, el puig de Son Bessó i sa Tortuga. (M)

→ Miguel Tacón Rosique

TACÓN ROSIQUE, MIGUEL (Cartagena, Múrcia 1775 - Madrid 1855) Militar. Marquès i duc de la Unió de Cuba, vescomte de Bayamo i cavaller del Toisó d'Or. Ingressà a l'armada el 1791 i participà en la batalla de Trafalgar (1805). El 1808, passà a l'exèrcit i participà en la Guerra del Francès i en les guerres d'Independència d'Hispanoamèrica. El 1834, ascendí a tinent

↑ Portada de la col·lecció Tafal

general i fou nomenat governador de Cuba. El 1838, cessà en el comandament i va esser destinat a Mallorca. S'instal·là (1840) a la possessió de Son Mas, prop d'Esporles. El juliol de 1843, quan es creà la Junta Suprema de Salvació de Balears, fou nomenat capità general de Balears. Declarà l'estat d'excepció (desembre 1843-abril 1844) a causa dels aixecaments de Cartagena i Alacant. El 1846, manà adoptar mesures de seguretat excepcionals a causa de l'inici de la Segona Guerra Carlista i el rumor que el pretendent Carles VI es dirigia cap a Mallorca. Aquell mateix any, va esser rellevat pel mariscal de camp Ferran Cotoner. El 1844, fou nomenat senador per Barcelona. És autor de *Relación del Gobierno Superior y Capitanía General de la isla de Cuba* (1838). (DJ)

TAFAL Col·lecció de poesia en català, editada a Palma entre 1977 i 1982. Se'n publicaren dotze títols, sota la direcció d'Andreu Vidal, Àngel Terrón, Joan Mas i Andreu Cloquell. Optà per una línia estètica, que es decantava per una poesia, en el seu moment, de renovació. Es publicaren títols de Josep Maria Sala Valldaura, Josep Piera, Andreu Vidal, Àngel Terrón, Vicenç Altaió, Miquel de Palol i Lluís Urpinell, entre d'altres.

TAFAL, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre el torrent de na Borges, la vall de sa Nou, can Déu i can Granot. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre el puig de na València, Calicant, es Parlament i el talaiot d'en Tengo. (M)

TAFAL, SA Antiga possessió del terme de Manacor. El 1589, pertanyia al senyor Francesc Miquel Ballester, ciutadà militar. Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a conreu de cereals i hi havia 1 quarterada de vinya. Tenia una guarda de 200 ovelles. Feia una renda anual de 60 lliures, 55 quarteres de blat, 1 quartera de formatge, dos anyells i 4 lliures de mantega. El 1595, pertanyia a l'heretat del senyor Francesc Miquel Ballester, ciutadà de Mallorca. Tenia cases i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 200 ovelles. Feia una renda anual de 69 lliures. El 1641, era del senyor Francesc Miquel Ballester, ciutadà militar. Tenia 10 quarterades de vinya i mitja de figueral. Hi havia una guarda de 80 ovelles. Feia una renda anual de 45 lliures, 48 quarteres de blat, un moltó i 1 quintar de formatge. Donà nom al camí i al pou de sa Tafal. Tenia posada a la vila de Manacor, dita la casa del Palau. Els Ballester tenien (s XVI) la casa pairal al Born de Santa Clara, de Palma, i, després (s XVII), al carrer de Sant Miquel, també de Palma. El 1997, sa Tafal designa uns terrenys situats entre l'hort d'en Febrer, Son Banya Vell, Son Talent i el camí de ses Bones Dones. (DF/M)

TAFARRA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el pou des Frares, can Serrot, Son Carrió Petit i Son Xamena. (M)

TAFARRA, CINGLE DE SA Al terme de Mancor de la Vall, situat entre la serra de s'Esperó, el porxo des Porcs, el pla Gran i ses Sorts. (M)

TAFARRA, PUIG DE SA A la partió dels termes de Mancor de la Vall, d'Escorca i de Selva. Vegeu *Fita, puig de sa*. (M)

TAFARRA, SA Indret de la costa de la península de sa Mola d'Andratx, situat entre l'escull de s'Aguilot i sa Flamaire. (M)

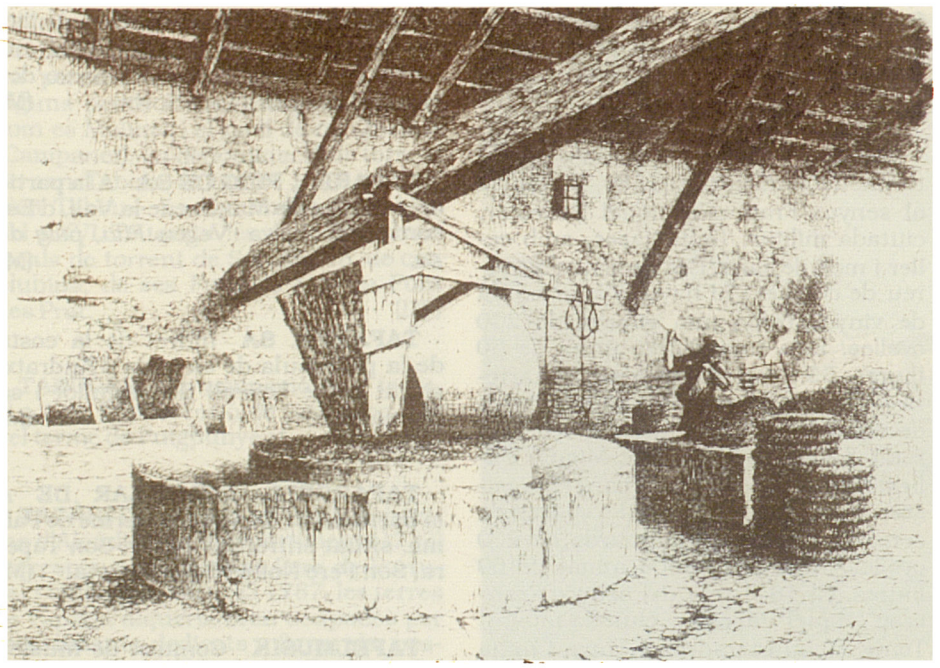
TAFARRELL, COMELLAR DE A la barriada de Gènova del terme de Palma, situat entre Son Boter, Son Tàpera, Son Pere Nofre i Son Llagosta. (M)

TAFELMUSIK Conjunt de música barroca fundat (1980) a Palma per Stephanie Shepard (flauta i veu), Fernando Villar (violí, viola i flauta), Patrick Meadows (cello, flauta i cèmbal). També hi han participat Barry Sargent, Colette Harris, Carles Ponsetí, Rumiko Navada, entre d'altres. El grup es dissolgué el 1989. (CM)

TAFONA Mot amb què es designa el conjunt d'elements per fer oli i l'edifici o habitació que els acull. Deriva de l'àrab *tahuna* (molí), documentat el s X a l'Iraq, i feia referència al molí d'aigua i, després, també al molí de sang. L'etimologia aràbiga del mot no indica, però, que necessàriament les tècniques precises de mòlta, premsat i tria per fer oli d'oliva que es practicaren (s XIII-XX) a les tafones de Mallorca

↓ Tafelmusik

↑ Tafona de Coma-sema, Orient, Bunyola (dibuix del *Die Balearen*)

↑ Tafoner major (dibuix del *Die Balearen*)

—mitjançant la premsa denominada de biga, de quintar o de lliura— siguin un llegat tecnològic originari del món islàmic. La tafona, entesa com un edifici on es localitzen el molí, la premsa i els safareigs d'oli, és un element de la tecnologia, que permetia obtenir oli, producte clau de l'economia i de la cultura mediterrànies. El món islàmic, un cop consolidat com a poder determinant dins la Mediterrània, des d'Espanya a Anatòlia, assimilà i perfeccionà el llegat tecnològic del món clàssic. A Mallorca, la tafona de biga fou considerada per l'arxiduc Lluís Salvador un "sistema heretat dels àrabs". Contràriament, Josep Montllau Sala explicava la premsa de biga —"mal anomenada aràbiga"— com un simple perfeccionament de la premsa romana *(torcular)*, a la qual "bastà suspendre a l'espiga una pedra de gran pes, perquè la premsa romana quedàs transformada en la nostra". Ambdues visions són conciliables si s'atorga als àrabs el paper, no de creadors, sinó de transmissors i perfeccionadors d'uns elements originaris del món clàssic, particularment la premsa d'oli *(torcular)* dels romans. L'olivera borda o ullastre *(olea europaea*, L, v *oleaster)* era un arbre estès espontàniament per les terres riberenques de la Mediterrània, on el gènere *olea* apareix ja a diferents nivells del Terciari. La seva transformació en un arbre de fruit aprofitable (olivera), mitjançant empelts, seleccions i un conreu adient, sembla obra dels pobles de Síria. L'olivera i l'oli es convertiren en una peça clau de la cultura d'Orient. L'oli —aliment, conservant i medecina alhora— s'integrà dins la vida quotidiana i esdevengué un element central dels rituals sagrats. De fet, l'olivera i l'oli són esmentats més de dues-centes vegades a la Bíblia. Així, el càstig del Diluvi s'acaba quan el colom, amollat per Noè, torna amb un brot d'olivera agafat al mont Ararat, com a símbol de la pau. Des de Síria, l'olivera passà a Egipte, a l'Àsia Menor i a la Grècia insular i continental. Tradicionalment, es considera que foren els grecs que l'expandiren per la Mediterrània occidental, però és més probable que fos obra dels fenicis, més pròxims a la Síria originària del cultiu oliverer. La mitologia grega atribueix a l'heroi Aristeu, fill d'Apol·lo i de la nimfa Cirene, la difusió del conreu de l'olivera, el sistema d'elaboració de l'oli i la invenció dels molins d'oli, dels quals derivaren les tafones. Aquestes referències mitològiques fan patent que Grècia considerava l'olivera i l'oli una part fonamental de la seva cultura. Roma, hereva de Grècia, contribuí decisivament en la difusió i l'arrelament del conreu de l'olivera i de l'ús de

↓ Trull de Massanella (dibuix del *Die Balearen*)

↑ Tafona tradicional amb bístia, a la serra de Tramuntana

l'oli a totes les contrades de la Mediterrània. Amb Roma, es consolidà la denominada trilogia clàssica, integrada per l'olivera, la vinya i els cereals. Els procediments i els instruments per a l'elaboració de l'oli a Grècia i a Roma mostren els antecedents tecnològics de les tafones. Tanmateix, l'extracció de l'oli és abundosament documentada pels autors clàssics. El molí d'oli *(mola olearia)* consistia en dues pedres: una d'inferior, fixa i còncava, i una altra de superior, mòbil, de forma semblant als trulls de les tafones. L'espiga té un antecedent en la premsa de pern romana *(torcular)*. De fet, gairebé tots els elements de la tafona de Mallorca tenen precedents clars a l'època de Roma. Els romans guardaven l'oli en gerres *(dolia olearia)*, sistema que no diferia gaire de l'emprat a Mallorca quinze segles després amb les alfàbies olieres. Sobre l'origen del conreu de l'olivar a Mallorca, hi ha hipòtesis diverses. Tradicionalment, s'havia acceptat que la Mallorca romana havia conegut la trilogia clàssica de l'olivar, la vinya i els cereals. Posteriorment, s'ha insistit en la idea que la introducció del conreu de l'olivera es produí en la darrera època de la Mallorca islàmica. Després de la conquesta catalana, el cultiu de l'olivera a Mallorca es degué continuar i generalitzar. Les interpretacions sobre l'origen romà o àrab dels olivars de Mallorca no són, però, necessàriament excloents. D'entrada, sembla difícilment admissible que Mallorca desconegués durant els quasi sis segles del període romà (123 aC - 454 dC) el conreu de l'olivera i l'elaboració de l'oli i que es proveís exclusivament mitjançant la importació d'un element tan bàsic per a la seva dieta alimentària. Que les riberes de la Mediterrània occidental fossin poblades d'olivars i que a Mallorca se'n desconegués absolutament el conreu i l'elaboració de l'oli, mentre els seus camps es dedicaven als altres dos elements de la trilogia clàssica —vinyes i cereals— resulta poc creïble. És més acceptable que la Mallorca romana tengués també zones d'olivars i que una certa producció autòctona d'oli ajudàs al proveïment de la població. En aquesta època, els olivars mallorquins ocupaven, però, una extensió reduïda i només permetien una producció d'oli a petita escala, obtenguda a través de la premsa romana *(torcular)* o mitjançant mètodes més primitius. La gran decadència econòmica i cultural de Mallorca durant els segles obscurs (s V-IX), amb la ruïna d'alguns dels centres més actius durant l'època romana, com Pol·lèntia, podria haver significat l'abandonament de les petites zones d'olivar i la desaparició de la producció autòctona d'oli, a més de l'oblit dels sistemes romans de mòlta, premsat i tria. Durant els darrers temps del període islàmic, tengué lloc la definitiva reintroducció del conreu de l'olivera a Mallorca, seguida de la producció d'oli. A la zona de Biniforani, s'empeltaren ullastres, que esdevengueren l'embrió dels grans olivars de Mallorca. La conquesta catalana no trencà aquest inici del conreu d'olivar sinó que, contràriament, li donà un impuls decisiu. El món islàmic representà, així, en relació al conreu de l'olivera i de l'elaboració de l'oli, el paper d'un difusor tardà del llegat d'Orient, vehiculat per Grècia i Roma. Això explica que l'element tecnològic central per a l'elaboració d'oli a Mallorca —la tafona— fos designat amb un mot derivat directament

de l'àrab *tahuna* i no rebés, entre els mallorquins, la denominació, d'origen llatí, de molí d'oli *(mola olearia)*, general al Principat. L'olivera era, d'altra banda, un conreu perfectament adient al sistema de propietat latifundista establert a Mallorca després de la conquesta catalana. L'elaboració d'oli, a més a més, havia de fer-se immediatament després d'haver collit l'oliva, fruit que es degrada ràpidament si sofreix un emmagatzemament perllongat. Cada gran propietat olivarera es dotà, així, de la pròpia tafona: instal·lacions de mòlta, premsat i tria, situades dins un edifici integrat a les cases de la possessió. El fet d'elaborar immediatament l'oli i de guardar-lo en les millors condicions, tot esperant vendre'l en el mercat interior o exportar-lo, explica la proliferació de tafones a tota la zona olivarera de Mallorca. Durant els s XVI-XVIII, l'oli fou un element determinant en el comerç mallorquí i pràcticament totes les possessions olivareres tenien tafona pròpia, totalment equipada. Els elements de les tafones tradicionals de Mallorca —les de biga—, que podien esser més o menys completes, es documenten minuciosament en els inventaris i contractes d'arrendament dels s XVI-XIX. Els contractes especificaven si la propietat tenia "tafona armada amb tots els seus arreus" i detallaven també si cada un dels elements era nou, vell, bo o dolent. La caldera podia esser de la possessió o arrendada. Finalitzat el temps de fer oli, el gran espai de la tafona solia esser aprofitat per a altres usos. El 1630, per exemple, a la tafona de Son Ponç d'Ullaró (Campanet) hi havia la cuina de la possessió. Joan Rosselló de Son Fortesa va descriure (1903) la gran tafona de Son Fortesa, destinada, fora de l'època de fer oli, a usos diversos, com sestador d'ovelles o depòsit de llenya i carbó. Els pobles amb petites propietats olivareres —com Mancor de la Vall, Selva, Sóller i d'altres—, a més de les tafones de les possessions, en tenien altres dins el nucli urbà. Els petits propietaris d'olivars gaudien del dret de fer-hi oli mitjançant el pagament d'una quantitat, generalment anual. Quan una gran possessió olivarera era dividida, se solia estipular que, durant un temps, la part que no tenia tafona tendria dret a fer l'oli a la possessió primitiva. Aquest costum permetia donar temps a la construcció d'una nova tafona, operació molt costosa, atès que valia (1867), amb un trull i dues bigues, devers 1.000 lliures mallorquines. Se n'edificaren pertot arreu de la Mallorca olivarera. Les bigues determinaven que els edificis tenguessin forma allargassada. Se situaven, adossades, al costat de les cases de la possessió. Com que, sovint, l'oliva no podia anar directament de la collita a la mòlta i al premsat, disposaven de depòsits on guardar-la. Es tractava dels denominats graners, construccions sòlides, tancades per una volta a la part superior, on hi havia obertures a través de les quals s'abocava l'oliva. Les principals possessions olivareres en solien tenir dos. Tot i això, a Massanella, un dels principals centres productors d'oli de Mallorca, n'hi havia quatre. El graner servia no tan sols per donar cabuda al gran volum d'oliva collida, sinó també per poder separar-la segons la qualitat i permetia, per tant, controlar l'elaboració d'oli de diverses qualitats. La mòlta es duia a terme mitjançant un molí (trull), situat a un extrem de la tafona, sempre pròxim als graners, des d'on es duia l'oliva, amb senalles, per abocar-la a la tremuja del molí. El molí d'oli consistia en una pedra giratòria (mola o rutló), unida per un eix a un arbre vertical, subjecte a una gran jàssera. Impulsada per la força d'una bístia, el moviment de rotació de la mola esclafava sobre un jaç de pedra (sumola) les olives que anaven caient de la tremuja, situada a la part oposada de la mola o rutló. Per evitar la caiguda de la pasta de les olives, la sumola era voltada d'un conjunt de pedres llises (volsosos), inclinades en sentit descendent cap a l'arbre. Les dimensions ordinàries del cos inferior del molí d'oli (trull) eren d'aproximadament quatre o cinc pams d'alçada i de quinze a setze de diàmetre. Els molins d'oli de Mallorca anaren adoptant progressivament millores tecnològiques procedents de fora de l'Illa. La introducció de la tremuja va permetre evitar l'operació d'escampar a mà l'oliva que s'havia de moldre. A la fi del s XVII, només una part dels trulls de Mallorca destinats a moldre oliva disposaven de tremuja. A la segona meitat del s XVIII —quan foren renovades i millorades bona part de les tafones mallorquines—, les moles tradicionals varen esser sistemàticament substituïdes pels rutlons de forma troncocònica. Josep Montllau Sala observà (1875) que alguns molins d'oli mallorquins havien adoptat, probablement de Catalunya, el mecanisme dels dos tallants o pales recollidores —denominades coltell i pala—, que mantenien la pasta dins el circuit que recorria la mola. Fins i tot, alguns molins mallorquins havien simplificat el

→ Preparació dels esportins abans de la premsada amb el trull

↑ Vista parcial de l'antiga tafona d'Oli Clar (Alaró)

mecanisme dels catalans i l'havien reduït a la pala exterior. El molí de moles feia de deu a dotze voltes per minut. Si tenia una sola mola, molia una mitjana de 100 a 150 kg d'olives per hora i si en tenia dues, assolia una mitjana de 200 a 400 kg per hora. La pasta de les olives es posava dins els esportins i era traslladada a la premsa. El mestre d'oli o tafoner major —que dirigia totes les operacions de la tafona— collocava els esportins sobre el bassi, forjant una pila. La columna d'esportins era denominada trullada i constava de 50 a 60 esportins. La premsa de biga era una palanca de segon gènere, talment el trencanous, amb la resistència (esportins) situada entre la potència (quintar) i el punt de suport o fulcre (cuixera). El braç de la palanca (biga) era una soca grossa, preferentment d'om, atesa la seva qualitat de ser fort i flexible alhora. També es feien d'alzina, pi o poll. A Mallorca, les bigues de tafona solien tenir de 55 a 60 pams de llargària, per dos o poc més de gruixa i altres tants d'amplària. Eren, per tant, molt més petites que les de les tafones andaluses, on solien fer més de 90 pams de llargària. L'escassesa de grans arbres adients per fer bigues de tafona determinà, a Mallorca, que fossin emprats troncs més prims, en els quals es clavaven, a cada banda, taulons de 30 a 40 pams de llargària, denominats galteres. Així, es documenta (1657), a la possessió de Son Estrany (Campanet), "una biga de tafona, d'alzina, amb ses galteres". Al frontal de la biga, s'hi solia posar una estampa religiosa, freqüentment de sant Antoni o de sant Francesc. En el punt de suport, la biga era travessada per un eix que la subjectava a dues pedres molt grosses (cuixera i cuixeró) clavades al sòl, mecanisme que li permetia el desplaçament vertical. La potència de la palanca derivava del pes del quintar, una gran pedra troncocònica unida a la biga a través d'un eix vertical de fusta roscada. Mitjançant unes barres encaixades al peu de l'espiga (embarrador), els tafoners feien girar el quintar, que, a través de la rosca que l'unia a la biga, s'aixecava del trespol i posava en marxa el mecanisme de pressió. Els quintars de les tafones de Mallorca tenien un pes de 100 a 130 arroves. Els possibles desplaçaments laterals de la biga eren evitats mitjançant l'element denominat cavall de fusta, que afavoria la verticalitat del moviment. El sistema de la tafona de biga —dita també tafona de quintar o de lliura— no era propi de Mallorca, sinó general a la Mediterrània, derivat de l'època de Roma. Amb diverses variants, era corrent als Països Catalans, com també a Andalusia i a altres comarques olivareres d'Espanya, on era denominat *'prensa de libra'*. Equivalia al *'pressoir à Martin'*, documentat per Rozier (s XVIII) a diversos pobles del Migdia francès. La pressió que exercia una premsa de tafona, amb una biga de 60 pams, un quintar de 125 arroves i un bassi situat a 4 pams del punt de suport (cuixeres) era de 1.875 arroves, aproximadament. En el procés de premsat, cada vegada que es posava un esportí a la pila per formar una trullada, s'hi abocava aigua calenta amb un recipient, sovint d'aram, de mànec llarg (cassa). Aquesta operació es denominava cassada i cada esportí rebia, com a mínim, dues cassades. El proveïment constant d'aigua abundant i calenta era, per tant, un element clau en el funcionament de la tafona. Les grans possessions olivareres se n'asseguraven el subministrament mitjançant la construcció de grans depòsits d'aigua, situats a un nivell superior al lloc on era elaborat l'oli. Aquests depòsits

↓ Detalls de l'antiga tafona de Son Coll (Sóller)

↑ Antiga tafona de Son Gallard (Valldemossa)

s'omplien amb aigua de fonts, de les teulades i, fins i tot, amb aigua arrossegada, en aquest cas després d'efectuar-s'hi un procés de decantació de les impureses. L'aigua es bullia dins una gran caldera generalment d'aram, situada sobre la fornal, la qual era alimentada ordinàriament amb una barreja de llenya i de la massa que restava dins els esportins quan ja s'havien efectuat totes les premsades. Un cop posada la trullada sobre el bassi, es baixava la biga i la pressió feia fluir la barreja d'aigua i oli que sortia de les olives dins el buit del bassi, des d'on, mitjançant una síquia subterrània, el líquid anava cap al safareig de triar, depòsit situat al costat de la tafona. L'oli es decantava de l'aigua i es mantenia en superfície, mentre l'aigua anava passant a un altre depòsit situat a un nivell inferior, des d'on es passava a un tercer. La darrera aigua era un líquid negrós denominat molinada. Des dels safareigs de triar, l'oli era transvasat amb el quartà a les piques d'oli —dites també safareigs d'oli—, depòsits de pedra viva, sovint de marbre de Binissalem, acuradament segellats amb una barreja d'oli, calç i massilla. A mitjan s XIX, una jornada de treball a la tafona consistia en devers sis trullades i durava, amb intervals de descans, des de mitjanit fins a les nou del vespre del dia següent. Els treballs nocturns dels tafoners s'il·luminaven amb llums d'oli, dits llums de tafona. El material preferit per fer moles, sumoles, cuixeres i quintars era la pedra viva, sòlida i sense clivells. Per als quintars, era utilitzada sovint la pedra avellanada, de molta resistència, però de treball difícil. La importància de les tafones es fa patent en el costum de gravar la data de la construcció o de la renovació d'alguns dels seus elements al llindar del portal, a les cuixeres, als quintars o a les bigues. El 1867, es calculava que, a Mallorca, aproximadament 2.000 treballadors participaven anualment en les tasques de funcionament de les tafones. Al principi del s XX, una jornada de treball a una tafona exigia un mínim de quatre persones i una bístia, amb un rendiment de tres trullades per biga. El 1784, hi havia, a Mallorca, 700 bigues de tafona. Les tafones tenien, generalment, una biga, però les de les grans possessions en tenien dues i les de les molt grans, tres o —cas de Massanella—, quatre. Les 700 bigues es distribuïen entre Sóller (80), Bunyola (76), Alaró (70), Esporles (70), Pollença (67), Artà (36), Palma (32), Deià (30), Puigpunyent (27), Valldemossa (27), Andratx (22), Calvià (22), Campanet (22), Selva (22), Binissalem (21), Santa Maria del Camí (21), Marratxí (19), Escorca (14), Felanitx (3), Manacor (3), sa Pobla (3), Alcúdia (1), Algaida (1) i Inca (1). La correspondència entre la producció d'oli i el nombre de bigues de tafona es fa patent si es relacionen els municipis amb una producció mitjana anual d'oli (1865) superior als 100.000 l: Bunyola (281.350 l), Calvià (266.511), Sóller (244.087), Selva (239.302), Alaró (234.582), Andratx (160.097), Pollença (145.262), Valldemossa (122.601), Esporles (121.656) i Marratxí (121.225). L'oli obtengut a les tafones no era un producte uniforme, sinó que variava segons la composició dels sòls, l'altura dels terrenys, la situació dels olivars al solell o a l'obaga, el grau de maduresa de les olives i molts d'altres factors. En general, els olivars situats a sol ixent podien donar excel·lents olis. Contràriament, les zones d'obaga produïen un oli mediocre. Però poder controlar aquests factors exigia un gran treball a les tafo-

↓ Antiga tafona de Son Oliver (Santa Maria)

↓ Antiga tafona de Coma-sema (Orient, Bunyola)

↑ Detalls de l'antiga tafona de can Vaqueta (Selva)

nes, atès que implicava una separació, de principi a fi, de les partides d'olives. Els tafoners s'esforçaven per destriar les olives segons la seva qualitat i procedència mitjançant separació de graners, de mòltes, de trullades i de safareigs o alfàbies. Per altra banda, l'oli verge no és una denominació amb un significat únic. En tots els mètodes d'elaboració d'oli, és el primer oli obtengut, caracteritzat perquè té una olor i un sabor d'olives fresques. Tradicionalment, designava el que brollava de la pasta d'olives esclafades en el trull o només lleugerament premsades, però que no havia estat en contacte amb l'aigua calenta. El denominat oli de pressió era el que s'aconseguia premsant els esportins escaldats amb aigua calenta. Es dividia entre oli de primera i de segona premsada. Les successives premsades anaven donant olis de categoria cada vegada més inferior. La seva qualitat determinava la classificació segon l'ús. Eren els olis denominats de menjar, de cremar i de màquina, usats com a aliment, combustible o lubrificant, respectivament. Al llarg del s XVIII, el comerç d'oli patí una lenta i sostenguda recessió. La decadència continuà durant el s XIX i, el 1850, l'oli havia passat a un nivell secundari com a producte d'exportació. Aquest fet implicà la reducció de l'àrea destinada a olivars i la disminució de les tafones actives. Malgrat la recessió, l'oli es mantengué com a principal riquesa de bona part de les possessions de la serra de Tramuntana, que continuaren tenint tafona pròpia. D'altra banda, la revolució industrial aportà nous sistemes de moldre i premsar les olives, més eficaços que els trulls i les bigues. Aquestes innovacions foren adoptades a Mallorca amb una extremada lentitud. L'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria observava (1867) que el sistema tradicional de premsa de biga era d'ús general a Mallorca, si bé començaven a introduir-se premses hidràuliques de ferro, fabricades a Palma a la foneria de can Maneu, fundada pel solleric Joan Oliver Rul·lan segons model francès. El 1857, hi havia a Mallorca 454 premses de biga, tres premses de doble pressió i cap premsa hidràulica. El 1875, Josep Montllau Sala es burlava dels qui pretenien mantenir l'antic sistema de les tafones amb premsa de biga i els denominava despectivament *'los rutineros'*. Afirmava que, a la premsa de biga, *"el progreso del siglo la ha herido de muerte y la hará desaparecer en plazo más o menos largo, pero de seguro vencimiento"*. La resistència a les innovacions era molt forta i elements com les moles de ferro —en comptes de les de pedra— del molí d'oli toparen amb mala acollida a Mallorca, ja que es considerà que l'òxid podria fer malbé l'oli. Les premses de ferro, però, començaren a substituir les tradicionals bigues de tafona. Les tres premses de ferro de doble pressió que funcionaven (1857) a Mallorca eren denominades, pel seu origen, premses catalanes, equivalents a les *'prensas a la catalana'* que començaven a introduir-se a Andalusia. Els avantatges de les premses sobre les tradicionals bigues eren inqüestionables: així com una biga de 80 pams de llargària, amb un quintar de 125 arroves —de les més grans de Mallorca—, podia fer una pressió de 2.500 arroves, una premsa mitjana de ferro l'exercia de 6.000 arroves. Els canvis tecnològics que abocaven a la decadència i, finalment, a la desaparició de l'antic sistema d'elaboració d'oli mitjançant els trulls i les bigues de tafona, generaren descripcions etnogràfiques, evocacions literàries i estudis tècnics. A *Die Balearen* (1867), de l'arxiduc Lluís Salvador

↓ Antiga tafona de sa Badula (Valldemossa)

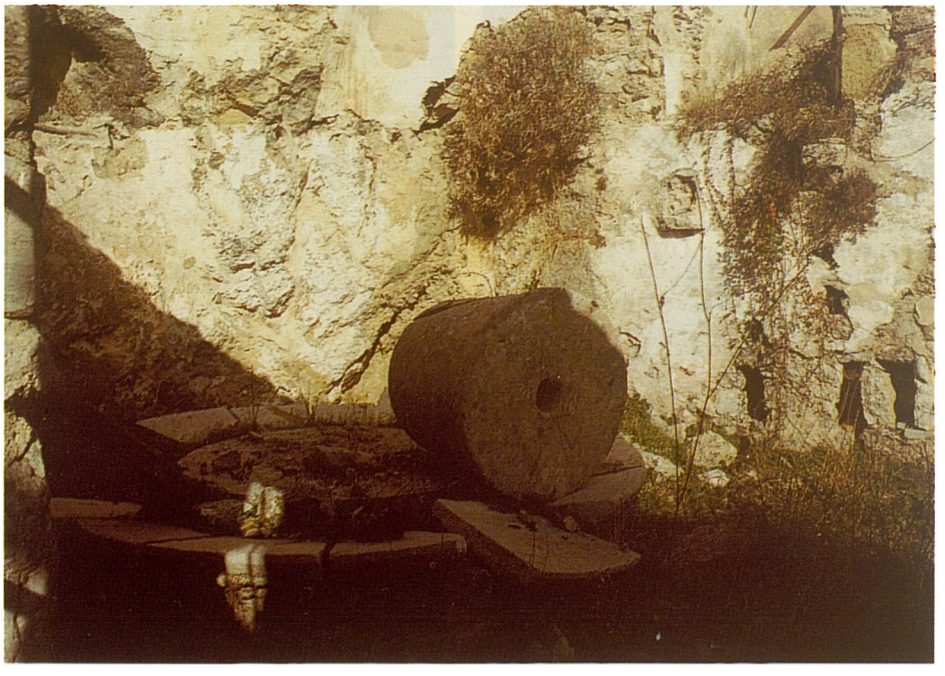

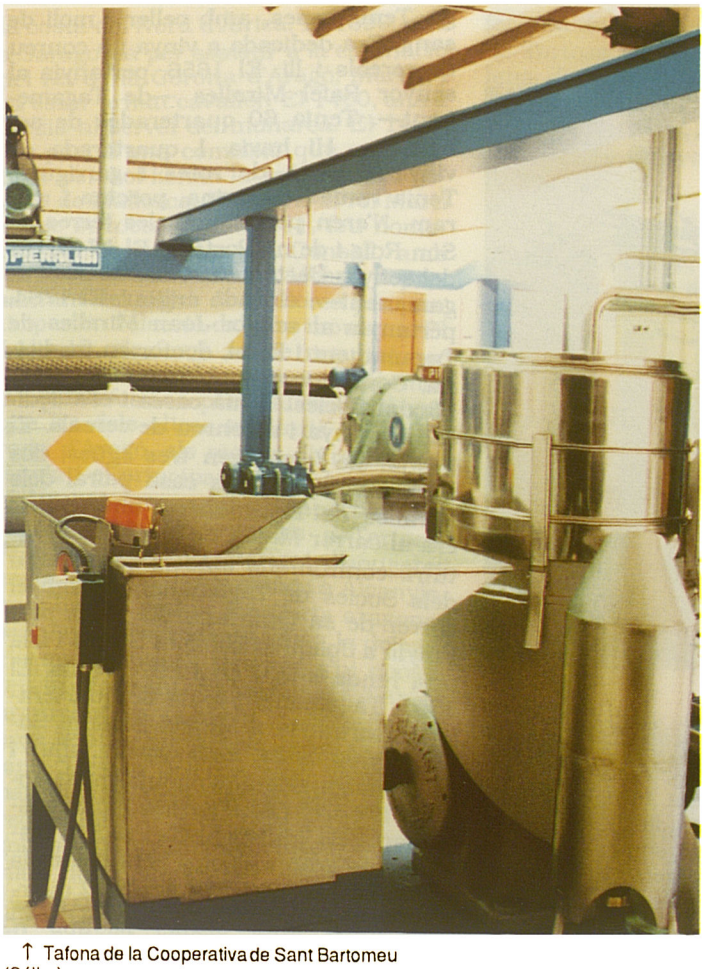

↑ Antiga tafona de Castell Gran (Selva)

d'Àustria, i al *Diccionari* (1962) d'Antoni Maria Alcover i de Francesc de Borja Moll, hi ha explicacions notables de com era una tafona. Joan Rosselló de Son Fortesa inclou, en el llibre *Manyoc de fruita mallorquina* (1903), "La tafona", que és la descripció literària, de tons nostàlgics, més reeixida. La tafona hi esdevé un símbol de la vella Mallorca rural, que mor lentament mentre avança implacablement el poder de les ciutats industrials, amb les seves novetats tècniques. Molt més pragmàtic i amb una visió positiva de la industrialització, Josep Montllau Sala (Barcelona 1832 - Palma 1908) publicà a les pàgines del *Museo Balear* la sèrie d'estudis "Del aceite" (1875-76), recollits després en el llibre *Tratado de olivicultura o del cultivo del olivo y de la obtención del aceite escrito con aplicación al clima de España y más especialment al de las Islas Baleares* (1876). D'altra banda, el mallorquí Isidor Aguiló Cortès, enginyer agrícola, que fou, des de 1895, cap del Servei Agronòmic de Barcelona, publicà *Notas de actualidad sobre la elaboración del aceite de oliva* (1919). Durant la postguerra, quan l'oli a Mallorca arribava a preus exorbitants en ple racionament d'aliments, Aleix Rigau publicà, a Palma, el llibre *Elaboración y refinado del aceite de oliva* (1948). El 1917, les illes Balears, amb 23.330 hectàrees d'olivars, ocupaven el quinzè lloc entre les 33 províncies olivareres d'Espanya. Dels 589.544 quintars mètrics d'olives produïts, 585.122 (99,32%) eren destinats a l'elaboració d'oli, fet que determinava l'activitat de nombroses tafones —sobretot al Raiguer i a la serra de Tramuntana—, amb una producció total de 131.017 quintars mètrics d'oli. Però, a partir de la Primera Guerra Mundial, altres greixos comestibles, molt més barats, aturaren l'expansió de l'oli de Mallorca als mercats, fet que incidí en el tancament de tafones. Els canvis tecnològics aplicats a les tafones donaren lloc a solucions híbrides entre el sistema tradicional i les innovacions. Així, funcionaren a Mallorca (1930-50) trulls i premses d'oli, proveïts d'un mecanisme que feia que la força d'una sola bístia impulsàs, alhora, l'acció de moldre i la de premsar. Després de la Guerra Civil, el racionament alimentari féu pujar espectacularment els preus de l'oli d'oliva i, durant els anys 1939-50, les tafones tornaren a tenir un notable nivell d'activitat, que finalitzà sobtadament quan el mercat es normalitzà. Els anys de l'estraperlo, s'arribà també a emprar l'oli extret del pinyol d'oliva per fabricar sabó. Així, la tafona tradicional de Mallorca, amb el trull impulsat per una bístia i la premsa de biga, anà desapareixent lentament entre 1860-1960. D'una banda, la revolució industrial introduí molins amb elements metàl·lics, en què la força de la bístia acabà essent substituïda per motors. El canvi tecnològic determinà també que la premsa hidràulica s'imposàs sobre la premsa de biga. Curiosament, però, la denominació de tafona, a Mallorca, passà a designar tant el sistema tradicional de trull i premsa de biga com també els nous sistemes de fer oli. El factor decisiu de la desaparició general de les tafones —tradicionals o renovades— a mitjan s XX fou la crisi general de les activitats agràries dins la Mallorca transformada per un turisme massiu. Així, a la zona de Pollença, les grans tafones de biga de can Eixartell i Pedruixella cessaren l'activitat al voltant de 1960. La utilització de l'oliva canvià també radicalment. El 1917, el 99% de la collita a Mallorca es destinava a la producció d'oli. Des de mitjan s XX, però, mentre la part d'oliva reservada a la producció

↓ Quintar d'una antiga tafona de Biniarroi (Mancor de la Vall)

↑ Tafona de la Cooperativa de Sant Bartomeu (Sóller)

↑ Tafona de can Det (Sóller)

d'oli anava minvant, se n'incrementava la part destinada al consum de taula. El 1997, no hi ha cap tafona de biga en funcionament a Mallorca. Se'n troben d'inactives, tant de premsa com de biga, a moltes possessions que tengueren extenses zones d'olivars. A Son Bernadàs (Orient), l'elaboració d'oli a la tafona de premsa es destinava a la venda directa al consumidor, davant el qual es feien, sovint, les premsades. En el municipi de Selva, es manté activa la tafona de premsa de Caimari, propietat de la família Mateu, on porta l'oliva per fer oli bona part dels productors de la comarca. L'activitat que desenvolupa és escassa o nul·la, amb 10 trullades el 1994-95 i sense cap producció el 1995-96. Sóller concentra les tafones més actives de Mallorca. La denominada tafona del Delme o del Bisbe Nadal fou venuda a la família Arbona —Repic— i actualment (1997) és denominada de can Repic, propietat de Joan Arbona Rullan —Repic—. Tenia un dels safareigs d'oli més grans de Mallorca, amb 48.000 litres de capacitat, destinat a recollir el delme d'oli a la vall de Sóller. El trull de pedra hi ha estat substituït per un moli metàl·lic, amb capacitat per moldre indistintament olives, ametles, garroves i altres gèneres. El premsat de l'oliva s'hi efectua mitjançant una premsa hidràulica. Fa oli a compte dels particulars de Sóller, que hi porten la producció dels seus olivars. Aquest oli no es comercialitza, sinó que es destina al consum dels propietaris. La tafona de can Det, que pertany a Joan Deyà Castañer —Det—, deriva de les activitats de la família Det, documentada com a propietària d'olivars i productora d'oli a Sóller des del s XVI. Al principi del s XX, la biga hi fou substituïda per una premsa. El trull, impulsat per un motor elèctric, hi conserva les moles de pedra. La tafona de can Det treballa per a particulars i la separació, en cada cas, de l'oliva li permet elaborar olis de diferents nivells de qualitat segons la procedència. Des de 1992, funciona a Sóller la tafona de la Cooperativa de Sant Bartomeu. Empra el sistema continu de centrifugació, no de premsat, fet que li permet treballar amb aigua tèbia (35°C), en contrast amb les altres tafones, que empren aigua a temperatura de prop de 80°C. És la principal productora d'oli de Mallorca (50.000 kg de mitjana anual) i l'única que destina la seva producció al mercat, no al consum domèstic dels propietaris dels olivars. L'element determinant de la denominació dels seus olis és el grau. Tradicionalment, es considerava oli verge el que sortia en premsar l'oliva i que no era escaldat amb aigua calenta. Ara es denomina oli verge extra el que té fins a 1°C d'acidesa, verge el que té entre 1°-2°C i corrent el que té una acidesa d'entre 2-3°C. La Cooperativa de Sant Bartomeu se centra en la producció d'oli de qualitat (verge extra o verge), protegit amb denominació d'origen. (DF)

TAFONA, SA Propietat rústica del terme de Búger, situada entre cas Pubil, el pas de n'Alòs, sa Sorteta i el nucli urbà. ■ Possessió del terme de Capdepera, situada entre Cutri, Lloveta i Son Terrassa d'en Melis. El 1818, pertanyia a Miquel Sureda i tenia 83 quarterades. El 1944, era de Joan Sureda Lliteras i tenia 73 quarterades. ■ Propietat rústica del terme de Deià, entre Son Moragues, can Graves, ses Comes i el puig des Moro. ■ Al terme de Petra, entre ses Forques, la vinya Gran, Son Mosquer i el nucli urbà. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardas-

↑ Sa Tafona (Capdepera)

sar, entre Son Granot, Son Paparra, Son Sureda i el rafal Sec. ■ Al terme de Sóller, entre sa Vinyassa, el torrent de Fornalutx, el camí de Fornalutx i can Jaume Jordi. (DF/M)

TAFONA, SON Propietat rústica del terme de Mancor de la Vall, situada a Conia, entre Son Lluc, Conia de Dalt, cas Rellotger i can Pau. (M)

TAFONA D'EN JOVER, SA Antic hort del terme d'Inca. El 1664, pertanyia al senyor Miquel Amer Jover —de ses Puntes—, ciutadà militar. Tenia cases i tafona. Era dedicada a morers de fulla, fruiters i hortalisses. Feia una renda anual de 20 lliures. (DF)

TAGAMANENT Possessió del terme de Montuïri, anomenada també can Socies. Confrontada amb Meià, Carrutxa, Son Pocoví i Son Moià. A mitjan s XVI, la primitiva possessió era ja dividida entre Tagamanent dels Socies i Tagamanent dels Miralles. El 1569, **Tagamanent dels Socies** pertanyia a Miquel Socies —de Tagamanent—. Tenia cases, amb celler, molí de sang i clastra. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. El 1576, era del mateix titular i confrontava amb Meià, Carrutxa, Tagamanent dels Miralles i Son Costa. Hi havia una esclava. Tenia vinya nova i vella i nombrós aviram. El 1667, pertanyia a l'honor Miquel Socies —de Tagamanent—. Hi havia 60 quarterades de sementers. Tenia cases, amb celler, molí de sang i un alambí per elaborar aiguardent. Era un lloc de cria de ramaderia bovina, equina, mular i somerina. Hi havia guardes de 117 ovelles i dotze porcs. Tenia els sementers dits d'Enmig i de sa Tanqueta. Els s XVI-XVIII, la posada dels Socies de Tagamanent era al carrer Major, de la vila de Montuïri. El 1596, **Tagamanent dels Miralles** era de Rafel Miralles —de Tagamanent— i confrontava amb Tagamanent dels Socies, Carrutxa, s'Almudaina, Son Pocoví, ses Coves i Son Costa dels frares de Sant Domingo. Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i llí. El 1656, pertanyia al senyor Rafel Miralles —de Tagamanent—. Tenia 60 quarterades de sementers. Hi havia 1 quarterada de vinya i zones de rotes i garrigues. Tenia ramaderia ovina, porcina i aviram. N'eren pertinences les terres de Son Roig i de na Portella. El 1748, era del senyor Bartomeu Miralles —de Tagamanent—, ciutadà militar. El 1764, pertanyia al senyor Joan Miralles de Tagamanent i Fillol, doctor en medicina. Confrontava amb Tagamanent de Miquel Socies. Tenia cases i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. El bestiar de feina eren tres egües, dos muls i vuit ases. La casa pairal dels Miralles de Tagamanent, amb celler, era al carrer Major, de la vila de Montuïri, confrontada amb la casa pairal dels Socies de Tagamanent i amb el carrer de sa Quintana. El 1848, pertanyia a Joaquim Bibiloni Socies i feia una renda anual de 12.973 reials. El 1995, Tagamanent tenia 65 quarterades i pertanyia a Miquel Bibiloni Socies. Tenia cases, amb capella, aljub i una font considerada popularment d'origen islàmic. Les reformes n'han desfet part dels edificis històrics. S'hi instal·là una granja avícola i era dedicada a conreu de cereals. Hi havia 12 quarterades de pinar. (DF/M)

TAGAMANENT, BERENGUER DE (Mallorca s XIV - XV) Cavaller. El 1398, participà en la croada valenciano-mallorquina del Sant Estol contra

↓ Tagamanent (Montuïri)

la costa del Nord d'Àfrica. El 1399, anà a Saragossa per assistir a la coronació del rei de la Corona d'Aragó, Martí I i va esser armat cavaller. El 1400, anà a Sicília al servei del monarca. El 1403, féu part d'una comissió que anà a la Cort per sol·licitar la reforma del govern de Mallorca. En morir el rei Martí sense successors, el 1411, fou nomenat pel Gran i General Consell, amb Arnau Desmur i Jaume Albertí, representant del regne de Mallorca per participar en l'elecció del nou monarca. El 1411-12, s'esforçà sense resultat per aconseguir que la representació mallorquina fos acceptada al mateix nivell que les dels altres territoris de la Corona d'Aragó, els regnes d'Aragó i València i el principat de Catalunya. Inicialment, aconseguí el suport de les Corts catalanes reunides a Tortosa. Amb Joan Desplà, delegat d'aquestes corts, féu una llarga estada a Alcanyís, on s'havien reunit les Corts aragoneses. Aquestes no feren cas a la delegació mallorquina i després s'hi oposaren frontalment. El Parlament d'Aragó argumentava que els mallorquins ja eren representats pels delegats catalans. Desplà defensà amb energia la participació dels illencs, però al final cedí per evitar la ruptura amb els aragonesos, i Tagamanent i els altres enviats no pogueren participar (juny de 1412) en el *Compromís de Casp* (←). En aquella època, amb l'esmentat Desplà, resolgué en arbitratge el conflicte que hi havia entre la vila de Morella (País Valencià) i els pobres de la seva demarcació. Va esser el més destacat i decidit dels representants mallorquins. Abans de tornar a Mallorca, va fer una dura requisitòria al Parlament de Tortosa per la renúncia dels catalans davant l'hostilitat dels aragonesos. El 1415, fou jurat en cap de Mallorca i, entre 1417-18, lloctinent del governador general del regne de Mallorca.

TAGAMANENT, FONT DE Al terme de Lloseta. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1594. (M)

TAGO, GRUP Vegeu *Grup Tago*.

TAIAL REDÓ, ES Accident geogràfic que limita els termes municipals d'Alcúdia i Pollença, situat entre s'Era des Moro i ses Covasses. (M)

TAIET Vegeu *Tellet*.

TAIFA DE BALEARS Vegeu *Taifa de Dénia-Balears*.

TAIFA DE DÉNIA-BALEARS Estat andalusí sorgit de la desintegració del califat Omeia de Còrdova (1031). Rep el nom del genèric que s'aplicà al conjunt d'estats en què es dividí el territori d'al-Andalus. El terme dels mal anomenats regnes de taifes és una traducció lliure de *Muluk At-Tawa'if*. Aquesta expressió defineix la fragmentació que experimentà el poder califal i, a la vegada, la il·legitimitat dels nous estats,

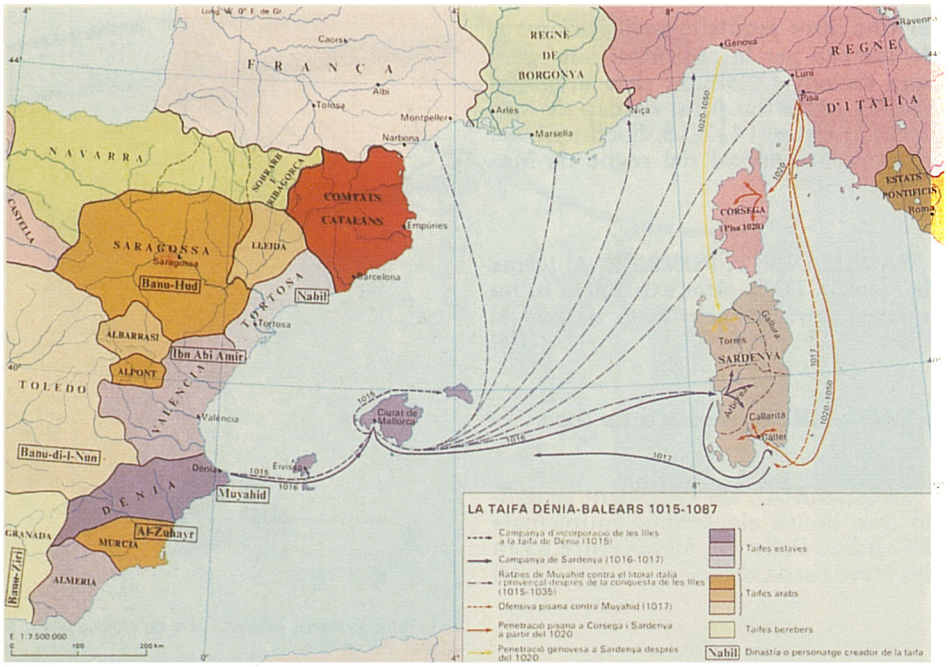
↓ Es Taial Redó

↑ Taifa de Dénia - Balears, arc de l'Almudaina (dibuix de Rafael Isasi)

ja que aquest poder era, per definició, únic. El territori de les illes Balears, a partir de 1031, restà incorporat a un d'aquests estats taifes amb capital a Dénia: l'anomenada taifa de Dénia-Balears. Incloïa, a més de les Illes, la costa peninsular de Dénia i d'Alacant i s'endinsava fins a la capçalera del riu Guadalquivir. El seu creador fou un dels clients dels amirites, el clan d'Al-Mansur, Mujahid Ibn Yusuf Ibn Ali, que abandonà Còrdova i s'instal·là a Dénia. Allà intentà restaurar la ficció califal en la persona d'un membre de la família Omeia, anomenat Al-Mu Ayti. El 1015-16, ambdós dirigents annexionaren les illes Balears a Dénia. En aquells anys, es feren molt intenses les ràtzies dels vaixells corsaris d'aquesta taifa contra les costes italianes, sobretot Sardenya. Les fonts presenten contradiccions sobre el final de la ficció califal en la persona d'Al-Mu Ayti. Poc després de l'expedició de Sardenya (1016-17), ja governava tot sol Mujahid, el qual nomenà com a governador de les illes el seu nebot Abd Allah al-Aglab. La principal font d'ingressos estatals, en aquells moments, era la captura de cavalls i muls que es criaven a les Illes. A la mort de Mujahid, li succeí el seu fill Ah ibn Mujahid. Quan Dénia va esser ocupada pels Banu Hud de Saragossa, s'inicià el període de la taifa independent de Balears (1076-1114). El governador d'aleshores, Ibn Sulayman Ibn Muskiyan, mantengué la ficció de la taifa de Dénia. Fou el seu successor, Al-Murtada Ibn Aglab, el primer que encunyà moneda amb el seu nom (1087). Per això mateix, es pot considerar que sorgeix en aquell moment un estat nominalment indepen-

↑ Mapa de la Taifa Dénia-Balears

dent a les Balears. Li succeí un esclau eunuc, alliberat per Al-Aglab, de nom Mubashshir Nasir al-Dawla, que morí durant la ràtzia pisanocatalana de 1114-16. En el temps de la taifa de Balears, continuà l'activitat corsària contra els estats cristians més propers. El gran volum de les encunyacions de moneda en aquest període és indicador de la presència d'una forta pressió fiscal sobre les comunitats pageses, font d'ingressos estatal que va permetre l'ampliació de Madina Mayurqa. La taifa de Balears desaparegué a causa de l'expedició pisanocatalana de 1114-16, que destruí la vila d'Eivissa i Madina Mayurqa i obrí les portes a la incorporació de les illes Balears a l'estat almoràvit. (MR)

TAIXAQUET, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Cugulutx, Bennoc i ses Males Cases. El s XV, pertanyia a la família Tomàs —Taixaquet—, els terratinents més importants de Llucmajor, dels quals pren nom. De fet, era denominada alqueria d'en Taixaquet. Fou de Bartomeu Tomàs (1484) i de Miquel Tomàs (1494). El 1578, era ja dividida. La part més gran pertanyia a Miquel Taixaquet Ferragut i era valorada en 4.000 lliures. La més petita era d'Umbert Togores i fou estimada en 1.200 lliures. El 1627, era propietat de l'honor Mateu Muntaner. Tenia cases i s'hi conreaven cereals. Feia una renda anual de 100 lliures i 24 quarteres de blat. El 1672, pertanyia a Joan Muntaner —Polònia—. El 1684, tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Hi havia extensos pinars. Anualment, feia una renda de 190 lliures. El 1718, pertanyia al mateix propietari i fou valorada en 8.250 lliures. Confrontava amb Bennoc. Tenia cases i molí de sang i era dedicada a figuerals i al conreu de cereals. Feia una renda anual de 170 lliures, 20 quarteres de blat, 5 de xeixa, 5 d'ordi i 5 de civada. El 1722, hi havia 44 quarterades de rotes que, arrendades a part de la possessió, aportaven anualment 27 quarteres de blat. El 1726, era de Joan Alcover Muntaner —Bardí—, de Sóller. Cada any, feia una renda de 160 lliures, 20 quarteres de blat, 5 de xeixa, 5 d'ordi i 5 de civada. El 1744, era propietat de Joan Muntaner Alcover, de Llucalcari. Tenia cases i molí de sang. S'hi conreaven cereals i hi havia un extens ullastrar. Feia una renda anual de 283 lliures. Tenia (1996) 450 quarterades. (DF)

↓ Son Taixaquet (Llucmajor)

TAIXAQUET D'EN TONI, COVA DE SON Al terme de Llucmajor, dins la pleta de la possessió homònima. Es tracta d'una cavitat natural, retocada per l'home de l'època talaiòtica i adaptada a les necessitats de necròpoli. Albert della Marmora, el 1840, féu esment d'alguns dels seus materials, que es trobaven al museu dels Caputxins, de Palma. El 1996, però, aquestes restes no eren localitzables. Al seu interior, s'hi han trobat objectes de ceràmica, de ferro i de terrissa. (M)

TAIXAQUET D'EN TONI, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre ses Males Cases, cas Frares, Cugulutx i Bennoc. (M)

TAIXAQUET DES LLOBETS, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Taixaquet d'en Toni, Cugulutx des Pou i Bennoc. (M)

TAIX PLANAS, ANTONI (Palma 1911) Militar. Ingressà a l'Acadèmia General Militar (1928) i després passà

← Antoni Taix Planas

a la d'Infanteria. Quan s'inicià la Guerra Civil, estava destinat al Grup de Forces Regulars de Melilla del bàndol franquista. Durant aquest conflicte bèl·lic, ascendí a capità (1937). A la postguerra, va esser professor de les acadèmies d'infanteria de Saragossa (1940-43) i de Guadalajara (1943-44). El 1964, obtengué el grau de coronel i, el 1965, es va encarregar d'organitzar el Centre d'Instrucció de Reclutes Número 14 (Palma). El 1969, fou nomenat general de brigada i passà a Girona i Alacant. El 1972, ascendí a general de divisió i obtengué el nomenament de subinspector de tropes i serveis de la VIII Regió (Galícia). El 1973, es traslladà a Palma com a segon cap de tropes de Balears i cap de tropes de Mallorca. El 1975, amb la graduació de tinent general, fou nomenat capità general de Galícia (1975) i de València (1976-77). (DJ)

TALABRELLES, ROTES Al terme d'Artà. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el 1416. (M)

TALAIA, AVENC DE LA Cavitat situada al terme de Pollença, a 380 m sobre el nivell de la mar. És catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons classificació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

TALAIA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Reus, ca sa Patrona, el pou des Babot i can Porret. (M)

TALAIA, COVA DE SA Cavitat natural d'enterrament situada a la possessió de sa Talaia (Santa Margalida). Va esser excavada per Josep Colominas Roca al principi del s XX. Té forma de pou, amb cambra final. Contenia un enterrament amb adreç de terrissa i dues destrals planes de bronze. Cronològicament, s'enquadra en les primeres fases de la cultura talaiòtica. Els materials que s'hi localitzaren són al Museu Arqueològic de Barcelona.

↑ La Talaia (Pollença)

TALAIA, LA Puig de 375 m d'altitud, integrada a la serra de Tramuntana, a la península de Formentor. Se situa al terme de Pollença, entre la penya del Migdia, el Llamp i el coll de la Paret. Pren el nom de la *talaia d'Albercutx* (←) que s'hi alça. (M)

TALAIA, PUIG DE SA També anomenat sa Talaia d'Alcúdia, es troba en aquest terme, entre sa Talaia Vella, es Pla de na Tesa i el puig des Bosc. ■ Al terme d'Andratx, confrontat amb l'alqueria de Biniorella. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el 1324. ■ De 264 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Se situa al terme de Santa Maria del Camí, entre els puigs de n'Elena i des Pi des Xibiu i es Cabàs. (M)

TALAIA, PUNTA DE SA A la costa del terme d'Andratx, situada entre el cap Andritxol i Camp de Mar. (M)

TALAIA, SA Puig de 339 m d'altitud, integrat a la serra de Tramuntana. Se situa entre la penya Roja, el coll de Son Vila i Taial Redó i fa partió dels termes d'Alcúdia i de sa Pobla. ■ De 162 m d'altitud, es troba a la mateixa serra. Se situa al terme d'Andratx, entre el port i les cales Marmassem i Llamp. ■ De 309 m d'altitud, fa part de l'alineació i del terme anteriors i es troba entre el puig Muntanya i el cap i la cala des Llamp. ■ Al terme d'Artà, de la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1398. ■ Al terme d'Escorca, és conegut també documentalment per puig de sa Moneia i des Contrabandista. ■ Al terme de Felanitx, situat entre Binifarda i Son Barceló. És citat el 1540. (M)

TALAIA, SA Terrenys del terme d'Algaida, estesos entre Son Reus, Son Llobet, Son Trobat Vell i Son Mas. ■ Al terme de Calvià, al nord de la urbanització de Peguera, situats entre el puig de na Marió i la possessió de Peguera. ■ Propietat rústica del terme d'Estellencs, situada entre es Collet, el puig des Corb, el puig de s'Hereu i Son Serralta. ■ Al terme de Lloret de Vistalegre, entre Son Berenguer, Son Cuca, Son Miralles i Son Vent. ■ Terrenys del terme de Llubí, estesos entre Binifat, Son Setrill, Son Ros i sa Verdereta. ■ Possessió del terme de Llucmajor, entre Son Reviu, Marola, Son Boscana i el torrent d'Alfàbia. El 1268, era anomenada rafal Talaia. Confrontava amb es Masdéu i Cortada i pertanyia a Berenguer de Vilamajor. Fou propietat de la família Gerlat i Olives. El 1407, era de Bartomeu Parets. Dedicada a ramaderia ovina, s'hi elaborava un formatge de renom. El 1493, n'era propietari Miquel Parets i, el 1496, havia passat al senyor Salvador Sureda, cavaller, que la tenia encara el 1526. Hi havia un rafal, amb cases ruïnoses i

↑ Sa Talaia (Llucmajor)

un molí de sang. El 1578, tenia 456 quarterades i era valorada en 1.700 lliures. El 1643, pertanyia a Antoni Taverner i era valorada en 2.225 lliures. El 1685, fou estimada en 4.540 lliures, i era propietat de mossèn Joan Taverner. Segons el cadastre de 1702, pertanyia a Margalida Taverner i era valorada en 8.200 lliures. El 1862, tenia una extensió de 456 quarterades i n'era propietària Caterina Asbert, viuda de Taverner. Després de la família Taverner, la possessió va passar a esser propietat dels Fortuny, Morell i Sagrera. El 1945, la posseïa l'industrial Gregori Taverner Ferrer. El 1985, fou adquirida per l'empresari Joan Vives que en restaurà les cases i la capella (del s XVI). Amb una extensió de 225 quarterades, el 1997 hi havia 1.400 caps d'ovi i de cabrum. Prop de les cases hi ha un talaiot de planta circular, que fa part d'un poblat talaiòtic amb recinte emmurallat. ■ Terrenys del mateix terme, entre Son Boscana i es Masdéu. Són documentats ja el 1457. Hi ha un talaiot de planta circular en bon estat de conservació. ■ Al terme de Maria de la Salut, situats entre Son Rabassa, Son Colomar, Son Singala i el nucli urbà. ■ Al terme de Palma. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el s XVI. ■ Possessió del terme de Santa Eugènia, situada entre es Mitjà, Son Tano Vell, l'hostal de can Penós i la caseta de Son Sanxo. El s XIX, pertanyia a Jaume Capó i tenia 65 quarterades. ■ Terrenys del terme de Santa Margalida, estesos entre s'Estret, Son Forat, Son Terrola i ca l'amo en Toni Sen. ■ Possessió del terme de Santanyí, situada entre s'Horta i Calonge. El 1737, pertanyia a Damià Vidal. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. El bestiar de feina era constituït per dos bous i una mula. Hi havia zones de rotes i d'establiments. El 1787, Jeroni de Berard la descrigué com una gran propietat, dedicada a la producció de blat i a la ramaderia ovina. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre el puig des Pou Colomer, Sos Ferrers des Moreis, es Cabanellins i sa Carbonera. ■ Terrenys i talaiot del terme de Sencelles, situats entre s'Ermita, Son Fred, Son Barrera i Son Corró. Els terrenys són documentats el 1415. ■ Propietat rústica del terme de Valldemossa, situada entre cal Sen Doi, en Casola, can Poca Farina i Son Calafat. (DF/M)

TALAIA, SERRA DE LA Al terme de Calvià. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1285. (M)

TALAIA, TURÓ DE SA De 231 m d'altitud, s'integra a les serres de Llevant. Es troba al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre el turó de sa Talaieta, el puig des Pou Colomer i Sos Ferrers d'en Morei. (M)

TALAIA D'EN CALOP, CAMP DE LA Al terme de Llucmajor, a la possessió de Son Granada. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el 1446. (M)

TALAIA D'EN MASSOT, SA Antic rafal del terme de Palma. Era una pertinença de la possessió de Sant Jordi. El 1592, era d'Antoni Gual —de Sant Jordi—, ciutadà. Confrontava amb Son Pacs, el camí de Manacor i Son Moranta. El 1592, hi foren edificades les cases. Era dedicat al conreu de cereals i hi havia garrigues i zones de rotes. Feia una renda anual de 20 lliures i 13 quarteres de blat. (DF)

↓ Sa Talaia (Santanyí)

TALAIA DES LLAMP, SA Puig del terme d'Andratx, de 319 m d'alçària, situat al cap des Llamp, entre es Salmar i sa Llobassa. Es troba citat en documentació datada el 1414. (M)

TALAIA GROSSA, SA Antiga possessió del terme de Manacor. El 1661, pertanyia al senyor Jeroni Ballester de Togores, canonge de la Seu de Mallorca. Feia part del fideïcomís dels Ballester de Togores. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Hi havia una guarda de 200 ovelles, ramaderia bovina i cabrum. El 1714, era del noble Miquel Ballester Fuster Santmartí Térmens Olesa de Togores, comte d'Aiamans. Tenia cases i molí de sang. Hi havia 64 quarterades de sementers i era dedicada a olivars, murteres i conreu de cereals, amb zones de rotes. Tenia una guarda de 200 ovelles. Feia una renda anual de 80 lliures, 56 quarteres de blat, 15 d'ordi, 1 quintar de formatge, un moltó, un anyell, els brossats i tres peces de formatge tendre de Setmana Santa, quatre capons, quatre pollastres i una gerra de mantega. (DF)

TALAIA GROSSA, SA Turó de 67 m d'altitud, integrat a la comarca del migjorn. Es troba al terme de Santanyí, entre el clot des Ravellar i cala Figuereta. (M)

TALAIA NOVA, SA Puig de 206 m d'altitud, que fa part de les serres de Llevant. Se situa al terme de Capdepera, entre el puig Negre de s'Heretat i sa Talaia Vella. Pren el nom de la talaia que s'hi alçà el s XVI. (M)

TALAIA ROMANINA, SA Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Rubí de sa Cova, Son Vilardell, Son Pieres i Son Mir. (M)

TALAIASSA, SA Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre can Roques, s'Alzinar, sa Conca i Calonge. (M)

TALAIASSES, LES Terrenys del terme de Santanyí. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el 1402. (M)

TALAIA VELLA, COLL DE SA De 317 m de cota, situat al terme d'Alcúdia, entre sa Talaia Vella i la d'Alcúdia. (M)

TALAIA VELLA, SA Puig de 349 m d'altitud, situat al terme d'Alcúdia, entre la talaia d'Alcúdia i el coll des Pedregar. ■ De 186 m d'altitud, fa part de les serres de Llevant. Es troba al terme de Capdepera, entre sa Talaia Nova i el cap Vermell. ■ De 352 m d'altitud, s'integra a la serra de Tramuntana, concretament a la serra del Cavall Bernat. Es troba al terme de Pollença, entre Cala Sant Vicenç i la vall de Bóquer. ■ De 858 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme de Valldemossa, entre el pla des Pouet i Son Galceran. (M)

↓ Sa Talaia Vella (Capdepera)

↑ Molí de ses Talaies (Porreres) (AAAMM)

TALAIA VELLA, SA Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre sa Torrenova de sa Fesa, el caló de n'Estrany, el torrent de cala Busques i es Tamarinar. (M)

TALAIA VELLA, SA Torre del terme de Capdepera. S'alça al promontori del cap Vermell, a 185 m d'altitud, entre Canyamel, sa Talaia Nova i la pesquera des Frares. Tot i que no se'n coneix la data de construcció, degué entrar en desús prop de 1597, en què ja s'utilitzava l'anomenada Talaia Nova. El 1996, solament en restava la base, de forma circular. Va esser construïda amb paredat de marès. (M)

TALAIES, MOLINS DE SES Conjunt de dos molins de vent, fariners. Són situats al terme de Porreres, a la possessió homònima, prop des Pagos i Son Bonet Vell. El primer té la base quasi quadrada, de tres naus paral·leles, amb voltes, i la torre sencera de paredat, de pedra vista. El segon conserva la torre, de pedra vista, amb portal d'accés i una gran finestra a mitjan torre. Té un petit cintell en estat ruïnós. (BRa)

TALAIES, PUIG DE SES De 186 m d'altitud, fa part de la serra de Tra-

↑ Ses Talaies (Sant Llorenç des Cardassar)

muntana. Es troba al terme d'Inca, entre el puig Ferrer i el clot de l'Infern. Al cim, hi ha restes d'un poblat talaiòtic fortificat, format per dos talaiots —un de quadrangular i l'altre de circular— i altres construccions antigues en ruïnes. ■ De 540 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme de Mancor de la Vall, entre el clot d'Almadrà, el puig de Suro i la coma des Rafal. ■ De 184 m d'altitud, s'integra a les serres de Llevant. Se situa al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre els puigs de Son Puça i d'en Canut. (M)

TALAIES, SES Terrenys del terme de Campos, estesos entre s'Alqueria Fosca, Son Fam, ses Tanques i can Clau Fort. ■ Al terme d'Escorca. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el 1307. ■ Sementer de la possessió de Cala Pi del terme de Llucmajor, situat entre les cases de la possessió, la punta de sa Dent, el barranc de cala Pi, es Clot i Son Peixet. Hi ha un poblat talaiòtic enrunat, que li dóna nom, i diverses basses prehistòriques. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre na Puig de Roa, sa Bassa, Son Servereta i Son Catany. ■ Antiga possessió del terme de Manacor. El s XVII, era denominada també sa Talaia, per diferenciar-la de sa Talaia Grossa, propietat dels Ballester de Togores. El 1662, pertanyia al senyor Miquel Santceloni, doctor en drets. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Feia una renda anual de 57 lliures. Els Santceloni —de ses Talaies— tenien la casa pairal al carrer del Deganat, al barri de l'Almudaina, de Palma. El 1671, el noble Francesc Cotoner, cavaller de l'orde militar de Sant Jaume de l'Espasa, la comprà per 537 lliures, a la Cúria de Censos. El 1750, feia part de l'heretat del noble Marc Antoni Cotoner Sureda, marquès d'Ariany. Tenia cases i molí de sang. El bestiar de feina era constituït per dues mules, tres bous i una somera. Era dedicada al conreu de cereals i tenia petites guardes d'ovelles i de porcs. Anualment, feia una renda de 50 lliures, 15 quarteres de blat, dos capons, un moltó, un anyell i mig quintar de formatge. ■ Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre Son Soler Nou, Son Melonet, el rafal Móra i can Mates. És documentada el 1385. ■ Antic rafal del mateix terme. El 1577, pertanyia a Jaume Rosselló. Confrontava amb els rafals d'en Rosselló i d'en Barceló, Son Sureda i es Pagos. Tenia cases i molí de sang. Hi havia 14 quarterades de sementers. Era dedicat al conreu de cereals, lleguminoses i lli. Hi havia una guarda d'onze ovelles i aviram. El 1737, era de Joan Rosselló Barceló —de ses Talaies— i era denominat també ses Talaioles. Confrontava amb es Pagos i Binibada de Santmartí. ■ Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre can Blai-Blai, can Garrit, sa Talaia de can Jordi i Son Punta. ■ Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Carrió Vell, el rafal Sec, Son Puça i la penya d'en Reus. El 1578, pertanyia a Miquel Monjo i fou valorada en 800 lliures. Una altra part pertanyia a Cosme Carrió Vidal i va esser estimada en 500 lliures. ■ Terrenys del terme de Sencelles, estesos entre Laiar, Morella Nou, s'Estany Gran i Son Guillem. ■ Al mateix terme, entre sa Vileta, Son Fred, Son Barrera i s'Ermita. ■ Al terme de Sóller, entre la font des Voltor, el puig des Vent, es Càrritx Roig i sa Torrentera. (M)

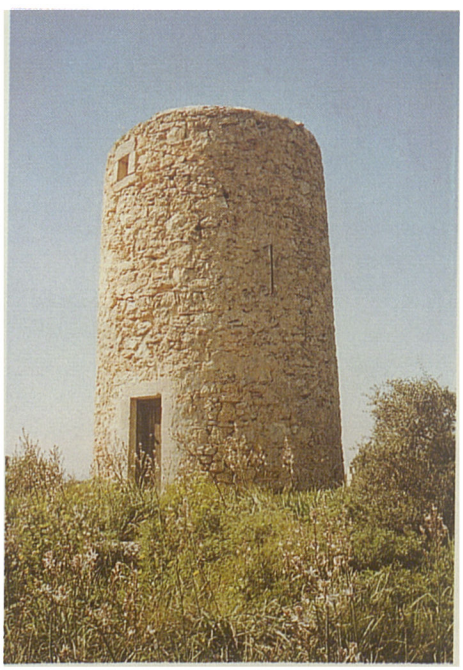
TALAIES D'EN MIQUEL MOLL, SES Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre can Blai-Blai, can Cordella, can Balutxo i Son Punta. (M)

TALAIES GRANS, SES Possessió del terme de Porreres, situada entre Son Soler Vell, els Engolidors, Son Bou Nou i Son Joi. (M)

TALAIETA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Punta, can Pistola, l'hort d'en Vall i Son Cortinel·lo. ■ Al mateix terme, entre can Porret, el clot des Pou, el pou des Babot i el puig d'en Company. ■ Al terme de Manacor, entre can Torres, Algorefa, can Not i Albocàsser. (M)

TALAIETA, MOLÍ DE SA Molí de vent, fariner, del terme d'Algaida, situat a la propietat rústica homònima. Té la torre sencera, amb un portal de marès amb brancalada d'una peça i una escala interior de caragol. És de paredat de pedra vista. Conserva part de l'antiga maquinària. (BRa)

↓ Molí de sa Talaieta (Algaida) (AAAMM)

↑ Sa Talaieta (Algaida)

TALAIETA, SA Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre Son Arboç, Son Capellà, Son Terròs i can Valent. ■ Al terme d'Artà, entre es Campet, na Marranxa, ses Cloves i el puig de na Maians. ■ Terrenys del mateix terme, situats al puig de sa Palmera, entre ses Madrioles, la bassa de s'Oli, la coma des Catius i el coll de Binialgorfa. ■ Al terme de Llucmajor. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1493. ■ Al terme de Santa Margalida, estesos entre el corral Serra, cas Porgador, el turó de Son Bauló i Son Real. ■ Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre sa Talaia, es Pou Colomer d'en Galina, el turó de sa Talaieta i sa Carbonereta. (M)

TALAIETA, SA Puig de 204 m d'altitud, s'integra a les serres de Llevant. Situat al terme d'Artà, entre el camp Celós, na Compte i el bosc d'en Llull. ■ De 186 m d'altitud, fa part de les anteriors alineacions. Es troba al terme de Manacor, entre el puig d'en Ballester i el de sa Bandera. ■ De 163 m d'altitud, s'integra també a les mateixes serres. Situat al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre els puigs des Corb i de Son Puça i el collet de sa Punta. (M)

TALAIETA, TURÓ DE SA De 236 m d'altitud, integrat a les serres de Llevant. Es troba al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre els puigs de s'Ametlerar, Alpara, sa Talaia i es Pou Colomer. (M)

TALAIETA DE SA MOIXA, SA De 107 m d'altitud, situada al terme d'Artà, entre els torrents de na Borges i des Barranc de sa Canova. (M)

TALAIETES, SES Terrenys del terme de Llucmajor, dins la possessió de Son Taixaquet, situats entre ses Males Cases, cas Frares, Bennoc i ca na Xim. (M)

TALAIOCA Antiga família de pobladors catalans instal·lada a Santa Maria del Camí, a la vall de Coanegra. El 1271, s'esmenta Berenguer Talaioca. El 1278, Berenguer Talaioca comprà l'alqueria Caluia, a Coanegra. De 1334 a 1338, i el 1342, fou batle reial de Santa Maria, Berenguer Talaioca. (MaM)

TALAIOCA, MOLÍ D'EN Al terme de Santa Maria del Camí. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1342. (M)

TALAIOLA, MOLÍ DE SA Molí de vent, fariner, del terme de Santanyí a la carretera de cala Montdragó. Té la torre sencera, construïda de pedres irregulars i aterrecada de morter, amb una escala interior de caragol. Hi ha una escala exterior de nou escalons per accedir a l'envelador. (BRa)

TALAIOLA, SA Terrenys del terme de Capdepera. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1430. ■ Possessió del terme de Santanyí, situada entre ses Valentines i Son Cosme Ponç. El 1527, el senyor Joan Danús, mercader de Mallorca, la fideïcometé a favor dels Danús. El 1619, pertanyia a l'honor Andreu Danús. Confrontava amb Son Malferit, el camí de Portopetro, el rafal Baster i les rotes de la comuna de Santanyí. Tenia cases i torre. El 1787, Jeroni de Berard la descriví com una gran propietat, dedicada a la producció de

↓ Sa Talaiola (Santanyí)

↑ Ses Talaioles (Manacor)

blat i a la ramaderia. El 1818, era de Domènec Danús. (DF/M)

TALAIOLES, SES Propietat rústica del terme de Capdepera, situada entre el castell, Son Xona, Benifela i s'Horta. ■ Possessió del terme de Manacor, situada entre Son Còdol Negret, Son Còdol Vell, ses Talaioletes i ca na Biela. El 1578, pertanyia a Miquel Domenge. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Fou valorada en 2.000 lliures. El 1850, era ja dividida. Una de les possessions resultants de la divisió era denominada ses Talaioles i pertanyia a la senyora Joana Rocabertí de Boixadors, comtessa de Peralada i, arrendada conjuntament amb es Rafal (Manacor), feia una renda anual de 15.453 reials. Una altra possessió, anomenada ses Talaioles Grans, era de Maria Roig i feia una renda anual de 3.495 reials. El 1852, una de les possessions denominades ses Talaioles pertayia a Tomàs Soler Barceló. ■ Antic rafal del terme de Santanyí. El 1649, pertanyia a Salvador Vidal —Ferreret—. Tenia cases i era dedicat al conreu de cereals. Hi havia un apiari amb sis cases d'abelles. (DF/M)

TALAIOLES, TORRENT DE SES Nom amb què també és conegut el *torrent de na Llebrona* (←).

TALAIOLETES, SES Possessió del terme de Manacor, situada entre ses Talaioles, Son Còdol Vell, can Canonge i can Munar. (M)

TALAIOLINES, SES Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre ca na Biela, can Munar, can Cadernera i can Ladària. (M)

TALAIOT Monument megalític prehistòric. Es tracta d'una construcció de planta circular o quadrada, en forma de torre, construïda a base de grans blocs de pedra en sec que li confereixen un aspecte de solidesa i monumentalitat. El terme que el designa és d'origen popular i prové de l'augmentatiu del mot talaia, derivat de l'àrab. Essencialment recull una de les característiques fonamentals d'aquestes construccions, com és la seva situació privilegiada de control i domini d'un territori proper. Arquitectònicament, és construït per murs molt amples, formats per un parament extern de pedres grosses i una cara interna d'aparell menor, entre els quals es disposa un rebliment de pedruscall i terra que li dóna solidesa. La cambra és de proporcions reduïdes (de 4 a 8 m), en part a causa de la grossor dels murs i en alguns casos per la presència d'una columna central. Aquesta sol esser polilítica i del tipus mediterrani —amb diàmetre major a la part superior—. La seva funció és la de sostenir les grans lloses que constitueixen la coberta i, a manera de radis, es disposen des dels murs. Altres formes de cobertura documentades consisteixen en l'aproximació de filades, tot formant una falsa cúpula o bé mitjançant un entramat de bigues de fusta sobre les quals es col·loca una capa de terra i brancatge. L'accés a l'interior de la cambra es fa a través d'una porta o d'un petit corredor obert als murs. S'ha constatat també l'existència de portes elevades situades al pis superior. La funcionalitat d'aquestes construccions no és un tema resolt, en part a causa del llarg interval de temps en què s'utilitzaren i la possibilitat d'ha-

↓ Talaiot de Son Coll Nou (Algaida)

↑ Talaiot de sa Canova de Morell (Artà)

ver-se produït canvis en el seu ús. Alguns autors han apuntat la possibilitat que es tractàs d'un jaciment funerari, ja que s'han documentat enterraments a l'interior. No obstant això, és probable que fossin soterraments més moderns, quan ja el talaiot era fora del seu ús primitiu. Més sòlida és la funció de lloc de residència i d'habitació a jutjar per les restes obtengudes en investigacions recents. El que sembla clar és la diferenciació estructural i qualitativa respecte de les construccions que se li adossen i la posició central i privilegiada que ocupa en els assentaments més grans. Tot plegat fa pensar en la seva utilització selectiva per part de determinats membres de la societat que els construí. També, d'acord amb la situació geogràfica d'alguns d'aquests monuments, semblen complir una funció de defensa i control d'un territori afi, la qual cosa indueix a relacionar-los amb conjunts similars o de més entitat (poblats). La data de construcció se situa entre el 1300 i el 1000 aC, moment a partir del qual deixen d'edificar-se. La seva aparició es considera indicadora d'un canvi estructural dins la prehistòria mallorquina ja que és l'element característic de la cultura que prengué el seu nom. (JMe)

TALAIOT CORCAT Col·lectiu ecologista llibertari organitzat (1977) a Palma. La seva acció més destacada va esser l'ocupació de l'illa de sa Dragonera, del 7 al 18 de juliol de 1977, per evitar-ne la urbanització. Desaparegué el 1980.

TALAPI Possessió del terme de sa Pobla, situada entre ca l'amo en Joan de ses Monges, Son Catxo Vell, ses Quatre Pedres i sa Canova Vella. Fou l'alqueria islàmica Talapi. El s XVII, les cases foren engrandides per la família titular, els Gual de Talapi. El 1702, pertanyia al senyor Agustí Gual, donzell. Talapi comprenia aleshores la possessió del mateix nom i els rafals veïns denominats Son Figuerola, sa Casa Nova i es Velar. Aquest gran conjunt de terres s'estenia pels termes de sa Pobla, Inca i Búger. Tenia grans cases, amb celler i molí de sang. El bestiar de feina eren un cavall, quatre egües, catorze muls, sis bous i cinc someres. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Feia una renda anual de 300 lliures. Tenia una guarda de 309 ovelles que, arrendada a part, feia una renda anual de 130 lliures, tres anyells i el formatge i la llet del Divendres Sant. El 1711, era del senyor Mateu Gual Desmur. Era arrendada conjuntament amb els rafals de Son Figuerola, es Velar, sa Casa Nova i altres terres menors. Tot el conjunt de propietats feia una renda anual de 380 lliures, 1 quintar de figues, 2 quintars de formatge, vuit moltons, dos anyells, dos capons, els brossats i una fogassa del Dijous Sant, la llet d'un dia per setmana i dos porcs. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Hi havia una guarda de 224 ovelles i 67 porcs. El 1715, era del senyor Francesc Gual Desmur. Tenia cases amb celler, molí de sang i jardí. S'hi mantenien les vinyes i els conreus de cereals i lleguminoses. S'hi feien grans plantades de figuerals. Hi havia alzinars i pinars. Tenia guardes de 160 ovelles i 80 porcs. Arrendada conjuntament amb els rafals esmentats, feia una renda anual de 575 lliures, 100 quarteres de blat, 10 de xeixa, 10 d'ordi, 10 de civada, 1 somada de raïms de penjar, sis mol-

↑ Talapi (sa Pobla)

tons, dos anyells, dues peces de formatge tendre i els brossats del Divendres Sant, la llet d'un dia per setmana, 2 quintars de formatge i 5 de figues. El 1847, pertanyia al noble Pere Gual Sala i feia una renda anual de 23.967 reials. El 1994, pertanyia a Joan Bauzà i tenia 115 quarterades. Té un gran casal en excel·lent estat de conservació. Sobre el portal d'entrada hi ha l'escut dels Gual. Té una capella on figura l'escut dels Olesa. Al coll de la cisterna hi ha la data de 1781 i l'escut de la Companyia de Jesús. A les cases, destaquen la clastra, un gran celler, l'aljub, una galeria renaixentista, dues escales gòtiques i una torre. Són particularment notables les columnes de l'escala gòtica i els grans arcs del celler. Als terrenys, s'hi han trobat monedes cartagineses i romanes, motlles per fondre bales de plom i ceràmica púnica. (DF/M)

TALAPI, CAMÍ DE Al terme de Muro, entre el claper Gros o d'en Miró, Son Figuerola, Son Sastre i Biniaco. És documentat el 1448. (M)

TALAPI, RAFALET DE Al terme de Búger, pertinença de la possessió de Talapi (sa Pobla). El 1677, tenia 12 quarterades i pertanyia als Gual de Talapi. (DF)

TALAYOTS Grup musical. Fou creat (1965) a Palma per Honorat Busquets (piano), Miquel Bonnín (bateria), Antoni Tur (guitarra), Ramon Jover (cantant) i Ricard Tomàs (baixista i trompeta). De llavors ençà, però, els components han anat canviant. Fan interpretacions de temes d'altres cantants i, des de 1968, han enregistrat vuit singles i tres discs de llarga durada.

TALE ABENALI Antiga alqueria del terme d'Inca citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca*.

↓ Membres del grup musical Talayots

TALECA, CAN Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre ses Barraques, cas Sord i Son Romeguera. (M)

TALECA, SA Accident de la costa del terme d'Escorca, situat entre el morro de cala Roja i la font de sa Costera. ■ Indret de la costa del terme de Sóller, situat entre es Salt d'en Moixina i es Salt des Boc. (M)

TALENT, SON Propietat rústica del terme de Capdepera, situada entre el torrent de Canyamel, can Caragol, Son Vadó i s'Heretat. Hi havia dos naviformes i un talaiot, tot en ruïnes. ■ Al terme de Manacor, situada entre sa Tafal, Son Banya Vell, ses Barraques i la clova de s'Hereu. El 1850, pertanyia a Francesc Riera Rosselló i feia una renda anual de 2.291 reials. (DF/M)

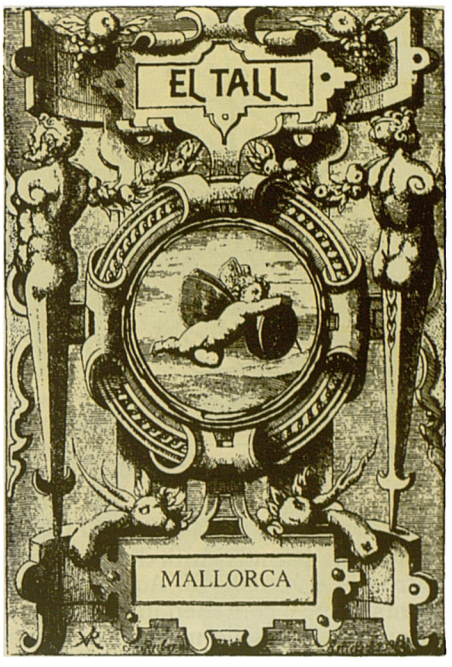
TALENT NOU, SON Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Talent Vell, can Saletes, s'Hospital Vell i Son Mas Remos. És anomenada també can Dent d'Or. (M)

TALENTS, HORT D'EN Al terme de Palma. Documentat el 1404, era situat prop de la porta del Camp. (M)

TALENT VELL, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre el camí de ses Bones Dones, la clova de s'He-

↑ Son Talent Vell (Manacor)

↑ Logotip d'El Tall

reu, Son Talent Nou i can Saletes. (M)

TALER, CAN Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre el puig d'en Ric, Son Tió, Son Nadal i can Jaumoi. (M)

TALHA, RAFAL Al terme de Palma, registrat en el *Llibre del repartiment de Mallorca*.

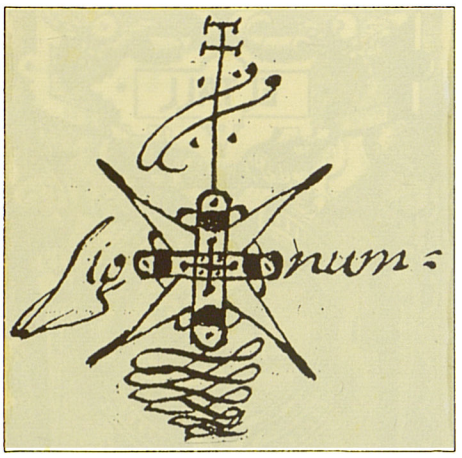
TÀLIC Terrenys del terme de Felanitx, estesos entre el puig de ses Mamelles, la serra Llonga, el puig Fumet i el puig Ferrer. (M)

TALL Impost directe de caràcter extraordinari. A l'època medieval era anomenat de forma indistinta tall o talla, però a partir del s XVII s'imposà el nom de talla. El seu pagament s'acordava cada vegada que s'havia d'atendre una despesa extraordinària i important, ja fos de caràcter local o per pagar les necessitats del regne de Mallorca. Entre aquestes despeses, hi figuraven la fortificació i altres aspectes de la defensa de Mallorca, la construcció d'embarcacions, la importació de blat, el manteniment de les síquies d'aigua i els coronaments, com el de Germana de Foix (1511). A la baixa edat mitjana i a l'època moderna constituïa un dels principals ingressos de la hisenda. La mala situació de les finances mallorquines feia que no hi hagués recursos i que sovint s'hagués de recórrer a aquest impost. La decisió de recaptarlo partia del Gran i General Consell. La quantitat total que s'havia de percebre es repartia entre la població no exempta, per focs i d'acord amb el seu patrimoni. Malgrat això, fins a 1576, no es començà a elaborar un cadastre que inventariàs els béns immobles i servís de punt de partida per regular el repartiment d'aquest impost. Després, la recaptació era venuda al llevador o collidor. Aquest s'encarregava del cobrament d'acord amb uns capítols que es donaven a conèixer públicament a través de l'albarà del tall. Normalment, el collidor depositava les quantitats recaptades al tauler, clavari o dipositari elegit pel Gran i General Consell. També hi havia un taxador, que s'encarregava de fixar la quantitat que havia de pagar cadascun dels no exempts. El pagament, a vegades, podia efectuar-se a terminis per donar més facilitats al contribuent. En molts de casos s'efectuava una revisió posterior, amb l'objectiu de comprovar si la quantitat assignada corresponia al seu patrimoni. Aquest impost era molt feixuc per a les classes populars, per les quantitats que es recaptaven i per la freqüència amb què s'imposava. Entre els exempts, hi havia el clergat, els cavallers, que només pagaven quan es tractava de qüestions relacionades amb la defensa, els miserables i els francs, com els empleats de la seca. Tampoc no pagaven els que eren fora de Mallorca. A partir del s XVII, tant la noblesa com el clergat hagueren de pagar. A l'Arxiu del Regne de Mallorca es conserven un milenar de llibres de talls dels s XV a XIX. Els anteriors al s XV s'han perdut i el darrer data de 1850. També s'ha conservat documentació sobre aquest impost en alguns arxius municipals de la Part Forana i en el de Palma. Els llibres de talls constitueixen una font important per a una anàlisi històrica, sobretot pel seu valor, tant des d'un punt de vista onomàstic, com demogràfic, socioprofessional, urbanístic o econòmic. (MaB)

TALL, EL Editorial fundada (1990) a Palma per Josep Juan Vidal i Lleonard Muntaner. Publica llibres sobre temes diversos de les illes Balears i edita les col·leccions El Tall del Temps —dedicada a treballs d'investigació especialitzada de les Balears—, El Calaix d'El Tall —de temàtica variada i de divulgació de temes de les Illes— i El Tall Facsímils —que recupera obres d'autors clàssics, així com llibres rars i curiosos que tracten de les Balears—. Des de 1994, n'és l'únic responsable Josep Juan Vidal. El 1996, havia publicat 53 llibres.

TALLADA, PENYA Al terme d'Alaró. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el 1367. (M)

TALLADES Família notarial, originària de Campos, documentada a Mallorca els s XVII-XIX. **Bartomeu Tallades** (Campos s XVII - Palma 1723) exercí de notari al seu poble nadiu i

↑ Signatura de Rafel Tallades Venrell

llegà denou protocols (1677-1718), fonamentals per a l'estudi d'aquesta vila entre els s XVII-XVIII. Aquests documents, a més, contenen informació valuosa sobre vaixells mercants i corsaris de Mallorca. Documentà la violència de la fi del s XVII en nombroses actes de perdó. Redactà contractes relatius a possessions i rafals d'Alaró (Son Mestre), Campos (Son Baco, es Figueral, Gallicant, es Gomeles, Son Oliver, Son Oliver de sa Serra, sa Serra, ses Sitjoles i sa Vinyola), Llucmajor (Son Ponç Marrano), Palma (Son Hugo, So na Jaume, Son Penaflor i l'hort de la Soledat Vella), Pollença (Son Marc), Selva (Son Gallur) i Santanyí (el rafal Palla). El seu fill, Antoni Tallades Comes (Campos s XVII - XVIII), va esser també notari. **Rafel Tallades** (Campos s XVII - 1746), per altra banda, accedí al notariat (1710) a Palma. Es casà amb Petronil·la Lledó, de Campos, propietària de la possessió de Son Ponç Marrano (Llucmajor), la qual vengué (1735) a Jaume Mesquida. Llegà vuit protocols (1710-46), de gran interès per a l'estudi de Campos. A part, redactà actes relatives al convent de Sant Francesc de Paula (Campos) i contractes referits a les possessions i rafals de Campos (es Camp Roig, Son Garcia, Son Güeu, Son Nicolau, Son Sala d'Onxa, sa Sorda d'en Jaume Mas, sa Torre Marina, Son Venrell i Son Xorc) i Llucmajor (Son Ponç Marrano). **Rafel Tomàs Tallades Venrell** (Campos s XVIII - 1792) accedí al notariat (1746) a Palma i exercí la seva professió a Campos. Deixà dotze protocols (1746-92) importants per a l'estudi de Campos. Redactà contractes relatius a possessions i rafals de Campos (es Camp Roig, Son Catlar, Son Fadrí, Son Güeu, Son Lledó, Son Lledonet, Son Mage, Son Marc Antoni, Son Pere Ginard, sa Serra, sa Torre Marina, Son Venrell i l'hort d'en Vives), Llucmajor (Son Marranet) i Santanyí (Son Amer). **Tomàs Tallades i Tallades** (Campos s XIX - 1860) fou notari de Campos i llegà denou protocols (1829-60) útils per a l'estudi de Campos, Llucmajor i Santanyí. (DF)

TALLADES Família de propietaris rurals de Campos, documentada els s XIV-XX. Guillem Tallades fou batle reial (1369 i 1373) i jurat (1379). El seu fill, *Julià Tallades* (→), va esser bisbe de Bosa. Feien part de la família els germans Jaume, batle reial el 1428; Felip, beneficiat (1415) de la parròquia de Campos, i Catalina Tallades, muller de Bernat Mesquida. Antoni Tallades fou mostassaf el 1480 i procurador d'almoines el 1486. Gabriel Tallades era (1519) beneficiat de l'església de Santa Eulàlia, de Palma, càrrec que també era ocupat (1569) per Miquel Tallades de la de Sant Jaume, de la mateixa ciutat. També eren membres de la família els germans Joan, conseller el 1547, i Gabriel Tallades, conseller (1548-49) i mostassaf (1551 i 1555), que era casat amb Antònia Garcies. El seu nét Francesc, espòs de Catalina Albertí, tengué dos fills: Rafel i Gabriel. Rafel Tallades Albertí fou conseller i batle reial, com també el seu nét Rafel. Membre d'aquesta branca fou, a més, Rafel Tomàs Tallades, notari reial i regidor (1774), que es casà amb la seva parenta Anna Maria Tallades. Foren pares de Rafel Tallades i Tallades, batle reial el 1803, que havia contret matrimoni amb Miquela Garcies. La branca de Gabriel Tallades Albertí, membre del Gran i General Consell (1649) i familiar del Sant Ofici, fou continuada pel seu nét Tomàs, espòs de Miquela Lledó —Palleta—, batle reial i familiar del Sant Ofici. Fill seu fou Francesc, subdelegat de la Reial Intendència, que contragué matrimoni amb Francesca Lledó —de Son Lledó Gros—. Tengueren dos fills: Jaume, batle reial (1755) i regidor (1774), que era casat amb Catalina Oliver, i Tomàs, subdelegat de la Reial Intendència el 1752, que era l'espòs de Margalida Venrell. Foren pares de Francesc, prevere; de Josep Maria, prepòsit (1791-1804) del convent de Sant Gaietà, de Palma, i de Jaume, jurat (1789) i batle reial (1793-99), que es casà amb Margalida Salvà. Fills seus foren Francesc Tallades (mort el 1818), teòleg i beneficiat de la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma; Jaume, membre (1814) del Regiment d'Infanteria de Granada, i Tomàs, nomenat regidor el 1812. El seu fill Jaume va esser (1809) membre de les milícies provincials del Regiment de Mallorca. La darrera representant d'aquesta família fou Maria Tallades Oliver, morta el 1956.

↑ Julià Tallades

TALLADES, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Cotoneta, Son Lledó, es Marge i can Dameto. ■ Al terme de Consell, entre el molí d'Enmig, es Vinyet, el camí des Sollerics i el nucli urbà. ■ Al terme de Montuïri, entre el rafal Franc, Son Miró des Notari, Mianes Vell i Mianetes. ■ Al terme de Porreres, entre Son Redó, ses Veles, Son Móra, Son Calderó i Son Obra Vell. (M)

TALLADES, JULIÀ (Campos ~1378 - Bosa, Itàlia 1446) Teòleg i bisbe. Professà (1393) al convent de Sant Domingo, de Palma. Estudià teologia i predicà a diversos indrets de Mallorca i d'Eivissa. Fou destinat (1412-18) a Barcelona, on es dedicà a l'ensenyament de la teologia. De tornada a Mallorca (1418), rebé el títol de mestre en teologia i féu gran amistat amb Joan Casanova, teòleg del papa Martí V. Fou (1419-30) provincial de l'orde a tot el regne d'Aragó. El papa Eugeni IV el nomenà (1432) bisbe titular de Laodicea (Frígia) i vicari general del bisbat de Girona. Entre 1435 i 1446, fou bisbe titular de la diòcesi de Bosa (Itàlia). Els ajuntaments de Palma i de Campos el nomenaren fill il·lustre i li dedicaren sengles carrers. (BF/MiR)

TALLADES, RAFAL D'EN Al terme de Llucmajor. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el 1458. (M)

TALLADES, RAFEL (Campos 1595 - ? s XVII) Batle reial. El 1628, fou nomenat batle reial i, el 1630, va esser elegit jurat. El 1634, tornà esser batle reial de Campos. Arran de la crisi econòmica del s XVII, fou designat (1649) síndic pel Gran i General Consell, ja que temps abans havia mostrat la seva habilitat en l'administració financera. Com a síndic, es traslladà a la seu del Consell Suprem d'Aragó. El 1653, tornà a Campos i, el 1657, ocupà el càrrec de jurat.

TALLADES GARCIES, GABRIEL (Campos s XVII - Palma 1732) Prevere. Fou doctor en teologia i beneficiat de les parròquies de Llucmajor i de Santa Eulàlia, de Palma. A Mallorca, participà (1690) en la fundació de la congregació de l'Oratori i en fou el primer prepòsit.

← Francesc Tallades Venrell

TALLADES VENRELL, FRANCESC (Campos 1746 - Palma 1818) Historiador. S'ordenà (1771) de prevere i, posteriorment, obtengué (1773) el grau de doctor en teologia. El 1810, va escriure la biografia del seu avantpassat, el bisbe Julià Tallades. El 1812, escrigué *Suplemento a la Historia del Reyno de Mallorca y de sus islas adyacentes (1650-1700), del cronista Gerónimo Alemany*, que ha romàs inèdit. Entre 1814 i 1815, redactà la *Historia de Campos*, publicada per primera vegada el 1892. Es tracta del primer estudi global de l'evolució històrica de Campos. Hi defensa la hipòtesi que la Palma romana es trobava al terme de Campos, al lloc anomenat el Palmer. Va promoure diverses investigacions arqueològiques amb la finalitat de provar aquesta hipòtesi. Redactà (1815) l'estudi *Procesiones rogativas generales con la Santa Faz del convento de monjas de Santa Margarita* i *Tratado de mojones y modos de conocer las divisiones de los terrenos que con ellos hacían los antiguos*, que restaren sense publicar. Col·laborà amb el metge Joan Andreu Nieto Samaniego en les seves investigacions sobre els efectes terapèutics de l'aigua de la Font Santa. Mantengué contactes amb Joan Francesc Masdéu, Josep Barberí Santceloni i amb Gaspar Melchor de Jovellanos. El 1962, l'Ajuntament de Campos li dedicà un carrer i el nomenà fill il·lustre. (BF)

↑ Agrupació folklòrica Tall de Vermadors

TALLADORS, CAS Propietat rústica del terme de Campos, situada entre sa Barrala Nova, can Cantó, Son Busqueret i es Palmer. (M)

TALLANT, ES Terrenys del terme de Campos, estesos entre Son Rengo, Son Espai, s'Alqueriassa i Son Nicolauet. (M)

TALLATS, PENYALS Puig de 408 m d'altitud, integrat a la serra de Tramuntana. Se situa entre el coll d'en Simonet i el penyal Roig i fa partió dels termes d'Alaró i de Binissalem. (M)

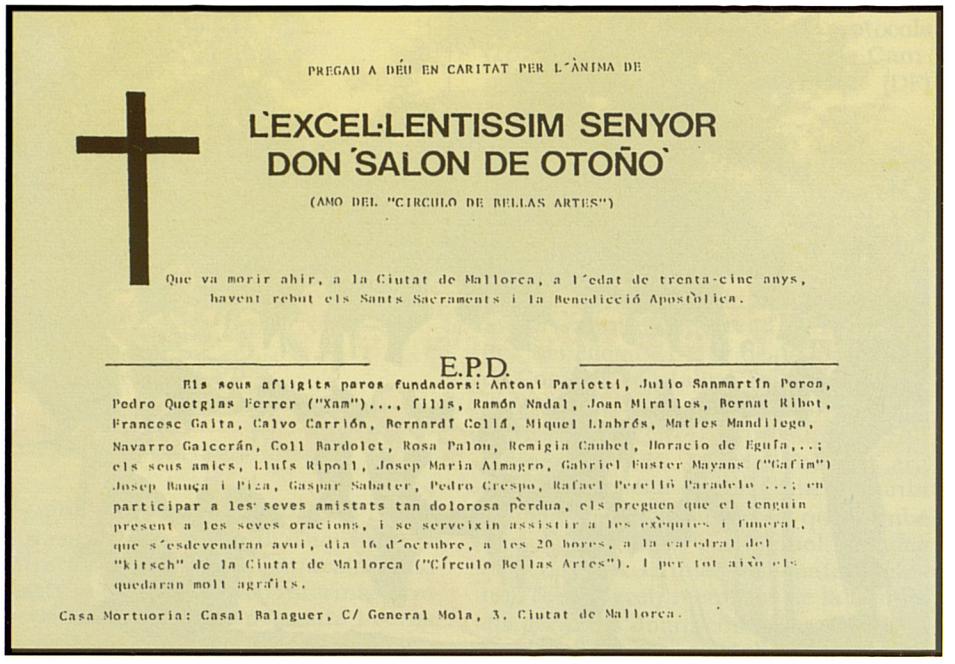
TALL DE VERMADORS Agrupació folklòrica creada (1927) per Pere Alcover a Binissalem. Interrompé la seva activitat durant els períodes 1936-50 i 1955-85. Es dedica a la compilació i investigació de les cançons i dels balls tradicionals. Ha actuat a diversos festivals internacionals, com Gal·les, Turquia, Àsia Menor, Suïssa, Romania i República Txeca. Tenia (1995) 56 membres i una escola de ball i una altra de música.

TALLENTS, MARTIN FRANCIS (Londres 1923) Músic. El decenni de 1960, s'establí a Mallorca i hi residí fins a 1994. Compongué *Foc a la fàbrica d'ensaïmades*, dedicada a Robert Graves. És autor d'un himne per a l'organització Amnistia Internacional. (CM)

TALLER DE TEATRE DE CONSELL Agrupació teatral fundada (1991) a Consell. Fou creada per Francesc Barceló Suárez, que n'és el director. La seva finalitat és formar joves actors. Ha representat *El tio de l'Havana*, de Josep Maria Tous i Maroto; *Sa Padrina* i *Molta feina i pocs doblers*, de Joan Mas, i *El marquès de sa Rabassa* de Pere Capellà. Ha actuat a diferents indrets de Mallorca.

TALLER-ESCOLA DE TEATRE XESC FORTEZA Centre d'educació dramàtica. Va esser fundada (1990), a Palma, per Francesc Forteza i Pere Noguera. Té com a objectiu l'ensenyament de les matèries bàsiques d'interpretació, com expressió corporal i oral, teoria teatral, cant, ball i tècniques d'interpretació. Des de la seva fundació, n'és director Pere Noguera. Tengué el local al carrer del Poble Espanyol, fins a 1995, en què es traslladà al carrer de Valldargent. Des de 1993, hi funciona, com a projecció de l'escola, la companyia Petit Teatre de Ciutat. En són components part dels alumnes de l'escola.

TALLER LLUNÀTIC Grup artístic

PREGAU A DÉU EN CARITAT PER L'ÀNIMA DE

L'EXCEL·LENTISSIM SENYOR
DON 'SALON DE OTOÑO'

(AMO DEL "CIRCULO DE BELLAS ARTES")

Que va morir ahir, a la Ciutat de Mallorca, a l'edat de trenta-cinc anys, havent rebut els Sants Sacraments i la Benedicció Apostòlica.

E.P.D.

Els seus afligits pares fundadors: Antoni Pariotti, Julio Sanmartín Poron, Pedro Quetglas Ferrer ("Xam")..., fills, Ramón Nadal, Joan Miralles, Bernat Ribot, Francesc Gaita, Calvo Carrión, Bernardí Collá, Miquel Llabrés, Matías Mandilego, Navarro Galcerán, Coll Bardolet, Rosa Palou, Remigia Caubet, Horacio de Eguía,..; els seus amics, Lluís Ripoll, Josep Maria Almagro, Gabriel Fuster Mayans ("Gafim") Josep Rauça i Pizà, Gaspar Sabater, Pedro Crespo, Rafael Perelló Paradelo ...; en participar a les seves amistats tan dolorosa pèrdua, els preguen que el tenguin present a les seves oracions, i se serveixin assistir a les exèquies i funeral, que s'esdevendran avui, dia 16 d'octubre, a les 20 hores, a la catedral del "kitsch" de la Ciutat de Mallorca ("Círculo Bellas Artes"). I per tot això els quedaran molt agrāits.

Casa Mortuoria: Casal Balaguer, C/ General Mola, 3. Ciutat de Mallorca.

↑ Esquela de l'enterrament del Saló de Tardor, publicada pel Taller Llunàtic (1976)

d'avantguarda sorgit el 1976 a Palma. No tenia uns membres definits, perquè tot depenia de les accions que es duien a terme. Hi participaren Miquel Barceló, Bartomeu Cabot, Damià Ferrà-Ponç, Sara Gibert, Mercedes Laguens, Gabriel Mesquida, Damià Pons, Alfons Sard, Jaume Sastre, Antoni Socias, Andreu Terrades, Esteve Terrades i Àngel Terrón, entre altres artistes del moviment anomenat Nova Plàstica de Mallorca. Es donà a conèixer el 1976 a la galeria Sa Pleta Freda, de Son Servera. Combinà la pràctica d'un art innovador amb contestacions al tradicional, com l'enterrament del Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Mallorca (octubre de 1976) i la consegüent esquela. També feren accions de caràcter polític. Tenia la seu a l'estudi del pintor Bartomeu Cabot, situat al carrer de la Lluna, de Palma. Aquest local esdevengué centre d'impressió de cartells i de publicacions, com *Blanc d'Ou*, revista de la qual sortiren dos números el 1977. Els texts i manifests s'editaren habitualment en català. Tenien l'objectiu de canviar tant el llenguatge artístic com la funció social de l'obra d'art. Volien trencar amb les tradicions academicistes locals i fer arrelar a l'Illa una nova plàstica en relació amb els corrents internacionals d'avantguarda.

TALO Antiga alqueria del terme de Palma. És documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TALONA, RAFAL DE NA Al terme de Capdepera. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1419. (M)

TALONERA, SA Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Caragol, sa Figuera Verda, ses Arenes i cas Capellans. (M)

TAMANY, CAN Antic rafal del terme de Sóller. Fou propietat (s XV-XIX) de la família Casesnoves-Tamany, de la qual prengué el nom. El 1511, les germanes Francesca i Catalina Casesnoves s'hi enfrontaren amb els corsaris musulmans desembarcats a ses Puntes (vegeu *Valentes Dones de can Tamany*). El 1652, pertanyia a Joan Casesnoves —Tamany—. Era situat al lloc de sa Roca Roja i confrontava amb el camí de sa Figuera, sa Mola i els olivars de n'Oliver, d'en Martínez i d'en Bordils. Tenia cases i tafona. Era dedicat a olivars i al conreu de cereals i lleguminoses. El 1852, pertanyia a Andreu Casesnoves Coll i feia una renda anual de 292 reials. El 1996, can Tamany designava una propietat rústica, amb les cases de l'antic rafal, situada entre sa Teulera, Son Granot i ses Alzines. (DF/M)

↓ Can Tamany (Sóller)

TAMARELL *(Tamarix gallica)* Arbre de la família de les tamaricàcies. Pot fer-se com un arbust o arbre de 2 a 10 m d'alçada, de tronc dret, molt ramificat, de branques primes, llargues, llises i vermelloses amb els brots penjants. Les fulles són imbricades, un poc escarioses a les vores i glaucescents. Fa les flors d'un blau rosat, petites i globuloses, són reunides en espigues primes, cilíndriques, claretes i amb els pètals ovatolanceolats. La càpsula és piramidal, insensiblement atenuada de la base a l'àpex. Floreix de maig a setembre. Hi ha algunes altres espècies molt semblants, difícils de distingir les unes de les altres. Es fa en terrenys salabrosos, generalment en forma d'arbust. En el cançoner popular

↑ Tamarell

EL TAMBOR

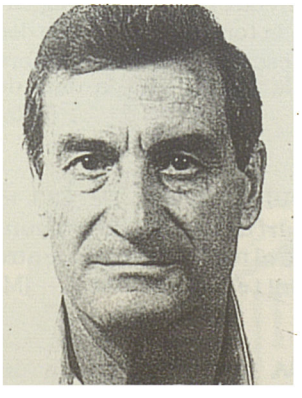
INSTRUMENT TOCAT Á DUES MANS PER UNA COLLA DE VOLUNTARIS VALENTS Y POCH DORMIDOS

↑ Portada d'*El Tambor*

es troben cançons, com: 'A les parts on habitava,/no hi havia cap ramell,/només brots de tamarell;/per això vos n'enviava'. (FB)

TAMARELL, ES Indret de la costa del terme de Banyalbufar, situat entre el port de Pera de s'Ase i la punta de Son Serralta. ■ Al terme de Capdepera, situat entre la punta des Carregador i el caló del Beato. (M)

TAMARELLS, ES Llacuna del terme de ses Salines, situada entre les cases de la possessió de sa Vall, es Carbó, el camp d'en Gitja i es Serralt. (M)

← Vicenç Tamarit Hurtado

TAMARIT HURTADO, VICENÇ (Almàssera, València 1933) Músic. Estudià al conservatori de València amb Vicent Palau. Fixà (1966) la seva residència a Mallorca i ingressà a la Banda Municipal de Palma. Des de 1986, dirigeix la Banda de Música de Son Cladera i, des de 1987, l'Escola Municipal de Música, de Campanet, així com la banda La Unió, d'aquesta localitat. És autor dels pasdobles *Campanet*, *Joan Verger*, *Sandra*, *Les Ufanes*, *Son Cladera* i *Calvià*, entre d'altres composicions. Ha compost l'*Himne de Son Cladera* i el de *Campanet* (1991), amb lletra de Margalida Amengual. (CM)

TAMBOR, EL Setmanari publicat a Palma entre l'octubre de 1884 i l'abril de 1887. Tengué diferents subtítols: *Instrument tocat á dues veus per una colla de voluntaris valents y poch dormidós*, *Setmanari d'es nostros* i *Semanario Católico-tradicionalista de las Baleares*. Era l'òrgan del carlisme local. Inicialment era bilingüe, en castellà i català dialectal, però ben aviat passà a esser només en castellà. Tenia quatre pàgines i s'editava a la impremta Villalonga. En desaparèixer, fou substituït per *El Centinela* (←).

TAMBOR, SON Antic conjunt d'hort i olivars del terme de Fornalutx, confrontats amb el camí reial de Binibassí. El 1654, pertanyien al senyor Joan Antoni Nadal. El 1694, el senyor Miquel Reus de Solleric i Vallès, ciutadà militar, tenia dins el terme els olivars denominats es Tambor, confrontats amb el camí de Fornalutx. ■ Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre ca na Menga, es Montreals, Son Angelats i can Cera. (DF/M)

TAMBORERS DE LA SALA Agrupació musical de caràcter municipal. Tot i que se'n desconeix l'origen, sembla que es remunta a les antigues milícies. La primera notícia documentada és de 1529, en què consta el nomenament, per part dels jurats de Palma, de dos tamborers, amb l'assignació anual d'1 ducat i mig cada un. El 1601, en reorganitzar-se la banda, figura en un document la creació de la plaça de tamborer major i, posteriorment, de tamborer mestre, encarregat d'instruir els futurs músics. Encara que hom desconeix la primitiva vestimenta, l'actual data del s XIX i consta d'una pitrera blanca amb farbalans, guardapits i calçons curts de drap vermell i banda blava, jaqueta blava de drap, calces vermelles i sabates negres, boina blava amb cintes radials vermelles i, a la part anterior, l'escut d'armes de la ciutat. El tambor és d'una mida bastant més gran que l'ordinària, de fons groc, adornat amb llengües flamígeres de color vermell. Les *toccate* bàsiques són tres: la marxa, el pregó i el redoblament. El nombre de components ha anat variant segons les èpoques i oscil·la entre cinc i nou. Tradicionalment, feien aparició en dates assenyalades: quan l'Ajuntament sortia en corporació obrint la marxa en les processons religioses i per fer saber les ordenacions i manaments de la batlia. Actualment, surten en diferents solemnitats, com la festa de l'Estendard, Sant Sebastià i el dia del Corpus. Ha estat un tema pintat per diversos pintors, com Ricard Anckermann, Gaspar Terrassa i Joan Bauçà, entre d'altres artistes. (CM)

↓ Joan Bauçà, *Tamborer de la Sala*

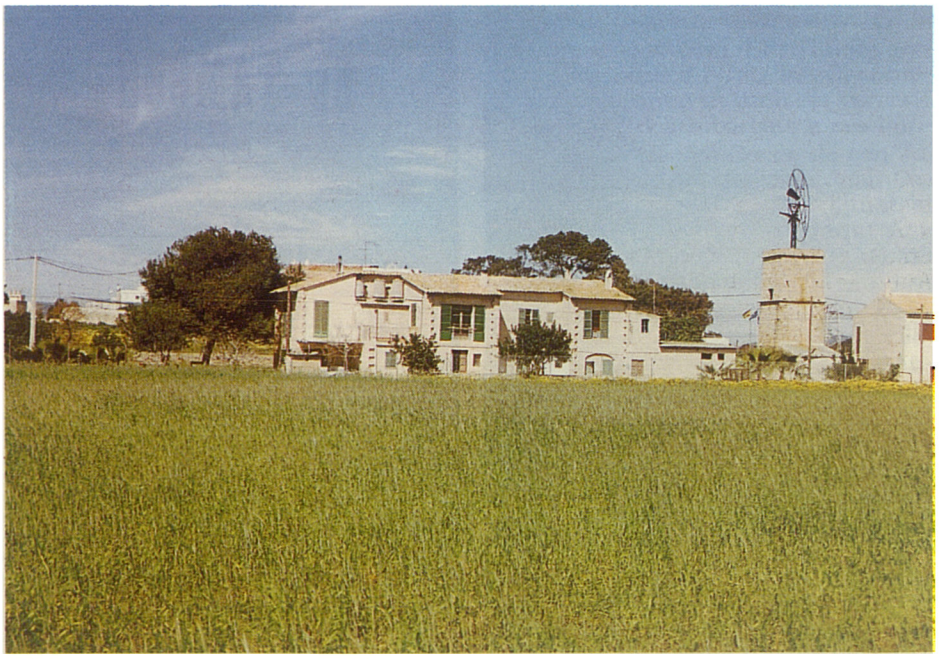

TAMBORET, PENYA DEL Al terme de Pollença, situada entre el torrent de la vall d'en Marc, Mortitxet, Pedruixella Petit i la Volta Grossa. (M)

TAMORER, CAN Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre can Copeto, can Pep Blanc, can Bosseta i can Vensala. (M)

TAMORER, PUIG D'EN Al terme de Pollença, de 519 m d'altitud, situat entre el pla de les Mates Velles, el corral dels Bocs, el coll dels Coloms i la vall de Ternelles. (M)

TANCA Possessió del terme de Muro, situada entre Son Forners, Son Jeroni, Salort i es Castellet. Fou l'alqueria islàmica Tanchar, documentada el 1232. El 1420, pertanyia a Pere Boadella, que la vengué a Joan Safortesa. Així passà a fer part del domini directe dels comtes de Santa Maria de Formiguera, mentre el domini útil era de la família Ferragut de Tanca, que la fideïcometé. El 1660, la possessió de Tanca passà, per fideïcomís, a Joan Ferragut —de Tanca—. El 1671 i el 1693, era d'aquest mateix titular. A la fi del s XVII, era tota erma i sense sembrar. El 1694, era sots alou de la cavalleria de Tanca, del comte de Santa Maria de Formiguera. El 1762, era de l'honor Joan Ferragut —de Tanca—. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. El bestiar de feina eren dos bous i una somera. Hi havia una guarda de 23 porcs. Quan s'extingí la família dels Ferragut de Tanca, la possessió passà als Pujol, família de Muro. El 1672, la **cavalleria de Tanca**, que consistia en alous, delmaris, censals, càrrecs, honres i altres drets relatius a cases i terres del terme de Muro, era del noble Salvador Joan Burgues Safortesa, baró de la baronia de Banyalbufar. El 1693, era del comte de Santa Maria de Formiguera. El 1752, pertanyia al noble Joan Safortesa. (DF/GAE/M)

↑ Sa Tanca (Palma)

TANCA, CAN Propietat rústica del terme de Santa Margalida, situada a sa Teulera, entre can Moll, can Capó, ca l'Amo en Sebastià i el torrent de Binicaubell. ■ Al terme de Santanyí, entre ca na Beu, Son Ferreret, can Puça i la talaia des Pi. (M)

TANCA, HORT DE SA Al terme de Campos, situat entre can Castella, s'Escola, ses Vint i l'hort de ses Sitjoles. (M)

TANCA, MOLÍ DE SA Molí de vent, fariner, del terme de Santanyí, situat al carrer del Rafalet. Té la base-habitatge de paredat i voltes de mig canó. Conserva la torre sencera, amb dos finestrons i escala de caragol. Sobre el portal de la torre hi ha la data de 1842. (BRa)

TANCA, PUIG DE SA De 633 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme d'Escorca, entre la coma de Bini i el pas des Gat. (M)

TANCA, SA Propietat rústica del terme d'Alaró, situada entre Son Pere Antoni, Son Fuster de Baix, es Rafal i can Bescuit. ■ Al terme d'Alcúdia, prop de les murades de la ciutat. El 1957, s'hi trobà una cova de pou del Bronze Antic. La cambra estava segellada amb una llosa que tapava l'entrada de 0,65 per 0,50 m. La cambra

↓ Tanca (Muro)

sepulcral tenia 5 m de llargària per 3,02 d'amplària i 1,40 m d'alçària. El seu aixovar era format pe 26 vasos globulars, semiesfèrics i cònics, que es depositaren al Museu Arqueològic d'Alcúdia. ■ Al terme de Binissalem, entre can Davero, sa Cabana de Son Espanya, el pou d'en Torrents i s'Argelar. ■ Al terme de Campos, entre Son Pau, Son Loco, Son Cella i Son Catlar. ■ Antic rafal del terme de Costitx. El 1689, pertanyia a Macià Capó —Pelat—. Tenia cases i era dedicat a vinya i a conreu de cereals. Fou valorat en 1.500 lliures. Era denominat també sa Tanca d'en Pelat. ■ Antiga possessió del terme de Felanitx. El 1689, pertanyia a Antoni Cifre. Tenia cases i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Els s XVII-XVIII, fou també denominada Son Barceló de sa Tanca. ■ Propietat rústica del mateix terme, situada entre Son Mesquidassa, Son Sants Divertit, can Vermell i cas Coix. ■ Al mateix terme, entre sa Romeguera, Son Negre, Son Ramonet i can Bielí. ■ Antic rafal del terme d'Inca. El 1749, pertanyia a Pere Llompart —de sa Tanca—. Tenia cases i era dedicat a vinya i a conreu de cereals. ■ Terrenys del terme de Marratxí, estesos entre el torrent Gros, el Pont d'Inca, es Cavulls i el camí de sa Cabana. El 1997, són urbanitzats. ■ Propietat rústica del terme de Montuïri, situada entre Son Ripoll, Son Rubí, es Betlems i Son Miró. ■ Antiga propietat rústica del terme de Palma, situada entre les cases velles de Son Cladera, ses Tanques, can Mallol i Son Colam. El 1997, són integrades dins la urbanització de Son Cladera. ■ Propietat rústica del mateix terme, situada entre Son Manuel, la punta de Son Garcies, Son Banya i el nucli urbà del Coll d'en Rabassa. ■ Al mateix terme, entre can Valent, can Amer Vell, s'Hostalot i Sant Lloatxim. ■ Redol de cases del mateix terme, situat a Son Sardina, entre Son Eixut, el camí de Passatemps i el carrer d'Agustí. (DF/M)

↑ Tanca de cas Curial (Sóller)

TANCA, TORRENT DE SA Al terme d'Estellencs, originat al vessant de mestral des Puntals. Passa prop des Puget i de Son Serralta i desemboca entre les puntes Roja i de sa Tanca. Amb 5,4 km² de conca, s'integra al vessant hidrogràfic del nord-oest i té devers 2 km de recorregut definit. (M)

TANCADA, COVA Cavitat del terme d'Alcúdia, situada en els penya-segats meridionals del cap de Menorca. Consisteix en una successió de sales, de devers 250 m de recorregut, adornades per formacions estalagmítiques destacables per la seva espectacularitat. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TANCA DE CAS CURIAL Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre can Posteta, sa Vinyassa i la carretera de Sóller-Fornalutx.

TANCA D'EN BIBILONI, SA Antiga possessió del terme de Santa Maria del Camí. El 1635, pertanyia a l'honor Montserrat Bibiloni, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Era denominada també, abreujadament, sa Tanca. (DF)

TANCA D'EN CATLAR, SA Antic rafal del terme de Campos. El 1705, pertanyia al senyor Guillem Abrí-Descatlar, cavaller de l'orde d'Alcàntara i senyor de la Bossa d'Or. Confrontava amb el nucli urbà de Campos. Tenia cases, hort, sínia i safareig. Era dedi-

↓ Sa Tanca (Son Sardina, Palma)

cat a la producció de cereals, lleguminoses, alfals i hortalisses. Feia una renda anual de 45 lliures. (DF)

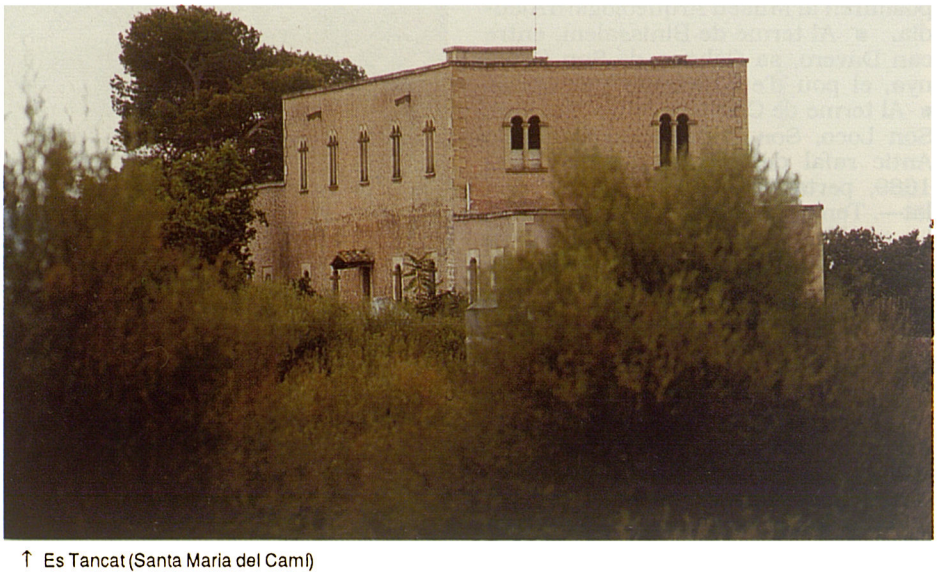
TANCA D'EN FRARE, SA Antic rafal del terme de Valldemossa, que era situat en el Pla del Rei. El 1732, pertanyia al senyor Jaume Mas Garau. Confrontava amb el camí reial de Valldemossa a Deià. Tenia cases i era dedicat a olivars i a conreu de cereals. (DF)

TANCA DES CAVALLER, SA Antic rafal del terme de Santa Maria del Camí, que era situat al lloc des Cavaller. El 1718, pertanyia a Pau Fuster i era subjecte al fideïcomís disposat pel seu avi, Josep Fuster. Era dedicat a vinya (10 quarterades), hort, fruiters i conreus de cereals, lleguminoses, lli i hortalisses. Tenia casa, amb celler i un alambí dins la vila de Santa Maria del Camí. Feia una renda anual de 90 lliures, 1 quintar de raïms girons, 3 de raïms calops i l'arrendador hi havia de sembrar anualment 2 barcelles de lli. (DF)

TANCA DES PI, SA Antic rafal del terme d'Inca. Era situat al peu del puig d'Inca, confrontat amb la possessió de Son Bertran, de la qual era pertinença. Sorgí, com a propietat segregada, el 1626, quan Bartomeu Bertran —des Puig—, propietari de la possessió de Son Bertran, establí les 28 quarterades (10 de sementers i 18 de garriga i pinar) denominades sa Tanca des Pi a favor de l'apotecari Antoni Pasqual. El rafal confrontava amb sa Tanca des Garrovers, el camí reial d'Alcúdia a Palma, sa Garriga d'en Catlar, s'Empeltada, es Forn de Calç, ses Tanques d'en Felip i es Garrovers. Tenia cases i fou dedicat a garroverars i a conreu de cereals. El 1650, desaparegué com a propietat quan els hereus de l'apotecari Antoni Pasqual l'establiren i el dividiren en petites propietats. (DF)

TANCA DES POU, SA Antiga propietat rústica del terme de Selva, situada al lloc de Caimari. El 1790, pertanyia al senyor Guillem Alberti Martorell. Confrontava amb Son Maga, es Pou Major i sa Sort. Era dedicada a olivars i garroverars. Era una pertinença de la possessió de Son Alberti. Feia una renda anual de 30 lliures. (DF)

TANCA DES SAFAREIG, SA Antic hort del terme de Palma. Era situat vora el convent de Nostra Senyora d'Ítria, del qual era pertinença. El 1667, tenia

↑ Es Tancat (Santa Maria del Camí)

casa i safareig. Era dedicat al conreu de lleguminoses i hortalisses. Tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat. Feia una renda anual de 60 lliures. (DF)

TANCADET, ES Terrenys del terme de sa Pobla, estesos entre can Blau, ses Jonqueres Veres, can Pere Guida i el Canal Vell. (M)

TANCA NOVA, COLL DE SA De 458 m de cota, s'integra a la serra de Tramuntana. Es troba al terme d'Alaró, entre el puig de Sant Miquel i sa Corona. (M)

TANCASSA, LA Terrenys del terme de Llucmajor. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el s XV. (M)

TANCASSES, AVENC DE SES Al terme de Santanyí, situat entre es Tancat Nou, es Tancat d'en Tiu, can Joan de s'Ànima i Son Danús de Dalt. (M)

TANCASSES, SES Antiga possessió del terme de Santanyí. El 1591, pertanyia al senyor Joan Danús, ciutadà. Confrontava amb la possessió de Binilassar, de la qual era pertinença. Tenia cases, amb molí de sang. Era dedicada a figuerals, vinya i a conreu de cereals. Hi havia un hort dedicat a lleguminoses i hortalisses. Era arrendada conjuntament amb la possessió de Binilassar i entre ambdues feien una renda anual de 384 lliures, 106 quarteres de blat, 1 quintar de formatge i dos anyells. Tenia les terres dites ses Vinyetes i es Camp de sa Sínia. Fou adquirida pel senyor Bartomeu d'Olesa, però, el 1614, fou reivindicada com a part del fideïcomís disposat pel senyor Joan Danús. El 1643, el senyor Francesc Danús l'heretà del seu pare Joan Danús, ciutadà militar, en contemplació de matrimoni. Tenia empriu sobre les garrigues de Binilassar. El 1997, designa uns terrenys situats entre les coves de Marina, es Buscanys, Son Danús de Dalt i Son Ferrer. (DF/M)

TANCAT, ES Terrenys del terme de Bunyola, dins la possessió de Son Vidal, amb vestigis de construccions talaiòtiques. ■ Propietat rústica del terme de Santa Maria del Camí, situada entre sa Vileta, cas Frares, Son Fillol i es Masnou. (M)

TANCAT, HORT Antic hort del terme de Palma. Era situat darrera el convent de Nostra Senyora d'Ítria. Era denominat també el Jardí d'en Comptes. Tenia dret d'aigua de la síquia de la Ciutat, que rebia, a raó d'un quart d'hora cada vint dies, de la tanda vint-i-dues, dita en Granada. El 1666, era de Margalida Serra Galeta. El 1711, passà als mercaders Francesc Serra i Bernat Sabater. El 1748, era de Domènec Carrió. El 1762, el tenia Catalina Carrió, de qui passà (1786) al seu fill, Andreu Parets Carrió. Aquest el vengué (1791)

a Pere Josep Català —Comptes—, fuster i mesurador de sa Quartera, de qui prengué la nova denominació. El 1832, passà als seus hereus que el vengueren (1833) a Maria Valls Tarongí. Aquesta li afegí la propietat dita sa Vela d'en Parets o d'en Comptes i passà a denominar-se can Comptes. El 1777, se n'havia segregat una part, que fou denominada l'**hortet Tancat**. Posteriorment, passà a Francesc Barceló —Miano— i es denominà, ocasionalment, can Miano. El 1830, era del moliner Llorenç Sabater que el vengué, el mateix any, a Josep Oriac Plantada. Aquest el cedí (1842) al notari Miquel Pisà Nadal, de qui passà (1846) al seu fill Antoni Pisà Obrador, que, a la vegada, el vengué (1862) al notari Sebastià Feliu Bonet, el qual l'agregà a la seva propietat de can Feliu. (DF)

TANCAT D'EN BONET, ES Antic rafal del terme de Selva. El 1684, pertanyia a Sebastià Bonet i era valorat en 1.100 lliures. Tenia cases i tafona. Era dedicat a olivars i a conreu de cereals. El s XVII, fou, abreujadament, denominat també es Tancat. (DF)

TANCAT DE S'ILLOT, ES Poblat talaiòtic del terme de Sant Llorenç des Cardassar. Vegeu *Illot, s'*.

TANCAT PRIM, ES Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre es Tancat Vell, can Rei i la carretera de Santa Eugènia. (M)

↓ Barraca de roter en es Tancat Prim (Algaida)

↑ Son Tano (Santa Eugènia)

TANCAT VELL, ES Propietat rústica del terme d'Algaida, situada prop des Tancat Prim i de la carretera de Santa Eugènia.

TANJONA, FONT DE NA Al terme de Petra, situada entre les rotes des Rafalet, can Bonjesús, Son Montserrat i el torrent de na Borges. (M)

TANO, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre can Moll, cas Brau, Son Real i Torre Vella. ■ Al mateix terme, entre es Mataclar, can Truc, es Rafalet i Son Llubí. ■ Al mateix terme, al llogaret de Pina. (M)

TANO, COVA DE CAN Situada a Pina (Algaida), prop del carrer de Sant Damià, del nucli urbà. (M)

TANO, SON Antiga possessió del terme de Santa Eugènia. El 1681, era dividida i en tenia la meitat l'honor Bartomeu Crespí. Tenia cases, 4 quarterades de vinya i era dedicada a conreu de cereals. N'eren pertinences les terres denominades es Camp d'en Guardiola, es Camp Gran, ses Quarterades, Son Negre, sa Sort i s'Era. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre ses Mosqueretes, la cova d'en Tro, el cementeri i ses Planes. (DF/M)

TANO NOU, SON Possessió del terme de Santa Eugènia, situada entre Son Tano Vell, ses Olleries, el camp de s'Aljub i l'hostal de can Penós. (M)

TANO VELL, SON Possessió del terme de Santa Eugènia, situada entre Son Tano Nou, l'hostal de can Penós, Son Mateu i can Balaguer. (M)

TANQUES, LES Terrenys del terme de Santanyí. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1405. (M)

↑ Ses Tanques de can Serra (Sóller)

TANQUES, SES Antic rafal del terme d'Alaró. El 1655, pertanyia al prevere Guillem Domènec. Confrontava amb el camí reial d'Alaró a Consell, Bànyols, es Puig d'en Bresca i el torrent d'en Mas, que ve de sa Socorrada. Tenia cases i era dedicat a olivars i a conreu de cereals. Era sots alou i domini directe de la cavalleria del Reguer o de Biniarrí. ■ Terrenys del terme d'Inca. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1789. (DF/M)

TANQUES DE CAN SERRA, SES Propietat rústica del terme de Sóller, situada en el nucli urbà, entre sa Grillona, s'Aljub, can Carol, can Creueta i can Capó. Segons el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232), una part de la vall de Sóller tocà al comte d'Empúries. Aquest repartí les terres als seus cavallers, un dels quals era Pere Serra. El s XVII i començament del XVIII, ses Tanques foren notablement millorades i engrandides per la compra de terrenys veïnats, anomenats ses Tanques des Figueral, pel doctor Antoni Joan de Serra, notari oïdor del Reial Tribunal de la Inquisició. El 1820, Francesc Serra féu construir noves i extenses marjades, les repoblà d'arbres fruiters i les dotà d'un nou sistema hidràulic. Hi ha una sínia, que, probablement, és d'origen romà, encara que les galeries horitzontals són musulmanes. El descobriment del corrent d'aigua alimentat pel mateix ullal o llac subterrani de la font de la vila, coneguda per font de s'Ullet, originà un famós plet entre l'Ajuntament i la societat de regants, i el propietari de ses Tanques, Francesc Serra. El plet va esser guanyat per aquest darrer i dictat en última instància per la reina Isabel II. La producció de la finca provè principalment de cítrics, garrovers i ametlers. Ses Tanques, en el seu origen, tenia 14 quarterades. Darrerament han estat engrandides de bell nou per la compra de petites finques del seu voltant, com can Rul·lan i can Capó i el 1996 tenia 16 quarterades. Hi és documentada la presència de restes prehistòriques. Durant el decenni dels noranta, s'hi feren reformes i s'uniren les dues cases que hi havia abans. En els jardins, hi ha instal·lada una col·lecció d'escultures modernes i contemporànies, sobre les quals s'ha escrit el llibre *101 escultures a la vall de Sóller* (1995), que inclou obres d'autors diversos, com Joan Miró, Alexander Calder, Picasso, Martín Chirino, Enrique Broglia, Henry Moore, Eduardo Chillida, Llorenç Rosselló i Nicky de Saint Phalle, Lucio Fontana, Enrique Salamanca, Albert Rouiller, Josep Maria Alcover entre d'altres.

TANQUETA, SA Redol de cases del nucli urbà d'Algaida, situat als voltants de la carretera d'Inca a Llucmajor, des de l'hostal de can Togores fins a la creu de la Ribera. És format pels carrers homònim i de Ramon Llull. Aquest darrer és conegut popularment com sa Tanqueta Vella. En aquell indret, s'hi bastí, durant el decenni de 1940, el camp de futbol del CE Santiago, que deixà de funcionar al cap de poc temps. Al final del decenni de 1960, els veïns organitzaren festes populars durant l'estiu. ■ Propietat rústica del terme d'Andratx, dins es Campàs, situada entre ses Planes, el puig des Llorer, el puig d'en Macià Andreu i can Corso. ■ Al terme d'Inca, al camí de Santa Magdalena, entre can Garreta i l'antic polvorí de Son Fuster. ■ Al terme de Santanyí, situada entre el caló des Macs, sa Punta Grossa, ses Sivines de Baix i cala Ferrera. ■ Al terme de Selva, entre el pou de sa Capella, sa Vinyassa, ses Comes i ca Don Perico. (M)

↓ Sa Tanqueta (Algaida)

↑ Vicente Tapada Calvo, *Santcrist del Gran Poder*

TANQUETES, SES Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Fangar, Fonolleta, can Calvó i la pleta des Gegants. ■ Antic rafal del mateix terme. Era situat davant el pou de les Dues Boques i confrontava amb el camí d'Alcúdia a Pollença i amb el camí reial d'Alcúdia a Palma. El 1669, era ja dividit en diverses propietats, entre les quals destacaven Son Seguí, Son Amorós, Son Totosaus i Son Frígola. Era dedicat a vinya i a conreu de cereals. ■ Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre sa Cabana d'en Ferrer, sa Cabana Vella, es Pinaret i sa Cabana d'en Pep. ■ Antic rafal del terme de Palma. Confrontava amb el camí reial de Valldemossa i la síquia de la Ciutat. El 1644, pertanyia al senyor Joan Dameto, donzell. Tenia cases i hort. Era dedicat a fruiters i a la producció de cereals, lleguminoses, alfals i hortalisses. Feia una renda anual de 110 lliures, quatre dotzenes de magranes dolces i quatre d'agredolces i 1 somada de cebes. El 1654, pertanyia al senyor Nicolau Dameto. Tenia cases i era dedicat a vinya i a conreu de cereals. Feia una renda anual de 100 lliures. El 1685, era del senyor Joan Dameto, donzell, i feia una renda anual de 60 lliures. ■ Terrenys del terme de sa Pobla, estesos entre Son Senyor, can Bonafús, Son Boira i sa Bassa. ■ Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre can Bisbal, can Maga de Déu, can Baldufa i es Monument. (DF/M)

↓ Can Tàpera (Palma)

TANQUETES D'EN GUARDIOLA, SES Antic rafal del terme de Sencelles. Documentat el 1594, pertanyia a Antoni Guardiola, de qui prengué el nom. Tenia cases i era dedicat a vinya, cereals i lleguminoses. (DF)

TANYS NOVELLS Agrupació folklòrica creada (1979), per Maria Santandreu, a Santa Maria del Camí. Ha actuat arreu de Mallorca. El 1995, era integrada per 28 components.

TAPADA CALVO, VICENTE (Encinasola, Andalusia 1929) Restaurador i escultor. De jove, treballà en el taller de fusta del seu pare. El 1968, fixà la residència a Mallorca. El 1993, obrà uns busts del rei Joan Carles i de la reina Sofia. A la seva obra escultòrica, de caire realista, utilitza la fusta de bedoll, de caoba i de noguer. És autor de diversos passos de Setmana Santa. Com a restaurador, ha treballat als casals de Vinagrella, Bendinat i Marivent.

TÀPERA, CAN Centre de formació social. El 1929, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Balears —Sa Nostra— adquirí la possessió per convertir-la en centre de colònies d'estiu per a nines pobres. Durant la Guerra Civil (1936-39), el local fou requisat per les autoritats franquistes, que hi installaren un observatori antiaeri. En acabar el conflicte, restà abandonat. El 1949, el bisbe Joan Hervàs Benet va promoure la conversió de l'edifici en centre de formació social de caràcter religiós. D'aquesta manera, es va arribar a un acord entre el Bisbat i la Caixa d'Estalvis, pel qual l'entitat financera cedia el local a l'Església. Aleshores, s'hi bastiren la capella, la sala d'actes i 50 habitacions, entre d'altres dependències. El 1951, va esser inaugurat com a seu de la Casa de la Sagrada Família. Aquest mateix any, l'Institut Secular de Missioneres —IMS— se'n va fer càrrec de la direcció. Fins a 1970, data en què aquesta

institució abandonà el centre, s'hi organitzaren exercicis espirituals i cursets de cristiandat. Aleshores, la Caixa d'Estalvis de les Balears recuperà l'administració directa del complex i l'assumí com a part de la seva obra social. Des de llavors, s'hi han tornat fer colònies d'estiu per a escolars i, alhora, s'hi han celebrat trobades de col·lectius laborals i conferències. Des de 1970, hi ha l'Escola de Formació Integral de la Dona, que funciona en règim d'internat. El curs 1994-95, tenia 25 alumnes, que podien estudiar el primer grau de Formació Professional de la branca administrativa. Des del decenni de 1980, al centre es fan cursos de cuina de mercat i d'alta cuina, a més de jornades de reciclatge per a diversos organismes. El curs 1994-95, s'hi creà l'Escola del Medi, que era coordinada per tres biòlegs i un pedagog. El mateix any, hi havia una aula, biblioteca, sala dormitori, pista poliesportiva i piscina. Han estat directors del centre Juan de Zabala, Miquel Moncadas Noguera i Guillem Payeras Bujosa. (JMB)

↑ Taperers en festa

TAPERERA *(Capparis spinosa)* Planta de la família de les caparàcies. Es fa com una mata o un arbust petit. És de rizoma llenyós, del qual surten nombroses tiges, primes, flexuoses, que solen fer més d'1 m de llargada. Les fulles són alternes, de contorn oval, peciolades, enteres, obtuses o subescotades i sovint amb un munyonet apical. Les estípules s'han transformat en espines curtes, subcorbades i persistents. Fa les flors hermafrodites, grans, de 4-5 cm de diàmetre, molt vistoses, constituïdes per un calze de quatre sèpals de color verd i una corol·la de quatre pètals blancs o lleugerament rosats. Els estams són nombrosos, amb llargs filaments de color violeta purpuri, i les antenes són grogues. Les **tàperes** són els botons de les flors abans d'obrir-se i es poden començar a collir el mes d'abril; els **taperots** són el fruit carnós i es cullen a partir del mes de maig. Abunda per tot Mallorca, tant cultivada —a Campos i Llubí, sobretot— com espontània. Les tàperes i els taperots es conserven envinagrats. La superfície de plantació regular és de 582 ha, que, segons les dades de 1993 de la Conselleria d'Agricultura i Pesca, produïren un total de 490 t de tàperes. (FB)

↓ Tapereres en flor

TAPERERES, LES Terrenys del terme de Llucmajor. De l'existència d'aquest topònim, hi ha notícies per documentació datada el 1702. (M)

TAPERERES, SES Propietat rústica del terme d'Ariany, situada entre el camí des Camp, can Ruat, ca na Panxeta i Calderitx Vell. ■ Terrenys del terme de Manacor, estesos entre Mirabò, Son Moix Vell, Son Perot Vell i Son Jaume Andreu. (M)

TAPERERS EN FESTA Agrupació folklòrica creada (1984), per Tomàs Campaner Ferragut i Antoni Contestí Vives, a Llubí. El 1995, tenia 35 membres i una escola de ball. Ha actuat arreu de Mallorca.

TÀPERES, CAMÍ DE SES Al terme de Campos. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el s XVI. (M)

TAPIA FERNÁNDEZ, ISABEL (Cartagena, Múrcia 1946) Jurista. Es lli-

cencià en filologia clàssica (1968) a la Universitat de Salamanca. Obtengué (1977) la llicenciatura en dret a la Universitat de Barcelona i es doctorà, en la mateixa especialitat (1983), a la Universitat de les Illes Balears —UIB—. Des de 1995, n'és professora titular. Ha estat vicedegana de la Facultat de Dret de la Universitat de les Illes Balears (1987-90 i des de 1995). Des de 1985, és magistrada suplent de l'Audiència Provincial de Palma. Ha publicat *Las condenas no pecunarias. Ejecución de sentencias de dar, hacer o no hacer* (1984), *La compensación en el proceso civil* (1988) i *La reconversión. Límites. Jurisprudencia* (1994). Ha col·laborat en les obres *La concurrencia de la responsabilidad contractual y extracontractual. Tratamiento sustantivo y procesal* (1992) i *Enciclopedia Jurídica Básica* (1994). (JMB)

TÀPIA NOVA, SA Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Frau, Son Noguera, can Amengual i Son Ripoll. (M)

TÀPIA VELLA, SA Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Agre, Son Dolç, Son Espanya i sa Creueta. (M)

TÀPIES, LES Antic rafal del terme de Felanitx. El 1297, pertanyia a Bonanat Tàpies. ■ Terrenys del mateix terme, datats el 1531. Eren situats entre Son Terrassa, Son Sureda, s'Argelagar i el puig d'en Gerrer. (M)

TAPISSOS MÓRA Empresa tèxtil fundada (1885) per Jaume Móra, al barri de Santa Catalina, de Palma. Per a la instal·lació, s'aprofità la infraestructura d'una vella fàbrica de sacs. Fou el primer taller artesà de confecció de tapissos de nuus a mà. Els hereus del fundador organitzaren set tallers diferents, que tengueren el seu màxim apogeu a mitjan s XX. Posteriorment, entraren en crisi, cosa que motivà el tancament de tots els tallers, tret del situat al Poble Espanyol, de Palma, regentat (1995) per Jaume Móra Rosagaray. Ha fet reproduccions d'obres de Dalí i de Mariscal i el conjunt de les catifes del Parlament de les Illes Balears. És una de les tres indústries artesanals de fabricació de tapissos de nuus d'Espanya.

TAPISSOT Nom amb què també és conegut el *guixot* (←).

← Antoni Tarabini-Castellani Cabot

TARABINI-CASTELLANI CABOT, ANTONI (Palma 1940) Sociòleg i polític. Es llicencià en filosofia a la Universitat Pontifícia de Sant Cugat del Vallès (1964) i, en teologia, a la Universitat Gregoriana de Roma, on també cursà estudis de sociologia (1970). El 1958, professà de jesuïta, però el 1970 abandonà l'orde. El 1973, fundà el Gabinet d'Estudis Turístics i Socioeconòmics i de Mercat —GADESO—, del qual és director. El 1971, ingressà a Bandera Roja i, el 1973, s'incorporà al Partit Comunista d'Espanya —PCE—. Fundador del Partit Socialista de les Illes —PSI— (1976), el 1977 va esser candidat a senador per Unitat Socialista. El 1978, ingressà en el Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE—. Candidat a batle de Calvià a les eleccions municipals de 1979, fou regidor d'aquest ajuntament entre 1979 i 1983. Va esser (1982-83) assessor del ministre de Transports, Comunicació i Turisme, Enrique Barón. A més, fou regidor de Turisme, Transports i Circulació de l'Ajuntament de Palma i president de l'Empresa Municipal de Transports. Ha col·laborat en publicacions com *Cort*, *El Día del Mundo*, *Diario de Mallorca* i *Lluc* i a diferents emissores de ràdio i de televisió. (DG)

TARAINA Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre ses Poves, el pou d'en Sopa, l'hort d'en Fanals i ca na Coa d'All. En el *Llibre del repartiment de Mallorca* és documentada com a alqueria Taraxna. Segons Joan Coromines, és un topònim mossàrab. (M)

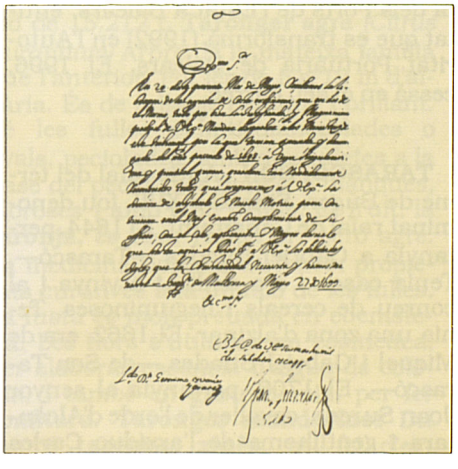
TARAINA, POU DEL CAMÍ DE Al terme d'Alcúdia, és documentat el 1596. (M)

TARANCON ALEDO, JOAN (Oriola, Alacant s XVII - Palma 1720) Inquisidor de Mallorca (1698-1720). Prevere i canonge de la catedral d'Oriola, es traslladà a la Cort, com a representant del seu capítol, per dur endavant un plet contra la col·legiata de Sant Nicolau i la ciutat d'Alacant. Ocupà el càrrec d'oïdor de causes pies de l'arquebisbat de València. Es doctorà en sagrats cànons i arribà a l'Illa per fer-se càrrec de la fiscalia del Tribunal de la Inquisició (1697-98), vacant des de la sortida del fiscal Santiago Hidalgo (1692). Compartí la responsabilitat del

↓ Tapís de Tapissos Móra

↓ Document i signatura de Joan Tarancon

Tribunal primer amb l'inquisidor Jerónimo Ibáñez Zárate (1698-1702) i, posteriorment, amb l'inquisidor Jordi Trullols Dameto (1703-20). Presidí cinc actes de fe a l'església de Sant Domingo de Palma (1699, 1700, 1706 i 1708), en els quals foren condemnats diversos renegats, cercadors de tresors, blasfems i bruixes. Féu importants millores al casal de la Inquisició, consistents en la construcció de noves presons i l'ampliació de diverses dependències. Durant la Guerra de Successió, quan les tropes enviades per Felip V sota el comandament del cavaller d'Aspheld posaren setge a Palma (1715), es declarà partidari del lliurament de la ciutat sense oferir resistència. Fou canceller de competències del regne (1719) i reuní una important biblioteca de temàtica jurídica, teològica i històrica. Fou enterrat a l'església de Sant Domingo. És autor de *Defensa Canónica, Histórica-Política por la Santa Iglesia y ciudad de Orihuela* (Madrid, 1688). L'inventari dels seus béns, particularment de la seva biblioteca, elaborat (1712) pel notari Pere Renovard, és de gran interès històric. (DF/MC)

← Xavier Tarancon Torres

TARANCON TORRES, XAVIER (Manacor 1951) Polític. Es llicencià (1975) en dret a la Universitat de Barcelona. S'afilià al Partit Socialista de les Illes Balears PSIB-PSOE. El 1990, va esser nomenat president de la Junta dels Ports de l'Estat a Balears, entitat que es transformà (1992) en l'Autoritat Portuària de Balears. El 1996, cessà en el seu càrrec.

TARASCÓ, SON Antic rafal del terme de Búger. Fins al s XVII, fou denominat rafal de Canamunt. El 1644, pertanyia a Gabriel Buades —Tarascó—. Tenia cases i era dedicat a vinya i al conreu de cereals i lleguminoses. Tenia una zona d'alzinar. El 1662, era de Miquel i Gabriel Buades —de Son Tarascó—. El 1706, pertanyia al senyor Joan Sureda, cavaller de l'orde d'Alcàntara i gentilhome de l'arxiduc Carles

LA TARDE

↑ La Tarde (1903)

d'Àustria. Feia una renda anual de 100 lliures. El 1863, era propietat del marquès de Vivot i, amb 69 quarterades, era el segon més extens del terme. El 1996, Son Tarascó designava diverses propietats situades entre sa Torrentera, la carretera de Palma-Alcúdia, el torrent de can Tabou i el torrent de Massanella. (DF)

TARBOURIECH, JERONI (? s XVIII - XIX) Músic compositor. Fou músic de la Capella de la Seu de Mallorca i

↓ La Tarde (1983)

del Regiment de Suïssos de Betschard (1792). Musicà *Drama para las fiestas de la Beatificación de la Beata Catalina Tomás* (1792), de Josep Sagrera. (CM)

TARDE, LA Diari editat a Palma entre l'abril de 1903 i el febrer de 1912. Se subtitulava *Diario Independiente, de Avisos y Noticias* i en foren directors Joaquim Domènech, Miquel Sarmiento i Andreu Barceló. Tenia corresponsals a diversos pobles de Mallorca i, entre els col·laboradors, destaquen Gabriel Alomar, Eusebi Heredero Clar, Jaume Torres Riera, Benet Pomar, Rafel Ballester i Carme de Burgos Seguí. Era redactat exclusivament en castellà i tractava temes d'informació general. Fou continuat pel diari *La Región*. ■ Diari publicat a Palma entre el desembre de 1982 i l'abril de 1984. Era l'edició vespertina del diari *Ultima Hora* i en continuava l'enumeració. Hi destacaven, bàsicament, els temes esportius, de societat, del món artístic i successos. En fou director Jimmy Giménez Arnau i els redactors eren, entre d'altres, Pere Comas Barceló, Pedro Prieto, Joan Torres, Jacint Planas Santmartí i Tomàs Monserrat.

TARDITX Antiga alqueria del terme de Petra. És documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TARDOR Agrupació teatral. Sorgí (1977) en el si de la Joventut Seràfica de Sant Francesc, de Palma. Actuà arreu de Mallorca i en foren directors Ni-

↓ Tarea

colau Cortès i Honori Arribas. Representà, bàsicament, obres incloses dins el teatre regional, entre les quals destaquen *Pobres casats!* de Lluís Segura i *Fi de trajecte* de Francesc Forteza. Es dissolgué el 1980.

TAREA Circular de periodicitat mensual, editada per la Delegació Provincial del Front de Joventuts a les Balears. Entre octubre de 1945 i juny de 1949, en sortiren vint números. Incloïa principalment articles doctrinals i informació. Hi col·laboraren Jordi Andreu Alcover, Joan Bonet Riera, Eliseo Feijóo, Francesc Xavier Jiménez i Nicasi Ramírez Palmer, entre d'altres. Es redactava en castellà. (DG)

TAREU, SON Antic rafal del terme de Palma. Era situat entre els camins de Manacor i de Llucmajor. El 1600, pertanyia a l'heretat de l'honor Francesc Miquel —Tareu—, que havia mort a Sardenya. Tenia cases, dues sínies i dos horts. Amb 5 quarterades de sementers, era dedicat al conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. (DF)

TARFALENFA Antic nom del cap de *cala Figuera* (←).

TARÍ, POU D'EN Al terme d'Inca, situat entre Son Marron, Son Gat, cas Mascle i Son Garret. (M)

TARIC Antic rafal del districte mu-

↑ Taronger mandariner i els seus fruits

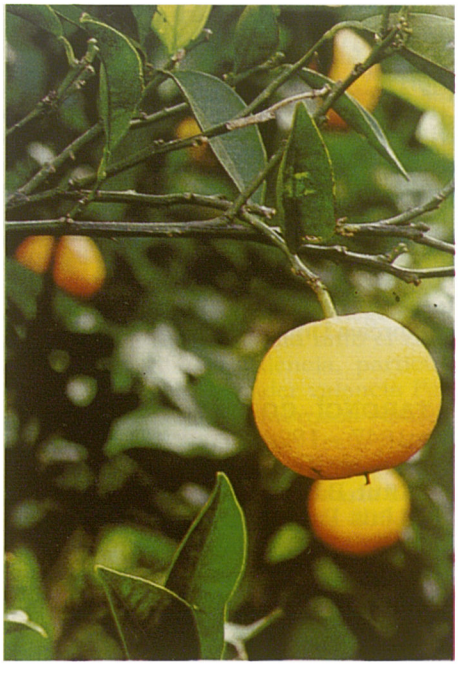

sulmà de Montuheri, del qual es tenen notícies per documentació datada el 1270. (M)

TARONGER *(Citrus sinensis)* Arbre de la família de les rutàcies, oriünd d'Indoxina. És l'espècie del gènere *Citrus* més important, tant pel nombre de varietats com per la producció. Es conrea, des de molt antic, a totes les regions de clima mediterrani. Pot fer entre 3 i 7 m d'alçada i té la capçada arrodonida. Les fulles són el·líptiques agudes, amb el pecíol estretament alat, de flors blanques i oloroses, solitàries o en petits ramells. El fruit és la **taronja**, de polpa dolça i sucosa. És de forma i color variables, la qual cosa permet classificar-la en quatre grups: nàvel, blanca, sanguina i no àcida. Tradicionalment, era de pell gruixada, granelluda i de color ataronjat, si bé n'hi ha noves classes de pell més fina. Les principals varietats cultivades a Mallorca són les del grup nàvel o de la guixa (70%) —que inclou la navelina, *newhall*, *washington*, *thompson* i navelate— i les blanques (25%) —entre les quals es troben les de Sóller, les València late, les cadeneres i les salustianes—. L'única varietat autòctona de Mallorca és el taronger de fulla petita, propi de Sóller, les classes més conegudes del qual són la canoneta i la repica. En total, el 1993, hi havia 1.623 ha de superfície dedicades al cultiu del taronger, amb una producció de 15.212 t. **Taronger agre** *(Citrus aurantium)* Arbre de la mateixa família que l'anterior. Pot fer de 5 a 12 m d'alçària. És de fullatge perenne i brillant. Té les fulles el·lipticolanceolades o ovals, peciolades, amb dues aletes a la base del pecíol. Les flors són blanques, oloroses i amb cinc pètals. El fruit, la **taronja**, és com l'anterior, però agre. La medicina popular atribueix propietats curatives a la infusió de les fulles. La fusta és molt preuada en ebenisteria. Les flors s'utilitzen en cosmètica, per elaborar essència d'aigua de colònia, i també en gastronomia, per fer confitura. **Taronger mandariner** Dit també **taronger xinès**, pel fet d'es-

↓ Taronger i els seus fruits

ser originari de la Xina. Arbre de la mateixa família que els anteriors, però de talla més reduïda. N'hi ha de diverses espècies: mandariners comuns o de pinyol *(Citrus deliciosa)*, clementiners *(Citrus clementina)*, satsuma *(Citrus unshiu)* i altres varietats que n'inclouen d'híbrides. Així mateix, el fruit, la **mandarina**, també és més petit i la pell, més fina, es desprèn més fàcilment. Les principals varietats de mandariner cultivades a l'Illa són les clementines (66%) —de conreu recent i molt preuades—, seguides de les comunes (12%) i altres com l'oroval, la nova i la satsuma. Segons dades oficials de 1993 de la Conselleria d'Agricultura i Pesca del Govern Balear, hi havia un total de 392 ha de superfície dedicades a aquest cultiu i se'n produïen 3.621 t. (FB/GEM)

TARONGER, CAMÍ DEL Al terme de Santa Maria del Camí, dins la vall de Coanegra. És documentat el 1424. (M)

TARONGERA, SA Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre les planes de Son Castell, la font d'Amunt, Son Pujol i can Joan Pau. (M)

TARONGERS, ES Antic hort del terme de Mancor de la Vall. Era situat entre el nucli urbà, el torrent de Biniarroi i Son Simó. El 1698, pertanyia a Joan Amengual de Son Tafona. ■ Antic rafal del terme de Montuïri. El 1644, pertanyia a Bartomeu Ferrer i confrontava amb el nucli urbà. De 4 quarterades de sementers, tenia cases, un tarongerar i conreus de cereals i lleguminoses. El s XVIII, desaparegué amb l'expansió del nucli urbà. (DF/M)

TARONGERS, RAFAL DES Antic rafal del terme de Palma. El 1605, pertanyia al senyor Nicolau Dameto. De 53 quarterades, tenia cases i era dedicat a garroverars i al conreu de cereals i lleguminoses. El 1650, era del senyor Joan Dameto, doctor en drets. (DF)

TARONGES, CAMÍ DE SES Al terme de Llucmajor, situat entre Son Granada Mercadal, el cap Negre i el cap Enderrocat. (M)

TARONGES, PUNTA DE SES Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre cala Beltran i Cotimplà. (M)

TARONGES, SES Terrenys del terme de Llucmajor. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1770. (M)

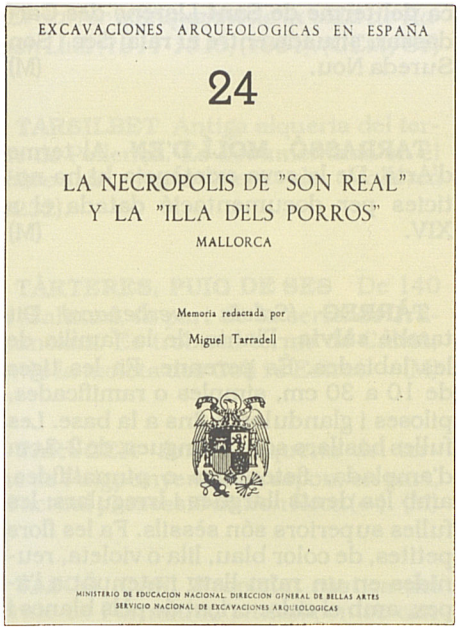
↑ Obra de Josep Tarongí Cortès

TARONGÍ Vegeu *arangí*.

TARONGÍ, FRANCESC VICENÇ (Palma s XVII - 1734) Negociant. Féu una gran fortuna amb inversions en operacions comercials amb el patró Gaspar Marcel i altres negociants. Tenia la casa pairal a la parròquia de Sant Nicolau, que guarní amb mobles de luxe, teixits italians, pintures i orfebreria. A la mateixa parròquia, era propietari d'una altra casa al carrer del Segell. El 1734, disposava de 3.825 lliures en efectiu, rebia 800 lliures anuals de censos, era creditor de 8.162 lliures de pensions i tenia lletres de canvi per valor de 4.600 lliures. L'heretà el seu fill Domingo Tarongí. Un altre fill, Guillem Tarongí, es féu prevere. L'inventari dels seus béns, elaborat (1734) pel notari Francesc Crespí, és de gran interès per a l'estudi de les finances a Mallorca a l'inici del s XVIII. (DF)

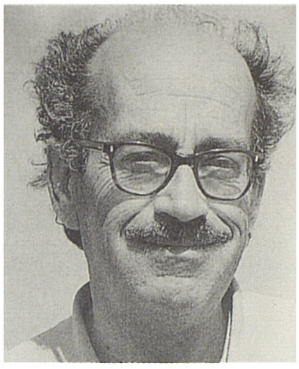
TARONGÍ CORTÈS, JOSEP (Palma 1847 - 1890) Prevere i escriptor. Féu el segon ensenyament (1860-65) a l'Institut Balear. La influència de Josep Lluís Pons i Gallarza li possibilità nombroses col·laboracions, tant a les vetlades literàries de l'Ateneu Balear com a les publicacions *Revista Balear* i *Museo Balear*. El 1865, s'incorporà al Seminari Diocesà de Mallorca, com a alumne extern, encara que passà llargues temporades als seminaris de Menorca i de València. El 1872, va esser ordenat de prevere a Ciutadella. El 1876, es llicencià en Sagrada Teologia al Seminari de València. Aquest mateix any optà per les canongies de magistral de la Seu de Menorca i de lectoral de la Seu de Mallorca, però no les aconseguí. El 1878, fou nomenat canonge d'El Sacromonte de Granada, on residí habitualment fins que, per problemes de salut, tornà a Mallorca al final del decenni del 80. La polèmica, a partir de 1876, amb el prevere Miquel Maura Muntaner tot defensant l'ètnia xueta, fou recollida a *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca. Polémica contra las preocupaciones de clase. Capítulos para la historia del Pueblo Balear* (1877). Hi criticà, amb duresa, la marginació que aleshores patien encara els xuetes i en responsabilitzà l'Església de Mallorca. El llibre provocà moltes controvèrsies, no tan sols a Mallorca, sinó sobretot a la Península, on un bon nombre d'intel·lectuals es declarà a favor dels xuetes. A *Inicio de la prensa española sobre la cuestión social mallorquina y sobre el libro de polémica titulado 'Estado religioso y social de la Isla de Mallorca'* arreplegà un conjunt d'articles de diversos autors, especialment peninsulars, apareguts a la premsa de l'època. En el terreny de la literatura, fou un destacat propulsor del moviment literari de la Renaixença i un diligent defensor de la unitat de la llengua catalana. Sobre aquest darrer tema, publicà (1876) a la *Revista Balear* una sèrie d'articles, amb el títol comú de 'La llengua catalana'. L'exili a Granada i la manca de suport en la reivindicació xueta per part d'alguns intel·lectuals amics seus —com Tomàs Aguiló, Marià Aguiló i Tomàs Fortesa—, li provocaren actituds cada cop més reaccionàries i integristes. És autor dels poemaris *Inspiraciones* (1882), en castellà, i *El Trovador mallorquín* (1883), i de la novel·la *Descansa en paz*, editada a Madrid sense data. Participà en els Jocs Florals de Barcelona, on guanyà dos accèssits, i col·laborà a la publicació barcelonina *La Renaixença*. Entre els escrits religiosos destaquen *Dissertationes Latinae...* (1881), *Las virtudes cristianas en la vida moderna* (1887) i *La Biblia considerada como poema* (1886). Li és atribuït, a més, un *Diccionari mallorquí-castellà*, començat el 1878, que va romandre inèdit i inacabat. (LlM)

TARONJA, SA Indret de la costa del terme d'Escorca, situat al cap des Forat, entre cala Tuent i sa Costera. (M)

↑ Obra de Miquel Tarradell Mateu

TARRADELL MATEU, MIQUEL (Barcelona 1920 - 1995) Historiador i arqueòleg. Es llicencià (1944) en filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, on s'incorporà a l'Escola d'Arqueologia fundada per Bosch Gimpera. Es doctorà (1949) a la Universitat de Madrid, amb la tesi *La cultura de El Algar*. Fou (1948-56) director del Servei d'Excavacions del Protectorat Espanyol del Marroc i del Museu de Tetuan. Va regir les càtedres d'arqueologia de les Universitats de València (1956-70) i de Barcelona (1970-88). Féu nombroses excavacions de jaciments prehistòrics, púnics i romans, sobretot al Marroc, País Valencià i Mallorca, on centrà, des de 1957, la seva feina de camp en excavar a *Pol·lèntia* (←) i a les necròpolis de *Son Real* (←) i de *s'illot des Porros* (←). Organitzà (1969) la Primera Reunió d'Història de l'Economia Antiga de la Península Ibèrica. Publicà uns 150 treballs, entre els quals destaquen *Lixus* (1959), *Marruecos púnico* (1960), *Les arrels de Catalunya* (1962), *Arte ibérico* (1968), *Arte romano en España* (1969) i *Eivissa cartaginesa* (1975), aquest darrer fet amb l'ajuda de la seva dona, Matilde Font. Col·laborà en els temes de prehistòria i història antiga en obres col·lectives, com *Historia social y económica de España y América* (1957-59) i les històries de Catalunya i d'Espanya, dirigides, respectivament, per Ferran Soldevila i per Manuel Tuñón de Lara. Pel que fa a Mallorca, és autor o coautor de les memòries de les excavacions que hi féu i d'altres treballs sobre la prehistòria i la història antiga. D'entre aquests darrers, són especialment significatius, perquè inicien l'estudi de la romanització de l'Illa

→ Miquel Tarradell Mateu

i assenyalen les línies de treball de la seva investigació, *Pollentia. Esquema de aproximación histórica* i *La romanització de Mallorca: alguns aspectes i un problema*, inclosos, respectivament, a *Història d'Alcúdia* (1978) i *Pollentia i la Romanización de las Baleares* (1983). Jubilat de la càtedra, esdevengué professor emèrit. Fou membre de la Reial Acadèmia de la Història, de Madrid (1951), de l'Institut Arqueològic Alemany, de Berlín (1958), de l'Acadèmia Etrusca de Cortona, d'Itàlia (1963), de l'Institut d'Estudis Catalans (1971) i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1978). Rebé les condecoracions de comanador de l'Orde Marroquí de la Mehdavia (1954) i la creu de Sant Jordi, de la Generalitat de Catalunya (1982). El 1977, li fou concedit el premi d'honor de les Lletres Catalanes.

TARRAGÓ, PERE (Palma s XVII - 1680) Patró. Féu una notable fortuna com a patró d'embarcacions corsàries i de transport. El 1663, comprà una casa en el carrer de Sant Llorenç, al barri de Santa Creu, de Palma. El 1665, adquirí, de l'heretat d'Antoni Domingo Valls, un casal al carrer de Bon Aire, davant el convent de Sant Martí dels Jesuïtes, a la parròquia de Sant Jaume (Palma), que convertí en la casa pairal dels Tarragó. Era ornada amb pintura religiosa, mobles genovesos i objectes d'or i plata. Treballà amb el capità Honorat Castany, el patró Guillem Calafat —Mala Cara—, el mercader Pere Andreu Campos i el negociant Joan Socies. Es relacionà amb el cercles mercantils de València, particularment amb el mercader valencià Pere Joan Roca. Féu nombrosos viatges comercials a València, on testà (1680) davant el notari Llorenç Bordera. Es casà successivament amb Maria Esteva —que li aportà un dot de 300 lliures—, Isabel Castelló i Rosalina Servera. Filles d'aquest darrer matrimoni foren Aina, Francesca, Maria i Joana, que es casà amb el patró Antoni Llambies. Dels fills, Joan Tarragó Servera s'ordenà de prevere i fou beneficiat a Santa Creu i Pere Tarragó Servera es dedicà als negocis de la mar. Els inventaris dels seus béns, elaborats (1680, 1681 i 1684) pel notari Joan Campamar, són d'un gran interès per a l'estudi del comerç a Mallorca a la segona meitat del s XVII. (DF)

→ Antoni Tarragó Azcoaga

TARRAGÓ AZCOAGA, ANTONI (Barcelona 1936 - Palma 1991) Promotor i empresari turístic. El 1957, es llicencià en dret a la Universitat de Barcelona. Féu estudis a l'Escola d'Hoteleria de Lausana (Suïssa). A Palma fou director de l'hotel Mediterráneo (1961-75), de l'hotel Alhambra i del bar Miami. Va pertànyer (1974-83) a la Junta Directiva del Foment de Turisme de Mallorca. En constituir-se (1978) el Consell General Interinsular va esser nomenat director general de Turisme. El 1987, va esser designat director general d'Ordenació Turística del Govern Balear. Fomentà els programes de reconversió del sector hoteler. El 1990, rebé la medalla d'or del Foment de Turisme. El seu pare, **Antoni Tarragó Jordana** s'instal·là a Mallorca després de la Guerra Civil (1936-39) i el 1944 adquirí i remodelà l'hotel Mediterráneo. Entre 1957 i 1961 fou vocal protector del Foment de Turisme de Mallorca. El 1971, va esser distingit amb la medalla d'or de l'esmentada entitat. (JMB)

TARRAGÓ COLL, TERESA (Palma

→ Oli de Teresa Tarragó Coll

1922) Pintora. De formació autodidàctica. Ha exposat a Palma i a Sóller. La seva obra s'inclou dins un postimpressionisme d'influència local.

TARRAGONA, BERENGUER DE (Catalunya ~1149 - ~1175) Noble. Fill de Robert Bordet, príncep de Tarragona i conqueridor d'aquesta ciutat als musulmans (1109). La seva família s'enfrontà a l'arquebisbe de Tarragona pel control de la ciutat. El 1171, el seu germà Guillem fou assassinat. Aleshores, amb un altre germà, Robert, mataren l'arquebisbe Hug de Cervelló, considerat culpable d'aquell crim. Ambdós fugiren a Mallorca, on regnava la dinastia almoràvit dels Banu Ganiya. En aquesta illa morí Robert (1173). Des de Mallorca escriví al rei de la Corona d'Aragó, Alfons I, per admetre el crim i explicar-li les causes. Obtengué el perdó reial i tornà a Catalunya.

TARRAGONA, PLA DE Al terme d'Artà, situat entre ses Fontanelles, els Inferns, Son Fortè i Son Baleu. (M)

TARRAGONA, RAFAL D'EN Al terme de Llucmajor. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1436. (M)

TARRAGONES, SES Terrenys del terme de Maria de la Salut, estesos entre Deulosal, el rafal Roig, el rafal de Son Bacs i Montblanc. (BP)

↑ Tàrrec

TARRAGONINA, NA Antic hort del terme de Palma. El 1672, pertanyia al senyor Joan de Pacs, abans de Boixadors, comte de Savellà. Tenia cases i era dedicat a conreu de lleguminoses i hortalisses. Tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat. El s XVII, era també denominat es Camp Pelat. (DF)

TARRASSÓ Vegeu *Martínez Tarrassó, Casimir.*

TARRASSÓ, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre el rafal Sec i Son Sureda Nou. (M)

TARRASSÓ, MOLÍ D'EN Al terme d'Artà. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el s XIV. (M)

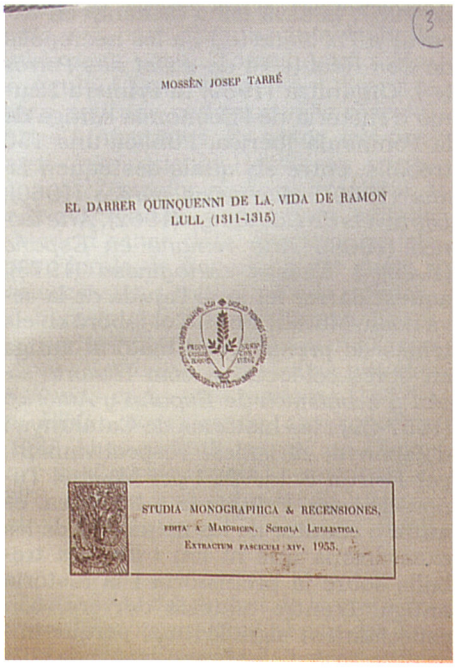
TÀRREC *(Salvia verbenaca)* Dit també **sàlvia.** Planta de la família de les labiades. És perenne. Fa les tiges de 10 a 30 cm, simples o ramificades, piloses i glanduloses fins a la base. Les fulles basilars són oblongues, de 2-3 cm d'amplada, fistonades o pinnatífides, amb les dents llargues i irregulars; les fulles superiors són sèssils. Fa les flors petites, de color blau, lila o violeta, reunides en un raïm llarg i atenuat a l'àpex, amb el calze eriçat de pèls blancs i la corol·la més llarga. Floreix de maig a setembre. (FB)

TARRÉ SANS, JOSEP (? 1884 - Vilassar de Mar, Catalunya 1957) Lullista i liturgista. El 1909, es doctorà en teologia. Dirigí *La Hormiga de oro* i la *Fulla dominical* de la diòcesi de Barcelona (1907-13). Publicà fonamentalment obres de caràcter litúrgic, però també investigà l'obra de Ramon Llull. Publicà *Un document pel papa Benet XIV sobre lul·lisme* (1935), *Los códices lulianos de la Biblioteca Nacional de París* (1943), *Un quadrienni de producció lul·lista a València (1335-38)* (1951)

↓ Pla de Tarragona (Artà)

↓ Obra de Josep Tarré

i *El darrer quinquenni de la vida de Ramon Llull (1311-1315)* (1951). (GEM/ST)

TARSILBET Antiga alqueria del terme de Pollença. És documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232).

TÀRTERES, PUIG DE SES De 140 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme de Calvià, entre la moleta des Coll i s'Estret. (M)

TARÚGER Antiga alqueria del terme de Puigpunyent, correspon, en part, a l'actual possessió de *Son Roca* (←). (M)

TASCÓ, CAN Propietat rústica del terme de Fornalutx, situada entre can Carreró, can Moliner, cas General i Benarrussi. ■ Al terme de Manacor, situada entre Son Alegre, cas Pubil, Son Barba i Son Binimelis. (M)

TASQUES, SES Propietat rústica del terme de Llubí, situada entre Son Perotet, Son Xorme, s'Alberg i Son Burguet. ■ Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre Son Rossell, Son Morlà, es Delme i Son Fango. (M)

TASSÓ, CAN Terrenys del terme de Sóller, situats entre sa Delmada, Biniaraix, can Ribera i es Barranc. (M)

↓ Es Tast (Porreres)

TAST, ES Propietat rústica del terme de Palma, situada entre el nucli urbà de s'Aranjassa, ses Argiles, can Pitjapalla i l'hort de Sant Antoni. ■ Possessió del terme de Porreres, situada entre sa Bastida, es Moreis, Son Lluís i Son Frígola. El 1647, pertanyia a l'honor Agustí Domenge, mercader. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Feia una renda anual de 70 lliures i 50 quarteres de blat. El 1662, feia part de l'heretat de l'esmentat mercader. Tenia cases i 75 quarterades de sementers. S'hi conraven cereals. El bestiar de feina era constituït per dos muls i, a part, hi havia guardes de 40 ovelles i 47 cabres. Anualment, feia una renda de 150 lliures. El 1665, l'adquirí el doctor Miquel-Frederic Santceloni, prevere abans conjugat, cabiscol de la Santa Església de Mallorca i vicari general de Pere d'Alagó, arquebisbe i bisbe de Malta. El 1689, era del mateix titular. Tenia posada, amb celler, a la vila de Llucmajor. La casa pairal dels Santceloni era davant l'església de Sant Nicolau, de Palma. El 1747, la possessió pertanyia al senyor Andreu Sitjar, prevere i paborde de la Seu de Mallorca. Tenia cases i es mantenia com una propietat cerealista, amb una guarda de 60 ovelles. El 1749, era del senyor Jaume Sitjar Serra, doctor en drets. Tenia cases i celler. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. La casa pairal dels Sitjar era a la parròquia de Sant Nicolau, de Palma, davant el convent de Sant Francesc de Paula. El 1862, pertanyia a Jaume Sitjar Cortell i confrontava amb Son Figuerola, sa Bastida, es Riquers i es Baulenes i, amb 260 quarterades, era la tercera del terme en extensió. El 1997, a més de la possessió, en derivaven sa Casa Nova des Tast i Son Lluïsó des Tast. (DF/M)

→ Josep Juli Tato Cumming

TATO CUMMING, JOSEP JULI (Alacant 1918 - Madrid 1989) Militar i ornitòleg. Ingressà (1936) a l'Exèrcit de l'Aire i arribà al grau de coronel. Durant el decenni de 1950, va esser destinat a Palma, on mantengué una notable activitat ornitològica. Féu recerques continuades sobre l'avifauna de l'Illa i publicà nombrosos articles a la revista *Ardeola* i al *Butlletí de la Societat d'Història Natural*. El 1956, fundà la revista *Balearica* i en fou el principal impulsor. De la seva obra, destaca el *Guión de la Avifauna Balear* (1958), en col·laboració amb Francisco Bernis; els estudis sobre els ocells del bosc de Bellver, i l'article "Datos para una ecología estival de los bosques de Mallorca y sus aves", publicat el 1971 a *Ardeola*. Amb una visió precursora de la conservació de la natura, va proposar (1956) que Bellver fos declarat reserva d'aus menors. (JM/JoV)

TAUJÀ Antiga alqueria del terme de Pollença, situada a la vall d'Ariant. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el 1324. (M)

TAULA Revista del Departament de Filosofia de la Universitat de les Illes Balears, creada el 1982. Inclou informacions sobre conferències i congressos de filosofia, bibliografia i estudis originals. Entre 1982 i 1986, era anual i, a partir d'aquest any, és semestral. Es redacta en castellà i el nombre de pàgines és variable.

TAULA DE CANVI Vegeu *Taula Nummulària de Mallorca*.

TAULA NUMMULÀRIA DE MALLORCA Institució de tipus financer del regne de Mallorca, fundada al final

↑ Taula Nummulària de Mallorca (il·lustració de les *Lleis Palatines)*

del s XV. Anomenada també Taula de Canvi, era una espècie de caixa de depòsits, a càrrec de la Universitat del Regne, que permetia la custòdia de cabals de particulars i la fluïdesa de la circulació monetària. Es va establir a imitació de la que s'havia creat a Barcelona, amb la garantia del municipi barcelonès. No exercí cap monopoli, ja que els banquers privats de la ciutat pogueren continuar les seves habituals transaccions. La constitució de depòsits de particulars o de gremis sempre va tenir caràcter voluntari. Malgrat això, els tutors, executors testamentaris i administradors judicials de patrimonis eren obligats a depositar a la taula els seus fons. A més, es va configurar com una caixa central, on s'ingressaven els recursos procedents dels tributs. Els estatuts de 1507, redactats per millorar el funcionament de la taula i donar resposta a les necessitats d'un comerç intens, regulaven l'existència de dos oficials, anomenats taulers. Un havia d'esser elegit, de l'estament dels ciutadans militars i l'altre, entre el dels mercaders. S'encarregaven de dur els llibres de comptabilitat i eren auxiliats per un argenter pesador, que havia de pesar i reconèixer totes les monedes que li portassin. Els estatuts de 1507 també establiren que la Universitat del Regne de Mallorca faria segurs els depòsits. A més, se sol·licitaren a la Corona els privilegis atorgats a la Taula de Barcelona pel rei Joan II, el 1472. Malgrat la desaparició de les institucions d'autogovern amb els decrets de Nova Planta, continuà funcionant durant tot el s XVIII com a caixa de depòsits municipals. (RP)

TAULA RODONA TEATRE Agrupació teatral constituïda (1983) a Palma per Bernat Pujol i Adolfo Díez. Ha representat obres de Guillem Cabrer, Llorenç Moyà, Oscar Wilde, Costa i Llobera, J P Sartre, Pau Fornés i Guillem d'Efak, entre d'altres autors. Des de 1986, s'encarrega de la direcció i la coordinació dels muntatges anuals de les obres teatrals *L'adoració dels Tres Reis d'Orient* i del *Via Crucis*, ambdues de Llorenç Moyà. Al llarg de la seva trajectòria, ha anat alternant les representacions en castellà i en català. El 1987, va crear l'agrupació artística de l'Organització Nacional de Cecs Espanyols —ONCE— de Balears Sa Boira i la dirigeix i coordina.

↓ Taula Rodona Teatre, representació del *Via Crucis*

TAULAT, EL Antic molí draper del terme d'Artà. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el 1373. (M)

TAULER, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Santa Margalida, situat al carrer de ses Vinyes. Se'n conserva una torre prima, de pedres irregulars, coberta amb una teulada cònica. Tot el conjunt ha estat reconstruït. (BRa)

TAULER ALÓS, CRISTÒFOL (Besalú, Girona 1894 - Madrid 1955) Esportista. D'ascendència mallorquina i resident a l'Illa, fou el dissenyador de pistoles, revòlvers i carrabines *Tauler*. Va esser campió i subcampió d'Espanya en diverses ocasions, campió del món a Estocolm (1929), en l'especialitat d'arma tipus Martini 300 m, i subcampió el 1933. Fou tirador olímpic en-

← Cristòfol Tauler Alós

tre 1924 i 1948. El 1932, passà a residir a Madrid, on fou fundador i professor de l'escola de tir de la policia. (JPa)

← Cristòfol Tauler Bergas

TAULER BERGAS, CRISTÒFOL (Santa Margalida 1901 - Palma 1980) Músic. Féu part de l'Orquestra Simfònica de Mallorca. Va compondre pasdobles; la marxa *Rapsodia Mallorquina* (1933); les peces musicals *Romancillo*, *Sonata Cíclica* (1950) i la cançó de bressol *Duerme niño*. (CM)

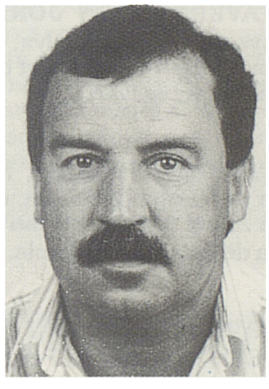
← Ramon Tauler Gelabert

TAULER GELABERT, RAMON (Palma 1925) Esportista. Fill de Cristòfol Tauler Alós. És llicencià (1949) en filosofia i lletres a la Universitat de Madrid. És pilot elemental de V S M i instructor d'Aeromodelisme. En l'especialitat de tir, fou campió d'Espanya en diverses ocasions i obtengué (1951) la medalla de bronze en els Jocs de la Mediterrània. (JPa)

→ Antoni Tauler Llull

TAULER LLULL, ANTONI (Santa Margalida 1974) Ciclista. Ha estat campió de Balears en diverses modalitats de pista i campió d'Espanya juvenil de persecució individual (1992). Ha participat en diversos campionats del món de ciclisme d'afeccionats (Espanya, 1992, i Itàlia, 1994). (JPa)

→ Joan Tauler Mestre

TAULER MESTRE, JOAN (Felanitx 1946) Futbolista. S'inicià en els equips inferiors del Felanitx i, posteriorment, en el Sant Xavier. Aquest equip el traspassà a l'Atlètic Balears, amb el qual jugà quatre temporades a tercera divisió (1965-70). Fitxà (1969) pel Deportivo de la Corunya i jugà amb el Fabril. Més tard, militià en el Palència (1970-71), Ensidesa (1971-72), Lleida (1972-73), Ferrol (1973-74), Linares (1974-75), Atlètic Balears (1975-79) i Felanitx (1979-81). Posteriorment, obtengué el títol d'entrenador nacional i ha dirigit diversos equips de l'Illa. (JPa)

TAULES, LES Antiga possessió del terme de Calvià. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el 1505. (M)

TAUPINE Antiga alqueria del districte de Petra, documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232).

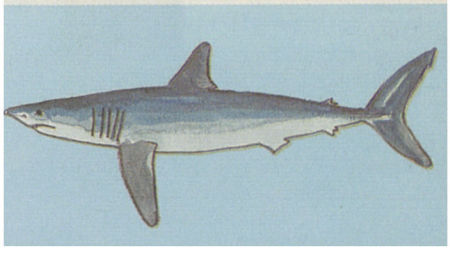

→ Pau Taura Puigserver

TAURA PUIGSERVER, PAU (Palma 1949) Llibreter, editor i empresari. Com a aficionat fou, entre 1965 i 1973, component dels grups musicals Propios, Sudistas Brujos i Cristal. El 1975, publicà *Manual de técnicas de Venta*. Ha estat president del Gremi de Llibreters de Mallorca (1983-89) i director de fires (1985-92) de la Institució Ferial de Balears —IFEBAL—. Des de 1994, edita la revista *Llegir* i, des de 1992, és l'organitzador de la Setmana del Llibre Infantil i Juvenil. El 1976, fundà l'empresa Jaume de Montsó, S A, que era integrada (1996) per les llibreries Jaume de Montsó, Drac Màgic, Aloma, Fundació la Caixa i Casal Solleric.

TAURÓ (*Isurus oxyrinchus*, Rafinesque 1810) Peix de la subclasse dels selacis. És de cos fusiforme i de morro punxegut i cònic. Té la boca grossa, armada amb 24 dents a cada mandíbula, amb les vores llises, molt allargades i disposades en quatre fileres. La primera aleta dorsal és implantada darrere el marge posterior de les aletes pectorals; la segona és molt petita i la caudal, grossa i molt escotada. Les aletes pectorals són grosses. Pot arribar a fer una talla màxima de 400 cm. És una espècie epipelàgica, que generalment neda amb les aletes dorsals fora de l'aigua. Pot trobar-se a una profunditat màxima de 400 m. Bon nedador, és molt actiu i potent i fins i tot pot botar fora de l'aigua, sobretot quan s'ha clavat un ham. És un carnívor molt voraç, que ataca impetuosament els

↓ Tauró (*Isurus oxyrinchus*, Rafinesque 1810)

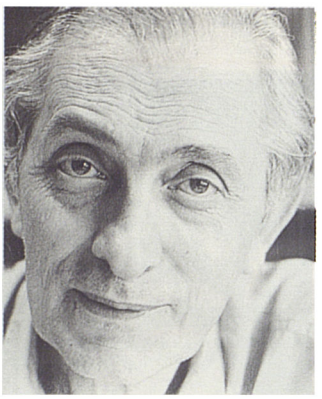
bancs de peixos pelàgics i provoca grans estralls. Així mateix, és l'únic enemic de l'emperador i dels grans migradors oceànics, com la tonyina. És vivípar aplacentat. El mascle arriba a la maduresa sexual quan fa una talla de 180-285 cm i la femella, en arribar als 280-395 cm. L'època de reproducció s'estén durant tot l'any. És l'objectiu, amb l'emperador i la tonyina, de la pesca de palangre de superfície. Geogràficament, es distribueix per tota la Mediterrània, llevat de la mar Negra; així mateix, es pot trobar per totes les mars temperades, càlides i tropicals. No té un bon mercat a les Balears i les captures efectuades a les Illes són destinades sempre als mercats continentals, sobretot del sud i del sud-est peninsular. En la gastronomia balear, només es podria citar, en el cas d'exemplars grossos, la preparació de rodanxes a la planxa. (MM)

TAUTXA Antiga alqueria del terme d'Escorca. És documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). ■ Al terme de Palma, documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TAVERNA, MOLÍ DE SA Molí de vent, fariner, del terme de Santanyí, situat en es Llombards. Té una torre cilíndrica, sense base ni cintell, assentada directament sobre els terrenys. Hi ha una escala interior de caragol i dos finestrons. Fa 4,70 m de diàmetre. (BRa)

↓ Molí de sa Taverna (Santanyí) (AAAMM)

← Francesc Taverna-Bech

TAVERNA-BECH, FRANCESC (Barcelona 1932) Músic compositor. Entre 1952 i 1964, féu estudis musicals amb Ernest Cervera, Enric Ainaud i Montserrat Millet. Musicà textos de Blai Bonet, com *Dues cançons* (1966), *La pena llarga del riu* i *La veu del tamarinar*, i compongué *Tres melodies mallorquines de sega* (1968), entre d'altres obres. (CM)

TAVERNA D'EN JORDI, SA Terrenys del terme de Selva, estesos entre l'hort de Son Odre, l'hort de Biniatzent, Montaura i es Garrigó. (M)

TAVERNA NOVA, SA Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Xanet, el pont de can Roig, can Peroia de Navarra i es Évols. (M)

TAVERNER, ANTONI (Palma s XVII - 1671) Mercader. Féu una notable fortuna amb el comerç i diverses operacions corsàries. El 1649, embarcà cap a València un carregament de 1.077 peces de formatge, en el bergantí «Nostra Senyora de Santa Creu, el Beat Salvador de l'Horta i Sant Antoni», comandat pel patró Pere Riutort. El 1663, tenia un bergantí que comandava el patró Antoni Barceló i, el 1670, era propietari del bergantí «Sant Antoni de Pàdua i les Ànimes del Purgatori», del qual era patró Bernat Sunyer. Encara fou titular d'un altre, que comandava el patró Pere Antoni Padrines —Muleta—. Adquirí un gran casal als Quatre Cantons dels Guixers, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma, que reconstruí i transformà en la casa pairal dels Taverner, ornada amb pintures religioses i mobles de luxe. Tenia un altre casal, amb forn, al carrer del Corpus, a la parròquia de Sant Miquel, de Palma. Dins el terme de Palma, era propietari de dos horts vora la Porta de Sant Antoni i n'adquirí (1654) un altre en el camí de la Soledat. A Llucmajor, tenia cases i celler al carrer del Convent dels Pares de Sant Francesc, la possessió de sa Talaia, la vinya del Rafal i 20 quarterades de ses Teringades. L'inventari dels seus béns, elaborat (1671) pel notari Gabriel Ribes, és interessant per a l'estudi del comerç de Mallorca. És casà amb la senyora Margalida Tries. Fill d'aquest matrimoni fou el senyor **Joan Taverner Tries** (Palma s XVII - 1691), ciutadà, els béns del qual varen esser inventariats (1691) també pel notari Gabriel Ribes. (DF)

TAVERNER, CAN Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Sard, Alacantí, can Isern i Son Puigcerver. (M)

TAVERNER, CAS Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el puig de can Cap de Ferro, Son Reus, Son Cabellut i cas Saliner. ■ Terrenys del terme de Sencelles, estesos entre Sonarossa, el pou de Biniali, Son Arrom i Son Apedaçat. (M)

TAVERNER, CREU D'EN Antiga creu del terme de Llucmajor. De la seva existència, hi ha notícies per documentació datada el 1621. (M)

TAVERNER, PUNTA DE CAN Indret de la costa del terme d'Artà, situat a la badia d'Alcúdia, entre la cala de s'Estret i el caló des Camps de sa Devesa de Ferrutx. (M)

↓ Cas Taverner (Felanitx)

TAVERNER, SON Antic hort del terme d'Estellencs. El 1624, pertanyia a Miquel Taverner, de la família del qual prengué el nom. Confrontava amb el camí des Molí Vell i amb l'hort d'en Riera. Tenia les cases dins el nucli d'Estellencs, confrontades amb el camí d'Andratx. Era dedicat a parres, tarongers, murteres, presseguers i hortalisses. (DF)

TAVERNETA DE JESÚS, SA Antic hort del terme de Palma. Era situat vora el convent de Nostra Senyora de Jesús. El 1511, el comprà, procedent de l'heretat del senyor Jordi Dameto, l'hortolà Joan Puig. Aquell mateix any fou adquirit pel senyor Joan de Santacília i Santjoan. El 1558, l'heretà el seu fill, Arnau de Santacília i Bennàsser. El 1589, passà al fill d'aquest, el senyor Joan Miquel de Santacília, que el tenia el 1606. El 1627, l'establí a favor de la senyora Beatriu de Togores. El 1862, es mantenia com a hort i tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat, que rebia, a raó d'una hora cada vint dies, de la tanda tercera, dita d'en Ponç Feliu. (DF)

TAVERNETA D'ÍTRIA, SA Antic hort del terme de Palma. Confrontava amb el convent de Nostra Senyora d'Ítria, del qual era pertinença. Tenia una petita casa i era dedicat a parres, noguers i a conreu de cereals i hortalisses. Era arrendat, mitjançant el sistema d'amitges, juntament amb l'hort Gran de l'esmentat convent. (DF)

TAVERNÓ, ES Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre el puig d'en Borràs, la font Seca, Son Pericasses i Son Alegre. ■ Terrenys del terme de Calvià, estesos entre les cases de la possessió de Santa Ponça, el torrent de ses Rotes, el molí de Santa Ponça i el puig d'en Saragossa. Fan referència a una taverneta que allà hi havia i que era freqüentada, en el passat, per llenyaters, carboners, pescadors, trencadors de pedra, recollidors de pega, caçadors i els que pelegrinaven a la cova de la Mare de Déu de Portals Vells. (M)

TAY, EVA (Alemanya s XX) Ballarina. Estudià a diferents conservatoris d'Europa. El 1932, s'instal·là a Mallorca. Es relacionà amb la colònia estrangera que en aquells anys residia a l'Illa. Així mateix, fou l'acompanyant habitual de Llorenç Villalonga, amb el qual freqüentà els locals més de moda. L'escriptor s'hi inspirà per al personatge de la ballarina Claudia a la novel·la *Madame Dillon*. Obrí una acadèmia de dansa a Palma i ballà a sales com el Trocadero, el Little Club i el Teatre Principal. Féu algunes col·laboracions al diari *El Día*.

↑ Convent dels teatins de Felanitx

TEARA Revista il·lustrada publicada (1983) per alumnes de l'Institut Nacional de Batxillerat Ramon Llull, de Palma. Es dedicava a l'edició de poemes, narracions, còmics i articles de divulgació artística. Era redactada en castellà i català. En sortiren tres números, de 18 pàgines.

↓ Eva Tay

TEATÍ Membre de l'orde de clergues regulars fundat (1524) a Roma per sant Gaietà de Thiene. Inicialment, la regla els prohibia fruir de fundacions o rendes, com també de demanar almoina. Les primeres cases fora d'Itàlia foren les de Madrid (1629), Saragossa (1631) i Barcelona (1632). A Mallorca, té l'origen en la comunitat formada (1721) per José Guio i Gaspar de Oliden a les cases majors propietat de Joan Puigdorfila Fortuny, a l'actual carrer de la Concepció, de Palma. El 1727 permutaren aquesta primera casa i la capella per una altra edificació situada entre els carrers de la Portella i de Miramar, on bastiren una petita església i engrandiren la residència amb successives adquisicions. El 1769, el rei Carles III els cedí el col·legi i el temple de Sant Martí, a l'actual carrer de Sant Gaietà, que, amb l'expulsió, havien deixat els jesuïtes, a més d'una altra església inacabada, que fou beneïda (1779) i dedicada a sant Gaietà. El 1835, fou desamortitzat el convent de Sant Gaietà i foren exclaustrats els set religiosos que componien la comunitat. L'antiga congregació desaparegué a Mallorca fins que la Santa Seu la uní (1910) a la congre-

↑ Convent dels teatins (carrer del Vi, Palma)

↑ Teatre-cine Alcázar (Sóller)

gació mallorquina de Sant Alfons Maria de Liguori (vegeu *Ligorins)*. El 1910, era integrada per 43 religiosos i tenia comunitats a Felanitx, Palma, Son Espanyolet, Pollença i Capdepera, i es constituí la Província d'Espanya o de la Immaculada Concepció. El 1996, tenia, a Mallorca, vint membres repartits en quatre comunitats. Així mateix, tenen cases obertes a Barcelona, Madrid, Navarra i Salamanca. La seu provincial es troba a Son Espanyolet. (PF)

TEATINA Membre de la congregació de religioses teatines de la Immaculada Concepció de Maria. Aquesta institució religiosa va esser fundada (1583) a Nàpols (Itàlia) per sor Úrsula Benincasa. El 1623, obtengué l'aprovació de la Santa Seu. La finalitat específica és l'ensenyament i l'assistència als malalts. El 1948, s'hi integrà la congregació mallorquina de Filles de Nostra Senyora de la Providència. Aquesta institució havia estat fundada (1882) a Felanitx per sor Maria de la Providència Escales Obrador, Francesca Obrador i Praxedis Andreu. Havien començat vida en comú, sota unes regles redactades per Miquel Sureda Llull. La institució fou aprovada definitivament (1891) pel bisbe Jacint Maria Cervera. Al principi, aquesta comunitat s'instal·là al carrer de Mossèn Miquel Sureda. El 1886, es traslladaren al carrer des Juevert, on es beneí (1926) una capella neogòtica. Es feren càrrec de la guarderia Nostra Senyora de la Providència, que tenia (1996) quatre unitats i uns 160 alumnes. El 1903, obriren casa a Palma. El 1996, hi havia cinc comunitats a Mallorca, una a Felanitx i quatre a Palma. També són presents a Madrid, Barcelona, València, Ciudad Real, Sevilla, Burgos, Puerto Rico, Mèxic, els Estats Units d'Amèrica, el Brasil i Àfrica.

TEATRE, ROCA DES Indret de la costa del terme de Campos, situat a ses Covetes, entre la platja de sa Ràpita i la platja des Trenc. (M)

TEATRE ALCÁZAR Espai escènic de Sóller, situat al carrer de la Romeguera. S'inaugurà el 1933, en uns terrenys on abans hi havia emplaçat el Cinema Nou. Era propietat de l'Empresa Cinematogràfica Marquès fins que, el 1980, l'empresari Rafel Salas se'n féu càrrec. Té capacitat per a 850 espectadors, 600 al pati de butaques i

↓ Església del convent de les teatines (Felanitx)

↑ Teatre Argentí (Andratx)

↑ Teatre del Mar (Palma)

250 a l'amfiteatre. A part de teatre i cinema, s'hi organitzen desfilades de moda i altres actes socials.

TEATRE ARGENTÍ Teatre creat a Andratx el 1912 per dos emigrants que tornaren de l'Argentina. Tenia capacitat per a 1.200 persones. El 1924, un d'ells, Maties Ensenyat, adquirí la totalitat de la propietat. El 1936, fou requisat i es convertí en quarter d'infanteria. El 1942, tornà als hereus de Maties Ensenyat. El 1985, passà a esser propietat de Gabriel Tomàs. Des de l'inici, sempre s'hi ha fet cinema i teatre. (GE)

TEATRE CIRC BALEAR Edifici destinat a representacions teatrals i circenses. S'inaugurà el desembre de 1875 i s'emplaçava a l'actual jardí de s'Hort del Rei. Començà a construir-lo el mestre Tomàs Abrines, assessorat per l'arquitecte Joaquim Pavía. Es tractava d'un envelat de 16 m d'alçada i 36 m de diàmetre, amb un templet de formes xineses, de ratlles blanques i vermelles. Era dotat d'una instal·lació de llum de gas. Fou estrenat per la companyia madrilenya de circ d'Arsenio Loyal, amb un espectacle gimnàsticoeqüestre. S'enderrocà el juny de 1900 i s'hi construí, al mateix lloc, el Teatre Líric.

TEATRE DEL MAR Institució fundada (1992) en es Molinar, de Palma, per iniciativa del grup Iguana Teatre. Ocupa el lloc de l'antiga Sala Rex. Té com a objectiu la producció d'espectacles teatrals. La peculiaritat de la sala és la polivalència, en el sentit d'adaptar la disposició física de l'escenari i l'emplaçament del públic a les característiques escèniques de cada muntatge teatral. El pati adjacent a la sala permet també presentar espectacles. Hi han actuat, entre d'altres companyies, la de Toni Alba, Metadones, Talleret del Salt i Iguana Teatre. A part de

EL TEATRE DE FUSTA

Abans que Don Josep Tous construís l'actual Teatre Líric, hi havia en aquell mateix lloc un teatre de fusta mig esbucat.

Aquell Teatre Circ era encantador.

Vist des de fora semblava una vella fragata encallada en el fons del port, amb la seva filera de finestrons pels quals semblava que havien de guaitar les boques dels canons i la bandera espanyola enarborada damunt un pal.

Era realment un vaixell meravellós i aventurer, dins el qual jo, a la meva infantesa, assegut en aquells bancs de fusta tan rostits, havia realitzat, com ingenu passatger, les primeres expedicions fabuloses per un món desconegut i màgic.

Allà, en aquell teatre esgalabrat que ja estava a les darreres, havia vist els primers xinesos equilibristes, els primers canets savis; vaig sentir per primera vegada la xerradissa dels pallassos i em vaig estremir de goig amb l'estrèpit de les seves bufetades.

Un dia, pletòric de joventut, bategant de tot l'aire espanyol del segle XIX, vaig conèixer per primera vegada el ridícul Don Hilarión i vaig sentir el castís xotis de *La Verbena de la Paloma.*

Aquell teatre ja tenia una llarga història en els annals de la ciutat i alguns episodis extraordinaris, com el de la bella Geraldine, que omplí la crònica escandalosa, que exacerbà el provincialisme illenc i que actualment ha servit de tema per a la novel·la *Miss Giacomini* de Miquel Villalonga, l'inoblidable amic i admirat escriptor.

El somni constant de Palma per la ciutat futura, les aspiracions de superació que enderrocaren les Murades, que obriren l'Eixample i desfan ara els vells carrerons de la ciutat ancestral per a obrir grans vies modernes deslligades de la tradició i del passat, induïren també a trossejar el vell teatre pintoresc, galió antic que tenia per mascaró de proa la bella Talia i guardava dins les seves bodegues les músiques, els pallassos, els xinesos, els canets savis i les ridiculeses de Don Hilarión; tota aquella tripulació teatral meravellosa i aventurera, dels primers anys feliços de la meva llunyana infantesa.

Màrius Verdaguer *La ciutat esvaïda* (1976)

representacions teatrals, duen a terme altres activitats, com l'organització de cursos d'interpretació. N'és president Joan Mas Vives i director Carles Molinet Picó.

TEATRE DELS CAPSIGRANYS Grup de teatre que sorgí a Manacor el 1981. Hi han fet part, entre d'altres actors, Joan Aguiló, Josep López, Francesca Pocoví, Catalina Riera i Catalina Sureda. Entre les obres estrenades, destaquen *Gimnèsies i Pitiüses* de Guillem d'Efak, *Anomenat lo Tort* de Miquel Mestre, *El casament* de Bertolt Brecht, *El més feliç dels tres* d'Eugène Labiche i *Servar les formes* de Guillem Vidal. Té la particularitat de comptar amb un director diferent per a cada obra. D'aquesta manera, ha estat dirigit per Martí Curletto, Miquel Mestre, Anna Borredà, Rafel Duran, Roman Moreno i Rafel Calatayud, entre d'altres.

↑ Teatre Municipal de Campos

↑ Teatre Municipal de Manacor

TEATRE LÍRIC Vegeu *Líric, teatre.*

TEATRE MUNICIPAL Espai escènic situat al passeig de Mallorca de Palma. Ocupa part dels baixos de l'edifici Miquel dels Sants Oliver. Fou construït entre 1963-65 i projectat per l'arquitecte Manuel Casanella Domènech. El seu origen es troba en el fet que l'Ajuntament cedí a l'Associació de la Premsa de Balears un solar en el passeig de Mallorca, a canvi de l'antiga seu d'aquesta associació del carrer d'en Mesquida i de la construcció d'un teatre municipal en els baixos del nou edifici que s'havia de bastir en el passeig de Mallorca. Aquest teatre fou explotat de forma provisional per l'Associació de la Premsa, que el rellogà a l'empresa de Rafel Salas Llompart. Era dedicat, preferentment, a cinema amb la denominació de Cine Palau de la Premsa. El 1981-84, passà sota control directe de l'Ajuntament i tancà les portes. Després d'una reforma, fou reinaugurat el gener de 1994. Té capacitat per a 224 persones. A la seva façana, s'hi instal·là (1995) un mural del ceramista Lluís Castaldo. Des de llavors la seva programació inclou teatre, música i dansa. (AM)

↓ Mural de la façana del Teatre Municipal (Palma), obra de Lluís Castaldo

TEATRE MUNICIPAL DE CAMPOS Espai escènic fundat a Campos el 1995. Es troba a l'edifici de l'antic Cine Modern, situat al carrer de Santanyí. És regentat per l'Ajuntament. A més de representacions teatrals, s'hi fan actuacions musicals i actes benèfics, entre d'altres activitats culturals. Té una capacitat per a unes 350 persones. (JMB)

TEATRE MUNICIPAL DE MANACOR Espai escènic situat a l'avinguda del Parc, de Manacor. Es construí per iniciativa de l'Ajuntament i s'inaugurà el 1985. Consta d'una platea i d'un amfiteatre i té capacitat per a 453 persones. A part d'actuacions teatrals, s'hi duen a terme activitats com cinema, concerts i actes socials. Des de 1986, hi té lloc, anualment, la Mostra de Teatre Escolar.

TEATRE MUNICIPAL DE MURO Espai escènic situat al carrer de Joan Carles I, de Muro. Fou construït a instàncies del vicari Francesc Mulet Palau i inaugurat el 1955, amb el nom de teatre Meravelles. Entre 1979-89, funcionà amb la denominació de teatre Ateneu i fou propietat de Miquel Carbonell Riutort. El 1989, l'edifici fou adquirit per l'Ajuntament de Muro, que el transformà en municipal. Té una capacitat per a 768 espectadors.

↑ Teatre Municipal de Muro

Des d'un principi, s'hi han alternat la representació d'obres de teatre amb les projeccions cinematogràfiques.

TEATRE MUNICIPAL SA TEULERA Local destinat a representacions teatrals, situat al carrer del Metge Gaspar Pujol, d'Andratx. Pren el nom de la indústria que tenia la seu a l'edifici que ocupa. Va esser creat el 1982 per l'Ajuntament de l'esmentada localitat. Té una capacitat per a 350 persones. Hi fan els seus muntatges escènics els grups de teatre andritxols Agara i Voramar. Acull, des de 1988, la Mostra de Teatre d'Andratx. També s'hi fan recitals de música i diversos actes culturals. (JMB)

TEATRE PRINCIPAL Espai escènic construït a Capdepera el 1895 pels religiosos ligorins. La seva creació féu part de l'estratègia catòlica per contrarestar la influència protestant. És situat en el carrer del Col·legi, vora l'antiga escola dels ligorins, i té una capacitat per a 420 persones. Quan aquests religiosos deixaren Capdepera, el teatre passà a la parròquia, que el va vendre el 1945 a uns particulars. Va esser transformat en cinema i es reinaugurà el 1951. A partir de llavors només s'hi feren representacions teatrals de forma esporàdica. El 1983, tancà, fins a 1990, en què fou adquirit per l'Ajuntament, que n'inicià la reforma. Des de llavors, s'hi representen obres de teatre de forma esporàdica. ■ Local destinat a representacions teatrals, construït a Felanitx el 1902. Tenia capacitat per a 900 persones. Era situat al carrer del Bisbe Puig i l'edifici fou construït per Joan Ordinas Cruellas. El 1962-63 va esser transformat en cinema. Deixà de funcionar el 1993. ■ Edifici destinat a la representació d'obres teatrals, situat al carrer del Teatre, d'Inca. Fou projectat (1913) per l'arquitecte Guillem Reynés Font i reformat (1945) per Francesc Casas Llompart. Des de 1968, ha sofert contínues reformes per adequar l'ús a sala cinematogràfica i a les noves tècniques de projecció. A la façana, les obertures són distribuïdes simètricament. Pilastres amb capitells toscans suporten l'entaulament, que remata en un frontó triangular. L'interior, tenia, en el projecte inicial, una cabuda total de 730 espectadors, repartits en 296 al pati de butaques, 277 a l'amfiteatre, 120 a les llotges i 37 a l'entresòl. Hi destaquen els ornaments fets de guix, la gran llàntia central i les baranes de ferro forjat de les llotges i els balcons. En un principi, funcionà pel sistema d'arrendament o concessions a empresaris que, a la vegada, s'encarregaven de contractar companyies. La programació ha anat variant segons les modes de cada època. S'hi han representat comèdies, drames, òperes, concerts, sarsueles i ballet i s'hi han fet, també, projeccions cinematogràfiques. ■ Edifici destinat a la representació d'obres teatrals, situat al carrer de la Riera, de Palma. S'alçà en uns terrenys que eren propietat de l'Hospital General de Mallorca, gràcies a la cessió (1662) que en féu Joan Barceló. Es construí amb la intenció de sufragar les necessitats de l'Hospital i, alhora, dotar Palma d'una sala d'espectacles digna. Inicialment, Ferran Moix s'encarregà de l'administració i, un cop acabades les obres, de l'organització dels l'espectacles. El nou edifici va esser inaugurat el 1667 i prengué el nom de Casa de les Comèdies. Tenia capacitat per a 800 persones, que es distribuïen en platea, amfiteatre, cassola i llotges, per marcar les diferències socials dels espectadors. La façana era senzilla, sense ornaments, només interrompuda pel porxo. Les obertures que tenia, a part d'unes petites finestres per a la ventilació, eren una gran porta per al públic i dues de més petites per als actors. A l'interior, una gran sala era dividida per dos arcs que, a part de sostenir el sòtil, entorpien la visió als espectadors que es trobaven als laterals. L'escenari era pobre en decoració. Entre 1692-94 el teatre hagué d'esser reformat, pel picapedrer Antoni Seguí, a causa d'un esfondrament que tengué lloc el 1692. Entre 1715 i 1742, estigué tancat i fou destinat a quarter del Regiment d'Infanteria de Galícia. El 1788, el porxo va esser substituït per una arcada, de tres arcs, que féu possible la construcció d'un terrat accessible des de les llotges del primer pis. El 1800, Josep Frontera reformà el portal principal. A l'interior, els decorats i el teló de boca de l'escenari foren renovats en diverses ocasions (1692-94, 1742, 1798-1800, 1812, 1824, 1840 i 1842). El s XIX, el Teatre Principal passà a fer part del patrimoni de la Diputació Provincial de Balears. Malgrat aquestes contínues reformes, el local no reunia

↓ Teatre Principal (Inca)

↑ Teatre Principal (Palma), al començament del s XX

les condicions de seguretat adequades, raó per la qual se'n decidí la clausura (1853) i el posterior esbucament (1854). Fou reedificat i, el novembre de 1857, es tornà a inaugurar, amb el nom de Teatre de la Princesa, en honor d'Isabel II. Va esser construït, en un estil classicista tardà, per l'arquitecte Antoni Sureda Vilallonga i en fou decorador el francès Félix Cagé. El principal propulsor va ser el general Cotoner. Tenia cabuda per a 1.300 persones, aproximadament. La nova construcció, que és bàsicament l'actual, tenia l'ingrés en el cos lateral dret i s'accedia a una porxada que donava al vestíbul, de planta octogonal. La façana era distribuïda en tres plantes i tres cossos. En el central, la planta baixa presentava tres portals amb arcs de mig punt i columnes dòriques a les obertures centrals. Els pisos superiors eren configurats per tres balcons amb balustrades que rematàven en una volada. Més tard (1858), just després de la representació de l'òpera *Macbeth*, de G Verdi, s'hi declarà un incendi que destruí bona part de l'edifici. Només se salvaren la façana i les parets exteriors. La reconstrucció, feta pel mateix arquitecte i pel mateix decorador, durà pràcticament tres anys. Es milloraren les condicions acústiques, es modificà la façana i s'engrandí l'escenari. S'aprofità la venguda (1860) d'Isabel II i del futur Alfons XII per inaugurar el nou teatre, que aquest cop prengué el nom de Teatre Príncep d'Astúries. Arran de la Revolució de Setembre de 1868, que ocasionà el destronament d'Isabel II, començà a dir-se Teatre Principal. El 1881, s'hi instal·là l'electricitat. El 1895, l'arquitecte Joan Guasp féu una reforma, que suposà la modificació del cos central de la façana. S'hi afegí un pis nou, que repetia les característiques de l'intermedi i hi incorporava columnes corínties. Aquest cos central és lleugerament avançat respecte als dos laterals. És, també, de més alçada, gràcies al frontó, decorat amb un relleu dissenyat per Ricard Anckermann, que es desplaça a la posició de coronament. Pel que fa a l'interior, el 1902 es prolongà la graderia del tercer pis en l'espai que ocupaven tres llotges de les quatre existents. Entre 1932 i 1934, es va interrompre la galeria del tercer pis per augmentar la cabuda del teatre. A l'indret on hi havia les llotges, s'hi col·locaren llargues fileres de butaques. Les reformes de 1959-60 i de 1975-78 afectaren, sobretot, la infraestructura, la decoració i el mobiliari. Des de l'inici, funcionà amb el sistema d'arrendament o concessions a empresaris que, a la vegada, s'encarregaven de contractar companyies. A partir, però, de 1977, desaparegué aquest sistema i la Diputació s'ocupà (1977-79) directament de la direcció i de l'administració. Després passà al Consell General Interinsular (1979) i, més tard, al Consell Insular de Mallorca (1980). Pel que fa a la programació, ja des de l'inici del seu funcionament s'hi representà un tipus de teatre culte, mentre que les obres més populars es reservaven per als petits teatres d'aficionats o gremials, els cafès i les sales particulars. Durant els s XVII i XVIII, les companyies d'òpera provinents d'Itàlia compartiren escenari amb d'altres de comèdia espanyola. Entre aquestes darreres, destacaren les de José Verdugo (1678), de Fulgencio López (1682), d'Isidoro Ruano (1686), de Juan Antonio Pernia (1688), de Francisco Correas (1688), de Manuel Angelo (1692-93) i de José Andrés i Miguel de Castro (1701-02). Al final del s XVIII, l'Església, que considerava les representacions dramàtiques un costum lliberti, aconseguí que el teatre tancàs. El maig de 1811, en un clima

↓ Interior del Teatre Principal, de Palma

← Façana del Teatre Principal (Palma)

de més llibertat, es reobrí. Des d'aquesta data fins al desembre de 1813, s'hi representaren prop de 300 títols diferents, cosa que demostra l'acceptació del fet teatral entre la població ciutadana. Durant la primera meitat del s XIX, l'òpera monopolitzà l'escena i l'autor de més èxit fou Gioacchino Rossini, amb obres com *Il barbiere di Siviglia*, *La Cenerentola*, *Semiramide* i *L'Italiana in Algeri*. D'altres compositors representats foren Giovanni Pacini, Saverio Mercadante, Coccia i Paër. També en aquest principi de segle, es feren obres fulletonesques de Jovellanos, Pedro Estala, García de la Huerta i Gaspar de Zavala, entre d'altres autors, al costat de peces d'autors clàssics espanyols, com Calderón de la Barca i Lope de Vega. A partir del segon tombant del s XIX, hi predominaren, a més del gènere operístic, melodrames d'autors castellans i traduccions castellanes d'autors estrangers. Foren duits a escena, entre d'altres, Zavala y Zamora, Francesc Comella i Rodríguez de Arellano. A partir de 1860, aproximadament, començaren a incorporar-se sarsueles al repertori habitual. L'interès dels intel·lectuals romàntics per la literatura popular i per la llengua pròpia permeté la incorporació d'alguns entremesos i comèdies en català, amb obres de Francesc Renart Arús, Josep Robrenyo, Manuel Angelon i Josep Bernat Baldoví, entre d'altres. Més endavant també es presentaren sarsueles en català. Amb l'arribada del cinematògraf a Mallorca, s'hi feren (1897) les primeres projeccions, amb pel·lícules dels germans Lumière i de Georges Mélies. El 1930, amb l'estrena d'*Es metge nou*, de Miquel Puigserver, per la companyia de Catina-Estelrich, és donà pas a l'anomenat 'teatre regional', molt present a l'escenari del Principal a partir d'aquest moment. Durant la Guerra Civil, minvà el nombre de funcions, que eren bàsicament a benefici de l'exèrcit. Des del final de la guerra fins a l'actualitat, s'ha ampliat el repertori, que inclou des de sarsueles, comèdies, concerts, drames, revistes musicals, balls, conferències i manifestacions cíviques, entre d'altres activitats. Així mateix, entre els actes que s'hi han organitzat destaquen diferents cicles de cinema, temporades regulars d'òpera, la Mostra Internacional Folklòrica (1980) i el Campionat del Món de Billar a Tres Bandes (1988). Des de 1995, n'és director Pere Noguera. (AS/CSV)

TEATRE RECREATIU DE LLUCMAJOR Espai teatral obert el 1877, al carrer de la Fira, de Llucmajor. Era propietat de Gabriel Tomàs Joan —es Coix— i per aquest motiu era conegut com Cas Coix. Des de la seva obertura, tenia capacitat per a 300 espectadors, aproximadament, i s'hi organitzaven balls, comèdies, glosats, sarsueles, concerts i varietats. El 1912, s'hi dugueren a terme les primeres reformes: es féu el cel ras i es construí l'amfiteatre. Al final d'aquest mateix any, s'hi

↓ Decoració del Teatre Principal, obra de Félix Cagé

↑ Teatre Recreatiu de Llucmajor

↑ Cartell d'una funció de la companyia Artis, al Teatre Líric

instal·là el primer projector de cinema. El 1934, s'hi feren de nou modificacions i s'habilità una entrada per la plaça d'Espanya. El 1965, l'arquitecte Sebastià Gamundí Boscana hi projectà una reforma: n'amplià la capacitat (900 espectadors), augmentà la superfície de l'escenari (més de 100 m) i s'hi obriren dos bars. Per aquest motiu el local romangué tancat fins al desembre de 1968. Des de la seva inauguració, ha estat propietat de la família Thomàs i el 1996 el local era gestionat per Gabriel Thomàs Rosselló.

TEATRE REGIONAL Nom genèric amb el qual s'han denominat les comèdies sainetesques de base costumista, escrites en català dialectal, que gaudiren d'un gran èxit de públic, especialment durant l'època franquista. La seva temàtica sol estar relacionada amb la societat mallorquina en tots els seus vessants. Hi són destacats els aspectes més tradicionals de la vida quotidiana, aliens a la realitat del país, sovint amb una visió idealitzada de l'ambient i del caràcter illenc. La caracterització dels personatges forma freqüentment un retrat viu i arquetípic dels costums populars de la pagesia i de la classe mitjana. Aquestes obres continuen les fórmules convencionals de la comèdia burgesa, amb una clara defensa dels valors tradicionals més establerts i una mínima presència de crítica social, resolta normalment en clau d'humor. Així mateix, l'adjectiu 'regional', que només s'aplica al teatre, començà a usar-se, amb regularitat, a partir de 1947, quan es creà l'Agrupació de Teatre Regional, després dita Artis. Abans d'aquesta data, la denominació més usual era la de 'comèdia mallorquina'. Es tractava d'un teatre, oposat al nacional espanyol, que era considerat provincià, dialectal i poc modern, des del punt de vista de la intel·lectualitat. Els precedents es remunten als autors del s XIX i als seus continuadors: Pere d'Alcàntara Peña *(El cordó de la vila)*, Bartomeu Ferrà *(Els calçons de Mestre Lluc)* i Jaume Roca *(Sa venguda d'es moros)*, entre d'altres autors. Aquest teatre tengué continuïtat fins als anys 30, quan el català augmentà la seva presència als escenaris, de la mà de la companyia Catina-Estelrich —especialitzada en comèdies d'humor i que actuava al Saló Mallorca— i de l'Agrupació de Teatre Mallorquí dels Germans Fuster, que feia les seves representacions al Teatre Balear. Fou, aquesta, una etapa de recuperació, d'estabilització i de diversificació del teatre costumista, que volia esser expressió de la idiosincràsia illenca. Gràcies a la seva popularitat, esdevengué una eina eficaç de recobrament de la personalitat mallorquina, en una línia bàsicament catòlica i conservadora. Entre els autors que estrenaren, destaquen: Gabriel Cortès, que inclogué arguments de caràcter romàntic i melodramàtic *(La cançó del mar)*; Gabriel Fuster, que incorporà el món dels nous professionals, però amb conclusions moralitzadores *(Un arrecer del camí)*, o Manuel Andreu Fontirroig *(Canamunts i Canavalls)*. Els dramaturgs més representatius, però, foren Miquel Puigserver, que introduí la pagesia com a tema i la problemàtica del caciquisme i de la ignorància social (*Es metge nou*), i Josep M Tous i Maroto, que presentà un teatre per a la classe mitjana ciutadana, retratà aquesta menestralia i les seves aspiracions impossibles d'ascens social, amb més bona tècnica, però introduint l'humor per l'humor i força castellanismes en el diàleg *(Mestre Lau es taconer)*. Altres autors més d'entreteniment, com Joan Juncosa *(Coses d'enamorats)*, Francesc Pomar *(La pobresa no és vilesa)*, Lluís Segura i Sebastià Cladera *(Si te casassis, Ximet...?)*, Bernadí Isern *(Com a germans)*, Jaume Martorell *(Els milions del tio Toni)*, Sebastià Llompart *(Sa tia Remeis)*, Aina Villalonga *(Celestina)* o Jeroni Amengual *(Tenda de calçat o na Paquita ja té nòvio)*, centraren la seva temàtica principalment en la paròdia de la pagesia i la seva inadaptació al món ciutadà. Amb els anys, i pel fet de no haver evolucionat, aquest sainet tan arrelat socialment s'anà degradant, fins a arribar a l'astracanada. Aquesta producció trencà la supremacia del castellà als escenaris, per al qual quedaren reservats els drames i l'alta comèdia. Arran de la Guerra Civil, es posaren en escena altres tipus de manifestacions dramàtiques, com el teatre Azul (←) i el teatre clàssic castellà. D'aquesta manera, Mallorca, com tot el territori de parla catalana, no gaudí, de manera continuada, d'un teatre en català fins després de la Segona Guerra Mundial, en què la censura fou més permissiva. De fet, fins al

↑ Teatre regional, companyia Catina-Estelrich

1947, no es va estrenar la primera obra en català de la postguerra. Els entrebancs amb què es trobaven els qui es dedicaven a aquest teatre foren de tipus econòmic —els empresaris i les companyies cercaven rendibilitat—, social —els autors depenien del gust del públic i això els condicionava a l'hora de crear—, de censura —el control oficial s'imposà des del final de la guerra i establí una normativa elaborada des de l'Estat i des de l'Església— i de prohibició i persecució legal de la llengua i de la cultura catalanes, amb la conseqüent marginació dels àmbits públics. Durant el franquisme, malgrat el domini quasi absolut del teatre castellà sobre l'escena mallorquina, es recuperaren tots els autors en català que es feren conèixer durant la II República, que no eren considerats perillosos. Alhora, n'estrenaren molts de nous. Destacà, entre d'altres, Pere Capellà, que va establir les bases d'un teatre referit a fets, personatges, mentalitat i maneres pròpiament mallorquines. La seva primera obra, *L'amo de Son Magraner* (1949), presenta la vida de la pagesia en el seu propi entorn, vivint situacions reals, amb personatges que estimen la terra i se n'han convertit en propietaris, enfront d'uns ciutadans desclassats, que no saben desenvolupar-se al poble. Pere Capellà capgirà els tòpics establerts: el missatge és desalienador, ja no hi ha transfons d'autoodi o burla del món rural, malgrat l'humor i la ironia presents. Culminà la seva producció amb dues peces considerades clàssiques: *Sa pesta* (1951), sàtira de la vida política, i *El rei Pepet* (1954), obra en vers que parteix de la tradició rondallística. Per altra banda, Martí Mayol escrigué comèdies representatives de la classe aristocràtica arruïnada, com *Ca'n Miraprim* (1953), *Dilluns de festa major* (1956), *A on anam?* (1957) i altres, com *Es sogre de Madò Rosa* (1950), de gran èxit, centrada en la vida pagesa i on apareixen els elements considerats imprescindibles en el teatre d'èxit d'aquell moment. Entre 1950-65, aproximadament, estrenaren una trentena d'autors que escrivien sainets curts, mancats de base teatral, en els quals es continuava fent burla de la pagesia, en situacions tòpiques: els problemes domèstics, la incomprensió dels enamorats i la crítica superficial a les institucions de poder. Els personatges són molt estereotipats, no saben castellà i el pronuncien malament. Són molt comuns: la madona que governa la casa, el marit mandrós, les mares ambicioses amb fílles casadores, les persones poc destres davant les innovacions tècniques, els joves tímids i curtets enamorats. Les situacions escèniques són resoltes esquemàticament en forma d'acudit i sempre amb un final feliç, allunyat cada vegada més de l'evolució social. Aquests autors escriuen en català dialectal, amb un registre vulgar, ple d'incorreccions i de barbarismes, lluny de la normativa fabriana. En són exemple Concepció Pou *(Un enamorat d'importància)*, Antoni Sureda *(En vols d'embull)*, Josep Vidal Calatayud *(Una estrelleta a Son Rovell)*, Jordi i Antoni Martí Rosselló *(Cala Gamba)*, Miguelon *(Set i set són catorze)*, Bartomeu Martí *(Els morts comanden... un poc)*, Alexandre Santa Ponça *(Un calaix de sastre)*, J A Torrendell *(S'herència d'en Toni Fobioler)*, Antoni Pons *(Son Poncella)*, Joan Aguiló *(Matilde)*, Catina Valls Aguiló *(Desig)*, Xim Berga *(D'uns calçons surt una falda?)*, Pau Llull *(Futbol)*, Manuel Picó *(Me vaig casar amb una santa)*, Antoni Bonet *(Ball de màscares)*, Margalida Forteza *(Es desespero de Madò Margalida)*, Francesc Fuster *(N'Arnau s'assistent)*, Lluís Segura *(Beleta)*, Lluís Estelrich *(Ets embuis de sa madona)*, Bartomeu Fullana *(Na Jerònia nostra)*, Josep Tomàs *(Un dia de lloros)*, Manuel Castell *(Sa taca)*, Serafí Guiscafrè *(Can Manlleu)* i Francesc Pomar *(Un ramell de margalides)*, entre d'altres. La contínua i quasi exclusiva presència d'aquest teatre als escenaris incrementà l'acusació habitual de pobresa i vulgaritat de tot el teatre en mallorquí en bloc. La polèmica a la premsa fou constant i hi intervengueren la majoria de persones involucrades, des dels crítics professionals fins als autors i els comentaristes culturals. Destacaren els articles de Joan Bonet i d'Antoni Serra als diaris *Baleares* i *Ultima Hora*, respectivament. La companyia Artis, amb Joan i Cristina Valls, fou l'única professional estable de Mallorca, que féu temporades regulars, sempre en català, gairebé fins a 1968, amb un total aproximat de 2.500 representacions. Monopolitzà l'estrena d'obres, diversificades temàticament al llarg dels anys, i començà a triomfar fora de les Illes. Servi les exigències del públic i fou acusada continuament de negar-

↓ Teatre regional, cartell de la companyia Catina-Estelrich

↑ Teatre regional, cartell de la companyia Xesc Forteza

se a evolucionar i de mantenir uns esquemes ideològics que impedien el canvi dels vells costums. Fins a 1965, hi hagué altres companyies, com l'Agrupació del Teatre Regional Titular del Teatre Líric 'Illa d'Or' o l'Agrupació Artística Balear d'Educació i Descans del Teatre Balear. A més a més, hi havia nombrosos grups d'afeccionats pertanyents a l'Organització Sindical d'Educació i Descans i a centres civicoreligiosos, que feien diverses activitats arreu de l'Illa, entre les quals hi havia radioteatre, sarsuela i representacions benèfiques. De fet, eren espectacles aprofitats pel règim per a la pròpia promoció. Entre els grups que actuaven majoritàriament en català destaquen Bellver, del 1958, dirigit per Pere Esteve i amb la parella d'actors Alfaro-Zanoguera, que varen tenir una companyia pròpia anys després; Ínsula, que té el seu inici devers el 1959, amb Gabriel Amengual; Ciutat de Palma, del 1959, dirigida per Francesca Fortesa i Serafí Guiscafrè, i Raixa i Talaia, creats el 1969 i dirigits per Jaume Cases i per Antoni Covas, respectivament. Excepcionalment, es muntaren obres com *La seu plena d'ous* de Joan Mas, presentada sota el pseudònim Es Jai Malvist. És a partir del 1953 que començaren la seva producció tres joves autors que dominaren l'escena durant dècades. Així, Joan Mas creà algunes obres modèliques, com *Sa padrina*, *Ca nostra*, *Un senyor damunt un ruc*. La seva producció, de gran èxit comercial, representa una novetat, perquè introdueix temes més adaptats a l'època: el canvi de costums a causa del turisme, la venda de terres per a la construcció d'hotels i l'escassa moralitat dels nous rics davant el guany econòmic. Hi apareixen nous personatges, com els clergues, i un humor satíric, amb un registre lingüístic popular però acurat. La seva evolució fou constant i notable a partir dels anys seixanta. Xesc Forteza, actor i director de l'Artis, seguí les pautes del teatre de consum: *Hem de casar sa nina*, *Casau-vos i vos diran vós*, *Pobre... però deshonrat!*, *El dimoni ja no fa por a ningú*. El 1967, abandonà la companyia i en creà una de pròpia, que és l'única que s'ha mantengut amb èxit el decenni del 1990. Des de llavors, ha muntat versions d'autors espanyols o estrangers d'èxit i moltes de pròpies, allunyades dels motles del teatre regional. Antoni Mus elaborà algunes peces segons el model establert *(Jo me vull casar*, *Mon pare és un bon partit*, *Mal bocí)*, però posteriorment intentà una nova línia. D'altres autors de menys èxit foren Joan Bonet, que estrenà, al final dels anys 50, unes obres més literàries *(Ses tietes*, *Quasi una dona moderna)*, i Gabriel Janer Manila, que posà en escena encara, al final dels seixanta, *Una al·lota perillosa*, *Dos nins de setanta anys* i *Sa paret de sa vergonya* —que ell mateix dirigí—. Tot i això, ja no era possible la continuïtat d'aquest estil. A partir de la dècada dels 60, la crisi teatral va esser un fet evident, a causa de: la transformació econòmica i social de l'illa; la menysvaloració de la cultura catalana i la manca de suport institucional; el domini total de l'escena per part del teatre castellà; la reconversió dels espais teatrals en cinemes, en locals per a revistes musicals i circ o en sales de joc, i el rebuig o la indiferència per part de les generacions d'intel·lectuals i d'autors més joves i renovadors davant els dramaturgs i grups consagrats. Malgrat tot, aquesta nombrosa activitat teatral va esser important perquè va permetre un mínim de vida pública a la llengua catalana, alhora que es mantenia una relació constant amb el públic popular i s'impedia que la societat perdés la receptivitat cap a l'escena. La pervivència d'aquest tea-

↓ Teatre regional, companyia Xesc Forteza, amb Mary Sampere (1987)

↑ Teatre Sans (Palma)

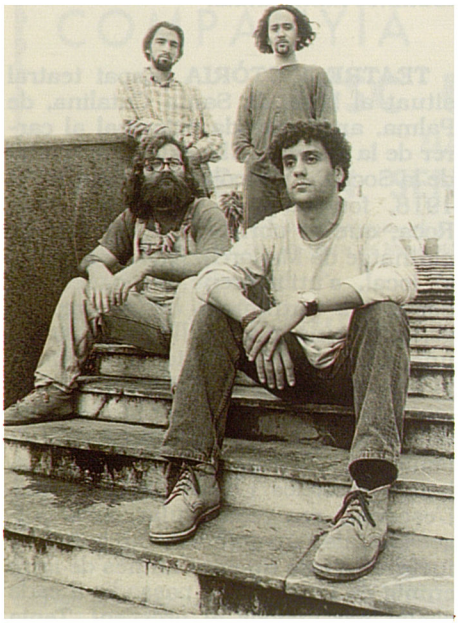
tre els anys 90 ha estat constant, perquè els grups afeccionats d'arreu de l'illa n'han continuat representant obres, encara que ja no hi ha hagut noves estrenes. (MMA)

TEATRE SANS Espai teatral regentat per la companyia Estudi Zero. És situat al carrer de Can Sanç, de Palma, en un edifici del s XVI, on encara resten columnes i arcs gòtics. Al principi del s XX, després de successives reformes al llarg dels anys, esdevengué la seu del Casino Republicà. Es conserven, d'aquest període, alguns elements com la sala de joc, una taula de billar i un àbac. L'escenari teatral actual es remunta segurament a aquesta època, en la qual s'executaren sarsueles, concerts, comèdies, balls i mitings polítics. Conclosa la Guerra Civil (1939), el local es va requisar i més tard fou la seu del Cercle d'Obrers Catòlics, que promocionà també alguns grups de teatre regional. Amb el temps va caure en desús i va restar tancat. El 1983, la companyia Trip Trup Teatre, antecedent d'Estudi Zero, llogà l'edifici i, el 1989, l'adquirí en propietat. A partir d'aleshores, n'inicià un procés de recuperació i rehabilitació i, el 1992, el transformà en cafè teatre. El 1996, albergava la seu social de la companyia Estudi Zero, l'Escola d'Arts Escèniques i l'escenari teatral. La sala d'espectacles és rectangular, amb un escenari de fusta i amb una capacitat per a 90 persones, aproximadament. Funciona d'una manera estable, des de 1992, com a sala alternativa de programació teatral. El 1992, fou membre fundador de la Coordinadora de Sales Alternatives. Hi han actuat, entre d'altres companyies, Conino Gurillo, Hermanos Llonovoy, Teatre de què, L'Avalot Teatre i Toaletta Teatro. El 1990, s'hi obrí l'Escola d'Arts Escèniques Sans, iniciativa que té com a objectiu formar els alumnes, tant en l'activitat interpretativa com en altres temes relacionats amb el món teatral, com producció i realització de muntatges, maquillatge, escenografia, vestuari, *atrezzo* i literatura teatral. El 1996, hi havia més de 100 alumnes matriculats.

TEATRE VICTÒRIA Espai teatral situat al barri de Santa Catalina, de Palma, amb entrada principal al carrer de la Fàbrica. El local era propietat de la Societat Vinícola Mallorquina i, el 1918, fou adquirit per Rafel Juan Roca, que hi obrí la primera sala de patinatge de Mallorca. En transformar el local, s'utilitzaren les dogues per bastir els entramats del sostre. Es construí una pista i llotges laterals, una mica elevades del terra. Al principi del decenni de 1920, es convertí en teatre on, a part d'obres dramàtiques de companyies mallorquines i de la Península, s'organitzaren concerts, balls, sarsueles i altres actes festius. L'escenari era rectangular, amb llotges laterals i un galliner amb bancs de fusta. Hi havia dues columnes de ferro enmig de la sala i un passadís a cada costat per arribar al prosceni. Tenia una capacitat de 250 butaques de pati, 68 d'amfiteatre i deu llotges, a part del galliner. Al cap d'uns quants anys, es transformà en Teatre Cine Victòria, el propietari del qual era Bartomeu Juan Sansó. Fou la primera sala de Mallorca que substituí el teló de l'escenari per cortines. Els anys 30, llogà el local Andreu Bordoy, per la quantitat de 300 pessetes mensuals. Entre les companyies de teatre que hi representaren, destaquen la Catina-Estelrich, la de Joan Forteza, la de Francesc Fuster i la de Jaume Balaguer, entre d'altres. En el decenni del 1970, tancà les portes. Els anys 80,

↓ Teatre Victòria (Sóller)

↑ Grup musical Tedeum

fou enderrocat i al seu lloc s'hi construí un bloc de cases. ■ Local destinat a representacions teatrals, situat a Sóller, al carrer de la Victòria 11 de Maig. S'inaugurà el 1909, amb el nom de Foment Catòlic. L'edifici pertanyia a la família Móra i allotjava la Congregació Mariana. Era dedicat a actes de caràcter civic i cultural. El mateix any, s'hi traslladà el cine Patrio, que passà a dir-se cine Victòria i fou dirigit per la congregació fins a 1913. Aquell any, l'activitat cinematogràfica continuà endavant a càrrec de la família Móra. El 1917, es traspassà l'explotació de la sala a l'empresa Cinematogràfica Marquès. Al pati del teatre, s'hi instal·là un cinema a l'aire lliure. A partir de 1922, l'activitat del centre se centrà en la sala d'espectacles (cinema i teatre). El 1958, l'església comprà l'edifici. En els anys immediatament posteriors, el centre començà a recobrar bona part de la vitalitat que havia perdut. Aquesta activitat començà a declinar devers els anys 70, fins que el 1989 l'edifici es tancà. La sala era de forma rectangular i tenia una cabuda de devers 810 persones. El teló de l'escenari és obra del pintor Cristòfol Pisà Ensenyat. El 1991, es presentà una proposta per rehabilitar l'edifici. El 1996, es trobava en procés de reforma.

TECO, CAN Propietat rústica del terme d'Ariany, situada entre can Sal, Son Guineu Vell, Son Reixac i sa Sínia Vella. ■ Al terme de Manacor, situada entre can Bergues, Son Garbeta, Son Negre i Son Crespí Vell. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre el rafal Cagolles, s'Hospital, Son Barba i Son Peretó. ■ Propietat rústica del terme de Vilafranca de Bonany, situada entre Alcúdia Arrom, el creuer de ses Basses i sa Moleta. (M)

TE DE ROCA *(Jasonia glutinosa)* Planta de la família de les compostes. És perenne, de rizoma gruixat, nuós i llenyós. Fa les tiges de 10-30 cm, dretes, subestriades, piloses, molt fullades i simples o ramificades a l'àpex. Les fulles són lanceolatolineals, sèssils, atenuades pels dos extrems, agudes, enteres i pubescents. Fa les flors grogues, tubuloses, en raïms corimbiformes, flonjos i amb l'involucre campanulat de bràctees imbricades lineals. Floreix els mesos d'agost i setembre. Es fa per les penyes de Sóller, Escorca i Esporles. La medicina popular li atribueix propietats tòniques i estomacals i la cura de refredats i infeccions de les vies respiratòries. Es pren en infusió. (FB)

TEDEUM Grup musical. Fou creat a Inca, el 1989, per Miquel Vicens (teclista), Modest Andreu (baixista), Bartomeu Prats (guitarrista), Antoni Beltran (bateria) i Bonifaci Sánchez (vocalista). Han actuat per diferents pobles de Mallorca. El 1994, enregistraren el disc *Tedeum*. (CM)

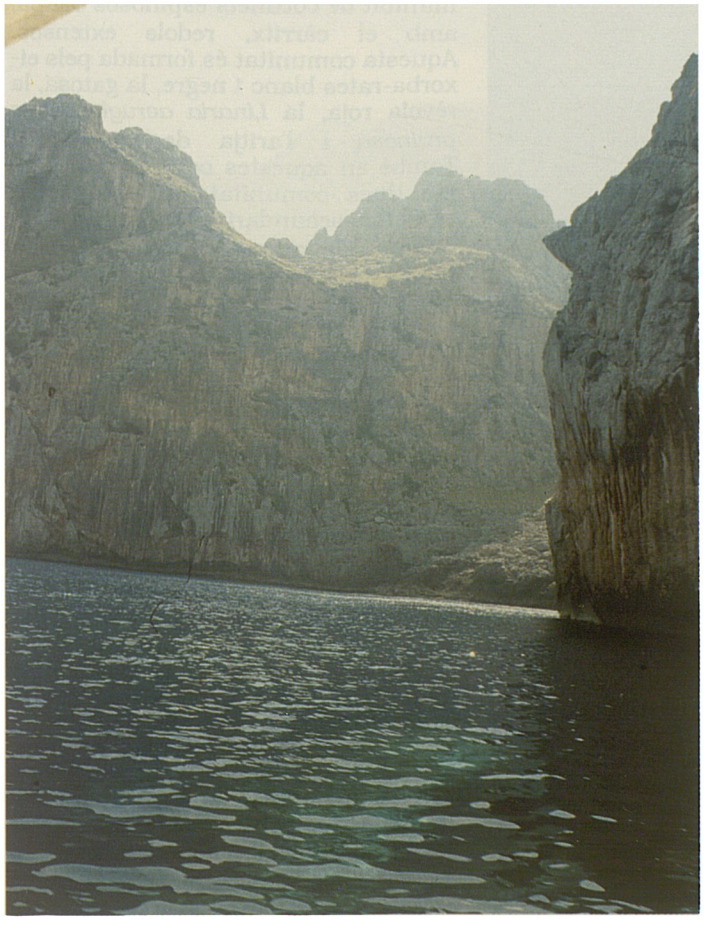
TEIX *(Taxus baccata)* Arbre de la família de les taxàcies. És perenne, de tronc gruixat, poc resinós i copa de color verd fosc. Té les fulles alternes, breument peciolades, disposades en dos rengles, linears, mucronades, lluents, pàl·lides a la faç inferior i d'un verd molt obscur a la superior. Fa les flors masculines solitàries o geminades, axil·lars, subglobuloses i petites. Les flors femenines són reduïdes a un sol òvul a l'extrem d'un curt ramell axillar, guarnit de nombroses bràctees estèrils. La llavor és ovoide, endurida, envoltada d'una cúpula carnosa i sucosa, de color vermell viu; és l'única part que no conté l'alcaloide verinós, la taxina. Floreix de març a abril i fructifica d'agost a octubre. El 1982, es publicà l'estudi *Distribució del teix (Taxus baccata, L. 1753) a Mallorca* de Guillem Alomar, que comptabilitzava un total de 418 exemplars, distribuïts en diferents nuclis, a la serra de Tramuntana, des de Planície fins al Tomir. El 1992, la Conselleria d'Agricultura i Pesca declarà aquesta espècie d'interès especial; aquesta catalogació inclou la prohibició de qualsevol actuació no autoritzada de destrucció, mutilació, tala, desarrelament o recollecció, tant de l'espècie com dels propàguls. Els canvis climàtics i la intervenció de l'home no fan gaire optimistes les possibilitats de supervivència d'aquesta espècie a Mallorca. D'una banda, hi ha la baixa taxa de naixement i creixement de nous arbres i plançons. De l'altra, els fenòmens meteorològics que van acabant amb les darreres poblacions. Així mateix, en les cremes de càrritx per fer pastures, mor de tant en tant qualque exemplar cremat. El mot teix ha donat nom a al-

↓ Teix

↓ Teix (detall)

← Cala es Teix (Escorca)

guns topònims ben vius encara avui, com es Teixos (Banyalbufar), serra des Teix (Deià-Valldemossa), es Teixot (Deià), cases del Teix (Sóller), serra des Teixos i cala es Teix (Escorca). A Mallorca hi ha dos exemplars significatius, un a sa Granja, d'Esporles, i l'altre al palau d'Alamans, de Lloseta. Durant el decenni dels seixanta, es va descobrir que l'extracte de l'escorça d'aquest arbre tenia, en les experimentacions duites a terme per l'Institut Nacional d'Oncologia dels Estats Units d'Amèrica, un marcat poder antineoplàstic. El 1991, es va identificar el taxol com a responsable de l'acció antitumoral. El 1994, aquesta substància era sintetitzada en un laboratori. (FB/CLl)

TEIX, CALA ES A la costa del terme d'Escorca, situada entre la cala des Capellans i la cova des Tabac. És documentada amb les grafies cala Stest (1585) i cala Astest (1606). (M)

TEIX, CAN Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre Rocafort, el racó d'en Barona, can Jeroni Gros i es Mont-reials. (M)

TEIX, CASES DEL Antiga residència reial, situada al terme de Bunyola, entre el cim des Teix, la Cadira del Rei, la font de sa Serp i el coll de Sóller. Popularment, és coneguda per la caseta del Rei Sanç. Fou construïda a instàncies del rei Jaume II de Mallorca per al seu fill Sanç. Aquest hi anà en algunes ocasions per practicar la cetreria i, alhora, com a tractament per a la seva malaltia asmàtica. La construcció, dependència del palau del Rei Sanç, era unida a Valldemossa per un camí que passa per l'actual possessió de sa Coma. L'edificació té l'origen en la venda (1301), per part de Pere Roig i la seva esposa Elisenda de 2 jovades de terra i unes cases al monarca. Les teules es dugueren d'Alaró. Participaren en les obres Pere Reboster i M Rotlan (1309) i Bonaventura Perpinyà hi pintà (1309-10) dues cambres. El conjunt es disposa entorn d'un pati interior de factura rectangular, de 36 m de llargària i 30 m d'amplària. L'edificació més antiga és de traçat en forma de L, en angle recte orientat al centre de l'esplanada. L'alçat és d'una sola planta, amb dos portals d'arc de mig punt dovellat. Un tercer ingrés, amb llinda de fusta, dóna accés a una estança que conté una cisterna i un forn. Les finestres tenen forma d'espitllera. Una segona construcció és de traçat rectangular, amb alçat d'una sola planta, dos portals allindanats i coberta d'un aiguavés. Un tercer cos és de traçat quadrangular, d'una sola planta, amb coberta de dues vessants i portal allindanat. Després de servir per a ús agrícola i ramader i d'esser objecte de diverses modificacions, fou reformada el començament del decenni de 1980. (GEM/M)

↓ Cases del Teix, conegudes popularment amb el nom de cases del Rei Sanç

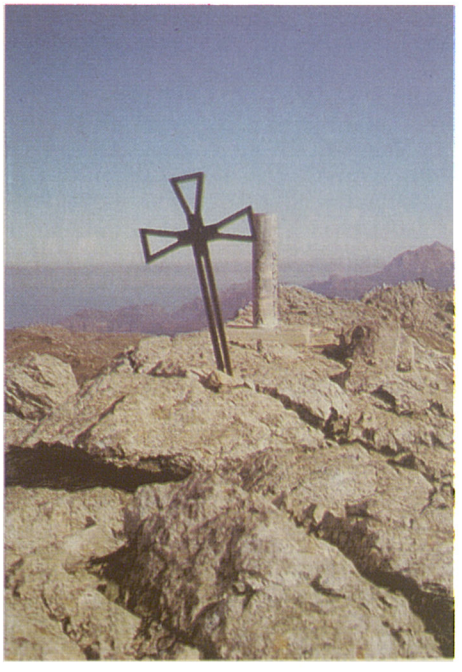

↑ Massís des Teix nevat

TEIX, ES Massís de la serra de Tramuntana, de 1.062 m d'altitud màxima. Encara que el cim es troba dins el terme de Deià, el massís s'estén també dins els municipis de Sóller, Bunyola i Valldemossa. Aquest conjunt muntanyós, amb forma allargada, s'orienta de nord-est a sud-oest. A més, és l'elevació més meridional del sector central de la serra de Tramuntana, la qual presenta les màximes alçades de l'Illa. En concret, l'integren, a més del pic homònim, la serra des Boixos, amb els puigs des Vent (1.004 m) i des Moro (785 m); la de Son Moragues, amb la moleta de Pastoritx (752 m), i l'estrep que es prolonga entre sa Talaia Vella (858 m) i el puig Gros des Moro (925 m). També hi ha un seguit d'elevacions al vessant sud-oriental, entre les quals es troben els puigs de sa Font (966 m), de Sant Pere (905 m) i del Rei Sanç (887 m). Així mateix, té ramificacions menors, ja allunyades del massís, entre les quals hi ha, d'una banda, Moleta Petita (296 m) i Moleta Gran (222 m) i, de l'altra, sa Gubia (514 m) i els puigs de Son Nassi (577 m) i d'en Bennàssar (481 m). En relació a la geologia, els plecs, dels quals hi ha diverses sèries superposades, són constituïts bàsicament per calcàries grises del Lias inferior, margues, carnioles i dolomies del Trias mitjà i margues, conglomerats, calcàries i gresos del Burdigalià (Miocè). També hi ha, a la part meridional del massís, alguns afloraments minoritaris, integrats per falses bretxes calcàries del Titònic (Juràssic), calcàries fines del Neocomià (Cretaci) i margues guixoses del Keuper (Triàsic). Segons el mètode del geògraf i climatòleg Charles Warren Thornthwaite, el clima és majoritàriament sec subhumit, excepte a la part més elevada (subhumit). De mitjanes anuals, té entorn de 24°C de temperatura màxima i devers 4°C de mínima. En canvi, el valor mitjà termomètric és de 16-17°C. Les precipitacions, que s'incrementen amb l'altitud, se situen entre els 800 i els 1.000 mm. Per altra banda, de mitjana de dies de neu, en té entre 4 i 6. Al massís, hi ha localitzades cinc cases de neu. Els vents predominants són el mestral i la tramuntana. Pel que fa a la hidrologia, el conjunt drena al vessant del litoral del nord-oest i al de Palma. Concretament, s'integren al primer vessant hidrogràfic i recullen les aigües superficials dels declivis septentrionals i occidentals el torrent Major, de Sóller, el també Major, de Deià, i els de ses Olives i de sa Marina. En canvi, fan part de l'altre vessant i apleguen les aigües de les declivitats meridionals i orientals, els cursos de Valldemossa i de Bunyola, els quals s'integren dins la conca del torrent Gros. En l'apartat de vegetació, hi predomina, entre els 800 i 1.000 m d'altura, la garriga de muntanya amb espècies com la carnassa, les estepes blenera i joana, la didalera, el safrà bord, la brutònica, la ceba marina, el calabruix de muntanya, la *Lactuca tenerrima*, els cards caderner i girgoler, la fonollassa groga, les lletreres borda i visquera, la rogeta de muntanya, les rapes blava i mosquera i l'abellera petita de muntanya. Així mateix, la comunitat de coixinets espinosos ocupa, amb el càrritx, redols extensos. Aquesta comunitat és formada pels eixorba-rates blanc i negre, la gatosa, la rèvola roja, la *Linaria aeruginea* ssp *pruinosa* i l'aritja de muntanya. També en aquestes cotes elevades es fan dues comunitats arbustives, de caràcter secundari i substitutes de l'alzinar als indrets rocosos. La primera, corresponent als espinars de muntanya, és una garriga, en la qual és significativa la presència del ginebró, els alicantins de muntanya i l'aritja també muntanyenca. En canvi, la segona comunitat, de localització més puntual, és constituïda per les boixedes, amb les espècies ginesta borda, aladern de fulla ampla i estepa joana. Al voltant del cim, hi resta una comunitat caducifòlia de muntanya, que és formada per arbres i arbusts propis de zones més fredes, com el teix —que dóna nom al puig més alt del massís—, l'arbre de visc, la pomera borda, el roser de muntanya, la *Calamintha rouyana*, l'*Erinus alpinus* i la *Hieracium elisaeanum*. Als penya-segats, hi creixen, entre els 900 i 1.064 m, a més de l'espècie *Pimpinella tragium* v *balearica*, el turbit bord, el rotaboc i el xuclamel de penyal. En canvi, als cingles situats per davall d'aquella altitud, hi dominen principalment la maçanella, el te de soca, el claveller, la col i la violeta de penyal, la col borda, la *Cephalari squamiflora* ssp *balearica*, la cossiada, els colissos, el lletsó i la rèvola de penyal, la ginesta, el fenàs blau, la farigola de roca i la jonça de penyal. A més, a les escletxes de les penyes assolellades

↓ Cim des Teix (1.062 m)

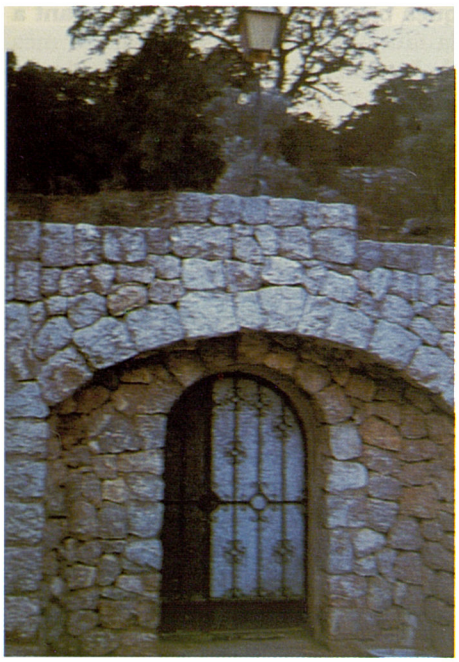
↑ Massís des Teix

es troben plantes casmofítiques: la maçanella i la bracera de roca, les falzies glandulosa i olorosa, les herbes morenera i santa, el tem bord, la picardia de muntanya, diferents varietats de crespinelles i la figuera. Per altra banda, al peu dels penyals i petits replans —indrets ombrívols caracteritzats per la humitat—, hi creix la comunitat, endèmica, integrada per matetes i espècies cespitoses, com *Sibthorpia africana, Erinus alpinus, Arenaria balearica*, tem bord, falguerola, falzia blanca, berguer, *Arabis collina, Arabis verna, Arabidopsis thaliana* i *Scutellaria balearica*. A les fonts, d'entre les quals destaquen les anomenades de s'Aritja, sa Pastera, sa Serp i es Voltor, s'hi fan espècies hidròfiles, com el poll negre, l'abatzer, l'aranyoner, l'espinaler, la murta, la menta, el palpalei, el trèvol de prat, el poliol, la dolceta, el jonc, el jonc boval i la jonça negra. A les faldes de les muntanyes, indrets més baixos que els anteriors, hi apareix l'alzinar de muntanya que ocupa grans extensions. En concret, es fa amb les peònies blanca i borda, la falguera, la falzia negra, l'heura, el xuclamel, el marfull, l'arbocera, el trèvol de quatre fulles, el pa porcí, el matapoll, el cirerer de betlem i diverses espècies d'orquídees, entre les quals hi ha el curraià, el curraià rosa i les mosques d'alzinar. Així mateix, als indrets boscosos més humits es fan la falzia, la falzia roja, la dauradella, el polipodi, la molsa borda i la llengua de cero. Finalment, a la zona més baixa i orientada al sud, la citada formació presenta, d'una banda, un estrat arbori més aclarit i, de l'altra, un sotabosc amb introgressió d'espècies de la garriga d'ullastre i garrover, com la lletrerassa, la vidalba, l'olivella, el garrover, l'ullastre, el pi, la mata, les pinyes de sant Joan, les estepes blanca i llimonenca, el ciprell, el garrover de l'infern, l'albada, l'argelaga, la guixola, l'alzineta, el llampúdol, la rogeta, l'assot, la viola de tardor i diverses espècies d'orquídees: les abelleres tacada i banyuda, el borinot, les mosques, les mosques blaves i els galls petits. Quant a la fauna, hi ha els escarabats, a més de l'anomenat de sang, *Alphassida depressa, Asida barceloi, Asida moraguesii* i *Micrositus semicostatus*. Entre els ocells, hi viuen, a més del tord, el ropit, el xalambrí i el falcó torter, el xalambri de muntanya, la coablanca, el gorrió d'ala blanca i l'hortolà blanc, a les parts més altes i durant l'hivern, i el pinsà, el ferrerico, el reietó, el passaforadí i el formiguer, als boscs. A més, visiten aquests indrets rapinyaries, com el falcó, l'esparver, el xoriguer, el voltor negre, el mussol i l'òliba. Per altra banda, d'entre els mamífers és significativa la presència de la cabra —fins i tot massa abundant— l'eriçó —a les parts baixes—, els ratolins de camp i de rostoll —a l'alzinar—, el mart i el mostel. (ACo/BeC/GA)

TEIX, ES Possessió del terme de Bunyola, situada entre el coll de Sóller, can Bartola i can Topa, i estesa també als termes de Deià i Sóller. El 1375, pertanyia a Jordi Guillem, que la vengué a Bernat Febrer. De la família Febrer passà a la família Santacília, que la posseïa a la segona meitat del s XV. El 1502, pertanyia a Berenguer de Santacília i era tenguda sots alou del rei. Era dedicada a ramaderia i hi havia una guarda de nou vaques i nombrós bestiar salvatge a la muntanya. El 1860, ocupava una superfície de 1.079 ha i era propiedat dels hereus de Marià Vilallonga. (AMa/M)

↓ Cases de la possessió des Teix

↑ Font des Teix (Bunyola)

TEIX, FONT DES Al terme de Bunyola, a la possessió des Teix, prop de les cases. Des de 1977, l'empresa Font Teix en comercialitza l'aigua. La seva producció, d'aproximadament 15.000.000 l anuals, és destinada al consum illenc. (M)

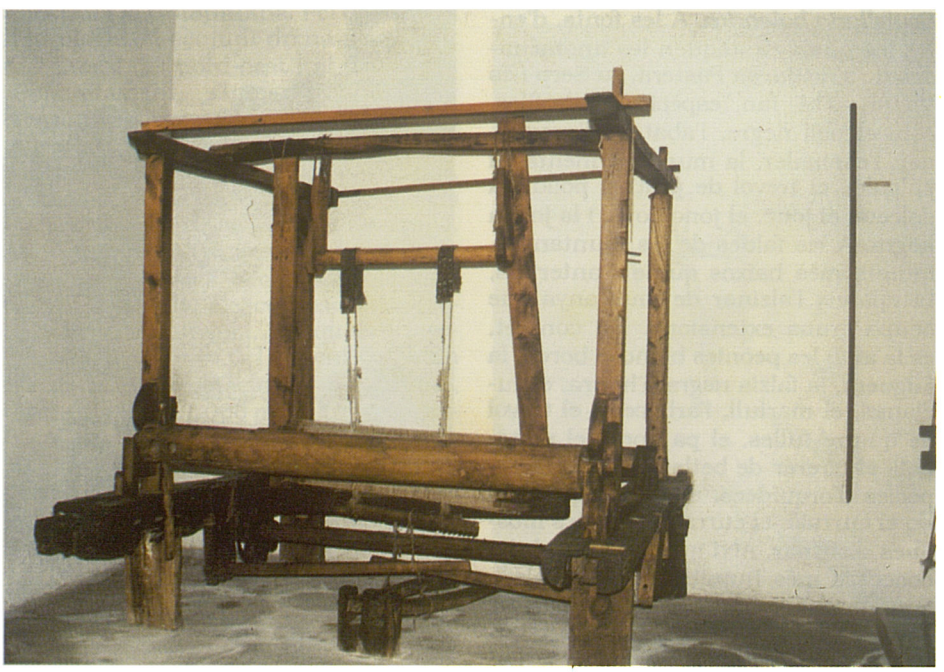
TEIXIDOR Persona que té per ofici la confecció de teixits, tant de fibres animals (llana, seda), com de fibres vegetals (lli, cànem, cotó). És un dels oficis que, a Mallorca, s'organitzaren més prest. En un principi, sembla que no hi havia diferenciació segons la primera matèria emprada i que la divisió s'introduí a partir del s XIV. Com a ofici conjunt, se sap d'unes primeres ordinacions datables al final del s XIII, entorn de 1285, segons les quals, a més de fixar alguns detalls tècnics, ja s'anuncien els que seran els trets essencials de la producció tèxtil mallorquina: la manca de qualitat i el frau. L'ofici de **teixidor de llana** sofrí una primera excisió el 1391, quan se'n separaren els *flassaders* (←) i organitzaren un col·legi propi, que els va esser confirmat el 1395. Les primeres notícies certes de la seva organització daten de 1315. Aquell any, per ordre del rei Sanç, es redactaren uns *Capítols fets per l'obratge dels draps de llana*, que varen esser elaborats bàsicament per dos mercaders, Bernat Bertran i Bernat Humbert. Aquests capítols foren objecte d'unes modificacions el 1321 i foren completats amb altres disposicions al llarg dels segles. Assoliren molta d'importància i el s XVII encara

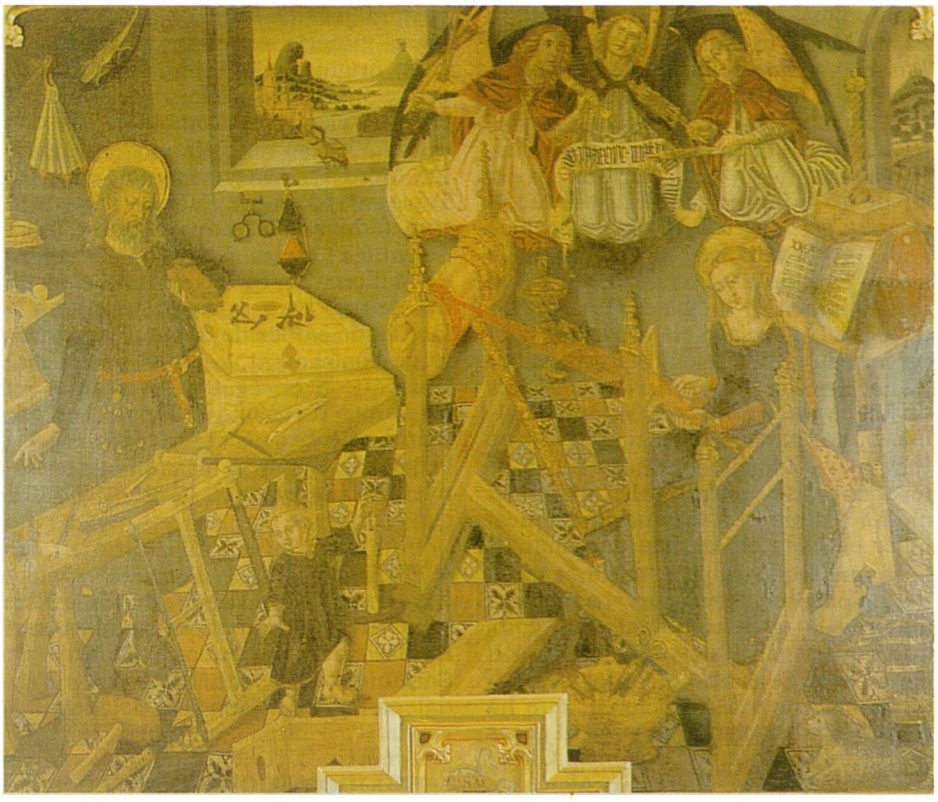

↑ Teixidor (dibuix de J Llabrés)

eren vigents. L'Ofici o Col·legi d'Honorables Teixidors de Llana tenia la botiga a la plaça del Mercat, devora el carrer d'en Danús i tenia associada la Confraria dels Gloriosos Sant Sever i Sant Lleonard, amb capella a l'església del convent del Carme. El temps d'aprenentatge estava fixat en tres anys, seguits d'altres tres de fadrinatge. Les proves per accedir al grau de mestre comprenien preguntes de teòrica i de pràctica, i els drets de carta d'examen arribaren a costar 19 lliures i 15 sous. Numèricament, els teixidors de llana de Palma no varen esser mai un col·legi nombrós en comparació amb el de paraires. El 1478 constava de 69 confrares i el 1483 eren 95, mentre que el 1512, se'n comptabilitzaren 92, que arribaren a 106 el 1515. Els implicats en les Germanies (1523) varen esser 71; en l'estim general de 1576 n'hi figuren 67 i en el cadastre de 1685, n'hi ha 26 de registrats. Segons la Societat Econòmica d'Amics del País, el 1785, a tota l'Illa, hi havia 107 teixidors de llana, amb 121 telers, mentre que el 1786 eren 74. El moviment dels teixidors de llana de la Part Forana per segregar-se del col·legi de Palma s'inicià ja el s XV: des de 1432 se sap que començaren a gaudir de prou importància i el 1500 ja produïen un nombre considerable de draps. Això determinà que en el s XVI hi hagués enfrontaments entre el col·legi de Palma i les diferents viles. El 1586, encara no havia conclòs un plet, de més de 25 anys, entre els confrares de Llucmajor, Algaida, Montuïri, Esporles, Felanitx, Porreres, Petra, Manacor, Artà, Sineu, Santa Margalida, Muro, Pollença, Inca, Alaró i la ciutat d'Alcúdia i els paraires. Paral·lelament a aquest conflicte, es va anar produint la segregació. Els primers a fer-ho varen esser els teixidors d'Alcúdia el 1584, seguits dels de Sineu el 1588 i dels d'Artà el 1589. Els de Pollença, Manacor i Inca ho feren el 1596. El 1636, els confrares de Llucmajor se separaren dels de Palma i es constituïren en germandat autònoma, sota el patrocini dels sants Abdó i Senén. De la llana, se'n feia la roba de burell. Era un teixit de llana i fil, grosser i comú, de color negre o fosc i s'usava per fer hàbits i capots. La fabricació de burell a Mallorca començà el s XIV i en el s XVII fou constant l'ús d'aquest tipus de roba. N'hi havia de diverses varietats, com el burell camelli, usat sovint per la gent de la pa-

↓ Teler de teixidor (Museu Etnològic de Muro)

↑ Mare de Déu teixint, de Pere Terrers (s XV)

gesia, o el burell ros, teixit ordinari i pobre, que era la varietat més coneguda. El cordellat de llana era fet de lligament tafetà i formava uns regruixos com a cordons. Hi havia cordellats de llana i altres de cotó. Les peces de cordellat havien d'esser blanquejades o tenyides. La roba d'escot era aspra, feta de llana gruixada, de diferents colors, però llisos, sense retxar ni florejar. A Llucmajor s'hi feien els gipons, les flassades i les gonelles. Era considerat un teixit de fibra forta, de molta durada. Aquests teixits foren usats a Mallorca des del s XV i fins ben entrat el s XX. Fou una roba usual per fer mantells, capes amb capulla, mànegues de gipó, calçons i hàbits, entre d'altres peces. A Llucmajor, fins devers 1950, s'hi teixia l'escot a uns telers que hi havia al carrer dels Àngels. La roba d'estamenya, introduïda en el s XIV, era un teixit de llana, de color cru, blanquejat o tenyit d'un sol color. Els **teixidors de lli** degueren començar l'activitat el s XIII, ja que des de 1232 hi ha notícies del cultiu de les seves matèries primeres i de l'existència de filasses de lli i cànem en els mercats de Palma, i han perdurat fins al segle actual. Empraven com a primeres matèries productes vegetals com el cànem, el lli i el cotó. En un principi, formaren un sol ofici amb els de llana, però se separaren en ofici propi el 1404. Les primeres ordinacions daten de 1473. El seu nom va esser el de Col·legi dels Honorables Teixidors de Lli i tenien la sala o botiga al carrer d'en Morei, veïnada de la Impremta Guasp. Constituïren una confraria sota l'advocació de la Mare de Déu de l'Esperança, amb capella a l'església de l'Esperit Sant. El període d'aprenentatge era de quatre anys, més tres de fadrinatge, i havien de passar un examen de mestre amb proves teòriques i pràctiques. En el si del col·legi de lli es troba ben definida la figura de la mestressa, que gaudia dels mateixos drets que el mestre fins al s XVII. El 1686, però, va començar un moviment d'exclusió de les dones i se'ls restringiren les activitats: a partir d'aquell any se'ls prohibí teixir qualsevol gènere de teles de lli i la seva feina es limità a les filempues. Aquesta restricció, malgrat l'oposició dels jurats, va anar endavant i el 1693 ja no apareix cap altra referència al treball femení en el si de l'ofici, encara que les dones no deixaren de teixir. Se sap poc de l'evolució numèrica d'aquest col·legi, que sembla que va arribar al seu zènit en nombre de membres durant el s XVIII. A través de les memòries de la Societat Econòmica d'Amics del País se sap que el 1784 els teixidors de lli disposaven de 864 telers i que el 1786 hi havia 410 teixidors. A partir de 1581, els de la Part Forana varen tenir diferents enfrontaments amb el col·legi únic de Palma. Aquell any, consta que els teixidors de lli d'Inca, Alcúdia, Pollença, Manacor, Llucmajor, Muro, Artà, Felanitx, Campos, Porreres, Selva, sa Pobla, Binissalem, Sencelles i Sineu es reuniren a l'hospital d'aquesta darrera vila per resoldre una sèrie de conflictes amb els de Palma. Aquest va esser el primer indici de segregació, però no se'n produïren fins al s XVIII. Artà fou una de les primeres viles que se separà (1712), malgrat que, des de 1597, els teixidors de lli de Manacor ja gaudien d'unes ordinacions

↓ Teixidors (Arxiu Josep Pons Frau, Ajuntament de Palma)

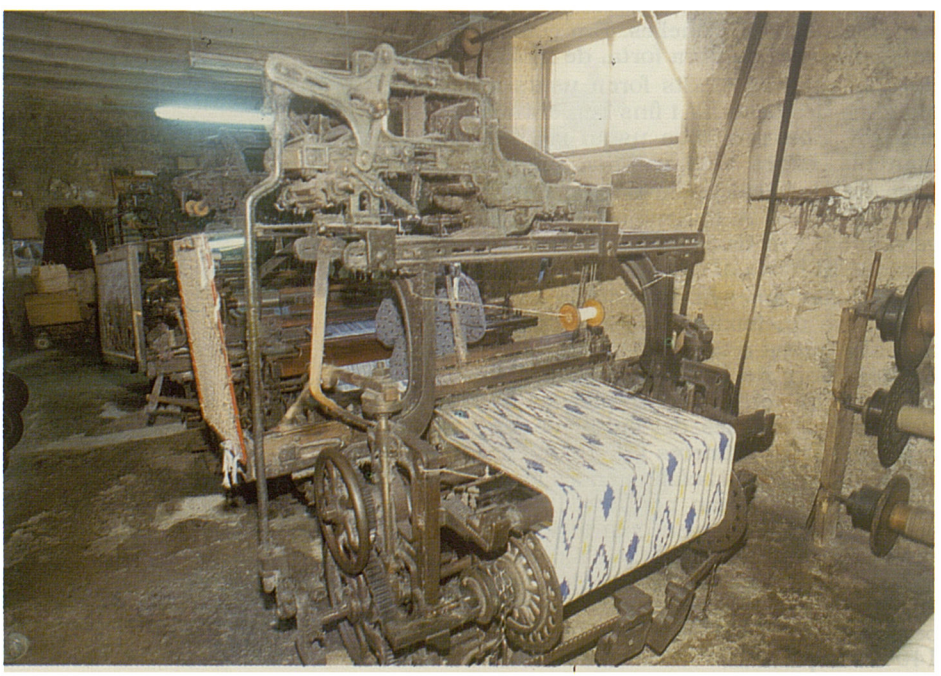

↑ Teixidores

pròpies. Els de Porreres honraven santa Anna, els d'Artà, la Mare de Déu d'Agost i els d'Inca tenien per patró sant Joan Baptista. La roba de lli produïda era destinada a indumentària interior, que consistia en calçons, camises, camisetes, faixes, barretines, capells, cossos de dormir i draps de bolcar infants. També s'utilitzava per fer roba de casa, com ara cortines, cobricels i altres peces per a guarniment de llit, com vànoves, llençols i tovalloles. El drap de lli també fou destinat a la confecció de moltes peces d'església. Una modalitat del lli molt estesa, des del s XVII, és la roba de llista. Es tracta d'una tela que presenta tires de diferents colors, com blau, groc, morat i vermell, mesclats amb el blanc. Entre els s XVIII - XIX era utilitzada en l'elaboració de diverses peces de roba, com bates, calçons, faldetes i també coixins, vànoves i matalassos. Al final del s XIX, a Inca el nombre de teixidors de lli anava mancabant. El 1930, hi havia els de can Arrom i els de can Fe, que teixien lli i cànem de sa Pobla. La competència de les grans fàbriques mecanitzades féu que, paulatinament, els telers casolans fossin substituïts per la tecnologia de les fàbriques de teixits (vegeu *Tèxtil, indústria*). Així, el 1899, a Palma, només hi havia un teixidor, instal·lat a la plaça de Sant Jeroni. Després del tancament de la indústria Herederos de Vicente Juan Ribas (1963), especialitzada en flassades de llana i roba de llengües, i de la fàbrica de catifes Alfombras Sineu SA (1978), a Mallorca resten cinc tallers que han mantengut la tecnologia manual. A Santa Maria treballen Guillem Bujosa Rosselló, autor del *Manual del teixidor a mà*, i el seu fill Guillem Bujosa Canyelles. La roba de llengües de cotó mesclat amb lli és el principal producte d'aquest taller. Cada teixidor en pot fer de 15 a 20 m diaris. La producció de roba de llengües de seda mesclada amb lli —exclusives d'aquests mestres— és reduïda. Pot arribar als 5 m com a màxim en un dia de feina per artesà. Els Bujosa són els únics que conserven els antics telers per a peces de 70 cm d'ample. La primera matèria els arriba de Barcelona o de València i els fils es tenyeixen al taller mateix. Josep Cañamera Mayol continua l'ofici de teixidor del seu pare al taller d'Establiments (Palma). La producció d'aquest taller es basa en la roba de llengües, teles mallorquines per a cortines i vestits de pagesos i tovalloles. La primera matèria és el lli combinat amb cotó, que tenyeix ell mateix. Els telers són per a peces de doble amplària. Es tracta de maquinària tradicional, que ha deixat de fabricar-se i ja no ha hi peces de recanvi. Antònia Capllonch Cànaves, vídua de Martí Vicenç Alemany, regenta el taller artesanal de teixits de Pollença. Els productes d'aquest taller són la roba de llengües, teles per a cortines i tapisseria, roba de taula i decoració en general. La primera matèria és el lli mesclat amb cotó. Els fils es tenyeixen a l'obrador mateix. El taller de teixits de Gabriel Riera Ferragut és situat al carrer Major, de Lloseta. Els principals productes d'aquest taller són la roba de llengües, tovalloles, cobertors, jocs de taula i estores. La primera matèria és el lli mesclat amb cotó, originari de Tailàndia, França i Barcelona. Empra telers accionats per energia elèctrica. Combinen els dissenys clàssics amb els moderns. Jaume Móra Rosagary regenta l'empresa Tapissos Móra, a Palma. Pertany a una família d'artesans. Aquest taller de catifes i tapissos és el darrer centre de Mallorca on es teixeix amb el sistema de nus turc, que era l'emprat a la fàbrica de catifes de Sineu. Es caracteritza, bàsicament, per un retallat manual que aconsegueix un repujat en els canvis de color i de forma. Les primeres matèries necessàries són el jute i la llana, que es du de la Península i es tenyeix al taller mateix. (GEM/MaF/MB)

↓ Taller de teixidor

TEIXIDOR, CAS Propietat rústica del terme de Marratxí, situada a Pòrtol, entre can Valent, ca na Mira, can Martí Pau i cas Ollers. ■ Al terme de Santanyí, entre Son Perdut, ses Verdals sa Serra Mitjana i ses Solades. (M)

TEIXIDOR, COVA DES Al terme de Santanyí, situat entre s'Avenc, Son Móger, es Campàs i sa Talaia Vella. (M)

TEIXIDOR DE BAIX, CAN Al terme de Pollença. És un dels set molins d'aigua de les Tires de Molins de Llinars. (M)

TEIXIDOR DE DALT, CAN Al

terme de Pollença. És un dels set molins d'aigua de les Tires de Molins de Llinars. (M)

TEIXIDOR NOU, CAS Propietat rústica del terme de Marratxí, situada entre Son Nebot, sa Fita, can Fresquet i Son Verger. (M)

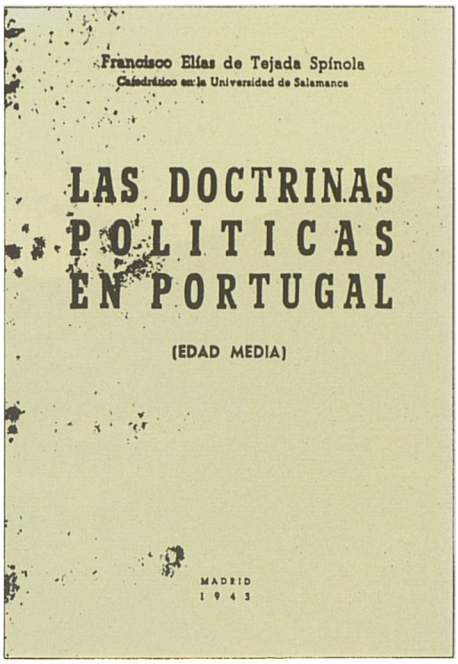
TEIXIDOR RIPOLL, ONOFRE (Palma s XVII - 1723) Notari. Accedí al notariat (1688) a Palma, on exercí. Llegà deu protocols (1688-1723), que contenen dades d'interès sobre l'ofici dels gerrers, les famílies d'escultors i pintors (Joan i Oms) i de fusters i orgueners (Bosc) i les activitats dels mercaders i patrons, particularment de Fèlix Seró i d'Antoni Estarelles, amb informació sobre embarcacions mercants i corsàries. Documentà la violència de l'època amb nombroses actes de perdó. Redactà contractes relatius a possessions i rafals de Calvià (Son Sastre), Llucmajor (Son Campanet), Montuïri (Alcoraia), Palma (es Banys des Moros, Son Cabrer, Son Ferretjans, Son Forners o Son Neo, Son Juny, Son Perelló, Son Pi i Sant Asbert o Sant Albert) i Selva (molí draper d'en Gari, a Son Fuster). El notari Antoni Ginard elaborà (1723) l'inventari dels seus béns. (DF)

TEIXIDOR VELL, CAS Propietat rústica del terme de Marratxí, situada entre sa Fita, can Garriga, can Franquet i can Serra. (M)

TEIXOS, CLOT DES Al terme d'Escorca, situat entre el torrent des Gorgs des Diners, les fonts Negra i Subauma i els clots Carbons. (M)

TEIXOS, ES Terrenys del terme de Banyalbufar, situats a la mola de Planícia, entre es Moletó, els Aljubets i la possessió de s'Arboçar. (M)

TEJADA SPINOLA, FRANCISCO ELÍAS (Madrid 1917 - ?) Historiador i jurista. Es llicencià en dret a Madrid i amplià estudis a Oxford i Berlín. Fou professor de filosofia del dret a la Universitat de Salamanca i, posteriorment, catedràtic d'aquesta disciplina a la Universitat de Sevilla. És autor de *Notas para una teoría del estado según nuestros autores clásicos* (1937), *Historia de la filosofía del derecho y del estado* (1946), *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval* (1950) i *Historia del pensamiento político catalán*

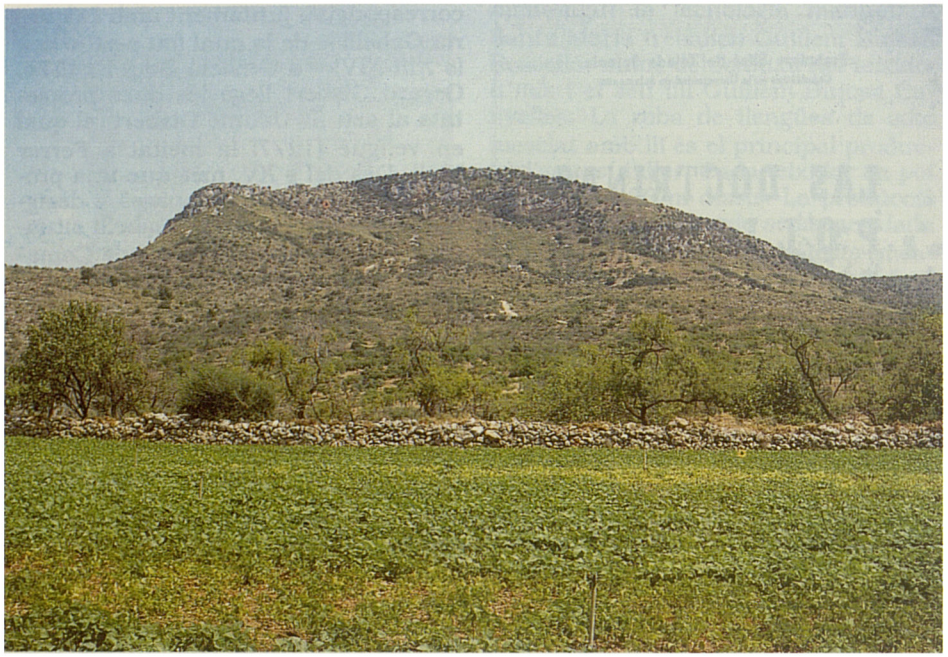
↑ Obra de Francisco Elías Tejada

(1965). El 1949, ingressà a la Maioricensis Schola Lullística i publicà *El pensamiento político catalán medieval como transfondo del mallorquín de la misma época*. Hi destaca la figura de Ramon Llull i tres corrents secundaris del pensament polític mallorquí, representats per Lluís de Pacs, Anselm Turmeda i Ferran Valentí. (ST)

TEL Antic rafal del terme de Campanet, també documentat amb la forma Tell. En el repartiment (1232) correspongué, juntament amb l'alqueria Gabellí —de la qual fou pertinença (s XIII-XIV)— a Guillem Bou. El 1274, Gerard Gisbert llegà les dues propietats al seu fill Jaume Gisbert, el qual en vengué (1277) la meitat a Ferrer Llull. Des del s XV, més que una propietat diferenciada, Tel passà a designar les terres baixes de Gabellí situades a l'esquerra del torrent de Comafreda. En aquesta zona, denominada el pla de Tel, s'hi edificà (s XIII) l'oratori de Sant Miquel, que fou seu parroquial (1248-1315 i 1368-1425) fins que la parròquia es traslladà definitivament (1425) a la vila de Campanet. El 1327, Ramon Llull llegà Alcoritx, Biniatró, Gabellí i Tel al seu fill Gerard Llull. Tel ocupava un estratègic creuer de camins on convergien el camí vell de Pollença —ruta que discorria pel Raiguer, paral·lela a la serra de Tramuntana— i el camí de na Pontons, que enllaçava el Pla de Mallorca amb el Raiguer i la serra de Tramuntana. D'acord amb la política disposada per les *Ordinacions* (1300) de Jaume II i aprofitant la privilegiada situació viària de Tel, Guillem Font de Loro, de Santa Margalida, que havia adquirit (1343-45) a Ferrer Llull l'alqueria Gabellí i el rafal de Tel, establí (1345) vuit trossos de terra de Tel —8,5 quarterades en total— a canvi d'un cens anual. La finalitat era que s'hi edificassin cases i que a Tel es constituís un nou nucli de població. D'altra banda, el poblament de les terres de Tel era un fet ja a l'època de la Mallorca romana. Així, entre l'oratori de Sant Miquel i la casa del Donat hi havia un jaciment amb cerà-

↓ Pla de Tel (Campanet)

↑ Puig des Telègraf (Sant Llorenç des Cardassar)

TELÈGRAF, PUIG DES De 418 m d'altitud, fa part de les serres de Llevant. Es troba al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre el puig Negre, la muntanyeta de Tènger i el coll des Gatovells. (M)

TELL, SON Possessió del terme de Sineu, confrontada amb la carretera de Petra, el torrent de Son Real, sa Torre de Montornès i el terme de Sant Joan. El 1566, pertanyia al senyor Gabriel de Montornès i confrontava amb el camí de Petra, sa Bastida, Son Lleó i Son Tell de Montornès. Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lli. Hi havia una guarda de 200 ovelles i nombrós aviram. N'era pertinença sa Tanca des Figueral. Feia una renda anual de 45 lliures, 100 quarteres de blat i 20 de xeixa. El 1575, era de la senyora Isabel Fortesa. Hi havia guardes de 153 ovelles, 30 porcs i aviram. El 1624, pertanyia al senyor Joan Garriga, ciutadà militar. Tenia posada, amb celler, a Sineu, al lloc del Mercadal, valorada en 1.100 lliures. El 1630, la possessió era del senyor Dídac Desclapers i Montornès, doctor en drets. El 1672, pertanyia a la senyora Aina Julià, viuda del senyor Jaume Garriga, ciutadà militar. Tenia cases i era dedicada a figuerals i a conreu de cereals. Hi havia zones de rotes i ullastrars. El bestiar de feina eren tres muls i tres egües. Hi havia una guarda de 78 ovelles. Feia una renda anual de 90 lliures, 125 quarteres de blat, tres

mica *sigillata*, desfet per una excavació sense esment. El nou nucli de Tel —l'existència del qual es documenta el 1366— fou, però, afectat per la mortaldat de la pesta negra (1348) i per la crisi econòmica general. Finalment, fou destruït (1374) per una gran inundació del torrent de Comafreda, que n'enderrocà les cases i causà la mort de molts dels seus habitants, entre els quals figurava el rector Bernat Magraner. El record del nucli de població de Tel persistí en la memòria popular dels campaneters a través d'una tradició —viva encara el 1997— recollida per Guillem Miralles Triay a la *Historia de la Villa de Campanet* (1935), que relata com els supervivents de la inundació de 1374 determinaren, per evitar el perill de les torrentades, edificar un nou poble sobre el turó de Campanet. La tradició té un fons cert: l'existència i destrucció catastròfica del nucli de Tel. Però és inexacte que Tel fos el Campanet antic i que el nou Campanet —situat sobre els turons— fos creat pels supervivents de la inundació de 1374. De fet, l'alqueria Campanet existia ja durant el període islàmic i, després de la conquesta de Mallorca (1229), s'inicià al seu voltant un nucli de població al qual s'incorporaren els habitants de Tel que escaparen al desastre de 1374. A Campanet fou edificada una nova església (1398) que es convertí (1425) en temple parroquial. Els s XIX-XX, algunes barrumbades del torrent de Comafreda posaren al descobert fonaments de les antigues cases del lloc de Tel, identificades com a prova evident de l'existència de l'antic Campanet. Després de moltes vacil·lacions sobre el caràcter legendari o real del nucli de Tel, la seva existència fou documentada (1996) per l'historiador Antoni Mas Forners. El 1997, a la contrada de l'antic rafal de Tel, són topònims vius el **marge de Tel**, que separa Monnàber Nou dels establiments de Gabellí Gran, i el **pla de Tel**, que designa les terres del voltant de l'oratori de Sant Miquel. Considerat com a lloc emblemàtic del terme, l'indret ha donat nom a la col·lecció de monografies locals Pla de Tel, editada, des del 1990, per l'Ajuntament de Campanet. (DF)

↓ Son Tell (Sineu)

↑ Tellet (Manacor)

anyells, la llet de tot l'any, els brossats i una fogassa del Divendres Sant, 1 quintar de formatge i 1 de figues seques. El 1684, pertanyia al senyor Jaume Garriga. Tenia un hort. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. N'eren pertinences So na Serrana, es Clot de na Tou, Son Rabassa, es Camp d'en Pineda, Son Galceran, Son Mesquida, Son Gili, Son Torner, Son Verris, es Camp Rodó i es Pou de Reig. El 1700, era del senyor Mateu Gual-Desmur i Sunyer, donzell. Tenia cases, amb celler i premsa de formatjar. Hi havia un hort, amb sínia. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. El bestiar de feina eren quatre egües, dos muls i un ase. Hi havia una guarda de 100 ovelles. Feia una renda anual de 90 lliures, 125 quarteres de blat, dos anyells, 1 quintar de formatge, dos parells de capons, una fogassa i el brossat i la llet de Setmana Santa. El 1710, fou valorada en 5.540 lliures. El 1712, tenia guardes de 187 ovelles i 26 porcs. El 1741, pertanyia al noble Jordi Dameto. Feia una renda anual de 90 lliures, 125 quarteres de blat, dos anyells, 1 quintar de formatge, 1 de figues seques i els brossats, fogasses i llet del Divendres Sant. El 1747, era de la senyora Magdalena Gual, viuda del senyor Jordi Dameto. Tenia 108 quarterades de sementers i s'hi havien fet siquies de drenatge. El bestiar de feina eren dos bous, dos muls i tres egües. Era dedicada a figuerals, vinya i a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 111 ovelles. Feia una renda anual de 90 lliures, la meitat de tot el gra, dues ovelles, dos anyells, els brossats i les fogasses tendres del Dijous Sant, 1 quintar de formatge, 2 de figues seques, vuit xàvegues de palla de blat, quatre capons i quatre gallines. El 1758, passà al senyor Nicolau Dameto Gual. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. El bestiar de feina eren dos bous, dos muls i dues egües. Hi havia una guarda de 110 ovelles. El 1759, fou valorada en 5.500 lliures. El 1818, pertanyia al senyor Nicolau Brondo Vilallonga i tenia 92 quarterades de sementers, 49 de pinars i garrigues i 1 d'ullastrar. (DF)

TELLET Possessió del terme de Manacor, situada entre can Palouet Vell, So na Moixa, Son Perdut Nou i Son Toni Mas. Apareix documentada el 1504. El 1578, pertanyia a Bartomeu Fonts i era valorada en 2.900 lliures. (M)

TELLET, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre can Redola, Son Llodrà Vell, So na Moixet i Son Llodranet. (M)

TELLET, PUIG DE Al terme de Manacor, de 168 m d'altitud, anomenat també *turó de ses Casotes* (←). (M)

TELLET, SON Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre ses Vergunyes, sa Carbona, Son Femella i Son Daurat. ■ Possessió del terme de Manacor. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1504. ■ Propietat rústica del terme de Sineu, situada entre el pont de sa Picardia, Son Tell, Son Rabassa i el puig de sa Creu de Montornès. El 1752, era una possessió que pertanyia al senyor Bartomeu Desclapers Fuster. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Feia una renda anual de 30 lliures i 40 quarteres de blat. El 1759, fou valorada en 3.000 lliures. El 1818, era del senyor Pere Rossinyol i tenia 28 quarterades de sementers, 27 de pinars i garrigues i 2 de pletes. El 1851, pertanyia al senyor Pere Rossinyol de Sagranada i feia una renda anual de 3.222 reials. (DF/M)

↓ Son Tellet (Sineu)

TELM, SON Antiga possessió del terme de Consell, que era situada al lloc del Reguer. El 1595, pertanyia a Joan Antoni Borràs —del Reguer—. Confrontava amb Son Palou, Son Joan i Son Perot Fiol. Tenia cases, noves i velles, amb tafona, celler i molí de sang. Era dedicada a olivars, vinyes i a conreu de cereals i lleguminoses. (DF)

TELMET, CAN Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre el cementeri des Moros de Son Bosc, el puig des Castellet, el coll de sa Grua i can Llonguero. (M)

TELM PUJOL, SON Antic rafal del terme d'Andratx. Era situat al lloc de Sant Elm de s'Arracó. El 1621, pertanyia a Guillem Pujol, de qui prengué nom. Tenia cases i era dedicat a vinyes i a conreu de cereals. (DF)

↑ Camí de Teló (Campanet)

TELÓ Vall del terme de Campanet, drenada pel *torrent de Teló* (→). El mot Teló podria esser un diminutiu de Tel, la zona plana situada entre les cases de Gabelli i el torrent de Comafreda o de Sant Miquel. De 2 km² d'extensió, fa part de les estribacions meridionals de la serra de Tramuntana. És voltada pel puig de ses Mates Veres, el puig d'en Costurer, el puig de sa Font de sa Pega, es Frontó, sa Mamellada, sa Roca Corba i es Picons. Les zones altes són abruptes roquissars càrstics del terciari. Les zones baixes, que han perdut bona part dels sòls primitius arrossegats per les aigües, mostren un predomini de terrenys argilosos. Té la cota màxima al cim del puig d'en Costurer (532 m) i la mínima (90 m) al **portell de Teló,** on la vall enllaça amb el pla a través de l'alzinar de Gabelli Petit o de les fonts Ufanes. Teló fou una pertinença de Gabelli (1232-77). Quan Gabelli fou dividida (1277) —fet que donà lloc al sorgiment de Gabelli Gran i de Gabelli Petit—, continuà com a pertinença indivisa de les dues noves possessions (1277-1663). El 1344, quan Guerau Llull i Domingo Llull es partiren les possessions de Biniatró i Gabelli, Teló restà adscrita a Gabelli i una de les muntanyes que volten la vall apareix documentada amb la denominació de **sa Talaia del Serral de Teló.** El 1663, la família Bisquerra —propietària de Gabelli Gran— i la família Bennàsser —propietària de Gabelli Petit— es repartiren definitivament la vall de Teló. Bàsicament, la part dreta del torrent de Teló fou assignada a Gabelli Gran i l'esquerra, a Gabelli Petit. Gabelli Gran obtengué dret de pas cap a Teló a través de Gabelli Petit. La vall de Teló fou una via de comunicació entre la Serra i el Raiguer molt utilitzada pels bandolers. Però l'**estret de Teló,** entre el puig de ses Mates Veres i es Picons, fou fàcilment controlat pels jurats de Campanet, que posaren sovint un lloc de guarda, amb arcabussos, al cim des Picons (1664-1723). Inicialment, tota la vall fou ocupada per l'alzinar, ara reduït al peu del vessant N del puig de ses Mates Veres. Els costers des Picons presenten denses formacions de lletreres. Les zones altes són ocupades per garrigues, amb illots de pinars. Les zones baixes i part dels costers —transformats en zones de marjades— foren ocupats progressivament (s XVII-XIX) per l'olivar. Aquest conreu fou totalment abandonat a mitjan s XX. Dins els olivars foren plantats també nombrosos garrovers. A les vores del torrent de Teló, mitjançant empelts, s'aconseguí consolidar-hi un conjunt de murteres veres. A la fi del s XIX, hi hagué una temptativa fallida de plan-

↓ Vall de Teló (Campanet)

tar-hi vinya (Quatre-centes portadores/ haurà de mester es senyor/ per davallar de Teló/ es raïms de ses parres joves). S'hi plantaren algunes figueres, destinades a alimentació dels porcs, però l'única ramaderia que s'hi mostrà viable fou l'ovi, atès l'allunyament, el rigor de l'hivern i la pobresa dels sòls. La necessitat de treure'n les collites d'oliva i garroves, així com la llenya dels alzinars, determinà la construcció del **camí de Teló,** via empedrada que va des del bosc de Gabelli Petit fins al centre de la vall. Per atendre les necessitats de refugi dels seus treballadors, els propietaris de Gabelli Gran i els de Gabelli Petit edificaren (s XIX) una caseta a cada una de les seves parts de Teló, totes dotades de solls, pous i abeuradors. A la fi del s XX, Teló s'ha convertit en una zona de propietats segregades de les possessions de Gabelli Gran i Gabelli Petit. S'hi han iniciat la restauració de les cases i dels pous, així com el recobrament de les antigues zones d'olivars i garroverars. (DF)

TELÓ, RAFAL Al terme d'Artà. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1421. (M)

TELÓ, SERRAL DE De 218 m d'altitud màxima, fa part de la serra de Tramuntana i se situa al terme de Campanet. Orientat de nord-oest a sud-est, s'estén entre sa Mamellada i la Roca Corba. (M)

TELÓ, TORRENT DE Neix al comellar situat entre el puig de sa Font de sa Pega i el puig d'en Costurer. Drena tota la vall de Teló, on rep, per la dreta, les aigües del xaragall del puig de ses Mates Veres. A través de l'estret de Teló, entre el puig de ses Mates Veres i es Picons, entra dins l'alzinar de Gabelli Petit on, prop del talaiot denominat es Claper des Doblers, les aportacions de les fonts Ufanes el converteixen en el *torrent de ses Ufanes* (→), el corrent més cabalós de les illes Balears. Té devers 2 km² de conca. El seu curs —de 2 km— discorre íntegrament dins el terme de Campanet. Davalla des de la cota dels 350 m fins a la dels 75 m, amb un fort pendent del 7,27%. És un corrent de barrumbada que recorre terrenys càrstics, on l'aigua experimenta una ràpida infiltració. Aquest fet determina que el seu curs només es mantengui, íntegrament, en els moments de les grans plogudes i, a intervals, els

↑ Façana i interior del Temple (Palma)

dies més plovers de l'hivern. En alguns punts del recorregut pel fons de la vall de Teló, persisteixen, a vegades fins a l'estiu, petits gorgs, de gran interès per a la fauna de la contrada. La violència del corrent ha determinat una forta erosió de les terres de la vall i la destrucció reiterada del camí empedrat de Teló. És també denominat torrent d'en Costurer o del Puig d'en Costurer. (DF)

TEM, CAN Propietat rústica del terme d'Estellencs, situada entre can Vell, es Fonollar, cal Sen Xim i Son Nicolau. ■ Al terme de Llucmajor, entre can Barret, Son Fullana, Son Vent i Son Frígola. ■ Al terme de Porreres, entre can Calderó, Son Artigues, Son Rasca i can Negret. ■ Al terme de Santa Margalida, entre els Antigons, Alacantí, Son Morro i can Terrola. (M)

↓ Torrent de Teló (Campanet)

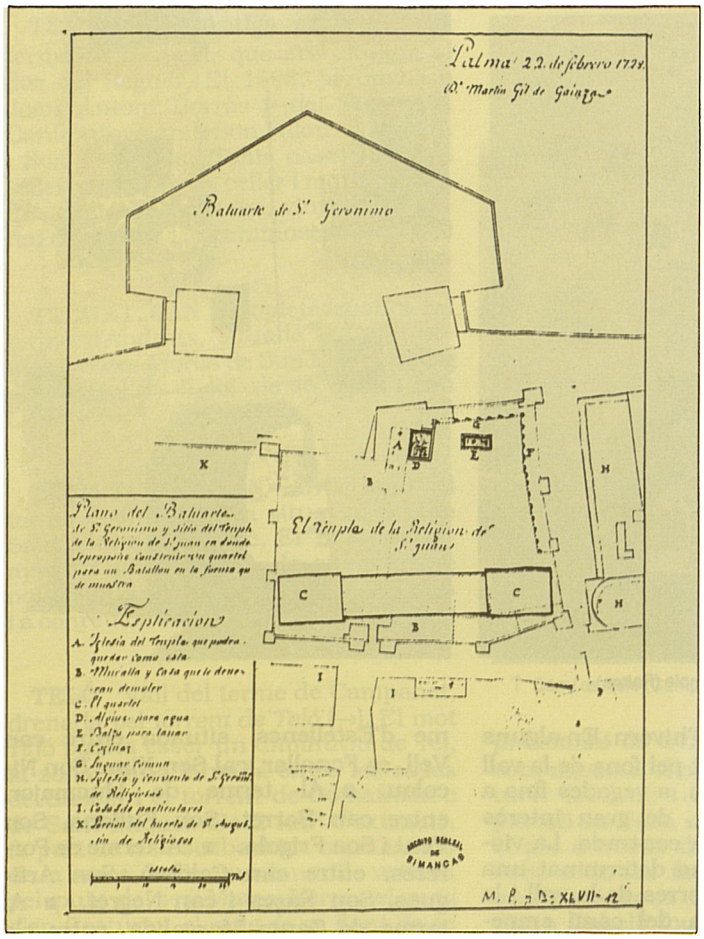

TEM NEGRE, CAN Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre s'Alqueria, el rafal Blanc, sa Serra i el comellar dels Ossos. (M)

TEMOR, CAN Propietat rústica del terme d'Inca, situada entre can Rafelinos, l'hort de Son Vivot, cas Coronel i can Menorc. ■ Al terme de Llubí, entre Corberassa, Son Genestra, Son Marget i Son Jordi. (M)

TEM PERETA, CAN Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre el puig des Voltor, es Campàs, can Corso i el penyal de n'Anglada. (M)

TEMPLE, EL Antiga fortificació situada vora el sector oriental de les muralles de Palma. Feia part del tercer recinte de Madina Mayurqa, de l'etapa final de l'època taifa (1087-1115), i era anomenada almudaina de Gumara. Es tractava d'una edificació de planta quasi quadrangular, d'aproximadament

← Plànol del Temple, Palma (Gil de Gaínza, 1728)

95 m per banda. Es configurava com un gran pati interior envoltat per una muralla i dotze torres quadrangulars emmerletades. Tenia dues portes, una, situada dins el nucli urbà, i l'altra, a l'exterior. Arran de la conquesta catalana (1229-32), servì de depòsit per al botí requisat als musulmans i esdevengué arxiu dels reis de Mallorca. Amb el repartiment (1232), l'alcassaba correspongué als templers, que hi construïren una capella, i prengué el nom de castell del Temple. Quan l'orde es dissolgué (1311), passà (1314) als hospitalers de Sant Joan de Jerusalem. El 1345, es convertí en presó arran dels conflictes entre l'infant Sanç de Mallorca i el rei Jaume III. Durant el s XVI, fou utilitzada pel Tribunal de la Inquisició. El 1688, fou inventariada pel notari Miquel Ponç. El 1728, l'enginyer militar Martín Gil de Gainza y Etxagüe projectà la remodelació del recinte, que quedà convertit en quarter general d'un batalló i s'hi afegiren aljub, cuina, bany, rentadors i un hort. El 1811, la fortificació fou alienada per l'Estat i, a partir de 1820, venuda successivament al depositari general del regne, Pere Suau, a Josep Descatlar i al comerciant Manuel Palmer. A partir de 1853, es produí la fragmentació de l'edificació i esdevengué una construcció d'habitatges particulars. Gran part de la capella fou esbucada —només se'n conservaren restes del portal d'ingrés, de l'atri i dos arcosolis d'estil romànic— i reconstruïda el 1885. Adoptà l'esquema de nau única, de tres trams, coberts per volta de creueria. L'absis es configura mitjançant un tram recte i un altre de definit per la conjunció de vuit nervis motlurats recolzats sobre pilastres. Les capelles laterals, de poca profunditat, sostenen tribunes emmarcades per arcs de mig punt a la part superior. De tot el conjunt, només se'n conserven dues torres visibles del castell i una tercera, al nord, absorbida per edificacions del s XIX.

TEMPLE, ORDE DEL Orde militar fundat a Jerusalem, el 1118, per defensar els pelegrins que anaven a Palestina. El s XII, s'estengué per Occident i es convertí en una potència territorial i financera. El 1131, adquirí les seves primeres possessions a Catalunya i Aragó. El 1134, Alfons I d'Aragó declarà hereus dels seus estats aquest orde i el de Sant Joan de Jerusalem. La noblesa aragonesa s'hi oposà i poc després Aragó s'uní a Catalunya sota el príncep i comte Ramon Berenguer III. Aquest aconseguí (1141) la renúncia dels ordes militars a canvi d'un gran nombre de propietats i de privilegis fiscals. Els templers participaren en el pacte de Tarragona (agost de 1229), que preparà la invasió de Mallorca, i en la conquesta d'aquesta illa. Fou l'únic orde militar que intervengué en l'ocupació de Mallorca. De fet, en aquesta conquesta destacaren els frares templers Ramon Serra, Perelló de Pacs, Bernat Champans, Pere Ravan i Ramon Bacó. En el repartiment de Mallorca va rebre 525 cavalleries i mitja de terra, amb l'obligació de servir quatre cavalls armats i 365 cases i 54 obradors a Palma. Les seves terres es concentraven sobretot a Pollença, Montuïri i Escorca i incloïen 122 alqueries i diversos rafals i molins. S'organitzà en la Comanda de Mallorca, que tenia com a palau i residència dels cavallers l'almudaina de Gomara (Palma), des de llavors anomenada castell del Temple. El primer comanador va esser Ramon Bacó. Tenia la seva residència a Palma i un lloctinent a Pollença. Quasi tot aquest terme era de la seva propietat i en el centre de la vila es construí la seva seu, un gran edifici anomenat casa del Temple. Des del repartiment exercí a Pollença la total jurisdicció, mitjançant un batle laic que era assessorat pels prohoms i jurats de la vila. Tenia cúria i registres propis. A més, des de 1240, també s'encarregava de la parròquia. La monarquia intentà, en diverses ocasions, aconseguir jurisdicció sobre Pollença. El 1279, el rei Jaume II de Mallorca volgué estendre

↓ Entrada de l'església del Temple (Palma)

↑ Altar major de l'església del Temple (Palma)

↑ Interior de l'església del Temple (Palma)

la fiscalitat reial als habitants de Pollença, però va haver de desistir davant l'enèrgica oposició del comanador de Mallorca, Bernat de Montoliu. El 1301, el rei nomenà un batle per a Pollença, fet que provocà conflictes jurisdiccionals amb el batle del Temple, ja que aquest orde afirmava que tenia el dret exclusiu a tenir batle. En aquesta ocasió la monarquia aconseguí la seva preeminència, ja que imposà el seu batle i afirmà que el màxim senyoriu corresponia al rei de la Conquesta. Durant el s XIII, el Temple amplià les seves possessions inicials amb les baronies de Guillem de Montcada, Ramon Alemany i Guillem de Claramunt i va arribar a tenir 122 explotacions agràries amb una extensió total de 7.648,5 ha. Per aquestes terres era obligat a servir a la monarquia amb uns cavalls armats. A causa del seu poder econòmic, el 1307, Felip IV de França acusà l'orde d'idolatria i altres delictes i va fer que el papa Climent IV iniciàs un llarg (1307-14) procés contra l'orde. El 1311, al concili de Viena del Delfinat, es decretà la supressió de l'orde del Temple. El 1308, el papa confià al bisbe de Mallorca l'administració dels béns dels templers i sol·licità a Jaume II la detenció dels membres d'aquest orde i el seu lliurament als inquisidors del regne. Malgrat això, fou el monarca qui s'encarregà inicialment del seu patrimoni. El juliol de 1313, el papa ordenà que els béns del Temple passassin a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. Sanç de Mallorca pretenia aconseguir tots els béns de l'orde, o almenys part, ja que els reis de Mallorca sempre havien reivindicat el domini directe i, segons ell, el Temple havia duit a terme diverses usurpacions jurisdiccionals. La més important era la incorporació de les baronies d'Alemany, Claramunt i Montcada sense el consentiment reial. El 1314, s'arribà a un acord entre el rei Sanç i l'orde de l'Hospital. La monarquia obtengué una forta indemnització i part del patrimoni dels templers a canvi d'acceptar la decisió del papat a favor de l'orde de l'Hospital i de renunciar a reivindicar el domini directe en les terres d'aquest orde. (AM)

TEMPLE, PUIG DEL De 123 m d'altitud, s'integra a la serra de Tramuntana. Se situa al terme de Pollença, al mestral de la vila, prop del torrent de la Vall d'en Marc. En el repartiment de Mallorca correspongué a l'orde del Temple, que hi col·locà una forca, en la qual executava, en nom del rei, els bandolers i malfactors. Al cim, s'hi alça l'oratori del Calvari, amb

↓ Puig del Temple (Pollença)

↑ Fort des Templers (Alcúdia)

↑ Temps Moderns

un crucifix de pedra que du una inscripció hebraica del s XIII. (M)

TEMPLERS, FORT DES Al terme d'Alcúdia, dins un bosc d'alzines de la possessió de sa Torre de Vernissa. Segons Joan Parera (1911) són les ruïnes del convent dels frares templers. (M)

TEMPLETON, DAVID (Worksop, Gran Bretanya 1947) Pintor. Estudià (1967-70) al Col·legi d'Art de Leeds (Gran Bretanya). Fou (1971-76) professor a la Universitat de Cambridge (Gran Bretanya). El 1978, fixà la residència a Deià. Ha fet exposicions a Notthingham (Gran Bretanya, 1966), Larnaca (Xipre, 1969), Cambridge (1974-75), Albufeira (Portugal, 1976) i a diferents indrets de Mallorca, com Deià, Sóller i Palma (1991). Fou guardonat (1990) amb la medalla d'honor del Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Mallorca. Des de 1979, és vocalista del grup musical Pa amb Oli Band.

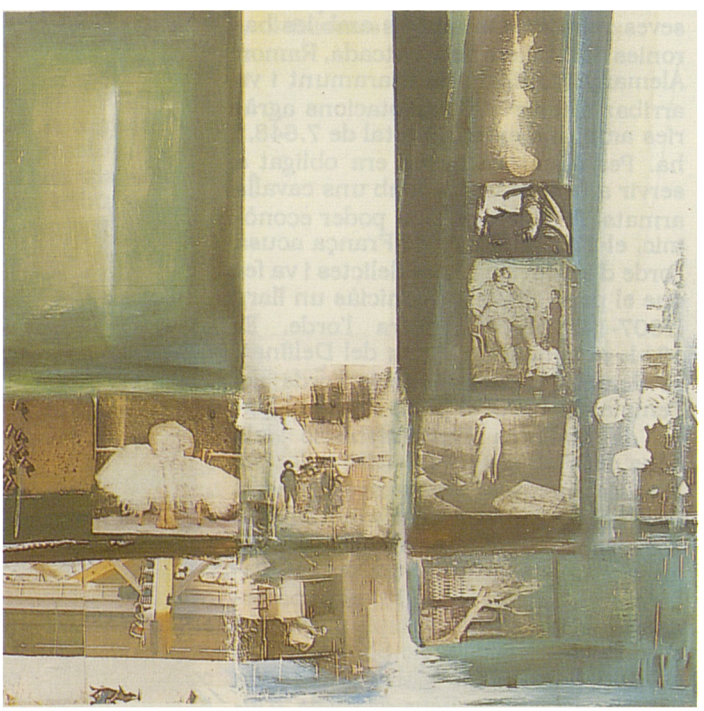
TEMPS MODERNS Full d'informació cinematogràfica editat (1978-80) a Palma pels Multicines Chaplin. Tenia una periodicitat irregular. Recollia els comentaris publicats a revistes o diaris especialitzats sobre els films que s'exhibien en aquest cinema. ■ Publicació especialitzada en cinematografia editada a Palma (des de març de 1994) pel Centre de Cultural 'Sa Nostra'. Té una periodicitat mensual. El 1995, n'era director Jaume Vidal i tenia una tirada de 2.000 exemplars. És redactada íntegrament en català. (JMB)

TENASSAR, RACÓ DES A la costa del terme de Felanitx, situat entre en Caubó i el calonet del Rei. (M)

TENASSES ROTGES, SES Indret de la costa del terme de ses Salines, situat entre cala en Togores i l'illa Pelada. (M)

TENASSETES, SES Indret de la costa del terme de Deià, situat entre la punta de na Foradada i el torrent de ses Òlibes. (M)

TENASSO, SON Propietat rústica del terme de Sineu, situada entre Son

→ David Templeton, *Desolation Angels*

Llebrés, So na Jonqueta, Son Cantagall i Son Pastor. (M)

TENDERS, FONT DES Al terme de Valldemossa, a la possessió de sa Coma, al començament del camí vell des Teix. (M)

TENDRA, NA Indret de la costa del terme de Manacor, situat entre cala Magraner i cala Salpella. (M)

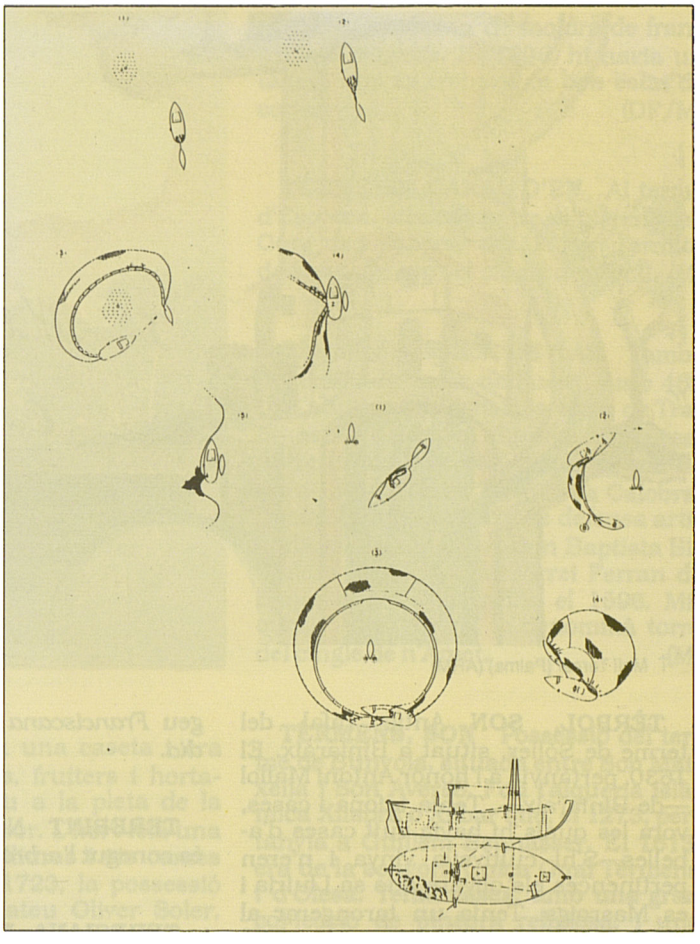
TENDRE, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre els horts d'en Parra, d'en Serra, d'en Murtó i el clot de sa Mata. (M)

TÈNGER Antiga possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar. Fou l'alqueria islàmica del mateix nom, documentada el 1279. Era situada al lloc de Bellver. El 1661, pertanyia al senyor Jeroni Ballester de Togores. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 150 ovelles. Feia una renda anual de 83 lliures, 84 quarteres de blat i 26 d'ordi. El 1723, era del noble Miquel Ballester Fuster Santmartí Tèrmens Olesa de Togores, comte d'Aiamans i cavaller de l'orde d'Alcàntara. Tenia cases i es mantenia dedicada a conreu de cereals. El bestiar de feina eren una mula, un cavall i dos bous. Hi havia guardes de 100 ovelles i 22 cabres. Feia una renda anual de 77 lliures, 60 quarteres de blat, 20 de civada, 1 quintar de formatge, un anyell, un moltó, quatre capons, quatre pollastres i una gerreta de mantega. El 1997, en deriven les propietats rústiques es Sestadors de Tènger i **Tènger**, situada entre Calicant, Balafí, Son Còdol i sa Real Vella. (DF/M)

TÈNGER, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Fort, Son Berga Vell, Son Manxo i sa Marineta Nou. (M)

TÈNGER, MUNTANYETA DE Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, de 286 m d'altitud, situada entre es Parlament, la costa de s'Àguila i Son Pentinat. (M)

TÉNTOL Grup de jazz constituït a Palma al principi del decenni de 1980. En foren components, entre d'altres, Antoni Miranda (guitarra), Antoni Colomar (guitarra), Sebastià Cardell (guitarra) i Sebastià Catany (bateria). Es desféu el 1989.

→ Dibuixos sobre l'art de pesca teranyina

TERANYINA Art de pesca, de forma rectangular. Pot arribar a fer una longitud màxima de 400 m i l'alçada oscil·la al voltant dels 60 m. Consta d'una ralinga superior de suros o flotadors i una altra d'inferior de ploms. Aquesta darrera acaba en unes anelles de ferro, per on passa la tavella que tanca el rotle per la part inferior, una vegada que la captura s'ha concentrat a dins, amb l'ajut dels llums que duen els bots auxiliars. És format d'uns llenços de xarxa, el puny de proa i el de popa. El primer és un reforç de fil fort, la superfície del qual varia de 0,5 a 3 m; el pas és de 2 cm i s'uneix directament al cap lateral anterior; el segon fa devers 6 m d'amplària i dotze passades per pam, també és de reforç i es connecta al cap lateral posterior. Unit a la ralinga de flotadors, hi ha el reforç superior, amb dotze malles d'ample i 15 mm de pas. El reforç inferior, lligat a la ralinga de ploms, és de malla de fil més gruixat i el seu pas és de només 3 mm. A partir d'aquest reforç i cap amunt, hi ha les peces anomenades clares, d'unes set passades per pam, la de més avall, i de dotze l'altra. Unides a aquesta darrera, hi ha les peces denominades cegues, de 20 passades les primeres i encara més espesses les superiors; així, hi ha peces de 7 i fins i tot de 5 mm de pas, que formen el cóp. La pesca tradicional amb teranyina comença a primeres hores de la nit. El vaixell és arrossegat a remolc per les dúes barques amb llum, la funció de les quals és concentrar la pesca. En arribar a la zona pesquera, la nau fondeja i amolla les barques auxiliars. Cap a mitja nit, s'uneixen els bots de llum, mentre el vaixell cerca el costat més favorable a la calada, sempre tenint en compte els corrents superficials. Quan ja s'ha determinat el corrent dominant, s'amolla un bot petit a popa, mentre el vaixell descriu un cercle fins al bot. Una vegada tancat el cercle, es recuperen els extrems de la tavella, es tanca el rotle i comença a virar l'art, amb ajuda del *power-block*. Quan el cóp arriba a la superfície, la captura s'hissa a bord amb uns salabres grossos. El tipus de pesca varia al llarg de l'any. A la tardor i a l'hivern és constituïda en un 80 i un 90% per sardina. Durant la primavera es captura sorell, boga i alatxa i a l'estiu, només sorell i boga. (MM)

↑ Molí Tercer (Palma) (ARM)

TÈRBOL, SON Antic rafal del terme de Sóller, situat a Biniaraix. El 1630, pertanyia a l'honor Antoni Mallol —de Biniaraix—. Tenia tafona i cases, vora les quals hi havia vuit cases d'abelles. S'hi cultivava vinya i n'eren pertinences els olivars dits sa Llufria i es Masroigs. Tenia un tarongerar al pla des Horts, de Biniaraix. (DF)

TERÇ DE MALLORCA Vegeu *Legió de Mallorca.*

TERCER, MOLÍ Antic molí d'aigua, fariner, del terme de Palma. Era situat a la síquia de la Ciutat i tenia cases i terres. El 1655, Pere Andreu Campos el vengué, per 3.800 lliures, al senyor Joan Moià, mercader. El 1683, pertanyia a Catalina Moià; feia una renda anual de 126 lliures i havia de moldre de franc per a la propietària. El 1703, feia anualment una renda de 108 lliures. Era denominat també, de forma abreujada, es Tercer. ■ Antic molí de vent, fariner, del mateix terme. El 1730, pertanyia al moliner Antoni Tomàs. Era situat al camí que anava de la porta de Sant Antoni al Molinar. Tenia una casa principal i dues de petites. (DF)

TERCER ORDE REGULAR DE SANT FRANCESC D'ASSÍS Vegeu *Franciscà del Tercer Orde Regular.*

TERCIÀRIES FRANCISCANES Vegeu *Franciscana Filla de la Misericòrdia.*

TEREBINT Nom amb què també és conegut l'*arbre del pi* (←).

TERESIANA, INSTITUCIÓ Associació internacional de laics fundada (1911), a Oviedo, per Pedro Poveda Castroverde. Té com a finalitat la promoció i la transformació social de les persones, mitjançant l'educació i la cultura, des d'entitats i organitzacions públiques i privades. El 1932, s'instal·là a Mallorca i fundà un col·legi de primària i de secundària al carrer dels Oms i, posteriorment, es traslladà al carrer de la Reina Esclarmunda i al Rafal Nou de Palma. El 1972, el centre escolar passà a dir-se Col·legi Pedro Poveda. L'associació tenia (1997) 21 membres, una gran part de les quals convivia en les tres agrupacions que hi havia a Mallorca. La majoria de les integrants es dediquen a tasques docents i educatives a la universitat, a instituts i a centres escolars diversos.

↓ Col·legi Pedro Poveda, de la Institució Teresiana

TERINGADES, SES Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Marola, Son Boscana, Son Quartera Vell i el torrent d'Alfàbia. El 1307, 1347 i 1371 és documentada amb el nom de Tiringades. Aquest darrer any era propietat de Mascaró d'Oms. El 1578, fou valorada en 5.500 lliures. El 1777, ja es trobava dividida en cinc propietats. Una pertanyia a Pere Antoni Catany i era valorada en 4.275 lliures. Salvador Taverner en posseïa una altra, que tenia 12 quarterades i que valia 600 lliures. Una tercera corresponia a Antoni Catany, tenia 10 quarterades i valia 120 lliures. La quarta pertanyia a Pere Ferretjans, feia 35 quarterades, 3 quartons i tres horts i era valorada en 731 lliures i 5 sous. La darrera —les Roques Altes— era de Jerònia Noguera, feia 24 quarterades i tenia un valor de 350 lliures. (M)

TERINGA DES MOLINS, SA Filera

↑ Sa Teringa des Molins (Felanitx)

de molins de vent, del terme de Felanitx, situada damunt el pujol des Penjats, entre el camí de Portocolom, el carrer de Mateu Obrador i el carrer de Dameto. També és anomenada Teringa des Penjats. (M)

TERMENOR Possessió del terme de Petra, situada entre Son Ferrer, Son Xigala i Son Dalmau. És documentada en el *Llibre del repartiment de Mallorca*. El 1605, pertanyia a l'honor Llorenç Soler i era fideïcomesa a favor dels Soler. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i de lleguminoses. A més, hi havia una guarda de 40 ovelles. El s XVII, dins la possessió, hi havia el molí d'aigua, fariner, denominat **molí de Termenor**. El 1666, l'**hort de Termenor** era d'Antoni Ferrer Oliver. Hi havia una caseta i era dedicat a codonyers, fruiters i hortalisses. Tenia empriu a la pleta de la possessió de Termenor. L'hort feia una renda anual de 30 lliures i sis cames d'alls vermells. El 1723, la possessió era propietat de Mateu Oliver Soler, prevere beneficiat de la parròquia de Petra. Tenia cases, premsa de formatjar, hort i 159 quarterades de sementers. Era dedicada a figuerals i al conreu de cereals. El bestiar de feina era constituït per dos bous, dues mules, dues egües i un cavall. Feia una renda anual de 40 lliures, 45 quarteres de blat, 5 de xeixa, 1 quintar de formatge, un anyell i dos capons. El 1729, pertanyia als germans Mateu Font, doctor en medicina, i Joan Font, prevere. Tenia cases pròpies i hort. Anualment, feia una renda de 85 lliures i el seu molí d'aigua havia de moldre de franc per als senyors. El 1996, hi havia un talaiot que es trobava en bon estat de conservació. (DF/M)

TÉRMENS, CANAL D'EN Al terme d'Escorca, situada entre el torrent des Gorg des Diners, can Palou, l'ermita de Sant Llorenç i el cingle d'en Coll. (M)

TÉRMENS, MOLA DE CAN També denominada mola de Tuent. Amb 462 m d'altitud, s'integra a la serra de Tramuntana i es troba al terme d'Escorca, entre la mola de can Palou, el coll de Sant Llorenç, cala Tuent i sa Calobra. Al cim hi ha una torre de defensa artillada, projectada per Joan Baptista Binimelis per ordre del virrei Ferran de Sanoguera i construïda el 1596. Miquel Ribas de Pina la denominà torre del cingle de n'Amet. (M)

TÉRMENS, SON Possessió del terme de Bunyola, situada entre Son Maixella i Son Aversó. Fou l'alqueria islàmica Xilabra o Xilbar que, el 1273, pertanyia a Guillem Bennàsser. El 1613, era de la senyora Uniça Gual Térmens i d'Olesa. Tenia cases, amb una gran col·lecció de pintura religiosa, i una capella amb un altar major fet, a la fi del s XVI, per ordre del senyor Oliver Gual. Hi havia tafona, celler i molí de sang. Era dedicada a olivars, garroverars, vinya i conreu de cereals. Els Gual-Térmens tenien la casa pairal a la cantonada dels carrers de la Gavarrera i del Forn Cremat, a la parròquia de Sant Jaume, de Palma. El 1674, la possessió pertanyia al senyor Ramon Gual Térmens i Desmur, donzell. Tenia cases dels senyors, amb pintures religioses i de ciutats, i cases del majoral. S'havia bastit una torre a les cases. El

↓ Termenor (Petra)

↓ Mola de can Térmens (Escorca)

↑ Son Térmens (Bunyola)

1697, era del senyor Jeroni Gual Desmur i d'Olesa. Les cases i la part principal de la possessió eren dins el terme de Bunyola, però tenia també terres dins els de Palma, Esporles i Valldemossa. A la capella, hi destacava un gran oli de l'*Adoració dels Reis d'Orient*. Es mantenia dedicada a olivars, garroverars, vinya i cereals. Produïa una mitjana anual de 1.000 quintars de garroves. Hi havia guardes de 39 muls, nou cavalls, devuit someres i 25 porcs. El 1778, pertanyia al senyor Joan Sureda de Verí Térmens Olesa Tomàs i Sales, cavaller de l'orde de Calatrava, capità d'Infanteria i marquès de Vivot. Feia una renda anual de 1.200 lliures. El 1786, era del mateix titular, que l'arrendava mitjançant el sistema de dos i terç. L'amo havia de lliurar al senyor dos terços de l'oli, un terç de les garroves, tota la fulla de les moreres per a les cuques de seda, vint carretades de llenya, 1 quartera i mitja d'ametles, sis gallines, sis capons i totes les fraules. A les sales de les cases, on es filava la seda amb torn, hi havia una gran cuquera, on es criaven les cuques de seda. El 1861, era propietat del senyor Joan Sureda Boixadors, marquès de Vivot, i feia una renda anual de 39.862 reials. Els anys 1970-80, les cases foren habilitades com a centre de restauració, on es fan espectacles eqüestres. (DF/M)

TÉRMINUS, HOSTAL Establiment hoteler construït (1913), a Palma, per la companyia Ferrocarrils de Mallorca, que n'és propietària. L'edifici es bastí a la cantonada del carrer d'Eusebi Estada i de la plaça d'Espanya. Allotja principalment immigrants peninsulars i estrangers. Té un total de 24 habitacions. En un principi, tenia restaurant, que transformà (1976) en cafeteria. S'hi han fet diverses remodelacions, com la supressió de la terrassa del bar com a conseqüència de la reforma de les avingudes del Pla Ribas Piera (1973). Des de 1939, és explotat per la família Ventayol.

↓ Hostal Términus (Palma)

TÉRMINUS, HOTEL Antic establiment hoteler situat a la cantonada del passeig de Miramar i del carrer de la Platja, de s'Arenal (Llucmajor). Fou un dels primers hotels de la zona. L'edifici, construït inicialment com a habitatge unifamiliar de dues plantes, fou habilitat (1914-15) per esser hotel. La casa, propietat de Maties Salvà Ordines —Flanta—, fou llogada a Francesc Berga Oliver, que n'esdevengué director. Tenia bar, sala-menjador, cuina, bany, dues habitacions individuals i quatre de dobles. Deixà de funcionar al començament del decenni de 1920.

TÈRMIT Denominació comuna dels insectes de l'ordre dels isòpters. Es compon de sis famílies i més de 2.000 espècies, repartides arreu del món. A les Balears, hi és abundant la *Reticulotermes lucifugus*, popularment coneguda com a 'formiga blanca'. Aquesta denominació, però, és inadequada, ja que es tracta de grups poc emparentats, tant per l'estructura física com per la biologia. Presenta un cos flonjo, amb el tòrax ben articulat amb l'abdomen. Les peces bucals són grosses i de tipus mastegador. Viu a nius de diversa mena i s'agrupa en comunitats, les quals, alhora, són constituïdes per quatre tipus d'individus. Per una banda, hi ha els reproductors primaris, que són els fundadors de la colònia i els procreadors d'altres membres. Físicament, són de color negre o marró i fan de 6 a 8 mm de llargària. Tenen les ales ben desenvolupades —que es per-

den després del vol nupcial— i el cos més dur. Per altra banda, hi ha els reproductors suplementaris, que tenen el cos més flonjo que els anteriors i les ales més reduïdes. En darrer lloc, hi ha els obrers i els soldats, mascles o femelles, que són àpters i que desenvolupen les funcions socials no reproductores. Els obrers són blanquinosos, amb el cap gros, arrodonit i sense ulls i amb una llargària entre 5 i 6 mm. Els soldats presenten un cap voluminós, que els ocupa quasi la meitat de la llargària total (de 5 a 5,5 mm). No tenen ulls i les mandíbules són en forma de pinça. L'espècie *Reticulotermes lucifugus* forma colònies —que poden arribar a contenir 100.000 individus— als forats de les soques dels arbres dels indrets humits i als pals i a les vigues dels edificis. Hi excaven nombroses galeries sense sortir a l'exterior. Són molt comuns a les cases, on fan malbé les estructures de fusta. La colònia típica conté la parella reial, alguns reproductors suplementaris i un gran nombre d'obrers i soldats, a més d'individus immadurs, de diversa edat, en fase de desenvolupament. En el període de reproducció, la colònia genera una gran quantitat d'individus alats, d'ambdós sexes, que abandonen els termiters. Les parelles, després del vol nupcial, perden les ales i, tot seguit, s'acoblen. Cada parella de rei i reina comença la construcció del niu, la fecundació i la posta d'ous fins a l'eclosió. Les primeres nimfes són sempre obreres i s'alimenten de la saliva i d'altres secrecions dels progenitors.

↑ Ternelles (Pollença), castell del Rei (1990)

Es dediquen a la construcció del niu i a alimentar les successives generacions. Quan el nombre d'obreres és suficientment gran, es comencen a produir soldats, que tenen com a funció la defensa de la colònia. Finalment, quan és prou elevat el nombre d'obreres i de soldats, apareixen els reproductors suplementaris. En augmentar la població, la reina deixa de treballar i els obrers s'encarreguen d'alimentar-la. A partir d'aquest moment, roman dins una cambra especial, dedicada exclusivament a la posta d'ous. En aquesta fase, l'abdomen s'infla, per les ovaríoles que conté, i s'allarga. Alguns tèrmits ponen 4.000 ous diaris i més d'un milió a l'any. S'alimenten principalment de fusta i d'altres materials vegetals. Com que no són capaços de generar els enzims necessaris per digerir la cel·lulosa, aprofiten els productes de degradació de la seva fermentació. Alguns masteguen la fusta i construeixen monticles, on es desenvolupa un fong que ataca la lignina. Així, produeixen cel·lulosa i després la ingereixen. (FAA)

↓ Ternelles (Pollença)

TERNELLES Possessió del terme de Pollença, situada a la vall homònima, entre l'Horta i Llinars. A l'època musulmana, s'hi bastí el *castell reial de Pollença* (←) i, durant el s XIV, l'*ermita de la Cel·la* (←). El 1511, feia part de l'heretat del senyor Francesc Desbrull, ciutadà. Era denominada alqueria de Ternelles, tenia cases i s'arrendava conjuntament amb l'alqueria veïna del castell, del mateix titular. Tenia dos molins d'aigua, fariners, i guardes de 800 ovelles, 70 cabres, 25 bous i vuit someres. Dins l'alqueria del castell, hi havia devuit cabres, quatre bous i una somera. El 1692, pertanyia al senyor Antoni Desbrull. Dins la possessió, hi havia l'hort de Ternelles, amb cases pròpies i dedicat a la producció d'hortalisses, que feia una renda anual de 70 lliures. Hi havia també el molí d'aigua, fariner, dit el molí de Ternelles, que feia una renda anual de 65 lliures. El 1692, tant l'hort com el molí eren del senyor

Francesc Desbrull i Font de Roqueta, cavaller de l'orde de Calatrava. Els Desbrull tenien posada a la vila de Pollença. El 1771, la possessió era propietat de la senyora Isabel Sureda Fortuny. Tenia cases, tafona i molí de sang. Era dedicada a olivars i a conreu de cereals i lleguminoses. Tenia un hort, amb fruiters, destinat al cultiu d'alfals i d'hortalisses. Hi havia alzinars, amb producció de carbó, pinars i extenses zones de garriga de muntanya. Dins la possessió, hi havia els denominats molins de l'Estret de Ternelles, que eren d'aigua. Constituïa un gran centre ramader de muntanya, amb guardes de 540 ovelles, 395 cabres orades, 82 cabres ximples, 30 porcs i onze bous. Feia una renda anual de 475 lliures, 25 lliures de millores, sis anyells, un moltó, un porc, quatre capons, mig quintar de cànem, 1 quintar de formatge, la llet de cada dia, 12 lliures de pebre bord i sis feixos de canyes. El 1818, tenia 540 quarterades, distribuïdes en garriga (250), bosc (100), pinar (100), sementer (76), olivar (12) i hort (2). El 1863, era dels hereus de Marià Vilallonga i, amb 1.526 quarterades, era la segona del terme en extensió. El 1865, pertanyia al mateix propietari i era constituïda per 17 quarterades d'olivar, 67 de cereals, 1 de figueral, 4 de regadiu, 2 d'arbres fruiters, 1 de tarongers, 25 d'alzinar, 91 de garriga i 1.317 de marina. Tenia un ramat de 245 ovelles, 30 porcs, 32 bous i tres mules. El 1944, en figurava com a propietària Dolors Cotoner de Verí. L'extensió era de 1.802 quarterades, que es repartien en garriga (151), cereals (30), garroverar (2), olivar (16), alzinar (36), hort (3) i 1.564 de marina. El 1968, era una pertinença de Joan March Servera. Tenia 1.405 quarterades, que es repartien en 901 de marina, 120 de pinar, 328 de garriga, 22 de cereals, 1 d'arbres fruiters, 5 de figueral, 11 d'olivera, 5 de garrover i 12 d'alzinar. De llavors ençà és propietat de la família March. (AML/DF)

↑ Serra de Ternelles

TERNELLES, CANAL DE Conducte de l'època romana, del s I dC. Proveïa d'aigua la ciutat de Pol·lèntia, situada vora l'actual ciutat d'Alcúdia, i hi arribava des de la font de Ternelles (Pollença), situada a 13 km de la ciutat. Per bastir-lo, foren necessàries obres de canalització que, en ocasions, devien esser al descobert i, en altres, per davall terra. Al llarg del canal, hi ha restes d'argamassa en diferents indrets, com a l'estret de Ternelles, prop de les cases de can Xura; al camí vell de Son Marc, prop de cal Cuec, vora l'escorxador de Pollença; al peu del puig de Maria, i a can Magdalanoia. Al seu pas per can Busqueroles, hi ha un tram amb carreus, que devien servir per sostenir l'armadura que permetia treballar a l'interior del conducte. A l'antic rafal de s'Esglesiassa (Alcúdia), s'hi conserva un gran depòsit, segurament de regulació. És probable que el lloc d'entrada a la ciutat es trobàs entre l'església de Santa Anna i el camí del cementeri, ja que hi ha un rebaix de gres que devia servir de llit a l'argamassa de la conducció. A les excavacions fetes el 1931, es va descobrir, al casal de can Pi, un canal obert entre pedres, en direcció nord-sud, que abastava un depòsit quadrat de 3 m de profunditat. A l'interior de la ciutat, la distribució es féu mitjançant canals subterranis, com el del camp d'en França, folrats amb una planxa de plom. Són tubs encaixats de 66 cm de llargària i 22 cm de diàmetre.

↓ Canal de Ternelles

TERNELLES, SERRA DE De 839 m d'altitud màxima, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme de Pollença, entre la mar i la vall homòni-

↑ Torrent de Ternelles

ma. Orientada de sud-oest a nord-est, s'estén entre el puig Gros de Ternelles (838 m) i la punta Topina, de cala Castell. L'alineació, que disminueix d'altitud a partir del citat puig, és integrada pel pla de les Mates Velles (638 m), el puig d'en Tamorer (539 m), el coll dels Coloms (328 m), el puig del castell del Rei (491 m), el de les Cabres (471 m) i el de la Font d'Argent (469 m). (M)

TERNELLES, TORRENT DE Al terme de Pollença, s'origina a la vall homònima, on recull l'aigua de les serres de Ternelles, de Cornavaques i de sa Font, les quals tanquen la depressió. Davalla cap a la possessió de Ternelles i rep, prop de l'hort, el torrent del Gorg Blau. Una vegada que ha travessat l'estret de Ternelles, el curs solca l'Horta i aflueix, a les immediacions de cal Cuec, al torrent de la vall d'en Marc, després de recórrer devers 6 km. Ambdós cursos formen el torrent de Sant Jordi, que desemboca a la badia de Pollença. (M)

TERNELLES, VALL DE Al terme de Pollença, entre la serra de Cornavaques i la de Ternelles. És la més septentrional de les valls pollencines. El 1897, hi havia deu propietats. Té una extensió de 1.793 quarterades. (DF/M)

TERRA, PESQUERA DE LA Indret de la costa del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situat entre cala sa Nau i el morràs de la punta de n'Amer. (M)

TERRA, SA Antiga possessió del terme de Valldemossa. El 1685, fou valorada en 3.400 lliures. El s XVII, era també denominada sa Terra de sa Font de Mestre Ramon. (DF)

TERRACUQUES Terrenys del terme de Muro. El 1356, apareixen documentats com a Gironella i, el 1508, com a Son Moià. (M)

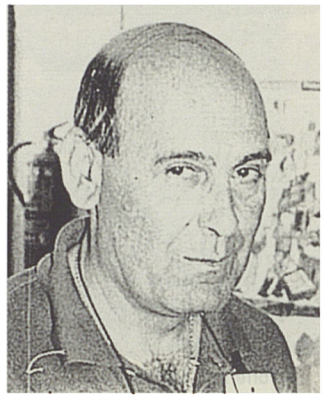
TERRADES Antiga alqueria del terme de Llucmajor, de l'existència de la qual hi ha notícies per documentació datada el 1498. ■ Indret i possessió del terme de Santa Maria del Camí, situats devora el camí de Muro. En època islàmica fou l'alqueria Albiar. Confrontava amb la cavalleria de Maula, el camí d'Inca i l'alqueria d'Arroengat o Buc. El 1246, Guillem de Terrades vengué uns terrenys del rafal Albiar, a la porció de Bernat de Santaeugènia. El 1286, tota l'alqueria prestava cens a Jaume de Terrades. El 1317, Jaume de Terrades vengué Albiar a Maimona, muller de Pere de Jardins, militar de Mallorca. Fou durant el primer quart del s XIV quan l'alqueria prengué el nom de Terrades. El 1351, Jaume Roca en comprà una part, que confrontava amb la cavalleria de l'honor de Pere Torrella i amb la possessió de Miquel Canyelles. El 1350, Pere Pujades vengué a Guillem Pujades la seva alqueria de Terrades. Confrontava amb el camí de Muro, l'alqueria d'en Guaita i la possessió de Jaume Roca. El 1404, Antoni Ferrer i Miquel Canyelles compraren terres a Terrades. El s XVI, era ja ocupat per diverses possessions i rafals. El 1578, n'eren propietaris Gabriel Canyelles, que tenia terres per un valor de 1.600 lliures; Joana Canyelles, viuda de Miquel Canyelles, en tenia per un valor de 700 lliures; Pere Canyelles tenia cases i un clos de terra per valor de 100 lliures; la propietat d'Antoni Canyelles era valorada en 1.300 lliures i la de Ramon Descós en 1.600. El 1585, Ramon Descós vengué a Andreu Canyelles unes cases amb corral, ano-

↓ Terrades (Santa Maria del Camí)

menades de n'Onofre Canyelles, del lloc de Terrades. La possessió denominada **Terrades dels Canyelles**, el 1595, pertanyia a Gabriel Canyelles. Confrontava amb Son Fillol i el camí del Pou dels Ametlers. Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 80 ovelles. El 1623, pertanyia a l'heretat del senyor Ramon Descós, donzell. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Hi havia 48 quarterades de sementers. Feia una renda anual de 120 lliures. Dins la possessió hi havia el **pou de Terrades**, destinat a abeurar el bestiar de la contrada. El 1632, la possessió pertanyia a l'honor Gabriel Canyelles i confrontava amb Son Andreu Canyelles, Son Cós, el camí reial de Palma a Muro, Son Fillol, Son Canyelles de sa Casa Nova, el camí de sa Casa Nova a Terrades i sa Quintana d'en Canyelles. Hi havia un apiari amb vint cases d'abelles. Tenia 20 quarterades de pertinences al pla de Buc. El 1706, era del senyor Andreu Canyelles. Tenia cases, amb celler, molí de sang i alambins per fer aigües. Es mantenia dedicada a vinya i conreu de cereals i s'hi conrava també el lli. Tenia una guarda de 81 ovelles. El 1623, la possessió **Terrades dels Descós** pertanyia al senyor Raimon Descós, donzell. Confrontava amb el camí reial de Palma a Muro, terres d'Alfons de Torrella, Son Bauçà i Son Fillol de Consell. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Feia una renda anual de 50 lliures i 33 quarteres de blat. El 1701, la possessió denominada **Terrades dels Fuster** o **Son Cós de Terrades**, pertanyia al senyor Gabriel Fuster. El s XVII, havia estat fideïcomesa pel senyor Josep Fuster. Tenia cases i celler. Hi havia un cup de pedra de 260 somades, un cup de fusta de 40 somades i tretze bótes congrenyades, que tenien una cabuda total de 274 somades. El 1717, aquesta possessió tenia una gran vinya, de la qual era propietari el senyor Pau Fuster. Era una pertinença de Son Cós de Terrades i confrontava amb Buc, el camí dels Moliners i la vinya de Son Cós. Feia una renda anual de 130 lliures, 4 quintars de raïms calops i dos capons. Tenia dret a l'aigua del pou del Pedregar i al celler de can Fuster, situat a la vila de Santa Maria del Camí. El 1729, Terrades dels Fuster o Son Cós de Terrades era del senyor Pau Fuster. Confrontava amb Son Barca, Son Andreu, el camí reial de Muro, el camí dels Moliners i la vinya de Buc. Tenia cases, amb celler i dos alambins. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Tenia un hort, dedicat a la producció de lleguminoses i hortalisses. Feia una renda anual de 200 lliures, 10 quintars de raïms calops, 1 barcella de guixes i dos parells de capons. Dins la possessió hi havia el pou del Pedregar. El 1764, **Son Barcà de Terrades** era de Joan Ponç, de Binissalem. Tenia cases i 45 quarterades de sementers. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. El bestiar de feina eren dos muls i dos bous. Feia una renda anual de 110 lliures, un porc, 1 quartera de blat i sis pollastres. El 1817, n'era propietari Jaume Canyelles i tenia 83 quarterades. El 1829, una de les possessions sorgides de les divisions de la primitiva alqueria de Terrades era la denominada també Terrades, que fins al s XIX fou denominada Son Cós, propietat de Jaume Jaume Sanxo. Tenia cases, amb premsa de vi i celler amb bótes congrenyades. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. N'eren pertinences les terres denominades can Fuster, ses Tanquetes i sa Vinyota. Feia una renda anual de 3.740 reials. El 1872, es creà un col·legi de segon ensenyament que se situà a les cases de Terrades. (DF/MaM)

TERRADES ENSENYAT, MATIES (Andratx 1903) Pintor. Residí a Bretanya (1919-28) on es formà amb el pintor Valeroi, dins l'art regionalista bretó agrupat al voltant d'Émile Bernard. Continuà la seva formació al Cercle Artístic de Barcelona, en contacte amb els corrents noucentistes. En tornar a Mallorca, exposà a les Galeries Costa (1943, 1948 i 1974). Ha plasmat el paisatge d'Andratx, en un to menor i amable, allunyat del triomfalisme cromàtic de la pintura de postguerra i del postimpressionisme d'influència local. (DF)

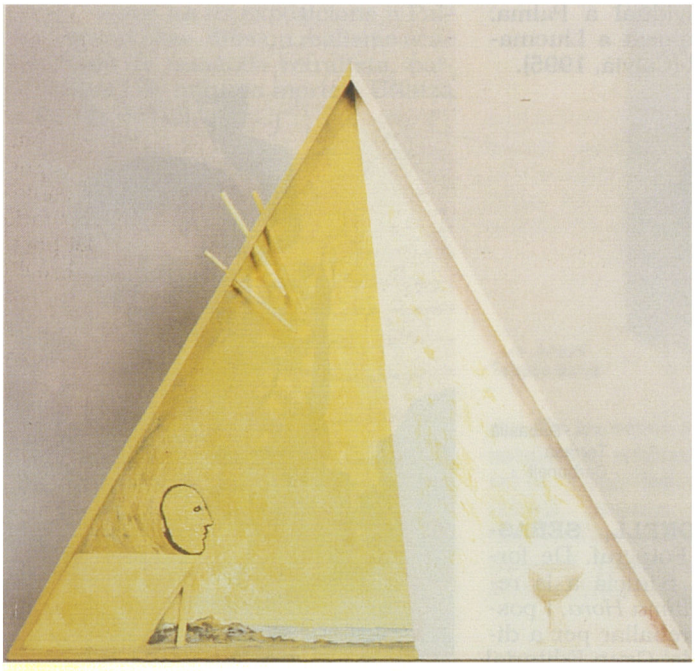
→ Maties Terrades Marquès

TERRADES MARQUÈS, MATIES (Andratx 1940) Polític. Encapçalà (1983-87) la candidatura del Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE— en aquest poble i restà a l'oposició. Aconseguí la batlia (1987-91) mitjançant un pacte amb la Candidatura Independent del Municipi d'Andratx i amb els Independents de s'Arracó. Durant la seva administració s'amplià la xarxa de clavegueram, es construïren depuradores a Andratx i a Camp de Mar i s'inaugurà un centre de salut. En l'àmbit cultural, es creà l'Escola de Música d'Andratx i una coral municipal, s'inaugurà el Teatre de sa Teulera i s'adquirí el castell de Son Mas. Encapçalà per tercera vegada la candidatura del PSOE i restà a l'oposició (1991-95).

TERRADES MORAGUES, ANDREU (Palma 1947) Pintor. Fill de Maties Terrades Ensenyat. Estudià (1968-72) a la Facultat de Belles Arts de Barcelona. El 1973, féu la primera mostra individual a Palma, on tornà exposar el 1975, 1977, 1982 i 1991. També ha fet exposicions a Barcelona (1981, 1983 i 1987) i a Alcúdia (1993). Participà (1973) en la inauguració de la galeria Quatre Gats, de Palma. Coeditor de la publicació *Neon de Suro* (1975-81), hi participà en dos números, a més d'exposar amb diversos col·lectius de l'anomenada Nova Plàstica a Mallorca. Ha publicat els llibres de dibuixos *Aliorna dibuixada* (1975), adaptació lliure del poemari *Aliorna*, de Josep Albertí, i *Palma 9 km* (1978). És autor, amb Damià Ferrà-Ponç, de l'article *Poètica*

← Maties Terrades, *Sa Coma*

← Andreu Terrades, *Temps*

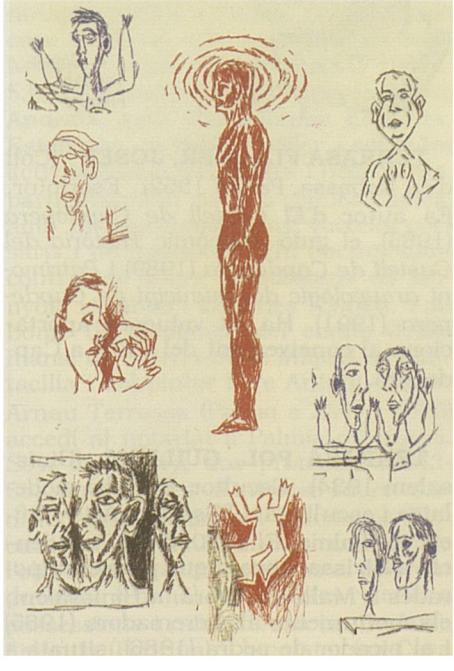
→ Bartomeu Terrades Sabater

plàstica de la Guerra Civil a Mallorca (1936-39), publicat (1976) a la revista *Randa*. A la seva obra, plasma elements iconogràfics procedents de la vida quotidiana i de la natura, reduïts als seus components essencials. Després de participar en la Nova Plàstica de Mallorca, des del 1988 es decantà cap a una pràctica individualista de l'art, allunyada de connotacions avantguardistes.

TERRADES MORAGUES, ESTEVE (Palma 1947) Pintor. Fill de Maties Terrades Ensenyat. Estudià a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma, i a la Facultat de Belles Arts de Barcelona. Féu (1972) la primera mostra individual a Barcelona. Posteriorment, ha exposat també a Palma i a Madrid. Entre 1973 i 1982, participà en diverses mostres amb col·lectius de l'anomenada Nova Plàstica a Mallorca, com Ensenya-1 i Taller Llunàtic. Féu part de l'exposició itinerant *Text. Sound. Image. Small Press Festival 1976*, per diferents ciutats europees. Ideà (1975) la publicació *Neon de Suro*, projectada com un trencament del concepte tradicional de l'obra d'art única i objecte de mercat. En un principi, passà per un període constructivista i treballà amb estructures de fusta articulades. Posteriorment, la seva obra s'ha basat en la relació espai-objecte. Utilitza la tècnica de l'oli. Des de 1985, viu a Barcelona.

TERRADES SABATER, BARTOMEU (Palma 1943) Escriptor. Es llicencià (1980) en filologia catalana a la Universitat de Barcelona. Des de 1968, té fixada la residència a Barcelona. Entre 1976-80, féu part del grup de filòlegs que organitzà les primeres classes de català de Televisió Espanyola a Catalunya, amb el programa *Català amb nosaltres*. Ha treballat de presentador i de guionista a diversos programes musicals, de divulgació i d'entreteniment a Catalunya Ràdio i a Televisió de Catalunya —TV3—. A part de traduccions, antologies i estudis en col·laboració, és autor dels llibres *De la raça dels déus, de la raça dels homes* (1990), *Relats del Llibre Primer* (1991), *Troia, enllà del mar* (1992), *Tindreu una nova terra* (1993) i *Retorn a Ítaca* (1994), en els quals tracta bàsicament temes referits a mitologia. Ha publicat també la novel·la juvenil d'aventures *Coses del Mario* (1995).

↓ Dibuix d'Esteve Terrades

TERRADET, ES Indret de la costa del terme d'Artà, situat entre el cap de Ferrutx i les puntes de na Brafí. (M)

TERRA GROSSA, SA Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre es Rafal, es Polls, cas Capità Morante i Bànyols. (M)

TERRALBA Indret del terme de Campanet, situat entre els carrers de Petxino, del Cardenal Despuig, de can Xiscos, de sa Teulera, del Miracle i del Raval de Son Pocos. El topònim, documentat el s XVI, es relaciona amb la tonalitat clara dels terrenys de blanquer que hi predominen. Històricament fou una zona de petita propietat, compresa entre el nucli de Petxino i els antics camins de Moscari, de Caimari, d'Alcúdia i de Sant Miquel, travessada pel camí d'en Maçanet o de ses Possessions. Va des de la cota dels 105 m (Terralba de Baix) a la dels 140 m (Terralba d'Amunt o de Son Gassó). El s XVII, ja hi dominaven les petites propietats. El 1643, les terres de l'heretat de Miquel Serra, fuster, confrontaven amb el camí reial d'Inca, Son Vell i els terrenys i camí d'en Maçanet, i feien una renda anual de 14 lliures. El 1645, hi fou dividida l'heretat d'Antoni Bisquerra, que consistia en casa i sementers, situada entre el camí de Son Garau i el de Sant Miquel. El 1697, la contrada era dividida en Terralba de Baix i Terralba d'Amunt i eren petits bocins sots alou i domini directe del senyor Alfons de Torrella i, després, del senyor Macià

Vicenç Ferrer de Santjordi, donzell. El 1707, hi havia el **molí de Terralba**, de vent, fariner, propietat de Jaume Bisquerra —Cusseta— que, el 1725, hi edificà cases noves. Aquest molí fou posteriorment denominat molí d'en Cusseta. El 1843, Jaume Mudoi Ponç, propietari de terres a Terralba, les establí, davant el notari Antoni Llebrers, entre diversos veïns de Campanet, fet que facilità que s'hi edificassin cases. Entre els s XIX-XX, les terres de Terralba situades prop dels carrers que les envolten han estat progressivament urbanitzades. (DF)

TERRA I LLIBERTAT Grup llibertari sorgit a Palma el juliol de 1977. Se centrava, exclusivament, en la lluita ecologista i, en concret, contra els intents d'urbanització de l'illa de sa Dragonera i la platja des Trenc. Es disgregà el 1978, però es reorganitzà i subsistí entre 1981 i 1982.

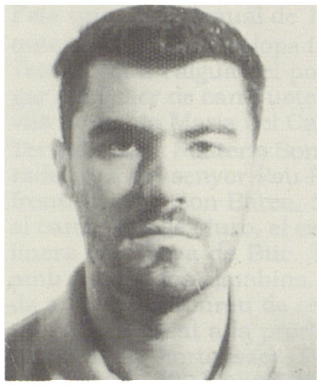
TERRA NEGRA, SA Terrenys del terme de Campanet, situats entre s'Hort des Misser, el torrent de ses Forques i s'Alqueria de Son Pasqual. Són documentats el 1677. (DF)

TERRANOVA Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre can Roig Pelut, can Romeu, can Daniel Gran i cal Romà. (M)

TERRASA BERNAD, ALÍCIA (Palma 1947) Gravadora. Féu (1994) la primera mostra individual a Palma. Posteriorment, ha exposat a Llucmajor (1994) i a Bendinat (Calvià, 1995).

↓ Alícia Terrasa, *Flors*

← Sebastià Terrasa Carbonell

TERRASA CARBONELL, SEBASTIÀ (Palma 1957) Fotògraf. De formació autodidàctica. S'inicià a la revista *Cort* i al diari *Ultima Hora*, i posteriorment passà a treballar per a diverses publicacions del Grup Editorial Zeta. Ha il·lustrat obres, com *Historia de Mallorca en cromos* i *Races autòctones de Balears*. Ha col·laborat a diverses revistes balears, com *Sovint* i *Brisas*, i estrangeres, com *Actuel* i *Libération*. Des de 1984, és corresponsal de la revista *Tiempo* a Balears.

← Josep Terrasa Flaquer

TERRASA FLAQUER, JOSEP (Coll d'en Rabassa, Palma 1952) Escriptor. És autor d'*El Castell de Capdepera* (1985), el guió del còmic *Història del Castell de Capdepera* (1989) i *Patrimoni arqueològic del municipi de Capdepera* (1991). Ha fet valuoses aportacions al coneixement del s XIX a Capdepera.

TERRASA POL, GUILLEM (Binissalem 1934) Escultor. Estudià modelatge i escultura a l'Escola d'Arts i Oficis, de Palma. El 1960, fixà la residència a Eivissa, encara que passa temporades a Mallorca. Obrà, a Binissalem, els monuments als veremadors (1985) i al picador de pedra (1986), situats a la plaça de l'Església. A Eivissa, ha esculpit diversos monuments de pedra, situats a l'aire lliure, i nombroses talles de fusta per a diferents esglésies i cementeris. El 1989, féu una exposició individual a Eivissa.

↑ Guillem Terrasa, *Als picadors de pedra*

TERRASA POL, RAFEL —MEKIS— (Binissalem 1926) Pintor. Estudià a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma. El 1967, féu la primera mostra individual a Binissalem, on posteriorment ha exposat en diverses oca-

↓ Rafel Terrasa, *Paisatge*

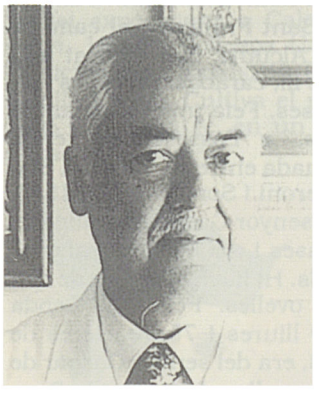

sions. També ha fet exposicions a Palma. La seva obra, dins un realisme acadèmic, és de temàtica retratista, paisatgística i de natures mortes. Utilitza la tècnica de l'oli.

← Gabriel Àngel Terrasa Pujol

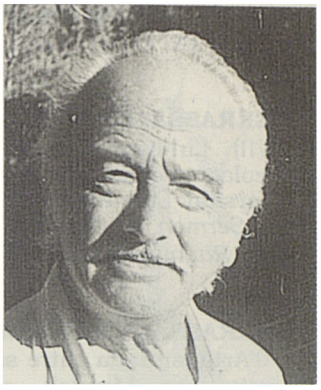
TERRASA PUJOL, GABRIEL ÀNGEL (Palma 1973) Regatista. Ha fet part del CN s'Arenal (1983-86) i del CN sa Ràpita (1986-89). En la categoria optimist aconseguí tres campionats de Balears (1986, 1987 i 1988) i un subcampionat d'Espanya (1987). Guanyà els campionats del món (1987 i 1988) per equips i el tercer lloc individual, el 1988. El 1989, es retirà de les competicions. (JPa)

← Joan Terrasa Salom

TERRASA SALOM, JOAN (Palma 1933) Metge. El 1959, es llicencià en medicina a la Universitat de Barcelona. Entre 1960 i 1963, estudià a la Universitat de Düsseldorf (Alemanya), on s'especialitzà en ginecologia. Fou director (1963-67) de l'hospital d'Akwanga (Nigèria). És autor de *Memorias desde el seno materno* (1996). Fou membre fundador del Rotary Club de Mallorca, entitat que presidí (1992-93).

TERRASA SALVÀ, ANTONI (Palma 1926) Pintor i músic. Estudià (1943-45) a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma. Ha participat en diverses exposicions col·lectives a Palma. En les seves obres, de temàtica paisatgística, utilitza la tècnica de l'aquarel·la. Creà les orquestres Excelsior (1948), Boston (1950) i Melodians (1951). Fou trompetista de l'agrupació musical Marimba (1952-56) i bateria de la de Toni Tous (1968-73).

→ Antoni Terrasa Salvà

TERRASITGES Antiga alqueria del terme de Muro. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1511. (M)

TERRASSA Llinatge notarial, originari de Felanitx. És documentat a Mallorca els s XV-XVIII. Es conserven diversos protocols de notaris d'aquesta família: un (datat el 1500-05) de Martí Terrassa (Mallorca s XV - XVI); 28 (1523-s XVI) de Miquel Terrassa (Mallorca s XV - XVI); catorze (1533-s XVI) d'atribuïts a Arnau Terrassa (Mallorca s XVI) i dos (1570-72) de Mateu Terrassa (Mallorca s XVI). **Nicolau Terrassa** (Palma s XVII - 1653) accedí al notariat (1635) a Palma, on tengué la casa i notaria a la parròquia de Sant Nicolau. Llegà dotze protocols (1635-53). Contenen dades d'interès sobre Andratx, Artà, Banyalbufar, Esporles, Estellencs, sa Pobla i Sóller, i sobre les activitats dels mercaders i negociants, particularment els dels cercles xuetes, amb informacions sobre vaixells corsaris i de transport. S'hi documenten contractes sobre possessions de Bunyola (Alfàbia) i Esporles (Canet). Fou home de confiança del comte d'Aiamans, del senyor Joan Miquel de Santacília i del pintor Pere Antoni Socies. Arnau Terrassa (Palma s XVII - 1656) accedí al notariat a Palma, on exercí. Se'n conserven dos protocols (1643-56) amb dades d'interès sobre Andratx, Artà, Felanitx i Llucmajor. Documentà les activitats del comerç de l'oli i redactà actes relatives al convent de Jesús (Palma) i contractes referits a possessions i rafals d'Artà (sa Badeia), Felanitx (Padrina), Llucmajor (sa Casa des Frares, Garonda i Son Mut), Palma (rafal des Mesells, Son Mir i Son Ponç Homar) i Valldemossa (sa Baduia). Tenia la casa pairal al carrer de sa Gerreria, de Palma. Titular d'una notable fortuna, posseïa una casa al carrer Nou, de Felanitx, i terres a Felanitx i Llucmajor. Els seus béns foren inventariats (1656) pel notari Perot Vicenç. Fill de Lluís Terrassa, doctor en medicina, fou **Joan Ignasi Terrassa Gili** (Felanitx s XVII - Palma 1722). Aquest es casà, successivament, amb Beatriu Berga i Joana Grimalt. Accedí al notariat (1703) a Palma, on tengué la casa pairal i la notaria als Quatre Cantons del Socors. Llegà protocols dels anys 1703-22. Era propietari de la possessió de Son Amengual, situada al lloc de Llodrà (Manacor). Féu bastir per a la família Terrassa un sepulcre luxós a la capella de la Puríssima Concepció, a l'església parroquial de Santa Eulàlia, de Palma. Fou tancat a la Presó Reial de Palma, on morí. L'hereta el seu fill Lluís Terrassa Berga, que s'ordenà de prevere a Catalunya i fou beneficiat a la Seu. Els seus béns foren inventariats (1722) pel notari Pau Servera Seguí. (DF)

TERRASSA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Burguera Nou, sa Tortuga, Son Serra i Son Pou d'en Cànoves. ■ Possessió del terme de Pollença, situada a la vall de Binicreixent o d'Eixartell, entre can Sion, can Eixartell i el camí Vell de Palma. Els s XVI-XIX, fou denominada Son Terrassa. El 1633,

↓ Can Terrassa (Pollença)

pertanyia a l'honor Pere Terrassa, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases, on hi havia un retaule de santa Llúcia, una tafona i dos alambins. Era dedicada a olivars, garroverars, vinya i a conreu de cereals. Era un lloc popular de caça de perdius amb filats. El bestiar de feina eren un cavall, una mula, dues someres i cinc bous. Hi havia una guarda de 55 ovelles. El 1752, era de l'honor Jaume Terrassa. Mantenia l'estructura de conreus del s XVII i s'hi havien fet plantades de figuerals. Tenia una guarda de vint porcs i, dins la muntanya, una de vint ovelles. El 1818, tenia 115 quarterades, distribuïdes en olivars (50), garrigues (35), bosc (19), sementers (10) i hort (1). (DF/M)

TERRASSA, COMA D'EN Al terme de Lloseta. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1576. (M)

TERRASSA, JAUME (Palma 1726 - 1807) Eclesiàstic. Era doctor en dret civil i canònic. El 1751, fou nomenat canonge ardiaca. El 1797, va esser designat per Carles IV bisbe de Menorca, però va renunciar al càrrec. Va esser vicari general castrense. És fill il·lustre de Palma. (GB)

TERRASSA, LA Terrenys del terme d'Artà. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1411. (M)

TERRASSA, MIQUEL (Binissalem s XVII) Lul·lista. Fou prevere, doctor en teologia i catedràtic de retòrica a la Universitat Literària Balear. És autor d'un *Sermon al illuminado D. Invicto martyr Raymundo Lull* (1668).

TERRASSA, SON Possessió del terme d'Artà, situada entre sa Devesa de Ferrutx, can Mangolt, el cocó des Serró i la clova d'en Prats. El 1310, era anomenada alqueria de na Terrassa. ■ Al terme de Bunyola, situada al lloc d'Orient, entre cals Reis, can Garau i Son Vidal. El 1612, era de Bernadí Palou i confrontava amb Solleric, Son Montserrat, Son Vidal i Son Cabot. Tenia cases i era dedicada a olivars i a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 66 ovelles. El 1683, pertanyia a Bernat Palou. El 1740, era de Joanot Palou i en foren segregats l'hort Vell, situat entre el torrent d'Orient i Son Terrassa, i la tanca de s'Era, situada entre Son Terrassa i Son Vidal, que passaren a Bernat Palou. ■ Antiga possessió del terme de Capdepera. Fou l'alqueria islàmica Axiella. El 1251, Humbert Rossell en donà 48 quarterades a Bernat Terrassa, de qui la possessió prengué el nom. Els s XIII-XV fou denominada simplement Terrassa. El 1787, Jeroni de Berard la descrigué com una possessió petita, dedicada a olivars i ramaderia ovina. El 1864, pertanyia a Bartomeu Lliteres Terrassa i tenia 70 quarterades. El 1944, era d'Elionor Servera Melis i tenia la mateixa extensió. ■ Antic hort del terme d'Inca. El 1662, pertanyia a Joana Terrassa, de la família de la qual prengué nom. Confrontava amb el convent de Sant Francesc, el camí de Sineu i el d'Alcúdia. Era dedicat a la producció de lli, carabasses, cebes i altres hortalisses. Feia una renda anual de 55 lliures. ■ Possessió del terme de Llubí, situada entre sa Verdera, Son Palet, Son Jeroni i Son Tovell. El 1585, pertanyia al senyor Gaspar de Puigdorfila. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Hi havia guardes de deu bous i 100 ovelles. Feia una renda anual de 30 lliures i 75 quarteres de blat. El 1683, era del senyor Gaspar de Puigdorfila, cavaller de l'orde de Santiago i algutzir major de la Santa Inquisició de Mallorca. Tenia una guarda de 70 ovelles. El 1741, pertanyia al noble Gaspar de Puigdorfila i Dameto. Es mantenia dedicada a la producció de cereals i a la ramaderia ovina. La casa pairal dels Puigdorfila era al carrer dels Morlans, a la parròquia de Sant Nicolau, de Palma. ■ Antiga possessió del terme de Sencelles, situada al lloc de Ruberts. El 1675, pertanyia a Miquel Terrassa, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Fou valorada en 1.500 lliures. (AMa/DF/M)

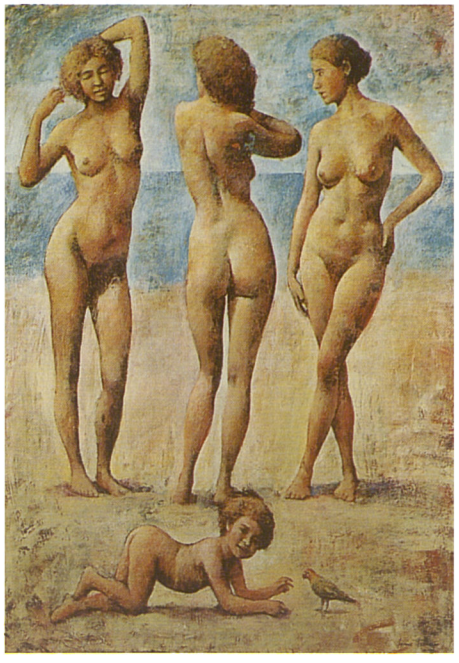
↑ Son Terrassa (Bunyola)

↓ Son Terrassa (Artà)

TERRASSA BOSCH, JAUME (Palma 1963) Pintor. Estudià a l'Escola

↑ Jaume Terrassa, *Nus*

d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma, i es llicencià (1988) en belles arts a la Universitat de Barcelona. El 1982, féu la primera mostra individual a Palma, on posteriorment també ha exposat en diverses ocasions. Igualment, ha fet exposicions a Cala d'Or (Santanyí, 1990) i Pollença (1992 i 1995). Participà en l'Exposició Universal de Sevilla (1992). Cultiva el retrat, el bodegó i el paisatge, en un estil adscrit als nous realismes.

← Francesc Terrassa Català

TERRASSA CATALÀ, FRANCESC (Palma 1859 - 1941) Organista. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere i, el 1882, s'ordenà de prevere. Fou organista de la parròquia de Sant Miquel, de Palma. Compongué un *Trisagi*, per a veus i orgue, a més de parenostres, glòries i avemaries. (CM)

TERRASSA D'EN BANYA, SON Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el puig d'en Sull, Son Terrassa d'en Menut, can Felia i la penya des Gerrer. (M)

→ Francesc Terrassa, *Albufera*

TERRASSA D'EN MELIS, SON Possessió del terme de Capdepera, situada entre Son Xona, Lloveta, l'Aljub i el pou de ses Matetes. (M)

TERRASSA D'EN MENUT, SON Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Roig, sa Cavella, Son Sureda i can Felia. En el cadastre de 1670 formava una sola possessió amb Son Terrassa d'en Banya. El s XVIII, hi havia un oratori semipúblic. (M)

TERRASSA FERRER, FRANCESC (Palma 1925) Pintor. Estudià a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma, i en fou professor des de 1947. Féu (1950) la primera mostra individual a Palma, on posteriorment ha exposat en diverses ocasions, així com a diversos pobles de Mallorca. Participà (1951) en la I Biennal Hispanoamericana, de Madrid. La seva obra és, sobretot, paisatgística en un estil postimpressionista d'influència local.

TERRASSA MAS, GASPAR (Palma 1840 - 1910) Pintor. Estudià a les escoles de belles arts de Palma i de Barcelona. Participà en diverses mostres col·lectives al Foment de la Pintura i Escultura de Palma (1876), a l'Exposició Universal de París (1879), al Centre d'Aquarel·listes de Barcelona (1885), a l'Exposició de Belles Arts i Indústries Artístiques de Barcelona (1894 i 1904), a l'Exposició Balear de Sóller (1897), al Cercle de Belles Arts de Mallorca (1904) i a l'Exposició Internacional de Belles Arts de Barcelona (1907). Interessat pel corrent de renovació artística que arribà a Mallorca al començament del s XIX, es relacionà amb Joaquim Mir, Santiago Rusiñol i Ramon Casas, i donà suport a Antoni Gelabert en ocasió de les polèmiques que acompanyaren les seves dues primeres exposicions a Palma (1902 i 1904). La seva formació acadèmica es reflecteix en l'ús de colors neutres, de llums tamisades i de tractament detallista. Pintà paisatges i quadres de composició. Utilitzà les tècniques de l'oli, l'aquarel·la, el dibuix i l'aiguafort. Fou soci fundador del Foment de la Pintura i Escultura de Palma (1876) i de l'Associació d'Artistes Pintors de Mallorca (1910). Fou professor (1879-1910) de l'Escola de Belles Arts, de Palma. Amb

↓ Gaspar Terrassa, *Tamborer*

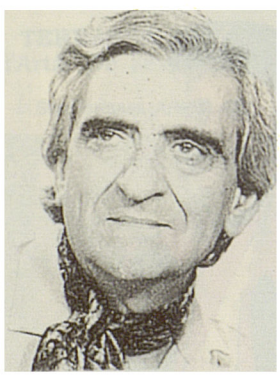

motiu de la seva mort, el Cercle de Belles Arts de Mallorca li dedicà (gener de 1911) una exposició antològica. Es conserva obra seva al Consell Insular de Mallorca i al Museu de Lluc. (MA)

← Guillem Terrassa Ponç

TERRASSA PONÇ, GUILLEM (Palma 1709 - 1778) Historiador. Doctor en teologia i paborde de la Seu de Mallorca. És autor d'*Origen y progreso de la pabordia de la Santa Iglesia catedral de ciudad...* (1761), *Historia de la ilustre y fiel villa de Lluchmajor...* (1770) i *Origen, etimologia y proceso de cabrevar los bienes de Mallorca* (1777), i d'altres estudis inèdits. Traduí al castellà els capítols de la crònica de Pere Marsili. Copià i traduí, en part, la *Història del Regne de Mallorca*, de Joan Binimelis, en la seva versió castellana. Aquest treball fou reproduït (1927) pel diari *La Ultima Hora*. (BF/GEM)

← Vicenç Terrassa Umbert

TERRASSA UMBERT, VICENÇ —PERE GIL— (Sóller 1918) Glosador. De formació autodidàctica, començà a publicar gloses al *Sóller* i diàriament a *Ultima Hora*, amb el pseudònim de Pere Gil. És autor de *Ses gloses d'En Pere Gil*, I, II i III (1983-85) i de *Plaguetes de gloses d'En Pere Gil*, I, II i III (1990-94). Col·labora al diari *Ultima Hora* amb l'apartat *Amics de la Glosa* i la secció diària *sa Glosa d'en Pere Gil*.

TERRASSA VELL, SON Possessió del terme de Capdepera, situada entre Lloveta, Cutrí, Son Barbassa i Son Jaumell. (M)

TERRATRÈMOL, COVA DES Al terme de Campanet, al puig de ses Covasses. És situada entre la font de sa Pega, el puig de sa Font, el coll des Cocons i sa Plana. (M)

TERRA VERMELLA, PUIG DE SA Al terme d'Escorca, de 1.000 m d'altitud, situat entre es Replans, sa Capelleta, l'avenc d'en Ferrer i es Tossals Verds. (M)

TERRENA, GUIU DE (Perpinyà ~1270 - Avinyó 1342) Teòleg, bisbe i canonista. Estudià a la Universitat de París i s'hi doctorà en teologia. Entre 1313-18 fou catedràtic de teologia en aquesta mateixa universitat. Ingressà a l'orde carmelità i en fou superior general (1318-21). Fou un representant de l'aristotelisme medieval i tengué una important actuació en l'afer dels begards i dels espirituals. El 1321, a sol·licitud del rei Sanç, fou nomenat bisbe de Mallorca. Com a conseller d'aquest monarca, defensà la tesi de bescanviar amb França el domini de Montpeller amb territoris llenguadocians, davant el Papa (1321) i Jaume II (1323). A la mort del rei Sanç, va procurar l'avinença entre Jaume II d'Aragó i Jaume III de Mallorca. El 1325, subscriví les esposalles entre aquest darrer i la infanta Constança i negocià

↓ Guiu de Terrena

↑ Pere Terrencs, *Sant Joaquim i Santa Anna* (s XVI)

davant el papa les dispenses per a l'enllaç. El 1327, partí cap a Avinyó, des d'on comunicà a Jaume II l'adhesió del rei de França al papa Joan XXII. El 1332, en esser elegit bisbe d'Elna, abandonà la diòcesi mallorquina. La defensa que féu dels drets temporals de l'Església, l'enfrontà a Jaume III, però les relacions d'ambdós milloraren i, el 1339, l'acompanyà a Barcelona per retre homenatge a Pere III el *Cerimoniós*. Deixà manuscrites moltes obres, en llatí, de temes teològics i de dret canònic. De les que s'han conservat destaquen els comentaris de la *Física* i l'*Ètica* d'Aristòtil. El 1932, Bartomeu Xiberta publicà *Guiu de Terrena, carmelità de Perpinyà*.

TERRENCS, PERE (Mallorca s XV - XVI) Pintor. Documentat entre 1479 i 1528, treballà a Mallorca durant el regnat dels Reis Catòlics i de l'emperador Carles. Tenia casa i taller obert, probablement, a una travessia del carrer dels Paraires, de Palma. Aprengué de pintar i d'utilitzar la tècnica de l'oli a València. El 1483, tornà a Mallorca i, el 1488, fou nomenat pintor oficial de la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca. És autor de diversos retaules, com el de Sant Francesc, Santa Catalina i Santa Praxedis (1483), per al convent del Carme, de Palma, el de Nostra Senyora

↑ Pere Terrencs, *Aparició de Jesús ressuscitat a sa Mare* (s XV)

del Roser, Sant Pere i Sant Joan (1498), per a la parròquia de Felanitx, el de Sant Jeroni (1512), per al convent homònim, de Palma, el de les Ànimes (1514), per a la parròquia de Campos, i els de Sant Joaquim i Santa Anna, per als convents de Sant Bartomeu, d'Inca, i de Santa Clara, de Palma. Fou contractat (1488), amb Alonso de Sedano, per pintar el Martiri de Sant Sebastià, per a la Seu de Mallorca. Renovà (1518) el retaule de l'altar major del convent de Sant Domingo, de Palma. Fou un pintor rellevant i regentà el primer taller de pintura del seu temps a Mallorca. La seva pintura és detallista, de bona factura, i marca el pas del gòtic tardà al Renaixement. (GLl)

TERRENCS, SON Terrenys del terme de Muro. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1708. (M)

TERRENO, EL Barri del terme de Palma, situat entre Son Alegre, la Bonanova i Son Armadans. El 1995, ocupava una superfície urbana de 43,66 ha i tenia (1993) una població de 3.735 habitants de dret. Durant l'edat mitjana, els terrenys de la zona pertanyien al castell de Bellver. El seu governador gaudia de les pastures i de la caça existent a la contrada i, a canvi, tenia obligació de netejar el bosc. Els terrenys esmentats eren sotmesos a un cens de 75 lliures mallorquines, que eren recaptades per la cartoixa de Valldemossa, els priors de la qual foren (entre 1408 i 1717) els governadors del castell. El s XVII, s'hi bastí un llatzaret, conegut com sa Quarantena. En aquell segle hi havia unes pedreres que s'empraven per subministrar materials per a la construcció del port de Palma. El 1777, s'hi edificà el primer habitatge, que pertanyia a l'artista Cristòfol Vilella. El 1784, ja s'hi documentava la possessió anomenada el Terreno, propietat del cardenal Antoni Despuig Dameto. El 1805, se n'inicià el procés d'edificació. El 1821, Palma es va veure afectada per la pesta i aquest fet provocà la creació de diversos campaments fora de la ciutat per acollir la gent que escapava de l'epidèmia. Aleshores, a la zona s'hi instal·là un campament de barraques, per la qual cosa es talà un gran nombre de pins i això provocà la quasi desforestació del bosc de Bellver. Arran d'un moviment sísmic que afectà (1835) Palma, es repetí l'èxode de ciutadans, que ocuparen de bell nou les barraques construïdes el 1821. La Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País intentà (1835) urbanitzar la zona, tot i que sembla que el projecte no va prosperar. El decenni de 1850, Joan Robert, propietari de la finca el Terreno, parcel·là la possessió. El 1859, el Ministeri de la Guerra donà permisos per edificar a la zona. Destaca el que concedí a Miquel Bonafè per bastir-hi 34 cases. Poste-

↓ El Terreno, carrer de Joan Miró

↑ El Terreno, escola de Natzaret

riorment, la família Robert parcel·là la resta de la possessió i va vendre part del bosc de Bellver, fet que en provocà la progressiva urbanització, sobretot com una zona d'estiueig i esbarjo, per part de la burgesia palmesana. El 1887, hi havia 343 habitatges, la majoria dels quals eren d'una sola planta. Entre 1894 i 1909, s'hi donà un significatiu creixement urbà. El 1910, el barri ja estava consolidat pel que fa a l'estructura urbana. El procés urbanístic es va veure afavorit per la proximitat de Palma, les bones condicions per a l'adquisició dels terrenys arran del desmembrament del Reial Patrimoni, l'establiment del Terreno i d'altres possessions i per l'existència d'una bona xarxa de camins als seus voltants. El decenni de 1920, s'hi va establir una significativa colònia estrangera, majoritàriament, d'anglesos. Entre 1930 i 1936, s'incrementà la presència de residents estrangers, però aquesta tendència es trencà a causa de la Guerra Civil (1936-39). Durant aquest període es convertí en un barri residencial. El col·lectiu de palmesans que fins aleshores hi estiuejava s'hi establí de manera permanent. Aquest procés fou afavorit pels bombardejos de Palma per part de l'aviació republicana. Aleshores, es bastí un conjunt de cases d'estil neocolonial. El 1910, s'hi edificà el primer hotel, el Victòria. El 1923, s'inaugurà l'hotel Mediterráneo. El 1930, hi havia tres establiments hotelers i el 1935 n'hi havia catorze. La Guerra Civil provocà el tancament de diversos locals turístics. El 1940, només quedaven quatre hotels. El barri es va veure afectat pel boom turístic i, entre 1950 i 1962, s'hi bastiren 31 establiments hotelers. Aleshores, també s'hi obrí un nombre significatiu de botigues i bars. Els decennis de 1920 i 1930, es convertí en zona d'esbarjo i vida nocturna. Des de 1960, s'hi concentra un gran nombre de sales de festes. Al final del decenni de 1980, aquesta activitat de l'oferta complementària entrà en decadència (vegeu *Gomila, plaça d'en)*. El 1995, tenia 165 bars i 60 restaurants, a més hi havia, aproximadament, vuit hotels amb 1.418 places. Pel que fa al moviment obrer, el 1899 hi havia una societat republicana. Entre 1919 i 1921, hi ha documentada una agrupació del Sindicat de Picapedrers de Mallorca, que arribà a tenir 51 afiliats. Quant a la indústria, entre 1942 i 1969, hi hagué l'empresa Astilleros Palma, que tenia les drassanes a l'antiga pedrera de la zona. Respecte a la vida religiosa, entre els s XVII-XVIII s'hi erigí un monòlit per commemorar l'aparició de la Mare de Déu a sant Alonso Rodríguez, que segons la tradició es produí al bosc de Bellver. El 1877, Francesc Cotoner Chacón, marquès d'Ariany, demanà al rei Alfons XII permís per bastir al mateix lloc un oratori. La construcció del temple s'inicià devers 1880. Posteriorment, les obres foren interrompudes, per la qual cosa el 1883 es féu una col·lecta popular per poder acabar l'oratori. El 1885, se'n finalitzà la construcció. A l'inici del decenni de 1980 la capella restava abandonada. El 1986, el rector de la parròquia de Nostra Senyora de la Salut inicià les gestions per restaurar l'oratori. El 1987, l'Ajuntament de Palma, a qui s'atribuïa la titularitat de l'edifici des de 1931, en va aprovar la restauració. Les obres de rehabilitació finalitzaren el 1989. Hi destaquen les pintures sobre la vida de sant Alonso Rodríguez, del religiós Sebastià Gallès i el grup escultòric de la Mare de Déu, l'infant Jesús i sant Alonso Rodríguez, de l'escultor Guillem Galmés. A la segona meitat del s XIX s'iniciaren les obres de l'església de la Mare de Déu de la Salut, que es varen concloure el 1871.

↓ El Terreno, col·legi públic Màxim Alomar Josa

↑ El Terreno, col·legi de La Immaculada

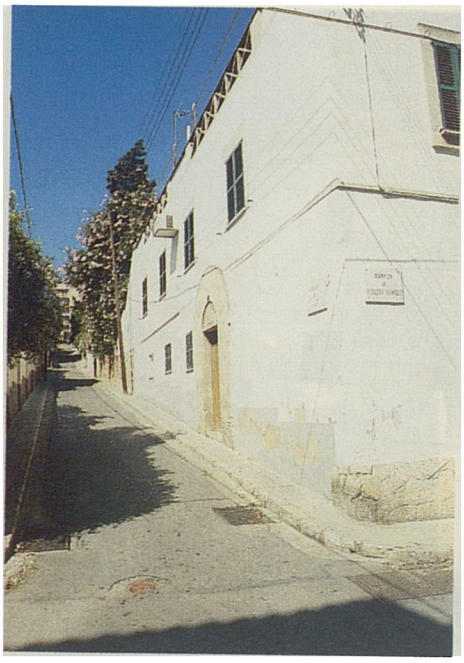
El mateix any, fou declarada vicaria filial de la parròquia de Santa Creu i el 1913, de la de Gènova. El 1926, el temple va esser ampliat segons el projecte de l'arquitecte Guillem Forteza. El 1934, fou erigit en parròquia. El 1965, es produí la segmentació del districte parroquial en crear-se la parròquia de Sant Pere Claver, de Portopí. Hi destaquen el retaule de la Mare de Déu del Carme, el de Sant Antoni de Pàdua i el Sant Crist de les Ànimes —que procedeixen de l'antiga església de Sant Nicolauet Vell, de la plaça del Rosari—. També hi destaca la talla de la Mare de Déu de la Salut, de tradició romànica, que prové de l'oratori de Sant Nicolauet, de Portopí. Així mateix, hi ha la talla de sant Alonso Rodríguez, que és obra de l'escultor Tomàs Vila. Respecte a les congregacions religioses, entre 1904 i 1976 hi va haver una comunitat de monges de la Caritat. Quan va esser clausurat el convent, un grup d'aquestes religioses passà (fins a 1994) a la Institució Natzaret. Des de 1934 hi ha l'institut de dret pontifici Institut Secular Aliança en Jesús per Maria, que des de 1956 hi té un oratori propi. Entre 1925 i 1966, hi tengué la seu l'*Església Anglicana* (←). El 1979, s'hi instal·là l'Església Sueca de confessió luterana, que té la seu a l'avinguda de Joan Miró. El temple pertany a la Svenska Kyrhan i Utlandet —SKUT—. Dóna atenció religiosa als residents i turistes escandinaus. L'esmentat temple també acull un centre cultural, on assagen tres corals i un grup teatral, integrats per fidels d'aquesta Església. Des de 1922, la barriada té aigua corrent i des de 1934 hi ha xarxa de clavegueram. Respecte als transports, el 1890 s'inaugurà la línia del tramvia de tracció animal, que el 1916 fou substituïda per la dels tramvies elèctrics. Entre 1954 i 1955 es creà la línia d'autobús. El 1995, hi havia dues apotecaries. Pel que fa als serveis, el 1924, s'hi instal·là la institució *Natzaret* (←). El 1933, l'Ajuntament de Palma habilità l'antic edifici del llatzaret per fer-hi colònies infantils de manera semipermanent. El 1934, s'hi inicià aquesta activitat, que cesà el 1936. Càritas Diocesana hi creà (1980) l'alberg Oscar Romero, situat al carrer de Ramon Servera Moyà, a l'antic convent de les monges de la Caritat. L'alberg acollia (1980-91) joves marginats i era gestionat per l'Obra d'Integració Social —Obinso—. L'esmentat edifici fou (1987-94) centre d'acollida del Projecte Home Balears i és dedicat, des de 1995, al programa de suport d'aquesta comunitat terapèutica. Pel que fa a l'educació, el 1904 les monges de la Caritat obriren una casa-bressol, que sembla que es convertí (1918) en el col·legi Sant Vicent de Paül, regentat per l'esmentada congregació. El 1976, el centre tancà. El 1924, la Institució Natzaret creà una escola per als infants que acollia. El 1944, es convertí en un centre oficial, com a escola unitària. El 1957, assolí la categoria d'Escola Nacional Graduada. El 1992, el centre educatiu desaparegué. El 1933, s'inicià la construcció d'una escola unitària de caràcter municipal. El 1942, mossèn Bartomeu Bosch Sansó i els germans Fernández Bosch fundaren el col·legi La Immaculada. Inicialment se situà al carrer de Josep Villalonga i el 1951 es traslladà a la seu definitiva, al carrer de Robert Graves. Entre 1958 i 1975 es dedicà a l'ensenyança secundària. El 1995, s'hi feien cursos d'Educació Infantil i Educació Primària. Tenia (1995) onze aules i 320 alumnes. El 1951, s'inaugurà l'Escola Parroquial, que desaparegué entre 1970 i 1980. La Institució Natzaret hi creà (1956) un taller impremta-escola. El prevere Pere J Gili hi obrí

↓ El Terreno, església parroquial

↑ El Terreno, Hostal Corona

↑ El Terreno, casa-bressol

(1956) el col·legi Sant Lluís Gonzaga, al carrer de Josep Villalonga. El 1996, el centre tancà. El 1976, es fundà el col·legi públic Màxim Alomar Josa, que es troba al carrer de Robert Graves. Integrà les antigues escoles unitàries de nins i nines que hi havia al carrer del Tinent Mulet i l'escola graduada del carrer de Calvo Sotelo. El 1995, s'hi impartien classes d'Educació Infantil, Educació Primària i Educació General Bàsica —EGB—. Tenia (1995) nou aules i devers 180 alumnes. L'Associació Cultural Francesa a Balears hi fundà (1975) el Col·legi Francès de Palma, situat al carrer del Soldat Marroig. El curs 1994-95 s'hi feien classes d'Educació Infantil, Educació Primària i Secundària i Curs d'Orientació Universitària. L'ensenyament es fa en francès. El 1995, tenia 275 alumnes matriculats i catorze aules. El 1994, s'hi traslladà el centre d'aprenentatge de nins autistes Gaspar Hauser, que és situat al carrer de Josep Villalonga. En relació a les associacions culturals, devers els anys 20 es creà la Societat Instructiva Bellver, que tenia una companyia de teatre. El 1932, es fundà un grup del Partit Nacional Socialista Alemany —NSDAP—, que va esser promogut per la colònia alemanya. Heribert Boyer n'era el president i tenia la seu al carrer del Dos de Maig. El grup tenia com a objectiu informar sobre la vida cultural, artística i política d'Alemanya. El 1954, s'instal·là al barri el Club Britànic, que inicialment se situà al carrer del Bosc. Posteriorment, passà al carrer de Calvo Sotelo —avinguda de Joan Miró— i des de 1977 té la seu al carrer del Soldat Marroig. El centre és emprat per a l'esplai de residents anglesos, majoritàriament jubilats. El 1995, tenia aproximadament 200 socis. El 1975, es creà el club Xibiu, promogut pel vicari Antoni Cano. Duia a terme diverses activitats, entre les quals destaca la recuperació de les festes patronals de la barriada. Al seu si sorgiren el grup musical Generación i un equip de bàsquet masculi. El club desaparegué el 1982. Quant als esports, entre 1939 i 1971 hi hagué el Club Natació Palma. El 1959, es creà l'equip de bàsquet El Terreno, que, devers el decenni de 1960 canvià el nom pel de Terreno JADYC. En aquella època, promogué un grup teatral, que representà diverses obres a la sala Regina. Al final dels anys 60, passà a denominar-se JADYC i organitzà un equip femení. El club desaparegué el 1973. Pel que fa als equipaments culturals, el 1952, s'inaugurà el saló Regina, el titular del qual era la parròquia. La sala era emprada, principalment, com a cinema i tancà devers 1985. El 1995, s'hi obrí la biblioteca pública, al carrer del Nigul. Hi ha l'Associació de Veïns Bellver (1974). La festa patronal és dia 8 de setembre, en honor a la Mare de Déu de la Salut. Hi han residit personatges com el religiós Antoni Despuig Dameto; els escriptors Rubén Darío, Anthony Kerrigan, Georges Bernanos, Pere Capellà —Mingo Revulgo—, George Bernard Shaw, Ernest Maria Dethorey, Camilo José Cela, Carlos Garrido, i les escriptores Gertrude Stein i Alice B Toklas; l'escriptor i polític Gabriel Alomar Villalonga; els pintors Cristòfol Vilella, Santiago Rusiñol, Joaquim Mir, William E Cook, Ioannes Saridakis, Francisco Bernareggi, Josep Costa —Picarol—, Pere Quetglas —Xam—, Richt Miller, Alexis Macedonski, Gaspar Terrassa i Pau Fornés i el músic Joan Maria Thomàs; el militar Ramon Franco, i l'esportista Miquel Bover. (JMB)

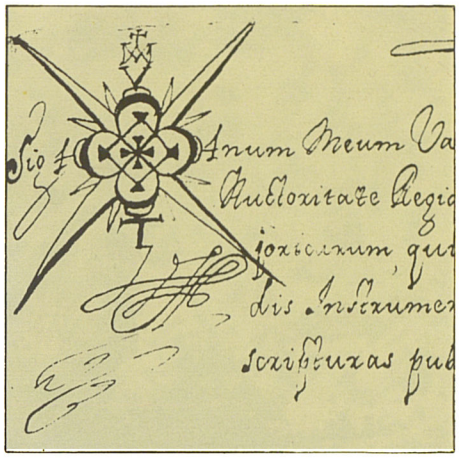
TERRER, ES Indret de la costa del terme d'Andratx, situat entre la costa des Grecs i la punta Caragola. ■ Al terme de Palma, situat en es Jonquet, a la part de la mar. (M)

↓ El Terreno, Club Britànic

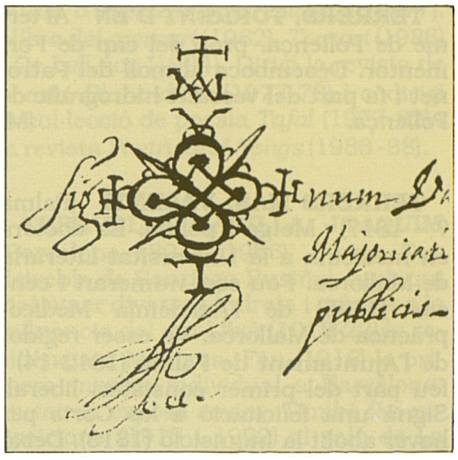

TERRER ROIG, ES Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre la punta des Baus i cala Figuereta. (M)

TERRERS Família notarial documentada a Mallorca els s XV-XVIII. **Martí Terrers** (Palma s XV - ~1513) exercí el notariat a Palma. Llegà 79 protocols (1464-1513) fonamentals per a l'estudi de Mallorca a la segona meitat del s XV. **Valentí Terrers Rosselló —Major—** (Palma s XVII - 1705) accedí al notariat (1666) a Palma, on exercí. Llegà 23 protocols (1666-1705). Contenen dades d'interès sobre Alcúdia, Campanet i Santa Margalida i sobre les famílies Burgues-Safortesa, Descatlar, Desclapers, Gastinell, Pacs, Palou de Coma-sema, Sureda, Trullols, Vallès i Verí. Són una font fonamental per a l'estudi de les activitats corsàries i comercials, particularment de la ruta marítima Palma-Amsterdam, i s'hi documenta el naufragi (1681) de quatre naus holandeses a la costa de Menorca. Fou notari dels gremis de carnissers, corders, esparters i picapedrers, de Mallorca. Redactà actes d'establiments a Capdepera (Son Guiscafrè i Lloseta) i contractes de possessions i rafals de Calvià (Son Alfonso), Campanet (s'Alqueria), Esporles (Bunyolí), Felanitx (cavalleria de Pacs), Inca (Son Vivot), Lloseta (s'Estorell), Maria de la Salut (es Pujol), Palma (hortes del comte de Savellà i Son Rabassa), Puigpunyent (Galatzó) i Santa Margalida (cavalleries del comte de Formiguera i es Reboster). Fou home de confiança del virrei de Mallorca, Juan Francisco Cebrián, comte de Fuenclara i senyor d'Albalate del Cinca; del senyor Ramon Burgues-Safortesa, comte de Santa Maria de Formiguera, i del senyor Joan de Pacs, comte de Savellà. Es casà amb Jerònia Pasqual Riutort, filla del notari Felip Pasqual, de s'Alqueria (Campanet), que li aportà un dot de 1.000 lliures, i enllaçà així amb la família notarial dels *Pasqual* (←). D'exaltada religiositat, es donà (1670) en esclau perpetu de la Verge Maria. Treballà per al convent de Sant Domingo (Palma) i per al col·legi de Nostra Senyora de Lluc. Estretament relacionat amb els cercles de la Inquisició de Mallorca, participà activament en la persecució dels descendents dels jueus conversos mallorquins, que culminà en l'acte de fe de 1691 i la marginació social de la minoria xueta. El seu fill, **Bartomeu Terrers Pasqual** (Palma s XVII - XVIII), prevere beneficiat a la Seu de Mallorca i doctor en teologia, accedí al notariat i exercí a Palma. Se'n conserven només alguns plecs de testaments (1718-33).

↑ Signatura de Valentí Terrers Rosselló

↑ Signatura de Valentí Terrers Pasqual

Un altre fill, **Valentí Terrers Pasqual —Menor—** (Palma 1675 - 1769), fou escrivent del Reial Patrimoni i accedí al notariat (1698) a Palma, on tengué la casa i la notaria davant la sala dels moliners de vent, a la parròquia de Santa Eulàlia. Llegà devuit protocols (1698-1794). Són d'extraordinari interès per a l'estudi dels mercaders i patrons i de les activitats comercials i corsàries a la Mallorca de la primera meitat del s XVIII. Contenen dades sobre les famílies Ballester, Burgues-Safortesa i Costurer. Llegà un volum (1708-15) de compres de censos del Reial Patrimoni durant la Guerra de Successió. Va documentar l'encàrrec (1718) fet a l'escultor Joan Deià per bastir el retaule de Sant Francesc de Paula, del convent de la Soledat (Santa Maria del Camí). És autor de l'*Inventari de l'Arxiu de la Cúria de la Porció Temporal de la Seu* (1733), de gran interès històric. Capbrevà (1733) els alous del comte de Formiguera sobre terres i cases de Capdepera. Redactà contractes relatius a possessions, rafals i molins de Campos (Son Coves), Felanitx (Son Barceló), Manacor (Son Fangos), Palma (ses Figueres Baixes i els molins d'en Castelló i des Lledoners), Pollença (Son Grua), Porreres (Son Godai) i Santanyí (Calonge o Vallbona). Fou home de confiança del senyor Josep de Boixadors i Sureda de Santmartí i del senyor Tomàs Burgues-Safortesa i Berga. Fill també del notari Valentí Terrers —Major— fou **Felip Terrers Pasqual** (Palma s XVII - 1751). Accedí a la condició de notari públic (1716) i apostòlic (1717) a Palma, on tengué la casa i la notaria al carrer de Monti-sion. Llegà 23 protocols (1716-51). Contenen dades de les famílies Abri-Descatlar, Andreu, Bordils, Dameto, Ferrandell, Ferrer de Santjordi, Güells i Poderós. Ben relacionat amb els cercles eclesiàstics, fou notari dels canonges de la Seu i documentà l'acord (1724) entre la comtessa de Formiguera i el capítol de la Seu sobre el fideïcomís del comte de Formiguera. Redactà el contracte (1724) signat per l'orguener català Josep Boscà per fer l'orgue nou de l'església de Santa Eulàlia. És autor de les capbrevacions de Campanet (1723-35) dels alous que hi tenia el senyor Macià-Vicenç Ferrer de Santjordi, ciutadà. Elaborà actes relatives a possessions i rafals d'Artà (Canyamel), Campos (s'Alqueria Fosca), Felanitx (Son Mallol), Inca (Son Bordils), Montuïri (Son Picornell), Palma (el rafal des Carnisser, ses Figueres Baixes, Son Godí o Son Peretó, l'hort d'en Petro, es Pont de Sant Magí, el rafal d'en Vaquer i Son Vida), Petra (Sant Martí de Lanzell i sa Moleta), Porreres (Binibeda i es Moreis), Santa Margalida (sa Torre), Sant Joan (Albadallet, Son Font i el rafal Cremat), Sóller (Son Angelats i sa Casa Nova) i Valldemossa (Son Homar i Son Morro). Es casà amb Antònia Calafat. Fill d'ambdós fou Valentí Terrers Calafat (Palma s XVIII) doctor en ambdós drets. Els Terrers tenien el sepulcre familiar a la capella del Roser, a l'església del convent de Sant Domingo, de Palma. (DF)

TERRERS, ELS Terrenys del terme de Porreres. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1578. (M)

TERRERS, ES Terrenys del terme d'Inca, estesos entre Son Puig, ses Quatre Quarterades, la vinya des Govern i l'olivar de can Ripoll. (M)

TERRERS, PUNTA DES Indret de la costa del terme de Calvià, situat entre cala Portals Nous i l'illa d'en Sales. (M)

TERRERS, TORRENT D'EN Al terme de Pollença, prop del cap de Formentor. Desemboca al moll del Patronet i fa part del vessant hidrogràfic de Pollença. (M)

TERRERS MAS, VALENTÍ (Palma ? - 1817) Metge i polític. Es doctorà en medicina a la Universitat Literària de Mallorca. Fou soci numerari i censor (1795) de l'Acadèmia Mèdicopràctica de Mallorca. Va esser regidor de l'Ajuntament de Palma (1812-14) i féu part del primer consistori liberal. Signà una felicitació a les Corts per haver abolit la Inquisició (1813). Deixà inèdits diversos estudis sobre les febres a Mallorca.

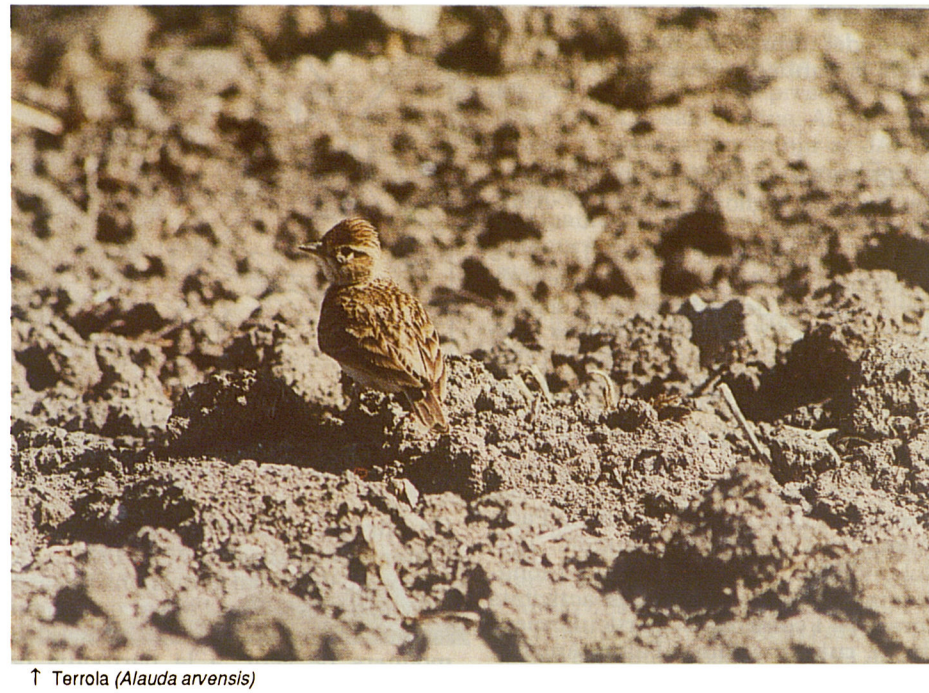
TERRERS SANXO, ANTONI (Mallorca s XVIII - Menorca 1830) Metge. Es doctorà en medicina (1795) a la Universitat Literària de Mallorca. Va esser soci numerari de l'Acadèmia Mèdicopràctica de Mallorca i metge major de l'Hospital Militar de Maó. D'ideologia liberal, signà la felicitació a les Corts per l'abolició del tribunal de la Inquisició (1813). El 1829, era vocal de la Subdelegació de Medicina i Cirurgia de Balears. Deixà inèdita una memòria on sol·licitava que s'establís a Mallorca una càtedra de medicina clínica. (PF)

TERRERS SANXO, VALENTÍ (Mallorca s XVIII - XIX) Polític. Es doctorà en dret a la Universitat Literària de Mallorca. Va esser membre de la Junta de Govern de Balears (1809) i integrant destacat del liberalisme mallorquí. Fou redactor de *La Aurora Patriótica Mallorquina* i membre de la Junta de Censura de la Impremta (1813), durant el període constitucional. A causa de la restauració absolutista fou processat i condemnat per liberal (1814). El 1820, durant el Trienni Liberal, es destacà com a constitucionalista exaltat i patí represàlies amb motiu de la segona restauració (1824). El 1828, li fou revalidat el títol d'advocat. (PF)

TERRES, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre s'Estelrica, Son Regalat, Son Ramon i Algaire. (M)

TERRES, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre cala Roja i la punta des Pi. (M)

TERRES, SES Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre Son Figuera, Son Catiuet, ses Terretes i Son Ullastre. (M)

↑ Terrola *(Alauda arvensis)*

TERRES GENOVARDES, SES Antic rafal del terme d'Artà. El 1662, era del senyor Gregori Garcia, que l'havia adquirit de la Cúria del Reial Patrimoni. De 60 quarterades, tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. (DF)

TERRETA, CAN Terrenys del terme de Sóller. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1789. (M)

TERRETES, SES Possessió del terme d'Artà, situada entre ses Terres, can Mosson, Son Morral i Son Ribot. El 1818, pertanyia a Pere Guiscafrè. De 17 quarterades, tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i lleguminoses. El 1953, era d'Antoni Lliteres Ferrer. (DF/M)

TERRINGO, CAN Propietat rústica del terme de ses Salines, situada entre can Burguera, cas Perets, el rafal Palla i Son Cosina. (M)

TERROL, CLOT D'EN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre sa Carbona, la clova de n'Oleo, Son Pajulí i Son Caminals. (M)

TERROLA *(Alauda arvensis)* Ocell passeriforme de la família dels alàudids. Sol fer 18 cm de longitud. Té les parts inferiors de color gris i les superiors, terrós clar amb franges més fosques. El bec és fi i té una cella clara damunt l'ull i una petita cresta al cap. Les plomes exteriors de la coa són clares. Sol caminar acotat i rarament es posa als arbres. Vola de manera ondulant, i alterna els vols batuts i els planats amb caigudes amb les ales plegades. És molt típic d'aquesta espècie que canti mentre vola, fins i tot a l'hivern. Cria pràcticament a tot Europa, però a Mallorca només es veu a l'hivern i en migració als camps de conreu i espais oberts, on menja llavors i insectes. És freqüent veure esbarts de vegades molt nombrosos. És una espècie protegida. (JSA)

TERROLA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre es Cuitor, can Cirerol, ca s'Escolà i can Canet. ■ Al terme de Santa Margalida, situada entre es Antigons, can Biel, can Telm i Son Morro. (M)

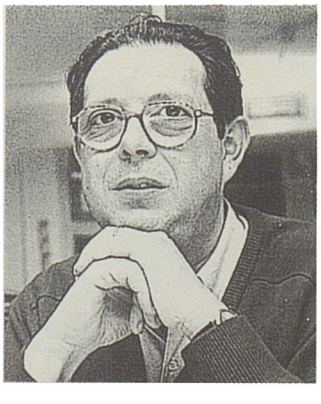
TERROLA, SON Terrenys del terme de Santa Margalida, estesos entre ses Variandes, s'Estanyol, el camp d'en Serra i Son Fullós. ■ Al terme de Sineu. De l'existència d'aquest topònim, n'hi ha notícies per documentació datada el s XVIII. (M)

TERROLOT *(Calandrella brachydactila)* Ocell passeriforme de la fa-

↑ Terrolot *(Calandrella brachydactila)*

mília dels alàudids. Fa devers 14 cm de longitud. És d'aspecte arrodonit, amb les parts superiors tacades de color terrós i el pit i les parts inferiors blanquinoses. Els exemplars adults tenen una taca petita de color fosc al coll. La coa és obscura, amb les plomes externes de color blanc. Viu en camps oberts i conrats. Fa el niu en terra, amb arrels, branques petites, llana, plomes i altres materials semblants. Pon de tres a cinc ous i fa una segona posta al començament de l'estiu. A la primavera, canta mentre fa el seu vol, baix i ondulant, sobre el niu. L'espècie és comuna a Mallorca durant l'època de reproducció i l'hivern emigra al nord d'Àfrica. Cria a tota la conca Mediterrània, al sud de Rússia i a l'Àsia Menor. És protegit per la llei. (JSA)

← Àngel Terrón Homar

TERRÓN HOMAR, ÀNGEL (Coll d'en Rabassa, Palma 1953) Químic i poeta. Es llicencià (1977) i es doctorà (1982) en ciències químiques a la Universitat de les Illes Balears. Féu (1985) estudis postdoctorals a l'Imperial College, de Londres. Des de 1986, és professor titular a la Universitat de les Illes Balears. Ha centrat la investigació en la bioinorgànica i, en concret, en la interacció d'ions metàl·lics amb nucleòtids, aminoàcids i pèptids. Part dels seus estudis s'han publicat a revistes especialitzades, com *Inorganic Chemistry*, *European Journal of Biochemistry*, *Revista de Ciència* i *Transition Metal Chemistry*, entre d'altres. Ha participat en els llibres *Menorca en la historia de la sanidad. El doctor Orfila, toxicología y medicina legal. El lazareto* (1987) i *Handbook Nucleobase Complexe* (editat en dos volums, 1990 i 1992). En el terreny de la poesia, s'ha decantat per una temàtica bàsicament científica i és autor d'*Iniciació a la química* (1977), *Llibre del mercuri* (1982), *Ternari* (1986) i *De bell nou* (1994). Dirigí la revista de poesia *Blanc d'Ou* (1977-78) i codirigí la col·lecció de poesia *Tafal* (1977-82) i la revista *Poetry and Songs* (1986-88).

TERRUELLA MATILLA, JOAQUIM (Barcelona 1891 - 1956) Pintor. Fou deixeble de Santiago Rusiñol, amb qui viatjà per diversos indrets i gràcies a la influència del qual fixà (1918-22) la residència a Mallorca. Féu (1916) la primera mostra individual a Barcelona, ciutat on exposà sovint. També féu exposicions (1918 i 1922) al saló de La Veda, de Palma, a Madrid, a Saragossa, a Bordeus (França) i a París. A la seva obra, plasmà bàsicament una temàtica paisatgística i taurina d'estil modernista. El 1985, li fou dedicada una exposició antològica a la galeria Gothsland de Barcelona. A Mallorca, hi ha obra seva a ses Voltes.

TERTÚLIA Publicació d'informació local, editada, del 1988 al 1989, a ses Salines pel Club Cantó Sud '88. Tenia seccions d'opinió, economia, esports, cultura i gastronomia. En fou director Sebastià Portell Bonet. La periodicitat era irregular i en sortiren dotze números. Es redactava íntegrament en català.

TERTÚLIA, LA Societat recreativa. Tenia la seu al carrer del Call, de Palma, i era dirigida per Jeroni Ribera. El moment de màxima activitat fou entre 1869 i 1870, en què s'hi feren representacions dramàtiques. Desaparegué el 1877. Posteriorment, esdevengué la seu del Cercle d'Obrers Catòlics.

→ Joaquim Terruella Matilla, *Cal Patró*

EL PROGRESO,

PERIODICO MONARQUICO DEMOCRATICO

CORTES

↑ *El Progreso*, impulsat per la Tertúlia del Progrés

↑ Can Tes (Sóller)

TERTÚLIA DEL PROGRÉS Grup polític liberal progressista. Va sorgir a Palma, el gener de 1869, d'una escissió de la *Conciliació Liberal* (←). Era partidari de la Revolució de Setembre de 1868 i s'oposava a la presència de peninsulars en les candidatures a diputats. Precisament fou la inclusió de Carlos Navarro com a candidat a diputat, per exigència del Govern de Madrid, el fet que motivà la seva ruptura amb la Conciliació Liberal. De fet, el debat sobre la necessitat o no que els representants escollits per Mallorca fossin mallorquins fou una constant a la segona meitat del s XIX i principi del XX. A les eleccions a Corts de gener de 1869, aconseguí un diputat, Marià de Quintana Ramon. En aquella època, n'era president Francesc Socies i secretari, Lluís Canet. Aviat controlà les principals institucions mallorquines i es va adscriure al radicalisme de Manuel Ruiz Zorrilla. El maig de 1870, el governador civil intentà, infructuosament, que es tornàs unir a la Conciliació Liberal, ja que ambdós grups eren partidaris del Govern. Devers 1872, impulsà el *Partit Progressista Democràtic Radical* (←), amb Marià de Quintana com a president i Joan Palou i Coll com a vicepresident. S'aproximà al republicanisme federal, que l'eclipsà quan es proclamà la Primera República. El 1873, n'era president Sebastià Domenge i secretari, Manuel L Rico Colom. Aquell mateix any s'adherí al projecte del Govern per abolir l'esclavatge a Puerto Rico. A la seva seu, a més d'actes polítics, també s'hi organitzaven activitats culturals. Impulsà la publicació dels diaris *El Progreso* (←) i *El Eco de Mallorca* (←). Desaparegué aproximadament el 1874, quan es produí la Restauració borbònica. (AM)

TES, CAN Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre Moleta de ca s'Hereu, el torrent de s'Argentera, can Joi i can Repic. ■ Al mateix terme, entre can Palles, can Jeroni Gros, el camí des Rost i es Montreals. (M)

TESA, PLA DE NA Al terme d'Alcúdia, situat entre la coma de s'Egua, el torrent de ses Fontanelles, sa Falguera i el coll des Hams. ■ Al terme de Marratxí, vegeu *Pla de na Tesa*. (M)

TESTIMONIS DE JEHOVÀ Organització religiosa cristiana creada als Estats Units d'Amèrica, el 1870, per Charles Taze Russell. Inicialment, els seus membres eren denominats 'estudiants de la Bíblia' fins que, el 1931, adoptaren el nom de 'Testimonis de Jehovà'. El 1881, constituïren, a Pennsilvània, l'entitat internacional Zion's Watch Tower Tract Society, actualment coneguda com a Watch Tower Bible and Tract Society of Penn. Amb el temps, s'han anat establint sucursals de les oficines centrals a nombrosos països. Parteixen de l'acceptació de la Bíblia com a única font de revelació, de la qual extreuen la seva doctrina. Prediquen que l'arribada de la fi del món suposarà el triomf del regne de Crist, governat per ell i per 144.000 cristians fidels elegits. Alhora, rebutgen la creença en l'infern i en la Trinitat. Una de les actituds que ha causat més polèmica és el refús de les transfusions sanguínies, al·legant l'obediència a alguns passatges de la Bíblia. Els fidels, distribuïts en diferents congregacions, es reuneixen a uns locals anomenats 'sales del regne'. El 1995, el nombre total de membres actius superava els cinc milions, repartits en 78.000 congregacions per 232 països. En relació a Mallorca, consta que la seva incorporació es remunta al voltant

↓ Seu de reunions dels Testimonis de Jehovà

de 1925, encara que d'una manera un tant aïllada. Fins al 1936, emeteren algunes conferències radiofòniques i distribuïren impresos i revistes per tota l'Illa. Amb l'esclat de la Guerra Civil (1936), aquesta organització fou prohibida i interrompé les seves activitats fins que, el 1949, es formà un grup de predicadors. Tanmateix, durant el franquisme fou molt perseguida i, de fet, no es va legalitzar fins a 1970. El 1995, hi havia, a l'arxipèlag balear, 22 sales del regne, una sala d'assemblees, 27 congregacions i el nombre de membres i simpatitzants sobrepassava els 4.000.

TETÈ, CAN Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Puigderrós de Baix, cas Bril, Son Granada de Baix i can Barbarà. ■ Al terme de Palma, entre can Senyora, can Cotó, l'hort de s'Aranjassa i el nucli urbà de s'Aranjassa. (M)

TETÈ, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Cardell, es Barracons, la barraca d'en Costella i el tancat de n'Hereu. El s XVIII, tenia de 500 a 600 quarterades i abans d'esser dividida en Son Tetè i Son Cardell, era anomenada alqueria d'en Bernat Cardell. (M)

TEUCA, FONT Al terme d'Escorca. Hi ha noticies de la seva existència per documentació datada el 1302. (M)

↑ Sa Teulada (Santa Margalida)

TEULA, FONT DE SA Al terme d'Escorca, a la possessió de l'Ofre, situada entre el barranc de Biniaraix, es Camins Nous i el puig de l'Ofre. (M)

TEULA, NA Indret de la costa del terme de Son Servera, situat entre el cap des Raig i el torrent des Morts. (M)

TEULA, PUIG DE SA De 151 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme de Campanet, prop del torrent de Coanegra o des Guix, entre Monnàber Vell i Son Garau. (M)

TEULA, RACÓ DE SA Indret de la costa del terme de Manacor, anomenat també racó des Còssil, situat entre el racó de s'Olla i cala Varques. (M)

TEULA, SA Elevació de 258 m d'altitud, se situa al terme d'Alcúdia, entre el cap de Menorca i el coll Baix. (M)

↓ Puig de sa Teula (Campanet)

TEULADA, COVA DE SA Cavitat subterrània del terme de Santa Margalida, situada en els terrenys homònims. Consta d'una xarxa de galeries de dimensions modestes, però que totalitzen un desenvolupament horitzontal superior al quilòmetre de recorregut. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TEULADA, SA Possessió del terme de Santa Margalida, situada entre la carretera de Son Serra de Marina, el torrent de Binicaubell i Son Paparreta. Durant el s XV, juntament amb altres possessions de la zona, era propietat de la família d'Antoni Cerdà, ciutadà militar i conseller de Mallorca. En els estims de 1576-78, es valorava en 2.600 lliures. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals i a garrigues. Confrontava amb Son Real, el Corral Serra, Binicaubell i sa Boleda. El 1652, pertanyia al senyor Tomàs de Torrella,

cavaller de l'orde de Calatrava. Confrontava amb Binicaubell, Son Real, Alcudiola i Campfullós. Era una gran propietat, dedicada a conreu de cereals i ramaderia. Hi havia guardes de 300 ovelles, 95 cabres i desset bous. Feia una renda anual de 111 lliures, 40 quarteres de blat, 1 quintar de formatge, dos anyells i dos capons. El 1787, Jeroni de Berard la descrigué com una possessió mitjana, dedicada a producció de blat, amb zones de garriga. El 1863, pertanyia a Josep Dameto i, amb 1.028 quarterades, era la tercera del terme en extensió. Entre els s XIX-XX, s'hi feren nombrosos establiments. El 1997, tenia 40 quarterades i un gran casal, dels s XIX-XX, amb una capella neogòtica. Vora les cases noves, hi ha part de les antigues. Era dedicada a ametlerars. (DF)

TEULADA, TURÓ DE SA De 80 m d'altitud, situat al terme de Santa Margalida, entre s'Estret i el barranc des Pollenci. (M)

TEULADER *(Passer domesticus)* Ocell passeriforme de la família dels plocèids. Fa devers 15 cm de longitud, amb les parts superiors de color terrós i les inferiors grisenques. El mascle té la part superior del cap grisa, les galtes blanques i una taca negra a la gola. Aquesta clapa creix durant la primavera, no perquè mudi el plomatge sinó perquè el desgast de les plomes mostra el negre de davall. Els individus joves i les femelles tenen un plomatge menys vistós. Al final de l'hivern, comença l'època de zel, però no nia fins al mes de maig. Pot fer fins a tres postes de quatre o cinc polls cada any. Fa el niu molt a prop de l'home, a teules, forats de paret, arbres, però sembla que el seu hàbitat natural tradicional eren els petits penya-segats i les terrasses. Per fer el niu, que té sostre i entrada lateral, aprofita tot tipus de material i és freqüent que n'ocupi de fets per altres ocells. És molt sociable i se'l pot veure criant molt a prop uns d'altres. A l'hivern, s'ajunten a dormidors comuns a arbres grans, parets amb heures o qualsevol indret protegit. En terra, es desplaça fent bots petits. S'alimenta de qualsevol deixalla que troba pels carrers i camps de cultiu. A sa Dragonera, s'ha observat que s'hi ha extingit d'ençà que l'illa ha deixat d'esser ocupada per l'home. Probablement això és degut a la desaparició del bestiar, el menjar del qual aprofita. Sembla que a Mallorca no n'hi havia abans de l'arribada de l'home. És sedentari i comú per tot Europa i ha estat introduït a

↑ Teulader *(Passer domesticus)*

gairebé tot el món. Es calcula que hi ha una població mundial de devers 500 milions de teuladers. (JSA)

TEULER Persona que fa teules. Vegeu *gerrer*.

TEULER, ALQUERIA D'EN Al terme de Llucmajor. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1469. (M)

TEULER, CAN Propietat rústica del terme de Santa Margalida, situada entre can Memòria, can Cella, can Cadernera i can Xeroc. ■ Al mateix terme, situada entre can Bastora, Son Forat, Son Terrola i el torrent de Binicaubell. ■ Al terme de Vilafranca de Bonany, entre can Parric, Alcúdia Arrom, la clova des Lladres i Son Pou Vell. (M)

TEULER, CAS Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre ca s'Apotecari Bo, Son Bono Vell, sa Bassota i can Güells. (M)

TEULER, COVA DES A la costa del terme de Capdepera, situada entre el caló d'en Suau i la cala de sa Font. (M)

TEULER, SON Antic rafal del terme de Felanitx. El 1517, pertanyia a Joan Teuler, de la família del qual prengué el nom. Confrontava amb Tresmalles, el terme de Campos, Son Burguera i Binifet. El 1578, era d'Antoni Teuler i fou valorat en 2.560 lliures. El s XVII, era ja dividit entre diversos membres de la família Teuler. El 1656, una de les noves propietats pertanyia a Cristòfol Teuler i confrontava amb Son Obrador Burguera, Son Oliver, Tresmalles i Son Teuler d'en Toni. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals, lleguminoses i lli. Hi havia guardes de 80 ovelles i cinc porcs. El 1670, era de Miquel Teuler. Tenia un molí de sang a les cases i una extensa vinya. Els Teuler tenien la casa pairal a la vila de Felanitx. El 1675, hi havia **Son Teuler d'en Martí**, que confrontava amb Son Teuler. Pertanyia a Martí Vicenç. Tenia cases, amb molí de sang, i 20 quarterades de sementers. S'hi feia conreu de cereals i lleguminoses i hi havia guardes de 33 ovelles, set porcs i nombrós aviram. Els Vicenç —de Son Teuler— tenien la casa pairal al lloc dit es Carrer, a la vila de Felanitx. El 1997, del primitiu rafal en deriven, a més d'altres propietats menors, *Son Teuler Vell* (→) i *Son Teuler Nou* (→). (DF)

TEULERA, LA Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre l'Arboçar, can Sureda de Baix, can Llompart de Baix i el torrent de can Roig. (M)

TEULERA, POU DE SA Al terme de Felanitx, situat entre can Sales, Son Matamoros, Son Ferrandell i es Ermassos. (M)

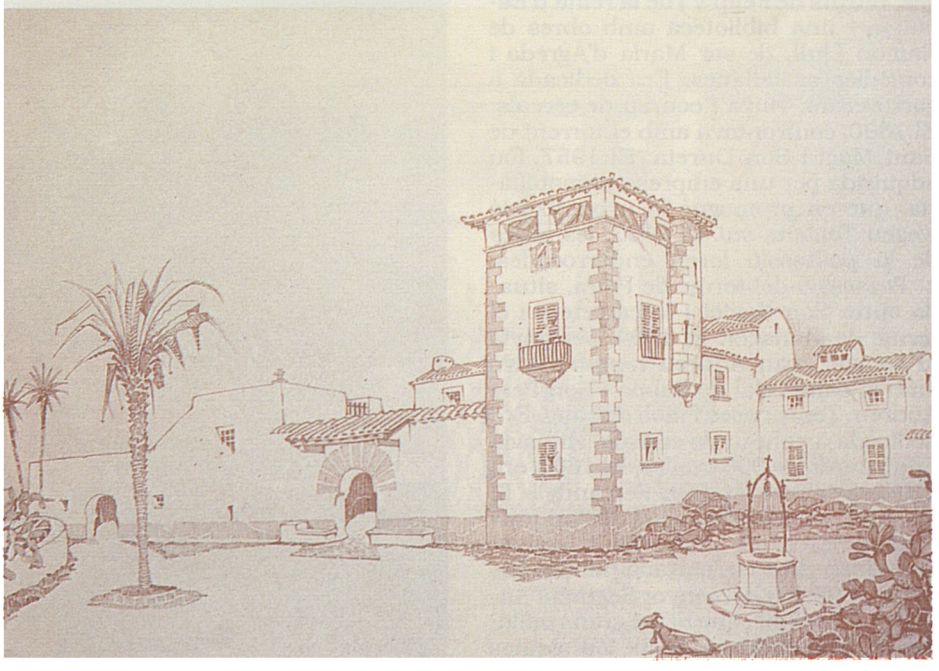
↑ Detall de sa Teulera (Palma)

TEULERA, PUIG DE SA De 197 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Situat al terme d'Estellencs, entre el puig de na Foradada i la punta de Son Serralta. (M)

TEULERA, RAFAL DE LA Al terme de Banyalbufar. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1457. ■ Al terme de Manacor. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1381. (M)

TEULERA, SA Antiga possessió del terme d'Alaró. El 1694, pertanyia al senyor Narcís Santpol, doctor en drets. Tenia cases, amb tafona, celler, alambí, molí de sang i torn de filar seda. Era dedicada a olivars, garroverars, vinya i conreu de cereals i lleguminoses. El 1738, era del senyor Jaume Santpol i s'hi feien obres d'ampliació a les cases, on hi havia una biblioteca de temes religiosos en què figurava el *Llibre dels miracles de Nostra Senyora de Lluc*. El 1761, pertanyia a la senyora Joana Martorell Serra. A les cases hi havia una fusteria. Tenia morers de fulla, per alimentar les cuques de seda que eren criades a les cases, i s'hi conrava el cànem. Hi havia una guarda de 162 ovelles. Els Santpol —de sa Teulera— tenien la casa pairal al Born de Santa Clara, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma, i posada al carrer Nou, a la vila d'Alaró. El s XIX, era ja dividida. El 1997, de la possessió primitiva en deriven *sa Teulera Vella* (→), *sa Teulera Nova* (→), sa Teulera de can Soler i altres propietats menors. ■ Antiga propietat rústica del terme d'Algaida, situada vora el creuer de la carretera de Palma-Manacor i el camí de Muntanya (carretera d'Algaida-Santa Eugènia). Es tracta d'un topònim dels s XX, que substituí l'anterior denominació —s'Hostalet—. Prengué nom d'una teulera que s'hi construí el 1932, promoguda pel solleric Sebastià Mayol Vicens. El seu fill, Bartomeu Mayol, hi treballà de roder i hi desenvolupà una important tasca de confecció de ceràmica popular. Així mateix, s'hi fabricaven teules i revoltons de test, a més de ribells, alfàbies i cossiols, entre d'altres peces. El 1958, Bartomeu Mayol emigrà a Veneçuela i llogà la teulera a una empresa, que va mecanitzar la producció de material de test i la va destinar majoritàriament a la construcció. A Veneçuela, Bartomeu Mayol hi va bastir també una teulera, dita La Balear, dedicada a la confecció d'olles i greixoneres i, sobretot, teules. Al principi del decenni de 1960, es varen adquirir tres quartons dels terrenys veïns, coneguts per s'Hostalet, amb la intenció de bastir-hi una teulera moderna. El 1969, tot plegat fou adquirit per l'empresa Alorda, que hi construí un centre comercial de caràcter turístic. Aquest fet ha motivat que el 1997 el topònim estigui en desús i sigui, progressivament, substituït pel de can Alorda. ■ Antiga possessió del terme de Banyalbufar. El 1676, pertanyia a l'honor Francesc Vic i confrontava amb el camí reial de Banyalbufar a Palma, Son Vic Benet, Son Ferrà, Son Bujosa, Son Bunyola i Son Valentí. Tenia cases, amb un cup i quatre bótes congrenyades. Era dedicada a olivars, vinyes i conreus de cereals i lleguminoses. Tenia extenses garrigues. ■ Propietat rústica del terme de Calvià, situada entre el molí de Santa Ponça, les rotes Velles, s'Ullal i can Mascaró. ■ Al terme de Capdepera, situada entre el puig Seguer, el nucli urbà, can Melis i Sos Fangos. ■ Al terme de Felanitx, entre Son Matamoros, Son Navata Nou, Son Ferrandell i Son Xot. ■ Al mateix terme, entre el puig Gros, can Sull, can Gató i can Nofret. ■ Antic rafal del terme de Fornalutx. El 1669, pertanyia a Jordi Vallespir. Confrontava amb l'olivar d'en Poador i el camí de sa Comuna. Tenia cases i hort. Era dedicat a olivars i a conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. ■ Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Fullana, Son Samar, Son Vent d'en Lluc i Pèrola. És documentada el 1352. ■ Al terme de Marratxí, situada entre can Vic, es Jardí, Son Collell i el camí de n'Olesa. ■ Antic rafal del mateix terme. El 1597, pertanyia a Mateu Serra —Teuler—. Confrontava amb Son Mallol, el rafal de Son Verí, Son Teuler i Son Reiners. Tenia cases i molí de sang. Era dedicat a conreu de cereals, lleguminoses i lli. ■ Antiga possessió del terme de Palma. El s XVI, fou del senyor Pau Puigdorfila. Confrontava amb Son Puigdorfila, Son Muntaner, Son Sureda, Son Sunyer, la garriga del castell de Bellver i Son Dureta. Tenia cases i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. El 1692, pertanyia al senyor Esteve Conrado, mercader, i hi havia una guarda de 350 ovelles. El 1701, era del mateix propietari i tenia casa dels senyors i casa del majoral. La casa dels

↓ Sa Teulera (Palma), dibuix d'Arthur Byne

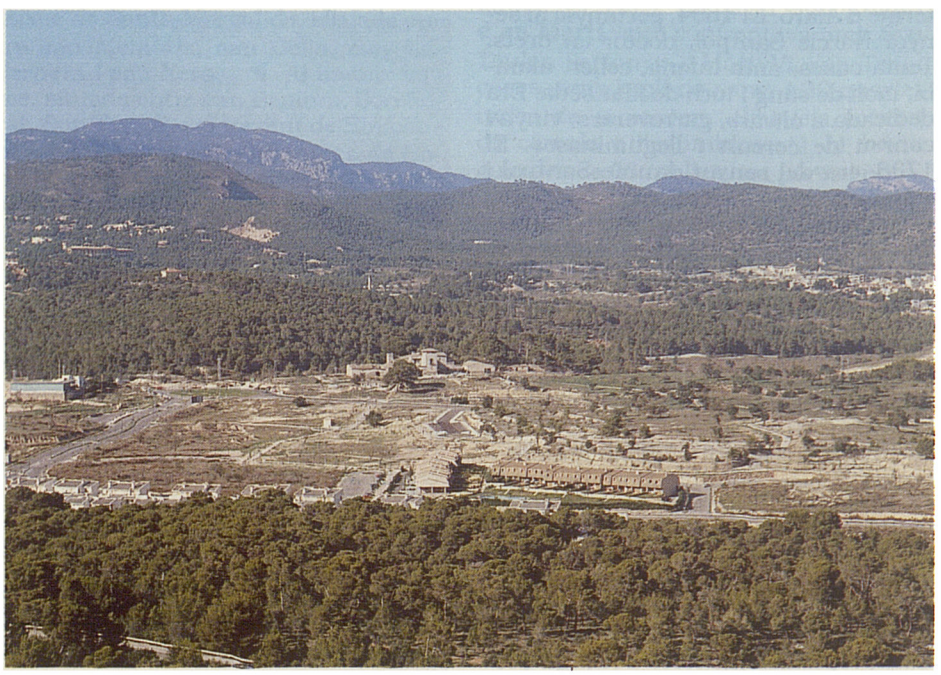

↑ Sa Teulera (Petra)

senyors tenia torre, capella i una nombrosa col·lecció d'olis de temes religiosos i de paisatges de França. Produïa anualment una mitjana de 520 sacs de garroves. Hi havia guardes de 168 ovelles, tretze mules i nombrós aviram. El 1702, fou fideïcomesa pel senyor Esteve Conrado —Major—. En aplicació d'aquest fideïcomís passà al seu fill, el senyor Joan Andreu Conrado, i, després, al seu nét Esteve Conrado Canals —Menor—. El 1717, pertanyia al senyor Joan Andreu Conrado, ciutadà militar i jurat. A les cases hi havia pintures religioses, entre les quals destacava la *Història del fill pròdig*, paisatges, retrats de Felip V i de la reina d'Espanya i una biblioteca amb obres de Ramon Llull, de sor Maria d'Àgreda i comèdies castellanes. Era dedicada a garroverars, vinya i conreu de cereals. El 1890, confrontava amb el torrent de Sant Magí i Son Dureta. El 1957, fou adquirida per una empresa immobiliària, que en promogué la urbanització (vegeu *Teulera, sa*). El 1992, les cases de la possessió foren enderrocades. ■ Possessió del terme de Petra, situada entre Son Noviet i la carretera i el terme de Manacor. El 1594, pertanyia al senyor Joan Andreu i confrontava amb el camí reial de Palma i Son Pere Andreu. Tenia cases i molí de sang. Era dedicada a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 300 ovelles. El 1606, era del senyor Pere Andreu Ferrandell. El s XVII, fou fideïcomesa pel doctor Joan Andreu. El 1703, pertanyia al senyor Pere-Joan Andreu, ciutadà militar. Els 1785-1805, fou del senyor Segimon Andreu i d'Avellone, que hi féu grans millores. Hi plantà figuerals, hi féu síquies de drenatge i hi bastí parets i una boval. El 1804, n'amplià les cases i les dotà d'un nou molí de sang. El 1805, passà al seu fill, el prevere Joan Andreu. Els Andreu tenien la casa pairal al carreró de Can Andreu, de la placeta del Call, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma. ■ Propietat rústica del mateix terme, situada entre Son Dalmau, Son Nero, sa Canova Vella i sa Plana. ■ Al terme de Puigpunyent, situada entre Son Fortesa, Son Lloret, sa Muntanya i sa Cova. ■ Al mateix terme, entre l'hort d'en Bosc, el molí Paperer, Hortalutx i Son Nét. ■ Terrenys del terme de Santa Maria del Camí, estesos entre cas Metge Mates, Son Penjoi, can Cerdó i Son Llaüt. ■ Al terme de Santanyí, entre Son Ponç Vell, Son Ponç de la Marina, el nucli urbà de s'Alqueria Blanca i es Llebeig. ■ Propietat rústica del mateix terme, anomenada també *Son Proens de sa Teulera* (←). ■ Al terme de Sineu, situada entre Son Costa, Binitaref i Son Magí. ■ Al terme de Sóller, entre can Curial, ses Marjades, Binibassí i el torrent de Fornalutx. És documentada el s XV. ■ Antiga possessió del mateix terme. Confrontava amb el camí de Castelló, es Mont-reial i els olivars d'en Morell, d'en Mallol, d'en Coll i d'en Martí. El 1689, pertanyia, en part, a Joan Bauçà. Tenia cases i era dedicada a olivars. Fou valorada en 1.900 lliures. ■ Terrenys del mateix terme, situats entre can Alic, Son Ponç, can Pati i can Cameta. ■ Al mateix terme, entre can Joi, Son Alegre, can Colom i can Moscatell. (DF/M)

TEULERA, SA Urbanització del terme de Palma, situada entre Son Dureta, Son Espanyolet i Gènova. Ocupa els terrenys de l'antiga possessió homònima, que fou adquirida (1957) per Representaciones, Inversiones y Administraciones —REINA— a Rafel Blanes Tolosa. Aquesta empresa en promogué la urbanització, que el 1975 va esser aprovada. La superfície prevista d'ocupació és de 100 ha, tot i que el 1995 només estava edificada una superfície d'1,35 ha. Tenia (1995) una població de 225 habitants de dret.

↓ Sa Teulera (Palma)

↑ Sa Teulera Vella (Alaró)

TEULERA D'EN MAGRANER, SA Antic rafal del terme de Selva. El 1609, pertanyia a Jaume Sastre —Magraner—. Tenia cases i era dedicat a olivars, vinya i a conreu de cereals. Fou valorat en 1.000 lliures. Els Sastre —Magraner— tenien la casa pairal a la vila de Selva. (DF)

TEULERA D'EN TORTELLA, SA Antic rafal del terme d'Inca. El 1691, pertanyia a Joan Tortella, de la família del qual prengué el nom. Confrontava amb els camins de Selva i de la Font Coberta. Tenia cases i era dedicat al conreu de cereals. Hi havia una teulera, amb un molí de moldre vernís, dedicada a la producció de teules, rajoles, escudelles, plats, olles, salers, gerres i alfàbies. (DF)

TEULERA NOVA, SA Possessió del terme d'Alaró, situada entre sa Teulera Vella, Son Sant Joan i sa Calatrava d'en Pericàs. El 1818, pertanyia a Lucrècia Ferrà, tenia 255 quarterades i era valorada en 11.750 lliures. El 1863, era de Catalina Contestí de Conrado i tenia 213 quarterades. (M)

TEULERA VELLA, SA Possessió del terme d'Alaró, situada entre Son Guitard, sa Teulera Nova i sa Calatrava d'en Pericàs. El 1818, pertanyia a Bartomeu Serra, tenia 62 quarterades i era valorada en 9.050 lliures. (M)

TEULER NOU, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre la clova de n'Amengual, Son Tovell Vell, la cova des Diners i sa Gruta Vella. (M)

TEULER NOU, SON Possessió del terme de Felanitx, situada entre Son Teuler Vell, can Pinya, sa Conillera i Son Menut. (M)

TEULER VELL, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre can Moragues, Son Tovell Vell i els puigs de Son Manxo i de Son Tovell. (M)

TEULER VELL, SON Possessió del terme de Felanitx, situada entre can Pou Nou, na Gran de Son Burguera, Son Teuler Nou i es Cau. (M)

TEVA, COMA DE SA Al terme d'Andratx, situada entre es Fossaret de Son Fortuny, Son Prim i els colls Andritxol i de Garrafa. (M)

TEXIFIN, MOLÍ DE Antic molí d'aigua del terme de Palma. És registrat en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

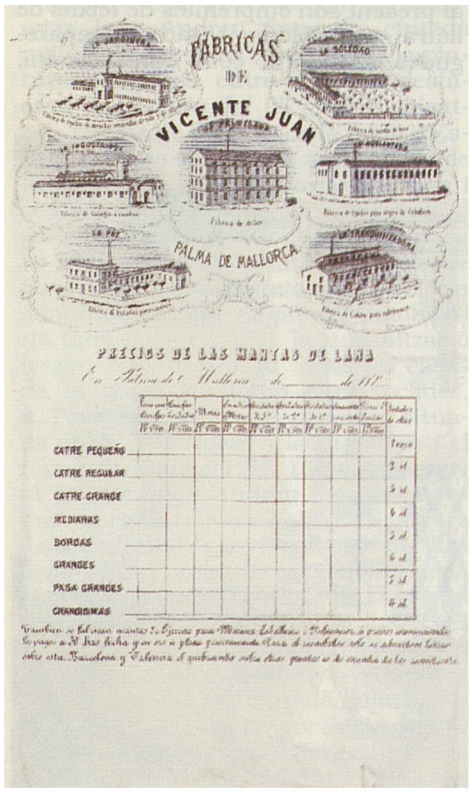
TÈXTIL, INDÚSTRIA Denominació que reben el conjunt d'indústries lleugeres relacionades directament amb l'obtenció de fils i amb l'operació de teixir. Inclou les indústries dels filats, dels teixits, de la confecció, dels acabats i dels aprests. A Mallorca, a les fases finals de la prehistòria és freqüent trobar en els jaciments fusaioles i peces de teler d'argila o marès. Això indica que es coneixien les tècniques de filar i teixir i que s'aprofitaven fibres animals com la llana, o bé les d'origen vegetal ja conegudes aleshores, com el cànem i l'espart. Els únics testimonis d'aquesta activitat que han arribat fins al present són empremtes de teixits de llatra, probablement garballó, aparegudes a indrets com Son Serralta,

↓ Teler del s XVIII (sa Granja, Esporles)

Canyamel, Son Maimó i Son Boronat. Segons Estrabó, els púnics ensenyaren als mallorquins de vestir túniques fetes amb roba de ratlles amples. En el jaciment del turó de ses Abelles (Santa Ponça), hi aparegueren gran quantitat de peces lenticulars de test amb una perforació central, que s'han identificat com a peces de teler. Després de la conquesta romana de l'Illa (123 aC), la *Notitia Dignatum Occidentis*, fa referència a un intendent d'uns tints imperials a les Illes, que degueren funcionar cap al s IV. L'activitat tèxtil en aquella època degué esser prou important, ja que s'atribuí a Pollentia la invenció de les togues *praetesta* i *laticlavia*. Pel que fa a l'època musulmana, se sap que es disposava dels recursos suficients per desenvolupar aquesta activitat. Es practicava el conreu de lli, cànem i cotó i hi havia una ramaderia important d'ovi. Sembla que hi mancava l'elaboració de seda, ja que segons Al-Zuhri, els illencs no l'obraven com a primera matèria. Aquest producte era conegut per la importació des d'al-Andalus i Síria. La conquesta catalana (1229) suposà la desfeta total de la societat andalusina i desaparegué tota l'estructura econòmica anterior. Els obradors tèxtils s'organitzaren ràpidament segons els models de l'època. En una primera fase sorgiren petits tallers amb una producció domèstica que satisfeia les necessitats

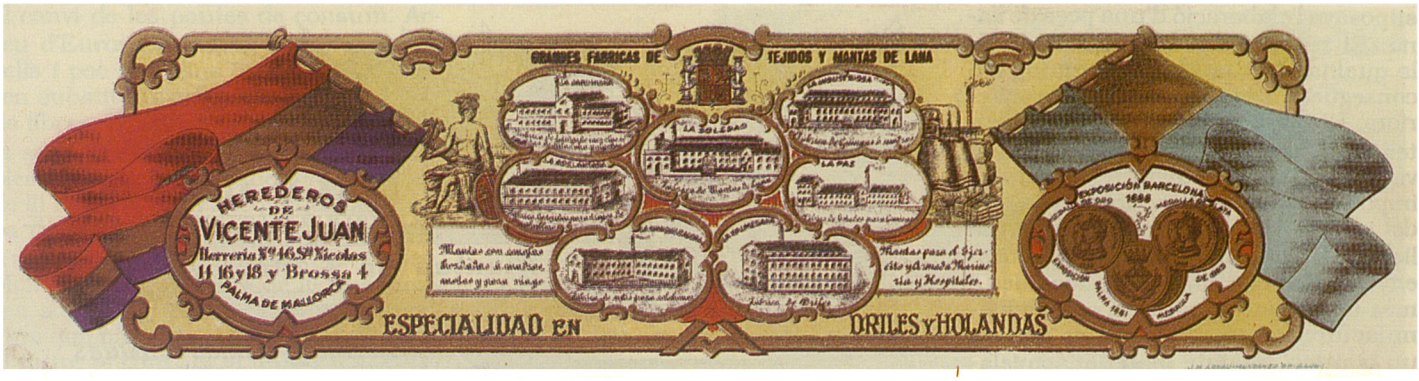
↓ Tèxtil, llista de preus de les fàbriques de Vicenç Juan

↑ Fàbrica de teixits La Solidez (Sóller)

dels primers repobladors. Des de la segona meitat del s XIII, els obradors de draps es desenvoluparen dins l'àmbit gairebé domèstic, amb participació d'esclaus, que hi continuaven treballant un cop alliberats. Es tractava d'una producció basada en la llana, però també en fibres vegetals com el lli i el cànem, cultivats amb una certa intensitat ja el 1232. Des de 1249, cada dissabte hi havia mercat a la plaça de Sant Andreu (actual plaça de Cort), on es podien trobar teixits de producció local, principalment el lli, i filasses destinades a la manufactura domèstica. El 1257, per iniciativa de P Padrines i B d'Olzina, es va fer venir Bernat Corcova per implantar les tècniques tèxtils de Narbona a l'Illa, on s'havia d'establir per espai de cinc anys. Al final del s XIII, hi ha proves que els collectius d'artesans gaudien d'una vida puixant. El rei de la Corona d'Aragó, Alfons el *Franc*, després d'ocupar Mallorca en el context de les lluites entre França i Aragó, el 1285 revocà el règim de Franquesa i implantà el sistema de Consolat. Això implicava la presència de dos caps dels mesters a la mà menor, com a consellers, i entre ells havien de figurar els menestrals del teixit, teixidors, paraires i tintorers. A l'inici del s XIV, es documenten obradors de draps de llana amb indicis d'un sistema de producció no estrictament domèstic. Es coneixen diversos casos de propietaris d'obradors de draps que tenien dificultats econòmiques en aquella època. Aleshores, el rei Jaume II de Mallorca dugué a terme accions específiques per desenvolupar aquesta manufactura. Va fer venir a Mallorca Mestre Bindo, un teixidor d'origen occità que treballà a Perpinyà entre 1300 i 1304. Aquest impulsà la draperia mallorquina a partir de 1304. Durant el regnat de Sanç (1311-24), aparegueren les primeres organitzacions d'artesans documentades. Entre 1315 i 1321 es redactaren els primers capítols per a l'obratge de la llana a la ciutat de Mallorca, que afectaven els paraires, teixidors i tintorers. Els impulsors foren Bernat Bertran i Bernat Humbert, ambdós mercaders. Aquest fet motivà que els capítols de la llana fossin fruit dels interessos del sector comercial i no dels artesans. D'aquesta manera, serviren als mercaders i comerciants per crear una estructura productiva en què els artesans es veien sotmesos als seus interessos. D'aleshores ençà, l'evolució de la manufactura tèxtil fou determinada per la pugna entre els menestrals i els mercaders, disposats a no perdre el control de la producció. En aquella època foren constants les queixes sobre la qualitat deficient dels draps. Això provocà moltes dificultats per a la seva venda, sobretot en els mercats exteriors. El s XIV es dictaren normes i es redactaren capítols per posar ordre i intentar uniformar la producció. El 1362, es prohibí la introducció de draps forans a Mallorca per estimular la producció local. El 1364, s'establiren unes normes per regularitzar les mesures dels telers. El 1391, es fixaren específicament les mesures que havien de tenir les flassades. Malgrat això, al final del s XIV, el sector patí una certa crisi. També es dictaren nombroses

↑ Falxa d'una peça de teixit de la fàbrica dels dels Hereus de Vicenç Juan

normes per controlar la qualitat. Inicialment, es creà el càrrec de sortidor de llana per classificar aquest producte en tres categories de qualitat i s'implantà un senyal distintiu, una 'M', als draps de Mallorca i Menorca de la millor qualitat. El 1407, s'intentà regularitzar l'aprenentatge de l'art de la pararia i alguns aspectes de l'adobament dels draps. El 1410, aparegueren uns capítols per a la utilització de llanes barbaresques. En un intent de revitalitzar la producció, el 1419 s'introduí i regularitzà el teixit de draps vervins a l'estil de València. Aquestes mesures foren insuficients, ja que el 1445, els draps mallorquins tenien fama de dolents. El 1454, es tornà a prohibir l'entrada de teixits forans, excepte els menorquins. El mateix any, es redactaren uns nous capítols relatius a l'obratge de llanes estrangeres, es creà el Camp de la Llana i es reforçà la figura del sortidor de llana. L'èxit d'aquestes normes fou escàs, ja que les autoritats sovint hagueren d'insistir en el seu compliment. A partir de 1472, Nàpols prohibí la importació de draps mallorquins, de manera que desaparegué l'únic mercat protegit que tenien els teixits illencs. Un dels intents més seriosos per revitalitzar aquesta indústria foren les ordinacions del Redreç de la Draperia (1486). Varen esser redactades per iniciativa del governador reial i, per primera vegada, no hi participaren els menestrals implicats. Amb aquestes normes es pretenia reformar tot l'obratge de la llana i sotmetre'l a un control rigorós mitjançant la figura de l'Examinador de la Draperia. Aquest càrrec era doble, ja que l'havien d'ocupar un mercader i un menestral. La designació d'aquest darrer fou polèmica, perquè era nomenat pels poders polítics al marge de l'opinió dels oficis. De fet, fou monopolitzat pels paraires en detriment de teixidors i tintorers. La crisi i les tensions internes s'agreujaren amb els conflictes que afectaren específicament l'ofici de tintorers. Aquest, a causa de la seva feblesa i dels reiterats atacs de l'ofici de paraires, gairebé desaparegué al final del s XV. El 1487, va esser privat de les seves ordinacions i privilegis i el tintatge caigué en mans de l'ofici de paraires, que aconseguiren l'hegemonia en el procés de fabricació de teixits. A l'edat moderna, es produí una decadència del sector llaner, un creixement, sobretot a partir del s XVII, d'altres matèries primeres, com el lli, el cotó i la seda, i un augment creixent dels teixits fabricats fora de Mallorca. Això es traduí en una major diversitat del tipus de roba. En el sector llaner, l'excés d'artesans i la facilitat amb què s'arribava al grau de mestre, foren dues de les causes que perjudicaren la qualitat dels draps mallorquins. Esclaus, minyons, pagesos i altres persones amb molt escassa preparació es dedicaven a algunes de les etapes del llarg procés productiu que

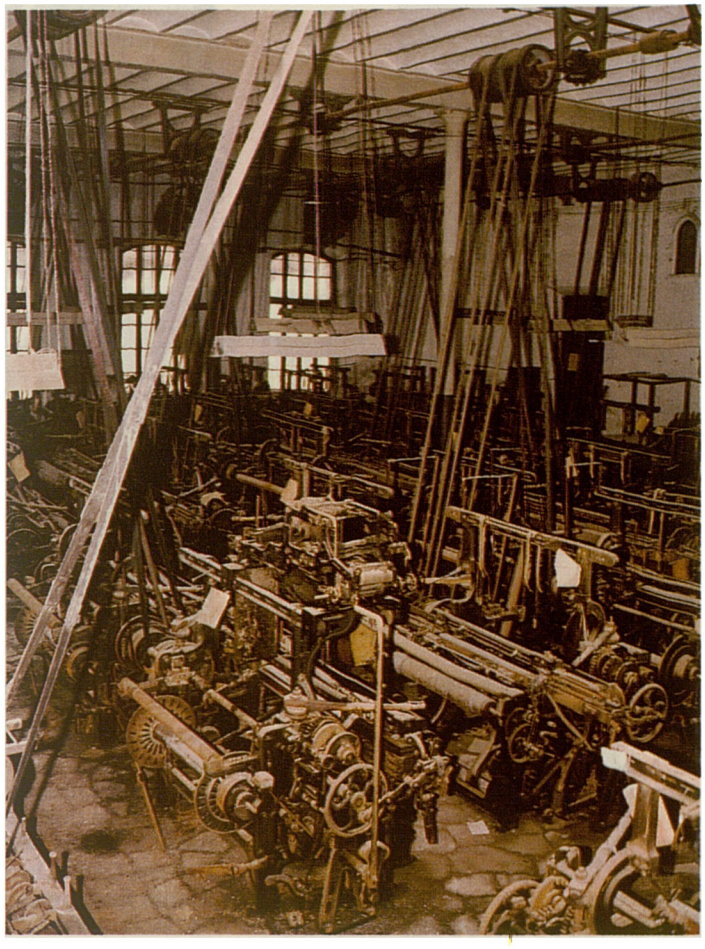
→ Etiqueta de teixits de la fàbrica dels Hereus de Vicenç Juan

suposava l'elaboració d'una peça de llana. El resultat fou una davallada de la qualitat dels teixits mallorquins i la conseqüent pèrdua de mercats exteriors. Un altre problema eren les petites dimensions de la unitat productiva. A l'època preindustrial era gairebé impossible dur a terme totes les fases del procés productiu en un mateix taller. De fet, era poc habitual que es desenvolupassin en un mateix lloc dues o més fases continuades del procés manufacturer, de manera que es donava un continu tragí de material semielaborat. En aquestes circumstàncies, el control de la qualitat del teixit per part del paraire o del propietari de la mercaderia es feia molt difícil. A l'inici de l'edat moderna, els menestrals mallorquins s'havien especialitzat en l'elaboració de draps de mitjana i baixa qualitat. Els mercaders, un col·lectiu cabdal per al sector llaner mallorquí, tengueren una gran part de responsabilitat en aquesta situació. Per una part, entraren en l'esfera de la producció i actuaren com a autèntics empresaris precapitalistes, però no fomentaren un procés de renovació del sector. Aquesta renovació era indispensable des del punt de vista tècnic i, també, per reconvertir la producció en draps d'acabat més perfecte i més en consonància amb el nou gust de la demanda. La falta de modernització fou un altre dels factors que impediren que els draps fessin front a la creixent competència dels teixits del nord d'Europa, que s'infiltraven en els mercats de la Mediterrània. Per altra banda, l'exportació de draps mallorquins sols era una part del negoci dels mercaders que operaven a Mallorca. Un altre aspecte de la seva activitat era la importació de teixits de millor qualitat per al consum intern de l'Illa, circumstància que explica l'extraordinària profusió de lleis sumptuàries durant aquesta època. Les autoritats eren conscients que la pèrdua de prestigi dels teixits mallorquins no era sols un problema d'un sector en concret, sinó que afectava tota l'economia. Durant gran part del s XV, les exportacions de teixits permeteren les importacions de blat. Al començament del s XVI, els guanys de l'exportació de teixits no eren suficients per a la compra de cereals, però eren encara una partida força important de la balança comercial mallorquina. La pèrdua dels mercats exteriors, especialment els de Sicília i del sud d'Itàlia, suposà el final d'una etapa per al sector llaner i per a l'economia mallorquina en general. L'activa participació dels artesans en les Germanies podria esser alhora el punt final d'una greu crisi i la manifestació més visible de les dificultats amb què es trobaven gran part dels artesans del sector tèxtil mallorquí. El s XVI, hi va haver un descens en la qualitat dels draps. La destinació d'aquesta producció, sobretot durant la segona meitat del segle, era preferentment el consum interior, tant pel que fa a la producció urbana com a la de la Part Forana. Consta que al final del s XVI i al començament del XVII, els teixits que s'elaboraven a Inca eren burells negres, estamenyes burelles negres, burell camelli i estamenyes camellines. Els burells eren draps grossers de llana pura, sense cap aprest i s'empraven per fer hàbits i capots. Les estamenyes eren elaborades amb la llana llarga o estam, les estamenyes burell eren les més ordinàries, elaborades amb la llana de més poca qualitat. Els draps camellins, ja fossin burells, estamenyes o altres tipus de teixits, eren aquells que per a l'elaboració de fil de l'ordit empraven un mescla de llana comuna. En aquesta relació de robes de llana destaca l'absència de cordellats, teixits grollers en què el fil de la trama és molt més gruixat que el de l'ordit. Se sap que part del procés d'elaboració dels cordellats era estrictament casolà, la qual cosa fa que es trobi en poques ocasions a transaccions comercials. És molt possible que l'elaborassin les famílies més pobres per a l'autoconsum i no per a la comercialització. Pel que fa a l'ordit dels teixits i, en concret, als centenars de fils que el conformaven, també es verifica la minva en la qualitat. La documentació del s XVI cita sobretot draps setzens, és a dir de mil sis-cents fils a l'ordit, i devuitens, mentre que els draps de més qualitat, els vintidosens i vintiquatrens, tan freqüents a l'edat mitjana, ara hi són poc usuals. Aquesta característica arribarà fins al s XVIII. Així, a la taxació de preus de les teles que es consumien a Mallorca, que es realitzà el 1727, s'hi citava el drap vintiquatrè i vintidosè de Segòvia, València i Catalunya, mentre que d'aquest mateix tipus de teixit de llana fabricat a Mallorca sols s'hi citava el vintè de colors i el vintè blanc. També ajudà a la pèrdua de qualitat la dificultat per obtenir llana, ja que durant els s XVI i XVII s'amplià la terra destinada al conreu de cereals a costa de la destinada a pastures. A més, els artesans mallorquins es trobaren amb més dificultats que abans per accedir a la prestigiosa llana de Menorca, que en moltes ocasions es destinava a altres mercats, com l'italià. El tipus de teixit de llana que es fabricava al final del s XVII no era gaire diferent del del s XVI. Els que més s'elaboraven a Mallorca eren frisetes comunes, frisetes vintenes, estamenyes i escots plans. L'escot era un teixit de llana gruixada de diferents colors però llis, sense ratllar ni florejar, que s'emprava per fer faldes i hàbits. Les frisetes eren un tipus de teixit de mitjana qualitat. La producció de teixits de *seda* (←) s'inicià a Mallorca durant el s XVI, si bé es desenvolupà durant el XVII. En aquest segle també s'elaboraven altres tipus de teixits, com el *cànem* (←) i el *lli* (←). En canvi, influïren negativament en la producció tèxtil la reducció de la terra destinada a pastures per a les ovelles i, en conseqüència, de la producció de llana mallorquina i

↑ Tèxtil, etiqueta d'una peça de dril

el canvi de les pautes de consum. Arreu d'Europa, i també a Mallorca, els vells i poc atractius draps de llana foren substituïts per robes d'altres tipus de fibres. Gran part de la demanda de la seda provenia de l'Església, els nobles i part dels mercaders, i les robes de lli i cànem eren adequades per a roba de casa i, a poc a poc, per a roba d'ús quotidià, com camises i tovalloles. Molt aviat els teixidors de lli començaren a mesclar el lli i cànem amb una fibra que havia de tenir un gran èxit en el futur, el cotó. Ja al final del s XVI, i sobretot el s XVII, teixidors de lli de Palma i de la Part Forana mesclaven aquests diferents tipus de fibres per elaborar les seves manufactures. La demanda d'aquestes robes fou molt important, la qual cosa provocà un augment espectacular del nombre de teixidors de lli. Així, el 1705, el gremi de Palma, que englobava els artesans de la capital i els dels pobles que no tenien gremi propi, comptava amb més de mil cinc-cents mestres. Al final del s XVIII, les activitats manufactureres tèxtils es caracteritzaven bàsicament per desenvolupar-se en unitats de petites dimensions, en tallers de tipus familiar on tota la família es veia implicada en el procés de producció; per l'inseriment dels artesans dins la xarxa gremial configurada a l'edat mitjana, i per la producció d'articles de baixa qualitat destinats a cobrir les necessitats d'una població amb baix poder adquisitiu. Cap a 1784, aquestes activitats ocupaven un lloc privilegiat en el conjunt de les ocupacions artesanals, tant a la capital com a la Part Forana. En el sector de la llana, a Sóller, hi havia 32 teixidors que treballaven amb 32 telers. Manacor tenia 24 teixidors i altres tants telers. En el sector del lli, Artà disposava de 60 teixidors i 87 telers, Felanitx tenia 54 teixidors i 94 telers. El tercer nucli era Sineu, on hi havia 50 operaris que treballaven amb idèntic nombre de telers. Una altra activitat destacable era la dels paraires, amb 657 individus, 226 dels quals es localitzaven a Lluc-major, 130 a Pollença, 73 a Algaida i 57 a Manacor. El total d'ocupats al sector tèxtil era de 1.395 persones. Pel que fa a la situació professional, a Palma, aquestes activitats ocupaven 921 persones, entre mestres (741), oficials (112) i aprenents (68), amb un total de 459 botigues. Els sectors més importants eren el del lli, amb 386 teixidors i 509 telers, el de la llana, amb 105 teixidors i 93 telers, i el de la seda, amb 83 teixidors i 59 telers. A més, hi havia 132 paraires. Posteriorment, la producció de teles de lli i cànem adquirí una gran importància, ja que ocupà 1.370 telers i, com a mínim, igual nombre d'operaris. La llana també es trobava en un lloc privilegiat. Els flassaders de Mallorca eren capaços de produir unes 9.000 flassades anuals, a més de capells i manufactures. A l'inici del s XIX, la confecció de teixits era encara la primera activitat manufacturera. Aquesta tasca aglutinava 1.156 operaris i una gran quantitat d'artesans no registrats oficialment, majoritàriament dones. Els treballadors censats es trobaven repartits en 193 tallers. Predominava l'elaboració de teles de lli i cànem, que ocupava 770 treballadors. En segon lloc, se situava la confecció de teixits i articles de llana, especialment flassades, amb 318 artesans. La manufactura de la seda donava feina a 68 persones. Pràcticament la totalitat de la producció elaborada en els tallers mallorquins es destinava al consum dels habitants de Mallorca, excepte en el cas de la seda, en què una part de la producció s'exportava. Els productes de lli, cànem i llana eren molt demanats per la població amb un baix poder adquisitiu. En canvi, la seda era un producte més luxós que s'havia d'exportar a mercats que el poguessin pagar. Les primeres dècades del s XIX significaren un canvi progressiu de l'estructura productiva illenca. La indústria urbana començà a prendre força i el tèxtil deixà d'esser el protagonista central d'aquest sector de la producció. A mitjan s XIX la indústria alimentària superà la producció de teixits. Dins aquest sector el cotó adquirí importància. El 1856 la producció tèxtil havia canviat radicalment. Dels 1.137 telers registrats oficialment, 936 es dedicaven a l'elaboració d'articles de cotó, 117 al lli i cànem, 77 a la llana i set a la seda. Aquesta època fou caracteritzada per algunes concentracions industrials, molt modestes però dedicades a l'exportació, i l'inici d'un procés de mecanització i introducció de noves tècniques. El progressiu ús de les màquines no significà la desaparició de les tradicionals activitats manufactureres, sinó que coexistiren ambdós tipus d'organització del procés productiu. Els productes artesanals, més ordinaris i barats, es trobaven a l'abast de la població en general i els productes fabrils, de més bona qualitat, es dedicaven fonamentalment a l'exportació. Diversos centres amb una tradició manufacturera rellevant aconseguiren una notable industrialització. El cas més destacat fou el de Sóller, amb una important indústria tèxtil cotonera, que es convertí en el principal centre

→ Sala de telers de l'antiga Fàbrica Nova (Rullan i Mayol), de Sóller

↑ Tèxtil, etiqueta de la fàbrica dels Hereus de Vicenç Juan

↑ Fàbrica tèxtil Carbonell i Fortuny

↑ Obra d'Albert Thelen

productor de la Part Forana. En aquella època, mecanització i cotó anaven estretament vinculats. El darrer terç del s XIX, el vapor s'aplicà d'una manera generalitzada, fet que suposà una notable millora. El 1875, marcà l'inici d'una conjuntura molt favorable. Continuaren coexistint les activitats manufactureres amb els grans centres fabrils. Els principals productes elaborats eren la roba de llista, els teixits de cotó, les flassades de llana i les catifes, productes que s'exportaven fonamentalment a la península Ibèrica, Cuba i Puerto Rico. Durant les guerres colonials, es consumiren productes tèxtils produïts a Mallorca. En concret, una sola fàbrica d'Esporles, la de Joan Riutort, produí 15.000 flassades per encàrrec de l'exèrcit espanyol. Altres centres cotoners foren Llucmajor i Santa Maria del Camí. La indústria de la capital assolí una gran importància en aquella època. El 1879, hi havia 431 establiments industrials. Hi predominaven les activitats tèxtils, amb 139 fàbriques i tallers. Aquests locals es trobaven fonamentalment a la zona dels carrers dels Socors, Flassaders, Gerreria i Ballester. A l'inici del s XX, el tèxtil continuava ocupant un lloc predominant. Era representat pel cotó, a Palma i Sóller, i la llana, a Palma i Esporles. El 1908, hi havia a la capital 44 empreses, devuit de les quals eren cotoneres, cinc llaneres i la resta de fàbriques es repartien entre la confecció d'articles de seda, catifes, brodats, feltres, gorres i sacs. Des del nucli primitiu de localització es produí un desplaçament cap a altres zones, com Cort, Brossa i Sant Nicolau. Durant la primera meitat del s XX, aquesta branca productiva illenca es desenvolupà molt a causa de dues conjuntures excepcionals, la Primera Guerra Mundial i la Guerra Civil. Durant la primera, l'economia mallorquina es reactivà a causa de la neutralitat espanyola, que permeté subministrar productes, bàsicament industrials, als països bel·ligerants. Un dels productes més demanats foren les flassades de llana. La Guerra Civil significà per a Mallorca la revitalització de la seva producció fabril. La producció s'orientà cap a dos productes molt demanats en els fronts de guerra, el tèxtil i el cuiro. Les principals fàbriques tèxtils mallorquines, tant de la Part Forana com de la capital, foren militaritzades i s'establiren torns de feina que en alguns casos foren molt intensos. Els productes més consumits varen esser les flassades de llana, la roba de llit i els uniformes militars. Acabada la guerra, hi va haver importants restriccions de primeres matèries. A mitjan de la dècada de 1940 hi havia unes 70 fàbriques. Els principals centres eren Palma, Sóller i Esporles. En condicions normals, a Mallorca es produïen anualment 17 milions de metres de teixits de cotó, 150.000 camisetes, 3,5 milions de metres de cintes i cordons, 10 milions de parells de calcetins i calces, 200.000 m de teixits de seda i raió, 150.000 sacs, 100.000 m de xarpellera, 32.000 m² de catifes i 400.000 flassades de llana. En els anys 50 i 60 aquest sector patí una progressiva desindustrialització. Les fàbriques dels principals centres varen anar tancant. La decadència dels sectors industrials mallorquins tradicionals s'explica, essencialment, per una manca de modernització de l'aparell productiu i per una pèrdua de competitivitat en els mercats, tant espanyols com europeus. Els sectors emblemàtics de la industrialització mallorquina perderen força, en favor de la construcció i d'altres activitats vinculades amb la creació de la infraestructura turística de Mallorca. (GEM/JmE/MB/MDB)

THAQAFI, 'UMAYR AL- Vegeu *Umayr al-Thaqafi*.

THELEN, ALBERT —ALBERT VIGOLEIS— (Süchten, Alemanya 1903 - Viersen, Alemanya 1989) Escriptor. Assistí (1925-28), en qualitat d'oient, a classes de llengua, literatura, història de l'art i de la filosofia a les universitats de Colònia i Münster. Va escriure (1930-40) contra la ideologia nacionalsocialista, sota el pseudònim de Leopold Fabrizius. El 1931, preveient la victòria nazi, fugí del seu país i visqué a Holanda, Espanya, França, Suïssa i Portugal. L'agost de 1931, fixà la residència a Mallorca, fins a l'octubre de 1936, i novel·là aquesta experiència a *Die Insel des Zweiten Geslchts* (1953, L'illa de la segona cara), premi Theodor Fontane 1954. Hi reflecteix la realitat mallorquina del moment, la situació política, els costums i el paisatge. A Mallorca, es relacionà amb intel·lectuals com Robert Graves, Joan M

Thomàs, Llorenç Villalonga, Francesc Sureda Blanes i la família Sureda Montaner, els quals apareixen a l'obra com a personatges secundaris. Publicà, també, una segona novel·la autobiogràfica titulada *Der Schwarze Herr Bahssetup* (1983, *El negre senyor Bahssetup*).

← Antoni Maria Thomàs Andreu

THOMÀS ANDREU, ANTONI MARIA (Palma 1942) Periodista, director i autor teatral. Es diplomà en ciències de la informació a la Universitat Complutense de Madrid. Entre 1970-72, fou el responsable polític del Partit Comunista d'Espanya —PCE— a les Balears. Ha estat redactor dels diaris *Ultima Hora* (1968-71) i *Baleares* (1980-84) i de les agències *Diario de Diarios* i *Informe Diario* i col·laborador de *Cuadernos para el Diálogo*, *El Europeo*, *Primera Plana* i *Realidades*. Des de la dècada dels 80, és redactor de Ràdio Nacional d'Espanya a les Balears. Cofundador del Grup Teatre Experimental, de Palma (1963-68), i fundador i director de La Lluna de Teatre (des de 1981), ha muntat obres d'autors com Beckett, Brecht, Hàvel, Ionesco, Kundera i Llorenç Moyà, així com *Consueta o la Dança de la Mort* (1966) i *Entremesos Mallorquins del segle XVIII* (1972). Com a autor teatral, ha publicat *Mary Anne Walkley, una tragèdia anglesa* (1988) i ha guanyat el premi Rafel Salas de teatre d'avantguarda (1983). (DG)

← Gerard Maria Thomàs Andreu

THOMÀS ANDREU, GERARD MARIA (Palma 1947) Magistrat. El 1970, es llicencià en dret a la Universitat de Saragossa. Fou (1976-85) membre del cos de jutges comarcals de Catalunya. És membre (1995) de l'Associació de Jutges per la Democràcia, de la qual fou un dels fundadors. El 1985, accedí al cos de magistrats i passà a esser el titular del jutjat d'instrucció número 9 de Barcelona. El 1989, fou destinat a la secció novena de l'Audiència de Barcelona. Fou (1990-92) professor associat de dret penal de la Universitat de Barcelona. El 1993, fou designat president de l'Audiència Provincial de Barcelona. Ha publicat articles a la revista *ACJD*, editada per l'Associació Catalana de Jutges Demòcrates. També té publicades ponències i conferències, com les que presentà al curs del Consell General de Poder Judicial sobre estrangeria (1994) i al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya (1995). (JMB)

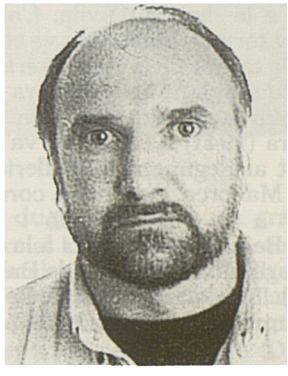
← Joan Maria Thomàs Andreu

THOMÀS ANDREU, JOAN MARIA (Palma 1953) Historiador. Es llicencià (1976) en història a la Universitat de Barcelona i es doctorà (1991) a la Universitat Autònoma de Barcelona. Des de 1979, viu a Catalunya. És (d'ençà de 1996) professor de la Universitat Autònoma de Barcelona. Especialitzat en l'estudi de la Falange a Catalunya durant el primer franquisme, és autor del llibre *Falange, Guerra Civil, Franquisme* (1992), premi Ciutat de Barcelona (1991) i Crítica Serra d'Or (1992). Ha publicat, també, articles a revistes com *L'Avenç*, *Historia Contemporánea*, *Historia y Fuente Oral* i *Recerques*. (DG)

THOMÀS ANDREU, MARGALIDA (Palma 1951) Política. Es llicencià en filologia catalana a la Universitat de les Illes Balears —UIB— (1978). Militant del Partit Comunista d'Espanya —PCE— des de 1972, el 1977 fou candidata al Congrés per les Balears. El 1995, fou elegida diputada del Parlament de les Illes Balears per Esquerra Unida —EU—. Des de 1992, és secretària de la Federació d'Ensenyament de Comissions Obreres de les Illes Balears.

→ Margalida Thomàs Andreu

→ Josep Thomàs Riutort

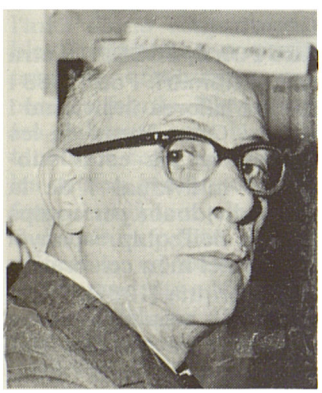
THOMÀS RIUTORT, JOSEP (Petra 1955) Pescador submarí. Fou (1988 i 1989) campió de Mallorca individual i campió (1986) del Gran Premi de les Ciutats, a Iugoslàvia. Ha estat subcampió d'Europa individual i de la Copa d'Europa individual i per equips (1986). Ha fet part de l'equip espanyol en els campionats del món celebrats a Muro (1985) i a Turquia (1987). Tenia (1995) el rècord de la peça més grossa capturada en aigües de les illes Balears. (JPa)

THOMÀS RIUTORT, MIQUEL (Esporles 1899 - Palma 1961) Militar i enginyer industrial. Ingressà a l'Acadèmia d'Artilleria el 1920. Participà en la

→ Miquel Thomàs Riutort

campanya del Marroc (1925-27) i el 1928 fou destinat al Regiment Mixt d'Artilleria de Mallorca. El 1931, passà a la situació de retirat. El 19 de juliol de 1936, participà en l'aixecament militar i es va fer càrrec de l'edifici de la Companyia Telefònica a Palma i dels serveis telefònics de tot Mallorca. El 3 d'agost d'aquell mateix any, marxà a Itàlia amb Martí Pou Rosselló i Santiago Marquès Chiaramonti en un mercant alemany. Després de diverses peripècies i gestions, tornà (28 d'agost) a Palma en un vaixell italià carregat amb tres caces, tres hidroavions i material de guerra. L'endemà, s'encarregà d'organitzar la xarxa d'aguait de Mallorca, que tenia catorze observatoris i depenia de la Regió Aèria de Balears. El febrer de 1937, passà a la Península, a la divisió d'Àvila. L'abril d'aquell any tornà a Mallorca i va esser director dels tallers de la Regió Aèria de Balears i comandant dels tallers de la base d'hidroavions de Pollença. Es reincorporà (1941) a l'exèrcit i va esser destinat al Regiment d'Artilleria número 5 de Mallorca. Ascendí a coronel i va estar a la Subinspecció i Mobilització de Balears (1956-60) i a la Comandància d'Automobilisme de Balears (1960-61). Fou director de la Companyia de Tramvies de Palma (1949-56). (DJ)

← Gerard Maria Thomàs Sabater

THOMÀS SABATER, GERARD MARIA (Palma 1905 - 1985) Jutge i polític. Es llicencià (1930) en dret a la Universitat de Barcelona. Fou jutge municipal de Palma (1931-44) i jutge de primera instància a Nulles (País Valencià), Manacor i Palma (1944-48). El 1956, ascendí a magistrat. Fou (1973-80) president de la Sala de Contenciós Administratiu de l'Audiència Territorial de les Balears. Durant la Guerra Civil (1936-39), combaté com a brigada, alferes i tinent de complement a diversos fronts de Mallorca i la Península. Fou conseller provincial (des de 1949) i sotscap provincial del Moviment (1949-55). Intervengué en la creació de l'Estudi General Lul·lià, del qual fou rector des de 1951. Des

↑ Joan Maria Thomàs Sabater

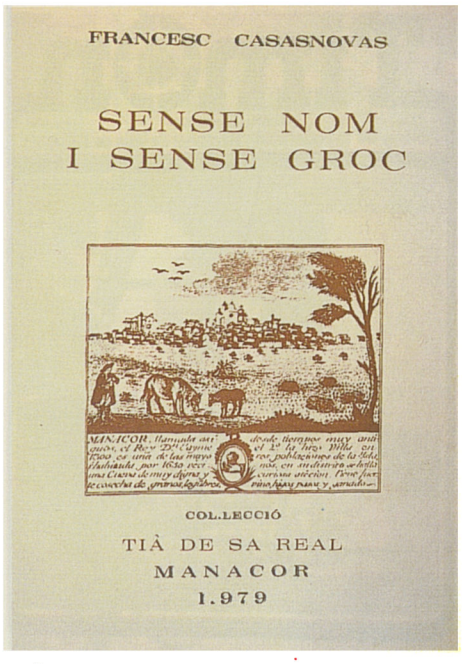
d'aquest càrrec, impulsà la implantació d'estudis universitaris a les Balears. (JMT)

THOMÀS SABATER, JOAN MARIA (Palma 1896 - 1966) Músic i musicòleg. S'ordenà (1919) de prevere i estudià orgue, harmonia i contrapunt amb Eusebi Daniel Campalans i Joaquim Mas Serracant, a Barcelona. Fou nomenat (1913) organista auxiliar de la Seu de Mallorca i, més tard, organista suplent (1924-28). Gràcies a aquest càrrec, pogué estudiar orgue a París amb Jean Huré. Féu concerts a Barcelona, València, Sant Sebastià i París. El 1934, fou nomenat professor interí del Conservatori de Música i Declamació de les Balears. Posteriorment, fou director del Conservatori de Música i Dansa de les Balears. El 1936, signà la *Resposta al missatge dels catalans* (←). Impulsà l'activitat musical a l'Illa, tant amb la creació de conjunts —Orfeó de Deià (1929), Quartet Vocal de Cambra (1931), Coral Santa Cecília (1938), Cuatro de Empezar (1948) i Cor Hispànic de Mallorca (1950)— com amb la fundació d'entitats de difusió musical —Associació de Cultura Musical (1924), Associació Bach per a la Música Antiga i Contemporània (1926), Comitè Pro-Chopin a Mallorca (1930) i Festival de Bellver (1953-56)—. La seva gran obra va esser la fundació de la *Capella Clàssica de Mallorca* (←) la qual, sota la seva direcció, aconseguí projectar-se fora de l'Illa. Col·laborà al *Diccionario de la Música*, especialment en l'apartat referit a la música balear. Així mateix, exercí la tasca de crític i comentarista musical a les revistes *Ritmo*, *Tesoro Sacro Musical*, *Revista Musical Catalana*, *The Chesterian*, *Musical Opinion*, *Musique*, *L'orgue et les organistes*, *La Revue Musicale*, *Melos*, *Muzyka*, *The Musical Digest* i *Musical Courier*, entre d'altres publicacions. Fundà i dirigí les revistes *Philarmonia* (1929-36) i *Pax et ars* (1946-47). És autor de *Manuel de Falla en la Isla*, (1947), fruit dels seus coneixements sobre la vida del músic, amic seu, a Mallorca. El 1957, fou nomenat delegat a Balears de la Federació Internacional de Pueri-Cantores. El 1961, obtengué el Premi Ciutat de Palma amb la composició *Jovellanos en Bellver*. Fou membre de l'Institut Espanyol de Musicologia del Consell Superior d'Investigacions Científiques i de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts. De la seva producció, destaca *Bolero del diablo* (1937) i *Mensaje de Falla* (1950), per a piano; *Le clavecin voyageur* (1952), per a clavecí; *Magnificat* (1922), *Toccata post-Te Deum* (1943), *Rosetón* (1953), per a orgue, i *Campanes sobre el mar* (1936), *Bressol trist* (1936), *Tres cançons populars mallorquines* (1938), *Tres canciones toreras populares* (1950), *Villancicos españoles para un nacimiento barroco* (1953), *Missa 'Ex ore infantium'* (1954) i *Partita super Salve Regina* (1957), per a cor. El Ministeri d'Educació i Ciència li concedí la creu d'Alfons X el Savi. L'Ajuntament de Palma li dedicà (1967) un carrer i el proclamà (1974) fill il·lustre. (CM)

TIÀ, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Xoric Vell i els rafals d'en Munar, des Pi i Gomila. ■ Al terme de Lloret de Vistalegre, situada entre can Pujaló, Son Ramon, can Pago i Son Gelabert de Baix. ■ Al terme de Santa Margalida, situada entre can Biulego, can Guixa, ca l'Amo en Jaume i l'hort de ses Pastures. ■ Al terme de Sant Joan, entre can Carreres, Son Penya i can Estevet. (M)

TIÀ, MORRO D'EN Accident de la costa de l'illa de Cabrera, situat entre cala Galiota i es Mal Entrador de Prop. (M)

TIÀ, RAFAL D'EN Antic rafal del terme de Llucmajor. El 1650, pertanyia al notari Joan Baptista Sastre Mulet. Confrontava amb Son Eixida. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. Feia una renda anual de 23 lliures. (DF)

↑ Obra de la col·lecció Tià de sa Real

↑ Til·ler

TIÀ DE SA REAL Nom amb què era conegut el glosador *Sebastià Gelabert Riera* (←).

TIÀ DE SA REAL Col·lecció de llibres editada a Manacor des de 1979. És destinada a l'edició d'obres, en català, de diferents gèneres. Han fet part del comitè de selecció Miquel Àngel Riera, Josep M Llompart i Guillem Vidal. Entre 1993-96, en foren directors Miquel A Riera i Pere Rosselló i des de 1996 ho és aquest darrer. El 1996, n'havien sortit 48 números.

TIÀ GENER, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada a Randa, entre Son Romeguera, Son Bandoler i Treuré. (M)

TIANETA, NA Terrenys del terme de Llucmajor. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1702. (M)

TIANETA, SA Indret de la costa del terme de ses Salines, situat entre l'illa Pelada i el racó des Carnatge. (M)

TIANO, CAN Terrenys del terme d'Inca, entre Son Mateu Nou, Son Ramis, can Salat i Son Penya Vell. (M)

TIBICI Antiga alqueria del *juz* islàmic de *Muntuy*, citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TIBÚS, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Ramonet Gros, sa Comerma, sa Clota Vella i Firella. (M)

TICI Antiga alqueria del terme de Felanitx. Nunó Sanç la cedí (1232) en alou franc als templers. (M)

TICOULAT, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el camp de sa Font, can Tibús, Firella i ca s'Enginyer. (M)

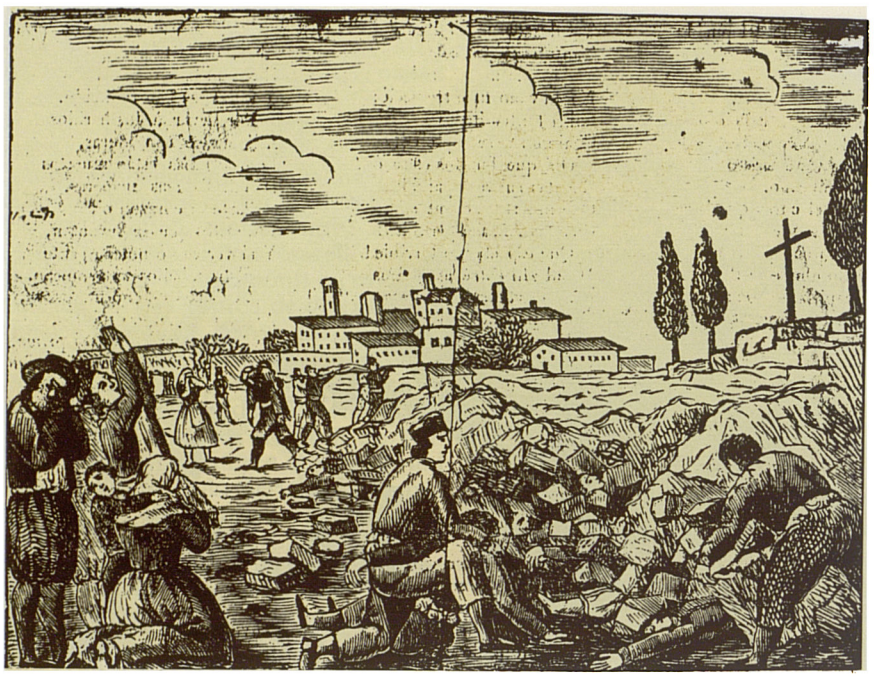
TIC-TAC, CAN Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre la Casina, can Vic i can Batle. (M)

TIETA, CAN Propietat rústica del terme de Muro, situada entre Son Lleig, Son Perera, Son Alba d'en Puput i Alacantí. ■ Al terme de sa Pobla, entre cas Manescalet, el rafal de Son Vivot, ca l'Amo en Joan de ses Monges i la Vinya Vella. (M)

TIGRE, EL Embarcació del tipus navili. Es dedicava al transport de mercaderies a la Mediterrània occidental i a l'Atlàntic. Era comandada pel capità anglès Nicholas Osmond. El 1683, féu un viatge mercantil, d'anada i tornada, de Palma a Marsella. Noliejada pel mercader francès Paul de Layet i pel negociant mallorquí Domènec Fuster, dugué a terme un gran viatge comercial de Palma a Amsterdam, amb escales a Alacant, Màlaga i Anglaterra. Portà de Mallorca a Holanda 21.400 quartans d'oli mallorquí, assegurats en 1.350 peces de vuit. (DF)

TIL·LER *(Tilia platyphyllos)* Arbre caducifoli de la família de les tiliàcies. Té les fulles grosses, de 8 a 14 cm de llargària, cordiformes, arrodonides, acabades en punta, finament denticulades, peciolades i piloses al revers. Les flors són oloroses, de cinc pètals de color blanc groguenc, reunides en corimbes i inserides al mig d'una bràctea membranosa. El fruit és pilós i ovoide. Les flors es recullen quan acaben d'obrir-se i s'assequen al sol. La medicina popular atribueix propietats curatives a la infusió de les flors, que s'usa per combatre els refredats, les convulsions i els atacs nerviosos. Administrada en forma de lavativa, talla les diarrees difícils. (FB)

TIMBA, CAIGUDA DE LA Catàstrofe que es produí a Felanitx, el capvespre del diumenge 31 de març de 1844. La timba era el nom que es donava a un terraplè construït, el 1579, al carrer Major, al costat de l'església parroquial, per reforçar els fonaments del temple. En aquell dia, es predicava, just a l'indret, el sermó de la quarta estació del viacrucis, davant 3.000 fidels aproximadament. Aleshores es derruí i moriren 414 persones, esclafades o asfixiades per les ruïnes.

↑ Calguda de la Timba (gravat de l'època)

↑ El Timón

També s'anomena l'Enterrossall. Recorda aquest fet el carrer del Trenta-u de Març, de Felanitx.

TIMBES DE L'ESCULL, LES Terrenys del terme de Pollença, situats entre el puig del Cadell, Navarra, can Fava i Son Vila. (M)

TIMEN, FRANS HELGE (Nya Varvel, Suècia 1883 - s XX) Pintor. Devers el decenni de 1920, fixà la resi-

↓ Frans Helge Timen, *Ses Tanques de can Serra* (Sóller)

dència a Mallorca. El 1922, féu una exposició individual a La Veda, de Palma. Pintà paisatges, sobretot de Sóller i del Port, en un estil d'influència impressionista.

TIMES Antiga alqueria del terme d'Artà, de l'existència de la qual es tenen notícies per documentació datada el 1257. (M)

TIMÓ, CALA EN Al terme de Llucmajor, situada entre la punta Plana i la punta de sa Torre des Pinar de s'Estalella. (M)

TIMÓN Publicació editada a Palma (juliol de 1981-agost de 1982) per la Federació Regional de Vela de les Balears. Contenia articles d'informació sobre esports i activitats nàutiques. A partir del número 13, passà a denominar-se *Mar, viento y timón*. En fou director Ramon Esteban de Abizanda. Era de periodicitat mensual i es redactava íntegrament en castellà. (JMB)

TIMÓN, EL Diari publicat a Palma entre l'octubre i el novembre de 1880. Va substituir *El Áncora* en el període en què el Tribunal d'Impremta en dictà la suspensió. Se subtitulava *Periódico literario y de noticias* i era redactat únicament en castellà. En sortiren 21 números, que s'imprimiren a la Tipografia Catòlica-Balear.

TIMONER, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el puig des Cero, el puig des Hams, Son Alou i la serra Llonga. ■ Al terme de Manacor, entre Son Perot Vell, Son Jordi, can Bell i el molí de Son Jaume Andreu. (M)

TIMONERA, NA Terrenys del terme de Santanyí, dins la possessió de Son Danús Vell, situats entre el camp d'en Vidal i es Saragall. (M)

→ Antoni Timoner Obrador

TIMONER OBRADOR, ANTONI (Felanitx 1929) Ciclista. Germà de Guillem Timoner Obrador. Féu part dels equips CE Mataró i CC Mínaco, entre d'altres. Guanyà diversos campionats de les Balears en les modalitats de pista i de carretera. Fou campió d'Espanya (1951) en la modalitat americana, fent parella amb el seu germà. Participà en la cursa dels Sis Dies a Madrid, Buenos Aires, Dortmund i Berlín. (JPa)

↑ Guillem Timoner darrere moto stayer

TIMONER OBRADOR, GUILLEM (Felanitx 1926) Ciclista. Entre 1945 i 1984, fou 24 vegades campió d'Espanya en les modalitats darrere moto comercial, darrere moto stayer, velocitat, persecució i fons en pista. Va esser també campió d'Europa en la modalitat darrere moto comercial i sis vegades campió del món darrere moto stayer (1955, 1959, 1960, 1962, 1964 i 1965). A més, guanyà tres vegades la Copa del Món i es proclamà, en quatre ocasions, campió de les Balears de velocitat. Obtengué 1.172 victòries al llarg de la seva carrera i fou guardonat amb diferents distincions. Tengué com a motoristes van Higalgen i Meuteneman. Féu part dels equips Ciclos Minaco, Tomas Sport, Faema i Ignis. El 1968, es retirà de la competició i posteriorment fou (1971-78) seleccionador nacional de pista. El 1983, fitxà pel Teka i retornà (1983-85) a la competició professional com a ciclista. Com a conseqüència dels èxits aconseguits, esdevengué un ídol popular en el món esportiu illenc. Té la medalla d'or de la Ciutat de Palma i de la Província de les Balears (1964) i és fill il·lustre de Felanitx (1960). (JPa)

TIMONER RIERA, DAMIÀ (Manacor 1967) Músic. Estudià al Conservatori de Música de Mallorca. Féu part de l'Orquestra de Cambra de Guitarres de Mallorca. Ha fet concerts amb el violinista Emili Robles Martínez per diversos pobles de Mallorca. Ha enregistrat els discs *Un quart de segle* (1992) i *Aquari* (1995). Va esser (1989-

→ Damià Timoner Riera

1992) professor de guitarra de l'Escola Municipal de Música de Manacor. (CM)

TIMPANO, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Sostre, el puig de s'Argelagar, cas Segall i sa Sangonera. ■ Al terme de Manacor, situada entre l'hort Nou, Son Morer, es Fasser i es Boc Vell. (M)

TINENT, CAS Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Sant Joan Vell, Son Gudí, sa Cabana i Son Llinars. (M)

TINENT, PESQUERA DES Al terme de Llucmajor, situada entre cala Mosques i la punta de s'Oranol. (M)

TINGO, CAN Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre Son Ramona, Son Mercadal Noble, Son Jeroni Nou i Son Jeroni Vell. (M)

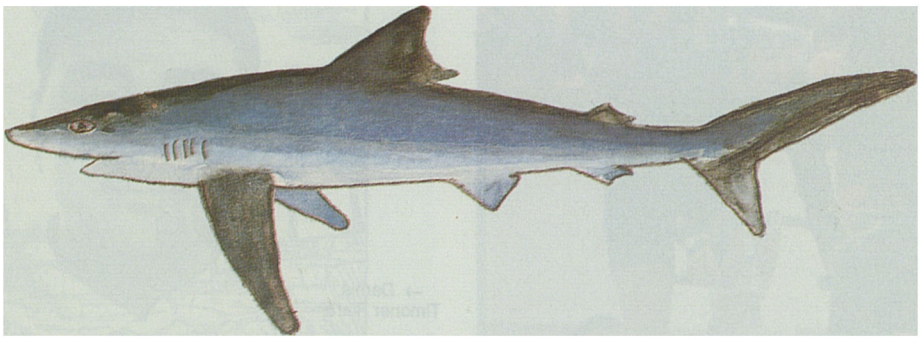
TINTORER El qui té per ofici el tintatge de diverses fibres, especialment les tèxtils. Les primeres notícies certes sobre aquesta professió daten de 1315, quan el rei Sanç va incloure-la dins el seu pla d'organització de la manufactura tèxtil. Bernat Bertran i Bernat Humbert redactaren els primers *Capítols dels Tintorers*, document que, a part de regular la figura del mestre, conté una primera relació de matèries tintoreres autoritzades i vetades. Aquests capítols foren sotmesos a una revisió el 1318 i, al marge d'altres disposicions, estigueren en vigència fins al s XVII. El Col·legi d'Honorables Tintorers no tenia ni sala ni botiga i la seva confraria, sota l'advocació de sant Antoni de Viana, no tenia església fixa. Així doncs, depenia del regiment de l'ofici assenyalat tant el lloc dels consells com el de les funcions religioses. En l'evolució del col·legi, es diferencien tres fases: una primera, que va des de 1315 a 1478; una segona, de 1478 a 1669, i la darrera, de 1669 a la seva extinció. Durant la primera etapa, la seva activitat va estar marcada pel constant enfrontament amb els paraires, que intentaven fer desaparèixer el Col·legi. Ho aconseguiren a força d'ingerències i plets denunciant el frau i la mala qualitat del treball dels tintorers. Aquest procés desembocà (1478) en la pèrdua d'ordinacions, capítols i privilegis per part dels tintorers i en la su-

↓ Pesquera des Tinent (Llucmajor)

↑ Tintorer (dibuix de J Llabrés)

↑ Tintorera (*Prionace glauca*, Linné 1758)

bordinació total al col·legi de paraires. La manca, doncs, de col·legi professional propicià que el 1669 els paraires obrissin els seus propis tints. Aquest any marca l'inici de la tercera fase, caracteritzada pel restabliment del Col·legi sota l'impuls d'un grup de tintorers que obtengueren la recuperació d'ordinacions i capítols, tot partint de la reimplantació del de 1315-18. El període d'aprenentatge era el corrent, de tres anys, amb els tres de fadrinatge. Les proves de mestre incloïen teoria i pràctica. El 1500, la carta d'examen costava 1 lliura; el 1686, 5 lliures, i el 1693, ja arribava a 16. Numèricament, sempre va esser el més reduït dels mestres de la llana: el 1478, hi havia 21 tintorers; el 1483, setze; el 1512, sis; el 1523, i implicats en les Germanies, se'n comptabilitzen nou, mentre que a l'estim de 1576, se'n troben també nou. Segons el cadastre de 1685, hi havia catorze mestres. Originalment, els obradors de tint es trobaven a l'interior de Palma, però una ordre de 1381 els obligà a instal·lar-se fora de les muralles. El lloc de màxima concentració era la zona de la Porta del Sitjar, al final del carrer de la Concepció, prop de sa Riera. Quan tengué lloc (1670) la reerecció del Col·legi, consta que almenys hi havia uns tints devora la porta Pintada, altres dos prop del convent d'Ítria i uns altres als voltants de la porta de Jesús. (MB)

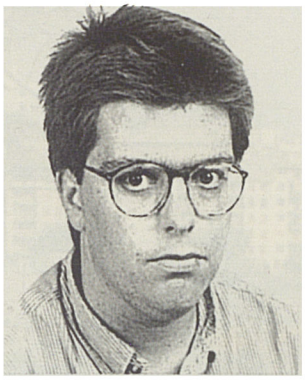
TINTORER, CAS Propietat rústica del terme de Campanet, situada a la vall de Sant Miquel, confrontada amb el camí vell de Pollença, Son Roig i can Colom. Pren el nom de la família propietària (s XIX-XX), els Mateu —Tintorer—. (DF/M)

TINTORER, MOLÍ DES Antic molí d'aigua, draper, del terme de Palma. És documentat en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). El 1679, pertanyia al tintorer Joan Pont de la Terra. Era situat vora la muralla. Tenia casa i hort i feia una renda anual de 47 lliures. (DF)

TINTORERA (*Prionace glauca*, Linné 1758) Peix selaci de l'ordre dels esqualiformes, de la família dels triàquids. Té el cos fusiforme, el morro allargat i punxegut, els ulls molt desenvolupats i la boca corbada. Les dues aletes dorsals, les ventrals i les anals són petites, mentre que les pectorals són molt allargades. El pedúncle caudal és llis i sense carena i l'aleta caudal, lleugerament falciforme. Hi ha constància, a les nostres aigües, una talla màxima de fins a 3 m, però la més comuna oscil·la entre els 180 i els 200 cm. La regió dorsal i la part superior de les aletes són de color blau fosc, gairebé negre, i els costats són del mateix color, amb una tonalitat més clara. La regió ventral és blanca. És pelàgic i extremadament voraç. És propi d'alta mar, encara que de vegades s'apropa a la costa a la recerca d'aliment o de temperatures més adequades a la seva fisiologia. Generalment neda a la superfície o a poca profunditat, amb moviments lents, però és ràpid quan ataca les preses. És considerat perillós per a l'home, encara que alguns autors creuen que aquesta afirmació és més potencial que real. Té una gran vitalitat, fins i tot quan està ferit. S'alimenta de peixos pelàgics i de vegades segueix el rastre dels vaixells per aprofitar-ne les restes de menjar. Només ataca les preses més grans si estan ferides o mortes. Es reprodueix durant tot l'any, però més freqüentment els mesos de maig i juny. Les femelles duen un nombre variable d'embrions. En néixer, les cries fan 0,5 m. La femella arriba a la maduresa sexual en fer una talla d'entre 172 i 221 cm i els mascles, de 182 a 281 cm. La pesca més habitual és amb palangre de superfície i, quan s'enganxa a un ham, no ofereix resistència fins que no és fora de l'aigua. És molt comú a tota la Mediterrània, especialment els mesos d'estiu i de tardor, que és quan s'aproxima a la costa. La pesca d'aquesta espècie gairebé no es practica a les Balears, ja que no hi ha demanda específica al mercat i no figura a les estadístiques de pesca. La seva carn, tot i que és comestible, no és bona quan l'exemplar és adult; el fetge és tòxic per a l'home, encara que l'oli que se n'extreu és ric en vitamines. Si es prepara fumat, la carn és més acceptable. A les Balears, no hi ha gastronomia lligada directament als grans esquals. (MM)

TINTORER SAGARRA, PERE (Palma 1814 - Barcelona 1891) Músic. Estudià música a Barcelona i a Madrid. Posteriorment, fou deixeble de Zimmermann, a París, i de Franz Liszt, a Lió, ciutat on s'establí durant quinze anys i on es dedicà a la docència. A Barcelona, dirigí les classes de piano del conservatori del Liceu. És autor de moltes composicions per a piano, entre les quals destaquen *12 sonatillas* per a quatre mans, *Suspiros de España*, *Conversión y vals* i un *Tedeum* per a piano, dedicat a Napoleó III. És autor d'alguns manuals per a l'ensenyament de piano, com *Escuela completa del piano*, *Curso completo de piano*, *Gimnasia diaria del pianista*, *El arte de preludiar*, *Arte del pianista* i *Método para piano*. (CM)

TINTORÉ SUBIRANA, JOAQUIM (Barcelona 1960) Físic. El 1984, es llicencià en ciències físiques a la Universitat de Barcelona. El 1984, es traslladà a Mallorca i s'incorporà com a pro-

← Joaquim Tintoré Subirana

fessor a la Universitat de les Illes Balears —UIB—. S'hi doctorà (1988) amb la tesi *Fronts, filaments and seiches in the western Mediterranean*, publicada a les revistes *Journal of Physical Oceanography* i *Journal of Geophysical Research*. Des de 1989, és professor titular d'oceanografia física d'aquesta universitat. És (des de 1994) el cap del grup de recerca d'oceanografia física del departament de Física de la UIB. És autor dels guions dels vídeos *Corrientes marinas en el mediterráneo* (1992) i *La mar Mediterránea* (1994). Des de 1995, és el gestor del Programa Nacional de Ciències i Tecnologies Marines. Ha col·laborat en la redacció del llibre *Seasonal and interannual varibility of the western mediterranean sea* (1994). (JMB)

TINTS, ES Antic indret del terme de Palma, situat fora de les murades, davant la porta de Jesús. Hi havia diverses cases de tintures de roba, una de les quals pertanyia (1688) al tintorer Bartomeu Pont de la Terra. Entre 1688-96, fou explotada per la societat formada per l'esmentat Bartomeu Pont de la Terra i el senyor Sebastià Miquel. S'hi elaborava la tintura emprada per tenyir els teixits. Tenia diverses calderes i canonades. Prop d'aquesta casa, el 1690, el tintorer Miquel Pont de la Terra hi tenia una altra tintoreria, amb dues calderes de tenyir i una tina per tenyir blaus. El 1708, prop del convent de Nostra Senyora d'Ítria hi havia una casa dedicada a tenyir robes del tintorer Pere Antoni Ripoll, on treballaven sis paraires i dos tintorers. (DF)

TINYA Nom amb què també són coneguts els *morrons* (←).

TIÓ Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Garcies de s'Aljub, Son Vilardell i Son Bono Vell. Fou l'alqueria islàmica Benitia, documentada el s XIII. Tió és una deformació del nom àrab Benitia. Els s XIV-XV, tengué diversos canvis de titularitat. Fou de Bernat Ponç (1360), de Ramon Julià (1407), de Miquel Masroig (1421), de Guillem Moragues (1440), de Joan Vilardell (1488) i de Jaume Constantí (1493). El 1578, era dividida en dues possessions. Una pertanyia a Pere Vilardell i era valorada en 1.800 lliures i l'altra era del seu germà Antoni i era valorada en 700 lliures. De la primitiva possessió, se'n segregaren (s XVI) Son Bono i Son Vilardell. El s XVII, era dividida en diverses propietats, unes denominades Tió i altres designades d'acord amb el nom de les famílies propietàries. La primitiva Tió confrontava amb Punxuat i amb s'Aljub Sec. El 1666, Agustí Garcia hi tenia 100 quarterades de garriga, confrontades amb s'Aranjassa, Son Garcia de s'Aljub i Tió. En el cadastre de 1702, hi apareix repartida entre diversos propietaris. (DF/M)

↑ Tió (Llucmajor)

TIÓ, CALA EN Al terme d'Andratx, situada entre punta Galinda i el cap des Falcons. (M)

TIÓ, COLLET D'EN Al terme d'Andratx, situat entre el puig des Campàs i el puig des Voltor. (M)

TIÓ, PUIG DE De 277 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme d'Andratx, entre la cala homònima i el penyal Vermell. (M)

TIÓ, SON Possessió del terme d'Andratx, situada a s'Arracó, entre can Teler i sa Plana. En el s XIII, era anomenada alqueria Alfixna. El 1681, pertanyia a Pere Alemany. Tenia cases i un alambí per fer aigües. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. El 1685, fou valorada en 1.200 lliures. El 1787, era dedicada a olivars i garroverars. (DF/M)

TÍO MANOLO, EL Setmanari humorístic publicat a Palma entre l'abril i el juny de 1881. En fou director Bartomeu Parets i tots els redactors signaven amb pseudònims com El Tío Manolo, el Tío Alegría, El Tío Grillo, Clarinete i Eduardo Correau y Correa. En sortiren sis números, editats a la impremta de Miquel Roca.

TIONA, CAN Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre can Salvà, el llogaret de s'Arracó, Son Seguí i s'Alzinar. (M)

TÍO TARARIRA, EL Publicació editada a Palma entre juliol i agost de 1849. Se subtitulava *Periódico quincenal, artístico, literario, satírico, serio, burlesco* i es redactava íntegrament en castellà. En sortiren quatre números, editats a la Impremta Balear de P J Humbert. Tenia com a principal objectiu fer sàtira de l'erudit Joaquim M Bover, contra el qual versava la major part dels escrits. A part, incloïa poesies, reproduccions d'articles d'altres diaris i crítiques teatrals. A causa de la querella presentada per Bover, deixà de publicar-se i l'editor responsable va

↑ El Tío Tararira

↑ Es Tirador (Palma)

esser condemnat (1850) per l'Audiència Territorial a desterrament, durant dos anys, a un radi de 5 llegües de Palma, a una multa de 100 duros i a la suspensió de qualsevol càrrec o dret polític. El 1982, l'editorial Olañeta en féu una edició facsímil.

TIQUADRA Illa citada per Plini, juntament amb l'illa Menariae i l'illa petita d'Hannibal, a *Naturalis Historia*. Segons l'historiador, totes són visibles des de la ciutat de Palma. Aquesta teoria és comentada per Antonio García Bellido, que afirma que les illes que es veuen des de Palma no són identificables amb precisió. (M)

TIRADOR, ES Antic hort del terme de Palma. Era situat vora el portelló de Jesús, prop del pont sobre el torrent de sa Riera denominat el **pont des Tirador.** El 1768, tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat, que rebia a raó de vuit hores cada vint dies. Subministrava aigua al gremi de Paraires. Al final del s XIX, s'hi construí el velòdrom homònim. ■ Antics terrenys del terme de Sineu, que confrontaven amb el camí de Sineu a Sant Joan. El 1658, pertanyien al senyor Jaume-Joan Julià. Eren dedicats al conreu de cereals. (DF)

TIRADORS, CAMÍ DELS Al terme d'Artà. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1420. (M)

TIRADORS, POU DELS Al terme d'Alcúdia. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1686. (M)

TIRANA, CAN Possessió del terme de Pollença, situada a la vall de Sant Vicenç, entre can Boi, can Lloquet, Son Tut i can Vela Petit. El 1668, pertanyia a l'honor Joan Cabanelles —Vic—. Tenia cases i era dedicada a olivars. El 1685, fou valorada en 800 lliures. (DF/M)

TIRANA, SON Antic rafal del terme d'Alcúdia. El 1708, pertanyia a Antoni Roger —Tirana—. El 1735, era de la seva filla, Joana Roger. El 1741, pertanyia als fills d'aquesta, Joan i Antoni Serra Roger. Confrontava amb Son Roger, Son Canonge, s'Arboçar, abans dit Son Capellat, i can Moranta. Tenia cases i era dedicat a olivars i conreu de cereals. El 1742, en tenia l'alou i el domini directe el prevere Joan Malferit Moret. Fins al s XVIII, fou denominat Campolons. ■ Terrenys del terme de Manacor, estesos entre Son Piol, Mendia Nou, Son Suau Vell i can Venturós. (DF/M)

TIRANETA, CAN Redol de cases del terme de Pollença, situat entre can Moragues, la Torreta, can Ferragut i can Cama-roja. (M)

TIRANY, COLL DES De 302 m de cota, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme de Bunyola, entre dues elevacions de 325 i 448 m d'altitud, a llebeig de la possessió de Biniatzar. (M)

TIRAPÈL, NA Indret de la costa del terme de Campos, situat entre na Divertida i la platja des Trenc. (M)

TIRASSET Antiga possessió del terme d'Inca. Durant els s XVI-XVIII, fou de la família inquera dels Perelló —Tirasset—. El s XVII, la primitiva possessió de Tirasset era dividida en Tirasset Vell, Tirasset Nou i nombroses propietats designades indistintament Tirasset o amb una nova denominació relativa a les noves famílies propietàries. El 1652, l'honor Antoni Perelló —de Tirasset— hi tenia una possessió, anomenada Tirasset o Son Arnau. Confrontava amb Tirasset Nou i el camí dels Molins. Tenia cases i molí de sang. Era dedicada a conreu de cereals i hi havia una guarda de 20 ovelles. El 1658, l'honor Rafel Perelló —de Tirasset— fou assassinat, d'una arcabussada, per Jaume Mas, d'Inca. El 1693, Tirasset Vell era de l'honor Rafel Perelló i fou valorada en 1.193 lliures, i Tirasset Nou, d'un altre Rafel Perelló, ho fou en 1.300 lliures. El 1997, de la primitiva possessió de Tirasset en deriven **Tirasset Vell,** situada entre can Colau, Son Fillol de Baix i can Pobles Vell, i **Tirasset Nou,** dit també simplement Tirasset, situat entre can Salat i Son

↑ Zona des Tirasset (Inca)

Alegre. Hi ha una construcció talaiòtica en ruïnes. (DF/M)

TIRES, SORT DE LES Al terme d'Algaida. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1603. (M)

TIRES DE MOLINS, LES Terrenys del terme de Pollença, estesos entre la penya del Xoriguer, Llinars, el Salt i can Serra. (M)

TIRES DE PINS, SES Terrenys del terme d'Algaida, situats entre es Xeberlins, can Durí i Son Bouet. (M)

TIRES NOVES, SES Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Xarpat, can Xanet i ca na Xulleta. (M)

TIRES VELLES, SES Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre sa Figuera Roja, can Gost, ses Tires Noves i can Xarpat. (M)

TIRÓ, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre la vila, Binicomprat i ses Cases Noves. ■ Al terme de Binissalem, entre es Pinaret, can Verdura, can Pansa i cas Comte. ■ Al terme d'Inca, entre can Catiu, can Pobles Vell, can Sala i Son Barrina. (M)

TIRÒS, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre Son Damés, Son Reviscolat, ses Eres i el torrent des Molinet. (M)

TIRURILL, CAN Propietat rústica del terme de Selva, situada entre sa Canova, Son Ferrer, Son Mevet i ses Casetes. (M)

TIRURIL·LO CAMA-NEGRA *(Charadrius alexandrinus)* Ocell de l'ordre dels caradriformes. Fa devers 16 cm de longitud. El pit i les parts inferiors són de color blanc pur, el dors és gris terrós. Té el cap arrodonit; el mascle el té de color canyella, mentre que la femella té el front negre i gris. Una franja negra a l'altura de l'ull destaca fortament sobre el blanc de la galta. Al coll té dues taques de color negre. Menja sobretot petits invertebrats. A l'època de cria viu en colònies i defensa el territori, que és de pocs metres quadrats. Fa el niu en terra, entre pedres, encara que cerca alguna protecció natural no hi afegeix cap material, llevat d'algunes pedretes i copinyes. Al final del mes de març i principi d'abril comença a fer la posta, generalment de tres ous. Els polls neixen als 25 dies i ràpidament són capaços de caminar i cercar el seu aliment; als 30 dies de vida ja poden volar. Es pot veure a les platges i als estanys, generalment en grups. Té un caminar molt característic, de passes petites i ràpides. A Mallorca és sedentari. **Tiruril·lo menut** *(Charadrius dubius)* Ocell del mateix ordre que l'anterior, fa uns 15 cm de longitud. Té les parts superiors de color gris terrós i les inferiors de color blanc. Són molt característics el collar negre i la petita taca negra del front. Les cames són de color groc. És limícola, nidifica i s'alimenta a les voreres obertes dels estanys. El niu és una petita excavació feta a l'arena o entre pedres, sense cap material. Pon de tres a quatre ous. Els polls són nidífugs i als 21 dies ja poden volar. Cria a Mallorca i passa l'hivern a l'Àfrica tropical. **Tiru-**

↓ Tiruril·lo cama-negra (*Charadrius alexandrinus*)

↑ Tiruril·lo menut (*Charadrius dubius*)

↑ Tiruril·lo gros (*Charadrius hiaticula*)

↑ Titina dels arbres (*Anthus trivialis*)

ril·lo gros *(Charadrius hiaticula)* Ocell del mateix ordre que els anteriors. És el més gros, fa devers 19 cm de longitud. El plomatge és semblant als altres, però mostra al coll un collar de color negre ben visible i una taca blanca envoltada de negre al front. Una franja blanca a l'ala i la coa negra el distingeixen quan vola. Cria al centre i nord d'Europa. És un hivernant i migrant rar. Alguna vegada ha criat a Mallorca. Totes les espècies de tirurillos són protegides per la llei. (JSA)

TIT, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre can Rectoret, can Bo, sa Carbona Gran i Son Antic. (M)

TITINA COMUNA *(Anthus campestris)* Dita també titina de camp. Ocell passeriforme. Fa devers 17 cm de longitud. Té el plomatge de color arena i gris suau, sense taques. Les plomes externes de la coa són blanques i el pit és lleugerament rosat. Els individus joves són de tons més foscs, amb taques. Viu en zones obertes i seques i passa gran part del temps en terra cercant insectes, que són el component principal de la seva dieta. Corre aviat i manté sempre el cos en una postura horitzontal. Canta mentre vola i emet un cant metàl·lic repetit quan davalla. Cria a Mallorca i al final d'estiu parteix cap al nord d'Àfrica. Fa el niu en terra, enmig de la vegetació, i pon entre quatre i cinc ous, generalment dues vegades durant l'any. És protegit per la llei. **Titina dels arbres** *(Anthus trivialis)* Ocell del mateix ordre que l'anterior. Fa devers 15 cm de longitud. Té les parts superiors terroses amb taques fosques i les inferiors, blanques. El pit és llistat de negre amb clapes i les potes, rosades. Sol estar en terra, però puja als arbres quan se sent amenaçat. És un migrant escàs a les Balears. Passa l'estiu a Europa i l'hivern a les sabanes d'Àfrica. **Titina de muntanya** *(Anthus spinoletta)* Ocell del mateix ordre que els anteriors. D'aspecte semblant a la titina dels arbres, té les potes més fosques i el plomatge estival no té pràcticament taques a les parts inferiors. Es pot trobar en zones obertes i de muntanya. Mentre corre remena la coa. Cria a les zones muntanyenques del sud i el centre d'Europa. A Mallorca es pot veure a l'hivern i durant les migracions. **Titina sorda** *(Anthus pratensis)* Ocell del mateix ordre que els anteriors. Fa devers 15 cm de longitud. És de color terrós amb taques fosques a les parts superiors, mentre que les inferiors són blanques; té el pit llistat de negre fins al començament del coll, que és blanc i sense taques. La coa té dues franges blanques als costats. Li agraden els espais oberts, sol estar en petits grups o tot sol. Generalment roman en terra o es posa a les branques dels matolls, però rarament s'enfila als arbres. Quan està aturat remena, de tant en tant, la coa. És un insectívor, però ocasionalment menja llavors. Cria en zones obertes del nord i el centre d'Europa. El cant consisteix en una sèrie de xiulos accelerats que emet sovint mentre vola. (JSA)

↓ Titina comuna (*Anthus campestris*)

TITO'S Sala de ball inaugurada, a Palma, per A Capllonch Betti el 1935. Tenia l'entrada principal a la plaça de Gomila. Durant la Guerra Civil, romangué tancada i, acabat el conflicte bèl·lic, tornà a obrir les portes. Organitzà, bàsicament, concerts de cançonetistes i alguns números de cabaret. El 1955, se'n féu càrrec Antoni Ferrer Duran, que la convertí en la principal sala de ball de Mallorca. Hi

↑ Tito's (1997)

actuaren artistes de renom, com Ray Charles, The Platters, Silvie Vartan, Marlene Dietrich, Josephine Baker i Gloria Lasso, entre d'altres. Hi havia una sala d'hivern, amb capacitat aproximadament per a 100 persones —que després s'amplià fins a 400— i una terrassa d'estiu que en podia acollir devers 300. Després d'un període d'esplendor, decaigué al final dels anys 70. Visqué una certa revifalla a mitjan decenni de 1980, en què es tornà transformar el local i es convertí en discoteca. Una de les reformes més rellevants va esser la instal·lació d'un ascensor exterior. A partir d'aleshores, l'entrada principal es traslladà al passeig Marítim. El 1993, el local fou adquirit per Bartomeu Cursach, que el reobrí, després de fer-hi obra, el 1994.

TIU, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre can Montseriu, l'hort de Carrossa, can Rectoret i can Llorenci. (M)

TIU, SON Terrenys del terme d'Artà, estesos entre Son Pajolí, Son Baleu, Sos Manxos i Son Caminals. (M)

TIX, CAS Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre cas Ferreret, Son Colomí, can Polla i Son Sitges. (M)

TOAYA GIBILINEAM Rafal del districte de Muntanyes, citat en el *Llibre del repartiment de Mallorca*.

← Jacqueline Tobiass Gruadet

TOBIASS GRUADET, JACQUELINE HELÈNE (París 1941) Promotora cultural. Devers 1960, fixà la seva residència a Mallorca. Estudià (1988) a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma. És (des de 1987) presidenta de l'Institut de Relacions Culturals de Balears-Israel, institució cultural que té com a objectiu divulgar la problemàtica d'Israel i la història del poble jueu en la seva relació amb Mallorca.

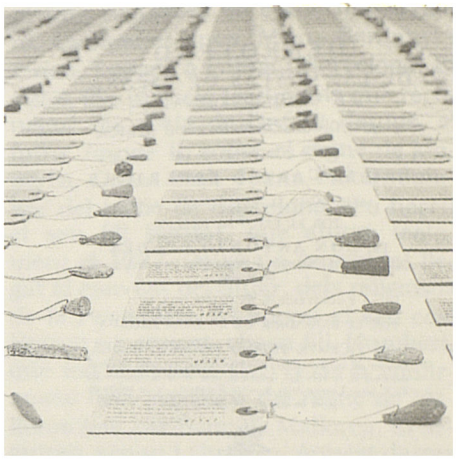
TOBIEN Antiga alqueria del districte musulmà de *Muntuy*, citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca*. (M)

← Genia Tobin

TOBIN, GENIA (Viena 1953) Cantant. Passà la infantesa i la joventut entre Alemanya, França, Suïssa i Espanya. El 1967, s'inicià en el món artístic en el Centre de la Guitarra, de Palma. El 1970, guanyà una beca per a cant a l'Escola Superior de Música de Viena. Aquell mateix any, començà a cantar amb *Els Valldemossa* (→). Com a solista ha fet recitals de lieder i ha intervengut en concerts amb Jayme Marques. (CM)

TOBIS, SON Terrenys del terme de Sant Joan. De l'existència d'aquest topònim hi ha notícies per documentació datada el 1578. (M)

↑ Antonio Tocornal, *Instal·lació de dimensions variables*

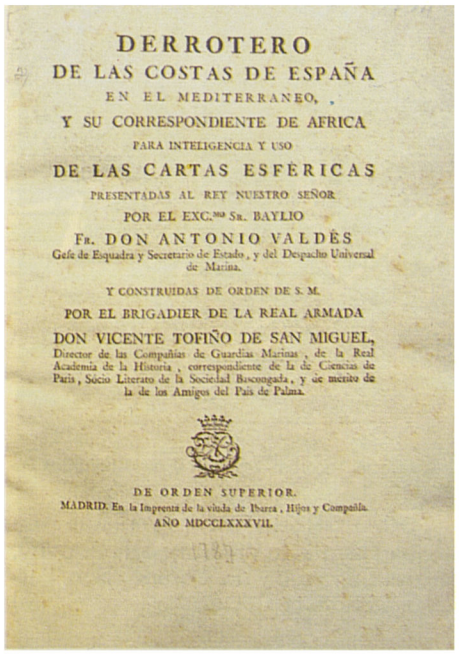
TOCAHORES, CAN Propietat rústica del terme de Vilafranca de Bonany, situada entre ca na Cotona, Son Patxeco, sa Rota i can Garí. (M)

TOCAHORES, COVA D'EN Al terme de Petra, situada en els estreps sudorientals del puig de Bonany. Presenta un recorregut subterrani proper als 150 m. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TOCORNAL BLANCO, ANTONIO (San Fernando, Andalusia 1964) Escultor. Estudià (1981-84) a la Facultat de Belles Arts de Sevilla. Després d'ampliar la seva formació per diversos països d'Europa, fixà (1991) la residència a Mallorca. El 1988, féu la primera mostra individual a Palma. Posteriorment, ha exposat a Madrid (1988), Hamburg (Alemanya), Sevilla, París (1990), Nova York (EUA), Frankfurt (Alemanya), Barcelona (1992), Palma (1993 i 1994) i Munic (Alemanya). Ha participat en diverses mostres internacionals d'art contemporani, com ARCO (1988, 1990, 1992 i 1995) de Madrid, FIAC (1990 i 1991) de París, Chicago Art Fair (1991 i 1995), Art Frankfurt (1992) i Art Basel (1992). A la seva obra, inclosa dins l'art minimal, utilitza materials diversos, com cartó, tinta xinesa, corda i plom.

TOFFAIL ABIN IUCEF, RAHAL Antic rafal del terme de Palma, citat en el *Llibre del repartiment de Mallorca*.

TOFIÑO DE SAN MIGUEL, VICENTE (Cadis 1732 - San Fernando, Andalusia 1795) Mari, cosmògraf i matemàtic. Dirigí les acadèmies de guàrdies marines de Cadis, el Ferrol i Cartagena i participà en l'expedició contra Alger (1773). Per encàrrec del minis-

DERROTERO
DE LAS COSTAS DE ESPAÑA
EN EL MEDITERRANEO,
Y SU CORRESPONDIENTE DE AFRICA
PARA INTELIGENCIA Y USO
DE LAS CARTAS ESFÉRICAS
PRESENTADAS AL REY NUESTRO SEÑOR
POR EL EXC.mo Sr. BAYLIO
Fr. DON ANTONIO VALDÉS
Gefe de Esquadra y Secretario de Estado, y del Despacho Universal de Marina.
Y CONSTRUIDAS DE ORDEN DE S. M.
POR EL BRIGADIER DE LA REAL ARMADA
DON VICENTE TOFIÑO DE SAN MIGUEL,
Director de las Compañías de Guardias Marinas, de la Real Academia de la Historia, correspondiente de la de Ciencias de Paris, Sócio Literato de la Sociedad Bascongada, y de mérito de la de los Amigos del País de Palma.
DE ORDEN SUPERIOR.
MADRID: En la Imprenta de la viuda de Ibarra, Hijos y Compañía.
AÑO MDCCLXXXVII.

↑ Obra de Vicente Tofiño de San Miguel

↑ Paisatge de Tofla (Alaró)

tre de la marina, Antonio Valdés dirigí (1783-88) l'aixecament cartogràfic de les costes hispàniques. Els treballs sobre el litoral de les illes Balears es realitzaren el 1784. És autor de *Carta esferica de las yslas Baleares y Pityusas* (1786) i de *Carta esferica de la isla de Mallorca y sus adiacentes* (1786). Era soci de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Té un carrer dedicat a Palma.

TOFLA Antiga possessió del terme d'Alaró. Fou l'alqueria islàmica Tofla, documentada el s XIII. El s XIV, hi havia un oratori, sota l'advocació de Santa Catalina. El bisbe de Mallorca en tenia l'alou, hi passava temporades i expedia documentació datada allà. El 1583, era una possessió, que comprenia també terres del terme de Binissalem. Era propietat de Guillem Vilallonga. Tenia cases i era dedicada a olivars i a conreu de cereals. El s XVI, Tofla ocupava l'àrea compresa entre sa Socorrada, s'Estorell i Morneta. La família dels Vilallonga —de Tofla— anà repartint entre els seus membres la primitiva alqueria o possessió de Tofla. Els s XVI-XVII, les diferents parts de Tofla mantenien encara el nom de l'alqueria primitiva. Però, des del s XVIII s'hi anaren introduint noves denominacions, derivades de les diverses branques dels Vilallonga —de Tofla—. El 1640, la part de Tofla corresponent a l'actual *can Negret* (←) pertanyia a Joan Vilallonga —Negret—. Tenia cases i era dedicada a olivars, garroverars i figuerals i a conreu de cereals, lleguminoses i lli. Feia una renda anual de 250 lliures, 1 somada d'oli, 1 quartera d'olives negres, 1 d'olives verdes, 10 quintars de garroves i 1 quintar de figues. El 1654, Joan Vilallonga —Negret— establí part de Tofla a favor del senyor Jeroni Boix de Berard, donzell. El 1704, la part restant de Tofla, denominada Son Bonifaci, fou venuda per Antoni Vilallonga —Mallol— a la senyora Maria Mut, esposa del senyor Joan Antoni Dureta, per 2.000 lliures. Son Bonifaci mantengué, però, empriu sobre l'aigua de la font de Tofla. El 1651, una de les possessions denominades Tofla pertanyia a Joan Vilallonga —de Tofla— i confrontava amb Tofla de Miquel Vilallonga, s'Estorell, sa Socorrada i Tofla de Jaume Vilallonga. Tenia cases, amb tafona. Era dedicada a olivars i conreu de cereals. El bestiar de feina eren un mul, dos bous i cinc someres. El 1652, Tofla de Jaume Vilallonga confrontava amb Tofla de Miquel Vilallonga, s'Estorell, sa Socorrada i Tofla de Joan Vilallonga. Tenia cases i tafona. Era dedicada a olivars, garroverars i conreu de cereals. El 1997, Tofla designa la contrada en general. De la primitiva possessió en deriven l'hort de can Sec, can Sec, can Negret i can Jeroni Nou. Tofla apareix com a referència paisatgística a nombroses obres de l'escriptor Llorenç Villalonga. (DF/M)

TÒFOL, CAN Propietat rústica del terme d'Alaró, situada entre la cova des Porcs, Son Fortesa, Son Corb i el puig de Bellveure. (M)

TÒFOL, EN Publicació periòdica de caràcter satíric editada a Palma. De periodicitat setmanal, n'aparegueren tretze números entre l'octubre i el desembre de 1917. Incloïa informació política i social local en un to marcadament popular i humorístic. Es redactava principalment en català, amb algun article en castellà. (DG)

TÒFOL, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Binissalem, situat al carrer de Sant Josep. La torre

↓ En Tòfol

En Tofol

SETMANARI POPULA, SATIRICH Y HUMORISTICH

Palma de Mallorca 3 Octubre de 1917

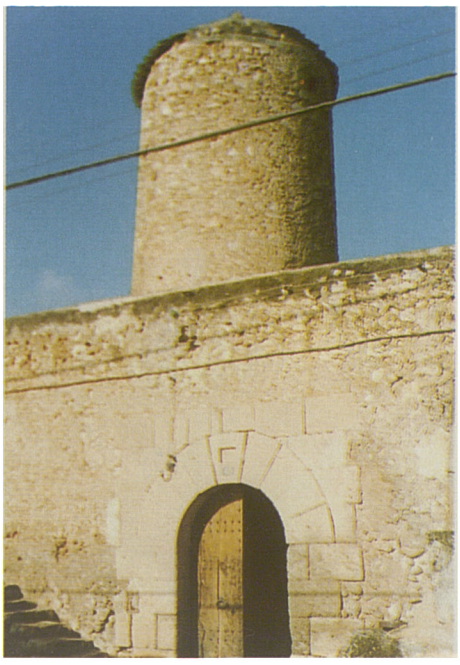
.....Y diu en Tofol

Pasando el rato

Sports

↑ Molí d'en Tòfol (Binissalem) (AAAMM)

↑ Molí d'en Tòfol (Porreres) (AAAMM)

és de pedra vista, en bon estat de conservació, mentre que l'habitatge, de voltes de mig canó, ha estat parcialment enderrocat. El 1856, era propietat de Cristòfol Vic. ■ Al terme de Porreres, situat al carrer del Donzell. El conjunt és format per una torre, de pedres irregulars, i una base-habitatge de tres naus, amb portal de mig punt i escala exterior a la façana. ■ Al terme de Santa Maria del Camí, situat a la carretera de Bunyola. El conjunt és format per una torre i una base-habitatge de dos pisos. Ha estat restaurat i té les sis antenes completes. És conegut també per molí del Torrent. (BRa)

↓ Molí d'en Tòfol (Santa Maria) (AAAMM)

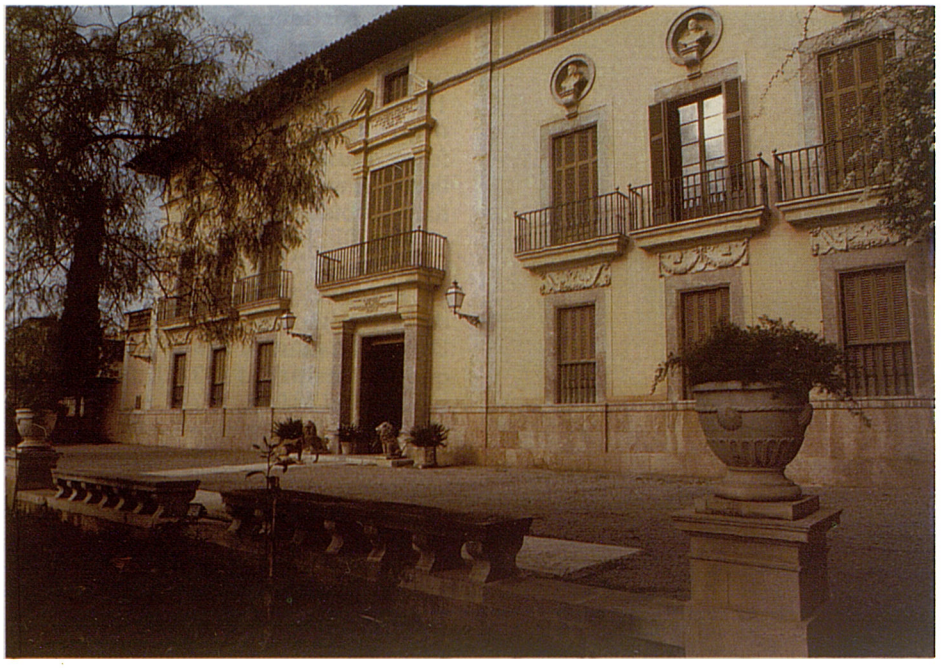
TÒFOLA, NA Terrenys del terme de Campos, estesos entre s'Alqueria Roja, la punta d'en Jardins, Son Espanyolet i el nucli urbà. (M)

TOGORES Antiga alqueria del terme de Campanet. És documentada també amb la forma Tegores. Després de la conquesta catalana fou de Provet. L'adquirí després Arnau de Togores, del qual prengué nom. El 1250, fou donada per Jaume I a Pere Roderic, porter del seu fill, l'infant Jaume. El s XV era propietat dels Socies —Garreta— i passà a denominar-se Son Garreta. La denominació de Togores o Son Togores desaparegué el s XVIII. (DF)

TOGORES Família de l'antiga noblesa mallorquina. Probablement, el primer membre documentat participà en la conquesta de Mallorca com un dels cavallers que aportà Guillem de Montcada, vescomte de Bearn. En el repartiment (1232), li foren concedides les alqueries de Lloseta i Aiamans, que tenien la consideració de cavalleries; en fou el primer senyor i gaudí de jurisdicció civil sobre els seus moradors. També rebé cinc jovades de l'alqueria de Biniali. Aquestes propietats feien part de la porció del vescomte de Bearn, Gastó de Montcada, fill i successor de Guillem. A més, tenia propietats rústiques en els termes d'Alaró, Campanet, Inca, Muro, Santanyí i Sineu, i cases a Palma i Barcelona. El 1256, fou un dels testimonis que reconegué els drets de l'infant Jaume, el futur Jaume II, sobre el regne de Mallorca. Casat amb Joana Palou, familiar del bisbe de Barcelona, féu hereu el seu fill Bernat, que atorgà testament el 1277. Deixà un important llegat al convent del Sitjar, dels religiosos de la Penitència. Li succeí el seu cosí Bernat i a aquest, el seu fill, Humbert, que fou testimoni (1311) de la confirmació dels privilegis del regne de Mallorca feta per Sanç de Mallorca. El seguiren Arnau i Guillem. Aquest darrer va esser cavaller de confiança de Jaume III. El seu fill i hereu, que també nomia Guillem, dugué a terme diversos serveis d'armes quan es temien atacs dels castellans o dels angevins. Arnau, fill de Guillem, fou un dels signants del Contracte Sant (1404). Durant el s XV, foren senyors d'Aiamans, successivament, Bernat, Benet, Joan Odó i Jaume Bernadí. El 1517, aquest darrer capbrevà els seus béns, que consistien en 20 jovades de la cavalleria de Lloseta, 15 de la d'Aiamans, 5 de l'alqueria de Biniali i dues cases a Palma. Per les seves cavalleries, era obligat a tenir dos cavalls armats al servei del rei. Li succeïren Joanot, Lluís (mort el 1594) i Miquel Lluís, que es casà amb Elisabet Puigdorfila i, en segones núpcies, amb Clara Moix. El seu fill i hereu, Miquel Lluís, va contreure matrimoni amb Violant Dameto i heretà el fideïcomís dels Ballester, de manera que passà a dir-se Miquel Lluís Ballester de Togores. Aquest fideïcomís havia estat establert, el 1503, per Miquel Ballester, de Manacor, dit el Gran per les moltes riqueses i possessions de les quals era propietari. El primer fideïcomissari fou el seu nét, Joan Miquel Ballester de Togores, fill de la seva filla Montserrat i d'Humbert Togores. Miquel Lluís Ballester de

→ Escut de la família Togores

↑ Togores, palau d'Aiamans (Lloseta)

↑ Togores, oratori de s'Estorell (Lloseta)

Togores i Dameto (mort devers 1608), senyor d'Aiamans i Lloseta, va esser jurat de la ciutat i regne de Mallorca per l'estament dels cavallers. El seu fill, **Miquel Lluís Ballester de Togores i Sales** (mort a Barcelona el 1638), serví el rei Felip IV en la campanya de les illes de Lerins, a Provença, els anys 1633-36. Sufragà una companyia d'infanteria i, l'octubre de 1634, el rei el recompensà amb la concessió de la jurisdicció civil, que ja exercia, i criminal, alta i baixa, en les seves cavalleries. A partir de llavors, gaudí de jurisdicció total a l'estil dels barons de Catalunya i va poder utilitzar oficialment el títol de baró de Lloseta. Tenia dret a nomenar batles, jutges, notaris i altres oficials i a aixecar forques per executar els condemnats. Poc després rebé el títol de comte d'Aiamans, amb tots els drets, privilegis i honors dels títols comtals castellans. Es casà amb Margalida Despuig, la qual, després de certes desavinences amb el seu espòs, anà a viure amb les religioses de Santa Magdalena, de Palma. L'octubre de 1637, el comte, amb diversos criats, assaltà el monestir a la recerca de la seva dona. No la hi va trobar i va haver de fugir a Barcelona. Tot plegat suposà un gran escàndol i el comte fou perseguit per les autoritats i processat, però morí abans que acabàs el judici. Li succeí el seu oncle Albertí Ballester de Togores (mort el 1664) i a aquest, Jeroni Ballester de Togores (mort el 1662), germà de l'anterior comte i canonge de la Seu de Mallorca. El 1653, adquirí la cavalleria de Son Vic, situada a Palma. Deixà com a hereu Joan Miquel Ballester de Togores, a qui aviat succeí Jaume Ballester de Togores (mort el 1705). Aquest darrer aconseguí (1665) la plena confirmació del títol comtal, que era posat en dubte per la monarquia des de la mort, sense successió legítima, de Miquel Lluís de Togores (1663). Aquell mateix any, en un context de rebuig de l'autoritat senyorial, els llosetins enderrocaren la forca, símbol del poder dels comtes. Jaume Ballester de Togores acudí al virrei i a l'Audiència, la qual envià el doctor Pere Joan Canet a Lloseta i obligà els vilatans a tornar aixecar la forca. El seguí Miquel Joan Ballester de Togores i Gual (mort el 1741), que fou cavaller de l'orde d'Alcàntara i, durant la Guerra de Successió, es mostrà partidari de Felip V. Participà en la conspiració filipista de 1711 i fou designat (1715) regidor del primer Ajuntament de Palma per l'estament dels cavallers. En aquella època, féu part del grup de famílies nobles anomenat de les Nou Cases. En morir, heretà el comtat el seu fill Jaume Ballester de Togores i Sales (mort el 1789), que fou tinent coronel (1746) i coronel del Regiment Provincial de Milícies de Mallorca. Li succeí Miquel Marià Ballester de Togores i Cotoner, que va esser capità del Regiment Provincial de Milícies de Mallorca i morí en la Guerra Gran, a Hostalric (Catalunya), el 1795. Com que no deixà descendència masculina, la línia successora passà, després d'un llarg plet (1795-1804), al primogènit del seu cosí Antoni, el polític, escriptor i militar *Josep de Togores i Sanglada* (→). En aquells anys, actuà com a cap de la Casa i de la Cúria d'Aiamans la comtessa Maria Puigdorfila Cotoner, viuda de Miquel Marià Ballester de Togores. Durant el s XVIII, diversos membres d'aquesta família foren canonges de la Seu de Mallorca, com *Francesc de Togores i d'Olesa* (→), Miquel Joan de Togores i Olesa, Ramon de Togores i Gual, Jaume de Togores i Gual, Joan de Togores i Sales, Ramon de Togores i Sales i Francesc de Togores i Nét. Aquest darrer fou rector de la Universitat Literària de Mallorca (1773-74). Cap a la meitat del s XVIII, es bastí a Lloseta el *palau d'Aiamans* (←). El 1811, es va abolir la jurisdicció baronial dels comtes d'Aiamans. El germà del comte Josep, *Marià Antoni de Togores i Sanglada* (→), tengué una actuació destacada en la Guerra del Francès. El títol comtal passà, el 1831, a *Pasqual Felip de Togores i Rosselló* (→). Li succeí el seu nét, Marià Gual de Togores (1862-1933), que vengué, sobretot en els anys vint, totes les propietats, tant dels termes d'Artà, Manacor i Llucmajor, com les de Lloseta, s'Estorell, es Filicomís, s'Hort Gran, Son Daviu i Son Togores, a part del palau d'Aiamans, aquest darrer a Joan March (1927). El seguí el seu fill, Joaquim Gual Caro, casat amb Isabel Ferret Jaume i pare de Maria Gual Ferret, que heretà el comtat. Aleshores, Nicolau Villalonga Cotoner reclamà infructuosament el títol. A la postguerra, Maria Gual es casà amb Vicenç Planas Hevia i renuncià a favor dels seus fills Vicenç Planas Gual de Togores, que heretà el títol de comte d'Aiamans, i

Joaquim, que rebé el de baró de Lloseta. (JCV)

TOGORES, ANTONI PAU (Palma s XVIII) Metge. El 1773, guanyà l'oposició a la càtedra de patologia de la Universitat Literària de Mallorca. Fou membre fundador (1787), censor (1797 i 1799) i examinador (1798) de l'Acadèmia Medicopràctica de Mallorca. Membre de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, el 1778, n'era el tresorer i feia part de la Comissió de Població i Agricultura.

TOGORES, CALA EN Al terme de Santanyí, fent partió amb el de ses Salines, per la vorera de ponent de la cala, entre la punta de s'Aranyó i na Barbera. (M)

TOGORES, CAN Propietat rústica del terme de Llubí, situada entre Son Llompardet, Son Fiol, sa Torreta i Son Matet. (M)

TOGORES, COVA D'EN Al terme de Petra, situada entre el santuari de Bonany, s'Argelagar, Son Homar i es Ermassos. (M)

TOGORES, HORT DE SON Al terme de Lloseta, situat entre sa Clota, can Antic, can Sirena i es Horts. (M)

TOGORES, MOLÍ DE SON Al terme de Lloseta, situat entre es Gorguet, sa Vinya, can Groc i ca los Carros. És documentat el 1744. (M)

↑ Son Togores (Alaró)

TOGORES, MOLINS DE SON Conjunt de dos molins d'aigua, fariners, situats a la síquia de la Ciutat, en el rafal de Son Togores, del terme de Palma. El major era denominat **molí Gros de Son Togores** o molí Major de Son Togores i es trobava vora el monestir de la Real. Era de dues moles i tenia casa i terres. El 1627, feia una renda mensual de 17 lliures i havia de moldre de franc el blat i la xeixa del convent de Sant Francesc, de Palma. L'altre molí era el denominat **molí Petit de Son Togores** o molí Menor de Son Togores. Tenia casa i terres. El s XVII, fou també conegut amb el nom de molí de sa Canal. El 1628, pertanyia al senyor Jaume Rossinyol Togores i feia una renda mensual d'11 lliures i 10 sous. (DF)

↓ Residència Son Togores (Palma)

TOGORES, RESIDÈNCIA SON Centre dedicat a l'atenció de minusvàlids psíquics amb necessitat de suport integral. Començà a funcionar el 1991, als terrenys que cedí l'Associació Mallorquina de Disminuïts Psíquics —AMADIP—, al terme de Palma, a la carretera de Valldemossa. La seva gestió correspon al Consorci per a la Protecció i Acollida de Disminuïts Psíquics Profunds de les Illes Balears —APROP—. En són titulars la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, el Consell Insular de Mallorca, el Consell Insular de Menorca i l'associació AMADIP. El 1996, acollia 71 persones en règim d'internat i 15 al centre de dia. Aleshores, tenia serveis d'atenció psicopedagògica, mèdica, rehabilitació i fisioteràpia, assistència social i assessorament familiar. Des de la fundació, n'és gerent Fernando Rey-Maquieira.

TOGORES, SON Possessió del terme d'Alaró, situada entre ses Rotes

↑ Son Togores (Esporles)

i el carrer de Sant Roc. Algunes de les seves terres s'establiren i foren ocupades per cases dins el nucli urbà. El 1671, pertanyia a l'honor Mateu Muntaner. Confrontava amb la comuna d'Alaró, el camí del castell d'Alaró, el camí d'Almadrà i el rafal d'en Mas. Tenia cases, amb alambins per fer aigües d'olor. Era dedicada a olivars, garroverars i al conreu de cereals, lleguminoses i lli. Tenia un molí d'aigua, fariner, que, llogat a part de la possessió, feia una renda anual de 72 lliures. El 1994, fou adquirida per l'Ajuntament d'Alaró. ■ Al terme d'Esporles, situada entre Son Antic, Son Maixella i Canet. El 1662, pertanyia al noble Ramon Safortesa, cavaller de l'orde de Calatrava i comte de Santa Maria de Formiguera. Confrontava amb el camí reial de Palma a Valldemossa. Abans fou dels Quint i, per herència, passà als Pacs-Fuster i, després, als Safortesa. Tenia cases, amb capella —on hi havia un oli de l'Epifania—, tafona, celler i dos alambins per fer aigües d'olor. Era dedicada a olivars, vinya i al conreu de cereals. El 1685, fou valorada en 11.000 lliures. El 1803, pertanyia a Joaquim Bibiloni Canyelles, doctor en drets. Confrontava amb Son Antic, Canet, el molí d'en Roca, el camí reial de Palma a Valldemossa i Son Maixella. Tenia cases dels senyors, cases del majoral, tafona, molí de sang i un alambí de plom per fer aigües d'olor. A les cases dels senyors, hi havia quadres de temes religiosos, entre els quals destacaven dotze olis del viacrucis. Era dedicada a olivars, garroverars i al conreu de cereals i lleguminoses. El bestiar de feina era format per un cavall, sis muls i cinc someres. Hi havia una guarda de vint porcs. Els Bibiloni tenien la casa pairal al carrer de la Gabella de la Sal, d'en Catlar o d'en Sureda, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma. ■ Antiga possessió del terme de Lloseta. Prengué el nom, el s XIII, d'Arnau Togores, primer senyor de Lloseta i d'Aiamans. Era la possessió més extensa del terme i, el 1578, fou valorada en 7.700 lliures. El 1661, pertanyia al senyor Jeroni Ballester de Togores, canonge de la Seu. Feia part del fideïcomís dels Ballester de Togores. Tenia grans cases, amb mobiliari de luxe i una col·lecció de pintura de temes religiosos. Hi havia tafona, celler, alambí i un forn de calç. Era dedicada a olivars, garroverars, figuerals, ametlerars, vinya i al conreu de cereals i lleguminoses. Tenia ramaderia ovina. Hi havia el molí de vent, fariner, dit de Son Togores que, llogat a part de la possessió, feia una renda anual de 20 lliures. El 1668, sense olivars ni vinyes, pagava anualment 500 lliures, més tres somades de verema en concepte de renda. Pels olivars i vinyes, en pagava 330, més 250 quartans d'oli. Tenia 66 quarterades de sementers, denominats es Campassos, ses Fletxes i es Seguers. El 1688, era del senyor Jaume Ballester de Togores i fou valorada en 26.000 lliures. Els Ballester de Togores tenien la casa pairal al carrer de la Portella, de Palma. El 1863, pertanyia al comte d'Aiamans i, amb 141 quarterades, era la segona del terme en extensió. El 1997, Son Togores designava terrenys al SE del nucli urbà de Lloseta, on es localitza l'hort de Son Togores. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre can Antic, es Gorguet, sa Vinya i ca los Carros. El 1250, apareix documentada l'alqueria Tegores, tal vegada en el rafal Azzar. Segons Joan Corominas, el mot prové de *Tuguria*, 'cabanes, barraques', plural del llatí *Tugurium*. ■ Propietat rústica del terme de Palma, situada entre la carretera de Valldemossa, el torrent de Bàrbara i Son Pacs. El 1607, era un rafal i pertanyia al senyor Mateu de Togores, donzell, de la família del qual prengué

↓ Son Togores (Palma)

el nom. Era situat a la part de la muntanya i confrontava amb el camí reial de Valldemossa, Son Santacília i Son Sanglada. Tenia cases, amb una col·lecció d'olis religiosos. Era dedicat a vinya i al conreu de cereals i tenia hort. Feia una renda anual de 550 lliures. Fou després del senyor Bernadí de Togores. El 1620, era de la seva filla, la senyora Magdalena de Togores i Vivot, de qui passà (1628) al seu fill, el senyor Jaume Rossinyol de Togores. Feia una renda anual de 502 lliures, vint cavallons de palla de blat, sis parades de cebes, dues barcelles de nesples, un meló cada dia, una síndria cada diumenge i un card cada dia. El 1656, pertanyia al senyor Nicolau de Verí i n'eren pertinences els dos molins d'aigua, fariners, denominats els *molins de Son Togores* (←). El 1698, era del senyor Antoni de Verí i d'Olesa, donzell. Era situat vora la síquia de la Ciutat i tenia cases, amb jardí i hort. Era dedicat a la producció de cereals, lleguminoses, alfals i hortalisses. Pagava anualment una renda de 360 lliures, 100 quarteres de blat, melons i síndries per valor de 100 sous, 24 carabasses, 2 somades de cebes i quatre capons. El 1744, pertanyia a les senyores Maria i Beatriu de Verí. Els Verí estaven endeutats per 8.000 lliures amb el mercader Enrico Fonticelli i, davant la impossibilitat de pagar-li, li donaren com a penyora el rafal de Son Togores, exceptuant-ne els molins d'aigua. El rafal feia una renda anual de 395 lliures al batliu del regne de Mallorca. El mercader Enrico Fonticelli havia de tenir els fruits del rafal, en concepte de pagament dels interessos de les 8.000 lliures. En els seus terrenys, s'hi construïren la *Residència Son Togores* (←) i els Depòsits Reguladors d'Aigua i la Planta Potabilitzadora de Son Togores. (DF)

TOGORES ALEMANY, JULIÀ —D'ALCANELLETA— (Búger 1794 - Alcanelleta, Escorca 1893) Glosador. Pagès de professió, destacà en composicions de caràcter festiu, tot i que només se'n conserva un glosat dedicat al rector de Lluc, Guillem Fillol.

TOGORES I D'OLESA, FRANCESC DE (Palma 1650 - 1730) Eclesiàstic. Fill del comte d'Aiamans, Miquel Joan de Togores i Sales. Estudià a la Universitat Lul·liana de Mallorca, on es doctorà en dret civil i eclesiàstic i en sagrada teologia. Va esser sagristà i canonge de la Seu de Mallorca i vicari general governador del Bisbat de Mallorca (1711). Ocupà el càrrec de rector de la Universitat de Mallorca (1698-99 i 1721-25). Va fer construir el retaule

← Francesc de Togores i d'Olesa

de l'altar major de la Seu, obra de l'escultor Josep Dardarone (1729). És autor d'una *Epistola pastoralis ad Parrochos* (1711) i d'uns *Opúsculos Lulianos*, que romangueren inèdits.

TOGORES FÀBREGUES, JOAQUIM (Palma 1835 - 1904) Marí de guerra i polític. El 1855, ingressà a l'Escola d'Enginyers de l'Armada Espanyola. El 1860, s'embarcà a la fragata «Príncipe de Asturias» com a enginyer de l'esquadra que va dur la reina Isabel II a Palma. Aquell mateix any ascendí a tinent de navili i fou nomenat comandant d'enginyers de l'aguait de les Filipines, amb residència a Cavite. Va esser membre de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de les Filipines. Tornà a Espanya (1866) amb la graduació de capità de fragata i anà a Anglaterra per ampliar estudis. Posteriorment, s'encarregà de posar la quilla a la corbeta «Aragón» i de transformar i armar les fragates

↓ Joaquim Togores Fàbregues

blindades «Numancia» i «Resolución». El 1870, fou promogut a enginyer inspector de segona classe i va esser designat vocal de la Junta Especial de Construccions de l'Almirallat. El 1873, era cap d'enginyers del Departament Naval de Cartagena. Va representar Espanya en diverses exposicions universals, en la Conferència Internacional de Constantinoble i en el Congrés Internacional de Panamà (1879). El 1886, va esser promogut a comandant d'enginyers del Departament de Cartagena i dirigí la construcció dels creuers «Juan de Austria», «Reina Mercedes» i «Conde de Venadito». El 1889, ocupà el càrrec d'inspector general d'enginyers. Com a polític, militià en el Partit Conservador i, el 1879, va esser elegit diputat per Mallorca. Impulsà diverses millores a Portocolom, fet pel qual fou nomenat fill adoptiu de Felanitx (1880). El 1884, va esser elegit diputat per Cartagena. És fill il·lustre de Palma, ciutat on té un carrer dedicat. (DJ)

TOGORES RIERA, ANTONI PAU (Palma s XVIII - 1847) Religiós. Es doctorà en teologia a la Universitat Lul·liana. Ordenat sacerdot, ingressà a la congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri. S'exclaustrà el 1835, any en què passà a la capellania de l'Hospital General de Palma. Fou redactor del *Semanario Cristiano Político de Mallorca*, i hi destacà per les seves idees absolutistes. És autor de la traducció castellana *Compendio de las memorias para servir a la victoria del jacobinismo* (1814)de l'abat Barruel, i de l'obra original *Relación sucinta, pero verídica de las extraordinarias demostraciones de alegria (...) por el feliz y deseado regreso de su amantísimo Soberano el Sr. D. Fernando VII al trono de sus mayores* (1814).

TOGORES RIERA, JOSEP ANTONI (Palma s XIX) Militar i polític. Va servir en el Cos de Guàrdies Reials. Fou batle de Palma (gener de 1852-gener de 1854). Aixecà un gran nombre de mapes i publicà una memòria per utilitzar l'aigua de la font de la Vila (1859). (DJ)

TOGORES I ROSSELLÓ, PASQUAL FELIP DE (Palma 1805 - 1888) Polític. Baró de Lloseta i comte d'Aiamans. Fou cap de la casa dels reis d'Espanya. El 1835, fou nomenat governador civil de les Balears. Va esser elegit (1837, 1839 i 1840) diputat a Corts per la candidatura dels monàrquics constitucionals. Fou (1844-45)

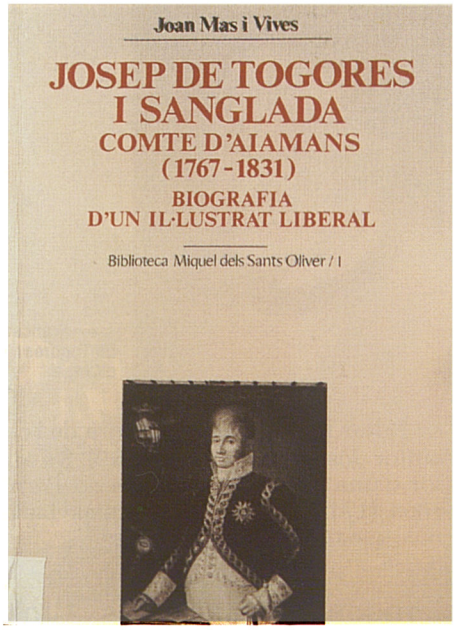
← Pasqual Felip de Togores i Rosselló

batle de Palma, però dimití el càrrec per desavinences, en matèria urbanística, amb el capità general de les Balears. El 1845, fou nomenat senador. Tengué bona amistat amb el bisbe de Mallorca, Miquel Salvà, circumstància que afavorí que, el 1857, pogués mantenir el dret d'elegir rector i vicaris de Lloseta. El 1865, fou designat membre de l'Orde Civil de Beneficència. Costejà la construcció del convent de les monges franciscanes de Lloseta i col·laborà econòmicament en la finalització de l'església parroquial d'aquest poble.

← Leocàdia de Togores i Safortesa

TOGORES I SAFORTESA, LEOCÀDIA DE (Palma ~ 1836 - 1906) Aristòcrata. Filla de Pasqual Felip de Togores, desè comte d'Aiamans, i mare de Marià Gual de Togores, onzè comte d'Aiamans. El 1882, adquirí l'edifici i els terrenys del Temple, de Palma, on promogué la fundació d'un asil per a nines òrfenes —seguint el model que ja havia iniciat (1881) al seu palau de Lloseta— i, el 1885, comprà una propietat al puig de Sant Miquel, de Montuïri, per a estiueig de les nines i de les seves cuidadores. El 1886, les religioses Agustines de l'Empar es feren càrrec de l'asil fins a 1887, en què l'hagueren de deixar per desavinences amb la fundadora. El 1887, va intentar que la congregació de Terciàries Carmelites se'n responsabilitzàs, però no ho va aconseguir. Finalment, decidí (1888) fundar una congregació destinada a tenir cura de la institució benèfica. Així es formà la congregació de Filles de la Sagrada Família, coneguda popularment com les Vermelletes. (PF)

↑ Obra sobre Josep de Togores i Sanglada

TOGORES SALES, JOAN (Palma s XVIII - 1791) Poeta. Doctor en teologia i en dret civil i canònic. Escrigué poesies llatines, però només se'n publicà una, en honor de la Mare de Déu de Lloseta, en el llibre *Loseta ilustrada* (1746).

TOGORES I SANGLADA, JOSEP DE (Palma 1767 - 1831) Polític, militar i escriptor. Novè comte d'Aiamans i baró de Lloseta. Estudià en el Col·legi de Sant Pau de València i amplià estudis a Madrid i Barcelona. El 1780, s'incorporà a l'exèrcit i fou destinat al Regiment Provincial de Mallorca. El 1794-95, participà en la Guerra Gran. Com a membre de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País —SEMAP—, participà en el projecte de creació de la Companyia de Comerç Mallorquina (1797). Com a cavaller, fou regidor de l'Ajuntament de Palma (1798-1812, 1814-20 i 1823-27) i redactà el reglament de la Casa de Misericòrdia (1804). Va mantenir un llarg plet fins que aconsegui el comtat d'Aiamans (1804). Es convertí en un dels principals latifundistes de Mallorca i es preocupà per introduir algunes innovacions per millorar els conreus. Entre les seves possessions més extenses, hi havia s'Estorell (Lloseta), Son Julià (Llucmajor) i Sant Jordi (Son Servera). El 1805, en ocasió de la guerra amb Gran Bretanya, va esser nomenat cap de les milícies urbanes. Quan

→ Josep de Togores i Sanglada

s'inicià la Guerra del Francès (1808), féu part de la Junta Suprema de Govern de Mallorca. El setembre d'aquell any, fou designat representant de la Junta Central i anà a Madrid. El desembre de 1808, aquesta Junta li atorgà el càrrec de president de la de Mallorca i totes les autoritats mallorquines reconegueren la seva preeminència. S'encarregà del comandament polític i militar de l'Illa i va rebre els honors i el tractament de capità general. Davant els enfrontaments entre el regent de la Reial Audiència i el comandant militar Francisco de la Cuesta, va suspendre aquest darrer i assumí tota l'autoritat. S'encarregà de la reorganització del Cos de Milícies Urbanes i de confinar a Cabrera els presoners francesos. Al final de 1809, es traslladà a Cadis, on es reintegrà a la Junta Central i fou membre de la comissió encarregada de preparar les Corts. Un cop dissolta la Junta Central (gener de 1810), tornà a Mallorca. També fou director de la SEMAP (1809) i membre de la direcció del Reial Consolat de Mar. El 1810, ascendí a brigadier d'infanteria i, el 1812, anà a la Península com a comandant del segon batalló de milícies de Mallorca. Tornà a l'Illa l'abril de 1813. D'ideologia liberal moderada, no fou perseguit quan es restaurà l'absolutisme (1814). En aquella època, va esser director del Reial Consolat de Mar (1816-17). Durant el Trienni Liberal, exercí el càrrec de governador interí de Menorca (agost de 1820-març de 1821). A partir de 1823, quan els absolutistes tornaren ocupar el poder, en fou progressivament marginat. Com a escriptor, emprà preferentment el català i en propugnà l'ús com a llengua literària. És considerat un dels poetes més representatius de l'època neoclàssica preromàntica. S'interessà pels autors clàssics i també per les cançons de caràcter popular i tradicional. Se n'han conservat 223 poemes, molts dels quals són de caràcter amorós. També escrigué poesia eròtica, satírica, didàctica i filosòfica. Part de la seva obra reflecteix temes i anècdotes de Mallorca i de Menorca, la

vida a Madrid i la campanya d'Alacant. Adaptà i traduí al català poemes de José Cadalso i de Nicolas Boileau. Preocupat pels problemes gramaticals i ortogràfics del català de Mallorca de la seva època, escrigué una addició al vocabulari mallorquí-espanyol-llatí d'Antoni Oliver i mantengué una interessant correspondència amb el gramàtic menorquí Antoni Febrer Cardona. Com era freqüent en aquella època, la seva obra romangué inèdita i, posteriorment, n'han editat alguns poemes Joaquim Maria Bover (1868), Josep Massot (1972) i Jordi Carbonell (1972). Tant la biografia com l'obra poètica han estat publicades per Joan Mas Vives (1994 i 1995). (AM/DJ)

TOGORES I SANGLADA, MARIÀ ANTONI DE (Palma 1769 - Quart, País Valencià 1808) Militar i escriptor. Germà de Josep de Togores i Sanglada. Ingressà a l'armada el 1788. Participà en la Guerra Gran (1793-95). El 1796, ascendí a tinent de fragata i fou segon cap de la 17 Brigada de Marina. Aquell mateix any passà a l'exèrcit amb la graduació de capità. El 1808, fou ajudant general de les forces organitzades a València per lluitar contra els francesos. Va morir en combat, comandant una bateria d'artilleria a l'acció de Quart. Fou membre de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i de l'Acadèmia de Nobles Arts. Com a escriptor, és autor d'un gran nombre de tractats, memòries i discursos sobre el luxe, la necessitat de cases d'ensenyament públic i la conveniència d'allargar el port de Palma i d'un *Elogio histórico de Vicente Tofiño de San Miguel*, tot plegat sense publicar. També deixà inèdits dos toms de poesies líriques, amatòries i ascètiques. Part d'aquestes composicions en llengua castellana fou publicada per Joaquim Maria Bover (1868). A més, va escriure un cant, en hendecasíl·labs, sobre els estralls causats pel terratrèmol d'Orà. (DJ)

TOGORETES Antiga propietat rústica del terme de Palma. El 1890, confrontava amb ca s'Eriçó, Son Cotoner i el torrent de sa Riera. Tenia cases i era dedicada a ametlerars i al conreu de cereals. El 1997, és urbanitzada. ■ Propietat rústica del mateix terme, situada entre ca s'Eriçó, Son Moix Negre, Son Valentí i Son Tril·lo. (DF/M)

TOI, MOLÍ DE CAN Antic molí de vent, fariner, del terme de Consell. Era situat a l'actual carrer del Metge Morei. El conjunt era format per una torre de paredat de pedra vista i una base-habitatge amb voltes. La torre va ser tomada ja en part al segle XIX i, totalment, el 1955. Aquell mateix any, es bastí un forn a la part baixa, que va ser destruït al començament del decenni de 1990. Era conegut també com a molí de can Mutxo. (BRa)

TOIET, MOLÍ D'EN Antic molí de vent, fariner, del terme de Porreres. Era situat al carrer de Jaume I. Fou enderrocat per a la construcció d'habitatges. (BRa)

TOLET, CAN Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre sa Teulera, Son Ponç de la Marina i el nucli urbà de s'Alqueria Blanca. (M)

TOLLERIC Possessió del terme de Llucmajor, situada entre ca l'Amo en Sebastià, can Nu, la torre de sa Quartera, can Pou i can Font. És documentada el 1360. Segons Joan Coromines, hi ha una comunitat d'origen amb el nom del poble de Toloriu, a baixa Cerdanya, genitiu en '*-rici*' d'un antropònim germànic. Sembla que el topònim mallorquí és el mateix nom de persona en nominatiu. (M)

TOLONI Antic rafal del terme de Valldemossa. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1264. (M)

TOLOSA, FONT D'EN Antiga denominació, documentada fins a mitjan s XVII, de la *font de s'Olla* (←), en el terme de Sóller. (M)

TOLOSA CABANÍ, FERRAN (Barcelona 1950) Metge. Es llicencià (1972) en medicina i es doctorà en otorinolaringologia a la Universitat de Barcelona, amb la tesi *Aspectos anatómicos de la fase pterigomoscilar. Embriología de los componentes nerviosos de la misma*, publicada (1979), parcialment, a la *Revista Anatómica Clínica*. El 1974, fixà la residència a Mallorca. Fou (1984-92) cap del servei d'otorinolaringologia de l'Hospital de Son Dureta, de Palma. El 1986, obtengué el premi de la Societat Catalana d'Otorinolaringologia, amb el treball *Otitis externas*. És autor d'*Aspectos de la problemática de la laringectomizado* (1990), *La explotación básica ORL* (1991), *Mi voz. Problemas y cuidados* (1992), *Patología ORL en atención primaria*

→ Ferran Tolosa Cabaní

(1992), *Protocolos de ORL para médicos de cabecera* (1992) i *La laringe. Atlas anátomico* (1995), entre d'altres obres. Ha publicat articles a nombroses revistes especialitzades. És professor associat de fonètica del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears. Des de 1996, és acadèmic de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma. (JT)

TOLOSA CARDELL, JAUME (Llucmajor 1955) Pintor i escultor. Estudià (1984-90) a l'Escola Lliure de la Mediterrània, de Palma. Féu (1980) la primera mostra individual a s'Arenal (Llucmajor). Posteriorment, ha exposat a Vilafranca de Bonany (1988), Palma (1990-91), Sóller (1991) i Llucmajor (1991). El 1984, obrà els monuments a Antoni Pujals a Son Serra de Marina (Santa Margalida) i a Marc Ferragut, amb Pere A Barceló, al costat de l'Auditòrium, de Palma.

↓ Jaume Tolosa, *Paisatge*

TOLRÀ, SON Propietat rústica del terme de Mancor de la Vall. Prengué el nom de Francesc Tolrà, que la comprà a Andreu Mateu de Biniarroi, el 1589, quan era anomenada Rota des Pi. El 1617, era coneguda per can Reixac, arran del matrimoni de la propietària, Elisabet Tolrà, amb Bartomeu Reixac. El s XVIII, també fou denominada Son Cero. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre el camí de sa Font des Garrover, Biniarroi, Son Torradet i sa Devesa. (M)

TOLTES, SES Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Paparra, ses Rotes Noves, can Fal·lera i Son Vives de Dalt. El 1578, pertanyia a l'honor Mateu Femenia i fou valorada en 2.300 lliures. El 1595, era del mateix propietari. Tenia cases i moli de sang. Era dedicada al conreu de cereals i a ramaderia ovina. El bestiar de feina era format per tres bous, tres egües i dos muls. Hi havia una guarda de 214 ovelles. Feia una renda anual de 100 lliures, 100 quarteres de blat roig, 20 de civada, 10 d'ordi, tres d'ovelles, mitja quartera de llavor de lli, 1 barcella de faves i 1 quintar de formatge. Dins la possessió, hi havia les terres denominades es Camp de sa Font de na Nina, sa Rota de ses Gomeles i es Camí de sa Torre. El 1658, era de l'honor Joan Antoni Femenia, de Santa Margalida. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals i a ramaderia ovina. Feia una renda anual de 10 lliures, 10 quarteres de blat, 15 d'ordi, 25 de civada i 2 quintars de formatge. (DF/M)

↑ Can Tomàs (Algaida)

TOMÀS, ALQUERIA D'EN Al terme de Llucmajor. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1441. (M)

TOMÀS, ANTONI (Llucmajor s XV - Palma ~1524) Agermanat. Fou un dels principals impulsors de la Germania a Llucmajor i, el març de 1521, una assemblea el nomenà instador del poble d'aquesta vila. Impulsà la propagació de la Germania a la Part Forana i va esser elegit síndic clavari del Sindicat de Fora. El juny de 1522, féu part d'una ambaixada que enviaren els agermanats a Barcelona. Després de la derrota de la Germania, anà a la Cort a demanar, infructuosament, clemència. Fou sentenciat a mort per Carles I l'octubre de 1523, tot i que es desconeix si la sentència fou executada.

↓ Ses Toltes (Sant Llorenç des Cardassar)

TOMÀS, BONAVENTURA (Llucmajor s XVII - 1668) Notari. Accedí al notariat i exercí a Llucmajor, on tenia la casa pairal i la notaria al carrer de la Síquia. Dins el terme, era propietari de les terres denominades s'Era, na Garau, na Torreta i na Galdent. Llegà 25 protocols (1643-67), fonamentals per a la història de Llucmajor de mitjan s XVII. Es casà amb Apol·lònia Santceloni, filla del notari Frederic Santceloni. Reuní un notable arxiu en el qual figuraven els protocols de Frederic Santceloni i de diversos notaris d'Algaida (Antoni Gual), Llucmajor (Bernat Cardell i Joanot Gual) i Sant Joan (Sebastià Fillol). El notari Bartomeu Mir elaborà (1668) l'inventari dels seus béns. (DF)

TOMÀS, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre Castellitx de la Pau, na Botera, Binicomprat i Son Coll Nou. (M)

TOMÀS, CAN Antic taller de terrisseria i ceràmica, situat al Mercat, a la parròquia de Sant Nicolau, de

Palma. Prengué el nom del seu titular, el mestre **Miquel Tomàs** (Palma s XVI - 1658). Era un casal amb forn d'obra, molí per moldre els materials de terrisseria, cossis per trempar els vernissos i botiga. Produïa plats blancs, il·lustrats amb dibuixos d'aus i peces blanques, com pitxers, bacines de barber, llibrelles, sotacopes i escudelles, com també plats tocats de foc. L'inventari que n'elaborà (1658) el notari Jordi Barceló és d'un gran interès per a l'estudi de la ceràmica popular a Mallorca. (DF)

TOMÀS, GASPAR (Mallorca s XV - XVI) Cavaller. Va esser coper del rei de la Corona d'Aragó Ferran el *Catòlic*. El 1505, acompanyà aquest monarca a Nàpols. Fou jurat de la ciutat i del regne de Mallorca per l'estament nobiliari el 1491 i el 1501. A més, va esser castellà de la fortalesa d'Alaró (1511) i s'encarregà de la defensa de Mallorca davant el perill d'una invasió.

TOMÀS, JOAN (Palma s XVII - XVIII) Mestre picapedrer. El 1696, Pau Vallbona, doctor en drets i procurador de la senyora Teresa de Boixadors i de Pinós, comtessa de Savellà, li encarregà edificar, a escarada i per un import de 640 lliures, les cases de la possessió de Bunyolí (Esporles), segons contracte del notari Valentí Terrers. Inicià, després, la torre i el campanar de l'església parroquial de Santa Eulàlia, la primera pedra de la qual es posà el 1707. (DF)

↓ Portal de l'Hospital de Sant Bernat, de Miquel Tomàs

TOMÀS, MIQUEL (Palma ~1725 - 1809) Escultor. Fou deixeble de Francisco Herrera. El 1768, era rector del Col·legi de Pintors i Escultors de Palma. Obrà dues imatges de sant Josep, una per a la parròquia d'Alaró i una altra per a l'església de Sant Nicolau, de Palma. També és autor d'un sant Pere, de pedra de Santanyí, per a la façana del Seminari Conciliar, de Palma, i una sèrie d'escuts d'armes per al col·legi de Monti-sion, l'Hospital General i altres institucions públiques i privades. Li són atribuïts figures i ornaments de pedra dels portals de la façana de l'Hospital de Sant Pere i Sant Bernat, de Palma. Amb un estil barroc, es dedicà especialment a la imatgeria religiosa.

TOMÀS, MOLÍ DE SON Antic molí de vent, fariner, del terme de Valldemossa. Era situat entre can Mossènyer i Son Baptista. Fou edificat pels cartoixans a mitjan s XVII i enderrocat el 1791. Va esser substituït pel molí de sa Beata. (BRa)

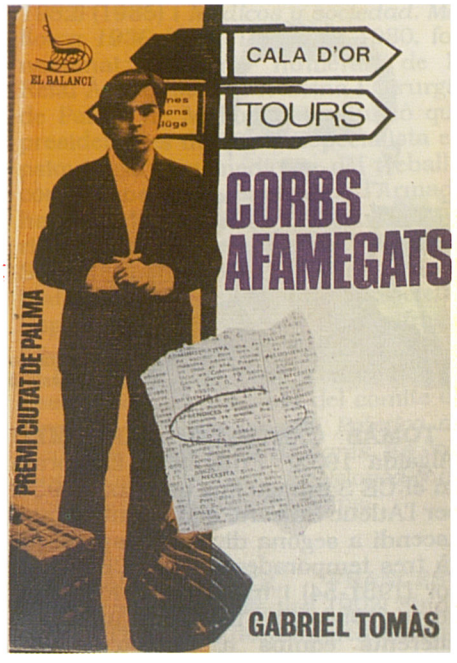
TOMÀS, PUNTA D'EN Accident de la costa del terme de Pollença, situat entre el racó del Xot i cala Figuera de Formentor. Al seu voltant se situa el pla de la Punta d'en Tomàs. (M)

TOMÀS, SON Antic rafal del terme de Porreres. El 1670, confrontava amb es Monjos, Son Agost i les garrigues de Son Ballester, de Son Servera i de Son Cases. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals, lleguminoses i lli. ■ Terrenys del terme de Sant Joan, estesos entre Son Garrover, Solanda, es Clotal i el molí de s'Aigua. (DF/M)

TOMÀS, TOMÀS (Mallorca s XV) Cavaller. El 1437, adquirí una galera, amb la qual anà a Nàpols i Sicília al servei del rei de la Corona d'Aragó Alfons el *Magnànim*. El 1444, aquest monarca li concedí privilegi de lleuda i peatge. Va esser membre del Gran i General Consell (1460) i jurat de la ciutat i regne de Mallorca (1466).

TOMASA, COVA DE SOR Al terme de Santa Maria del Camí, dins la possessió des Cabàs. El 1500, era de la família Tomàs i sembla que hi passava temporades santa Catalina Tomàs. (M)

TOMÀS ALEMANY, GABRIEL (Andratx 1940) Escriptor. És autor de les novel·les *Corbs afamegats* (1972), premi Ciutat de Palma 1970, i *Clam del desgavell i l'enyorança* (1977). Hi analitza, bàsicament, el tema dels immigrants i el xoc que suposà per als illencs l'arribada del turisme. Ha estat corresponsal dels diaris *Baleares*, *Diario de Mallorca* i *Ultima Hora*.

↑ Obra de Gabriel Tomàs Alemany

TOMÀS BARCELÓ, RAFEL —RANDER— (Llucmajor 1869 - 1936) Glosador. Treballà com a vigilant del tràfic de contraban i, més tard, de garriguer. Sense estudis i d'ideologia esquerrana, participà en iniciatives de caire cooperativista. Li és atribuïda una plagueta de gloses, publicada anònimament i sense data, titulada *Sa derrota d'es Crédit y els damés. Versificada per un Lluchmajoré*. Es tracta d'un conjunt de 25 cançons, on l'autor critica amb duresa les conseqüències que tengué la suspensió de pagaments de l'entitat mallorquina (1934) sobre els petits estalviadors. El 1936, fou assassinat per la seva ideologia esquerrana. (MS)

TOMÀS CAMPOS, FRANCESC —CAPITÀ TOMÀS— (Palma s XVII - 1752) Militar. Fou doctor en ambdós drets. Durant la Guerra de Successió era governador o comandant d'Alcúdia, ciutat que defensà a favor de l'arxiduc Carles d'Àustria. El juny de 1715, quan el cavaller d'Aspheld exigí la rendició de la vila, el capità Tomàs la hi va lliurar. Tenia la casa pairal a la parròquia de Santa Creu. L'inventari dels seus béns, elaborat (1752) pel notari Francesc Xavier Venrell, és d'un gran interès històric. (DF)

← Bartomeu Tomàs Castelló

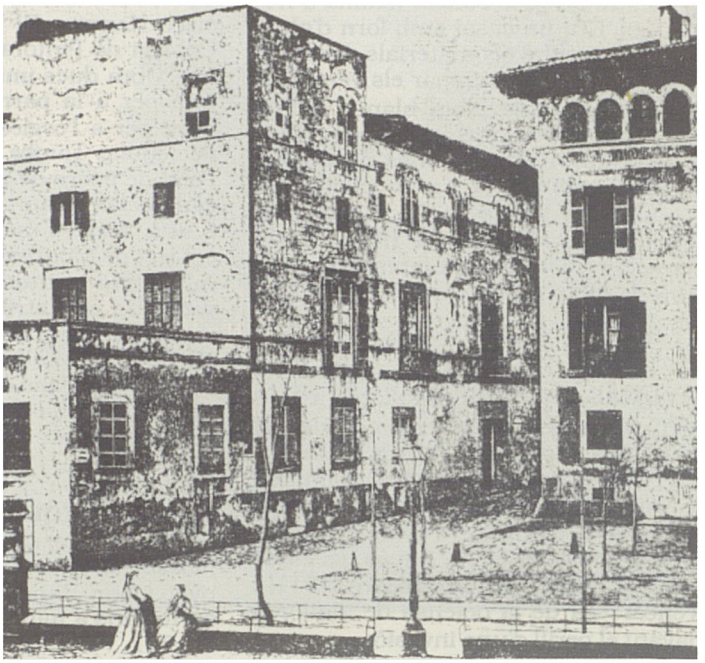
TOMÀS CASTELLÓ, BARTOMEU (Algaida 1932) Futbolista. Es formà en el CE Santiago fins que fitxà (1950) per l'Atlètic Balears, equip amb el qual ascendí a segona divisió. Després, jugà tres temporades amb el CE Manacor (1951-54) i tres amb el RCE Mallorca (1954-57). Finalment, jugà amb diferents equips a tercera divisió: Alaró (1957-58), Constància (1958-59), Manacor (1959-60) i Felanitx (1960-61). (GSa)

← Miquel Tomàs Contestí

TOMÀS CONTESTÍ, MIQUEL (Llucmajor 1850 - Binissalem 1912) Eclesiàstic. Estudià (1866-76) teologia en el Seminari Conciliar de Sant Pere, de Palma. El 1876, fou ordenat de prevere i passà a residir a Llucmajor, on fundà una escola de llatí i d'hebreu. Volgué fundar (1886) un cercle d'obrers catòlics, empresa que va haver de deixar, ja que, el 1887, fou destinat de rector a Sant Joan. El 1901, es féu càrrec de la parròquia de Binissalem, on impulsà l'acabament de la torre del campanar.

TOMÀS DES PEDRÍS DES BORN, CAN Antic casal senyorial de tipologia residencial urbana, situat a la cantonada del carrer de Sant Feliu i del passeig del Born, de Palma. D'origen gòtic, va esser construït a mitjan s XV. S'articulava a l'entorn d'un pati i l'interior mantenia la distribució tradicional de la mansió urbana. A les façanes, hi havia finestres coronelles. Fou la casa pairal de la família Tomàs, fins al 1675, en què passà als Sureda. El 1890, fou adquirit per Pere Alomar Femenia que, poc temps després, l'enderrocà i féu construir en el seu lloc un nou edifici d'estil neogòtic, anomenat can Alomar. Dos portalets gòtics foren traslladats a l'església de Santa Eulàlia, de Palma, i se'n conserva un escut de marbre blanc a la possessió de Son Berga Nou, de Palma.

→ Can Tomàs des Pedrís des Born (Palma)

→ Miquel Tomàs de Taixequet Fluixà

TOMÀS DE TAIXEQUET FLUIXÀ, MIQUEL (Palma ~1528 - Lleida 1578) Bisbe i canonista. Estudià a Randa. Posteriorment anà a la Universitat de Barcelona, on estudià filosofia, a la de Bolònia per seguir cursos sobre lleis, i a París i Lovaina on cursà teologia. A l'inici de 1560 fou nomenat corrector de la Sagrada Penitenciaria de Roma i teòleg consultor del col·legi de cardenals. El 1562, el papa Pius IV l'elegí com a cronista del concili de Trento. El 1574, fou designat canonge de la Seu de Mallorca, malgrat que matenia la residència a Roma. El 1577, fou nomenat bisbe de Lleida. Prengué possessió del càrrec el 1578, però morí pocs dies després de la seva arribada a Lleida. Quant a la seva obra escrita, publicà *Orationes duae civiles* (1556) i *Disputationes quaedam ecclesiasticae* (1565), entre d'altres. Com a teòric del dret canònic, destaca la seva proposta de crear col·legis especials per a la formació dels futurs capellans. Proposà com a model el sistema educatiu que tenia el col·legi de la Criança, de Palma. També defensà la unitat de la llengua catalana. Participà en la comissió que revisà i corregí el *Decret* de Gracià. És fill predilecte de Llucmajor, on té dedicat un carrer. (BF/JMB)

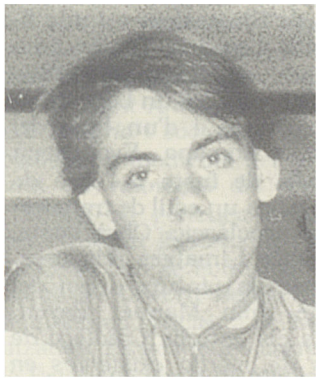

→ Francesc Tomàs de Taixequet i Frígola

TOMÀS DE TAIXEQUET I FRÍGOLA, FRANCESC (Llucmajor 1504 - Sardenya, Itàlia 1572) Eclesiàstic. Estudià llatí a l'escola de gramàtica de Randa. El 1530, fou ordenat de preve-

re i obtengué un benefici a la parròquia de Montuïri. El 1536, cursà teologia i, posteriorment, dret civil i eclesiàstic a l'Estudi General de Lleida. El 1548, era rector de l'església de Sant Nicolau, de Palma. El 1558, fou nomenat bisbe d'Empúries a Sardenya, càrrec que ocupà fins a la mort. Durant el seu mandat, reprimí abusos clericals i promogué tonsures. El 1962, l'Ajuntament de Llucmajor el proclamà fill predilecte. (BF)

TOMÀS ESTARELLES, GABRIEL (Bunyola 1762 - Palma 1836) Orguener. Fou deixeble de Pere Josep Bosc i Dominique Cavaillé-Coll. Restaurà els orgues de la Seu de Mallorca (1793-1831) i els de les parròquies de Sant Joan (1811), Pollença (1813), Inca (1816-32), els convents de Campos (1823) i Llubí i el del santurari de Gràcia, de Llucmajor. Així mateix, treballà en els orgues del convent de Campos (1805-21), de Búger (1822-35), de Costitx (1835) i de l'església del Socors, de Palma. (CM)

← Jaume Tomàs Florit

TOMÀS FLORIT, JAUME (Muro 1967) Ciclista. Com a aficionat, féu part dels equips CC Molins de Vent i GO Cajamadrid. El 1988, passà al professionalisme i féu part dels equips BH (1988 i 1989) i BH-Amaya (1990). Durant la seva etapa juvenil, fou campió d'Espanya en diverses especialitats de pista i campió d'Espanya per equips (1985). Participà en els campionats del món juvenil a Caen (França, 1984) i Stuttgart (Alemanya, 1985) i en el de professionals de Bèlgica (1988), en proves de pista. Participà i acabà (1989) la Vuelta Ciclista a Espanya. (JPa)

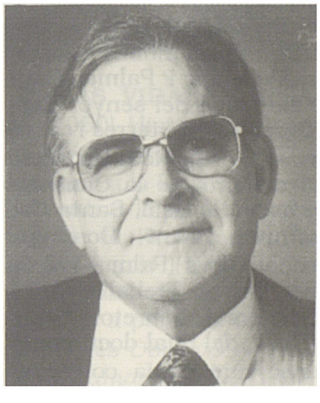
TOMÀS FONT, JAUME (Banyalbufar 1945) Polític. Fou batle de Banyalbufar per Unió de Centre Democràtic (1979-83), per Unió Mallorquina (1983-87) i per la coalició Partit Popular-Unió Mallorquina (1991-95). El 1995, encapçalà la candidatura del

← Jaume Tomàs Font

Partit Popular, però no fou elegit batle. Durant les seves administracions es construïren la nova casa consistorial, l'escola pública i un aparcament públic en el centre del poble. També es milloraren la plaça d'Espanya, el cementeri, el camp de futbol, el camí de Banyalbufar al port i el proveïment d'aigua potable. En l'àmbit de la cultura, va impulsar el Festival de Música Clàssica (1993-94).

TOMÀS GALLARD, CATALINA
Vegeu *Catalina Tomàs, santa.*

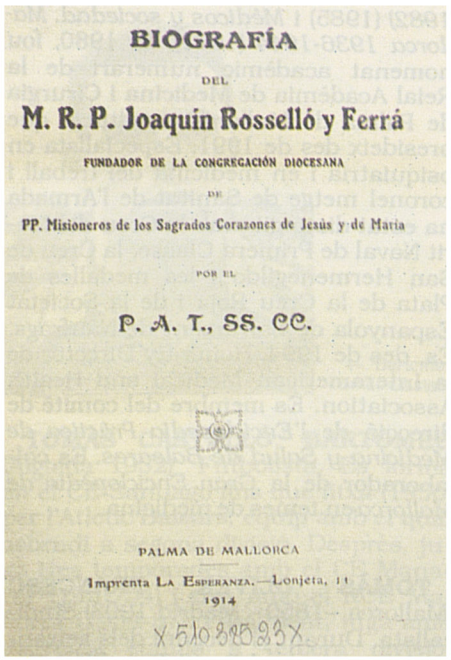

← Josep Tomàs Monserrat

TOMÀS MONSERRAT, JOSEP (Llucmajor 1934) Metge. Llicenciat en medicina per la Universitat de Barcelona (1959), ingressà en el Cos de Sanitat de l'Armada (1959). Destinat a l'Hospital de Marina de Cartagena (1961), inicià els seus treballs d'investigació amb *El hospital de Señora Santa Ana de Cartagena* (1961). Es doctorà (1966) a la Universitat de València amb la tesi *La obra médico-quirúrgica del Doctor Juan Creus y Manso.* Ha estat l'introductor (1965) de la medicina hiperbàrica a Mallorca i el responsable mèdic de les cambres del Sector Naval de Balears (1965-90) i de la Creu Roja de Palma (1980-93). Ha publicat els llibres *Ritmos Biológicos* (1976) en col·laboració amb Bartomeu Mestre i Mestre, *Medicina y Médicos. Mallorca, siglo XIX* (1976), *El Colegio de Médicos de Baleares (1882-1982)* (1985) i *Médicos y sociedad. Mallorca 1936-1944* (1991). El 1980, fou nomenat acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca, institució que presideix des de 1991. Especialista en psiquiatria i en medicina del treball i coronel metge de Sanitat de l'Armada ha estat distingit amb la Creu del Mèrit Naval de Primera Classe, la Creu de San Hermenegildo i les medalles de Plata de la Creu Roja i de la Societat Espanyola de Salvament de Nàufrags. És, des de 1994, Honorary Director de la Interamerican Medical and Health Association. És membre del comitè de direcció de l'*Enciclopedia Práctica de Medicina y Salud de Baleares.* És col·laborador de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* en temes de medicina.

TOMÀS OLIVER, FRANCESC (Mallorca ~1850 - Madrid 1903) Sindicalista. Durant el decenni dels seixanta, ingressà en el Partit Republicà Federal i fou vicepresident de l'Escola Democràticorepublicana. El 1870, però, evolucionà cap a l'anarquisme. Participà en el Primer Congrés Obrer Espanyol, a Barcelona, i impulsà la formació a Palma del Centre Federal de Societats Obreres. Editià (1869-71) les revistes *El Obrero* i *La Revolución Social.* L'abril de 1872, fou elegit, en el congrés obrer de Saragossa, membre de la Comissió Federal de la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors —AIT—, com a secretari de la comarca de l'est. El 1872, en fou elegit secretari general en substitució d'Anselmo Lorenzo. Participà (juliol de 1873) en l'alçament cantonal d'Alcoi. Des d'aleshores, alternà la residència entre Madrid i Barcelona. Des de 1881, propugnà el pas dels anarquistes a l'acció pública, juntament amb els anarcosindicalistes catalans. El 1883, fou substituït en la secretaria de la Comissió Federal per Indalecio Cuadrado. Col·laborà en la *Revista Social*, on publicà uns importants apunts històrics sobre l'anarcosindicalisme i intentà reorganitzar el moviment obrer a Madrid. (DG)

TOMÀS PASTOR, ANTONI (Llucmajor 1867 - Palma 1936) Eclesiàstic i historiador. Fou (1889-93) membre de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri, de Palma, i un dels fundadors de la casa de Porreres. Ordenat de prevere el 1890, el 1893 ingressà a la Congregació dels Missioners dels Sagrats Cors. Fou conseller i secretari General. Publicà *Biografía del M.R.P. Joaquín Rosselló y Ferrà* (1914, 1929), de la qual editià diversos resums. Fou col·laborador de la revista *Lluch* des de

BIOGRAFÍA
DEL
M. R. P. Joaquín Rosselló y Ferrá
FUNDADOR DE LA CONGREGACIÓN DIOCESANA
DE
PP. Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y de María
POR EL
P. A. T., SS. CC.
PALMA DE MALLORCA
Imprenta La Esperanza.—Lonja, 14
1914

↑ Obra d'Antoni Tomàs Pastor

la seva fundació, sovint amb els pseudònims Pío i Clarín. S'interessà per la devolució dels béns expropiats al santuari de Lluc el 1897 i aconseguí el retorn de ca l'Amitger (1922). Amic de la família Maura, mantengué correspondència amb el polític Antoni Maura. Publicà *Biografía del M.I. Sr.D. Miguel Maura Montaner* (1919) i començà una *Colección escogida de escritos apologéticos, políticos, religiosos, morales y ascéticos, publicados e inéditos originales del M. I. Sr. D. Miguel Maura y Montaner (...) I: Artículos apologéticos y políticos* (Biblioteca Lluch, 1925). A més, és autor de *Nostra Senyora de Lluch. Compèndi històric* (1918), de *Vida de la beata Catalina Thomás en el Monasterio de Santa María Magdalena de la Ciudad de Palma* (1916), que fou traduïda a l'italià amb motiu de la canonització de la beata (1930), i de *Mi viaje a Tierra Santa* (1924). Algunes de les seves obres resten inèdites. (JA)

TOMÀS PONS, LLORENÇ (Lluc-major 1927) Barítton. Estudià solfeig amb Joana Gamundí i cant amb Dolors Verger i Magdalena Badals. El 1959, debutà com a professional al Teatre Barcelona, amb la companyia catalana de Joan Gual. Posteriorment, actuà a diferents teatres, com el Calderón de Barcelona; el Principal de València, Maó i Ciutadella, i el Líric i el Principal de Palma. El 1952, estrenà *La duquesa Miria* de Mateu Montserrat Puig. A partir de 1961, es decantà per la cançó lírica i cantà a sales de ball de Mallorca i de part d'Europa. El

→ Llorenç Tomàs Pons

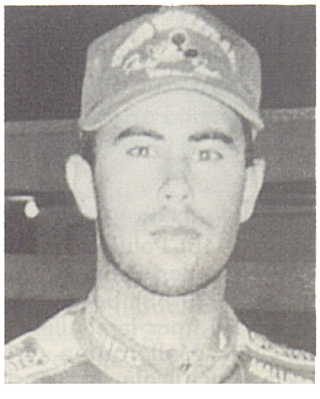
1962, enregistrà per a Columbia alguns discs, on interpretava cançons com *Granada, O sole mio, Estrellita* i *Marta*. El 1964, es retirà de la cançó. (CM)

TOMÀS PONT, PERE JOAN (Palma s XVII - 1742) Notari. Accedí al notariat a Palma (1701), on tengué la casa pairal i la notaria en el Forn del Temple, davant el col·legi de la Sapiència. Llegà vuit protocols (1701-42), fonamentals per a l'estudi d'Esporles a la primera meitat del s XVIII i amb dades d'interès sobre Algaida, Artà i Pollença. S'hi localitzen capbrevacions dels alous de la Casa Sagrada del Temple sobre terres, cases i molins d'Algaida, Manacor, Pollença i Palma. Capbrevà també els alous del senyor Bernat Gual de Berard sobre terres i cases de Valldemossa (1713). Redactà actes relatives als convents de la Consolació, la Misericòrdia, la Real, Santa Catalina Extramurs, Sant Domingo, Sant Jeroni i el Socors (Palma) i al de Sant Bartomeu (Inca). Treballà per al Col·legi de Forners i, sobretot, per a l'ofici d'Esparters, del qual documentà el gran préstec que havia concertat (1708) durant la Guerra de Successió. Elaborà contractes referits a possessions, rafals i horts d'Algaida (Son Miquel Joan, Pola i Punxuat), Calvià (sa Porrassa), Esporles (es Coll, Son Dameto, ses Planes i Son Simonet), Manacor (Son Sureda), Palma (hort de l'Abeurador de la Porta de Sant Antoni, Son Antic del Portitxol, Son Calders, Son Gelabert, hort dels Messells i Son Pollencí) Pollença (Pedruixella), Puigpunyent (Son Balaguer des Racó) i Santa Maria del Camí (Son Montserrat). Els Tomàs tenien el sepulcre familiar al convent de Sant Francesc, de Palma. (DF)

TOMÀS RENTERIA, JOSEP (Binissalem 1895 - Mèxic 1944) Polític. Es llicencià en medicina, especialitat d'odontologia. Militant del Partit Republicà Federal de Mallorca —PRFM—, el 14 d'abril de 1931 féu part de la Comissió Gestora que prengué possessió de l'Ajuntament de Palma. Fou regidor i batle de Palma (gener-desembre de 1933) i durant la seva gestió destacà la tasca duita a terme en l'àmbit de la higiene i la beneficència. El 1933, ingressà en la lògia maçònica Pitàgores 20, de Palma, però el 1935 fou donat de baixa. Després de l'alçament militar del juliol de 1936, aconseguí fugir de Mallorca cap al Marroc, amb un vaixell anglès, gràcies a les gestions del cònsol Alan Hillgarth. S'establí a Casablanca i després anà a Mèxic. (DG)

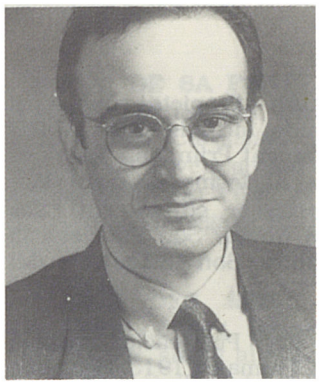
TOMÀS ROTGER, FRANCESC (Palma 1762 - 1807) Escultor. Fill i deixeble de Miquel Tomàs. Amplià estudis a Madrid i a València. A Palma, fou segon director de dibuix i primer d'escultura (1796-1807) de l'Acadèmia de Nobles Arts. Esculpí un crucifix per a l'Hospital General de Mallorca; dues imatges dels beats Miquel dels Sants i Simó de Roxas per al retaule major de l'església dels trinitaris —conservats a la parròquia de Binissalem— i una figura de santa Catalina Tomàs amb dos àngels per a la parròquia d'Andratx. És autor també d'un baix relleu de les Tres Gràcies i d'un bust del marquès de la Romana. Evolucionà des de la talla de fusta a l'obra de pedra i marbre, en un estil de transició del barroc al neoclàssic. Obrà busts, temes mitològics i imatges religioses. Cultivà, a més, la pintura arran del seu contacte amb Manuel Bayeu. Deixà inèdits els estudis *Catálogo de las pinturas de mérito existentes en Mallorca, con expresión de sus autores* i *Noticia biográfica de los profesores de las bellas artes naturales en Mallorca*. Fou membre de les reials acadèmies de belles arts de San Fernando, de Madrid, i de Sant Carles, de València.

TOMÀS SALOM, JOAN CARLES (Palma 1969) Ciclista. Ha fet

→ Joan Carles Tomàs Salom

part dels equips d'aficionats Minaco, de Campos, Cesaben Girona i Seat-Ado. Fou campió d'Espanya (1985-90) en diferents especialitats de pista i en distintes categories. Participà en els campionats del món de Casablanca (el Marroc, 1986), Bèrgam (Itàlia, 1987), Lió (França, 1989) i el Japó (1990) i en les olimpíades de Seül (1988). (JPa)

← Macià
Tomàs Salvà

TOMÀS SALVÀ, MACIÀ (Cartagena, Múrcia 1962) Metge. Es llicencià (1986) en medicina a la Universitat de Barcelona i s'hi doctorà (1992) amb la tesi *L'orde antonià i l'ergotisme gangrenós o foc de sant Antoni. Mallorca, 1230-1850*, publicada amb el títol *El foc de Sant Antoni a Mallorca. Medicina, història i societat* (1996). És especialista en medicina del treball i diplomat en valoració del dany corporal (1995) i en genètica humana (1995) per l'Institut Pasteur de París. Des de 1993, és cap de la Secció de Salut Laboral del Govern Balear. Ha publicat nombrosos articles a revistes especialitzades. És acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, de Palma. Des de 1995, és l'encarregat de la subdirecció mèdica de l'*Enciclopedia Práctica de Medicina y Salud de Baleares*. Ha estat guardonat amb la medalla de la Creu Roja Espanyola (1994) i la creu del Mèrit Naval (1996).

TOMÀS SUREDA, FRANCESCA (Palma 1634 - 1675) Segona comtessa de Santa Maria de Formiguera. Fou la primera esposa de Ramon Safortesa Fuster —Comte Mal—, amb qui es casà el 1648. Pertanyia a una família de rics propietaris i, a la mort del seu pare, heretà el patrimoni familiar i esdevengué administradora personal dels seus béns. Incrementà el patrimoni mitjançant l'adquisició de noves terres i finques, com Son Vivot (Inca) i Son Sureda (Marratxí i Palma), a més de grans extensions de vinya. La seva casa pairal a Palma era can Tomàs des

← Francesca
Tomàs Sureda

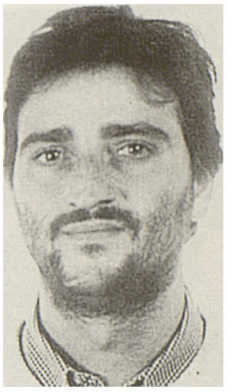
Pedrís des Born. Morí sense descendència i n'heretà els béns el seu cosí Joan Miquel Sureda i de Santacília.

← Margalida
Tomàs Vidal

TOMÀS VIDAL, MARGALIDA (Palma 1950) Historiadora de la literatura. Es va llicenciar (1972) en filologia catalana a la Universitat de Barcelona. Ha centrat la seva investigació en l'estudi de la Renaixença. És autora de *Marià Aguiló* (1984) i *La trajectòria intel·lectual de Maria Antònia Salvà* (1991) i, a part, ha tengut cura de les antologies *Obra poètica de Ramon Picó i Campamar* (1983), *Discursos i parlaments de Ramon Picó i Campamar* (1985), *Obra en prosa de Marià Aguiló* (1988) i *La Jove Catalunya* (1992). Ha publicat diversos treballs en obres col·lectives, com *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes II* (1981) i *La Renaixença* (1985), i a les revistes *Lluc major de pinte en ample*, *Randa*, *Recerques* i *Saó*. Va esser redactora de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1972-77) i del *Diccionari de la Literatura Catalana* (1979) i col·laboradora de la *Història de la Literatura Catalana*. Des de 1975, és coordinadora de la revista *Randa*. (DG)

TOMÀS VIVES, PERE (Pollença 1963) Biòleg. Es llicencià (1986) en biologia a la Universitat de les Illes Balears i amplià estudis (1990) a la Universitat de Londres. Fou cap de l'equip tècnic i responsable de conservació del Parc Nacional de Cabrera (1991-93) i coordinador (1993-96) del projecte internacional MedWet sobre inventari i seguiment de zones humides mediterrànies. El 1996, era assessor científic sobre zones humides mediterrànies de l'organització Wetlands Internacional. És coautor i coordinador de diversos treballs d'investigació, com *Monitoring Mediterranean Wetlands: A Methodological Guide* (1996), i del manual d'inventari de zones humides *Mediterranean Wetland Inventory* (1996). El desembre de 1996, fou nomenat president del GOB-Mallorca.

→ Pere
Tomàs Vives

TOMÀTIGA, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre el torrent des Jueus, Son Cosmet, can Soler i can Fogó. (M)

TOMÀTIGA, SON Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre can Quetgles, sa Carbona d'en Nofre, can Carrió i ses Vergunyes. (M)

TOMATIGUERA *(Solanum lycopersicum)* Planta de la família de les solanàcies. Té les tiges postrades, d'1 a 4 m aproximadament, més o menys ramificades i piloses. Les fulles són llargament peciolades, pinnatipartides en segments molt desiguals de vora dentada, lobulada i glaucescent a la cara inferior. Les flors són laterals i la corol·la forma una roda o estrella de cinc o més pètals de color groc. El fruit, la **tomàtiga**, és una baia rodona, ovoide o allargada, de color vermell viu, amb nombroses llavors discoïdals de color groguenc. Floreix durant la primavera i perdura fins ben entrada la tardor. És originària de Mèxic i del Perú. El fruit és molt ric en vitamines i la medicina popular li atribueix propietats antiescorbútiques per mantenir en bon estat la dentadura. Així ma-

↑ Tomatigueres

teix, és bona per a la vista, la bufeta i els ronyons i per evitar infeccions de la boca i de la gargamella. Segons les dades de la Conselleria d'Agricultura i Pesca, la producció total de tomàtigues el 1995 a les Balears fou de 41.264 t. (FB)

TOMBET Plat tradicional mallorquí, conegut popularment amb el nom de 'tumbet'. S'elabora amb tallades fregides d'albergínia, carabassó i patata i amb pebres torrats o fregits. Posteriorment, es posen aquests ingredients, per capes, dins una greixonera. A part, es fa una salsa, amb oli d'oliva, alls i tomàtiga pelada i es vessa per damunt els altres ingredients. És un plat que es pot servir tant fred com calent, com a entrant o acompanyat de carn, ous o peix. Sembla que n'hi hagué una recepta més antiga, que es basava en alls, tomàtiga i pebre i se servia sobre llesques de pa, però actualment ja no s'elabora. L'origen d'aquest menjar podria esser la greixonera d'albergínies medieval, que hauria sofert, amb el pas del temps, els canvis produïts arran del conreu, en el s XVIII, de productes americans, com la tomàtiga, el pebre i la patata. Hi ha, així mateix, a la cuina judeosefardita un plat que ofereix una certa semblança en la preparació. Com a variant, també es fa la **truita de tombet**, que és elaborada amb patates, pebres, albergínies i ous. (GEM/MiF)

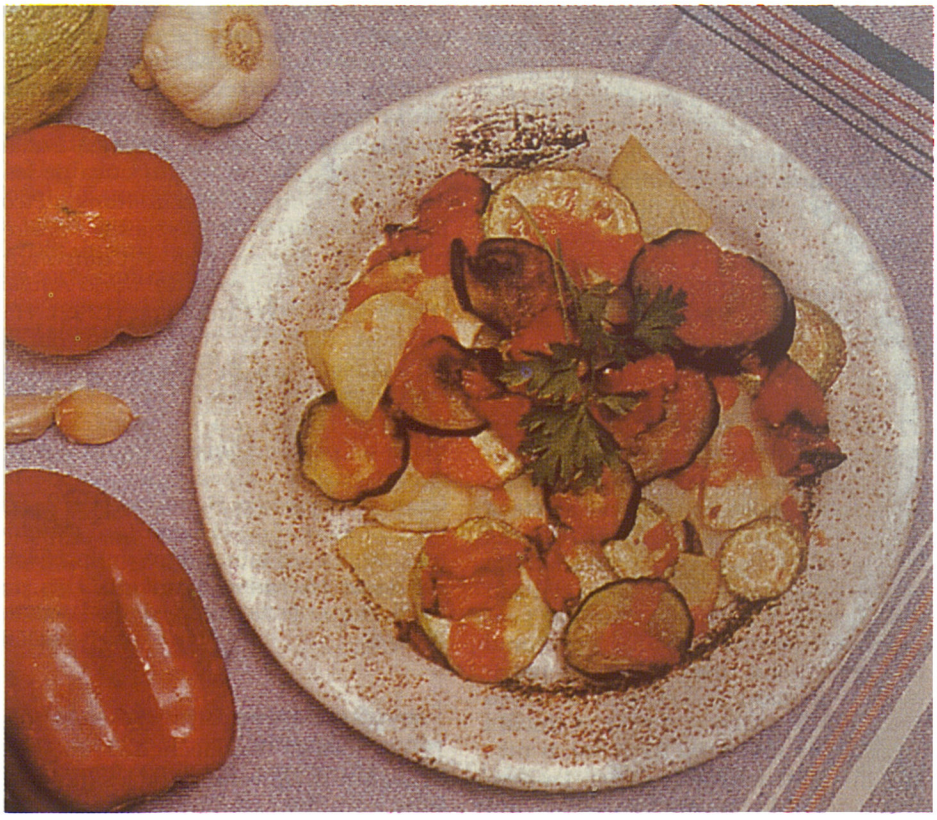
TOMEU, CAN Nom popular amb què era conegut el cafè restaurant Orient, situat a l'actual plaça del Rei Joan Carles I. Es va inaugurar al principi del s XIX i el 1835 era conegut amb el nom de 'ca na Joana sa loca'. Els seus hereus el traspassaren a una societat privada, que canvià el nom pel de Cafè Orient. El 1869, es dissolgué aquesta societat i l'establiment passà a ser propietat de Tomeu Bestard. Es convertí en centre de reunió d'escriptors, pintors i empresaris mallorquins. Assolí una relativa popularitat gràcies a les pàgines que li dedicà Santiago Rusiñol, contertuli habitual al cafè. El restaurant funcionà fins a 1984, en què es traslladà al carrer del Conquistador i canvià el nom pel d'Es Parlament.

TOMEU, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre sa Raconada, es Tancat Prim, can Truc i es Mataclar. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre ses Cases Noves Noves, Son Papeleta, la clova d'en Capiró i Son Amagat. (M)

TOMEU, EN Publicació satírica apareguda a Palma el 1913. S'editava a la impremta La Regió i tenia la redacció al passeig del Born. Sortia els dissabtes. Es redactava majoritàriament en català. El darrer número que se'n coneix és del 24 de maig de 1913.

TOMEU, SON Terrenys del terme de Mancor de la Vall, situats entre Son Torradet, can Pau Carro, Son Nadal i el nucli urbà. (M)

↓ Tombet i els seus ingredients

TOMEU BERNADÍ, CAN Propietat rústica del terme de Sencelles, situada entre es Arguellets, Son Gat, Son Palou Vell i Son Xotano. (M)

TOMEU BOIRA, BANQUET D'EN Indret de la costa de l'illa de Cabrera, situat entre cala Falcó i sa Guàtlera. (M)

TOMEU DE SA FONTPELLA, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, anomenada també Son Vivet, situada entre Son Sureda Vell, Son Vives de Dalt, Pocafarina i Son Garriga de Baix. (M)

TOMEU DES MOLÍ, MOLÍ DE CAN Molí de vent, fariner, del terme de Manacor, situat al puig de sa Mola, de Son Macià. Té la base habitatge retallada i coberta de teules i la torre situada rere l'única nau de volta. És conegut també com a molí de sa Mola. (BRa)

TOMEU DE SON VELA, PLETA D'EN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre Son Amer, Son Toni Amer, es Gallicant i la pleta des Manacors. (M)

TOMEU DE SON VIVES, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre el puig des Tres Termes, Son Catiu, Son Duc Nou i Son Primer. (M)

↓ Molí de can Tomeu des Molí (Manacor) (AAAMM)

↑ Puig Tomir (Escorca-Pollença)

TOMEUÍ, CAN Propietat rústica del terme d'Andratx, situada entre es Cucó d'en Sanç, la costa des Grecs, cala en Basset i el puig d'en Trobat. (M)

TOMEU JORDI, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Xorret, can Perdiu, Son Duri i el pla de la Cova de n'Amarat. (M)

TOMIR, PUIG De 1.103 m d'altitud, és la tercera elevació màxima de Mallorca i fa part de la serra de Tramuntana. Constitueix un massís situat dins el terme d'Escorca, bé que té, cap a l'est, una ramificació que s'estén dins el municipi de Pollença. Al voltant del cim major, hi ha els clots Fondo i des Càrritx, a xaloc; el serral Gros, a migjorn; el comellar de sa Camamil·la, a ponent, i el cingle Verd, a tramuntana. Així mateix, té els colls des Pedregaret (655 m) i des Puig de Ca de Miner (801 m) que separen el sector de més magnitud, de la moleta de Binifaldó i de la seva branca oriental, respectivament. Aquesta ramificació és integrada bàsicament pel puig de Ca de Miner (887 m), el coll de Miner (655 m), el Moletó (685 m), la Moleta (697 m), la cuculla de Fartàritx (712 m) i, ja més lluny, la serra de la Coma (414 m). Per altra banda, el massís presenta, com gran part de les elevacions de la serralada de Tramuntana, els declivis meridionals menys abruptes que els vessants septentrionals. Aquestes declivitats cauen amb força verticalitat i tanquen, meridionalment, la vall d'en Marc. Amb relació a la geologia, el conjunt s'inclina cap al sud-est i fa part de la unitat intermèdia de la mencionada serralada. Els depòsits del Lias inferior (Juràssic), integrats per calcàries massives grises, de força potència i resistència, són presents sobretot al sector més gran del conjunt, bé que també afloren sediments de dolomies i margues del Trias i calcàries detrítiques i margoses del Lias superior (Juràssic) als peus de les faldes septentrionals i meridionals, respectivament. Així mateix, al llarg de l'alineació secundària apareixen superposats, a més dels citats depòsits del Lias inferior i del Triàsic, sediments de conglomerat de base i calcàries detrítiques del Burdigalià (Miocè) i, ja només al declivi sud de la serra de la Coma, margues grises del Neocomià (Cretaci). Segons el mètode del geògraf i climatòleg Charles Warren Thornthwaite, el clima és humit. De mitjanes anuals, té 2-4°C de temperatura mínima, a excepció de la ramificació secundària (4-6°C), mentre que els valors màxims giren entorn dels 24-28°C, a les cotes més elevades, i els 28-30°C, a la resta del massís. Les precipitacions, força elevades, s'incrementen amb l'altitud i passen de devers els 1.000 mm, a la serra de la Coma, a valors d'entre 1.200-1.400 mm al cim major. El valor mitjà de dies de neu és de 4-6 dies, en aquest indret, i de 2-4 dies, a la resta del conjunt muntanyós. Al massís, hi ha localitzades tres cases de neu. Els vents

↑ Puig Tomir nevat

predominants són els de component nord i est. En relació a la hidrologia, el conjunt drena tres vessants diferents, dits de Pollença, d'Alcúdia i del litoral del nord-oest. En concret, s'integra al primer vessant la major part dels declivis septentrionals que aboquen l'aigua al torrent de la Vall d'en Marc, branca més llarga del curs de Sant Jordi. També fan part de l'esmentat vessant les declivitats meridionals de la serra de la Coma i de la cuculla de Fartàritx, l'aigua de les quals és recollida pel torrent de Sitges, denominat també el Rec. Al segon vessant hidrològic, s'hi inclouen els restants declivis del migjorn, que són solcats per cursos, com el Mal torrent de Massana, sa Mina i es Picarols, que són tributaris del torrent de Sant Miquel. En canvi, solament s'integra al vessant del litoral del nord-oest l'extrem nord-occidental del conjunt, a través dels torrents de Binifaldó i de l'anomenat Fondo, afluents dels cursos de Pareis i de Mortitx, respectivament. La considerable altitud possibilita que hi hagi una flora i una fauna peculiars, amb elements d'alta muntanya. La part superior de l'elevació major, que conforma un llom totalment desforestat, és cobert per la garriga de muntanya. Tot i que troba el seu òptim als cims, es fa, en qualitat de comunitat secundària, a altres indrets. Entre les espècies que l'acompanyen, hi ha les estepes joana i blenera, el romaní de muntanya, la brutònica, la ginesta borda, el càrritx, el calabruix de muntanya, la camamilla, els geranis lluent i roig, l'*Scutelaria balearica*, la rogeta de muntaya, la dídalera, el safrà bord, la ceba marina i la col del dimoni. A les zones més ventoses, hi creix una comunitat endèmica integrada pels eixorba-rates blanc i negre i l'aritja de muntanya. Així mateix, dins les mates esfèriques d'aquestes plantes es refugien les rèvoles de muntanya i roja, l'*Arenaria grandiflora* ssp *glabrescens*, l'*Euphoria maresii* ssp *balearica* i la *Linaria aeruginea* ssp *pruinosa*. Per altra banda, la garriga de boix i d'aladern de fulla ampla es fa, bé que testimonialment, damunt els litosòls, sobretot del sector meridional i per damunt de l'alzinar. A les parts baixes, hi ha extensos alzinars de muntanya que, caracteritzats per la bona conservació i la presència d'un sotabosc ric i espès, constituït pel bruc —propi de sòls descarbonatats—, el ginebró, l'arbocera, el xuclamel, el marfull, la murta, el llampúdol bord, el trèvol de quatre fulles, l'espàrec bord —planta sapròfita típica de boscs humífers—, la falguera, la falzia negra, la *Romulaea assumptionis*, el cirerer de betlem, el pa porcí, la viola boscana, l'*Asperula laevigata*, diferents espècies d'orquídies —el curraià, el curraià blanc, les mosques d'alzinar, l'abellera tacada i l'orquídia de tardor— i el fenàs del bosc. A més, de les branques de les alzines més velles, orientades cap al nord, penja la barba de bosc o d'alzina. La garriga d'ullastre i garrover creix, tant als solells del sector occidental, com a la zona baixa de Miner Gran. En ambdós indrets es troben matollars, entre els quals són representatius l'ullastre, la mata, la ginesta borda, la rogeta, l'aladern de fulla estreta, l'olivella, les lletreres borda i visquera, la gavarrera, el llampúdol, la vidalba i l'alzineta. No obstant això, a mesura que es puja en altitud el càrritx esdevé abundant, igual que algunes espècies de garriga de muntanya. Als penya-segats del vessant nord del puig major es fa, d'una banda, una comunitat caducifòlia residual de muntanya, que és formada per arbres i arbusts de zones més septentrionals, com el teix, l'arbre de visc, la pomera borda, el xuclamel de penyal i el rotaboc, i, per l'altra, les plantes *Pimpinella tragium* v *balearica*, el turbit bord, la peònia blanca i el *Polystichum setiferum*. Per contra, als cingles situats per sota dels 900 m hi ha la maçanella, el te de soca, la violeta i el claveller de penyal, la *Cephalaria squamiflora* ssp *balearica*, la col i la cossiada de penyal, la ginesta, el lletsó i la rèvola de penyal i el fenàs blau. A més, a les escletxes de les penyes assolellades creixen espècies casmofítiques: la maçanella de roca, les falzies glandulosa i olorosa, l'herba santa, el tem bord, la picardia de muntanya, la *Melica minuta* i diferents varietats de crespinelles. Per altra banda, als peus dels penyals i als petits replans, indrets ombrívols i humits, s'hi troba una comunitat que, formada principalment per matetes i per plantes cespitoses, és integrada per *Sibthorpia africana*, *Erinus alpinus*, *Arenaria balearica*, *Arenaria grandiflora* ssp *glabrescens*, tem bord, falguerola, berguer, *Arabis collina*, *Arabis verna* i *Arabidopsis thaliana*. A les fonts, d'entre les quals sobresurten les denominades de la Casa, el Clos Nou, ses Falgueres, la Mola, la Parra, es Pedregaret, el Poll, el Puig de Ca i la Roda, s'hi fan espècies hidròfiles, com els polls blanc i negre, l'abatzer, l'aranyoner, l'espinaler, la murta, els créixens, la menta, el palpelei, el trèvol de prat, l'*Hypericum tomentosum*, el xiringuillo, la dolceta, el jonc, el jonc boval i la jonça negra. A les àrees de bosc alterat o de desforestació hi ha comunitats arbustives de substitució, que fan part principalment de la garriga de ciprell, amb el trèvol de quatre fulles. A més, aquestes comunitats sovint tenen un estrat arbori de pins i un sotabosc, que és constituït per una barreja heterogènia d'espècies de requeriments ecològics diferents. D'entre aquestes plantes destaquen el ciprell, la lletrerassa, les estepes, l'argelada, la guixola, la cossiada, el tàrrec, el poliol, el matapoll, la rapa blava, el fenàs, el fenàs de marge i el llistó. Amb relació a la fauna, s'hi troben els escarabats, a més del de sang, *Alphassida depressa*, *Asida barceloi*, *Asida moraguesii* i *Micrositus semicostatus*. Entre els ocells,

↑ Puig Tomir

als indrets més elevats viuen, a part del tord, el rupit, el xalambrí, el falcó torter, la pàssera de pit vermell, el cabot de roca i la perdiu, el xalambrí de muntanya, el coablanca, el gorrió d'ala blanca i l'hortolà blanc. En canvi, als boscs hi ha el pinsà, el ferrerico, el reietó, el passaforadí, el formiguer, l'enganapastors, la cega, diferents espècies de rapinyaires —el voltor negre, el falcó, l'esparver, el xoriguer, el mussol i l'òliba— i de migrants, com la milana negra, l'aligot i el falcó vesper. A banda, d'entre els mamífers hi és rellevant la presència de la cabra; l'eriçó, el ratolí de camp i el conill, a les cotes més baixes, i el ratolí de rostoll, a l'alzinar. Quant a l'etimologia, el nom prové del llinatge català homònim que, consignat els s IX i X amb la forma llatina *Teudemirus*, deriva del nom personal germànic *Theudemir*, compost de *Theude* 'poble' i *mir* 'il·lustre'. (ACo/BeC/GA)

TONEDORS, ES Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre Portopetro i les penyes Roges. (M)

TONET, CAN Propietat rústica del terme de Muro, situada entre Son Sastre, Biniaco, la comuna de can Fiol i es Muà. (M)

TONET, MOLÍ DE CAN Molí de vent, fariner, del terme de Muro, situat al carrer de Maria i Josep. La torre, construïda sobre un cintell de pedres, és de paredat de peces de marès, tallades de forma poligonal, amb les cares exteriors llises perfectament encaixades i molt ben conservades. Té dues escales per accedir a l'envelador, una de central i una de lateral. Conserva l'escala interior, de caragol, en bon estat, i part de l'estructura antiga de fusta. (BRa)

TONI, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre Son Sureda Vell, el puig des Hams, can Canals i el puig Verd. ■ Terrenys del terme de Porreres, estesos entre Son Redó, Son Godai, Son Batlet i Son Obra Vell. ■ Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre es Pujolet, can Marranxa, can Carles i ses Esparagueres. (M)

↓ Molí de can Tonet (Muro) (AAAMM)

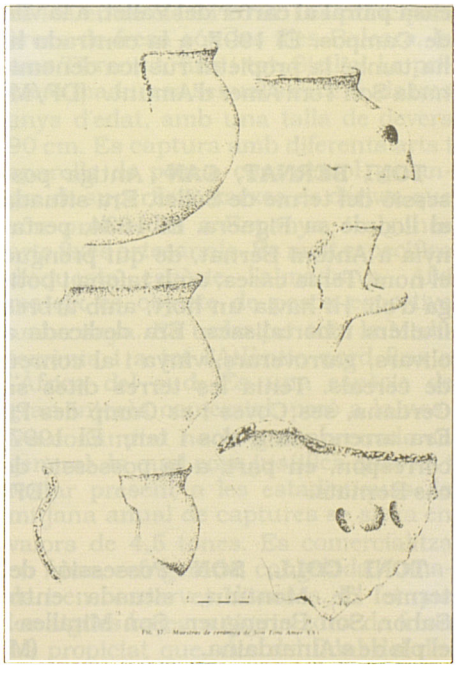

TONI, PESQUERA D'EN A la costa del terme de Campos, situada entre el clot de s'Ase i la pedra Alta. (M)

TONI, SON Antic rafal del terme de Calvià. El 1580, pertanyia a Antoni Maians. Tenia cases i 60 quarterades de sementers. Era dedicat al conreu de cereals. ■ Possessió del terme de sa Pobla, situada entre Son Llorençó, Son Mascord, el puig de Maria i es Cadell. (DF/M)

TONI AMER, NECRÒPOLIS DE SON Al terme de Campos, dins la possessió del mateix nom. És un conjunt de cinc coves sepulcrals prehistòriques, conegudes amb el nom de cova d'en Gori Puça I, d'en Gori Puça II, de ses Capelletes, Tancada i d'en Joan Dents. La més notable és la cova de ses Capelletes. La cambra constitueix un dels models més acabats de tots els que hi ha a Mallorca. Té una fossa central de 4 m de longitud per 0,90 m de profunditat, envoltada d'un banc ritual dividit per protuberàncies de la pedra, en forma de cordó, amb dotze compartiments. Té també set ninxols, tres per banda i un a l'absis. S'hi han trobat punxons i punyals triangulars

↓ Ceràmica trobada a la necròpolis de Son Toni Amer (Campos)

↑ Son Toni Amer (Campos)

incomplets, de bronze; un microlit de sílex, i vasos de ceràmica. (M)

TONI AMER, SON Possessió del terme de Campos, situada entre Son Amer, can Vinyola, can Casesnoves i es Gallicant. El 1663, pertanyia a l'honor Antoni Roca Amer, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i molí de sang. Era dedicada al conreu de cereals i a ramaderia ovina. Feia una renda anual de 160 lliures, 40 quarteres de blat, 5 d'ordi i 5 de civada. Hi havia una guarda de 100 ovelles. La família propietària tenia la casa pairal al carrer del Vallet, a la vila de Campos. El 1997, a la contrada hi ha també la propietat rústica denominada Son Toni Amer d'Amunt. (DF/M)

TONI BERNAT, CAN Antiga possessió del terme de Sóller. Era situada al lloc de sa Figuera. El 1634, pertanyia a Antoni Bernat, de qui prengué el nom. Tenia cases, amb tafona i botiga d'oli. Hi havia un hort, amb arbres fruiters i hortalisses. Era dedicada a olivars, garroverars, vinya i al conreu de cereals. Tenia les terres dites sa Cerdana, ses Coves i es Camp des Pi. Era arrendada a dos i terç. El 1997, correspon, en part, a la possessió de cas Bernats. (DF)

TONI COLL, SON Possessió del terme de Montuïri, situada entre Sabor, Son Berenguer, Son Miralles i el pla de s'Almudaina. (M)

TONI CREUS, CAN Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre ca na Xiu, Son Taixequet, can Cenegar i Bennoc. (M)

TONI DE SA VALL, SON Propietat rústica del terme d'Ariany, situada entre Son Guineu Vell, es Pujolet, ses Barqueres i Son Reixac. (M)

TONI DE SES TERRES, CAN Propietat rústica del terme de Son Serve-

↓ Can Toni Pau (Pollença)

ra, situada entre el puig des Ermassos, Xiclati, Vilamanent i sa Jordana. (M)

TONI DE S'HORT, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada al pla de Menorca, entre l'hort de sa Begura, Son Llulls Vell, Son Llullets Vell i sa Begura Nova. (M)

TONI GROS, CAN Propietat rústica del terme de Sóller, situada al lloc de Castelló. També és anomenada can Jeroni Gros. El 1854, Damià Deià Rul·lan la vengué a Jeroni Canals Rul·lan. El decenni de 1950-60, era propietat del financer anglès John Duncan. (JE)

TONI JOAN, MOLÍ D'EN Antic molí de vent, fariner, del terme de Llucmajor. Era situat al carrer de Campos. Apareix documentat en els cadastres de 1838, 1863 i 1892. Fou enderrocat (1937) i es construïren habitatges al lloc que ocupava el molí. Era conegut també com a molí d'en Xeriquet i molí d'en Barraca. (BRa)

TONI LLARG, CALA D'EN Al terme d'Andratx. Hi ha notícies de l'existència d'aquest topònim per documentació datada el 1789. (M)

TONI MAS, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre el

turó de ses Casotes, el coll des Vent, Son Colom i cas Ferreret. (M)

TONI PAU, CAN Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre l'Hostalet, cal Beato i can Roc. El 1706, era un rafal que pertanyia a l'honor Joan Aloi i confrontava amb can Porquer i el camí de la Font de Mal Any o d'Alcúdia. Tenia cases i era dedicat al conreu de cereals i lleguminoses. Els Aloi —de can Toni Pau— tenien la casa pairal al carrer de Mallorca, a la vila de Pollença. El 1739, Joan Aloi, doctor en medicina, la vengué, juntament amb el camp d'en Ribes, per 3.175 lliures, al prevere Joan Aloi. Els s XVII-XVIII, era denominada Son Toni Pau. (DF/M)

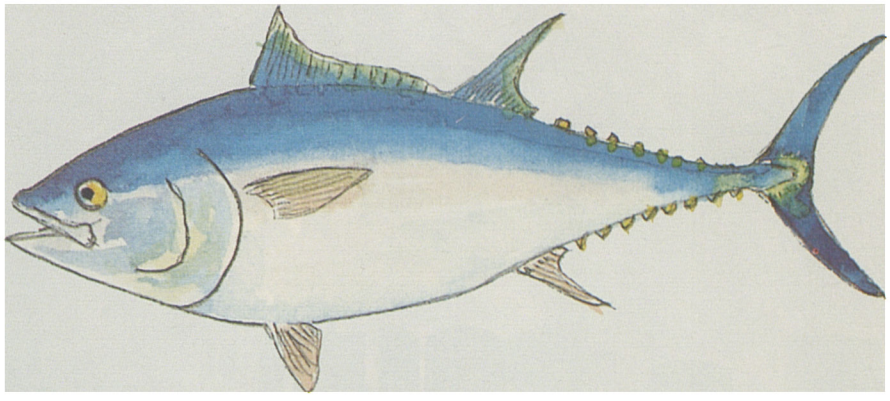
TONI PETIT, SON Alqueria del terme d'Andratx, segregada en el s XVI de l'alqueria Miralbò. (M)

TONI RICA, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme d'Andratx, situat al puig des Molins. El conjunt de l'edifici estava (1995) en estat ruïnós. La torre, molt crivellada, era reforçada per un anell de ferro a la part superior. A l'interior hi havia una escala de caragol i es conservava bona part de la maquinària. (BRa)

TONI TONI, CAN Propietat rústica del terme de Marratxí, situada entre Son Alegre, cas Capità Vell, can Arnau i Son Ametler Vell. (M)

↓ Molí de can Toni Xert (Santa Eugènia) (AAAMM)

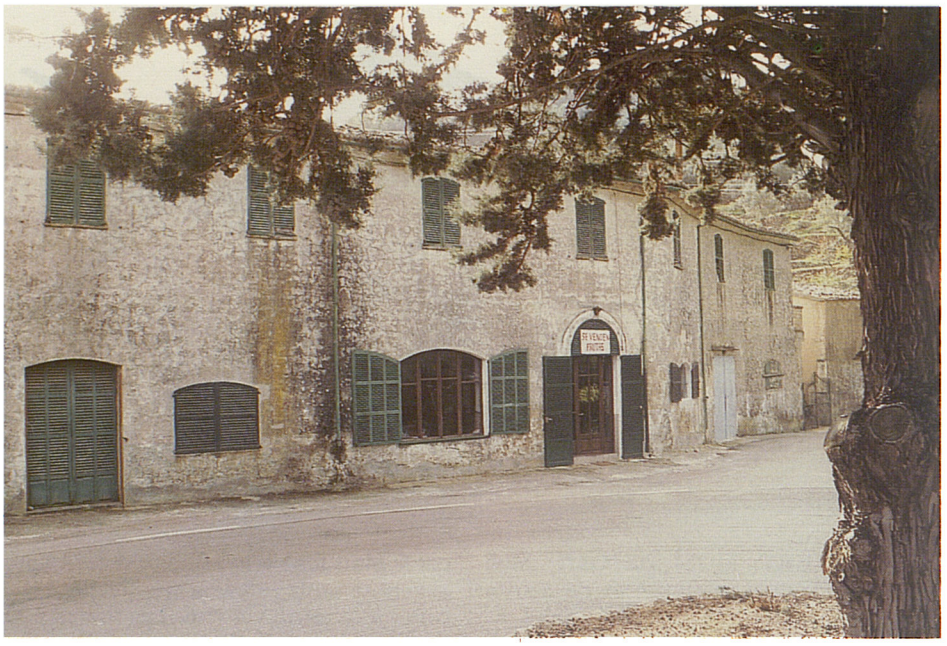
↑ Tonyina (*Thunnus thynnus*, Linné 1758)

TONI XERT, MOLÍ DE CAN Molí de vent, fariner, del terme de Santa Eugènia, situat al carrer des Puget. El conjunt és format per una torre amb base de volta circular, de tres pisos, un dels quals conserva part de la maquinària. Al seu voltant, s'hi ha fet un habitatge modern i la torre ha estat reformada. És conegut també com a molí de can Fideu. (BRa)

TONTO, ES Publicació humorística editada (1894) a Palma. S'editava a la impremta Amengual i Muntaner. Tenia la redacció al carrer de la Consolació. Tenia una periodicitat setmanal. En sortiren setze números i en fou director Joan Miralles.

TONTO, SON Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Nou, Son Estrany, Son Gallard i sa Riba. (M)

TONYINA (*Thunnus thynnus*, Linné 1758) Peix teleosti de l'ordre dels perciformes, de la família dels túnids. Té el cos allargat i robust, amb el peduncle caudal molt estret i amb carenes laterals. Les aletes dorsals estan separades només per una escotadura molt pronunciada. La primera es pot replegar completament en un solc dorsal, igual que les pectorals i les ventrals, per oferir menys resistència quan neda. La segona dorsal, a la part anterior, és més alta que la primera. L'aleta caudal és gran. Al peduncle caudal hi ha entre vuit i nou pínnules. La boca no és gaire grossa. Com altres escòmbrids, encara que té escates, són tan petites que pràcticament no es veuen. La màxima talla citada és de 3 m, amb un pes de fins a 450 kg, però el més comú és d'entre 50 i 150 kg. És de color blau fosc a la regió dorsal i blanc argentat amb reflexos irisats als costats i a la zona ventral. Les aletes són de color bru o gris groguenc; les pínnules són de color groc intens. És una espècie epipelàgica i mesopelàgica. És un bon nedador i du a terme grans migracions transoceàniques. Viu a les mars càlides i temperades. Els exemplars adults penetren en aigües fredes per alimentar-se, generalment, però, cerquen temperatures superiors als 10°C. Els joves són gregaris i es mesclen en moles amb altres escòmbrids de la mateixa talla. S'alimenta en el període intergenètic, és a dir, entre les fases de procreació, en què cerca tota casta de peixos, crustacis i mol·luscs, i deixa d'alimentar-se en el moment de començar el període de reproducció. Aquesta època té lloc entre el mes de maig i juliol, en profunditats que oscil·len entre els 8 i 10 m. Les principals àrees de fresa són les illes Balears, la mar Tirrena i, fins i tot, Sicília. La primera maduresa sexual s'esdevé als tres anys d'edat, amb una talla de devers 90 cm. Es captura amb diferents arts i aparells de pesca, com cèrcol, palangre de superfície, xarxes de deriva, que són prohibides a Espanya, i algunes arts fixes artesanals. És molt específica d'aquesta espècie l'almadrava. Així mateix és objecte de pesca esportiva amb canya. Es troba per tota la Mediterrània i a tot l'Atlàntic nord fins a l'Àfrica del sud. És una espècie de gran interès comercial, però a la nostra comunitat no és gaire preuada en general, la qual cosa justifica que, tot i restar present a les estadístiques, la mitjana anual de captures se situa en valors de 4,5 tones. Es comercialitza en fresc, refrigerada, congelada, fumada i en conserves diverses. El fet que les aigües balears siguin zona de fresa ha propiciat que, des del final del de-

↑ Can Topa (Bunyola)

cenni de 1980, nombroses embarcacions de pesca, procedents majoritàriament de França i Itàlia, hi pesquin a partir del mes de maig. Té la carn ferma i compacta, la part més valorada és la ventresca. (MM)

TOPA, CAN Propietat rústica del terme de Bunyola, situada al coll de Sóller, entre la casa des Teix i can Llorenç de sa Vinya. (M)

TOPA, PAS D'EN Al terme de Bunyola, accés des del coll de Sóller fins al cim de la serra d'Alfàbia, per la coma des Pi. (M)

TOPINA, PUNTA Indret de la costa del terme de Pollença, situat entre cala Castell i can Canten-i-Dormen. Segons Joan Coromines és un topònim mossàrab. (M)

TOPP, ANDREAS GABRIEL (Schwedt, Alemanya 1947) Pintor. Estudià història del teatre a Colònia (1966-69) i dibuix i pintura a l'Acadèmia de Belles Arts d'Stuttgart (1969-75). Féu (1977-84) nombroses mostres individuals a Colònia, Munic i Bonn. El 1984, fixà la residència a Mallorca. Posteriorment, ha exposat a Cadaqués (Catalunya), Pollença i Palma. Cultiva un expressionisme abstracte.

↓ Andreas Gabriel Topp, *Cavaller errant*

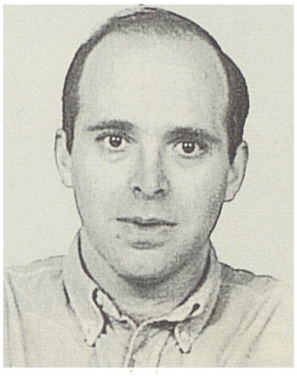
TOR, LA Antic rafal del terme d'Andratx, documentat el 1282. Donà origen a les possessions de Son Castell, Son Guillem, Castanyola i Son Joan Pubil o possessió de s'Arracó. (M)

TOR, TORRENT DEL Al terme d'Escorca, fa part del vessant hidrogràfic del litoral del nord-oest. Neix al vessant de tramuntana del puig Roig i desemboca, entre la penya de Dina i el cingle de s'Espart, després de recórrer devers 1 km de curs definit. És documentat el s XV. (M)

TORÀ Possessió del terme de Calvià, situada entre Son Vic Nou, ses Barraques i la possessió de Peguera. El 1342, era una alqueria que pertanyia a Joan Torà, de la família del qual prengué el nom, i confrontava amb l'alqueria la Torrada, el camí reial i la mar. El 1659, pertanyia al senyor Pere de Pacs, abans Nét, donzell. Tenia cases i torre. Era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Hi havia una guarda de 150 ovelles. Feia una renda anual de 60 lliures. El 1672, era del senyor Francesc Nét, donzell. Els Nét tenien la casa pairal al carrer de Nostra Senyora de la Mamella, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma. El 1677, pertanyia al senyor Antoni Fortuny, donzell. Tenia extenses zones de rotes i era valorada en 7.000 lliures. Ha donat nom a la **platja de Torà**, situada entre la punta des Carrabiners i la platja des Morts. (DF/M)

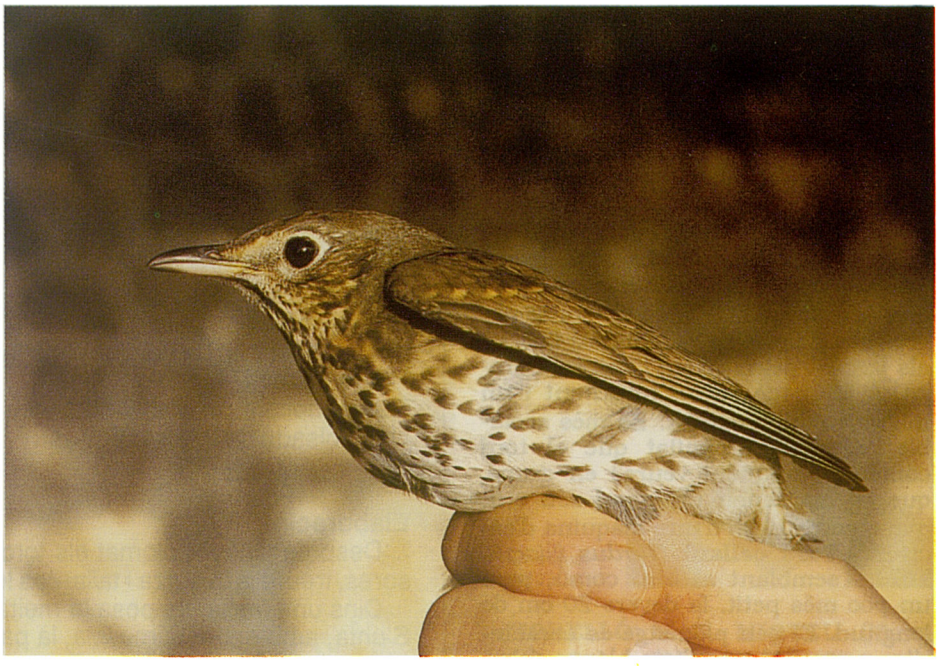
↓ Torà (Calvià)

← Raül Toral Garcés

TORAL GARCÉS, RAÜL (Barcelona 1958) Físic. El 1980, es llicencià en ciències físiques a la Universitat Central de Barcelona i s'hi doctorà (1985) amb la tesi *Teoría de Nucleación en las Proximidades de una transición de fase de primer orden*, editada el mateix any. Entre 1981-85, fou professor de l'esmentada universitat. Ha estat membre dels equips investigadors de diverses universitats estrangeres. El 1988, es traslladà a Mallorca per incorporar-se a la Universitat de les Illes Balears —UIB— com a professor titular de física condensada. Ocupà aquest càrrec fins a 1992, en què passà a esser investigador científic de l'àrea de Ciències Fisicomatemàtiques del Consell Superior d'Investigacions Científiques, a l'Institut d'Estudis Avançats de les Illes Balears. Des de 1994, és catedràtic de l'àrea de coneixement de física de la matèria condensada, de la UIB. Ha publicat articles a revistes com *Journal of Physics, Physical Review, Physical Review Letters, Journal of Chemical Physics*, entre d'altres. És censor de les publicacions científiques *Physical Review B, Physical Review Letters, Physics Letters, American of Physics* i *ANEP*.

↑ Tord comú (*Turdus philomelos*)

TORD *(Turdus philomelos)* Ocell passeriforme. Fa devers 23 cm de longitud. Té el bec fi i les ales i la coa relativament llargues. És de color terrós grisenc a les parts superiors i clar amb taques negres a les inferiors. Les ales, per davall, tenen una zona de color ocre molt distintiva. És un hivernant molt comú a Mallorca, comença a esser molt freqüent a partir del mes d'octubre. Cria al nord i al centre d'Europa, on és comú als parcs i als jardins. S'alimenta de petits invertebrats, com insectes, llimacs i també caragols, que agafa per la closca amb el bec i copeja contra una pedra fins que els trenca; es tracta d'una conducta exclusiva d'aquesta espècie. A Mallorca, com a la resta dels llocs on passa l'hivern, la seva dieta és més frugívora i menja també olives, llentrisca i altres fruits. Es pot trobar als boscs, als camps i a les garrigues, encara que és molt esquiu. És característic sentir el seu crit d'alarma just abans de fugir amb un vol ràpid i potent. El seu cant, que es pot sentir més quan s'acosta la primavera, és una successió curta de xiulos variats que sol repetir dues o tres vegades. És una espècie que es pot caçar i és un ingredient important de la cuina pagesa mallorquina d'hivern. Hi ha moltes modalitats de caça: la llosa, la caça de vespre amb un garrot i un picarol, que tenia la funció de fer creure a l'ocell que el renou el produïa una ovella. Una altra manera consistia a omplir de visc les branques d'un arbre que estava ben preparat amb escales de fusta per fer la recol·lecció. Aquest sistema donava tans bons rendiments que els arbres especialment profitosos es llogaven. Actualment, només és permesa la caça amb escopeta i amb filats de coll en llocs determinats. Per a aquesta darrera modalitat és necessari obrir carreranys tallant la vegetació

↓ Tord cellard (*Turdus illiacus*)

del coll per conduir els tords cap al lloc on els espera el caçador amb les xarxes obertes. És protegit per la llei a la majoria dels països, ja que se'l considera beneficiós per la seva dieta insectívora. **Tord burell** *(Turdus pilaris)* Ocell passeriforme d'aspecte semblant a l'anterior, però més gran, fa devers 25 cm de longitud. Té el cap, l'esquena i el carpó de color gris blavenc, la coa fosca, el dors i la part superior de les ales són de color terrós i té taques negres al pit i a la gorja. Cria als boscs i als jardins del nord i el centre d'Europa. A Mallorca és un hivernant i un migrant molt freqüent. És més sociable, agressiu i confiat que el tord comú. És freqüent veure'l en grups, que es mantenen units pel seu crit, que recorda el so d'una màquina d'escriure. **Tord cellard** *(Turdus illiacus)* Túrdid semblant al tord comú, però un poc més petit, fa devers 20 cm de longitud. El seu plomatge es caracteritza perquè té una llista blanca sobre l'ull i el costat i la part inferior de les ales de color vermellenc. Cria a Escandinàvia i al nord d'Europa. A Mallorca és molt freqüent durant els hiverns freds. **Tord flassader** *(Turdus torquatus)* Ocell del mateix ordre que els anteriors. Fa devers 24 cm de longitud. El mascle és negre amb una franja blanca ampla al pit. La femella té un dibuix semblant, però el plomatge és terrós fosc. El seu cant és semblant al dels altres tords, però fa un crit d'alarma com una mèrlera. A Mallorca és migrant i esporàdicament se'n pot veure algun exemplar a l'hivern. A diferència dels altres tords es troba protegit per la llei. (JSA)

TORDS AMB COL

Ingredients per a quatre persones:
Vuit tords grossos
Una col mitjana
Una ceba
Dues tomàtigues de ramellet
Un all
El suc de mitja llimona
Un brot de sajolida fresca
Mitja tasseta de vi blanc sec
Una tasseta ben plena d'oli d'oliva
Pebre bo mòlt
Quatre bolletes de pebre bo
Una polsada de totes espècies
Sal

Elaboració:

Després d'haver plomat els tords, els hem d'obrir el ventre amb les tisores, treure'ls la butza i tallar-los les potes i el bec.

Dins una tassa, es posa la meitat de l'oli, el suc de llimona, sal i pebre. S'unta, amb aquesta mescla, la part interior dels tords, que, tot seguit, es posen damunt una graella. Es torren amb foc de llenya, amb la part oberta cap amunt.

Es deixen coure lentament i, de tant en tant, s'hi tira un poc de la mescla per evitar que es ressequin.

Mentrestant, es tira el tronxo de la col, es renten les fulles i es posen cinc minuts dins aigua bullent amb sal. Després es deixen degotar, planes una damunt l'altra.

Quan els tords comencen a tenir color, es deixen de banda. Es pela la tomàtiga, la ceba i l'all i es pica tot ben petit. S'encalenteix l'oli dins una greixonera, s'hi sofregeix tot, ben assaonat, i es retira del foc.

S'envolten els tords amb les fulles de col —deixant el coll i el cap que surtin— i es fermen amb fil. Es col·loquen damunt el sofrit i, a damunt, s'hi tira el suc que han fet.

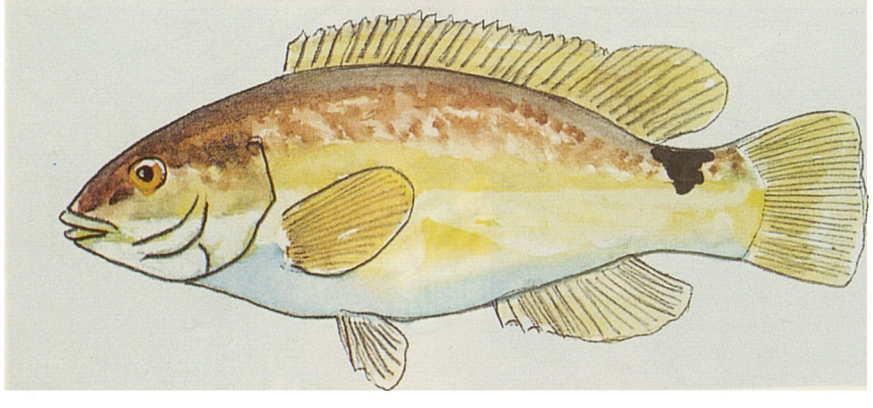
Tot seguit, s'hi afegeix sajolida i després es remulla tot amb una mescla de vi, sal, totes espècies i els grans de pebre bo. Es tapa la greixonera i es deixa a poc foc perquè es confiti.

Quan la salsa s'ha reduït bastant i ha tornat densa, es lleva del foc.

Caty Juan de Corral

TORD Nom donat a diversos peixos de la família dels làbrids. És un grup d'espècies de grossària, forma i color extraordinàriament variables. Tenen el cos lleugerament comprimit lateralment. La boca és sempre terminal i relativament petita, més o menys protàctil i proveïda de morros molt característics. Tenen una sola aleta dorsal contínua, amb els radis espinosos relativament blaus i amb tres espines a l'aleta anal. Se'ls aplica una talla mínima de captura de 10 cm. La coloració és de tons vius i lluents, molt variats i variables segons el sexe, l'edat i l'època de l'any. Són espècies típiques de la Mediterrània, molt comunes en aigües d'escassa profunditat i en aigües salabroses. Abunden en fons rocosos, arenosos i a les praderies de posidònia i d'algues, en canvi és rar trobar-los en fons fangosos. Generalment, viuen solitaris o en petits grups. Són actius durant el dia, mentre que durant la nit es protegeixen entre les roques. Són carnívors, s'alimenten d'invertebrats bentònics, mol·luscs, crustacis i eriçons de mar; amb tot, hi ha algunes espècies herbívores. L'hermafroditisme, amb modificació del color segons el sexe, és freqüent. Sense vedes específiques, la pesca és, prioritàriament, d'esplai o esportiva, amb aparells

↓ Tord

↑ Son Torelló (Sineu)

d'ham. En la pesca professional es captura ocasionalment, però no té gaire interès comercial ni gastronòmic i només s'usa com a component dels brous de peix o es menja bullit. A les estadístiques de pesca tan sols figura com a morralla o variat. La nomenclatura popular de la gran varietat d'espècies és molt variada, confusa i es presta a errors o classificacions molt locals. (MM)

TORD, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Mateu, Son Mut Aliardo, Son Marionet i Son Coll. (M)

TORD ROQUER Nom que els caçadors solen donar a la femella de la *pàssera* (←).

TORDS, COLL DES Al terme de Calvià, situat entre Son Salero, na Perxana, la rota des Burotell i Son Morei. (M)

TORDS, PESQUERA DES A la costa del terme d'Artà, situada a la Colònia de Sant Pere, entre es Illots i la cala de s'Estret. (M)

TORDS, PUNTA DES Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre l'illot des Cabots i na Llarga. (M)

TORELLÓ, ANTONI (Sineu s XVII - 1672) Notari. Accedí al notariat a Palma i l'exercí a Sineu, on tenia la casa pairal i la notaria al carrer de Sant Francesc. Era propietari de terres a Llubí (sa Serra) i a Sineu (Son Guitard i el rafal Nou). Llegà tres protocols (1649-71), amb dades d'interès sobre Llubí, Muro, Santa Margalida i Sineu. Redactà contractes de les possessions d'Aireflor (Sencelles), Son Fluixà (Muro), Son Moixeta (Sineu) i Vernissa (Santa Margalida). Els seus béns foren inventariats (1672) pel notari Antoni Estela. (DF)

TORELLÓ, SON Propietat rústica del terme de Sineu, situada entre So na Jonqueta, es Morers, Son Cantagall i ca na Coll. (M)

TORELLÓ ESTEVE, LLEONARD (Palma s XVII - 1723) Calderer. Artesà de renom, tenia el taller a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma. Féu una notable fortuna amb el seu ofici —en què destacà en la fabricació d'alambins d'aram— i amb el subministrament de metalls als fonedors i ferrers de Mallorca. Treballà sovint en col·laboració amb el fonedor Antoni Cardell. Proveïa regularment les ferreries de diversos pobles de Mallorca. Realitzà treballs d'artesania per al senyor Tomàs Burgues Safortesa; per a l'església de Santa Eulàlia, de Palma, i per als convents d'Ítria, de la Mercè i del Socors, de Palma. En aquesta mateixa ciutat, adquirí una botiga i un estudi al carrer del Sindicat (1679) i el casal denominat l'Hostal de l'Estel, al carrer dels Basters. Tenia la casa pairal al carrer del Sindicat i l'ornà amb una col·lecció de llànties i d'escultures i pintures religioses. L'inventari dels seus béns, elaborat (1723) pel notari Miquel Serra, és de gran interès per a l'estudi del treball dels metalls a Mallorca. (DF)

→ Miquel Torelló Mas

TORELLÓ MAS, MIQUEL (Maria de la Salut 1937) Polític. Va esser president de la Cambra Agrícola de Maria de la Salut (1977-87). Durant la transició s'incorporà a la Unió de Centre Democràtic. El 1983, s'afilià a Unió Mallorquina —UM— i el 1987 va esser elegit batle de Maria de Salut gràcies a un pacte amb els Independents de Maria i el Partit Socialista Obrer Espanyol. L'acord entre aquests partits estipulava que deixaria la batlia el 1988. Durant la seva administració es bastí una piscina municipal i s'inicià la xarxa de proveïment d'aigua. El 1991, s'incorporà al Centre Democràtic i Social, però no fou elegit a les eleccions municipals d'aquell mateix any i deixà la política.

TORETÓ, ILLA DEL Al terme de Calvià, situada entre l'illa del Toro i ses Barbines. (M)

TORIL, EL Publicació setmanal d'informació taurina editada (1953) a

↓ El Toril, capçalera

Palma. Tenia la redacció al carrer de Font i Monteros i s'editava a la impremta de Josep Tous. A més de notícies i reportatges sobre els toros, també feia referència als espectacles i els esports. Els articles eren signats, majoritàriament, amb pseudònim. Entre els redactors, destacà Pere Capellà —Mingo Revulgo—, que, a més de cròniques humoristiques, hi publicava les *coplas taurinas*. Es redactava íntegrament en castellà. En sortiren aproximadament vint-i-nou números, el darrer dels quals aparegué el 5 de novembre de 1953.

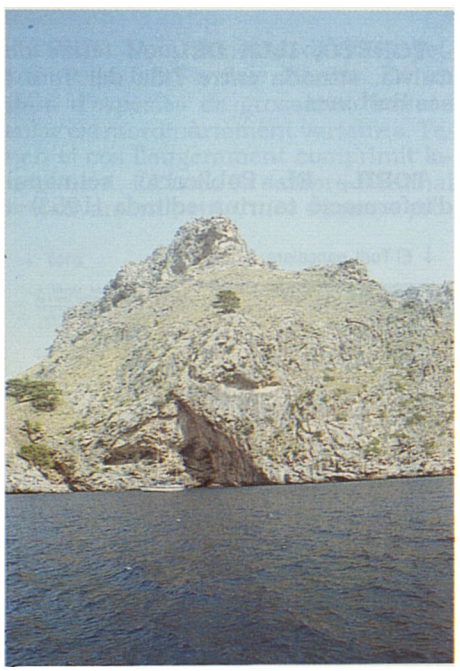
TORLONE Antiga alqueria del terme de Montuïri. És registrada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TORMÀS, ES Accident geogràfic del terme d'Escorca, situat al morro de sa Corda, entre es Magalaf i la cova des Soldat Fuit. ■ Al mateix terme, de 260 m d'altitud, situat al morro de sa Vaca, entre el torrent de Pareis, la cova des Tabac i la des Capellans. (M)

TORMÀS, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre sa Batedora des Gegant i ses Aigües Dolces. (M)

TORNALL Mesura de longitud corresponent a 25,2 m. Segons Jacint Antoni Fontanet Llebrés (1747) equivalia a 30 passes o 6 destres. A Llucmajor, equivalia a 21 passes. Era corrent que la feina de paredar es pagàs a tant el tornall.

↓ Es Tormàs (Escorca)

↑ El Toro (Calvià)

TORNAMIRA, BERENGUER DE (Mallorca s XIV) Cavaller de Mallorca. Participà (1345) en una conspiració contra Pere el *Cerimoniós* i a favor de Jaume III de Mallorca. Fou processat, condemnat a mort i executat (1345). Així mateix, li confiscaren els béns, que foren retornats, en part, a la seva muller (1346) i en la seva totalitat al seu fill Bernat el 1350. Té dedicat un carrer a Palma. (GE)

TORNER, FONT D'EN Al terme de Valldemossa. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1591. (M)

TORNER, MARTÍ (Palma s XV) Pintor. Format probablement a València, és documentat (entre 1480 i 1497) a diversos indrets del País Valencià, on era conegut popularment per Martí lo Mallorquí. Amb Pere Reixac, pintà retaules per a la Seu de València i per a algunes esglésies de Dénia. A Morella, decorà els portals de l'orgue de l'església arxiprestal de Santa Maria, amb les representacions del Naixement de Jesús i de l'Assumpció de Maria, i pintà (1497) diverses sarges per a l'Hospital. (GLl)

TORNER, SON Antic rafal del terme de Palma. És documentat com a alqueria d'en Torner (1453). El 1579, pertanyia al paraire Mateu Torner, de la família del qual prengué el nom. Confrontava amb el camí de Palma a Manacor. Tenia cases, sínia i verger. El bestiar de feina eren un mul i un ase. Era dedicat a vinya, magranars, figuerals i conreus de lli, tapereres, lleguminoses i hortalisses. Feia una renda anual de 80 lliures i 1 barcella d'ametles. ■ Al terme de Sineu. El 1689, pertanyia al negociant Bernat Sabater, que l'havia adquirit de l'heretat del notari Joan Torrents. Confrontava amb el camí de Montuïri. Tenia cases i 8 quarterades de sementers. La casa pairal dels Sabater, amb celler, era a la vila de Sineu. El 1997, en deriva la propietat rústica dita Son Torners, situada entre Son Aulet i sa Barraquera. (DF)

TORÓ, CALA Al terme d'Artà, situada entre na Destorba Jornals i la punta de s'Esquerda. (M)

TORO, CAS Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre la torre de Son Quartera, la Bassa Crua, ca na Roca i Tolleric. (M)

TORO, EL Urbanització del terme de Calvià, situada en els terrenys del pla de ses Penyes Roges, entre Son Ferrer i Santa Ponça. Pren el nom de l'illa situada davant la punta que separa cala Refaubetx del clot des Moro.

El 1967, l'empresa NASA, de Pere Nadal Salas, n'inicià el procés d'urbanització. El 1995, ocupava una superfície urbana de 78,75 ha i tenia 1.157 habitants de dret. Hi predominaven els habitatges unifamiliars. Quant a l'activitat turística, hi havia quatre hotels, amb 548 places, vuit restaurants i 22 bars. Des de 1980, té aigua corrent i xarxa de clavegueram. El 1977, s'hi construí el temple de la Mare de Déu del Toro, integrat per una nau, i el culte s'hi inicià el mateix any. El 1993, fou elevat a parròquia. En relació a les entitats culturals i socials, el 1974, es creà una associació de veïns. El 1985, Pere Ripoll Palou fundà l'Agrupació Musical i Folklòrica El Toro, que té la seu al local social de l'església. El 1995, era integrada per 42 components. Al si d'aquest grup, s'organitzà (1991) la coral El Toro, que el 1995 tenia 22 cantaires. Des de la seva fundació, n'és director Santiago Frància Crespí. El 1986, es creà el Club Petanca El Toro, que el 1995 tenia un equip de sèniors. El 1990, fou campió de segona divisió autonòmica i, el 1995, jugava a primera divisió de l'esmentada categoria. El 1991, es fundà l'equip de rugbi El Toro, que disputa els partits al camp de Son Ferrer. Fou (1992-94) campió de copa de la Federació Territorial de les Balears. El 1992, es creà l'Associació de la Tercera Edat del Toro i Son Ferrer. El 1993, se n'independitzà la del Toro que, des de llavors, té la seu al carrer de la Gran Via. (JMB)

↑ Illa del Toro (Calvià)

TORO, ILLA DEL Al terme de Calvià, davant el sortint del banc d'Eivissa, del qual és separat per un freu, de devers 500 m d'amplària, on es troba l'illa del Toretó. Té 29 m d'altitud màxima i fa 0,40 km de longitud de costa. També, s'hi aixeca una balisa. Hi ha un far en funcionament. És propietat de l'Estat. (M)

TORO GÓMEZ, TEODORO (Madrid 1942) Pintor i articulista. De formació autodidàctica, féu (1961) la primera mostra individual a Madrid. El 1965, fixà la residència a Mallorca i, des d'aleshores, ha exposat a diversos pobles de l'Illa. La seva obra s'inscriu en el postimpressionisme d'influència local. Ha col·laborat habitualment en els diaris *Ultima Hora* i *Baleares* i en les revistes *Desarrollo* i *Preferente*.

↓ Platja del Toro (Calvià)

TORRA, SON Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre Son Morei, Son Guardiola, Son Calders i Son Puigserver. Durant la pesta de 1652, foren llatzaret i cementeri, juntament amb el fossar de Son Sard. El 1702, pertanyien a Andreu Noguera i el 1777 eren propietat de Joan Garau. (M)

TORRADA, LA Antic nom de l'alqueria de Peguera, del terme de Calvià, documentat el 1286. (M)

TORRA FERRÉ, VICENÇ (Bar-

↓ Teodoro Toro, *Marina*

← Vicenç Torra Ferré

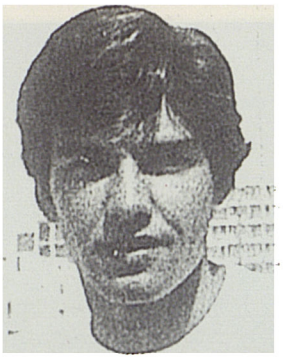
celona 1942) Físic. Es llicencià (1964) i es doctorà (1970) en ciències a la Universitat de Barcelona, on exercí (1965-81) de professor. Fou catedràtic (1981-88) i vicerector d'investigació (1983-90) de la Universitat de les Illes Balears. El 1988, obtengué la càtedra de física aplicada de la Universitat Politècnica de Barcelona, a la qual s'incorporà el 1990. S'ha especialitzat en el desenvolupament d'instrumentació termomecànica d'alta resolució i en la predictibilitat, modelització i simulació dels materials intel·ligents. Ha duit a terme diversos projectes d'investigació al Centre Atòmic de Bariloche (Argentina) i al Laboratori de Termomecànica de la Universitat de Provença (França), entre d'altres. El 1995, tenia quatre patents registrades. Ha publicat articles a revistes especialitzades.

← Carles Torralba Calvo

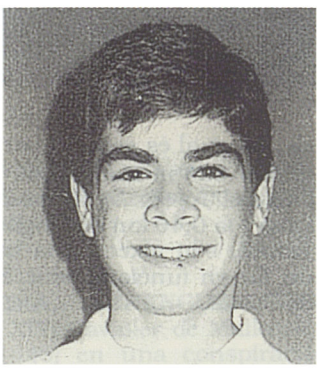
TORRALBA CALVO, CARLES (Palma 1967) Regatista. Féu part de l'equip Club Marítim Sant Antoni de la Platja. En la categoria juvenil, fou campió d'Espanya (1985 i 1986) i subcampió del món (1985), en la classe 420, i campió d'Espanya (1986) en la classe 470. El 1986, es proclamà campió d'Espanya absolut en la classe 420. Fou preseleccionat amb motiu de les olimpíades de Seül. (JPa)

TORRALBA CALVO, FERRAN (Barcelona 1965) Regatista. Féu part

→ Ferran Torralba Calvo

de l'equip Club Marítim Sant Antoni de la Platja. El 1984, va esser campió d'Europa de la classe 420. El 1984, fou elegit el millor esportista de Mallorca i guardonat amb la medalla d'or de la Federació Espanyola de Vela. (JPa)

→ Ivan Torralba Calvo

TORRALBA CALVO, IVAN (Barcelona 1969) Regatista. Féu part de l'equip Club Marítim Sant Antoni de la Platja i de la selecció espanyola d'*optimist* que es proclamà (1982 i 1983) campiona d'Europa. Fou subcampió d'Espanya juvenil i del món en la classe 420 (1986); subcampió d'Espanya i absolut en la classe de 470 (1987), i campió d'Espanya juvenil en la classe 470 i subcampió en la classe 420 (1988). (JPa)

TORRÀLITX Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre s'Àguila d'en Tomeu, es Revell Cobert, s'Àguila d'en Pere i na Pau. Segons Joan Coromines, és un topònim mossàrab. (M)

TORRANDELL, CAN Propietat rústica del terme d'Inca, situada entre el camp des Morers, s'Avencar, Son Jover i el pou des Rasquell. ■ Terrenys del terme de Manacor, estesos entre el camí des Macs, el coll d'en Maibona, Son Macià i s'Olivar Nou. ■ Antic rafal del terme de Pollença. El 1650, pertanyia al notari Antoni Torrandell, de la família del qual prengué el nom. Era situat a la vall de Mandrava i confrontava amb can Verger, el camí reial de Pollença a Alcúdia i can Daniel Martí. Era també denominat can Daniel dels Torrandell. Tenia cases i 8 quarterades de sementers. Era dedicat a conreu de cereals i lleguminoses. Els Torrandell tenien la casa pairal al carrer de les Filoses, a la vila de Pollença. (DF/M)

TORRANDELL, MOLÍ D'EN Antic molí de vent, fariner, del terme de Muro. Era situat al carrer d'Antoni Maura. Fou enderrocat el decenni de 1930 per fer-hi habitatges. La façana d'algunes cases fou construïda amb el marès de la torre del molí. (BRa)

→ Antoni Torrandell Alomar

TORRANDELL ALOMAR, ANTONI (Muro 1879 - 1964) Músic. Estudià música amb Josep Balaguer Vallès. Dirigí les bandes de música de la Casa de la Misericòrdia; La Aldeana, de Son Serra, i la del Regiment d'Infanteria de Palma (1900). Va esser (des de 1905) el músic major del Regiment d'Infanteria de Maó. Compongué peces per a banda, entre les quals destaca *Himno del Regimiento de Infantería nº 61* (1920), amb lletra de Josep Maria Tous i Maroto. Quan deixà l'exèrcit tornà a Muro i hi va fer classes de solfeig. (CM)

→ Bernat Torrandell Beltran

TORRANDELL BELTRAN, BER-

NAT (París 1921) Crític musical. Fill del compositor Antoni Torrandell Jaume. Col·laborà (1950-64) a la revista *Cort* i als diaris *La Almudaina* i *Majorca Daily Bulletin*. Fou corresponsal de l'agència Arinpres i cofundador (1953) de la revista *Majorica*. Fou col·laborador (1988-96) del diari *Baleares*, com a crític musical. És autor de l'obra inèdita *Torrandell, apuntes para una biografía*.

← Joan Antoni Torrandell Beltran

TORRANDELL BELTRAN, JOAN ANTONI (París 1924 - Inca 1989) Escriptor i pintor. Fill del músic Antoni Torrandell Jaume. De nin, vengué a viure a Mallorca. És autor de les obres de teatre costumista *S'herència d'en Toni Fobioler*, estrenada (1951) per la companyia Artis, i *Aritja muntanyenca*, estrenada (1957) per la companyia Educació i Descans, d'Inca. El 1986, féu la primera mostra individual de pintura a Inca. Posteriorment, exposà (1989) a Magaluf (Calvià). La seva obra és d'estil postimpressionista d'influència local.

← Joan Torrandell Campamar

TORRANDELL CAMPAMAR, JOAN (Muro 1850 - Palma 1935) Músic. Fou organista de l'església parroquial d'Inca i professor de música del seu fill, Antoni Torrandell Jaume, i d'altres músics mallorquins. Compongué algunes avemaries.

TORRANDELL ESCALAS, JACINT (Muro ~1890 - Madrid 1974) Músic. Fou (1935-36) director de l'Orfeó Proletari de la Casa del Poble i membre de la lògia Pitàgores. El 1936, anà amb l'expedició mallorquina a l'Olimpíada Popular de Barcelona. Al final de la Guerra Civil, es traslladà a França. Al començament del decenni dels quaranta, tornà a Mallorca i fou encausat (1944) per haver cotitzat per al Socors Roig Internacional. (DG)

TORRANDELL ESCALAS, PAU (Muro 1873 - 1957) Prevere i músic. El 1901, s'ordenà de prevere. Fou (1911-33) vicari de Muro, vila on dirigí una coral de joves i on fou consiliari del Centre d'Obrers Catòlics. Compongué la peça per a cor *Visca la festa*. (CM)

TORRANDELL ESCALES, JOAN (Palma 1869 - Buenos Aires 1937) Periodista, dramaturg i novel·lista. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere, però en sortí en haver començat el darrer curs de la carrera eclesiàstica. El 1888, inicià les col·laboracions al *Seminario Católico Doctrinal, Científico y Literario*, amb articles i poemes que evidencien la seva adscripció a l'integrisme catòlic. Residí (1889-94) a Montevideo, on combinà la tasca de

NOTES SOBRE PERIODISME

Sols els qui, darrera n'Emili de Girardin, en un rampell de mal humor, neguen l'importancia de la Premsa, deixaràn de compendre el lloch preeminent que nosaltres li concedim en aquest Congrés de tanta trascendencia filològica, literaria, jurídica y social. Precisament per això. Pot esser molt bé, com diu el crític Max Nordau, que'l periòdich més prestigiós del mon no tingui forsa suficient per fer treure un modest empleat ni enderrocar un Ministre, ni imposar una llei ni desviar una política; "mes si tots els periòdichs d'un país persegueixen am caparrudesa un meteix objectiu, o repeteixen sens descans, durant mesos, durant anys, idees esposades en forma general, si col·loquen sempre als seus llegidors al meteix punt de vista, en tal cas no hi hà res que no acabin per assolir: govern, legislació, moral, fins ideals filosòfichs, res podrà resistirlos" (...).

Y reconeguda l'importancia dels periòdichs, aumenta considerablement llur responsabilitat. Ficsèuvoshi bé. La multitut, atrafagada febrosament amb els seus distints quefers, distreta seriosament am les seves preocupacions, sense'l temps necessari per enterarse dels fets de la jornada, de les dites dels hómens dirigents ni tinguent condicions per treure-n les conseqüencies, els comentaris, ni per senyalar els futurs moviments que corresponen a l'acció popular per un pròxim triomf, acudeix, com a font de llegítima procedencia a n-els periòdichs que porten ben enlairat el gonfaló de la Causa per la qual se lluita; y es ben cert que tant si'l llegidor es amich com adversari dóna a la paraula impresa una forsa, un relleu, una trascendencia, una seguretat de cosa vera, que si a l'enemich li produeix fonda indignació, en cambi, al creient, al fidel, al partidari entusiasta li sembla haver escoltat la suprema espressió de l'Evangeli. Els periodistes de la seva premsa son per ell els sacerdots de la Causa, de la nova Religió, que li té el cor robat i la pensa posseida. Els suposa llargament enterats dels successos públichs com dels actes més recòndits; coneixedors de tots els detalls, creu que per forsa han d'acertar en llurs afirmacions sobre'l present y fins sobre l'avenir; y estant dedicats quasi esclusivament a la professió d'escriure y pensar pel públich, per ell meteix y en favor de la causa tant estimada, els concedeix per llògica gran nombre de coneixements tècnichs y un'alta visió dels assumptes y dels problemes polítichs, literaris, socials, jurídichs y pedagògichs. Son els professionals d'aquella empresa, els capdevanters de la munió, els iniciats en els darrers moviments de la nova orientació, els mestres y predicadors qui senyalen el camí, fortaleixen l'esperit y diuen la paraula de vida, y fins els màrtirs de la Causa, promptes a afirmar les conviccions sofrint persecucions y angunies doloroses.

Joan Torrandell Escales, "Trascendencia del periodisme pera la propaganda y consolidació del Renaixement y restauració de la nostra llengua" al *I Congrés de Llengua Catalana* (1906).

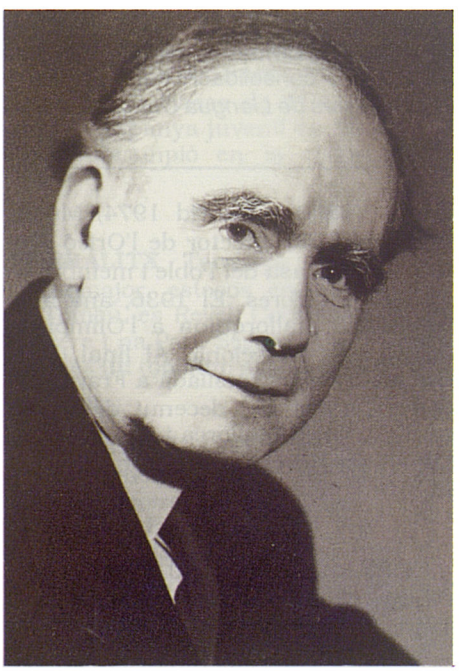

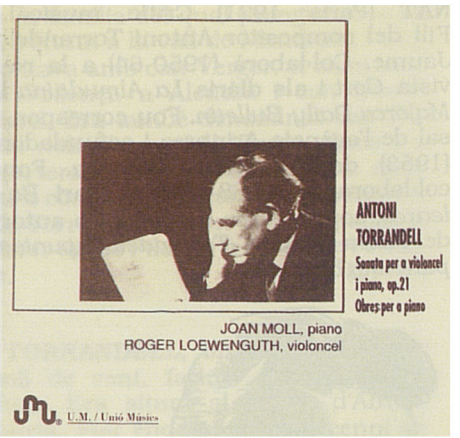
← Joan Torrandell Escales

professor de llatí amb la crítica teatral a la premsa. El 1893, hi estrenà la peça teatral *La ley y el amor*. Hi escrigué, a més, *Currita Albornoz*, que anys més tard (1897) va esser representada al teatre Princesa, de Madrid, i la novel·la *El Picaflor. Cuadros Montevideanos* (1894), en la qual descriu els costums de la societat uruguaiana. Mentre, col·laborà, amb el pseudònim Fernán-González, a *La Almudaina*, amb la secció *Cartas americanas*. El 1894, tornà a Mallorca i, un any després (1895), publicà a Barcelona *Pimpollos*, recull de novel·les breus ambientades a l'Uruguai, i l'estudi crític *Clarín y su ensayo*. Féu part de la generació d'intel·lectuals regeneracionistes i regionalistes. A partir de 1898, exercí una tasca important de publicista, com a redactor i director de *La Última Hora;* redactor de *La Almudaina;* fundador i director de *Nova Palma, Fígaro, La Veu de Mallorca* i *La Ciudad*, i director de *La Roqueta*. Els seus articles són de temàtica variada i inclouen tant crítica teatral o literària en general, com opinions sobre la política illenca del moment. El 1900, s'editá l'assaig *Don Joan Palou i Coll*, discurs que havia fet per encàrrec de l'Ajuntament de Palma. En el terreny de la dramatúrgia, estrenà i publicà a Barcelona *Els encarrilats* (1901), que el mateix any fou traduïda al castellà, i *Els dos esperits* (1902). Es tracta de dos drames de tesi política, dins la línia d'Ignasi Iglésias, el primer contra el caciquisme i el segon sobre les relacions entre el proletariat i les classes dirigents. Així mateix, el 1898 havia estrenat a Palma *La familia Roldán*. El 1905, fou nomenat secretari de la Cambra de Comerç, de Palma, i, el 1906, presentà al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana la comunicació *Trascendència del periodisme per a la propaganda i consolidació del renaixement i restauració de la nostra llengua*. El 1907, s'instal·là a Barcelona i hi residí fins a 1910. Hi va exercir el periodisme professional com a redactor en cap i editorialista de *La Veu de Catalunya* i com a fundador i director, amb Bartomeu Amengual, de la revista *La Cataluña*. El 1910, tornà a partir cap a Montevideo, on dirigí i fundà *El Correo de Cataluña* i, devers 1912, s'instal·là definitivament a Buenos Aires, on fou redactor d'*El Hogar* i *La Nación*, col·laborador de *Nosotros* i crític literari d'*Atlántida*. Hi fundà també l'Editorial Thor i arreplegà part de la seva producció periodística a *La literatura catalana en su actual Renacimiento* (1928), *Las lenguas de España. Ensayo político-filológico* (1933), *Crítica menor*, I i II (1933-34) i *La República española en su primer hervor. Diario de un periodista residente en Buenos Aires* (1935), obres en les quals tracta temes bàsicament referits a la literatura i a la política. Des d'Amèrica del Sud, mantengué correspondència amb el poeta Joan Alcover. (CSV)

TORRANDELL JAUME, ANTONI (Inca 1881 - Palma 1963) Músic. Inicià els estudis musicals amb el seu pare, Joan Torrandell Campamar, i amb Josep Balaguer i Bartomeu Torres. Després els amplià amb José Tragó i Pedro Fontanilla, al conservatori de Madrid, on aconseguí el primer premi de piano (1900) i d'harmonia (1903). A Madrid, feú alguns concerts, que li reportaren molt bona crítica. El 1905, s'instal·là a París, on perfeccionà piano i virtuosisme amb Ricard Viñas i contrapunt, fuga, orgue, sonata i orquestració amb Charles Tournemire. Aquest darrer exercí una influència decisiva en la seva obra, sobretot en l'ús del contrapunt. Després d'uns

↓ Antoni Torrandell Jaume

↑ Obra d'Antoni Torrandell Jaume

anys de formació es donà a conèixer a París com a compositor i concertista. Féu concerts per les principals sales de la ciutat i obtengué una bona acollida. El 1913, s'inicià l'edició de les seves obres. Arran de la Primera Guerra Mundial, tornà a Mallorca i hi romangué fins a 1918, en què s'instal·là de nou a París. El 1929, signà un contracte de deu anys amb la Société Générale et Internationale de l'Édition Phonographique et Cinématographique. El 1932, aconseguí molt d'èxit amb la interpretació de la missa *Pro Pace*, a la catedral de la Sainte-Croix d'Orleans. El 1933, fixà la residència definitiva a Mallorca. Durant la Guerra Civil, compongué moltes obres que, un cop acabat el conflicte bèl·lic, foren estrenades arreu de Mallorca per agrupacions diverses. El 1953, ingressà com a acadèmic numerari a l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Sebastià. El 1959, obtengué el premi Ciutat de Palma amb un *Rèquiem*, que va esser estrenat, pòstumament, el 1984. De la seva extensa producció destaquen, entre d'altres obres, *Rèquiem*, la missa *Pro Pace*, *Rhapsodie Roumaine*, *Simfonia núm. 1*, *Valle de Muza*, *Fiesta Báquica*, *Tristes souvenirs*, *Illusion*, *Noche burlesca*, *Pollensa*, *Suite d'orchestre*, *Berceuse pendant la tempête* i *S'il revenait*. El 1973, els Serveis Culturals Francesos a Espanya li dedicaren sengles homenatges a Barcelona i a Madrid. El 1983, s'editá un disc de música seva, interpretada per Joan Moll i Roger Loewenguth. El 1985, el Consell Insular de Mallorca li concedí la Medalla d'Honor i Gratitud de l'Illa de Mallorca. El 1992, el Rotary Club de Mallorca, amb el patrocini de l'Ajuntament de Palma, el Consell Insular de Mallorca i el Conservatori Professional de Música i Dansa de les Balears, instituí el Concurs Nacional de Piano Antoni Torrandell. Té carrers dedicats a Inca (1952), Palma (1964),

Marratxí (1982) i Llucmajor (1989). Des de 1983, és fill il·lustre d'Inca. Les seves obres simfòniques han estat interpretades per orquestres rellevants i han estat dirigides per Georges Rabani, Victor Pascal, Paul Bastide, Josep Balaguer, Eaktai-Ahn, Joan Pich, Francesco Torres, Dimitri Berberoft, Anthony Mors, José Iturbi, Juli Ribelles, Odón Alonso i Luis Remartínez, entre d'altres.

← Martí Torrandell Llitrà

TORRANDELL LLITRÀ, MARTÍ (Pollença 1679 - 1759) Religiós. El 1695, rebé l'hàbit dels ermitans de la Cel·la, de Ternelles. Romangué en aquest oratori fins a 1744, en què fou elegit superior de la cartoixa de Valldemossa. No acceptà el càrrec per raons de salut i tornà a la Cel·la. Fou enterrat a l'església parroquial de Pollença. El 1967, fou nomenat fill il·lustre del seu poble, on té dedicat un carrer.

TORRANDELL MARTÍ, PERE JOSEP (Pollença 1943) Pintor. De formació autodidàctica, s'inicià en la pintura a l'oli el 1960. Féu (1964) la primera mostra individual a Pollença i, posteriorment, ha exposat a Inca i a Palma. S'ha decantat per la temàtica paisatgística, en un estil postimpressionista d'influència local.

TORRANET, SON Terrenys del ter-

↓ Obra de Pere Josep Torrandell Martí

↑ Cal marquès de la Torre (Palma)

me de Mancor de la Vall, estesos entre sa Devesa, Biniarroi, Son Tomeu i el nucli urbà. (M)

TORRASSA, CAMP DE LA Al terme de Palma. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1539. (M)

TORRASSA, LA Antiga denominació de la possessió de Son Miralles, del terme de Lloret de Vistalegre. ■ Terrenys del terme de Sant Joan. Hi ha notícies de l'existència d'aquest topònim per documentació datada el 1395. (M)

TORRAT, SON Terrenys del terme d'Esporles, estesos entre la Vila Vella, es Badaluc, Son Dameto i Son Simonet. ■ Al terme d'Estellencs, estesos entre es Fonollar, la cala d'Estellencs, el puig des Corb i la possessió des Collet. ■ Propietat rústica del terme de Petra, situada entre ses Fontanelles, Son Daió, Son Frare i Son Cànaves. (M)

TORRE, ALQUERIA DE LA Vegeu *Canyamel.*

TORRE, CAL MARQUÈS DE LA Casal senyorial de tipologia residencial urbana, situat al carrer de la Portella, de Palma. Fou projectat per l'enginyer militar Martín Gil de Gainza y Etxagüe i construït (1696-1738) a instàncies de Francesc Trullol i Font de Roqueta, marquès de la Torre. L'edifici, de planta irregular, és condicionat per la forma i la situació del solar, proper al recinte fortificat. Té soterrani, tres plantes i porxo. La façana que dóna a la murada s'assenta sobre una base en escarpa, que segueix el pendent del carrer. En aquest frontis, hi ha cinc obertures, situades simètricament a la planta baixa i a la superior, que es converteixen en balcons seguits a la planta noble. En el porxo, hi ha nou obertures petites de factura quadrangular. Tot l'edifici és cobert per una teulada de quatre vessants, que forma un rectangle. S'accedeix al pati, quadrangular i descentralitzat, directament des del carrer a través d'un vestíbul de dimensions reduïdes. L'escala principal és corba i se situa en un espai semicircular, producte d'una reforma del s XIX. Tipològicament, d'edifici és l'única d'aquestes característiques a Palma. Combina la severitat de l'obra d'enginyeria, la tradició local i solucions barroques. Fou reformat el s XIX i novament el 1982, quan va esser adquirit pel Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears. (AS/DL)

TORRE, CAVALLERIA DE SA Antiga cavalleria dels termes de Manacor i Felanitx. Consistia en delmaris, alous, fadigues i dominis directes que foren concedits per Jaume I. El 1652, pertanyia a la senyora Drusiana Berard. Rebia delmes i feia una renda anual de 500 lliures. El 1661, pertanyia al noble Pere Unís Berard. Dins l'àrea afectada per la cavalleria de sa Torre, Pere Unís Berard era propietari de l'hort de sa Torre, amb cases, sínia i safareig, que li feia una renda anual de

40 lliures. Hi tenia també un altre hort, també amb cases, sínia i safareig, que li reportava anualment una renda de 117 lliures. Era titular d'11 quarterades de terres, que li donaven una renda anual de 17 quarteres de blat, i d'una vinya de 2 quarterades. S'hi localitzava també la possessió de sa Cabana (Manacor), amb cases i dedicada a conreu de cereals, amb guardes de 85 ovelles i 39 cabres, que li feia una renda anual de 30 quarteres de blat, 20 d'ordi i 10 de civada. La cavalleria de sa Torre fou inventariada (1661) pel notari Antoni Moll. (DF)

TORRE, COMELLAR D'EN Situat al terme de Palma, situat a la possessió de Xorrigo, prop des Badaluc. (M)

TORRE, HORT DE SA Antic hort del terme de Palma. El 1764, pertanyia a Jaume-Joan Salvà, doctor en drets. Era situat vora la creu de Pedra Marbre, al lloc de s'Horta d'Avall. Tenia cases i era dedicat a la producció de blat, faves, alfals i hortalisses. ■ Al terme de Santa Eugènia, situat entre s'Hostalet, l'hort d'en Torres, es Vinyet i Biniali. (DF/M)

TORRE, ILLA DE SA Al terme de Calvià, se situa davant la punta de Bufador i s'integra al grup d'Illetes, del qual és la més extensa. De forma allargada i orientada de sud-oest a nord-est, fa 1,2 km de longitud de costa i assoleix 27 m d'altitud màxima. S'hi aixeca la *torre de ses Illetes* (←). L'illa és de propietat estatal. (M)

TORRE, LA Antiga alqueria del terme de Banyalbufar. El 1369, pertanyia a Guillem d'Olesa. ■ Al terme de Calvià. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1364. ■ Antiga possessió del terme de Felanitx. El 1997, és ocupada per l'eixample de la ciutat. És documentada el 1511. El 1524, pertanyia a Joanot de Pacs, donzell, el qual la llogà per quatre anys a Pere Gilabert, sota alou i lluïsme a delme dels esplets. Tenia cases, vinya i hort, que es reservava el senyor. Tenia 250 ovelles, sis cavalls i devuit bous. Les ovelles eren donades a mitges. La possessió feia una renda anual de 50 quarteres de blat, 55 lliures, dotze fogasses i dos anyells. ■ Al terme de Muro. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1404. ■ Al terme de Palma, ocupava l'àrea compresa entre els carrers de Rosselló i Cazador, fra Lluís Jaume Vallespir, Àngel Guimerà i 31 de Desembre. ■ Terrenys del terme de Pollença. El 1460, Francesc Desbrull adquirí la meitat dels molins de la Torre i Subirans, obligat al cens de 3 quarteres de blat i 16 sous. (M)

↑ Molí de sa Torre (Llucmajor) (AAAMM)

↑ Molí de sa Torre (Marratxí) (AAAMM)

TORRE, MARQUESAT DE LA Títol nobiliari concedit per l'arxiduc Carles d'Àustria, l'agost de 1707, al capità Nicolau Trullol Dameto, senyor de la Torre del Fangar i cavaller d'Alcàntara. Fou revalidat, el gener de 1728, pel rei Felip V.

↓ Molí de sa Torre (Santanyí) (AAAMM)

TORRE, MOLÍ DE SA Molí de vent, fariner, del terme de Llucmajor, situat a la possessió homònima. Té la base de cintell, de 3,20 m. El 1996, es conservaven gairebé tots els elements de la maquinària, exceptuant les antenes. El portal d'accés a la base de la torre és de mig punt. ■ Al terme de Marratxí, situat al carrer de sa Torre. Consta únicament d'una torre, construïda sobre una base, amb habitatge interior, de dimensions reduïdes, coberta amb volta plana. Actualment (1996) ha perdut la coberta superior i té una escala de caragol interior. ■ Antic molí, fariner, del terme de Puigpunyent, situat al carrer del Serral. El 1996, se'n conservava únicament la base quadrada, amb volta, i el portal. ■ Al terme de Santanyí, situat al lloc de Calonge, a la carretera de Santanyí, número 21. El 1996, se'n conservava la torre, sencera, en bon estat, amb una escala exterior de marès. L'habitatge, separat de la torre, és de base quadrada, construït de pedra de Santanyí. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, situat al carrer del Pou Vell. La torre, sense base ni cintell, és retallada i, el 1996, es trobava en mal estat de conservació. (BRa)

TORRE, PAS DE LA Al terme d'Artà. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1426. (M)

TORRE, PAS DE SA Indret de la costa del terme de Sóller, situat entre sa Torre Picada i ses Puntes. (M)

TORRE, PUIG DE SA De 333 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Se situa al terme de Calvià, entre el puig de na Martina i el de Fàtima. (M)

TORRE, PUNTA DE LA A la costa del terme de Pollença, a la cala de Sant Vicenç, situada entre cala Barques i cala Clara. Era anomenada (s XV-XVI) punta dels Ferrers. Pren el nom d'una torre construïda el 1571 i esbucada el 1952. (M)

TORRE, PUNTA DE SA Indret de la costa del terme d'Artà, anomenat també punta de s'Eriçó, situada entre la cala de s'Estret i es Mollet de la Colònia de Sant Pere. ■ A la costa del terme de Palma, situat entre cala Gamba i la torre d'en Pau. (M)

TORRE, RAFAL D'EN Al terme de Felanitx. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1383. (M)

TORRE, RAFALET DE SA Antic rafal del terme de Palma, situat al camí de Sóller. En feien part els horts de Misser Fillol i de la Casa de la Pega. Tenia dret d'aigua de la síquia de la Ciutat, a raó de dues hores i mitja cada vint dies, que rebia de la tanda primera, dita d'en Pere Terrassa. El 1666, era propietat de Domènec Terrassa. El 1677, pertanyia al notari Jaume Antoni Fillol Tomàs. Tenia cases i 4 quarterades de sementers i era denominat l'hort de Misser Fillol. El 1683, passà al seu fill, el notari Jaume Antoni Fillol Manera i, el 1701, al fill d'aquest, el notari Jaume Antoni Fillol. El 1759, pertanyia a Jaume Antoni Fillol Canyelles, doctor en drets; el 1783, a Joaquim Fillol Bonet, i el 1811, a Jaume Fillol Olloqui. Els Fillol tenien la casa pairal al carrer de Sant Miquel, de Palma. El 1813, el comprà l'honor Jaume Mateu Bonet, batle constitucional de Palma. Confrontava, aleshores, amb el camí de Fortificació, el camí de Bunyola i la Torre d'en Sunyer. En morir (1839), passà a la seva filla Antònia Mateu Bonet i després (1852) al seu marit, l'honor Guillem Llebrés Sorà. El 1855, l'heretà el fill d'ambdós, Guillem Llebrés Mateu. (DF)

TORRE, SA Terrenys del terme d'Alcúdia, estesos entre l'hort Gran, l'hort des Moro, sa Figuera Verdal i Fonolleta. ■ Antiga possessió del terme d'Algaida. És documentada el 1511.

↑ Sa Torre (Llucmajor)

El 1660, pertanyia a Joan Sastre. Confrontava amb dos camins reials. Tenia cases i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. ■ Antic rafal del mateix terme. El 1672, pertanyia al notari Joan Armengol. Confrontava amb la possessió de sa Torre i el camí reial d'Algaida a Palma. Tenia cases i 15 quarterades de sementers. Era dedicat a vinya i a conreu de cereals. ■ Antiga possessió del terme d'Andratx. Era situada al nord del nucli urbà, a la vall dita la coma Freda. Una part de la vall era ocupada per sa Torre i, a l'altra part del torrent, per l'alqueria es Badaluc. El 1232, després del repartiment, sa Torre i es Badaluc foren establides per Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, a favor de Bartomeu Garau. El 1997, en deriva la possessió dita *Son Miquel* (←). ■ Antiga alqueria del terme de Banyalbufar, documentada el 1369, en què pertanyia a Guillem d'Olesa. El 1997, és una propietat rústica, situada entre ca s'Esquerrà, el port de sa Pera d'Ase, es Verger i ses Candeles. ■ Antiga possessió del terme de Binissalem. Era situada al SW de la vila. Fou propietat (s XVI-XVIII) de la família Bestard —de sa Torre—. El 1583, pertanyia al senyor Gabriel Bestard. Confrontava amb el camí d'Alaró, Bànyols, la tanca d'en Domènec, el torrent de Solleric, el camí de Consell, el camí de Palma, la sort d'en Moranta i el pou d'en Poc. Tenia cases, amb tafona i celler. Era dedicada a olivars, vinyes i conreu de cereals. Hi havia guardes de 250 ovelles i 80 porcs. N'eren pertinences les terres dites sa Maiola, sa Terra Seca, sa Terra Grossa i es Vinyet. El 1668, pertanyia a l'heretat del senyor Gaspar Bestard. Tenia cases i tafona. Mantenia el sistema de conreu del s XVI. Hi havia un cavall fermat, amb carrabina, amb obligació de passar mostra i servir el rei. Feia una renda anual de 350 lliures, 9 mesures d'oli, 3 quarteres d'olives, 10 quintars de garroves, 50 roves de carbó de mata, tres carretades de llenya, dos paners de pomes, dos de cireres, dos de prunes i dos d'albercocs. El 1670, era del senyor Baltasar Bestard i anualment feia

↓ Oratori de sa Torre (Llucmajor)

una renda de 200 lliures, 1 somada d'oli, 1 quartera d'olives, 3 barcelles d'ametles i 5 quintars de garroves. El 1695, era del mateix propietari i confrontava amb el camí d'Alaró, Bànyols, el torrent de Bànyols i el camí de Selva. A les cases hi havia un molí de sang. N'era pertinença s'Argela (12 quarterades), meitat vinya i meitat sementers, confrontada amb Son Agulló i el camí de Sineu. El 1848, pertanyia a Joan Vila del Pujol, abans Bestard. Tenia cases, amb celler, i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Feia una renda anual de 17.254 reials. Els s XVI-XVIII, la possessió rebé diverses denominacions. Fou anomenada alqueria de sa Torre (s XVI), sa Torre d'en Bestard (1583), sa Torre de Son Cabrit (1695) i, abreujadament, sa Torre. Els Bestard —de sa Torre— tenien la casa pairal a la vila de Binissalem, confrontada amb els camins de Palma i d'Alaró. Amb la divisió de l'alqueria o possessió primitiva, ja el s XVI, sa Torre passà a designar tant la possessió, com cada una de les noves propietats i la contrada en general. El 1590, a la contrada hi havia **sa Torre d'en Cantarelles,** rafal que pertanyia a Pere Cantarelles i que confrontava amb el camí del Pou de sa Torre i amb sa Torre d'en Bestard. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Els Cantarelles tenien la casa pairal a la plaça de la vila de Binissalem. El 1744, hi havia la possessió dita **sa Torre de can Marc.** Era del prevere Pere Antoni Salom, doctor en teologia. Abans fou del seu pare, el notari Marc Salom, de qui prengué el nom. Tenia cases, tafona, 29 quarterades d'olivar i 1 de vinya. N'eren pertinences can Potxos, es Figueral, can Arcis, can Pelat, can Arcis d'Amunt o es Polls, can Pujol, sa Parellada, sa Clota, es Pujolet, es Pouet, es Velar, ca na Micola, sa Tanqueta, sa Caseta Blanca i can Nogueret. El 1862, era de Joan Salom Terrassa i feia una renda anual de 4.983 reials. Els Salom tenien la casa pairal, amb celler, a la vila de Binissalem, confrontada amb el camí reial de Selva. ■ Possessió del mateix terme. Vegeu *cas Capità Morante.* ■ Antiga possessió del terme de Deià. El 1637, pertanyia al senyor Baltasar Bauçà —de sa Torre—. Tenia cases i celler. Era dedicada a olivar, vinya i conreu de cereals. ■ Possessió del terme de Llucmajor, situada entre sa Llapassa, Puigderrós, cas Frares i sa Pobla d'en Verdigo. El 1369, pertanyia a Jaume Desportell i, el 1381, a Bernat Febrer, donzell. El s XV, passà a la família dels Santacília i fou denominada sa Torre d'en Santacília. El 1494, tenia guardes de 1.500 ovelles i 600 cabres, que feien l'estivada en es Teix, en els termes de Deià, Bunyola i Sóller. El 1502, pertanyia al senyor Berenguer de Santacília, cavaller. Era situada al lloc de Capocorb i era franca de cens. S'hi havien agregat els rafals denominats Capellat Carbonells, es Marçals i Puigderrós. El conjunt format per l'alqueria o possessió i els tres rafals confrontava amb les possessions de Martí Granada, de Pere Mut, de Jaume i Antoni Mas i de Baltasar Salvà, dita sa Llapassa, i amb la mar. L'alqueria de sa Torre tenia grans cases, amb torre, capella, celler, molí, casa del majoral i magatzems per al blat. Hi havia dos esclaus. El bestiar de feina era format per deu bous, cinc cavalls, dos ases i una mula. Tenia guardes de 1.759 ovelles i 600 cabres. En el cadastre de 1578, era valorada en 24 lliures, juntament amb els rafals de Puigderrós, es Canyars i es Marçals. El 1597, pertanyia al senyor Lleonard Safortesa. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina i cabrum. Com a bestiar de feina hi havia un mul i quatre bous. Hi havia guardes de 444 ovelles i 125 cabres. Feia una renda anual de 182 lliures, 80 quarteres de blat, un moltó, dos anyells, dos cabrits, 1 quintar de formatge, 6 lliures de mantega i sis gallines. El 1628, fou adquirida pel senyor Jeroni de Vilallonga i Armengol, que hi establí fideïcomís. El 1672, pertanyia al senyor Pere Ramon de Vilallonga. Confrontava amb es Puigderrós, Son Mut, es Canyar, Son Mut Aliardo, sa Caseta i la vorera de la mar. Tenia grans cases, amb torre i celler. A les cases hi havia una capella amb olis de Nostra Senyora, sant Miquel i sant Joan Baptista i retaules de Nostra Senyora del Roser i de sant Vicenç. La torre tenia la finalitat de protegir les cases contra les incursions de corsaris i pirates i era armada amb un canó de bronze, un mosquet, dos arcabussos i tres escopetes. La possessió era dedicada a vinyes i a conreu de cereals. Tenia guardes de 1.520 ovelles, 850 cabres, 60 porcs i 25 bous. En el cadastre de 1685 era valorada en 20.000 lliures. Hi havia una primitiva capella en la qual, gràcies a un indult apostòlic del 14 d'abril de 1765, es podia celebrar missa. La possessió pertanyia a Jaume Joan de Vilallonga i Trullol. El 1865, la viuda de Marià de Vilallonga i Togores encarregà una nova capella a Pere d'Alcàntara Peña, però no li agradà el projecte i en demanà un altre a Bartomeu Ferrà Perelló, mestre d'obres. L'edifici és d'estil neogòtic, de planta octogonal, amb l'absidiola hexagonal. Les pintures del retaule —que és concebut com a panteó— són de Ricard Anckermann. A diferents llocs de l'oratori, hi ha esculpits els escuts de les famílies Vilallonga, Trullol, Safortesa, Tugores i Angelats, entre d'altres. De cada costat del portal d'ingrés baixen dos ramals d'escala cap a la cripta, on hi ha 50 nínxols. ■ Antiga possessió del terme de Manacor. El 1578, pertanyia a Nicolau Domenge. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Fou valorada en 2.800 lliures. ■ Possessió del mateix terme. El 1578, pertanyia al senyor Pere Nunis de Santjoan. Amb la possessió de sa Cabana i diversos

↑ Sa Torre (Manacor)

↑ Sa Torre (Montuïri)

horts de reguiu, fou valorada en 8.500 lliures. El 1595, era del mateix propietari i tenia cases del senyor, cases de l'arrendador, capella, celler gran, celler petit i molí de sang. Era dedicada a conreu de cereals i hi havia una guarda de 200 ovelles. El 1622, pertanyia al noble Pere Unís Berard. A les cases, hi havia una biblioteca i, a la capella, un retaule de Nostra Senyora de la Concepció. El 1652, era de la senyora Drusiana Berard i era vinculada a la *cavalleria de sa Torre* (←). Els Berard tenien la casa pairal al barri de l'Almudaina, de Palma. El 1702, pertanyia a la senyora Bàrbara Nunis de Santjoan i Cotoner, marquesa de Bellpuig. Era una pertinença de la possessió de sa Vall de la Nou. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Feia una renda anual de 50 quarteres de xeixa i 45 de blat. N'era pertinença l'hort de Baix. El 1708, era de la mateixa propietària. Com a bestiar de feina, hi havia sis egües, dues mules i quatre bous. Feia una renda anual de 14 lliures, 35 quarteres de blat, 15 d'ordi i dos capons. El 1727, la tenia el noble Nicolau Trullol Dameto, cavaller de l'orde d'Alcàntara i marquès de la Torre. Feia una renda anual de 25 lliures, 25 quarteres de blat i quatre capons. Els Trullol tenien la casa pairal, dita ca la Torre, al carrer de la Portella, de Palma, i posada al carrer del Marquès Trullol, confrontada amb la casa del marquès d'Ariany, en el lloc del Cós, a la vila de Manacor. El 1734, passà de la senyora Ramona Queralt, viuda de Francesc Cotoner, al senyor Marc Antoni Cotoner, marquès d'Ariany. Des del principi del s XVIII, s'hi feren nombrosos albellons de drenatge i síquies. Feia una renda anual de 15 lliures, 30 quarteres de blat, 15 d'ordi i dos capons. N'eren pertinença l'hort de sa Torre, amb cases pròpies, que era arrendat a part. El 1997, designa una possessió, situada entre can Banya, s'Espinagar, s'Hospitalet i cas Coronel. ■ Antiga possessió del terme de Maria de la Salut. Era situada entre Son Niell, Son Matet i sa Torreta. Els terrenys eren dedicats a cereals i al cultiu de melons a la seca. Fou propietat de Martí Gil, que pagava delme i tasca a la cavalleria de Roqueta, a més de 15 quarterades de blat de cens. El 1465, era una pertinença de Pere Font, senyor de la cavalleria de Roqueta. El 1578, passà a Francesc Font de Roqueta, alou del senyor Pere Ramon Fortesa. Era valorada en 2.500 lliures. Tenia una extensió de 53 ha i era dedicada al conreu de la vinya. En el s XVII, apareix documentada com a Torre de na Gil, valorada en 5.600 lliures. En el s XVIII era valorada en 9.500 lliures. És documentada (s XIX) amb la denominació de sa Torreta. ■ Possessió del terme de Montuïri, situada entre la carretera de Porreres, Son Barceló i la carretera de Sant Joan. El 1628, fou fideïcomesa pel senyor Gaspar Miralles. El 1655, pertanyia al senyor Gaspar Miralles. Confrontava amb el camí de Porreres, Son Comelles, Meià, Son Costa i el camí de Sant Joan. Incloïa la possessió de Son Barceló i dos molins de vent, fariners. Aquest conjunt de possessions i molins feia una renda anual de 800 lliures, 100 quarteres de blat, 1 quintar de xeixa i 2 quintars de formatge. El 1663, la possessió era valorada en 24.000 lliures i les cases, en 1.000. Els Miralles tenien la casa pairal al carrer que anava del Born a la font de Santa Creu, confrontada amb el carrer de la Volta d'en Jòlit, a la parròquia de Sant Jaume, de Palma. Tenien posada al carrer Major, de la vila de Montuïri, confrontada amb el camí d'Avall. El 1857, la possessió pertanyia a Josep Villalonga Aguirre. Tenia cases i celler. El bestiar de feina era format per dos bous i dos muls. Amb set egües, era

↓ Sa Torre (Palma)

↑ Sa Torre (Porreres)

un lloc de cria d'èquids. Hi havia una guarda de devuit porcs. Tenia un hort dedicat a la producció de patates i hortalisses. D'aquest passà al seu fill Gabriel Vilallonga, que la posseí fins a 1923, en què passà a la família Servera, que actualment (1997) n'és la propietària. La possessió té cases de senyors amb clastra. Hi ha un celler i un molí de sang, ben conservat. ■ Propietat rústica del terme de Palma, situada a Establiments Vell, entre Son Vent, Son Gual, ses Gambes i es Garballó. ■ Al mateix terme, situada entre can Torrola, Son Llompart, Son Oms Nou i Son Jaume. Els terrenys foren ocupats per les pistes d'aterratge de l'aeroport de Son Sant Joan. ■ Al mateix terme. Vegeu *sa Torre d'en Sunyer* (→). ■ Possessió del mateix terme, situada a Son Sardina, vora la carretera de Sóller. És documentada en el mapa de Mallorca del cardenal Despuig (1785). A la dècada de 1970, tenia dret a l'aigua de la font d'en Baster i limitava amb can Pota, ses Quarterades, can Verd, can Ullet, can Membre i Son Llompart. En aquell mateix decenni fou parcel·lada i hi sorgí la urbanització del mateix nom. Devers el 1990, les cases foren enderrocades. ■ Antiga possessió del terme de Petra. El 1655, era de l'heretat de Tomàs Riutort. Tenia cases i era dedicada a vinya i al conreu de cereals. Hi havia 54 quarterades de sementers. Feia una renda anual de 151 lliures. Al principi del s XVIII, era conrada conjuntament amb la possessió veïna de Son Gregori. El 1711, pertanyia al senyor Jeroni Josep de Sales, canonge i coadjutor de la Seu de Mallorca. Tenia cases i era dedicada a figuerals i a conreu de cereals, lleguminoses i lli. Feia una renda anual de 90 lliures, 100 quarteres de blat, 1 quintar de formatge, un moltó, un anyell, dos capons, 1 quintar de figues seques i cada any s'hi havia de sembrar una barcella de lli i sis figueres. El 1726, era del noble senyor Jeroni de Sales i Dameto. Tenia 180 quarterades de sementers. Com a bestiar de feina, hi havia quatre mules i dues egües. Feia una renda anual de 90 lliures, 100 quarteres de blat, mig quintar de formatge, mig de llana, un moltó, un anyell, dos capons, mig quintar de figues seques i 1 barcella de ciurons. El 1997, sa Torre designa uns terrenys estesos entre el pou Moret, ses Veles, Son Atzèbit d'en Massanet i el creuer de ses Basses. ■ Possessió del terme de Porreres, situada entre Son Roig Rosselló i cas Boterius. És documentada el s XV. El 1607, pertanyia al senyor Pere Munar. Tenia cases, amb mobiliari de luxe, i celler. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Tenia una producció anual mitjana de 430 quarteres de cereals. Hi havia una guarda de 106 cabres. ■ Propietat rústica del terme de Santa Eugènia. Vegeu *Torre d'en Bibiloni, Son* ■ Possessió del terme de Santa Margalida, confrontada amb la carretera de Muro a Santa Margalida i el torrent de Son Bauló o Síquia Reial. El 1272, feia part, conjuntament amb les alqueries Lacornum i Vernissa, d'un gran conjunt territorial i pertanyia a Pere Torre, cavaller del comte d'Empúries. El 1316, era de Guillem Torre. El 1584, pertanyia a l'heretat del senyor Domènec d'Olesa, donzell, i la tenia en usdefruit la seva viuda, la senyora Isabel de Tornamira. Tenia cases, amb torre i molí de sang. Hi havia 130 quarterades de sementers. Era dedicada a figuerals i a conreu de cereals, lleguminoses i lli. Com a bestiar de feina, hi havia tres egües, un mul i quatre bous. Hi havia una guarda de 133 ovelles. Feia una renda anual de 50 lliures, 145 quarteres de blat, 15 de xeixa, dues gallines, dos anyells, un moltó i mig quintar de formatge. El 1652, era

↓ Sa Torre (Santa Margalida)

↑ Urbanització sa Torre (Llucmajor)

del senyor Domènec Sureda. El 1756, pertanyia al noble Salvador Sureda de Santmartí i Cotoner. Tenia cases, amb molí de sang, i 107 quarterades de sementers. Com a bestiar de feina hi havia dos bous, quatre mules i quatre egües. Tenia una guarda de 101 ovelles. Feia una renda anual de 100 lliures, 100 quarteres de blat, dos anyells, un moltó, 1 quintar de formatge i quatre gallines o capons. El 1787, Jeroni de Berard la descrigué com una gran possessió, dedicada a la producció de blat. El 1793, era del noble Salvador Sureda de Santmartí i Cotoner, marquès de Vilafranca i, el 1849, de la senyora Josepa Pinós, marquesa de Barberà i de la Manresana, comtessa viuda de Solterra. Aleshores, tenia cases i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Feia una renda anual de 1.100 lliures mallorquines, en or o plata, més 200 lliures de delme. El 1997, pertanyia a Ferran Sarriera Losada, marquès d'Argensola. Tenia 180 quarterades i era dedicada a la producció de cereals i a la ramaderia ovina. Les cases, situades sobre un turó (75 m), han perdut l'antic caràcter senyorial, arran de les reformes duites a terme el s XX. El s XVII, fou també denominada sa Torre d'en Bennàsser. ■Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre sa Talaiassa, sa Conca, es Cup i el nucli urbà de Calonge. ■Antiga possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar. El 1533, Jaume Vives la vengué, per 750 lliures, al canonge Jaume Torrent. Confrontava amb sa Blanquera, Montsoriu, Son Crespí, Pocafarina, Salma i Llucamar. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. ■ Al terme de Valldemossa. El 1729, pertanyia parcialment a Joan Mas, teixidor de lli. Tenia cases, amb tafona i botiga. Era dedicada a olivars, garroverars i conreu de cereals. Tenia un petit hort i una zona de garriga. Feia una renda anual de 30 lliures. (AM/BP/DF/GAE/M)

TORRE, SA Antiga obra defensiva del terme de Sóller. Vegeu *Port, torre des.* (M)

TORRE, SA Urbanització de la marina de Llucmajor, situada entre Badia Blava i Bellavista. Pren el nom de la possessió de sa Torre. El 1983, se n'aprovà el pla parcial i el projecte d'urbanització i, el 1984, se n'inicià el procés d'edificació. Hi predominen els habitatges unifamiliars. El 1995, ocupava una superfície urbana de 116,73 ha. Segons el cens de 1994, tenia una població de 110 habitants de dret. Des de 1983, té xarxa de clavegueram i aigua corrent.

TORRE, TURONET DE SA Al terme de Llucmajor, de 140 m d'altitud, situat entre sa Garriga Gran, cas Toro, can Boleno i Cabrianes. (M)

TORREBELLA SARIEGO, JOAQUIM (Palma 1929 - 1992) Pintor. De formació autodidàctica. El 1979, féu la primera mostra individual a

↑ Joaquim Torrebella Sariego, *Marina*

Palma. Posteriorment, també exposà a Barcelona. La seva obra s'inscriu en el postimpressionisme d'influència local.

TORRECUGUES Antic rafal del terme de Muro, documentat el 1289. Era de la porció del bisbe de Girona. El 1508, era conegut per Genovella. El 1520, era una propietat de Mateu Moià i passà a esser anomenat els Moians. El 1997, corresponia a uns terrenys del terme anomenats Moians. (GAE)

TORRE DE CALA PI Nom de la urbanització de *cala Pi* (←).

TORRE DE CAN FONT, SA Possessió del terme de Sineu. Vegeu *sa Torre de na Gelaberta* (→).

TORRE DE FOC Obra de fortifica-

↓ Torre de foc de sa Ràpita (Campos)

RELACIÓ DE LES TORRES MARÍTIMES DE MALLORCA (1721)

Denominació	Terme o lloc
Torre del cap Enderrocat	Llucmajor
Torre del cap Blanc	Llucmajor
Torre de cala Pi	Llucmajor
Torre de s'Estalella	Llucmajor
Torre de sa Ràpita	Campos
Torre del port de Campos	ses Salines
Torre de ses Salines	ses Salines
Torre Fesa o de sa Roca Fesa	Santanyí
Torre de Cala Figuera	Santanyí
Torre de Portopetro	Santanyí
Torre de Portocolom	Felanitx
Torre de Cala Manacor	Manacor
Torre de la punta de n'Amer	Sant Llorenç des Cardassar
Torre del puig d'en Massot	Capdepera
Torre de s'Estany de sa Pedra	Capdepera
Torre de cala Moltó	Capdepera
Torre del puig d'en Morei	Artà
Torre de sa Talaia	Alcúdia
Torre Roja o de sa Penya Roja	Alcúdia
Fortalesa d'Albercutx	Pollença
Talaia d'Albercutx	Pollença
Torre de Sant Vicenç	Pollença
Torre de Cala Mitjana	Escorca
Torre del port de sa Calobra	Escorca
Torre de la mola de Tuent	Escorca
Torre des Forat de Tuent	Escorca
Torre Seca o de Pedra Seca	Sóller
Fortalesa de Pedra Picada	Sóller
Torre de Llucalcari	Deià
Fortalesa de sa Pedrissa	Deià
Torre de la Trinitat	Valldemossa
Torre de s'Àguila	Banyalbufar
Talaia de Planícia	Banyalbufar
Torre del coll d'en Verger	Banyalbufar
Torre d'Estellencs	Estellencs
Torre Evangèlica	Andratx
Torre Arrabassada	Andratx
Torre de Sant Telm	Andratx
Torre de na Pòpia	sa Dragonera
Torre de Llebeig	sa Dragonera
Fortalesa del port d'Andratx	Andratx
Torre des Ram des Racó	Andratx
Torre des Ram des Port d'Andratx	Andratx
Torre de s'Andritxol	Calvià
Torre des Malgrat	Calvià
Torre de Refaubetx	Calvià
Torre de Cala Figuera	Calvià
Torre de Portals	Calvià
Torre de sa Porrassa	Calvià
Torre de ses Illetes	Palma
Castell de Cabrera	Cabrera

FONT: protocols del notari Miquel Llabrés Seguí. S'ha respectat la denominació documentada, però modernitzant-ne l'ortografia.

Elaboració: Damià Ferrà-Ponç

↑ Torre de foc de Portocristo (Manacor)

ció, situada normalment a la costa i en lloc elevat, construïda per vigilar la presència de vaixells enemics. Feia part d'un conjunt de mesures de defensa que es completava amb aguaits, torres privades, castells i places fortes. Aquesta torre de vigilància o talaia en un principi era una barraca provisional que s'anà reforçant fins que es convertí en obra de caràcter permanent. La majoria de torres foren construïdes el s XVI i eren finançades per la monarquia, la Universitat de Mallorca i les viles. Eren circulars, amb diàmetre de 4, 6 i 16 m i tenien una porta elevada, a la qual s'accedia amb una escala de fusta que es podia recollir en cas de necessitat. N'hi havia algunes que estaven artillades. S'alçaven en llocs de difícil accés o en posicions estratègiques per protegir cales i punts de desembarcament fàcil. Normalment, la vigilància era a càrrec de parelles de torrers que feien torns de dia i de nit. En temps de perill se solia doblar el personal. Constituïen una autèntica xarxa de torres que circumval·laven Mallorca. A base de senyals de foc i fum i d'acord amb un codi perfeccionat per Joan Binimelis (1590), formaven un conjunt d'enllaços i senyals. Per aquest motiu, rebien el nom de torres de foc. A través d'aquest sistema, es podia saber el nombre de vaixells a la vista i els seus moviments. Així, s'encenia un foc per cada vaixell avistat i, si el nombre d'embarcacions era superior a deu, es feia una foguera única d'un quart d'hora de durada. Les novetats es donaven diàriament, de manera que a Palma se sabia sempre què

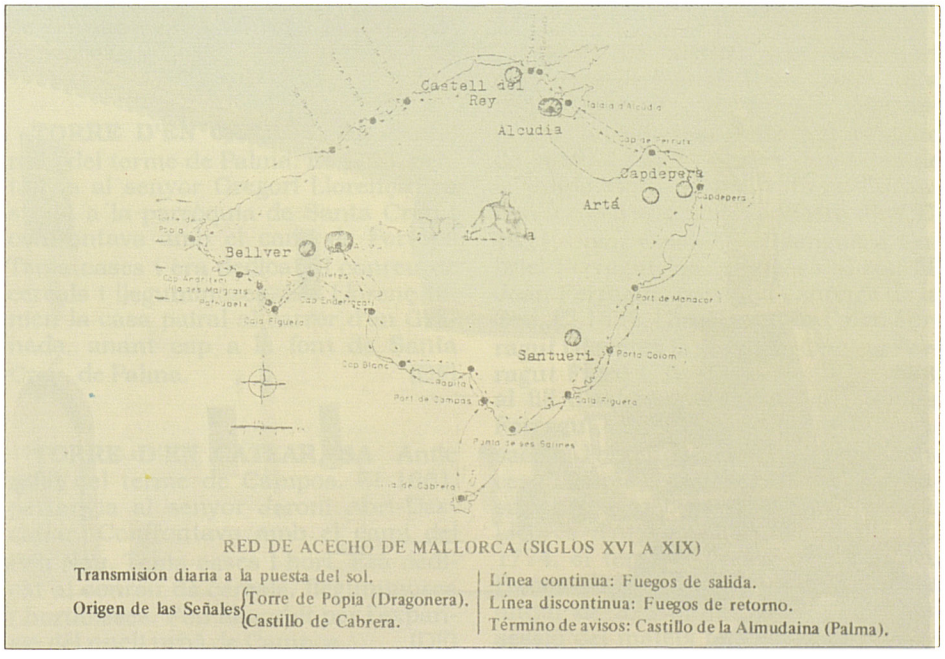
↑ Torre de foc d'Albercutx (Pollença)

↑ Torre de foc de cala en Basset (Andratx)

havia succeït. Per la costa nord, iniciava el foc la torre de na Pòpia (Dragonera) i era seguida per les torres de ponent fins arribar al palau de l'Almudaina, on els avisos eren recollits pel talaier major. Per la costa nord, els senyals anaven des de la torre de na Pòpia i de torre en torre fins a la de Sant Vicenç (Pollença). Per la costa de Llevant, el foc començava a Cabrera i era captat per les torres de Campos i del cap de ses Salines. Des de la primera, el foc arribava per la costa meridional fins a l'Almudaina i, des de la segona, recorria la costa de l'est i del nord de l'illa fins arribar a Albercutx (Pollença). Amb el temps, hi va haver algunes modificacions que no afectaren l'estructura general. El 1595, n'hi havia devers trenta i n'hi havia d'altres de projectades per completar el circuit. En els s XVIII i XIX, quan la majoria de les torres varen esser artillades, els senyals d'alarma es feren a base de tirs de canó sense bala. Des de 1830, amb la conquesta francesa d'Alger pràcticament desaparegué el perill de les invasions i aquestes torres perderen la importància defensiva. A partir de 1867, quan es dissol el Reial Cos de Torrers, les torres passen als carrabiners. Poc després varen esser lliurades a Hisenda i, en els anys setanta, majoritàriament foren subhastades i venudes a civils. Sense incloure les obres de defensa no encarregades de transmetre missatges, el 1997 se'n coneixen una cinquantena, de les quals devers desset es troben relativament en bon estat, altres quinze en estat ruïnós i la resta han desaparegut o només queden vestigis de la seva existència. N'hi ha nou d'emplaçades a terrenys de l'Estat i les altres en finques de propietat particular. (DJ)

↓ Plànol de Mallorca amb les torres de foc

↓ Torre de foc de sa Pedrissa (Deià)

↑ Sa Torre de Montornès (Sineu)

TORRE DELS NUNIS Vegeu *Enagistes, torre des.*

TORRE DE MONTORNÈS, SA Possessió del terme de Sineu, confrontada amb Son Alcaines, Son Corb, Son Corpetí i la carretera de Sineu a Petra. El 1567, pertanyia al senyor Gabriel de Montornès, donzell, de la família del qual prengué el nom. Confrontava amb Son Bacs, el torrent de Banderola, Son Ferragut i es Pujol. Tenia cases, amb pintures de temàtica religiosa. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. El 1575, era del mateix titular. El 1607, era propietat del senyor Francesc Font. S'hi havia fet una gran clastra a les cases. Tenia un apiari amb 29 cases d'abelles. Hi havia una guarda de 189 ovelles. Produïa una mitjana de 430 quarteres de cereals. El 1636, pertanyia a la senyora Margalida Font i Desbrull. El bestiar de feina era format per un cavall, quatre muls i sis someres. Hi havia guardes de deu bous, 222 ovelles i 45 porcs. El 1676, el senyor Pere Nadal i Descatlar l'establí al capità Jaume Canals Penya. Tenia cases amb mobiliari molt ric. El 1684, era del senyor Joan Antoni Nadal. Tenia cases, amb torre, i es mantenia dedicada a vinya i a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 113 ovelles. Era valorada en 12.000 lliures. El 1685, era propietat d'Antoni Joaquim Canals, capità del castell de Bellver i mestre de camp del Terç d'Infanteria Espanyola. Tenia cases, amb capella i molí de sang. Hi havia 80 quarterades de sementers. Era dedicada a conreu de cereals, lleguminoses i lli. Tenia nou egües de cria, amb tres poltres. El bestiar de feina era format per quatre bous i sis muls. Hi havia indiots i nombrós aviram. N'era pertinença l'**hort de la Casa Alta de Montornès,** que era arrendat a part de la possessió. Era dedicat a fruiters i a conreu d'hortalisses. La possessió feia una renda anual de 195 quarteres de blat, quatre capons i la meitat dels nadissos. El 1759, fou valorada en 4.000 lliures. El 1818, pertanyia al senyor Jeroni Morell, marquès de Solleric. Tenia 298 quarterades, distribuïdes en sementers (214), bosc (80) i pletes (4). El 1859, pertanyia al senyor Marià de Quintana i Ramon i feia una renda anual de 15.945 reials. Els s XVII-XVIII, fou denominada també Son Montornès. (DF)

TORRE DE NA GELABERTA, SA Possessió del terme de Sineu, confrontada amb Son Venrell, la carretera de Muro, el nucli urbà, Son Terrola i la carretera de Llubí. El 1666, pertanyia a l'honor Andreu Gelabert —de sa Torre—. Tenia 120 quarterades, distribuïdes en sementers (70) i ermassos i garrigues (50). Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 90 ovelles. N'eren pertinences la sort i el pou d'en Vaquer i les vinyes de sa Serra i de Son Font. El 1684, era de l'honor Jaume Gelabert i fou valorada en 2.000 lliures. Els Gelabert —de sa Torre— tenien la casa pairal a la vila de Sineu. El 1818, era del senyor Joan Font i tenia 52 quarterades de sementers, 12 de vinya i 18 quarterades i mitja de pinars i pletes. Propietat de la família Font (s XVIII-XX), prengué també la denominació de sa Torre de Son Font o sa Torre de can Font. (DF)

TORRE DE N'ALBERTÍ, SA Antiga possessió del terme de Llucmajor. El s XV, fou de la família Albertí, de la qual prengué el nom. El 1442, era del senyor Joan Albertí, cavaller. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Tenia exten-

↓ Sa Torre de na Gelaberta (Sineu)

sos pinars i marines. El 1997, en derivaven *Son Albertí* (←) i es Xalet de Son Albertí. (DF)

TORRE DE N'ARCIS, SA Antic rafal del terme de Palma. El 1741, pertanyia a Antònia Arcis. Era situat al camí de Manacor, davant la porta de Sant Antoni. De 5 quarterades, tenia cases, sínia i safareig. Era dedicat al conreu de cereals, alfals i hortalisses. El 1773, era de Joan Fillol Amengual, doctor en drets. Fou empenyorat, per 1.000 lliures, a favor de Pelegro Fonticelli. Feia una renda anual de 70 lliures. (DF)

TORRE D'EN BIBILONI, SA Antiga possessió del terme de Santa Eugènia, que era situada al lloc de ses Alqueries. El 1541, Pere Bibiloni hi establí fideïcomís a favor dels Bibiloni, família de la qual prengué el nom. El 1590, era de l'honor Nadal Bibiloni, tenia cases, amb bótes congrenyades. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. El 1606, pertanyia a Melcior Bibiloni. Feia una renda anual de 50 lliures i 40 quarteres de blat. El 1633, era de Montserrat Bibiloni. Era dedicada a fruiters, vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Com a bestiar de feina hi havia dos bous. Era conrada en règim d'amitges. El 1643, pertanyia al mateix propietari i confrontava amb Biniali i Son Bibiloni Sabater. Hi havia una guarda de 90 ovelles. El 1648, pertanyia a Pere Bibiloni. El 1997, en derivaven sa Torre, situada entre ses Alqueries i el terme de Sencelles, i l'hort de sa Torre, situat entre el camí de Muntanya, es Vinyet i el terme de Sencelles. (DF)

TORRE D'EN CARRÒS, SA Antic rafal del terme de Palma. El 1723, pertanyia al senyor Gregori Llorenç. Era situat a la parròquia de Santa Creu i confrontava amb el camí de Portopí. Tenia cases i era dedicat al conreu de cereals i lleguminoses. Els Llorenç tenien la casa pairal al carrer d'en Granada, anant cap a la font de Santa Creu, de Palma. (DF)

TORRE D'EN CATLAR, SA Antic rafal del terme de Campos. El 1661, pertanyia al senyor Jeroni Abrí-Descatlar. Confrontava amb el camí del Pou Nou. Tenia cases i hort. Era dedicat al conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. Fou absorbit per l'expansió del nucli urbà de Campos. (DF)

↑ Sa Torre d'en Bibiloni (Santa Eugènia)

TORRE D'EN GIBERT, SA Antic rafal del terme de Palma. Era situat prop de la Soledat Vella, entre els camins de Llucmajor i de Manacor. El 1670, pertanyia a Joan Gibert, mercader, de qui prengué el nom. Tenia dues cases, sínia, hort i jardí. Era dedicat a oliveres, magranars, figuerals i conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. Com a bestiar de feina, hi havia dos muls i un ase. Feia una renda anual de 110 lliures, una somada de cebes, sis carabasses i sis dotzenes de magranes. El 1703, era del doctor Joan Socies Gibert i feia una renda anual de 85 lliures. (DF)

TORRE DE N'HUG, SA Antic hort del terme de Palma. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. Tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat, que rebia de la tanda vint-i-setena, dita es Cornador, a raó d'una hora cada vint dies. El 1621, Joan Orlandis el vengué a Gabriel Ferragut, de qui passà al seu fill Joan Ferragut, prevere i canonge de la Seu. El 1632, l'hereta Agnès Falcó Ferragut i després la seva filla Onòfria Ferragut Falcó i, finalment, passà (1638) al fill d'aquesta, Gabriel Joan Fuster Ferragut. El 1684, mitjançant transacció, l'obtengué el noble Pere Francesc Llebrés d'Armengol. El 1722, passà al seu nebot, el senyor Nicolau Llebrés d'Armengol i Ram de Viu. El 1774, el tenia el mercader Bartomeu Bauçà, de Binissalem, i feia una renda anual de 375 lliures. ■ Antiga possessió del mateix terme. És documentada el 1452. El 1665, pertanyia al senyor Joan Antoni Serralta. Confrontava amb el camí reial de Sóller, Son Bibiloni, el camí de Passatemps i Son Pacs. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. El 1683, era del senyor Miquel Joan Serralta Castell. Tenia dret a l'aigua de la síquia d'en Baster, que hi permetia mantenir un hort dedicat a la producció d'alfals i hortalisses. Era ja parcialment establerta. El 1739, pertanyia al noble Dídac de Serralta i Castell. Era dedicada a garroverars i a conreu de cereals i lleguminoses. Dins l'hort hi havia fruiters i morers de fulla. Era arrendada en règim d'amitges i l'amo havia de lliurar, a més, un quintar de formatge, un anyell, deu dotzenes de melons i sis de síndries. El 1740, la tenia la senyora Elionor Sureda, viuda del senyor Dídac de Serralta i Castell. Tenia 43 quarterades de sementers. Feia una renda anual de 240 lliures, un quintar de formatge, sis parells de capons, una fogassa tendra, quatre gallines i quinze cavallons de palla. El 1741, fou valorada en 8.303 lliures. Els Serralta tenien la casa pairal a la parròquia de Sant Jaume, de Palma. (DF)

TORRE D'EN MAS, SA Antiga possessió del terme de Valldemossa. El 1617, pertanyia a l'honor Felip Mas —de sa Torre—. Confrontava amb Son Mas del Pla del Rei, el camí reial de Valldemossa a Deià, sa Talaia Vella o Son Moragues, Son Gallard o Miramar, l'ermita de la Santíssima Trinitat, la vorera de la mar, el barranc del

Pla del Rei i Son Mas de s'Hereu. Tenia cases, amb tafona, celler, molí de sang, torre, clastra, casa de les dones i dos alambins per a aigües. Per defensar-se de les incursions de pirates i corsaris, disposava d'un petit arsenal on figuraven cinc escopetes, tres arcabussos, dues ballestes i quatre espases. Era dedicada a olivars, vinyes i al conreu de cereals i lleguminoses. Tenia alzinars, pinars i garrigues. Hi havia guardes de 157 ovelles, 50 cabres i 20 porcs. N'eren pertinences tres rafalets, cada un amb cases pròpies, denominats sa Font de Mestre Ramon, l'hort d'Avall i sa Cel·la des Bosc. El 1636, era de l'honor Joan Mas. N'eren pertinences es Pedris, sa Clota d'Amunt, sa Clota d'Avall i es Serral. El 1645, l'alzinar era arrendat a part de la possessió i feia una renda anual de 100 lliures. El 1686, era de l'honor Joan Mas i tenia guardes de 92 ovelles, 26 cabres i 13 porcs. El 1747, pertanyia a Joana Mas i es mantenia com una propietat oliverera, però se n'havia segregat bona part de les terres. Feia una renda anual de 41 lliures, un odre d'oli, quatre barcelles d'olives verdes i una d'olives negres. Els Mas —de sa Torre— tenien la casa pairal al carrer de Sant Miquel, de Palma, confrontada amb la presó del Sant Ofici de la Inquisició, i posada a la vila de Valldemossa. Dins el mateix terme, el 1657-66, el noble Miquel Sureda, cavaller de l'orde militar de Calatrava, tenia la possessió dita sa Torre, confrontada amb Son Moragues i el camí reial de Valldemossa a Deià que, el 1685, fou valorada en 2.600 lliures. (DF)

↑ Fort de sa Torre d'en Pau (Palma)

TORRE D'EN MONGE Alqueria del terme d'Artà. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1466.

TORRE D'EN MORLÀ, SA Antic rafal del terme de Palma. Vegeu *Puigdorfila, Son* (←).

TORRE D'EN PACS, SA Antic rafal del terme de Felanitx. El 1439, pertanyia a la família Valentí i, entre 1578-1600, al senyor Pere de Pacs, de la família del qual prengué el nom. El 1579, fou valorat en 1.658 lliures. Era situat prop de la vila i confrontava amb el camí de l'Aigua, l'hort d'en Guardiola, el camí d'en Corpet, el pujol des Call i la garriga de Son Suau. Tenia grans cases, amb clastra, capella, celler i molí de sang. Era dedicat a vinya i a conreu de cereals. Hi havia un hort petit. El 1672, era del senyor Joan de Pacs, comte de Savellà. Les cases, amb torre, es trobaven en un estat ruïnós. Es mantenia dedicat a vinya i a conreu de cereals. El 1721, pertanyia al comte de Pacs, tenia 25 quarterades de sementers i era valorada en 3.525 lliures. Fou urbanitzat (1883) pel comte de Peralada, Tomàs Rocabertí de Dameto, successor dels Pacs. Ocupava l'àrea dels carrers i places de Savellà, Bellpuig, Dameto, Rocabertí, Burguès, Anglesola, Cotoner, Sales, Verí, Boixadors, Espanyol, Núñez, Vallmoll, Peralada i Pacs, llinatges de l'urbanitzador. (DF/M)

TORRE D'EN PAU, FORT DE SA Obra de defensa situada prop de l'antiga torre d'en Pau, en el Coll d'en Rabassa (Palma). Té forma trapezoïdal i està envoltada d'un fossat. Es projectà el 1888 i s'acabà de construir el 1898, quan s'hi col·locaren les peces d'artilleria. Va entrar en servei al començament del s XX. La seva bateria d'artilleria constituïa, amb la del castell de Sant Carles, la segona línia de defensa de la badia de Palma, rere la d'Illetes-cap Enderrocat. Els seus terrenys i altres de pròxims s'utilitzaren per a diverses activitats de la guarnició militar i com a camp de tir. Posteriorment, fou emprada com a sala d'armes. Fou lliurada a l'Ajuntament de Palma el decenni de 1980 i convertida en una zona d'esplai. (DJ)

TORRE D'EN PERE GRAN, SA Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre es Figueral, Son Galerí, can Pelat i el nucli urbà de Cas Concos des Cavaller. (M)

TORRE D'EN PUIGDORFILA, SA Antic rafal del terme de Palma. Era situat al camí de Sóller. El 1741, pertanyia al noble Gaspar de Puigdorfila i Dameto. De 5 quarterades, tenia cases i era dedicat a ametlerars i a conreu de cereals i lleguminoses. (DF)

TORRE D'EN SUNYER, SA Antic rafal del terme de Palma. Era situat vora la creu del camí de Sóller, prop del convent de Nostra Senyora d'Ítria. Al principi del s XVII, Gabriel Soler el vengué a Antoni Verger, que el donà (1633) al seu nebot, el doctor en drets Antoni Verger, que el tenia el 1640. Amb 9 quarterades de sementers, tenia cases, amb mobiliari molt luxós. Tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat. La rebia de la tanda tretzena, dita es Figueral, a raó de tres hores cada vint dies; de la tanda catorzena, dita es Pont, a raó de tres hores cada vint dies, i de la tanda denovena, dita en Pere Terrassa, a raó de dues hores cada vint dies. Era dedicat a la producció de cereals, lleguminoses, alfals i hortalisses. Feia una renda anual de 60 lliures. El 1655, Joan Baptista Sunyer el comprà a l'Escrivania de Cartes Reials i, el 1679, hi establí fideïcomís. Els 1701-11, fou d'Isabel Escardó, viuda del senyor Jaume Sunyer, donzell, i, el 1725, de la senyora Antònia Sunyer, esposa de Rafel Armengol, doctor en medicina. Aleshores, tenia

dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat, a raó de cinc hores cada vint dies. Feia una renda anual de 60 lliures i 50 quarteres de blat, o de 100 lliures si no hi hagués blat. El 1731, pertanyia al senyor Joan Baptista Sunyer, donzell. El 1745, era del senyor Antoni de Montis, picador major de la Cavalleria Reial Major de sa Majestat. Tenia cases i torre i feia una renda anual de 50 lliures i 50 quarteres de blat. EL 1748, pertanyia al senyor Fèlix de Montis Sunyer i Rollero, que el tenia d'acord amb el fideïcomís de 1679. El 1776, passà al seu fill, el senyor Antoni de Montis i Álvarez, I marquès de la Bastida. En morir (1816), el rebé el seu fill, el senyor Guillem Ignasi de Montis i Pontivic, II marquès de la Bastida. A la seva mort (1829), va esser heretat pel fill d'aquest, el senyor Antoni Marià de Montis i Boneo. Apareix documentat amb les denominacions de sa Torre de Mossèn Verger (1633), sa Torre d'en Verger (1640), sa Torre des Verger (1725) i es Rellotge (1860). Els Sunyer tenien la casa pairal davant la Gabella Vella, a la parròquia de Santa Creu, de Palma. (DF)

TORRE D'EN TOMÀS, MOLÍ DE SA Molí de vent, fariner, del terme de Santanyí, situat al carrer del Convent, de s'Alqueria Blanca. Té la base quadrada, de paredat de pedres irregulars, i una escala d'accés a l'envelador de setze escalons. La torre, amb un diàmetre de 4,50 m, té el portal d'accés amb brancalada de marès, amb la inscripció de la data de finalització de l'obra (1870). És conegut també com a molí de sa Torre des Pi. (BRa)

TORRE D'EN VALENTÍ, SA Antiga possessió del terme de Llucmajor. El 1424, pertanyia a Macià Borrassà. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. (DF)

TORRE D'EN VALERO, SA Antic rafal del terme de Palma. Era travessat pels camins de Sóller i de Valldemossa. El 1594, pertanyia al senyor Pere Valero, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases, amb torre, i era dedicat a conreu de cereals. El 1644, era de la senyora Elionor Sureda Font. Feia una renda anual de 405 lliures, la fulla de deu moreres, quatre somades de cebes, dotze carabasses, setze dotzenes de magranes, quatre gallines i el fruit d'un albercoquer i d'una figuera bordissot. El 1657, era propietat del senyor Gabriel Sureda Valero. Tenia diversos drets d'aigua de la síquia de la Ciutat. Era format per tres propietats. La primera, dita **sa Vela d'en Valero,** confrontava amb la síquia de la Ciutat, el camí de Valldemossa, el molí d'en Campaner i el des Lledoner. La segona, denominada l'**hort d'en Valero,** de 8 quarterades, confrontava amb els camins de Sóller i de Valldemossa, el rafal d'en Pisà i Son Busquets. La tercera, dita **sa Torre d'en Valero,** de 19 quarterades, confrontava amb el camí de Sóller, el d'en Roig i Son Pardo. El 1693, pertanyia al senyor Antoni Sureda Valero, de l'hàbit de Montesa. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals i a moreres de fulla, destinades a alimentar els cucs de seda que es criaven a les cases. Feia una renda anual de 250 lliures, 20 cavallons de palla, 4 somades de cebes, dues dotzenes de carabasses, un meló cada dia i dues dotzenes de síndries. El 1997, part d'aquests terrenys eren ocupats pel polígon industrial de Can Valero. (DF)

↑ Molí de sa Torre d'en Tomàs (Santanyí) (AAAMM)

TORRE D'EN VERGER, SA Antic rafal del terme de Palma. Vegeu *Torre d'en Sunyer, sa.*

TORRE D'EN VIDAL, SA Antiga possessió del terme de Llucmajor. El 1401, pertanyia a Guillem Vidal, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. (DF)

TORRE DE ROQUETA, SA Antiga possessió del terme de Maria de la Salut. El 1565, pertanyia a l'honor Pere Joan Font de Roqueta. Confrontava amb Roqueta i l'alqueria Blanca. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. El 1692, era del senyor Francesc Desbrull i Font de Roqueta. Hi havia una guarda de 65 ovelles. Per les pastures, feia una renda anual de 40 lliures. Els Desbrull tenien la casa pairal al carrer de Sant Feliu, de Palma. (DF)

TORRE DES CANONGE, SA Antiga possessió del terme de Manacor. El 1703, pertanyia al senyor Francesc Palou. Tenia cases, amb celler i alambí. Era dedicada a figuerals, vinya i a conreu de cereals. El bestiar de feina eren un cavall i una mula. N'eren pertinences el figueral d'en Domenge i les sorts denominades na Pater, na Gil, na Jana, na Vidala, na Mascarona i na Porreres. Feia una renda anual de 84 lliures, 84 quarteres de blat, un anyell i quatre capons. (DF)

TORRE DE SES SITGES, SA Antic hort del terme de Palma. Confrontava amb el camí de la Soledat. El 1761, pertanyia al senyor Salvador Suau, doctor en drets. Tenia cases grans i una torre. N'eren pertinences els horts veïns denominats l'hort Nou i Son Garauot, cada un amb cases pròpies. En conjunt formaven una propietat de 30 quarterades, amb dues sínies. Tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat. Era dedicada a conreu de cereals, lleguminoses, alfals i hortalisses. En el camí de la Soledat, hi tenia una caseta, destinada a taverna. (DF)

TORRE DE SON GARJOLÍ, SA Antiga possessió del terme de Petra. El 1673, pertanyia al senyor Jeroni Francesc de Sales. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Feia una renda anual de 85 lliures i 85 quarteres de blat. (DF)

TORRE DE SON MIERES, SA Antiga possessió del terme de Petra. El 1555, pertanyia al senyor Miquel Garau. Tenia cases i hi havia un esclau musulmà. Era dedicada a conreu de cereals i a pastures, amb una guarda de 250 ovelles. El 1611, era del senyor Antoni Garau d'Aixartell, ciutadà militar. Tenia 64 quarterades de sementers i 8 de vinya. Hi havia un molí de sang a les cases. Es mantenia dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Posteriorment, passà a Guillem Doms, marit de Càndida de Torrella. El 1997, correspon, en part, a la possessió de *Son Mieres* (←). (DF)

TORRE DES PEU DES PUIG DE RANDA, SA Antiga possessió del terme de Llucmajor. Correspon, en part, a l'actual (1997) possessió de *Son Casesnoves* (←). (DF/M)

TORRE DE VERNISSA, SA Possessió del terme d'Alcúdia, situada al lloc de Vernissa, entre Son Barba i Son Ciurana de Dalt. Fou l'alqueria islàmica Alborge, de 8 jovades. El 1600, pertanyia a Onofre Cerdà. Tenia cases i un molí d'aigua, amb dues rodes. Hi havia una guarda de 31 cabres. El 1691, foren reformades les cases i s'hi posà el rellotge de sol. Fou propietat de la família Palou, de sa Pobla. A l'inici del s XX, era de Guillem Massanet Verd. El 1925, era de Francesc Sureda Torrents. El 1995, tenia cases, amb un oratori neogòtic del s XX, i un extens pinar i era dedicada a ametlerars i a ramaderia ovina. El 1996, pertanyia a la família Bennàsser de Biniatró, de Campanet. (DF)

↑ Sa Torre de Vernissa (Alcúdia)

TORRE FLORIDA, MOLÍ DE Molí de vent, fariner, del terme de Manacor, situat al carrer dels Enagistes. El conjunt és format per una torre i una base-habitatge quadrangular, que és d'una planta i té tres cossos. Fou adaptada com habitatge al començament del s XX. Amb aquest motiu s'hi afegiren diversos elements decoratius, que, el 1996, eren en procés de degradació. Apareix documentat el 1828. És conegut també com a molí d'en Mas des Cós. (BRa)

↓ Molí de Torre Florida (Manacor) (AAAMM)

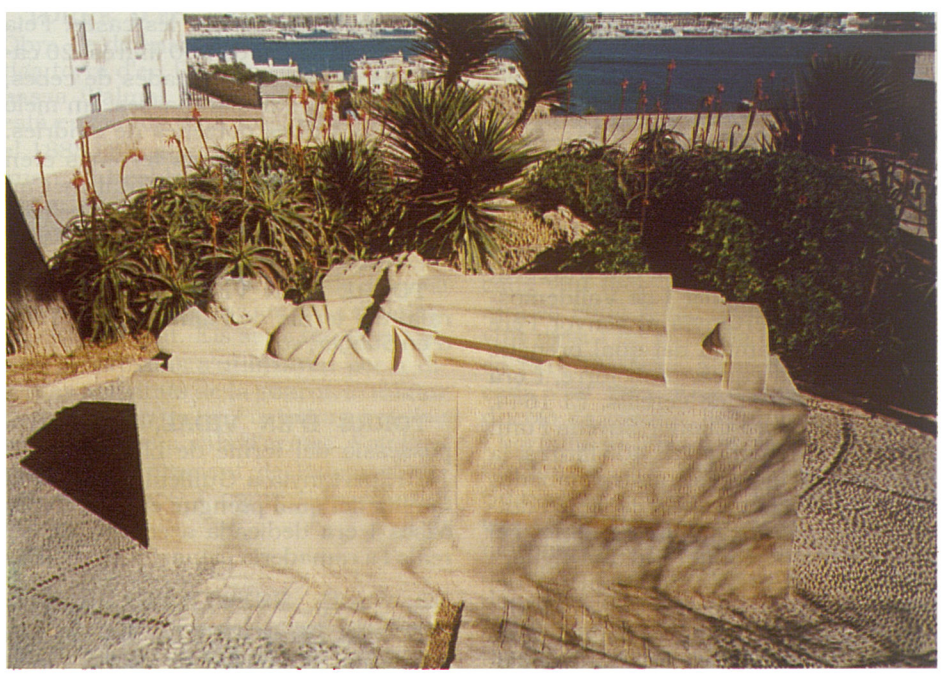

TORREGASSA, LA Antiga alqueria del terme de Manacor. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1300. (M)

TORREGENOSA Antiga alqueria del terme d'Artà. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1423. (M)

TORRELLA Família de la noblesa mallorquina. Des del s XI tenia la jurisdicció de Torroella de Montgrí (Catalunya). El 1228, Bernat de Torrella de Santaeugènia, més conegut com a *Bernat de Santaeugènia* (←), assistí a les Corts Catalanes on es decidí la conquesta de Mallorca. En aquesta empresa, hi portà vint cavallers, mentre que el seu germà *Guillem de Montgrí* (←) n'aportà altres deu i formaren una mainada de trenta. A més, el bisbe de Girona, Guillem de Cabanelles, oferí trenta cavallers, que posà sota el comandament del seu nebot, Guillem de Torrella, cosí de Bernat de Santaeugè-

↓ Torrella. Monument a Guillem de Torrella i Montgrí (Eivissa)

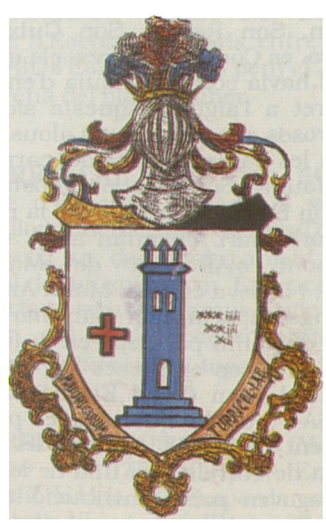

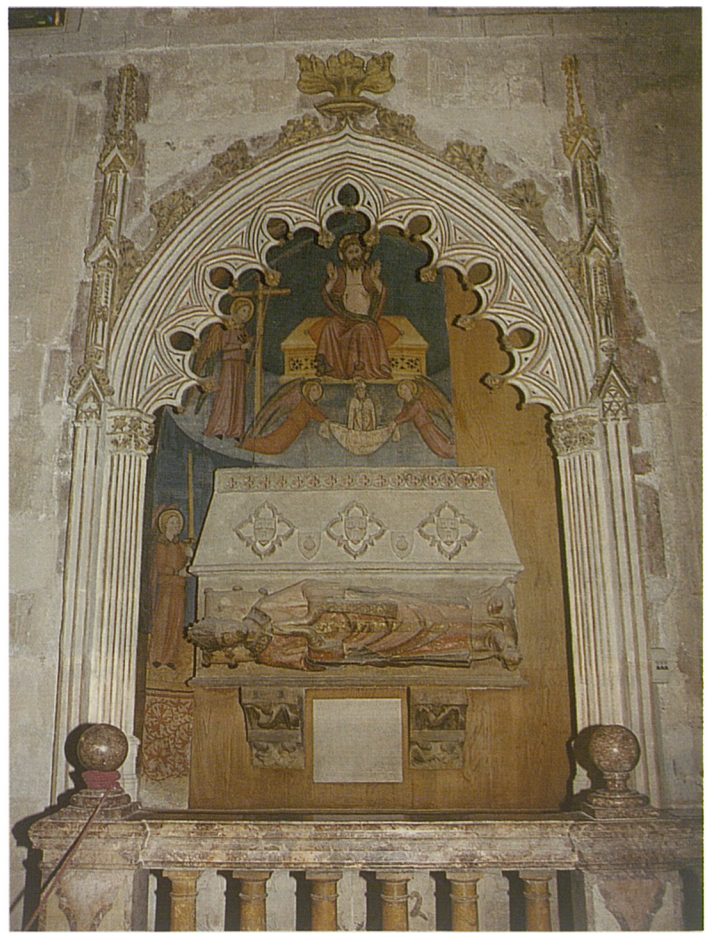
↑ Capella sepulcral de la família Torrella (església de Sant Francesc, Palma)

nia. En total, la casa de Torrella participà en la conquesta de Mallorca amb seixanta cavallers i els servents corresponents. El 1235, intervengué en la conquesta d'Eivissa. Guillem de Montgrí i el seu germà Bernat de Santaeugènia demanaren a Jaume I la conquesta d'Eivissa per al seu llinatge. Guillem de Montgrí fou senyor d'Eivissa fins a la seva mort i deixà la senyoria a l'església de Tarragona. A Palma, els Torrella impulsaren la fundació dels primitius convents de Santa Margalida i de Sant Francesc. La primera abadessa de Santa Margalida fou Catalina de Torrella, filla de Guillem de Torrella. El 1237, va esser nomenat bisbe de Mallorca *Ramon de Torrella* (→). Bernat de Santaeugènia féu hereva (1268) la seva filla Sança de Cabrera. Mort Bernat, el seu germà, Guillem de Montgrí, vengué a l'infant Jaume els béns que Bernat s'havia reservat a l'illa de Mallorca per 20.000 sous. Aquests béns eren la jurisdicció de Santa Eugènia i Coanegra. Sança canvià la vila de Torrella per la de Muls (Catalunya) als Rocabertí, que després vengueren la baronia de Torrella, amb tots els seus feus, a l'infant Pere, fill de Jaume I. La filla de Sança, Marquesa, es casà amb el comte d'Empúries, Ponç Hug IV. El seu fill Maugalí va esser el darrer comte sobirà d'Empúries i el darrer representant de les cases d'Empúries i de la primogènita de Torrella de Montgrí. Ponç Hug IV cedí als Torrella de Mallorca la seva cavalleria de la vall de Sóller. Guillem de Torrella i Cabanelles va esser fundador de la casa de Mallorca i continuador de les quatre de Catalunya, la d'Aragó, les dues de València i la de Sardenya i es convertí en el cap del seu llinatge. Aquestes cases s'extingiren el s XVII. Fou succeït a Catalunya per Pere i a Mallorca per Guillem. Aquest darrer fou pare d'Arnau, que morí a Fes (Marroc), on servia en les milícies catalanoaragoneses, i deixà els béns lliures al seu cosí Arnau, i els vincles al seu oncle Bernat de Torrella. Arnau vengué Biniaraix al rei Sanç de Mallorca per 3.500 lliures. Bernat tengué conflictes amb aquest monarca, el qual li reconegué (1318) i confirmà els drets sobre els feus de Mauiar (Santa Maria), Binibassí, Morneta, el pla de Sant Jordi i la vall de Sóller. Pere de Torrella i Aguiló de Tarragona, germà de Bernat i de Catalina, abadessa del convent de Santa Margalida, fou continuador de les cases de Catalunya, València, Aragó i Sardenya. Va esser jurat de la ciutat i regne de Mallorca (1270) i veguer (1291). Per ordre de la Cort de Barcelona (1291), reuní en un volum les franqueses i privilegis de Mallorca i els usatges de Barcelona. El seu nebot Pere, fill de Bernat, es casà amb Catalina Salelles, germana de Blanca, esposa de l'infant Pagà, mort a Llucmajor en companyia de Jaume III de Mallorca. Catalina era filla de Ramon Salelles, fundador de l'Hospital de Santa Catalina. L'hereu de la casa de Torrella va esser el fill major de Pere i Catalina, que també s'anomenava Pere. Aquest envià el seu fill major, l'escriptor *Guillem de Torrella* (→), a Barcelona, per mantenir la neutralitat de la casa en la lluita entre els prínceps catalans i mallorquins. Continuà la casa de Mallorca Arnau, germà del poeta Guillem. Els seus fills foren Joan de la Faula i Joanot de Morneta. Roderic de la Faula heretà Coanegra i el seu germà Mauiar, la cavalleria i Binibassí. La casa de Morneta s'extingí amb Tomàs de Torrella i el vincle Morneta passà a Ramon Torrella de Santa Maria. Cristòfol Alfons establí el vincle de Santa Maria, Binibassí i la vall de Sóller. El seu fill Joanot, cavaller de l'orde de Malta, es destacà en la defensa de l'illa de Gozzo. A mitjan s XVII, a causa d'un plet per l'herència dels Torrella de Santa Maria, part dels béns passaren a Quitèria Ballester, esposa de Salvador d'Olesa. Els Olesa varen haver d'establir la cavalleria de Santa Maria del Camí, que donà origen al poble. Quitèria Ballester va haver de repartir la seva herència amb els Ferrer i Fonts de Torrella, que obtengueren Binibassí, la Muntanya d'en Torrella o Puig Major, Pòrtol i altres propietats. La branca de Coanegra, iniciada per Roderic, continuà amb Jaume Arnau, Joanot, Jaume Arnau i Violant. Aquesta darrera es casà amb Guillem de Puigdorfila i imposà a Coanegra el nom de Son Torrella. La casa de Morneta continuà amb Pere Ignasi, Ramon, Joanot, Guillem i Tomàs, que fou el darrer de la seva branca. La seva herència passà al descendent de Cristòfol Alfons, Ramon Torrella. En aquella època, els Torrella de Morneta tenien casa a la plaça de les Caputxines; els de Santa Maria, davant Sant Miquel i els de Coanegra, prop de la Font del Sepulcre, de Palma. Ramon Torrella fou l'únic continuador d'aquestes branques. Va esser governador de Menorca i capità d'una de les companyies dels Dos-cents. El seu fill i hereu fou *Joan de Torrella i Ballester* (→). A aquest, li succeí el seu fill *Agustí de Tor-*

↓ Escut de la família Torrella

rella i Trullols (→), que incorporà a la seva casa el dot de Catalina Gual Despuig. El seu nét, Joan (1705-91), es casà amb Beatriu Gual Despuig, de manera que s'uniren a la casa de Torrella tots els vincles de Canet. Impulsà la causa lul·liana i la devoció a la Immaculada Concepció de la Mare de Déu. Va tenir descendència femenina, Maria Càndida i Catalina Tomàs. La primera es casà amb el fill segon de la casa Doms, Guillem, que aportà la meitat dels vincles de la casa Doms i l'herència de la casa Garau d'Aixartell. Catalina Tomàs es casà amb el major de la casa Doms, Joaquim, i donà lloc a la casa de Trullol Doms i a la Sánchez de Córdoba i Doms. La filla de Maria Càndida, Joaquima, contragué matrimoni amb el seu oncle Josep Doms. La seva filla Concepció (1800-25) s'esposà amb Vicenç Gual Desmur (mort a Palma el 1849), el qual, amb el temps, incorporà els vincles de Gual Desmur i de Pueyo Sunyer. A més, reformà la casa del carrer de Sant Jaume, construí el casal de Canet (Esporles), les escalinates que van de les cases a l'hort gran i la fàbrica de paper de Canet. El seu fill i hereu, Faust Gual de Torrella, també rebé mitjançant el vincle de Gual Desmur, Son Gallard. Aquesta possessió fou venuda a l'arxiduc Lluís Salvador el 1892. Continuà les obres del seu pare i construí els jardins de Canet. Fou elegit diputat a Corts pel Partit Carlista en el districte de Manacor. El seu germà Joaquim, es casa amb Leocàdia Togores, hereva d'Aiamans, casa que continuà amb Marià Gual de Togores. Els fills de Faust Gual, Joaquim (mort el 1951) i Pere, es repartiren l'herència paterna. Al primer, li corresponguereu les cases principals del carrer de Sant Jaume, de Palma, la meitat des Corb Marí, Miralles, Canet, ses Rotes, Morneta, Escorca, cases a Petra, les comunes de Torrella, Son Ribot, Son Rul·lan, Son Reixac, Son Cuixa, sa Canova, es Cós, Son Mieres, els molins que hi havia sobre la síquia d'en Baster, dret a l'aigua d'aquesta síquia i nombrosos censos actius i alous. Pere heretà les cases menors del carrer de Sant Jaume, Son Ametler, l'hostal des Pla, Son Eixaló, Son Valentí i la meitat des Corb Marí. Joaquim afegí al seu patrimoni s'Albufera de Mallorca (1896), i la seva esposa, Maria Antònia Vilalonga, aportà Son Santmartí, de Muro. Joaquim participà en la fundació de diverses empreses de caràcter industrial, com Gas i Electricitat SA —GESA—, de la qual fou el primer president (1927-29). A l'inici del s XX, la casa de Torrella era una de les deu que pagaven més contribució a Mallorca. Durant la primera meitat del s XX, es produí la desfeta de la hisenda familiar. El 1939, es vengué s'Albufera de Mallorca i el 1953, Morneta, una de les darreres propietats importants. A Joaquim li succeí com a cap de la casa *Marià Gual de Torrella i Villalonga* (←), que depositá la documentació familiar a l'Arxiu del Regne de Mallorca (1957). Des de 1979, és cap de la casa *Joaquim Gual de Torrella Truyols* (←). L'arxiu de la casa de Torrella de Mallorca fou depositat de forma temporal (1957) i després indefinida (1979) a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Vicenç Gual Desmur, vidu de Concepció Doms de Torrella, senyor de la casa, el va fer catalogar el 1836-37 i establí tres seccions, Gual Despuig, Doms de Torrella i Garau d'Aixartell. Posteriorment, Marià Gual de Torrella i Joan Gual de Torrella ordenaren alguns dels documents no catalogats. El 1989, una part de la documentació no catalogada fou preparada per Maria Isabel Estarelles Rodríguez-Solano. La documentació comprèn els anys 1230-1957. Té un gran interès per a la història social i econòmica, ja que inclou liquidacions de béns, inventaris, processos judicials, sentències, testaments, vendes i establiments, actes dotals, gràcies i privilegis, comptes de gestió de possessions, capbrevacions i alous, entre altres qüestions. (JGT)

→ Torrella. Tomba de Ramon de Torrella (Seu de Mallorca)

TORRELLA, CAMP D'EN Al terme de Santanyí, situat entre es Violari, es Goret Vell, es Rafal Nou i na Perellona. És documentat com a camp de Guillem Torrella el 1259. (M)

TORRELLA, CAN Antic casal senyorial de tipologia residencial urbana, situat al carrer de Sant Jaume, de Palma. És d'origen gòtic i, devers 1860, a instància de Faust Gual de Torrella i Doms, l'arquitecte madrileny Juan Bautista Peyronnet hi sobreposà una nova façana, única part de la casa que es conserva després d'haver estat enderrocada el decenni de 1970. Estilísticament, el frontis s'inscriu en el classicisme tardà expressat en l'ordenació simètrica de les obertures i en la decoració. El mur és delimitat per dobles parelles de pilastres d'ordre corinti sobreposades. És de tres plantes, separades per línies d'impostes, si bé originàriament només en tenia dues. La planta baixa la defineix un encoixinat rústic i, en els extrems, hi ha portals d'ingrés amb arcs escarsers i

↑ Can Torrella (Palma)

decoració floral. Els dos cossos superiors presenten una successió de balcons, precedits per baranes de ferro, flanquejats per pilastres. Les obertures del pis central es rematen amb frontons semicirculars i triangulars i, les del superior, en cornises. La façana acaba amb una volada sostenguda per mènsules. L'edifici fou propietat de la família Gual de Canet fins al final del s XVIII, en què passà a mans dels Torrella pel matrimoni de Beatriu Gual-Despuig i Descatlar amb Joan de Torrella i Gual-Despuig. La seva filla Càndida adquirí (1799) unes cases i un hort que confrontava, per la part de darrere, amb el casal i que posteriorment es transformà en el jardí.

FRAGMENT DE *LA FAULA*

Entrey en les mars de Menorcha
E dexey a destre Malorcha
En les ensenyes d'Occident,
Es eu drecey per Orient
Axí com lo pex me portava;
Lo papagays primers volava,
Sí com eu ho hay dit denan.
Cell jorn me portet lo pex tan
Que terra perdí de veser,
E fuy entrant enant del ser
En mar plus de cinc cents millers;
Adonchs doblet mos cossirers
Cant vi lo solell declinar,
Car no podia cosirar
Vas qual part dreçava ne hon,
E preguey lo senyor del món
Cant vi la nuyt neyra e escura,
Que·m estorcés de la ventura
Qui tant era coent e brava;
Es enaxí, cant eu orava
Ab cor homil devotamén,
Preyan la payre omnipotén
Encuy em atendre trastuyt,
En dreyt ora de mija nuyt
La balena se restanquet
Es eu vi la mar que trenquet
En una terra davant mi.
E cant eu pres la terra·m vi
Fi un gran salt sobre l'arena
E lunyey-me de la balena
Rendén a Déu grat e mercès,
Car en terra m'avia mes
E deliurat de mar preyonda,
Del peys e del perill de l'onda
D'on mays no cuxava escapar.

Guillem de Torrella, *La faula.* Edició a cura de Jaume Vidal i Pere Bohigas, ed. Tàrrega (1984).

↓ Sepulcre de Guillem de Torrella (església de Santa Margalida, Palma)

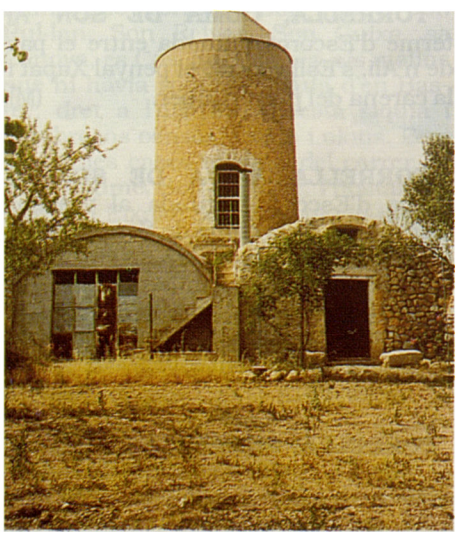
TORRELLA, COMA DE SON Al terme d'Escorca, situada entre el pas de n'Alí, s'Esllavissat, el penyal Xapat i la carena del pla de Cúber. (M)

TORRELLA, COVA DE SON Al terme d'Escorca, situada al vessant meridional de la coma de Son Torrella. Posseeix un desenvolupament horitzontal de tan sols 15 m. Es tracta d'un important jaciment arqueològic pretalaiòtic, del qual es desconeixen més dades. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TORRELLA, GUILLEM DE (Mallorca ~ 1348 - ~ 1375) Escriptor. Era descendent de la família empordanesa Torrella, que s'havia establert a Mallorca-

amb motiu de la conquesta. El seu pare, Pere, l'envià a Barcelona a servir el rei Pere el *Cerimoniós*, per mantenir la neutralitat de la seva casa en la lluita entre els reis de Mallorca i els monarques catalanoaragonesos. L'única obra seva que es conserva és *La faula*, redactada segurament entre 1370-75 i publicada per Jaume Vidal Alcover i Pere Bohigas el 1984. Es tracta d'una narració de 1.268 versos octosíl·labs de rima apariada, inclosa dins la matèria de Bretanya. L'autor narra, en primera persona, el seu viatge fantàstic al llom d'una balena, des del port de Sóller a l'illa encantada d'Avalon, identificable amb Sicília. Allà troba el rei Artús, encantat, la fada Morgana i les seves germanes Amor i Valor. El rei, a través de la seva espasa Escalibor, li fa veure l'estat crític en què es troba el món. Mentre que el narrador s'expressa en una català molt aprovençalat, els habitants de l'illa ho fan en francès. Hi són presents molts d'elements propis de les llegendes artúriques, fet que posa en relleu la gran difusió d'aquesta literatura. Estilísticament, hi destaquen les descripcions, molt detallades, que fa tant dels indrets físics com dels animals i de les persones. Se n'han conservat quatre manuscrits diferents. Aquest fet i que la branca posseïdora dels seus béns fos coneguda, segons consta documentalment, amb el sobrenom de la Faula, demostren que l'obra degué tenir una bona acollida. Les seves restes es troben a l'església de Santa Margalida, de Palma. (CSV)

↓ Molí de Son Torrella (Santa Maria del Camí) (AAAMM)

TORRELLA, HORTET D'EN Antic hort del terme de Palma, situat entre l'hort des Carnissers i can Verger. Ocupava l'àrea de l'Eixample situada, entre els carrers de Francesc Manuel de los Herreros, Nicolau de Pacs, Joan Mestre i Hort de Torrella. (M)

TORRELLA, MOLÍ DE SON Molí de vent, fariner, del terme de Santa Maria del Camí, situat prop de Son Moragues. La base-habitatge està formada per dos cossos, de volta de canó, un dels quals ha estat restaurat totalment. La torre també ha estat restaurada, sense respectar les característiques originals. Apareix documentat el 1789. (BRa)

TORRELLA, MUNTANYA D'EN Vegeu *Major, puig.*

TORRELLA, PUIG D'EN Vegeu *Major, puig.*

TORRELLA, RAFAL D'EN Al terme d'Algaida. De la seva existència hi ha notícies per documentació datada el 1511. (M)

TORRELLA, RAMON DE (Torroella de Montgrí, Catalunya ~1203 - Palma 1266) Bisbe de Mallorca. Parent de Pere de Torrella, de Bernat de Santaeugènia i de Guillem de Montgrí. Després de la conquesta de Mallorca de 1229, hi va haver una pugna entre

↓ Ramon de Torrella

els bisbes catalans, el rei i la Santa Seu pel nomenament del primer bisbe de Mallorca. El 1237, el papa encomanà l'elecció als bisbes de Lleida i de Vic i a Ramon de Penyafort, els quals elegiren Ramon de Torrella. Va esser consagrat bisbe de la nova diòcesi de Mallorca el 1238. Durant la seva administració, es bastí un gran nombre d'ermites, santuaris, convents i hospitals. Impulsà les obres de la Seu de Mallorca, on es construïren les capelles de Sant Tomàs i Sant Mateu (després anomenada del Corpus Christi). El 1244, creà el capítol de la catedral amb dotze canonges. En aquesta mateixa època, erigí a Palma les parròquies de Santa Eulàlia, Santa Creu, Sant Jaume i Sant Miquel. El 1248, es fundaren, a la Part Forana, 31 esglésies parroquials. El 1250, reuní el primer sínode de la diòcesi de Mallorca. En morir, fou enterrat a la capella del Corpus Christi de la Seu de Mallorca.

TORRELLA, RAMON DE (Palma 1680 - 1750) Eclesiàstic. De família noble, fou capità d'una companyia de Mallorca. Ingressà (1723) a l'orde teatí i fou un dels promotors de la fundació d'aquella institució, a Palma. Fou mestre de novicis (1743) i superior (1747) de Sant Gaietà.

TORRELLA, SA Antiga possessió del terme de Sóller. Era situada al lloc de Biniaraix. És documentada el 1578. El 1723, pertanyia al senyor Ildefons Bauçà, ciutadà militar. Tenia les cases, on hi havia una col·lecció de pintura religiosa, dins el nucli de Biniaraix, amb tafona i alambins per fer aigües. Era dedicada a olivars, garroverars, vinyes i a conreu de cereals i lleguminoses. Tenia un hort dedicat a morers de fulla i a conreu d'hortalisses. A les cases, s'hi criaven cuques de seda, matèria que s'hi filava amb torn. Hi havia un extens alzinar. El 1746, era del senyor Francesc Bauçà Comelles. A les cases, luxosament moblades, hi havia un mapa d'Àfrica pintat a l'oli i un quadre de Nostra Senyora del Roser. Tenia celler. Hi havia albercoquerars i cirerars. A la muntanya, hi tenia un forn de calç de 700 quarteres. Produïa anualment una mitjana de 400 trullades d'oli. (DF/M)

TORRELLA, SON Possessió del terme d'Escorca, situada entre Cúber, el puig de ses Vinyes, el puig Major i la coma de Son Torrella. És documentada el 1365 amb el nom de Montblanc. El 1953, arran d'un conveni entre Espanya i els Estats Units, s'hi establí la

↑ Son Torrella (Escorca)

unitat nord-americana anomenada Estació Troposfèrica de la 16a Regió de Comunicacions de la USAT. També s'hi situaren les instal·lacions militars espanyoles, denominades, des de 1991, Quarter Aeri Puig Major. Les construccions militars comprenen, per una banda, els allotjaments i les dependències dels serveis de seguretat i del personal encarregat del maneig de les instal·lacions, vora la carretera Lluc-Sóller, i, per altra banda, el radar, al cim del puig Major. Ambdues infraestructures s'uneixen mitjançant una carretera de traçat sinuós, que fa aproximadament 3 km de longitud. ■ Antic rafal del terme de Palma. El 1631, pertanyia al senyor Jeroni Pau Espanyol. Era situat prop de l'església de Sant Magí i confrontava amb el camí de Portopí i el de la Font Santa. Tenia cases, amb retaules gòtics de l'Adoració dels Reis d'Orient i de la Crucifixió, torre i molí de sang. Tenia pinars i 24 quarterades de sementers. Era dedicat a conreu de cereals. S'hi criava bestiar de feina i hi havia guardes d'onze muls, onze cavalls i cinc ases. Els Espanyol tenien la casa pairal als Quatre Cantons, pujant del Born a la font del Sant Sepulcre, a la parròquia de Sant Jaume, de Palma. Correspon, parcialment, al rafal de Son Armadans. El 1997, és totalment urbanitzat. ■ Antiga possessió del terme de Santa Margalida. El 1669, era també denominada alqueria d'en Torrella, sa Caseta i es Cau des Gat. El 1669, feia part de l'heretat del senyor Tomàs de Torrella, cavaller de l'orde de Calatrava. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. El bestiar de feina era constituït per dues egües, un mul i una somera. Hi havia guardes de 80 ovelles, 7 bous i ramaderia porquina. Feia una renda anual de 135 lliures, 1 quintar de formatge, dos anyells i dos capons. La collita de 1670 fou de 100 quarteres d'ordi, 90 de civada, 14 de ciurons, 3 de guixes i 4 de faves. ■ Possessió del terme de Santa Maria del Camí, situada a la vall de Coanegra. És documentada des del s XIII. El 1420 era propietat de Joan Torrella. Jaume de Torrella en féu usufructuària (1585) la seva muller Agnès Torrella. Després d'un plet, passà (1613) a la seva filla, Violant Torrella. En morir aquesta (1638), l'heretà el seu nét Miquel Miralles. Confrontava amb ses Basses d'en Sureda, el molí d'en Pastor, Son Verdera i Son Olesa. Tenia cases, amb tafona. Era dedicada a olivar, garroverars, figuerals i conreu de cereals i lleguminoses. Tenia alzinars i pinars, amb producció de llenya, carbó i calç. Hi havia un molí d'aigua, fariner, dit el molí de Son Torrella o de Son Bugadella. Era arrendada en règim d'amitges. L'amo, a més de la meitat de la collita, havia de donar a la senyora 1 quintar de formatge, dues fogasses, el brossat del Divendres Sant, dos anyells, un porc i una tercera part de l'aviram. El 1670, fou adquirida, per 27.000 lliures, pel senyor Francesc Cotoner i d'Olesa. El 1675, el nou propietari l'engrandí mitjançant l'adquisició del rafal veí denominat s'Arboçar, de 48 quarterades, que fou agregat a la possessió, i es construí el nou casal. També hi foren agregades Son Boadella, na Moiana, Son Oliver i Son Abrí, entre d'altres propietats. El 1732, pertanyia al senyor Marc Antoni Cotoner Sureda, marquès d'Ariany, que hi afegí Son Palou. Entre els s XVII-XVIII, els Cotoner feren grans obres d'ampliació a les cases. El 1733, tenia un gran casal senyorial, amb clastra, tafona, celler, garroverar, boval, un molí de vent i un d'aigua, ambdós fariners, botiga d'oli i un alambí per fer aigua de roses. Hi havia una capella, amb un quadre de *La Salutació de Maria*. Les cases eren guarnides amb mobiliari de luxe,

↓ Son Torrella (Santa Maria del Camí)

↑ Clastra de Son Torrella (Santa Maria del Camí)

mapes i pintures de paisatges i de temàtica religiosa. Tenia una torre amb campana. A les cases hi havia una gran cuquera, destinada a la cria de cuques de seda, i quatre torns de filar seda. Era dedicada a olivars, garroverars, figuerals, vinyes, ametlerars, morerars de fulla i a conreu de cereals i lleguminoses. El 1749, era del mateix propietari i la tafona, de dues bigues, fou reformada i ampliada. Vora el pont del camí que anava a les cases majors de Son Torrella hi havia la casa denominada l'**hostal de Son Torrella**, que el senyor Marc Antoni Cotoner féu enderrocar perquè s'havia convertit en un refugi de lladres. D'altra banda, féu fer una gran síquia per portar l'aigua de la font de Coanegra a les cases de Son Torrella, obra que fou valorada (1750) en 450 lliures. El mateix any, el molí d'aigua fariner, de Son Torrella o de Son Bugadelles, amb cases, bassa i terres, fou valorat en 200 lliures. El bestiar de feina eren vuit mules i tres someres. Era arrendada mitjancant el sistema de dos i terç. El 1751, el molí d'aigua de Son Bugadella i el de vent de Son Torrella, ambdós fariners, feien una renda anual de 40 lliures. El 1817, era del marquès d'Ariany i tenia 373 quarterades. Al principi de 1930, la possessió va esser establida. Les cases i unes 50 quarterades foren adquirides per la família Hillgarth i aquesta propietat passà a denominarse **Son Torrella Vell**. Amb l'establiment i els nous conradissos s'hi descobriren tombes, pedres de columna, ceràmiques i objectes diversos. També es va trobar un paviment, fonaments d'una edificació i una cisterna. El 1997, en deriven Son Torrella Nou, anomenada també *ses Fontanelles* (←) i *Son Torrelleta* (→). (DF/M/MaM))

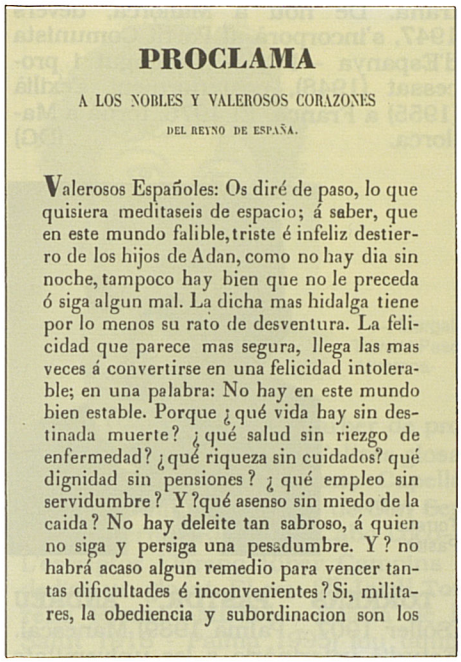
TORRELLA BALLESTER, JOAN (Palma s XVII - 1713) Cronista. Fou capità de diverses companyies de milícies i d'una companyia dels Dos-cents (1682-1704). Va esser nomenat batle de la ciutat i regne de Mallorca el 1705 per les autoritats filipistes i el 1706 per les austriacistes. Deixà inèdita l'obra titulada *Olla podrida de varias noticias y algunas particularidades succehides exi en Mallorca com en algunes altras parts del Mon*. És un conjunt de notícies esdevengudes entre 1670 i 1713. Hi abunden les notes autobiogràfiques, les de tipus religiós i les relatives a la noblesa i les festes i espectacles, tant civils com religiosos. Té especial interès el relat de l'alçament austriacista de 1706, perquè l'autor disposà de testimonis presencials dels fets. La llengua utilitzada és el català, si bé hi ha alguns poemes en castellà i llatí. Les darreres notícies incloses en aquest manuscrit són atribuïdes al seu fill *Agustí Torrella Trullol* (→).

TORRELLA TRULLOL, AGUSTÍ (Palma 1685 - 1748) Cronista. Fill del també cronista *Joan Torrella Ballester* (←). El 1700, començà a estudiar retòrica al col·legi de Monti-sion. Fou capità de l'exèrcit i estigué al capdavant de les companyies de la Barreteria i dels Dos-cents. El 1715, era capità del regiment de la Sala. Com a militar, presencià els fets que conduïren al lliurament de Mallorca a Carles III i, el juny de 1715, va esser comissionat per negociar-ne la capitulació amb el cavaller d'Aspheld. Fou regidor perpetu de Palma. És continuador del noticiari del seu pare, que abraça de 1713 a 1740 i que tracta especialment temes de caràcter militar, familiar o referents a la noblesa. Fa especial menció de la rendició de Mallorca a Felip V. És redactat en castellà i en català i, el 1996, romania inèdit.

TORRELLETA, SON Possessió del terme de Santa Maria del Camí, situada vora el camí de Coanegra, entre can Pocoví i es Cirerers. Des del s XIII, s'hi

↓ Son Torrelleta (Santa Maria del Camí)

PROCLAMA

A LOS NOBLES Y VALEROSOS CORAZONES

DEL REYNO DE ESPAÑA.

Valerosos Españoles: Os diré de paso, lo que quisiera meditaseis de espacio; á saber, que en este mundo falible, triste é infeliz destierro de los hijos de Adan, como no hay dia sin noche, tampoco hay bien que no le preceda ó siga algun mal. La dicha mas hidalga tiene por lo menos su rato de desventura. La felicidad que parece mas segura, llega las mas veces á convertirse en una felicidad intolerable; en una palabra: No hay en este mundo bien estable. Porque ¿qué vida hay sin destinada muerte? ¿qué salud sin riezgo de enfermedad? ¿qué riqueza sin cuidados? qué dignidad sin pensiones? ¿qué empleo sin servidumbre? Y ?qué asenso sin miedo de la caida? No hay deleite tan sabroso, á quien no siga y persiga una pesadumbre. Y ? no habrá acaso algun remedio para vencer tantas dificultades é inconvenientes? Si, militares, la obediencia y subordinacion son los

↑ Obra de Josep Marià Torrelló

↑ Torrenova (Calvià)

documenta un molí fariner, el darrer dels moguts per la síquia de Coanegra. El s XV fou de Jaume de Boadella i s'anomenà Son Boadella. El s XVII s'agregà a Son Torrella, de la qual se separà més tard. (MaM)

TORRELLÓ, JOSEP MARIÀ (Palma s XIX - 1854) Religiós. Pertanyia a l'orde dels Mínims, però el va haver de deixar (1835) en esser secularitzat amb motiu de la llei d'exclaustració. Publicà els opuscles *Proclama a los nobles y valorosos corazones de España* i *Discurso cristiano político* (1849).

TORRE MARINA, SA Antiga possessió del terme de Campos. És documentada des de 1238. El 1601, era del senyor Guillem Abrí-Descatlar. El 1656, pertanyia al senyor Jaume Ballester d'Olesa. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Feia una renda anual de 80 lliures, 80 quarteres de blat i 1 quintar de formatge. El 1665, pertanyia al senyor Jordi Abrí-Descatlar. El 1668, era de la senyora Elionor d'Olesa i Descatlar. El 1678, passà al senyor Salvador Ballester d'Olesa, que la tenia el 1708. Tenia cases, molí de sang, sínia i hort. Era dedicada a conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. El bestiar de feina eren set bous i una mula. Hi havia una guarda de 72 cabres i ramaderia porquina. Feia una renda anual de 90 lliures, 90 quarteres de blat, 15 de civada, dos cabrits, un porc, 1 quintar de formatge, dos capons i dues gallines. L'amo tenia obligació de sembrar-hi sis figueres cada any. El 1721, el senyor Salvador Ballester d'Olesa l'establí a l'honor Tomàs Tallades, per una entrada de 4.700 lliures i un cens anual de 187 lliures i 10 sous, quitable al cinc per cent. Confrontava aleshores amb la ribera de la mar, sa Barrala, s'Alqueria d'Avall, Son Garcies i Son Abraham. El 1728, era proveïda d'escopetes per a la defensa contra les incursions de pirates i corsaris. Hi havia guardes de 169 cabres, 43 ovelles, 29 porcs i també indiots i nombrós aviram. Es mantenia com una propietat cerealista. Era un lloc popular de caça de tords amb filats. Els s XVII-XVIII, apareix sovint documentada amb la denominació de Torre Marina. El 1729, pertanyia a Francesc Tallades Tomàs. Tenia cases i torre. Hi havia un hort, amb sínia. A les cases hi havia una premsa de formatge. El bestiar de feina eren 5 cavalls, 4 muls, 3 someres i 4 bous. Era dedicada a conreu de cereals, amb 108 quarterades de sementers. Hi havia guardes de 33 porcs, 43 ovelles i 169 cabres. Feia una renda anual de 90 lliures, 90 quarteres de blat, 15 de civada, 1 quintar de formatge, 2 capons, 2 gallines, 2 cabrits i el brossat la Setmana Santa. S'hi havien de plantar 6 figueres cada any. El 1758, era de l'honor Tomàs Tallades Lledó, fill de l'anterior. Es mantenia dedicada al conreu de cereals. Hi havia també vinya, figuerals i ametlerars. A l'hort, s'hi havia bastit un safareig nou. Feia una renda anual de 90 lliures, 41 quarteres de blat, 80 d'ordi, un quintar de formatge, 2 capons, 2 gallines i 2 cabrits o 2 ovelles. Era un lloc popular de caça de tords amb filats. El s XVIII, sa Torre Marina era també una cavalleria. El 1997, designa uns terrenys situats entre sa Ràpita, can Estela, can Castanyola i sa Barrala. (DF/M)

TORRENOVA Urbanització del terme de Calvià, situada entre Magaluf i Palmanova. El 1962, se n'aprovà el procés d'urbanització. El 1995, ocupava una superfície urbana de 19,07 ha, amb habitatges plurifamiliars i unifamiliars. Hi havia dos edificis d'apartaments turístics, amb 319 places, i set hotels, amb 2.430 places. A més, tenia vuit bars i onze restaurants. Té aigua corrent, des de 1965, i xarxa de clavegueram, des de 1976.

TORRENOVA, PUNTA DE SA Accident de la costa del terme de Calvià, situat entre el racó des Notari Alemany i la punta Nadala. És denominat també punta de sa Porrassa. (M)

TORRE NOVA, SA Antiga obra de defensa del terme de Santanyí, bastida el 1663 per fer front als atacs dels corsaris i pirates musulmans. Construïda sobre un penya-segat anomenat Roca Fesa, era situada entre la cala de Santanyí i el caló de n'Estrany. (M)

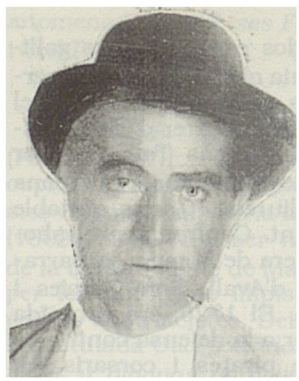
TORRE NOVA, SA Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre sa

↑ Sa Torre Nova (Sant Llorenç des Cardassar)

Torre Vella, Son Real, Son Capellà i Son Arboç. ■Al terme d'Andratx, situada entre cal Sen Picassa, cal Sen Bielet i la carretera d'Andratx a Estellencs. Pren el nom de la torre nova de s'Evangèlica, construïda el 1617. ■ Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre sa Punta i ses Cases Noves. El s XVII, era una de les que feien part del gran conjunt de propietats denominat *ses Puntes* (←). El 1651, pertanyia al senyor Joan Amer —de ses Puntes—. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Hi havia guardes de 235 ovelles i 315 cabres. El 1707, era del senyor Joan Amer, ciutadà militar. Tenia extenses zones de garriga i marina. Es mantenia dedicada a la producció de cereals i hi havia guardes de 155 ovelles, 194 cabres, 16 bous i ramaderia porquina. Entre 1706-10, s'hi posaren en cultiu 25 quarterades de garriga. Feia una renda anual de 300 lliures, un moltó, un anyell, un cabrit, un porc, quatre gallines, dos capons, vuit pollastres, un quintar de formatge, un de llana i les fogasses i els brossats del Dijous Sant. El 1863, pertanyia a Maria Lluïsa Despuig Troncoso i tenia 753 quarterades. En els terrenys, hi ha un poblat talaiòtic en ruïnes. (DF/M)

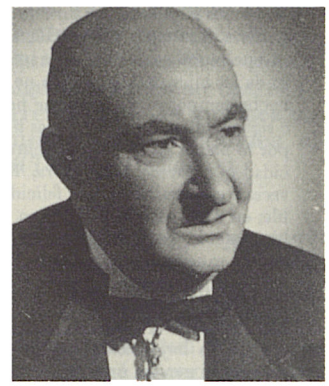
TORRENS BESTARD, LLORENÇ —PITI— (Binissalem 1872 - 1937) Mestre picapedrer. Va fer la majoria d'obres de l'arquitecte Gaspar Bennàssar, com l'escorxador municipal de Palma, el monument a Antoni Maura i el del rei Jaume I a la plaça d'Espanya, de Palma, entre d'altres. Era membre del Partit Socialista Obrer Espanyol i,

← Llorenç Torrens Bestard

el desembre de 1936, fou detengut i patí represàlies. El seu fill **Llorenç Torrens Terrassa** (Binissalem 1907 - 1972) fou també mestre picapedrer. Membre del Partit Socialista, durant la Guerra Civil (1936-39) fou detengut. Féu els edificis de la Caixa de Pensions de Petra, el palau March, de Palma, i l'hotel Nuredduna.

TORRENS LLOMPART, GABRIEL (Llucmajor 1904 - Palma 1994) Militar. Tinent de la Guàrdia Civil, durant la insurrecció d'octubre de 1934 es passà a les forces revolucionàries d'Astúries, fet pel qual fou condemnat a mort. Després del triomf del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936, fou amnistiat i s'incorporà a la Guàrdia d'Assalt amb el grau de tinent coronel. Durant la Guerra Civil (1936-39), combaté amb l'exèrcit republicà a Andalusia i fou cap de la Policia Municipal de Madrid. Després del conflicte bèl·lic, fou empresonat a Segòvia, Ocaña, Madrid, Ciudad Rodrigo i Pastrana. De nou a Mallorca, devers 1947, s'incorporà al Partit Comunista d'Espanya —PCE—. Detengut i processat (1948), posteriorment s'exilià (1955) a França. El 1976, tornà a Mallorca. (DG)

→ Andreu Torrens Pastor

TORRENS PASTOR, ANDREU (Sóller 1907 - Palma 1989) Manescal. Estudià veterinària a les universitats de Barcelona, Saragossa, Còrdova i Madrid. Fou inspector veterinari interí de la Direcció General del Ministeri d'Agricultura (1933-35), inspector municipal veterinari de l'Ajuntament de Palma (1942), cap de la secció de fisiozootècnia de l'Institut Provincial de Biologia Animal de les Balears (1949), cap de secció de l'Institut de Biologia Animal de la Diputació Provincial de les Balears (1951), president de l'Associació Nacional de Veterinaris Titulars d'Espanya i president d'honor del Col·legi Oficial de Veterinaris de les Balears. Centrà les seves investigacions en els assumptes agropecuaris, zootècnics i de sanitat veterinària. És autor dels treballs *El cerdo mallorquín* (1949), *Los animales productores de alimentos humanos* (1960) i *La veterinaria en la Real Academia de Medicina y Cirugía de Palma* (1978) i del llibre de viatges *Viaje a Italia y Mónaco* (1926).

TORRENS PERELLÓ, JORDI —MIRATÓ— (Llubí 1885 - Son Sardina,

→ Jordi Torrens Perelló -Mirato-

← Margalida Torrens Pascual -Miratona-

Palma 1948) Glosador. Barber de professió, féu combats amb d'altres glosadors de l'Illa, com Llorenç Capellà, d'Algaida, Jaume Calafat, de Son Servera, i Bernat Rigo —es Cabo Loco—. L'escriptor Llorenç Riber Campins li dedicà un glosat. El seu fill **Jordi Torrens Riera —Mirató—** (Maria de la Salut 1918 - Palma 1995) fou també glosador. Pagès de professió, féu combats per molts de pobles de Mallorca amb Jaume Calafat, Antoni Socias i madò Joana —Cartera—, entre d'altres glosadors. Compongué, sobretot, gloses de picat i edità la plagueta *La meva dona, es ca i jo* (1965). Publicà algunes gloses al diari *Ultima Hora*. **Margalida Torrens Pascual —Miratona—** (Palma 1957), filla d'aquest darrer, ha destacat, sobretot, en les gloses de picat. Ha fet combats per diferents pobles de Mallorca amb Joan Planisi, Joan Mas, Antoni Socias, Rafel Roig i Pau Ferrer. Algunes gloses seves han aparegut al diari *Ultima Hora*.

TORRENS REYNÉS, ANTONI (Sa Pobla 1928 - 1986) Polític. El 1979, fou un dels fundadors de Convergència Poblera. El 1983, encapçalà la llista d'aquesta candidatura i fou elegit batle de sa Pobla. Durant la seva administració, s'inicià la construcció del centre de salut i del pavelló poliesportiu, es reformà la peixateria i s'amplià la xarxa d'aigua potable.

← Antoni Torrens Reynés

↑ Son Torrent (Llubí)

TORRENT, ALQUERIA DEL Al terme d'Artà. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1339. (M)

TORRENT, BASSA DES Al terme de Campos, situada entre Son Metge, can Corem, Son Cabila i Son Nofret. ■ Al terme de Son Servera, situada entre es Molí, Son Comparet, la font de na Rabassa i la font des Molins. (M)

TORRENT, CAN Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre can Arabí, ca na Marca, can Cantó i Morneta. (M)

TORRENT, ES Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre la caseta d'en Viló, can Paraire, Son Valls i Son Calderó. ■ Al mateix terme, situada entre Son Llaneres, Son Capellà, Son Proens i Son Gelabert. ■ Al terme de Manacor, entre el barranc de Son Cifre, el torrent de na Borges, Son Porc i sa Marineta. (M)

TORRENT, JAUME ALBERT (Palma 1586 - 1648) Eclesiàstic. Ingressà a l'orde carmelità i fou ordenat sacerdot. Dirigí espiritualment la terciària carmelitana *Joana Borràs Noguera* (←), sobre la qual escrigué (1636) una biografia que restà inèdita.

TORRENT, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre el cap Vermell i na Massot. (M)

TORRENT, PEDRA DES Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre sa Batedora des Gegant i ses Aigües Dolces. (M)

TORRENT, POU D'EN Al terme de Binissalem, situat entre la cabana de Son Espanya, can Maó, s'Argela i can Davero. Durant la sequera de 1850, la gent de la vila treia més de mil gerres d'aigua cada dia, sense que en minvàs gens el nivell. Quan es canalitzaren les aigües residuals de la vila, el pou fou convertit en un engolidor d'aigües residuals. (M)

TORRENT, POU DES Al terme de Calvià, situat entre Benicoraix, sa Cremada, Son Claret i Son Martí. ■ Al terme de Llucmajor, dins la possessió de Son Verí de Marina, situat entre l'antiga caseta dels caçadors i el pont de ses Set Boques. (M)

TORRENT, PUNTA DE Indret de la costa del terme d'Alcúdia, de l'existència del qual es tenen notícies per documentació datada el 1789. (M)

TORRENT, RAFAL DES Antic rafal del terme de Palma. El 1629, pertanyia a Joan Brotat. Confrontava amb el camí reial de Palma a Sineu, el torrent Gros o del Pont d'Inca i Son Güells. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. El s XVII, fou també denominat rafal Brotat. El 1997, correspon parcialment a *Son Brotat* (←). (DF)

TORRENT, SON Possessió del

terme de Calvià, de l'existència de la qual es tenen notícies per documentació datada el 1574. ■ Propietat rústica del terme de Deià, situada entre can Cavallet, el camí del gorg d'Infern, can Graves i ses Comes. ■ Antiga possessió del terme de Llubí. El 1672, pertanyia a l'honor Nadal Torrent, de la família del qual prengué el nom. Confrontava amb Son Esquerrà, Son Rossinyol, sa Cleda, Son Perot Alomar, el camí de Muro i Son Ramis Serra. Tenia cases i 140 quarterades de sementers, rotes i garrigues. Era dedicada a conreu de cereals i a la ramaderia ovina. ■ Propietat rústica del mateix terme, situada a la sortida de la vila cap a Son Perot Alomar, entre Son Ramis i s'Alberg. (DF/M)

← Andreu Torrent Busquets

TORRENT BUSQUETS, ANDREU (Santa Maria del Camí 1845 - Palma 1927) Músic. Estudià humanitats i filosofia al Seminari Conciliar de Sant Pere i música, amb Miquel Tortell Simó. Fou (1859-65) organista de Sant Nicolau, de Palma. Va esser professor de música al col·legi del Sagrat Cor de Son Espanyolet (1903-27) i a l'Escola Normal de Mestres (1916-17). Musicà obres, com *Tot passa i se'n va* d'Emília Sureda; *Càntic de coronació de la Mare de Déu de Lluc* (1884), *Marina* i *La conversió de Ramon Llull* (1881) de Mateu Obrador; *Himne a Chopin* de Benet Pons Fàbregues, i les sarsueles *Políticos en agraz* (1893) i *La verbena de San Juan* (1901) de Ricard Salvà. El 1929, s'edità pòstumament *Andrés Torrens (1845-1927). Piezas para piano*. El 1930, l'Ajuntament de Palma li dedicà un carrer. Des de 1962, és fill il·lustre de Santa Maria del Camí. (CM)

TORRENT CALAFAT, JAUME (Santa Maria del Camí 1851 - Sóller 1940) Apotecari. El 1880, es llicencià en farmàcia a la Universitat de Barcelona. Elaborà especialitats com Pertussina, Dentina Torrens, l'elixir clorhidropèpsic Torrens, el xarop vermífug

L'APOTECARI TORRENT

En passar per la Plaça fèiem parada a la farmàcia. El seu amo, l'apotecari, es deia Torrents. Era el lloc de reunió i d'esbarjo literari de tots els artistes i escriptors de Sóller i de fora de Sóller. En Torrents, era amic i fins protector de tot aquell estol d'artistes que s'escampaven com formigues alades per tots els recons de l'illa. Feia col·lecció de ceràmica. I entre els apunts i quadres que li havien dedicat els amics i els plats, pots, aiguamans que col·leccionava, com que el local era reduït, hi havia en aquella rebotiga tal atapeïment, que no hi quedava lloc per a les ampolletes i específics, i remeis de la farmàcia. I com que això per l'intel·lectual farmacèutic, era el de menys, ho tenia arreconat a un replà de l'escala. Estimava al meu pare com un germà.

—Rusiñol! Benvingut Rusiñol! Quina alegria! Ja sé que veniu per temporada (...). Després tinc de dir-vos que he confeccionat un licor estomacal, i voldria que vós m'hi féssiu una etiqueta.

—Torrents, no em comprometeu. Ja és ben inofensiu aquest licor? No em féssiu pas dir que retorna, i, en acabat el bevedor quedés mort al cap d'una hora de beure'l.

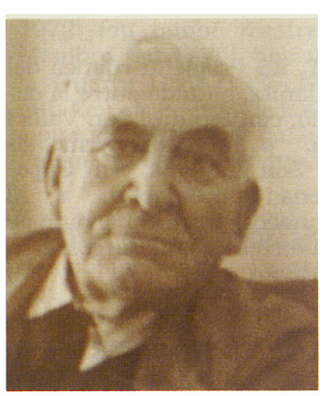
—No tingueu por, Rusiñol, és fet de suc de flors i de polsim de papallones —contestava en Torrents, rient.

—Doncs envieu-me'n una ampolleta i així tot assaborint-lo, ell mateix m'inspirarà el que puc dir.

I heus ací el text del prospecte que va compondre el meu pare:

"El licor que tens davant, daurat com una posta de sol dintre de l'ampolla, el pots beure sense por; si pateixes del ventrell, perquè en pateixes, i si no per no patir-ne. Prova'l tan sols i ja no sabràs estar-te de beure'n. Si ets solleric i ets lluny hi sentiràs les dolces aromes d'aquestes valls de tarongers que havies vist d'infant i et retornarà a la jovenesa. Si hi ets a prop, la veuràs i la sentiràs alhora; si ets foraster, només bevent d'aquest elixir, podràs saber el que cria aquest reconet de glòria. Veuràs, bevent, que és fet d'essència de paisatge, d'extracte de naturalesa i d'herbetes cordials i tantes menes de flors entraran en els teus sentits que fins et sentiràs papallona. Prova'l i ho veuràs. Beu i sabràs el que és beure i no et faci cap temor d'agafar-hi el vici de la beguda que amb ell no és vici que és virtut, ja que és amb l'únic licor del món que és bo de perdre el món de vista, i en perdre'l hi veuràs la teva pàtria".

Maria Rusiñol Denís, *Rusiñol vist per la seva filla* (1950).

← Jaume Torrent Calafat

Torrens i *Aigua de flor de taronger*. S'instal·là a Sóller i adquirí l'apotecaria de la família Estades, de la plaça de la Constitució. Convertí la rebotiga en un centre de reunió d'escriptors i artistes de tota casta, entre els quals destaquen Santiago Rusiñol i els pintors Meifrén, Cristòfol Pisà i Joaquim Mir. Fou un dels fundadors de la societat recreativa Círculo Sollerense i un dels promotors del tren de Sóller. Va esser soci fundador del Col·legi Medico-farmacèutic i actiu col·laborador de la *Revista Balear de Ciencias Médicas* i del setmanari *Sóller*. (JT)

TORRENT CANALS, JOAN ÀNGEL (Palma 1804 - 1885) Religiós. Ingressà (1824) a l'orde carmelità i fou ordenat (1828) de prevere. Va ser mestre de novicis, lector de filosofia i teologia i prior de la comunitat de Palma. Fou vicari provincial i comissari de l'orde carmelità, després de l'exclaustració de 1835. Acollí (1873) les Terciàries Carmelites a Mallorca i en redactà unes constitucions, que no foren aprovades per la Cúria Eclesiàstica de Mallorca. Escrigué *Elogio fúnebre del M. R. P. M. Fra. Juan de la Cruz Armengual carmelita* (1847), *Drama sencillo y tierno sobre el nacimiento temporal del glorio-*

so hijo de Dios (1849) —escrit en vers—, *Ejercicios espirituales para la octava de Nuestra Señora del Carmen* (1855), *Poesías sagradas, en latín, castellano y mallorquín*, a més de nombroses novenes. Deixà inèdita la biografia de sor Elionor Ortiz, fundadora del monestir carmelità de Palma. Va traduir (1860-61) del llatí l'obra del pare José Andrés *Glorias del Carmelo*. (JMB/PF)

TORRENT DE CÚBER, COVA DES Cavitat natural del terme d'Escorca. Es localitza en els estreps occidentals del massís des Tossals, prop de la confluència de la coma des Ases amb el torrent d'Almadrà. Consta d'un conjunt de galeries d'aproximadament 200 m de desenvolupament, que es troben recorregudes per un riuet subterrani perenne. Tot i ser un topònim de creació recent, té aixecament topogràfic. (FBE)

TORRENT DE JORNETS, SON Antiga possessió del terme de Sencelles, que era situada al lloc de Jornets. El 1677, pertanyia a l'honor Nadal Torrent, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 25 porcs. (DF)

TORRENT DE JUDÍ, SON Antiga possessió del terme de Sencelles, que era situada al lloc de Judí. El 1596, pertanyia a Antoni Torrent, de la família del qual prengué el nom. Fou valorada en 1.300 lliures. El 1615, era de Joan Torrent. Confrontava amb Son Bou, Son Ribes i el camí de Sineu a Palma. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. El 1675, era propietat de Miquel Torrent i es valorà en 1.400 lliures. (DF)

TORRENTERA, MOLÍ DE SA Molí d'aigua, fariner, del terme d'Inca, situat al torrent de Massanella, entre Son Tarascó i Binissetí. El 1645, pertanyia al senyor Francesc Desbrull, donzell, de l'hàbit de Santiago. Tenia cases, dues moles i feia una renda anual de 85 lliures. El 1662, era de la senyora Margalida Desbrull i Font de Roqueta. Era també denominat molí de s'Alzinar i molí de s'Alzinar de sa Torrentera. Va estar en funcionament fins devers 1960. Les cases primitives foren desfetes per una reforma sense esment. La denominació abreujada **sa Torrentera** designa també la propietat rústica annexa al molí d'aigua. (DF)

↑ Sa Torrentera (Selva)

TORRENTERA, SA Terrenys del terme d'Algaida, estesos entre Trauré, Son Rodó, Castellitx i Albenya. ■ Propietat rústica del terme d'Inca. Vegeu *molí de sa Torrentera* (←). ■ Al terme de Selva, situada entre Son Fuster, s'Hostalet, can Cusseta i ca na Queleta. ■ Antic rafal del mateix terme. El 1863, pertanyia a Pere Francesc Morro. Tenia cases i 42 quarterades. Confrontava amb es Fornassos, sa Palatera i la coma des Garrover i era travessat pel camí vell de Caimari a Mancor de la Vall. Era dedicat a olivars, garroverars, figuerals i a conreu de cereals. Tenia un hort petit, amb tarongers i hortalisses. Entre els s XIX-XX, fou establit. Era també denominat es Pla de sa Torrentera. El 1997, sa Torrentera designava els terrenys situats entre s'Empeltada, Son Maga d'en Marquès, Son Caimari i el penyal des Vent. Ha donat nom al pou, l'hort, el safareig i el camí de sa Torrentera. ■ Terrenys del terme de Sencelles, situats entre Sarissal i Son Fred, vora el torrent de Solleric. Ocupen una superfície de devers 2 quarterades i mitja i 3 quartons. El 1986, foren adquirits pel Moviment Escolta i Guiatge de Mallorca —MEGM—, que els destinà a lloc d'acampada. El 1993, la titularitat va esser cedida a la Fundació Maria Fer-

↓ Sa Torrentera (Sencelles)

↑ Es Torrent Fals (Santa Maria del Camí)

ret-Escoltisme i Guiatge, tot i que la gestió continua en les mans del MEGM. El 1995, entrà a fer part de la xarxa de centres escoltes reconeguts per l'Oficina Europea d'Escoltisme (Brussel·les). (DF/M)

TORRENTERES, SES Antic rafal del terme de Sineu. El 1684, pertanyia a Joan Creixell —de ses Torrenteres— i confrontava amb el torrent de Son Reial i la Dama. Tenia cases i molí de sang. Era dedicat al conreu de cereals, lleguminoses i lli. Tenia guardes de 30 ovelles i 16 porcs i hi havia indiots i aviram. El 1686, fou valorat en 500 lliures. El 1997, en derivaven es Torrentons, terrenys situats entre la Dama, Son Ferrer, Son Galceran i la carretera de Sineu a Petra. ■ Terrenys del mateix terme, anomenats també Rodamilans, estesos entre el pou de s'Alou, Son Magí, sa Roca Llisa i es Cós. (DF/M)

TORRENT FALS, ES Possessió del terme de Santa Maria del Camí, situada vora el camí de Sencelles. És possible que la finca fes part de l'alqueria àrab d'Arroengat, després Buc. El 1527, ja és documentat Joanot Canyelles del Torrent Fals. El 1578, era de Joana Canyelles, viuda de Miquel Canyelles. Els Canyelles del Torrent Fals ben prest ocuparen càrrecs públics a la vila de Santa Maria. Així, Miquel Canyelles del Torrent Fals en fou mostassaf (1647) i Joan Canyelles del Torrent Fals (1685, 1690 i 1693), Miquel Canyelles del Torrent Fals (1704), Joan Vicenç Canyelles del Torrent Fals (1711, 1715, 1716 i 1717) i Joan Canyelles del Torrent Fals (1755-58) en foren batles reials. El 1817, era propietat d'Antoni Canyelles i tenia 113 quarterades. El 1997, tenia 14 quarterades, totes sembrades de vinya. (MaM)

TORRENT HOMAR, MIQUEL (Petra 1810 - 1882) Eclesiàstic i escriptor. Ingressà a l'orde franciscà i, el 1834, s'ordenà de prevere. El 1835, fou exclaustrat i passà a esser catedràtic de llatí a l'Institut Balear. Escrigué poemes en llatí i en castellà.

→ Francesc Torrent Nicolau

TORRENT NICOLAU, FRANCESC (Petra 1856 - 1924) Eclesiàstic. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere i s'ordenà de prevere el 1884. Fou capellà de la Companyia Marítima Transatlàntica en els viatges al Carib durant les guerres colonials. Treballà per a la divulgació de la figura de fra Juníper Serra. És autor d'*Apuntes históricos del Santuario de Bonany* (1903), *Bosquejo histórico del insigne franciscano Venerable Padre Fray Junípero Serra* (1913) i *Apuntes históricos de Petra* (1982). L'Ajuntament de Petra el nomenà fill il·lustre i li dedicà un carrer. (BF)

TORRENTÓ, ES Terrenys del terme de Felanitx, estesos entre Son Suau Vell, Son Batlum, es Reialeric i can Pistola. ■ Antic hort del terme de Palma. El 1890, confrontava amb el

↓ Es Torrentó (Palma), devers 1930

torrent de Bàrbara, ses Portes Empegades i ses Murteres. Tenia cases, safareig i molí de vent per treure aigua. El 1997, era urbanitzat i era ocupat per l'enllaç de l'autovia de llevant amb l'autovia de cintura. (DF/M)

TORRENTÓ, TORRE DEL Al terme d'Andratx. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1578. (M)

TORRENTONS, ES Terrenys del terme de Sineu (vegeu *Torrenteres, ses*), estesos entre Son Galceran, la Dama, Son Frare i So na Ferrana. (M)

TORRENT PRATS, JOSEP ROBERT (Ciutadella de Menorca 1904 - 1991) Pintor. Participà en la il·lustració de revistes com *Menorca gráfica* i *Moda y Arte*. Fou director (1932-1975) de l'Escola Municipal de Dibuix, de Ciutadella, ciutat on féu (1947) la primera mostra individual. Des de 1948, alternà la residència entre Mallorca i Menorca. Posteriorment, exposà a Pollença i, periòdicament, a Palma. Obtengué la medalla d'honor del Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Mallorca (1959 i 1960) i els premis Ciutat de Palma (1969) i Ciutat de Barcelona (1969). El 1977, li fou dedicada una exposició antològica a la galeria Danús, de Palma. La seva obra, de temàtica paisatgística, rebé influències del postimpressionisme francès i de l'Escola de Pollença.

↓ Josep Robert Torrent, *Paisatge de Menorca*

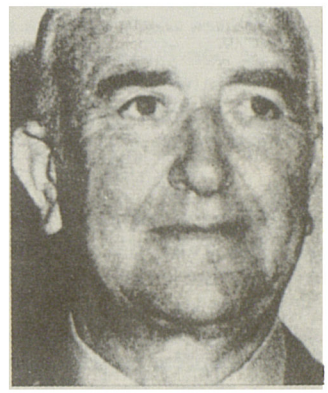

↑ Joaquim Torrents Lladó, *Defla*

TORRENTS LLADÓ, JOAQUIM (Badalona, Catalunya 1946 - Palma 1993) Pintor. Estudià (1961-66) a l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona, on fou (1965-68) professor adjunt. El 1968, fixà la residència a Mallorca. El 1977, creà l'Escola Lliure de la Mediterrània, de Palma, i, el 1982, una sucursal a Barcelona. Féu (1972-91) nombroses exposicions a Mallorca i a diverses ciutats espanyoles i europees. Adquirí renom internacional com a retratista de personalitats conegudes arreu del món, com els reis d'Espanya Joan Carles i Sofia, la princesa Carolina de Mònaco, el príncep Enric de Dinamarca i el polític Josep Tarradellas, entre d'altres. També es dedicà a la pintura de paisatges de Mallorca, de natures mortes i de quadres de composició. Féu l'escenografia d'una versió musical de la novel·la *Vingt-quatre heures de la vie d'une femme*, estrenada (1985) pel Ballet de Montecarlo. El 1993, les galeries Costa, de Palma, li dedicaren una exposició d'homenatge pòstuma. El 1994, la Conselleria de Cultura del Govern Balear organitzà una mostra antològica a sa Llonja, de Palma.

TORRENTS PREGONS, ELS Terrenys del terme de Pollença, entre la talaia de Penya Roja, el Cadell, el coll de Son Vila i l'Era dels Moros. (M)

TORREÓ, ES Propietat rústica del terme de Sant Joan, situada entre Son Daviu, Llorac, Son Munar i Son Brondo. (M)

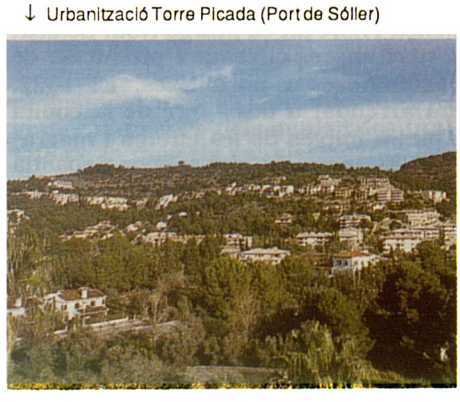
→ Manuel de la Torre Pascual

TORRE PASCUAL, MANUEL DE LA (Lleida 1915) Militar. Ingressà a l'Acadèmia d'Infanteria el 1932. El 1940, ascendí a capità. Estudià a l'Escola d'Estat Major i amplià estudis a Taiwan i als Estats Units. El 1977, fou promogut a tinent general i el 1978, nomenat capità general de la I Regió Militar (Madrid). Entre 1979 i 1981 va esser capità general de Balears. Impulsà el Museu de Sant Felip (Menorca) i el de Sant Carles (Palma). (DJ)

TORRE PETITA D'EN BIBILONI, SA Antiga possessió del terme de Santa Eugènia. El 1650, pertanyia a Pere i Montserrat Bibiloni. Tenia cases i era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Feia una renda anual de 90 lliures. (DF)

TORRE PICADA Urbanització del terme de Sóller, situada al Port, entre sa Talaia i es Pinarol. El 1964, l'empresa Urbanitzadora Torre Picada inicià el procés de construcció, que es realitzà segons el pla parcial aprovat el mateix any. El 1995, ocupava una superfície urbana aproximada de 10,60 ha i tenia devers 75 habitants de dret. Hi predo-

↓ Urbanització Torre Picada (Port de Sóller)

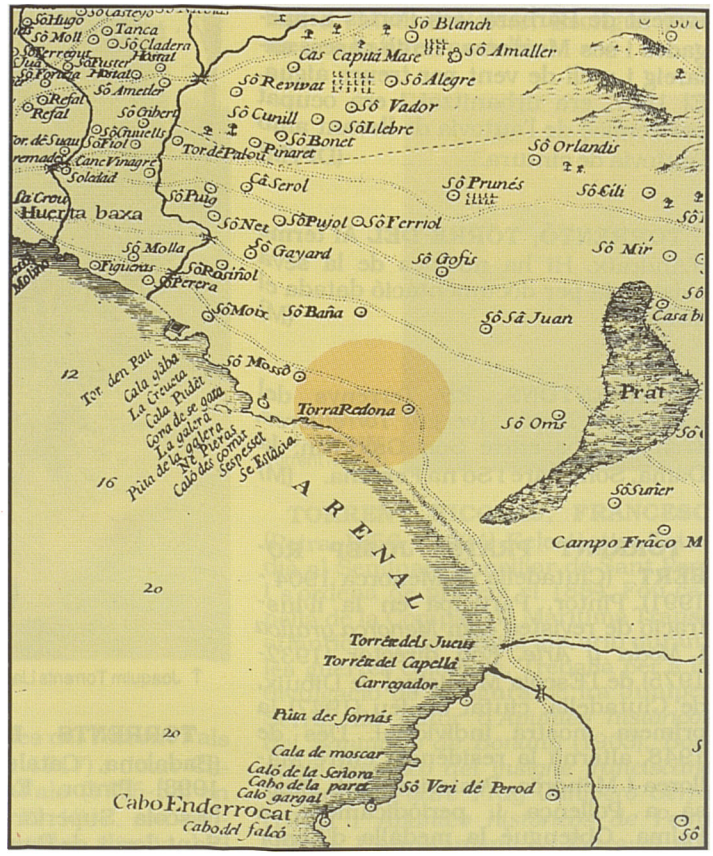
minen tant els habitatges unifamiliars com els plurifamiliars. El 1995, hi havia un hotel de 150 places. Des de 1964, té xarxa de clavegueram i les aigües brutes són tractades a la depuradora de Son Puça (1991). El 1970, s'hi instal·là la conducció d'aigua corrent. Prengué el nom de la torre de defensa homònima.

TORRE Y PUEBLA, RAMÓN DE LA (? s XVIII - Palma 1802) Jurista. Va esser batle del crim de la Reial Audiència de València entre 1788 i 1793 i oïdor d'aquesta institució entre 1793 i 1799. Després, es traslladà a Mallorca com a regent de la Reial Audiència, càrrec que ocupà fins a la mort. El 1800, envià a Carles IV un informe reservat sobre els oïdors de l'Audiència mallorquina. (JJ)

TORRER, ESCAR D'EN A la costa del terme de Campos, a ses Covetes, situat entre la platja de sa Ràpita i la platja des Trenc. (M)

TORRER, HORT D'EN Al terme de Campos, situat entre can Forques, can Trompa, l'hort de Son Blai Mas i es Palmer. (M)

TORRE RODONA, SA Antic rafal del terme de Campos. El 1672, pertanyia al noble Mateu Sanglada Gual, cavaller de l'orde de Calatrava. Confrontava amb Son Catlar, l'hort d'en Vives i Son Lledonet. Tenia cases i era dedicat al conreu de cereals. ■ Antiga possessió del terme de Deià. El 1621, pertanyia al senyor Sebastià Bauçà, donzell. Tenia cases, amb tafona, celler, clastra i portal forà. Era dedicada a olivars, garroverars, vinya i conreu de cereals. Els amos complementaven els treballs a la possessió, amb activitats pesqueres i tenien nombroses xarxes de pescar a les cases. N'era pertinença l'hort dit es Marge Nou, dedicat a magranars, cirerars i producció de lleguminoses i hortalisses. El 1622, era arrendat a dos i terç de la collita d'oli i a mitges de les cireres i magranes. El 1663, era del senyor Sebastià Bauçà. Confrontava amb el torrent Major, sa Pedrissa i els olivars d'en Ballester, d'en Rul·lan, d'en Ripoll i d'en Canals. El 1685, fou valorada en 4.000 lliures. Correspon, parcialment, a la possessió de Son Bauçà ■ Antic rafal del terme de Palma. Era situat, vora l'actual nucli urbà de Can Pastilla, al

→ Sa Torre Rodona (mapa del cardenal Despuig)

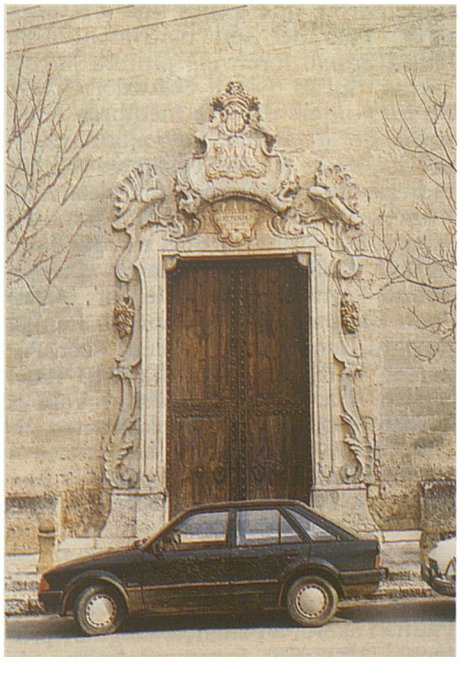
pla de Sant Jordi i confrontava amb Son Sunyer, Son Oms i Son Mosson. Fins al s XVII, fou també denominat Son Far. El 1649, pertanyia al noble Joan Sunyer, de l'orde militar de Calatrava. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. El 1655, era del mateix propietari i feia una renda anual de 70 lliures. El 1711, feia part de l'heretat del senyor Joan Sunyer Joan. Confrontava amb el camí de Llucmajor, Son Sunyer, la ribera de la mar i Son Amengual. Era sots alou del senyor Pere Joan de Vilallonga, donzell. El 1712, fou canat per Joan Moll —Boter—, canador reial, i tenia 135 quarterades. Segrestat per la Cúria de Béns Confiscats del Sant Ofici, fou venut en pública subhasta i adquirit, el mateix any, per 180 lliures més els censals que la gravaven, pel noble Joan Despuig, comte de Montenegro i de Montoro. Tenia hort, amb sínia i safareig. Feia una renda anual de 115 lliures. Joan Despuig el vengué (1726) a Martín Gil de Gainza y Etxagüe, que l'establí (1730) a Miquel Coll, doctor en drets. Fou després propietat d'Àngela Sastre d'Esthacar i Verdera. Els seus terrenys foren parcel·lats devers 1920. S'hi han trobat restes de coves artificials prehistòriques de l'època talaiòtica. (DF)

TORRERS, COS DE Conjunt de personal encarregat de vigilar la costa de Mallorca. La seva missió era donar l'alarma davant qualsevol perill i transmetre els senyals corresponents. Des de la conquesta de Mallorca va esser necessari protegir l'Illa amb diverses obres de defensa que requerien de personal adient. El s XIV, els torrers actuaven per parelles situades en llocs escollits. N'hi havia que prestaven servei de dia, els anomenats talaiers, i d'altres que vigilaven de nit, els anomenats escoltes. En cas de perill, feien senyals de fum o foc i avisaven les possessions pròximes. Inicialment, depenien dels jurats del regne, però amb el temps foren les viles les que mantengueren els propis grups. Freqüentment, el càrrec de torrer va passar de pares a fills o parents. En un principi només tenien barraques, però el perill de desembarcaments va fer que es construïssin talaies, també anomenades torres de foc, i torres de defensa. A més, hi havia aguaits situats a llocs secrets de la costa, que eren pagats per les viles. En el s XVII, al perill dels pirates s'hi afegí el dels bandolers. Es va augmentar el nombre de talaiers i algunes torres foren artillades. La forma d'actuar dels torrers estava ben detallada. Es coneixen les normes de 1603, les *Ordenanzas de las torres de fochs* (1719), pro-

mulgades pel capità general Juan de Acuña, i els reglaments de 1726, 1727 i 1751. Fins a 1715, va tenir un caràcter civil, però amb l'arribada dels Borbons passà a pertànyer a l'Exèrcit Reial i els seus components foren militaritzats. Aleshores, el capità general tengué el títol de guardatorres. El 1721, hi havia 111 homes de servei a les talaies de Mallorca. El s XIX va perdre importància la seva funció primitiva i augmentà la col·laboració en tasques policials i en la repressió del contraban. El juliol de 1852, es va constituir el Reial Cos de Torrers, que era format per un comandant, un guardafocs equivalent a sergent primer, vuit zeladors amb categoria de sergent i 178 torrers. Tenien uniforme propi i les seves armes eren la carrabina amb baioneta i el sabre. S'encarregaven de vigilar les costes per evitar el desembarcament de persones i mercaderies, reprimir el contraban i alertar sobre qualsevol esdeveniment mitjançant senyals de foc i fum. El capità general era l'inspector d'aquest cos i també es nomenaven sotsinspector a Menorca i Eivissa. El primer comandant (1852-60) va esser el tinent coronel de cavalleria Joan Antoni Fuster. El 1867, aquest cos fou suprimit per una ordre del Ministeri de la Guerra i es lliurà el material de les talaies i torres al cos de carrabiners. (DJ)

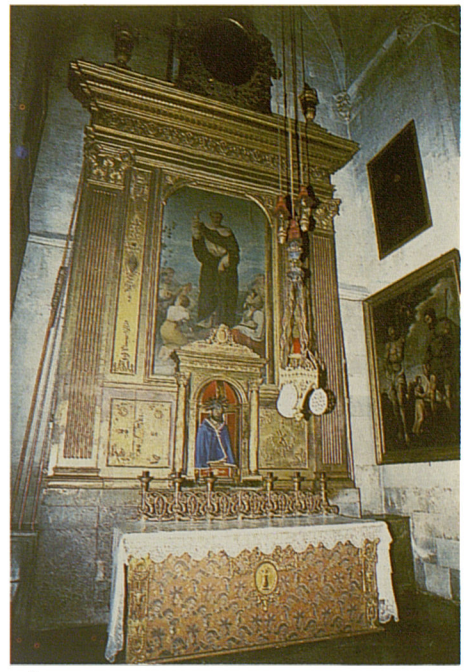
TORRERS, FONT DES Al terme d'Artà, situada al pla des Àlics, entre el puget de Sant Pere, la font de na Fo-

↓ Portal major de l'església parroquial de Santa Maria del Camí, obra de Rafel Torres Palerm

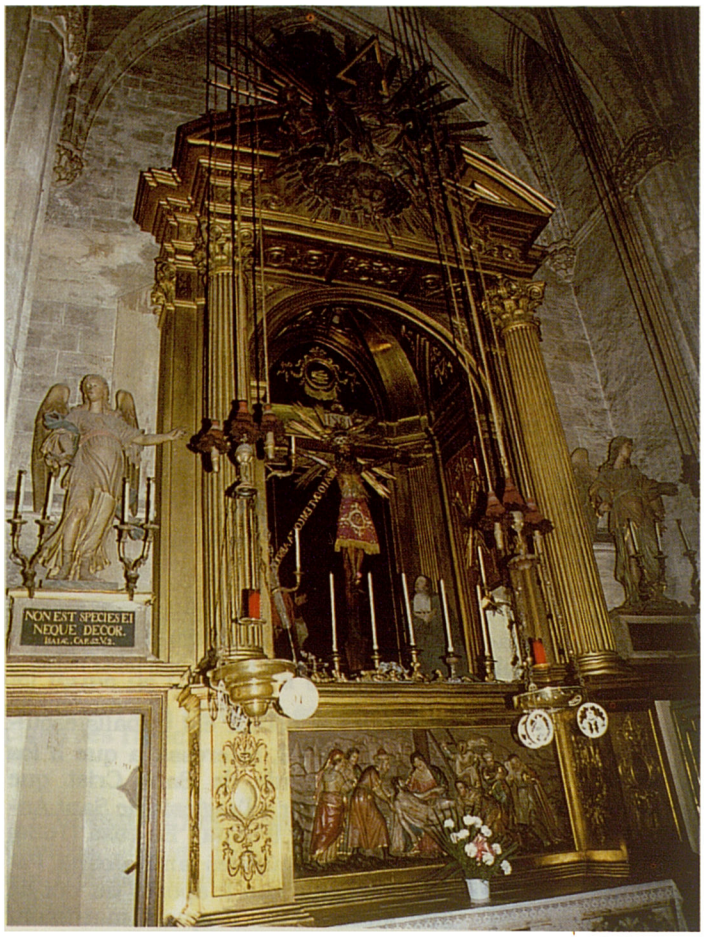
noll i la des Diumenges. Pren el nom dels vigilants de la torre des Matzocs que, en el s XVIII, se servien de l'aigua d'aquesta font. ■ A la costa del terme de Capdepera, entre la punta de Capdepera i cala Agulla. La seva aigua era utilitzada pels guardians de la propera torre Esbucada. (M)

TORRES Família d'escultors i pintors documentada a Mallorca els s XVII-XIX. El genearca fou l'honor **Rafel Torres** (Palma s XVI - XVII), trencador de pedra, que destacà en el seu ofici, féu una notable fortuna i es casà amb Antònia Bertran. El seu fill fou l'escultor **Rafel Torres Bertran** (Palma s XVII - 1665), que tengué el taller d'escultura a Palma. El 1651 era prohom del Col·legi de Pintors i Escultors de Mallorca. Disposà la seva sepultura a l'església del convent de Sant Francesc, que esdevengué el lloc d'enterrament de la família Torres. Es casà amb Margalida Cladera, que li aportà un dot de 100 lliures. Fills d'aquest matrimoni foren Rafel, Gabriel i Pere Antoni Torres Cladera. Quan enviudà es casà amb Catalina Llobera Garcies, filla del ferrer Pere Llobera i viuda del picapedrer Gabriel Palerm Ferrà. Fill d'aquest matrimoni fou Miquel Torres Llobera, escrivà de la Cúria del Veguer de Mallorca. A mitjan s XVII, els Torres eren ja una família benestant, molt arrelada entre els menestrals acomodats de Palma. Practicaren una política d'enllaços matrimonials amb famílies de picapedrers, ferrers, forners, paraires i sabaters de Palma. En contrast amb la pobresa de molts de pintors i escultors de Mallorca, els Torres gaudiren des de l'inici d'una economia solvent i del reconeixement social de la seva vàlua artística, fet que els permeté treballar dins el propi taller i rebre encàrrecs constants dels convents i esglésies de Mallorca. Inscrits en els corrents del barroc, esdevengueren així un dels principals proveïdors d'escultures i pintures religioses a la Mallorca dels s XVII-XVIII. Fill del primer matrimoni de Rafel Torres Bertran fou **Gabriel Torres Cladera** (Palma s XVII - 1704), escultor. A més de les seves tasques d'escultor, fou un personatge socialment molt actiu. Així, fou nomenat curador (1666) dels béns del cabomestre Jaume Cladera. Tengué diversos plets, entre els quals destaca el del seu germanastre, l'escrivent Miquel Torres Llobera (1695-96). Resolt a favor de l'escultor, li valgué esdevenir propietari d'unes cases situades en el bastió d'en Berard (Palma). D'altra banda, hagué de fer constants recla-

↑ Sant Vicenç Ferrer, obra de Joan Torres Trobat

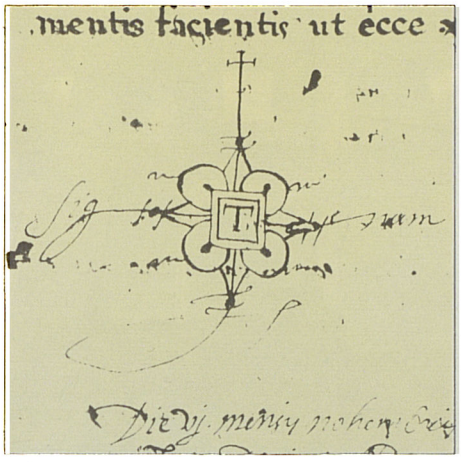
macions per cobrar els treballs escultòrics. El 1699, interessava que li fos pagat el retaule de Sant Crist que havia obrat per a l'església de Sant Antoni de Pàdua (Palma). Es casà (1664) en primeres núpcies amb Joana Palerm Llobera, que li aportà un dot de 300 lliures. Fills d'aquest matrimoni foren Gabriel i Rafel Torres Palerm. Quan enviudà, es casà (1680) amb Isabel Banys, que rebé un dot de 200 lliures del seu germà Joan Banys (Palma s XVII - 1694), prevere, doctor en teologia i canonge de la Seu de Mallorca. Fills d'aquest matrimoni —i hereus de la considerable fortuna del seu oncle, el prevere Joan Banys— foren Francesc, Joana Aina, Isabel i Maria Torres Banys. Enviudà novament i, en terceres núpcies, es casà amb Jerònia Florit. Treballà a Palma, on tenia les cases majors amb el taller d'escultura —reformades pel mestre picapedrer Antoni Antelm— davant l'església de Sant Miquel, una botiga al carrer del Corpus i un hort davant el forn del Vidre. Tenia una notable biblioteca, de 111 volums, heretada del seu cunyat, el prevere Joan Banys. Realitzà esporàdicament treballs d'arquitectura, alguns esborranys dels quals i dos tractats de la matèria es relacionen a l'inventari dels seus béns, elaborat (1709) pel notari Bartomeu Tallades. Disposà fer, per als Torres, un sepulcre familiar a la capella de la Puríssima, en el convent de Sant Francesc (Palma). En morir (1709) vivien set fills: Rafel, Gabriel, Margalida, Francesc, Joana Aina, Isabel i Maria. Fideïcomitè els seus béns (1704), que foren heretats

← Retaule del Sant Crist de Santa Eulàlia, de Guillem Torres Robert

pel seu fill, l'escultor **Rafel Torres Palerm -Major-** (Palma 1675 - 1752). Aquest visqué i treballà sempre a Palma, en el taller, heretat del seu pare —de qui aprengué l'art d'escultor—, situat davant l'església parroquial de Sant Miquel. El 1712, era sobreposat del Col·legi de Pintors i Escultors de Mallorca. Treballà a l'església parroquial de Sant Miquel, de Palma, de la qual era (1725) administrador, juntament amb l'escultor Andreu Carbonell. Va fer obres en col·laboració amb l'escultor Gaspar Oms i amb el pintor Julià Borràs. Féu, amb els picapedrers Pere i Miquel Pont, el portal major de l'església parroquial de Santa Maria del Camí, obra que, després de la seva mort, fou continuada i acabada sota la direcció de fra Albert Borguny. Es féu construir un sepulcre a la capella de Sant Josep, de l'església de Sant Francesc (Palma), on fou enterrat. El 1752, era titular de béns per valor de 3.016 lliures. A Palma, posseïa les cases majors i el taller d'escultor al carrer de Sant Miquel, davant el portal major de l'església parroquial de Sant Miquel; una botiga al carrer del Corpus, després dit del Campo Santo; un hort, amb un estudi, davant el carrer del Forn del Vidre Vell, a la parròquia de Sant Miquel; una algorfa i dues botigues al carrer d'en Berard i unes cases —amb algorfa i botiga— vora les voltes del Born, a la parròquia de Sant Nicolau. Era propietari de censos per valor de 200 lliures. El mateix any, els rectors de les parròquies de Sant Miquel (Palma) i de sa Pobla li reconeixien deutes per obres d'escultures fetes a les seves esglésies. Es casà, en segones núpcies, amb Margalida Vezia. Fills d'aquest matrimoni foren Miquel Àngel, Rafel que fou escultor i Josep Torres Vezia. **Miquel Àngel Torres Vezia** (Palma s XVIII) fou fuster i escultor. Treballà a diverses esglésies de Mallorca i és autor de l'estàtua de sant Miquel Arcàngel de la façana de l'església parroquial de Sant Miquel (Palma). Es casà amb Aina Robert. Fills d'aquest matrimoni foren Antoni-Marià, Rafel i Guillem Torres Robert. Antoni Marià Torres Robert (Palma s XVIII) fou daurador. Rafel Torres Robert (Palma s XVIII - 1794) es casà amb Antònia Trobat. Fill d'aquest matrimoni fou el pintor **Joan Torres Trobat** (Palma s XVIII - 1876). El 1828, la Societat Econòmica d'Amics del País el designà director de la Sala de l'Acadèmia de Palma. El 1849, fou nomenat professor i director de l'Escola de Belles Arts de Palma. Fou membre de la Comissió Artística encarregada de recollir, a Mallorca, les obres d'art religiós dispersades per la desamortització. Dedicat sobretot a l'ensenyament, la seva obra pictòrica, de temàtica religiosa, és escassa. Hi destaquen La Sagrada Família, de l'església de Sant Josep (Sineu) i Sant Vicenç Ferrer, de l'església parroquial de Santa Eulàlia (Palma). Els seus darrers anys, es dedicà a la pintura de gènere, en petit format. **Guillem Torres Robert** (Palma 1755 - 1829) es casà amb Maria Teresa Sanxo, filla del seu mestre, el pintor Salvador Sanxo. Es dedicà a la pintura religiosa per a les esglésies i convents de Mallorca. Hi destaquen les figures de dos arcàngels a la capella de Sant Josep, de l'església de Santa Maria la Major, d'Inca; els ornaments del panteó de Santa Catalina Tomàs; el quadre de Santa Catalina Tomàs, a l'església parroquial de Valldemossa (1803); l'oli de la Immaculada Concepció, de l'església parroquial de Llubí (1806); les pintures de les capelles de Nostra Senyora del Roser a Montuïri (1805) i a Muro (1811); els olis del beat Nicolau Longobardi, a l'antiga església de Sant Francesc de Paula, de Palma (1810), i el sant Crist de Santa Eulàlia, de Palma (1806-13). A l'església parroquial de Muro pintà els quadres de sant Vicenç Ferrer i de sant Josep, per a les seves respectives capelles. A la cartoixa de Valldemossa pintà una escena de la predicació de Crist i els quadres de sant Elm i sant Hug. Pintà també dues grans teles per a la Seu de Mallorca. La Societat Econòmica d'Amics del País a Mallorca li atorgà el títol de soci de mèrit (1799) i el nomenà director de l'Escola de Dibuix, càrrec que exercí fins a la seva mort. Fills del seu matrimoni amb Maria Sanxo foren els pintors *Miquel Torres Sanxo (→)* i *Salvador Torres Sanxo (→)*, els darrers membres rellevants de la família. La reconstrucció precisa de la família Torres és dificultada per la forta homonímia dels seus membres i pels seus múltiples matrimonis. Els protocols dels notaris Joan Antoni Carbonell, Francesc Crespí, Jaume Antoni Fillol, Jeroni Malla, Joan Baptista Móra, Francesc Ramis, Nicolau Roca Móra, Guillem Roca Poderós, Rafel Rosselló Cladera, Rafel Sastre, Bartomeu Tallades i Valentí Terrers recullen actes, contractes, fideïcomisos, inventaris, sentències i testaments, fonamentals per a la història precisa de la família Torres. (DF)

TORRES, ANTONI (Pollença s XVI - 1658) Notari. Accedí al notariat a Palma i exercí a Pollença. Llegà 27 protocols (1621-58), fonamentals per a la

↑ Signatura d'Antoni Torres

història de Pollença a la primera meitat del s XVII. Redactà contractes relatius a la possessió de Fartàritx, el rafal d'en Cama-roja i els molins d'aigua de Ternelles (Pollença). En fou hereu el seu fill **Miquel Torres Mosqueroles** (Pollença s XVII-1683), que accedí al notariat a Palma, exercí també a Pollença i llegà 22 protocols (1651-83), de gran interès per a l'estudi de Pollença. Els Torres tenien la sepultura familiar a l'església parroquial de Pollença. (DF)

TORRES, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre cas Xeremier, Son Espai, es Tallant i Son Rengo. ■ Al terme de Felanitx, situada entre Son Soler des Lledoners, el molí d'en Mandingo, el pou des Frares i can Ros. ■ Al mateix terme, situada entre Son Barceló, Son Ramonet Gros, ses Mines de Firella i ca ses Mudes. ■ Al mateix terme, situada entre el pou d'en Catiu, la tafona de can Rabassa, can Bracet i sa Sangonera. ■ Al terme de Manacor, situada entre Son Muda, Algorefa, Albocàsser i el vinyet de sa Grava. ■ Al terme de Marratxí, situada entre el puig Blanc, Son Cós, Son Ros i can Pistola. ■ Al terme de sa Pobla, situada entre es Carnatge, Son Basca, can Mostel i Son Pou. (M)

TORRES, CIRIL (Palma 1607 - 1683) Eclesiàstic. El 1622, fou ordenat sacerdot i el 1623 ingressà a l'orde carmelità, del qual fou prior del convent de Palma, vicari provincial i vicari general a Espanya. Va esser teòleg consultor del bisbe de Mallorca i notable predicador. Intervengué com a testimoni en la causa de beatificació de santa Catalina Tomàs. Escrigué *Quaresma Continua, Quaresma y sermones varios; Sermones varios de Dominicas y de santos, Marial y Santoral, In Apocalipsim B. Joannis Apostol commentarium* i diversos tractats de moral.

TORRES, FRANCESC —VALENTÓ— Vegeu *Xaparra Torres, Francesc.*

TORRES, FRANCESC JOAN DE (València s XVI - Palma 1621) Virrei. Fou nomenat virrei de Mallorca per Felip III el 1618. Durant el seu virregnat promulgà edictes (1618) per reprimir el bandolerisme amb gran duresa. Limità l'ús de les armes i reprimí la vagabunderia. Va haver de fer front a les conseqüències del desbordament de sa Riera (setembre de 1618). Tengué conflictes amb els jurats del regne, i empresonà un jurat, Jaume Trullols. També va tenir problemes amb el bisbe, Simó Bauçà. El març de 1621, representà el nou rei Felip IV en la cerimònia de presa de possessió del regne. Morí l'agost de 1621 i fou succeït interinament pel procurador reial Pere Ramon Safortesa, fins a l'arribada del nou virrei Jerónimo Agustín (juliol de 1622). (JJ)

TORRES, HORT D'EN Al terme de Sencelles, situat entre Son Mascaró, ses Comunes, es Vinyet i s'Hostalet. (M)

TORRES, JOSEP DE (País Valencià s XVII) Pintor. És autor (1687) del quadre *Aparició de Jesús a sant Ignasi*, per a l'església de Monti-sion, de Palma. Influït per Jeroni Jacint Espinosa, la seva obra es caracteritza per un dibuix realista, una composició isocefàlica i una verticalitat monumental.

TORRES, MIQUEL (Artà 1595 - Palma 1670) Lul·lista. Professà de religiós observant al convent de Nostra Senyora de Jesús, de Palma. Fou lector de filosofia i teologia i ocupà diferents càrrecs, com el d'examinador sinodal, qualificador del Sant Ofici i provincial del seu orde (des de 1651). Fou síndic a Roma, en dues ocasions, en la causa de beatificació de Ramon Llull. Tengué molta anomenada com a predicador i publicà *Motius que ha tingut lo present Regne de Mallorca per fer lo vot i jurament acirca de la santa confessió, la Inmaculada Concepció de Maria Sacratíssima* (1629) i diversos sermons, un dels quals sobre Ramon Llull (1645).

↑ Molí de can Torres (Sineu) (AAAMM)

TORRES, MOLÍ DE CAN Molí de vent, fariner, del terme de Sineu, situat al carrer de Santa Margalida. El conjunt és format per una torre rebaixada, sense base ni cintell —que el 1997 es trobava en mal estat de conservació—, que té adossat un habitatge de la mateixa alçada. El 1666, es troba documentat com a molí de can Carrió, nom amb què també és conegut actualment (1997). (BRa)

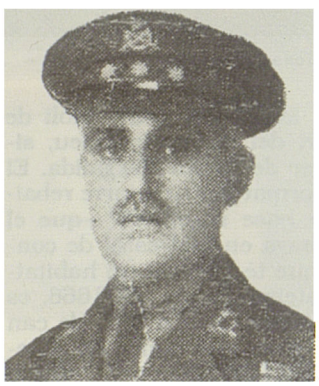
TORRES, MOLÍ D'EN Antic molí d'aigua, fariner, del terme d'Artà. Confrontava amb el torrent Reial, el camí Reial i es Mitjans. El 1636, pertanyia al senyor Albertí Dameto, marquès de Tornigo. (DF)

TORRES, PUIG D'EN Al terme d'Artà, de 360 m d'altitud, situat entre sa Bassa de s'Oli, la font des Parral, la coma des Catius i sa Talaieta. (M)

TORRES, SES Propietat rústica del terme de Binissalem, coneguda també amb els noms de sa Torre, can Morante i cas Capità Morante. ■ Antic rafal del terme de Palma. Era situat a la part de la muntanya i confrontava amb el camí de Puigpunyent. El 1631, passà, per via d'establiment, de Joan Dameto a Francesc Sanglada i, el 1644, a Gregori d'Olesa. Tenia cases i era dedicat a olivars i a conreu de cereals. (DF/M)

TORRES, SON Terrenys del terme

d'Andratx, estesos entre es Gorg, s'Ermita, el puig de Son Monjo i Son Ceba. ■ Propietat rústica del terme de Calvià, situada entre Son Pieres de Baix, ses Barraques, el pas de sa Mula i el puig d'en Basset. ■ Terrenys del terme de Palma, estesos entre Son Caios, la Pineda, Son Fangos i can Pastilla. ■ Antic rafal del terme de Pollença. El 1626, pertanyia a Cristòfol Torres, de la família del qual prengué el nom. Era situat al lloc de la Fontxica i confrontava amb Son Cama-roja, el camí de la Fontxica, el camí d'Alcúdia i Son Suau. Feia 20 quarterades, tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. El bestiar de feina era format per dos bous, una mula i tres someres. Hi havia una guarda de 83 ovelles i ramaderia porquina. ■ Terrenys del terme de Valldemossa, de l'existència dels quals hi ha notícies per documentació datada el 1708. (DF/M)

← Mateu Torres Bestard

TORRES BESTARD, MATEU (Palma 1891 - 1969) Militar i polític. El 1907, ingressà a l'Acadèmia d'Infanteria. Ascendí (1917) a capità i participà en la campanya del Marroc. Retornà a Mallorca (1927) i obtengué (1930) la graduació de comandant. Va esser ajudant del general Francisco Franco quan aquest era (1933) comandant militar de les Balears. Presidí la Junta Divisionària que preparava, a Mallorca, l'aixecament militar del juliol de 1936 i va esser nomenat cap del Centre de Mobilització. Quan s'inicià la Guerra Civil, fou cap provincial de milícies i governador civil de les Balears (octubre de 1936-maig de 1937) i destacà per l'actuació que féu contra l'ús de la llengua catalana. Després es traslladà a Sevilla. El maig de 1937, va esser nomenat primer delegat nacional d'organitzacions juvenils a Salamanca. El setembre del mateix any, ocupà el càrrec de governador civil de Pontevedra. Amb la graduació de coronel, fou (1943-53) jutge eventual de les Balears. (DJ)

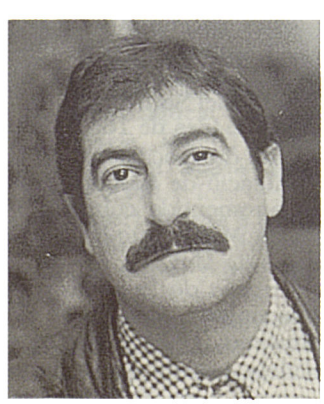
TORRES CANET, CONSOL EULÀLIA (Algaida 1955) Pintora. Estudià a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics i a l'Escola Lliure de la Mediterrània (1985-93), de Palma. El 1992, féu la primera mostra individual a Palma. Posteriorment, ha exposat a Cala d'Or (Santanyí, 1993), Sóller (1993), Felanitx (1994) i Vitòria (1995). En relació a la temàtica, pinta natures mortes, flors, paisatges i interiors.

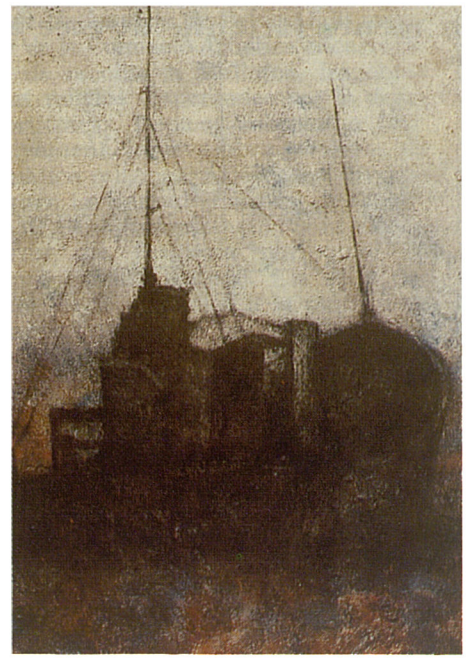
↑ Oli de Consol Eulàlia Torres Canet

TORRES CELDERA, PABLO (Cartagena 1773 - Palma 1838) Constructor de vaixells. A Cartagena, treballà com a mestre d'aixa. El 1784, era constructor de la Reial Armada espanyola. El 1795, es traslladà a Mallorca per dirigir la construcció de dos xabecs que s'havien de regalar al rei de Tunísia. Dedicà (1811) el xabec «Verge del Carme» a accions de cors i li posà el nom d'«El Intrépido».

TORRES COSTA, JOAN (Palma 1956) Fotògraf. Redactor gràfic d'*Ultima Hora*. És coautor, amb Pedro Prieto, de l'obra *Palma, pueblos y ciudades en el mundo* (1993) i, amb Josep Roig, d'*Árboles singulares de Baleares* (1994). Ha fet exposicions individuals i col·lectives a Palma. És fotògraf de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears* i *Els reis de Mallorca*.

← Joan Torres Costa

↑ Vicenç Torres Costa, *Vaixell*

TORRES COSTA, VICENÇ (Palma 1950) Pintor. De formació autodidàctica. Féu part dels grups Bes (1970-71) i Criada 74 (1974). Ha exposat individualment a Palma (des de 1970), Alaró (1982), Manacor (1982 i 1990), Eivissa (1991) i Alcúdia (1991 i 1993). Participà en la mostra del pavelló balear de l'Exposició Universal de Sevilla —Expo 92—. La seva obra, de temàtica paisatgística, urbana i marina, s'adscriu als nous expressionismes.

TORRES DOMENGE, AGUSTÍ (Sant Llorenç des Cardassar 1965) Fotògraf. Resideix als Estats Units. Batxiller (1995) en arts per la Universitat de Derby (Anglaterra), ha fet estudis en el Maryland Institute College of Art de Baltimore i en el Rhode Island School of Design de Providences, ambdós dels Estats Units. Ha exposat a Palma, Artà, Cala Rajada, Ginebra (Suïssa), Derby i Coventry (Anglaterra). Ha treballat, com a fotògraf comercial, en el camp de la fotografia publicitària, industrial i social per diversos països d'Europa, Amèrica del Sud i Nord d'Àfrica, i en el terreny del vídeo. Amb

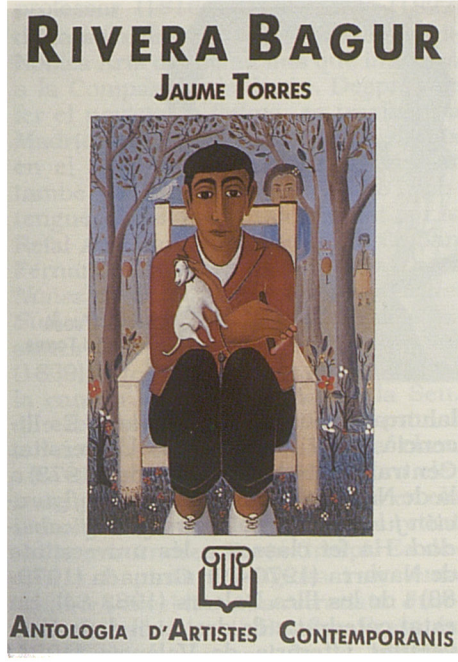
↑ Agustí Torres, *Fotografia*

Gaudí i la Catedral de Mallorca (1992), obtengué el segon premi al Certamen de Vídeo Elies Rogent. El 1996, exposà a la Fundació Joan i Pilar Miró, de Palma. (LlM)

← Joan Josep Torres Esbarranch

TORRES ESBARRANCH, JOAN JOSEP (Palma 1940) Filòleg. Es doctorà (1968) en filologia clàssica a la Universitat de Barcelona amb la tesi *Léxico y estilo de Tucídides*, publicada el 1979. Ha estat professor de la Universitat de Barcelona (1963-65), de la Universitat Autònoma de Barcelona (1973-75), del Col·legi Universitari de Girona (1975-78) i de la Universitat de les Illes Balears —UIB— (des de 1978). En aquesta darrera universitat, ha ocupat (1979-83) el càrrec de bibliotecari general. S'ha especialitzat en l'estudi dels historiadors grecs i ha traduït, del grec al castellà, *Historia del Imperio Romano después de Marco Aurelio* (1985) d'Herodià i *Historia de la Guerra del Peloponeso* (1990-92), en

↑ Obra de Jaume Torres Estradé

quatre volums, de Tucídides i, del grec al català, poemes de Iorgos Seferis (1986). A més, és autor de *Manual de biblioteca* (1981). Ha col·laborat a la *Gran Enciclopedia Larousse* (1967).(AM)

TORRES ESTRADÉ, JAUME (Alcúdia 1955 - Barcelona 1989) Historiador de l'art i escriptor. Es llicencià (1978) en geografia i història, en l'especialitat d'història de l'art, a la Universitat Central de Barcelona. Posteriorment, es llicencià (1987) en filologia catalana a la Universitat Central de Barcelona. Pòstumament, es publicà (1990) *Miquel Rivera Bagur*, basat en la seva tesi de llicenciatura. Col·laborà a revistes com *Lluc*, *El Mirall*, *El Punto*, *El Temps*, entre d'altres. És autor del recull de contes *Personatges amb ics (1990)*.

TORRES GARAU, JOAN (Palma 1939) Executiu. Es titulà (1959) en

← Joan Torres Garau

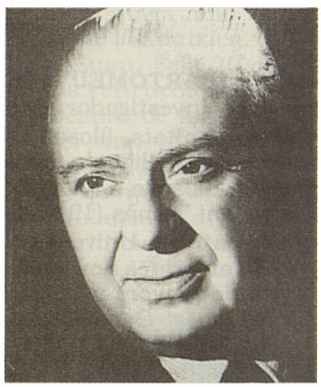
peritatge mercantil a l'Escola de Comerç, de Palma. Incorporat (1956) a la plantilla de la Banca March, el 1983 en fou nomenat director comercial de promoció i màrqueting. Fou (1993 - 97) subdirector general de promoció i relacions exteriors. Ha gestionat el Club sa Banca i ha impulsat la sala d'exposicions de l'entitat, on s'han fet mostres de Marc Chagal i Enrique Broglia, entre d'altres artistes. És col·laborador de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

TORRES GOST, BARTOMEU (Sa Pobla 1905 - 1989) Investigador. Estudià (1915-25) humanitats, filosofia i teologia al Seminari Conciliar de Sant Pere. Es doctorà en filosofia a l'Acadèmia Pontificia de Sant Tomàs (1927) i, en teologia, a la Pontificia Universitat Gregoriana (1928), ambdues de Roma. El 1928, s'ordenà de prevere a Roma. Fou rector del Seminari Conciliar de Sant Pere (1949-54) i canonge degà (1961-86) de la Seu de Mallorca. El 1956, fou nomenat president de la Comissió Diocesana de Premsa Catòlica. Centrà la investigació en l'estudi de la vida i l'obra de Miquel Costa i Llobera i, des de 1980, fou un dels principals impulsors de la seva causa de canonització. Publicà *Mossèn Costa i Llobera. Assaig biogràfic* (1936), *Una vocación tardía. Don Miguel Costa y Llobera* (1944), *Aspectos de la espiritualidad de Costa y Llobera* (1955), *Apología de Costa y Llobera a través de su epistolario* (1956), *Miquel Costa i Llobera: 1854-1922. Itinerario espiritual de un*

↓ Obra de Bartomeu Torres Gost

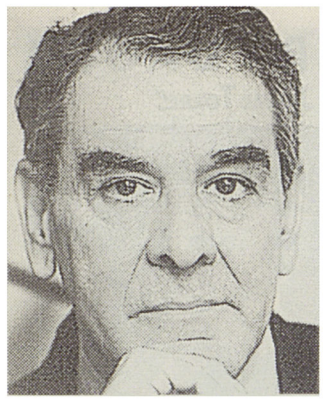
poeta (1971), *Epistolari de Miquel Costa i Llobera amb Ramon Picó Campamar* (1975) i *Costa y Llobera y Santa Teresa. Bosquejo de sus relaciones* (1982), entre d'altres obres. El 1975, tengué cura de l'edició poliglota d'*El pi de Formentor*. Col·laborà a diferents publicacions, com *Correo de Mallorca, Diario de Mallorca, Revista Balear, Estudios Franciscanos, Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Estudios lulianos, Studia* i *Destino*. (CSV)

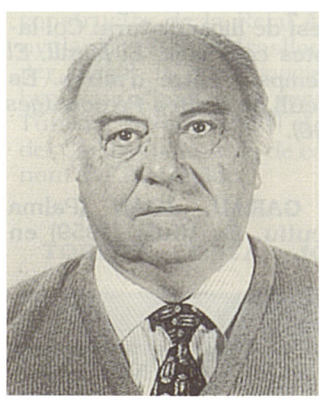
← Joan Torres Gost

TORRES GOST, JOAN (Sa Pobla 1900 - Madrid 1979) Metge i escriptor. El 1923, es llicencià en medicina i cirurgia a la Universitat Central de Madrid. S'hi doctorà amb la tesi *Endocarditis lenta y endocarditis séptica*. El 1925, guanyà la plaça de metge de sanitat militar i entrà a l'Hospital del Rey com a metge de guàrdia. Amplià estudis (1928-30) a Berlín, on s'especialitzà en malalties infeccioses. El 1932, fou nomenat director del sanatori d'Húmera. Centrà la investigació en l'estudi de la febre tifoide. Introduí a l'Hospital del Rey els antibiòtics, amb els quals hi féu els primers tractaments de la meningitis tuberculosa i de la brucel·losi. El 1937, fou nomenat encarregat de l'Hospital del Rey i, el 1955, director. Dedicà els esforços a la modernització de l'hospital i a la creació del Servei Nacional de Polimielitis i el Servei de Vigilància Intensiva. El 1954, li concediren la Gran Creu de l'Orde Civil de Sanitat. És autor de *Fisiología Clínica, anatomía patológica y terapéutica del paludismo* (1944), *Tratamiento de la meningitis tuberculosa y de la tuberculosis aguda* (1955), *El médico Cabanellas, un epidemiólogo del siglo XVIII* (1962) i *Medio siglo en el Hospital del Rey* (1975). En el terreny de la literatura de creació, publicà les novel·les *Una volte a la plasa* (1970) i *La sague de l'aigua* (1976). El 1964, va esser nomenat fill predilecte de sa Pobla. (JT)

TORRES LANA, JOSÉ ÁNGEL (Calahorra, la Rioja 1945) Jurista. Es llicencià (1967) en dret a la Universitat Central de Madrid i es doctorà (1973) a la de Navarra, amb la tesi *La configuración jurídica del volumen de edificabilidad*. Ha fet classes a les universitats de Navarra (1970-79), Granada (1979-83) i de les Illes Balears (1983-84). Ha estat catedràtic de dret civil de la Universitat Literària de València (1984-86) i de la Universitat de les Illes Balears (des de 1986). És autor de *Contrato y derecho de opción* (1982) i de *Código de Derecho del Consumo* (1989) amb Santiago Cavanillas Múgica. Coordinà, amb J L Albácar, *Comentarios al código civil* (1991). Ha col·laborat en les obres col·lectives *Matrimonio y divorcio* (1982), *Llibre Blanc del Turisme de les Illes Balears* (1987) i *Comentarios a las reformas del Codigo civil* (1993), entre d'altres. Ha publicat articles a *Anuario de Derecho civil, Revista Crítica de Derecho inmobiliario, Revista de Derecho privado, Directiva* i *Cuadernos de la Facultad de Derecho de la Universidad de las Islas Baleares*, entre d'altres revistes.

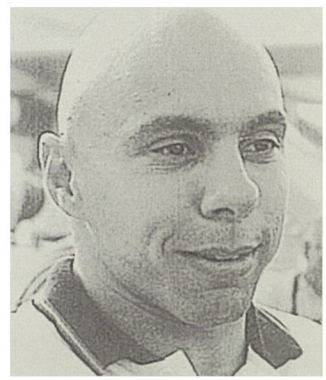

← José Ángel Torres Lana

← Joan Torres Llodrà

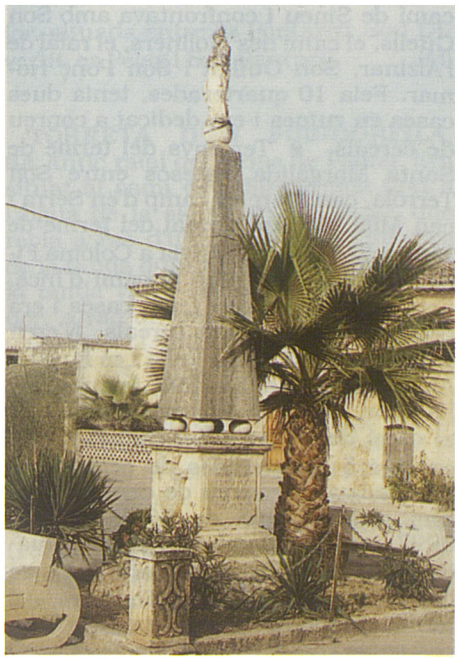
TORRES LLODRÀ, JOAN (Palma 1928) Enginyer. Es diplomà (1954) i es doctorà (1969) a l'Escola Especial d'Enginyers de Madrid. Entre 1955 i 1961, treballà a l'Institut Nacional d'Indústria —INI—. Aleshores dirigí les obres de la central tèrmica d'Alcúdia (1955-57) i de la central tèrmica de Compostilla II (Lleó) (1958-61). El 1962, passà a la Prefectura Provincial de carreteres de les Balears. En transferir-se la gestió de carreteres (1982) al Govern Balear, va mantenir el càrrec com a director cap de carreteres fins a 1993. Ha dissenyat part dels traçats de les autovies de Llevant (1963 i 1979), de Ponent (1970) i Central (1973 i 1975) i de la via de cintura de Palma (1969, 1972, 1981 i 1986).

→ Vicenç Xavier Torres Ramis

TORRES RAMIS, VICENÇ XAVIER (Palma 1974) Nedador paralímpic. Ha participat (1989-96) en 14 campionats d'Espanya i ha estat campió en 61 ocasions, en distintes modalitats i distàncies de la classe S-5. Obtengué tres medalles d'or, dues de plata i dos rècords mundials en els campionats del món júnior de Saint-Etienne (1990); una medalla d'or, una de plata i una de bronze en els campionats d'Europa celebrats a Barcelona, (1991); una d'or, dues de plata i dues de bronze en els Jocs Paralímpics de Barcelona (1992); tres d'or, una de plata i una de bronze en els campionats del món de Malta (1994); dues d'or i tres de plata en els campionats d'Europa absoluts de Perpinyà (1995), i una d'or, una de plata i una de bronze en els X Jocs Paralímpics d'Atlanta (1996). El 1996, tenia un rècord del món i nou d'Espanya entre piscina curta i llarga. Ha estat guardonat amb el Premi Nacional Olímpia (1991) i el Siurell de Plata d'*Ultima Hora* (1990). El 1992, fou elegit el millor esportista de Mallorca. (JPa)

TORRES SANXO, MIQUEL (Palma 1797 - 1885) Pintor i escultor. Fill i deixeble de Guillem Torres Rubert, fou professor de l'Acadèmia de Nobles Arts, de Palma, i professor de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts. Amb el seu germà Salvador, regentà una acadèmia de dibuix, on tengueren com a deixebles Bartomeu Ferrà, Ricard Anckermann i Antoni Ribes, entre d'altres. Fou pintor i escultor de l'Ajunta-

↑ Obelisc, a Biniali, projectat per Miquel Torres Sanxo

ment de Palma i de la Seu de Mallorca. Esculpí obres per a les esglésies de Biniali, Santa Eugènia, Pina i Santa Eulàlia (Palma), entre d'altres. També projectà alguns temples parroquials, com els de Campos, s'Horta i es Capdellà, entre d'altres. En les seves obres es decantà, bàsicament, per la temàtica religiosa. (PF)

TORRES SANXO, SALVADOR (Palma 1799 - 1882) Pintor. Fill i deixeble de Guillem Torres Rubert. Fou

↓ Salvador Torres Sanxo, retaule de Sant Pere (Seu de Mallorca)

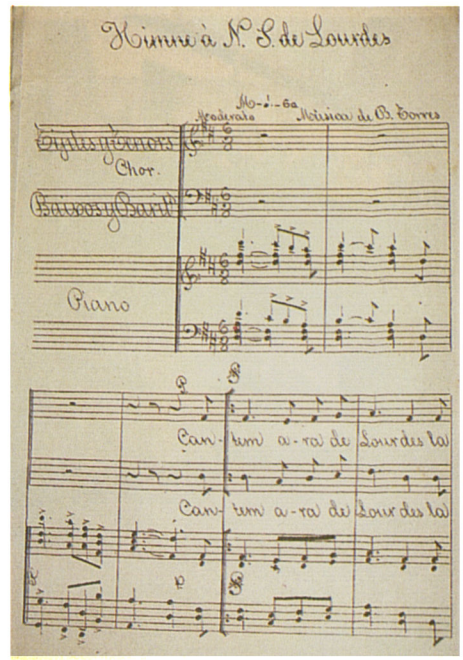

professor (1816-27) i director (1827) de la sala de dibuix de l'Acadèmia de Nobles Arts de Palma fins que ingressà a la Companyia de Jesús. Després de fer el noviciat a Palma, es traslladà a Madrid, on impartí classes de dibuix en el Seminari de Nobles, anomenat també Col·legi Imperial. El 1831, obtengué, en un concurs convocat per la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando, un accèssit per l'obra *Vasco Núñez de Balboa descobrint el mar del Sud*. Arran de l'exclaustració dels jesuïtes (1835), tornà a Mallorca i féu (1839) la tela del retaule neoclàssic de la capella de la Comunió, de la Seu, que representa la promesa del primat a l'apòstol sant Pere. La seva obra, adscrita al classicisme, incorpora elements renaixentistes, palesos ja en els treballs de joventut, com ara el retrat del músic Andreu Pavia Crespí. Es dedicà a la pintura religiosa i de tema històric i excel·lí com a retratista. Juntament amb Agustí Buades Frau, és considerat precursor de la pintura mallorquina de la segona meitat del s XIX. Hi ha obres seves a l'església de Sant Marçal de Marratxí, la capella de Sant Alonso Rodríguez de Bellver, la capella de Sant Salvador d'Artà, la Seu de Mallorca, el Museu de Lluc i el Museu de Mallorca. (MA)

TORRES SERRA, MARIÀ (Palma 1950) Pintor. Estudià a les escoles d'Arquitectura Tècnica de Madrid (1971-73) i de Barcelona (1973-81) i a la de Belles Arts de Madrid (1971-73) i de Palma (1989). Féu (1973) la primera mostra individual a Palma i posterior-

↓ Obra de Marià Torres Serra

↑ Partitura de Bartomeu Torres

ment ha exposat a diversos indrets de Mallorca. La seva obra s'adscriu al corrent abstracte.

TORRES TRIES, BARTOMEU (Valldemossa 1840 - 1908) Músic. Fou deixeble de Miquel Tortell. Posteriorment, es traslladà a Madrid, on perfeccionà l'educació musical al Conservatori Nacional i amb Hilarión Eslava. De nou a Mallorca, dirigí la secció filharmònica del Círculo Mallorquín i esdevengué organista de la Seu de Mallorca. De les seves composicions, bàsicament religioses, destaquen *Sacerdos et Pontifex*, *Himne de la coronació a la Verge de Lluc* i *Libera me Domine*. El 1894, foren impreses diverses obres seves a Barcelona. Mantengué (1897-1900) una forta polèmica sobre la música sagrada amb Antoni Noguera. Era contrari a la introducció de la polifonia a les esglésies i a la recuperació de la música popular. El 1929, l'Ajuntament de Palma li dedicà un carrer. (CM)

TORRETA, LA Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre cal Patriarca, can Ferragut, can Tiraneta i can Moragues. (M)

TORRETA, POU DE SA Al terme d'Alcúdia. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1644. (M)

TORRETA, SA Antic hort del terme d'Alcúdia. Confrontava amb dos

↑ Sa Torreta (Algaida)

camins reials i l'hort d'en Vidal. El 1712, pertanyia al notari Joan Sureda Alenyar. De 2 quarterades, tenia casa, sínia i safareig. Era dedicat a la producció de cànem i hortalisses. Feia una renda anual de 5 quintars de cànem. ■ Indret del terme d'Algaida que designa un conjunt de propietats rústiques, situades entre Son Verdera, sa Torre Vella i el nucli urbà. ■ Antic rafal del terme d'Inca. El 1664, pertanyia al senyor Gabriel Vallespir. Era situat al lloc de Rafalgarcés i confrontava amb l'hort de Rafalgarcés i Son Figuerola. Tenia cases i 4 quarterades de vinya. ■ Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre can Bulla, na Repuça, Son Mas Remos i Son Mas Vell. ■ Possessió del terme de Maria de la Salut, situada entre s'Alqueria Blanca, Son Perot i sa Torre. És un establit de la possessió de sa Torre. Hi ha dues cases, una del s XVIII i l'altra del s XX, a més de dos cups i un gran celler amb bótes congrenyades. Els terrenys són dedicats al conreu de cereals i a pastures del bestiar oví i porcí. S'hi trobà una cova d'enterrament, d'època talaiòtica. El 1818, pertanyia a Antoni Desbrull i, el 1863, a Joaquim Vilallonga. ■ Antic hort del terme de Palma, documentat des del s XVII. El 1890, era situat en es Portitxol i confrontava amb Son Ventallol, can Marill, es Portitxol i can Morro. Tenia cases, safareig i un molí de vent per treure aigua. El 1997, era urbanitzat. ■ Antiga possessió del mateix terme. El 1721, pertanyia al senyor Francesc Amar Muntaner, cavaller de l'orde de Calatrava. Era situada al pla de Sant Llorenç i confrontava amb el camí de Sóller, Son Pont des Ullastres i el torrent de Bàrbara. Tenia cases i era dedicada a olivars, figuerals, garroverars i conreu de cereals i lleguminoses. El bestiar de feina era format per quatre mules. Hi havia un hort, amb dret d'aigua de la síquia de la Ciutat. Juntament amb Son Pont des Ullastres, feia una renda anual de 565 lliures, quatre capons i quatre gallines. ■ Antic rafal del mateix terme. El 1649, pertanyia a l'honor Joan Maura, paraire. Era situat al camí de Sineu i confrontava amb Son Güells, el camí des Moliners, el rafal de l'Alzinar, Son Guillot i Son Ponç Homar. Feia 10 quarterades, tenia dues cases en ruïnes i era dedicat a conreu de cereals. ■ Terrenys del terme de Santa Margalida, estesos entre Son Terrola, can Marc, el camp d'en Serra i can Milà. ■ Antic rafal del terme de Sineu. El 1661, pertanyia a Coloma Fillol i confrontava amb el camí d'Inca. Feia 10 quarterades, tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. N'eren pertinences sa Vinya Vella i es Puget. ■ Al mateix terme. El 1693, feia part de l'heretat d'Antoni Morera. Era situat al camí de Sineu a Sant Joan. Tenia cases i 5 quarterades de sementers. Era dedicat a conreu de cereals. Feia una renda anual de 20 lliures. El 1997, era una propietat rústica situada entre la carretera de Sant Joan, es Cocons i es Puget. ■ Terrenys del terme de Vilafranca de Bonany, estesos entre l'hort de Sant Martí, el nucli urbà, Son Duri i la possessió Alcúdia Arrom. (BP/DF/M)

TORRETA, SA Indret de la costa del terme d'Andratx, situat entre es Barril i el cap de sa Mola. (M)

TORRETA D'EN GENTIL, SA Antic rafal del terme de Palma. Vegeu *Gentil, Son.*

TORRETA D'EN MESQUIDA, SA Propietat rústica del terme de Llucma-

↓ Sa Torreta (Maria de la Salut)

jor, situada entre es Pontarró, Son Divertit, es Pèlag i Son Santpoli. (M)

TORRETA D'EN PUIGDORFILA, SA Antic rafal del terme de Palma. Era situat al camí de Sóller. Tenia dret a l'aigua de la síquia de la Ciutat, que rebia a raó d'una hora cada vint dies de la tanda quinzena, dita sa Mola, i de la tanda vint-i-setena, dita es Cornador, a raó de tres quarts d'hora cada vint dies. El 1666, pertanyia al senyor Gaspar de Puigdorfila, de l'hàbit de Santiago, i, el 1752, a Pere Joan de Puigdorfila, prevere i canonge de la Seu de Mallorca. El 1782, l'heretà el seu germà, el senyor Jordi de Puigdorfila i Vilallonga. El 1821, era de Joaquim Fuster Santandreu, de qui passà (1838) al seu fill, Felip Fuster Puigdorfila, que el cedí (1842) al seu germà Gaspar Fuster Puigdorfila. El mateix any, passà a la filla d'aquest darrer, Aina Fuster Femenia. Era conrat juntament amb el rafal de ses Puntes. (DF)

TORRETA DE SON BAPTISTA, SA Antic hort del terme de Valldemossa. El 1731, pertanyia a Joan Ferrà —de Son Baptista—. Tenia cases i torre. Era dedicat a morers de fulla, pomeres, cirerers, parres i hortalisses. Feia una renda anual de 130 lliures i dos coves de pomes. (DF)

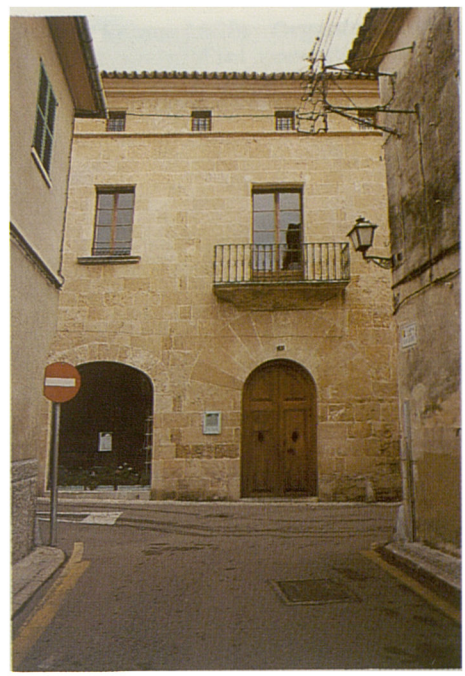
TORRETA DES PELATS, SA Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre cas Costurer, s'Al·lot Mort i el coll d'en Pastor. (M)

↓ Torretxí (Llucmajor)

TORRETS Antiga alqueria del terme de Llucmajor. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1331. (M)

TORRETXÍ Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Guardiola, Son Garauet Vell, ca s'Elet i Son Caldés. És documentada com a alqueria el 1251. El s XIII, fou de Francesc Dolcet i, el 1324, de Francesc Tomàs i confrontava amb el rafal de sa Mata. Durant els segles XIV i XV, va pertànyer a la família Tomàs. El 1416, era de Jaume Tomàs. El 1471, apareixen documentats els aljubs Moriscs amb uns abeuradors. A la fi del s XV, es documenten diversos propietaris a les terres de la primitiva Torretxí. Fou de Joan Puig (1490), de Pere Garau (1493) i de Bartomeu Mut (1496). El 1501, una de les possessions de Torretxí era valorada en 3.000 lliures; pertanyia a Miquel Socies i fou denominada Torretxí d'en Socies. El 1556, pertanyia a l'honor Joan Socies i confrontava amb Son Garau, es Pujol, Son Company, es Rafalet, el camí d'en Jordi Puig, el camí de s'Hereu Ponç i el camí des Palmer. Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a figuerals, vinya i a conreu de cereals i lli. El 1578, una altra de les possessions de Torretxí era valorada en 2.500 lliures; pertanyia a Miquel Garau i fou denominada Torretxí d'en Garau. El 1651, era dividida i una de les parts era propietat de la senyora Joana Socies Guasp. El 1656, la part

↑ Can Torró (Alcúdia)

principal era del senyor Antoni Veny Fullana, mercader. Confrontava amb Son Garau, Albenyeta, Son Guardiola, ca s'Elet i el camí de Capocorb. Feia una renda anual de 170 lliures. La posada de Torretxí, dita la posada dels Llobets, era al carrer del Raval, a la vila de Llucmajor. El 1683, pertanyia a l'honor Climent Garau —de Torretxí—. Es mantenia dedicada a vinya i a conreu de cereals. Hi havia guardes de 80 ovelles, deu bous i sis porcs. Tenia els sementers denominats s'Hortal, es Pujol, sa Tanca des Restoblar, sa Tanca de ses Clavegueres, es Camp d'en Padrines, sa Cometa, es Camp Gran, ses Comes Grans, sa Vinya i sa Tanca de ses Figueres. (DF/M)

TORRE VELLA, SA Antiga possessió del terme de Manacor. El 1644, pertanyia al senyor Tomàs de Torrella, cavaller de l'orde de Calatrava. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Feia una renda anual de 20 lliures, 43 quarteres de blat, 20 d'ordi, dos capons i un anyell. Era una pertinença de la possessió de sa Vall de la Nou. (DF)

TORRE VERMELLA Terrenys del terme de Sant Joan, situats entre el turó de sa Bassa, el puig de sa Pleta, Son Gual i Carrutxa. (M)

TORRÓ, CAN Biblioteca pública d'Alcúdia. Va esser promoguda (1988) per la Fundació Biblioteca Can Torró,

↑ Interior de la biblioteca de Can Torró (Alcúdia)

entitat sorgida de la col·laboració entre l'Ajuntament d'Alcúdia i la Fundació Bertelsmann, d'Alemanya. Fou inaugurada el 1990, en el carrer de Serra, en un casal dels segles XVI-XVII, especialment restaurat i adaptat per a la nova funció. N'han estat directores Eulàlia Espinàs (1990-95) i Assumpció Hernández Ravanals (des de 1996).

TORRÓ, CAS Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre sa Clova, es Molinet, can Reüll i el puig d'en Canut. (M)

TORRÓ, SON Antiga possessió del terme de Felanitx, de l'existència de la qual es tenen notícies per documentació datada el s XVI. (M)

TORROLA, CAN Terrenys del terme de Palma, estesos entre la síquia de Sant Jordi, Son Fangos, es Palmer i Son Oms. (M)

TORROLA, SON Propietat rústica del terme de Sineu, situada entre Son Palanca, Son Candeler, Son Busqueret i la torre de can Font. (M)

TORRONER, CAS Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Pota, Son Pou Nou, Tortitx i el pou des Camí. ■ Al mateix terme, situada entre el puig Verd d'en Reus, Son Ferrandell, Son Xot i es Ermassos. (M)

TORRONER, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Felanitx, situat en el puig Verd. Té la torre retallada i la base-habitatge rectangular, de pedra vista, amb una escala exterior per accedir a l'envelador. Sobre el portal hi ha la data de construcció (1880). Fa part d'un conjunt de tres molins situats en el cim del puig Verd. (BRa)

↓ Molí d'en Torroner (Felanitx) (AAAMM)

TORRONERA, CA SA Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre el rafalet des Macs, can Quec, ses Barraques i la Maixura. (M)

TORROTA, PUIG DE SA Al terme de Calvià, de 227 m d'altitud, situat entre el puig des Cero, Son Vic Vell, Son Tries i Son Alfonso. (M)

TORROTXELLA Antiga alqueria del terme de Petra. Hi ha notícies de la seva existència per documentació datada el 1247. (M)

TORRUMEN Antiga alqueria del terme de Muntuy. Apareix citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TORT Malnom amb el qual era conegut *Simó Ballester* (←).

TORT, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Gelat, el puig Fumet, sa Plana Nova i sa Punta. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre sa Duana de Portocolom, sa Bassa Nova, els closos de can Gaià i can Esperit Sant. (M)

TORT, ESCULL D'EN A la costa del terme d'Artà, situat entre el torrent des Castellet i cala Toró. (M)

TORT, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Mateu, Son Mut Aliardo, Son Marionet i Son Masset de can Verdigo. (M)

TORTA, CALA A la costa del terme d'Artà, situada entre cala Mitjana i la platja de sa Mesquida. (M)

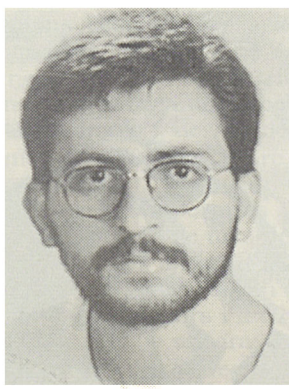
TORTA, COLL DE LA Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, de l'existència del qual es tenen notícies per documentació datada el 1284. (M)

TORTA, NA Propietat rústica del terme de Santa Eugènia, situada entre can Marro, can Fava, can Bosso i la cova Llarga. (M)

TORTA, NA Puig de 750 m d'altitud, situat a la serra de Tramuntana, al terme de Valldemossa, entre Son Moragues, can Costa, la talaia Vella i el pla des Pouet. (M)

TORTA, RAFAL AL- Al terme de Campanet, de l'existència del qual es tenen notícies per documentació datada el 1327. (M)

TORTELLA ARAQUE, JOAN (Palma 1966) Investigador. És coautor, amb Nicolau Cañellas Serrano, del llibre *La gestió tradicional de l'aigua a Valldemossa: Son Ferrandell, Son Oleza, Vistamar* (1992) i col·laborador de la revista *Miramar*.

← Miquel Rafel Tortella Feliu

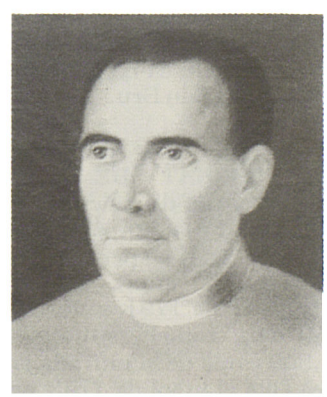
TORTELLA FELIU, MIQUEL RAFEL (Palma 1965) Psicòleg. Es llicencià en psicologia a la Universitat de les Illes Balears (1988). Des de 1991, és professor d'aquesta universitat. Ha publicat articles en els llibres col·lectius *Ansiety, Stress and Affective* (1991), *El desenvolupament de l'autonomia personal a la infància* (1992), *Evaluación en psicología clínica y salud* (1995) i *Human factors in aviation* (1995). També ha col·laborat en les revistes especialitzades *Adicciones* i *Psicología Conductual*.

TORTELLA MASCARÓ, NADAL (Campanet 1911 - 1975) Polític. Es llicencià (1932) en medicina a la Universitat de Barcelona. Exercí (1933-36) de metge interí a Campanet, fins que fou destituït pel consistori del Front Popular. Militià (1933) en el Partit Nacionalista Espanyol, organització monàrquica d'extrema dreta fundada (1932) per José María Albiñana. El 1934, ingressà a Falange Espanyola. Deixà inèdits diversos volums d'anotacions i memòries, parcialment recollides en el llibre *El asna de Balam* (1965).

← Francesc Tortella Rebassa

TORTELLA REBASSA, FRANCESC (Sineu 1937) Ciclista. Féu part dels equips Ferrys, Faema, Peña Solera, Michelin i Werner. Com a aficionat, fou campió d'Espanya de velocitat en pista (1955, 1956, 1959, i 1960), de fons en carretera (1958) i de persecució en pista (1960) i participà en les Olimpíades de Roma (1960). El 1960, es professionalitzà i participà en els campionats del món de pista (1961 i 1964). Fou també campió d'Espanya de persecució en pista (1964) i de velocitat (1965). (JPa)

← Miquel Tortell Simó

TORTELL SIMÓ, MIQUEL (Muro 1802 - Palma 1868) Organista i compositor. Estudià al convent dels mínims de Santa Maria del Camí. Fou organista d'aquest convent i de l'església parroquial de Muro. El 1821, seguí els estudis musicals amb Joan Baptista Aulí Caldentey. Dos anys després, era organista de la Seu de Mallorca. El 1827, s'ordenà de prevere. Aquest mateix any, organitzà una escola de música al seu domicili, on ensenyava solfeig, piano i violí. Foren deixebles seus Joan Albertí, Nicolau Bonnín, Pere Josep Canyelles, Josep Ignasi Capó, Miquel Cardell, Guillem Massot, Bartomeu Torres i Andreu Torrents, entre d'altres. El 1859, fou nomenat beneficiat organista de la Seu de Mallorca. Com a compositor, es dedicà especialment a la creació d'obres per a cant, de caràcter religiós, i per a orgue i piano. Va compondre per a orgue ofertoris, versicles, aires de bolero, preludis i pastorel·les, que varen esser recopilades per Bartomeu Ballester Montserrat. Per a orgue i cor, féu més de vint parenostres i avemaries i les obres *Sepulto Domino, Sacerdos et Pontifex*, a part de goigs, himnes, trisagis i lletanies. Del conjunt de la seva producció, destaca *Te Deum* (1860), que és interpretat anualment a Pollença un cop acabat el simulacre de Moros i Cristians; l'obra *Te lucis ante terminum* i la nadala *L'Estrella de l'Auba*, amb lletra de Marià Aguiló Fuster. Té un carrer dedicat a Muro (1898) —poble d'on és fill il·lustre (1868)— i a Palma (1968). Figura com a símbol de la música mallorquina al saló de sessions del Parlament de les Illes Balears. (CM)

TORTINES, LES Antiga denominació de la possessió de *Son Gelabert* (←), de Lloret de Vistalegre. (M)

TORTINES, SES Antiga possessió del terme de Sineu. El 1684, era del senyor Joan Antic de Llorac. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 200 ovelles. N'eren pertinences les terres de Son Busquets, es Pinaret i sa Font Figuera. Fou valorada en 10.000 lliures. (DF)

TORTITX Antiga possessió del terme de Felanitx. Apareix documentada el 1242, amb la grafia Tortig. El 1509, confrontava amb Benifet o Son Burguera, el camí de sa Mola i Son Navata. El 1578, dins l'antiga àrea de Tortitx, hi havia dues possessions i dos rafals, tots denominats Tortitx, sense més determinatius. La possessió que hi tenia Salvador Trullol era valorada en 3.500 lliures i la d'Antoni Pou, en 1.160 lliures. El rafal de Joan Bordoi

↑ Tortitx (Felanitx)

↑ Tórtora

—Xot— era valorat en 570 lliures i el de Blai Bordoi, en 520 lliures. El 1610, la possessió de Jaume Pou tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. La casa pairal dels Pou —de Tortitx— era a la vila de Felanitx. El 1692, la possessió de Nicolau Trullol, de 100 quarterades, tenia cases i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Tenia guardes de 32 ovelles, 24 porcs i nombrós aviram. El 1694, pertanyia a Josep-Bonaventura Trullol. El 1997, Tortitx designava una propietat rústica situada entre Son Pou Nou i sa Bassa. Joan Coromines considera Tortitx un topònim mossàrab. (DF/M)

TÓRTORA *(Streptopelia turtur)* Ocell de la família dels colúmbids, de 28 cm de llargada. Té el cap i el pit de color gris i les plomes cobertores de les ales són fosques, amb la part exterior de color terrós groguenc. La coa és negra, amb franges negres petites. Sol anar en grups petits, més grans a l'època de migració, encara que quasi mai no forma esbarts. Té el vol més ràpid que els altres coloms. Tant el mascle com la femella canten, generalment amagats dins el fullam dels arbres. S'alimenta de llavors, bàsicament, de plantes farratgeres i males herbes i passa bona part del dia ingerint-les, en repòs, en un lloc segur. Viu i nidifica als boscs i, en general, a qualsevol formació d'arbres prou gran i tranquil·la. Fa un niu molt senzill a les branques dels arbres, a poca alçada. Pon dos ous, que són covats pels dos progenitors. Després de dues setmanes d'incubació, neixen els pollets, molt poc desenvolupats. Sol fer dues nierades per temporada. Com tots els columbiformes, nodreix els polls amb una secreció del gavatx (vegeu *colom*). És abundant a totes les àrees forestals o arbustives de l'Europa càlida. A Mallorca, arriba el mes d'abril, cria i hi roman fins el setembre o l'octubre. Passa l'hivern a l'Àfrica tropical. Fa la major part del viatge migratori el vespre. Durant les migracions, sofreix una forta pressió per part dels caçadors, ja que és una espècie que es pot capturar durant la mitja veda (de mitjan agost a principi d'octubre). (JSA)

TORTOSA Antiga alqueria del terme de Manacor. És documentada el 1459. El 1506, pertanyia a Arnau Llobet. Confrontava amb Albaranet. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. El 1997, designava —amb la forma Tortova— una possessió situada entre ca na Marranxa, l'hort de n'Olesa i Son Bru. (DF/M)

TORTOSA, BERNAT DE (? s XVIII) Militar. Del cos d'artilleria, ascendí a mariscal de camp. Arribà a Mallorca l'octubre de 1790 per rellevar el comandant general interí, Antonio Gutiérrez. El gener de 1791, autoritzà la reparació dels edificis situats a menys de 1.500 vares de la muralla de Palma. Deixà l'illa el juliol de 1793, en què fou nomenat cap d'Artilleria de la frontera francesa. (DJ)

TORTOSÍ, HORT DEL Al terme de Palma, citat en el *Llibre del repartiment de Mallorca.* (M)

TORTUGA Nom donat als rèptils de l'ordre dels quelonis. **Tortuga mediterrània** *(Testudo hermanni)* És terrestre. De talla mitjana, les closques poden fer 20 cm. Les femelles són més grans que els mascles. Té les potes sense dits i la closca bombada de color negre i groc. La placa de damunt la coa és doble i acaba amb unes

↓ Tortuga mediterrània *(Testudo hermanni)*

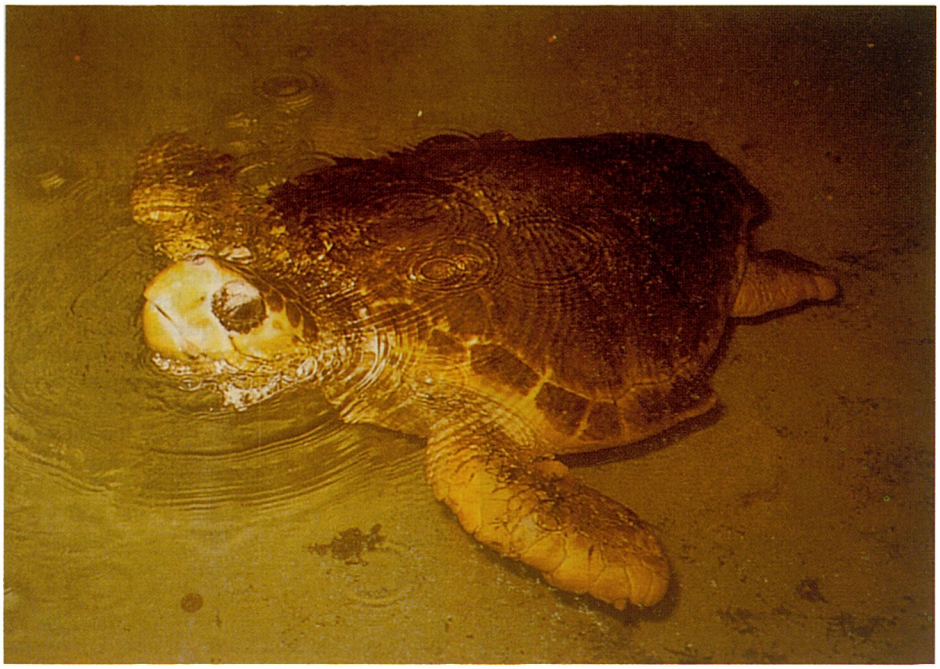

↑ Tortuga mora *(Testudo graeca)*

escates amb l'aspecte de doble ungla. Els mascles tenen la part inferior de la closca, el plastró, marcadament còncau. Les femelles tenen més volada a la placa de damunt la coa, per facilitar la posta. És una espècie exclusivament europea i s'estén des de les illes Balears fins al Danubi, incloent els Balcans. La subespècie present a l'illa és la *robertmertensi*, que es caracteritza perquè té la closca més ovalada, amb les taques negres més grans i amb el color general més groc. A Mallorca és present a la meitat sud-oriental de l'illa, a la badia de Palma i a la d'Alcúdia. Encara se'n troben poblacions prou denses a les garrigues de marina, però també és present a dunes o pinars i torrenteres. És bàsicament vegetariana, si bé pot menjar petits animals i, de vegades, restes orgàniques. Al final de març es produeix l'aparellament. A un forat que fa en terra, la femella pon fins a quatre ous blancs. Després de més de dos mesos, la temperatura ambient farà néixer els petits. Molts pocs podran esquivar els múltiples predadors i arribar a la maduresa i manco encara al màxim d'edat conegut per aquesta espècie, que, en captivitat, pot arribar als 90 anys. Ha estat objecte de comerç intensiu durant molts d'anys. Des de 1973 és protegida per la llei. La **tortuga mora** *(Testudo graeca)* és també terrestre. És lleugerament més gran que la Mediterrània i les femelles poden arribar fàcilment als 27 cm de llargada de closca. Té sencera la placa supracaudal de la closca i té uns esperons cornis a les galtes exteriors de les cuixes. És de color negre i groc. Es troba a Europa oriental, Turquia i al Pròxim i Mitjà Orient. També és present a Sicília, Sardenya i a tot el nord d'Àfrica fins a Líbia. A la península Ibèrica, les poblacions es limiten als llocs més secs i assolellats, com Múrcia, Almeria i Doñana. Era abundant a les Pitiüses, però pràcticament es troba extingida. A Mallorca, és quasi exclusiva de la comarca de Calvià; és present a la serra de na Burguesa, fins a prop de Palma. No és nadiva de les illes Balears, sinó que va esser introduïda per l'home des del Marroc i Algèria. Té una llarga letargia hivernal que es perllonga des d'octubre a març o abril. En sortir-ne, quasi tot d'una cerca parella. La posta pot arribar fins als dotze ous, que la femella, de vegades, reparteix entre diversos clots i a més de 10 cm de fondària. Les cries no neixen fins al setembre i al poc temps ja s'enterren en terra molla per passar l'hivern. La dieta és majoritàriament vegetal. L'espècie és d'una notable longevitat i s'ha documentat un cas que arribà a viure, en captivitat, 115 anys. És protegida per la llei. La **tortuga d'aigua** *(Emys orbicularis)* és l'única representant de la família dels emídids a les illes Balears. Ocupa tot el sud d'Europa i l'est d'Europa central, Turquia i el sud de Rússia, i s'introdueix a Àsia i tot el nord-est d'Àfrica. No és present a les Pitiüses, però és abundant a Menorca, on viu a gairebé tots els estanys de l'illa. A Mallorca, va esser present a sa Carrotja, de Manacor, i a sa Porrassa, de Magaluf, fins que aquests llocs foren dessecats. Actualment (1997) sols es troba a s'Albufera. Té la closca aplanada, ovalada i de color negrós o terrós fosc. Normalment presenta taques i retxes d'un viu color groc a la closca, però més marcades a les potes i a tot el cap. Els dits, units per membranes natatòries, acaben en llargues i fortes ungles. La coa és llarga, sobretot en els mascles. La grossària normal de l'animal és de poc més de 20 cm. Els mascles tenen el plastró còncau i solen tenir l'iris de l'ull ataronjat o vermell, a diferència del groc de la femella. No acostumen a allunyar-se de

↓ Tortuga d'aigua (*Emys orbicularis*)

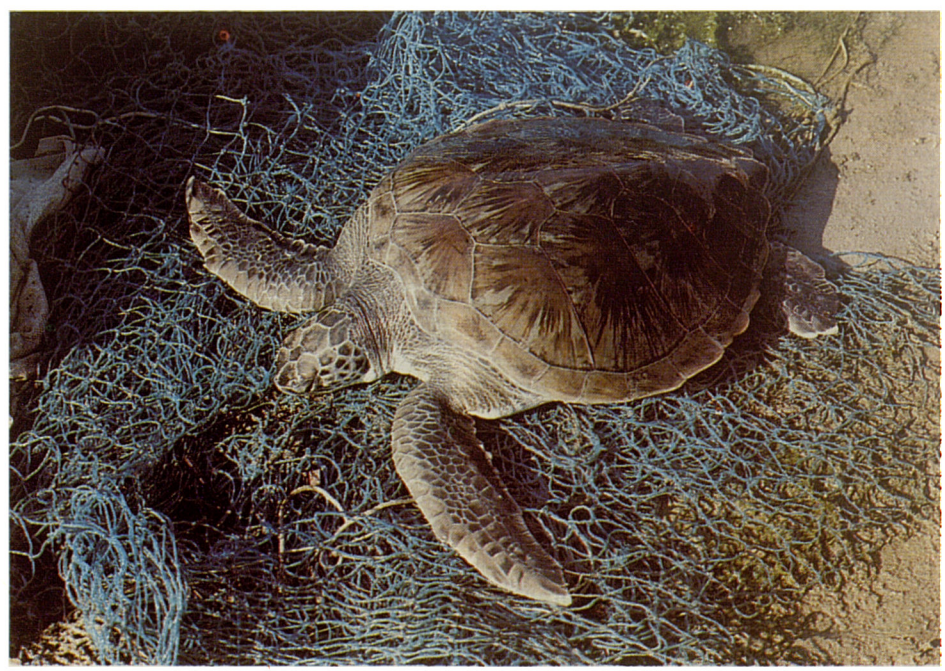

↑ Tortuga marina *(Caretta caretta)*

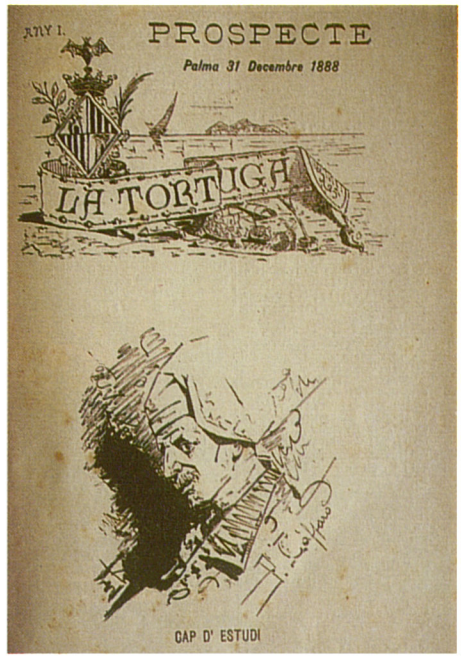
les aigües que habiten i sovint prenen el sol just arran de l'aigua o a les riberes. Molt actives a la nit, neden molt bé i fan llargues immersions. S'alimenten de peixos, crustacis, cucs i petits amfibis i també de qualque matèria vegetal. L'època de zel va des de març fins a juny. Els aparellaments són llargs i aquàtics i les postes, de no més de sis ous, es fan a forats excavats no molt enfora de l'aigua, entre els mesos de juny i juliol. De vegades es produeix una segona posta. Les cries neixen després de tres mesos. Per al llarg descans hivernal —d'octubre a març—, les tortugues d'aigua s'enterren a prop de les voreres i, de vegades, en el fons de l'aigua. La mitjana de vida és de devers 50 anys. La **tortuga marina** *(Caretta caretta)* és la més abundant a la mar balear i a la Mediterrània. La closca és ovalada i aplanada, groguenca per baix i d'un terrós rogenc pel damunt i, excepcionalment, pot arribar a fer fins a 140 cm. Té el cap voluminós i relativament més gros que altres espècies. A les aletes, els dits estan compresos dins la pell però guaiten les ungles. És present a tot el món i només manca a les aigües fredes. Fora del moment de la posta, el seu hàbitat es troba, principalment, mar endins, encara que no és estrany trobar-la en aigües costaneres i, fins i tot, en estuaris de grans rius, platges o ports. Prefereixen els fons d'entre 50 i 200 m, on s'alimenten de peixos lents i grumers. En aigües menys profundes capturen mol·luscs i crancs. La còpula, lenta i mar endins, té lloc immediatament després de la posta. En cada aparellament es fecunden els ous de l'any següent. La posta es fa, generalment, al principi d'estiu. La femella s'allunya terra endins fins a 50 m de la costa, excava un forat d'uns 50 cm de fondària i pon de 120 a 150 ous. Les cries neixen després de dos mesos i mig i ràpidament es llancen a la mar. La **tortuga verda** *(Chelonia mydas)* és també marina. Actualment només es pot trobar en aigües tropicals. Era freqüent a la Mediterrània. És una espècie en perill d'extinció. Els animals més grans fan fins a 140 cm de closca, que és ovalada i bombada. De joves són carnívores —grumers, mol·luscs, crustacis— i en fer-se grans quasi només mengen algues i posidònies. Pot arribar a fer tres postes a l'any. Al mercat del Peix del port de Palma, el 1865, el zoòleg alemany H A Pagenstecher trobà a la venda dos exemplars encara vius, dels quals va comprar el més gros, de més d'1 m de llargària, per 25 pessetes per a la seva naturalització al Museu de Heildelberg. Darrerament hi ha hagut captures en aigües de Sardenya i, el juny de 1991, els membres de l'Estació d'Aqüicultura del Port d'Andratx, accidentalment, en varen capturar una de jove, al freu de sa Dragonera. Va esser amollada després d'uns dies d'observació. Havien passat 126 anys des de l'últim exemplar vist a la mar balear. La **tortuga llaüt** *(Dermochelys coriacea)* és la més gran de les tortugues. Se n'han trobat exemplars que feien devers 240 cm i amb un pes de més de 700 kg. La closca és formada per molts d'ossets recoberts d'una dura pell coriàcia. És molt allargada i amb set crestes longitudinals. Les aletes de davant, molt llargues, són dos rems que poden arribar als 2,5 m d'envergadura, la qual cosa fa d'aquesta tortuga una nedadora molt ràpida. S'alimenta de peixos, però també de grumers i crustacis i d'alguna matèria vegetal. Aquesta espècie és la més escassa de totes les marines. Pel que fa a la Mediterrània, el lloc més comú on es pot trobar és a la mar Tirrena, encara que fins fa poc també ponia els ous al sud de Sicília. A

↓ Tortuga verda *(Chelonia mydas)*

↑ Tortuga llaüt *(Dermochelys coriacea)*

↑ Setmanari La Tortuga

les Balears no són moltes les cites documentades: la més antiga (1808) és d'una en aigües de sa Dragonera i, després, un exemplar del Museu de Zoologia de Barcelona, que prové de sa Porrassa, de 1919. Més tard, hi ha hagut altres captures —Alcúdia, dècada dels 50; Eivissa, als 70 i a Formentera, el juny de 1978—. El 1993, un exemplar de més d'1 m i mig de llargària, entrà malalt i ferit al Club Nàutic de Santa Ponça i morí al cap de dos dies. L'exemplar es conserva naturalitzat al Parc Natural de Cabrera. (JRJ)

TORTUGA, LA Setmanari. Es publicà a Palma entre el gener i l'abril de 1899, encara que el desembre de 1898 en sortí un número prospecte. Se subtitulava *Setmanari mallorquí, amich de tothom* i contenia poesia, narrativa, partitures musicals i una secció de passatemps. A més, incloïa molts de dibuixos de Pere d'Alcàntara Peña, Vicenç Furió, Pere Càffaro i Joan Fuster. Hi aparegueren composicions literàries de Manuela de los Herreros, Margalida Caimari, Tomàs Aguiló i Joan Palou i Coll, entre d'altres escriptors. S'editava a la impremta Viuda i fills de P J Gelabert i era de redacció bilingüe, en castellà i en català.

TORTUGA, PUIG DE SA Al terme de Sant Joan, de 151 m d'altitud, situat entre Meià, Carrutxa i Solanda.(M)

TORTUGA, SA Terrenys del terme de Capdepera, situats entre s'Heretat, la serra Mitjana, sa Taconera i les penyes Jeròmies. ■ Antiga possessió del terme de Felanitx. El 1518, era de Pere i de Joan Huguet i el 1578, d'Andreu Serra. Confrontava amb Tresmalles, Son Burguera i el terme de Campos. Fou valorada en 2.400 lliures. El 1672, era de Joan Huguet. Confrontava amb Son Mas, Son Joan Serra i el terme de Campos. De 60 quarterades, tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals. Tenia morers de fulla, destinats a alimentar els cucs de seda que eren criats a les cases, on es filava la seda amb torn. Els Huguet —de sa Tortuga— tenien la casa pairal a la vila de Felanitx. El 1721, fou valorada en 2.865 lliures. El 1997, designa una propietat rústica, situada entre Son Mas Vell, Son Serra, Son Pou d'en Cànoves i Son Burguera Nou. ■Terrenys del terme de Santa Margalida, de l'existència dels quals hi ha notícies per documentació datada el 1789. (DF/M)

↓ Puig de sa Tortuga (Sant Joan)

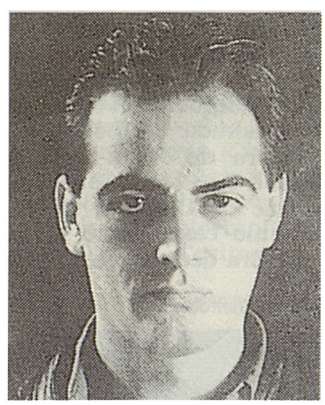
↑ Font de les Tortugues (Palma)

TORTUGUES, FONT DE LES Denominació popular amb què és coneguda la font de la Princesa, de Palma. Rep aquest nom per les quatre tortugues situades entre el pedestal i l'obelisc, el qual és coronat per la figura d'una rata pinyada. És una construcció de pedra, de factura classicista. L'obra fou començada el 24 de juliol de 1833, com a homenatge de la ciutat de Palma a la futura Isabel II amb motiu de la seva proclamació com a princesa d'Astúries, i es va acabar el 1834. És situada a la plaça del Rei Joan Carles I, entre els carrers de Sant Jaume, la Unió, l'avinguda de Jaume III i el passeig del Born. El fet que posteriorment (1863) s'instal·làs a l'altre costat del Born un monument i una glorieta també en homenatge a Isabel II enquadrà el passeig entre dos espais dedicats a la monarca. Arran de les reformes urbanístiques de Gabriel Alomar (1950), la font va esser traslladada uns quants metres.

TORTUGUES, SÍQUIA DE SES A s'Albufera de Muro, situada entre la platja, ses Puntes, el canal d'en Pujol i el pont des Anglesos. (M)

TORTUGUETA, NA Terrenys del terme de Llucmajor, de l'existència dels quals hi ha notícies per documentació datada el 1777. (M)

TOS, MOLÍ DE CAN Antic molí de vent, fariner, del terme de sa Pobla. Era situat al carrer de la Farina, a la cantonada amb el carrer dels Fadrins. Fou enderrocat el 1959, per a la construcció d'habitatges. (BRa)

← Josep Tosar Vaquer

TOSAR VAQUER, JOSEP (Artà 1961) Actor. El 1984, es graduà en interpretació a l'Institut del Teatre de Barcelona. Devers 1991, fundà, amb Lluís Massanet i Pere Mascaró, la companyia Teatre de Ciutat, amb la qual ha participat en els muntatges de *Foc colgat* d'Alexandre Ballester i *Sa història des senyor Sommer*, adaptació teatral de la novel·la de Patrick Süsking. Amb aquesta mateixa companyia, ha dirigit els espectacles *Poemes a Nai* i *Papers mullats*, sobre poemes de Miquel A Riera i V Andrés Estellés, respectivament. Ha pres part en la producció de TV3 *Poble nou* i en les pel·lícules *El niño de la luna* d'Agustí Villaronga, *La febre d'or* de Gonzalo Herralde, *Picasso* de J A Bardem, *Gaudí* de Manel Huerga i *L'home de neó* d'Albert Abril, entre d'altres.

TOSETA, RAFAL Al terme de Porreres, documentat el 1231. També surt en el s XIII amb les grafies Tetzeta i Totzeta. (M)

TOSQUELLA, LLORENÇ (Palma s XIV) Escultor. Llavorà (1368) els escuts d'armes dels primers pinacles de la Seu de Mallorca, signà un contracte (1379) amb el gremi de paraires per fer un retaule i obrà (1388) un brollador per al jardí del palau de l'Almudaina, de Palma. El seu fill **Llorenç** (Palma s XIV - XV) treballà (1390-94) amb Pere Morei en la part inferior del portal del Mirador de la Seu de Mallorca. El 1442, representà com a imaginaire l'estament dels menestrals al Gran i General Consell. Es desconeix si fou el pare o el fill qui esculpí els primers medallons dels goigs del camí de pelegrinatge de Caimari a Lluc, datats el 1399. (GLl)

TOSQUES, LES Terrenys del terme de Lloseta, de l'existència dels quals hi ha notícies per documentació datada el 1445. (M)

TOSSACORBA Terrenys del terme d'Escorca, de l'existència dels quals hi ha notícies per documentació datada el 1344. (M)

TOSSALS, AVENC DES Cavitat subterrània vertical del terme d'Escorca, situada a la part superior del massís muntanyós homònim. Consisteix en un pou natural ample, que arriba a una fondària de 40 m. Presenta un cert interès florístic gràcies als briòfits que creixen a les parets i al fons de la cavitat. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TOSSALS VERDS, ES Possessió del terme d'Escorca, situada entre Almallutx i Massanella. Pren el nom de l'elevació homònima (vegeu *Verds, tossals*). El 1583, pertanyia al senyor Pere Sureda-Sanglada. Confrontava amb Almallutx, Coma-sema, Solleric, Almadrà, Cúber, Son Ordines d'Almadrà i Massanella. Era conrada conjuntament amb Cúber i Almallutx, ambdues propietat també del senyor Pere Sureda-Sanglada. Tenia cases i un molí d'aigua. Era una gran possessió de muntanya, amb una guarda de 650 ovelles. El 1632, era del senyor Bernadí Sureda-Sanglada. Els documents de l'època la descrivien com una muntanya on hi havia un poc de conradís i

↑ Es Tossals Verds (Escorca)

unes casetes enderrocades. El 1685, fou valorada en 2.650 lliures. El 1831, pertanyia al senyor Francesc Maria Vilallonga d'Escalada. Tenia cases i era dedicada a olivars i a conreu de cereals. Tenia extensos alzinars, pinars i garrigues. Hi havia zones de rotes. Hi predominava la ramaderia ovina, amb algunes guardes de bous i de porcs. Sense les pastures, feia una renda anual de 190 lliures, dues quarteres de blat, mig quintar de llana, quatre peces de formatge i una anyella. El 1986 la família Vilallonga la vengué al Consell Insular de Mallorca. El 1997, les cases són un refugi de muntanya. Hi ha una cova natural coneguda per *cova des Moros* (←). (DF/M)

TOSSES, LES Terrenys del terme de Pollença, estesos entre Lassarelleta, la vall de Colonya, can Conquestí i la penya Mascorda. (M)

TOSSES, SES Terrenys del terme d'Alaró, estesos entre la talaia de cals Reis i el puig de can Llenderina. ■ Possessió del terme d'Escorca. El 1787, pertanyia al senyor Joan Bordils, cavaller. Era una propietat mitjana amb cases i una font. Era dedicada a olivars i tenia un petit hort. Hi havia zones d'alzinars, pinars i garrigues. Era, a vegades, conrada conjuntament amb Albarca, del mateix propietari. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre la muntanya de Moncaira, Bini Petit, la font Negra i la font des Joncs. (DF/M)

TOSSES D'EN GALLINA, FONT DE SES Al terme d'Escorca, situada entre el comellar des Prat, sa Mola, el puig d'en Galileu i el puig de Massanella. (M)

TOT-DÉU, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre es el torm des Coloms, el puig des Corb, es Verger i el puig de Pocafarina. (M)

TOTOSAUS Nom d'una antiga alqueria i d'un pou del terme de Manacor, de l'existència dels quals hi ha notícies per documentació datada el 1257. (M)

TOTOSAUS Família de patrons documentada a Mallorca els s XVI-XVIII. El s XVI, residien a Alcúdia i al barri de Santa Creu, de Palma. Pere Totosaus (Alcúdia s XVI) fou propietari de terres a Alcúdia. El seu fill, l'honor **Pere Joan Totosaus** (Alcúdia s XVI -

↓ Les Tosses (Pollença)

↓ Ses Tosses (Escorca)

1623) tenia la casa pairal al carrer de Mallorca, a Alcúdia, i, dins el terme, era propietari del rafal es Colombar i de vinyes al lloc de sa Veleta. Els seus béns foren inventariats (1623) pel notari Rafel Despuig. Joan Totosaus (Palma s XVI - XVII), teixidor de llana, del barri de Santa Creu (Palma) es casà amb Apol·lònia Totosaus (Palma s XVI - 1655). Fill d'aquest matrimoni fou **Joan Totosaus** (Palma s XVI - 1658), la figura més rellevant dels Totosaus, que es casà, successivament, amb Maria Aina Alòs, Joana Reure i Jerònia Gando. Aquests matrimonis reforçaren la seva situació dins els cercles mariners del barri de Santa Creu i fou cunyat dels patrons Joan Alòs i Josep Serinyana. Féu una notable fortuna com a patró d'embarcacions de transport i de cors, sobretot durant la Guerra dels Segadors. Tenia dues cases al carrer de Sant Llorenç, del barri de Santa Creu —una de les quals era la pairal dels Totosaus— i una botiga d'oli al carrer de n'Antic. Adquirí terres a Palma —es Pujols (1657)— i a Alcúdia. El 1639, era patró del bergantí «Nostra Senyora de Concepció», dedicat al transport de mercaderies. El mateix any, adquirí part del bergantí «Nostra Senyora del Roser, Sant Josep, Sant Pere i Sant Antoni». El 1640, va vendre la seva part del bergantí «Nostra Senyora de Concepció, Sant Antoni de Pàdua i Sant Joan» al patró català Joan Molins. El 1647, a la costa del sud de França, en acció corsària, capturà el llondro «Nostra Senyora del Roser i Sant Cristòfol» i fou armador-botiner de la sagetia «Nostra Senyora dels Àngels i Sant Francesc» que, en acció de cors, capturà la sagetia «Sant Francesc», que fou venuda per 1.200 lliures. També el mateix any equipà, a Palma, la sagetia corsària «Santa Maria Estela de la Mar». El 1648, sortí en cors i s'apoderà de la sagetia «Nostra Senyora del Roser i Sant Francesc». El mateix any vengué al mercader Joan Andreu Conrado la tartana «Nostra Senyora del Roser», capturada a la costa francesa, que havia rebut (1647) com a armador-botiner del cors. El 1649, fou un dels propietaris de la barca, dedicada al transport, «Sant Antoni de Pàdua» i equipà la sagetia corsària «Santa Maria Estela de la Mar» i la barca corsària «Sant Josep» que, comandada pel patró Pere Fontenills, féu incursions contra les costes de França. El mateix any, envià el patró Joan Lluc a Tarragona per dur-ne 1.200 reials de vuit. El 1650, comandà la sagetia «Sant Francesc, Nostra Senyora dels Àngels i Nostra Senyora de Lluc». El 1651, vengué al patró Miquel Serralta la tartana —capturada en cors el 1650— «Nostra Senyora d'Egipte i el Gloriós Sant Josep». El 1658, tenia part de les sageties «Sant Francesc» i «Sant Joan Petit». Es dedicà al comerç de l'oli i fou arrendatari de la possessió es Coll d'en Portell (Esporles). Combinà les actuacions de patró de transport i de cors amb actuacions comercials i financeres, com importació de cera i sucre, proveïment de blat a Menorca durant la guerra amb França, atorgament de crèdits als aristòcrates i als jurats de Mallorca, exportació d'oli i negociació de pòlisses de canvi. Treballà en col·laboració amb els patrons Francesc Ballester, Joan Baptista Caules, Lluís Denans, Pere Antoni Mallol —Bossa—, Jaume Menguet, Joan Riera, Pere Antoni Sanxo —Cameta— i Llorenç Servera. Provei de crèdit les famílies Anglada, Armengol, Cànaves de Menut, Fortesa, Ferragut de sa Pobla, Gual-Desmur i Torrella. Tengué per socis comercials i de cors el negociant Joan Barceló, el carnisser Antoni Benet, el doctor Joan Baptista Cirerols, el sucrer Guillem Fonts, el senyor Martí de Landívar, el notari Martí Martorell, el notari Joan Masroig, el mercader Joan Moià, el doctor Nicolau Móra Mulet i el senyor Antoni Morrelles. Moblà luxosament la seva casa pairal del carrer de Sant Llorenç (Palma) i l'ornà amb pintures i escultures religioses i amb mapes d'Amsterdam. Hi tenia un arsenal format per cinc canons pedrers de bronze, dotze arcabussos i sis mosquets. En morir, era creditor de 1.919 lliures mallorquines, 2.714 reials castellans i 2.335 quartans d'oli i el Reial Patrimoni de Mallorca li devia 1.075 reials castellans per les seves actuacions, al servei del rei, amb el seu bergantí, a les costes de Catalunya. Llegà la seva part de la sagetia «Sant Joan» al seu nebot Joan Calvó Totosaus. Devot de Nostra Senyora del Carme, fou enterrat a l'església del Carme, en el vas dels teixidors de llana. El 1658, féu pintar *Els Set Goigs de Nostra Senyora* del retaule de la capella major de Nostra Senyora de Lluc. L'inventari dels seus béns, elaborat (1658) pel notari Llorenç Busquets, és d'un extraordinari interès per a l'estudi del comerç i del cors a Mallorca. Un membre significatiu de la família fou el músic **Pere Carbonell Totosaus** (Alcúdia s XVII), que vengué (1670) les seves terres del Rafal, situat en el lloc del Bosc (Alcúdia), a l'honor Joan Totosaus —Peroia—. A la fi del s XVII, es documenten a Alcúdia el prevere Miquel Totosaus, beneficiat (1683) a la parròquia d'Alcúdia, Joan Totosaus (Alcúdia s XVII - 1679) i els germans Joan (Alcúdia s XVII - 1677) i Pere Totosaus (Alcúdia s XVII - 1679). Foren figures destacades, com a patrons de transport i de cors, el patró Jaume Totosaus —Xabec— (Alcúdia s XVII) i el seu fill Pere Totosaus —Mal Anyo— (Alcúdia s XVII - 1695). A la segona meitat del s XVII, els Totosaus d'Alcúdia havien enllaçat matrimonialment amb les famílies alcudienques dels Bertran, Maura i Roca, amb les quals efectuaven operacions comercials i corsàries. Fills del matrimoni de Joan Totosaus amb Margalida Bertran foren Margalida, Salvador i Damià Totosaus Bertran. El 1710, aquest havia rebut en donació les terres de sa Braçal, del camí de Ciutat, sa Marina i sa Pover, a Alcúdia. El s XVIII, bona part dels Totosaus d'Alcúdia fixaren la residència a Palma, com el militar Pere Totosaus Marquès (Alcúdia s XVII - Palma 1753), que fou comandant de la ciutat d'Alcúdia. (DF)

↑ Grup musical Tots Sants

TOT-SOL, CAN Propietat rústica del terme Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Pontet, can Pocafarina, Son Berga Vell i sa Marineta Nou. (M)

TOTS SANTS Grup musical de *rock*. Fou creat a Manacor, el 1989, per Xavier Ramis (veu), Àlex Vadell (baix i cors), Jaume Estelrich (guitarra), Marc Gil (bateria) i Aureli Pérez (guitarra). Ha actuat per tot Mallorca i part de Catalunya i València. Ha enre-

gistrat un *single* (1991) i els discs de llarga durada *Ja m'ho temia* (1992) i *Màxima audiència* (1993). (CM)

TOTXO, PERE ANTONI (Pollença s XVI - XVII) Prevere. Era doctor en teologia. El 1613, escrigué *Institutiones oratorie in quatuor libros distributa*. L'obra és dividida en tres parts. La primera és la que dóna nom a l'obra; la segona es titula *Progymnasmata ad institutiones oratorias premissa á Petro Antonio Totxo Theólogo dictata anno 1613*, i la tercera és *Brevis tractatus de tropis et figuris ciceroniani lectioni maxime necessarius*.

TOTZÓ, HUG DE (El Rosselló s XIII - XIV) Cavaller i almirall. El 1316, va esser nomenat lloctinent del rei Jaume II de Mallorca al Rosselló. Rebé l'infant Jaume —futur Jaume III de Mallorca— quan fou portat a Perpinyà per Ramon Muntaner, per absència de Jaume II. El 1323, comandà, com a almirall, vuit galeres mallorquines i rosselloneses, que foren trameses pel rei Sanç de Mallorca a Portfangós. Aquests vaixells es reuniren a l'esmentat port de Tortosa amb l'expedició que salpà cap a Sardenya. Participà en la campanya per dominar l'esmentada illa, en col·laboració amb l'almirall Francesc Carròs. Figurava (1323) com a almirall del regne de Mallorca, càrrec que exercí, almenys, fins a 1330.

TOU, SON Antic rafal del terme de Palma. Era situat a l'esquerra del camí de Sineu. El 1754, pertanyia al notari Miquel Seguí. Tenia cases i era dedicat a fruiters, vinya i a conreu de cereals i lleguminoses. Hi havia una guarda de 50 ovelles. Feia una renda anual de 45 lliures, un anyell i dues gallines. (DF)

↑ Can Tous (Palma)

↑ Antiga seu de la llibreria Tous

TOUET, SON Antiga propietat rústica del terme de Palma, els terrenys de la qual han quedat integrats dins el barri de Gènova, entre el carrer del Barranc, el camí dels Reis, les coves i l'església. (M)

↓ Can Tous (Binissalem)

TOUS, CAN Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre es Pinaret, Son Lluc, Terra Grossa i Terra Seca. ■ Al mateix terme, anomenada també s'Hort des Perots. És situada entre els camins del Pou Bossà i Morneta. És dedicada al conreu d'hortalisses, cereals i fruites. Hi ha una síniа que abastia d'aigua el poble de Binissalem. (M)

TOUS, CAN Edifici d'estil regionalista, situat al número 12 de la plaça de Cort, de Palma. Fou projectat per l'arquitecte Gaspar Bennàssar, com a habitatge plurifamiliar, a instàncies de Josep Tous Ferrer. Les obres conclogueren el 1922. Recorre a solucions estètiques d'inspiració neobarroca, que s'expressen en el dinamisme de la façana, mitjançant la curvatura dels miradors situats en els extrems dels dos pisos intermedis i en les decoracions vegetals i florals de les finestres. La planta baixa i l'entresòl foren reformats el 1974 per canvi d'ús de llibreria a entitat bancària. Els pisos superiors, destinats a habitatges, tenen balcons amb balustrada seguida de pedra en la planta noble, baranes metàl·liques en la intermèdia i balcons individuals en la superior. L'edifici és coronat per una terrassa amb ampit balustrat amb una curvatura en els extrems, que correspon als miradors.

TOUS, LLIBRERIA Establiment comercial fundat (1880) per Josep Tous al carrer de la Llum, de Palma.

Inicialment, era un centre de subscripció de publicacions i de venda d'articles d'escriptori. Tenia una premsa manual Minerva, on començà a editar-se el diari *La Última Hora* i la col·lecció Biblioteca Balear, que incloïa obres de Pere d'A Peña, Joan Alcover, Gabriel Maura, Josep Lluís Pons i Gallarza i Tomàs Fortesa. El 1889, es traslladà a la plaça de Cort. Els horabaixes s'hi reunien a fer tertúlia el metge i diputat provincial Enric Cervera Destin, el capità de la marina mercant Jaume Mulet, el financer Miquel Ramon, l'advocat i notari Josep Socies, l'escriptor Gabriel Alomar i el músic Josep Balaguer, entre d'altres personatges destacats. El 1971, es traslladà al carrer de la Unió. A partir d'aleshores, en fou director Antoni Serra Bauzà fins que, el 1986, fou substituït per Margalida Fons. Tenia com a objectiu, a part de l'activitat comercial, organitzar accions culturals, com presentacions de llibres, taules rodones i conferències. Disposava d'una sala d'exposicions, on hi hagué diverses mostres, com Joan O'Neille, Jaume Juan, Agustí Buades, Miquel Martí Company, Gaspar Riera i el grup Criada 74. A partir de 1972, s'hi féu, durant dos o tres anys, la Setmana del Llibre Editat a Mallorca. Hi sorgí (1972) l'*Editorial Turmeda* (→). (CSV)

TOUS, NA Propietat rústica del terme de Manacor, segregada de Son Suau, situada entre ses Talaioles, Son Còdol Vell, Son Blauet i es Jaç des Bou. Hi ha dues coves artificials prehistòriques, petites i mal conservades, situades al vessant oriental d'un terreny aturonat, no lluny dels vestigis molt degradats d'un poblat talaiòtic enrunat. (M)

TOUS, SON Propietat rústica del terme de Palma, situada entre sa Vinya, es Colomer, can Doctoret i s'Olivaret. ■ Al terme de Santanyí, situada entre Son Costa, la talaia des Càrritx, na Ramella i Son Valents. (M)

TOUS, SON Quarter del terme de Palma, situat vora el camí de can Palou i prop de la carretera de Sineu. Té forma de quadrilàter amb una superfície de 117.800 m² i consta de diversos edificis, instal·lacions, magatzems i tallers. El 1945, l'Estat adquirí els terrenys necessaris per construir un nou quarter d'infanteria. Aquests terrenys foren ocupats pel Regiment d'Infanteria 47. El 1974, s'hi traslladà la Unitat de Serveis i Municionament del Regiment d'Artilleria. El 1984, es va convertir en un centre de manteniment i el 1988 s'hi instal·là la nova Agrupació Logística 71. (DJ)

TOUS AGUILÓ, ALBERT (Palma 1962) Tennista. Féu part (1978-89) del Club de Tennis Barcino, de Barcelona. Fou membre de l'equip espanyol de Copa Davis (1981-87). Fou (1979) campió d'Espanya junior i finalista a Roland Garros (1980) en aquella mateixa categoria. En els campionats absoluts fou campió individual de Balears en diverses ocasions. Fou guanyador dels torneigs d'Agadir (1984), Circuit Satèl·lit d'Espanya (1986), Waïblinguen (Alemanya) (1987) i el Caire (1987); semifinalista al Gran Prix de Bolònia (1985) i quart finalista del Gran Prix de Madrid (1983), Comte de Godó (1984), Gran Prix d'Gstaad (Suïssa) (1987) i Forest Hills (EUA) (1988). En dobles guanyà a Brussel·les (1982) i Casablanca (1988), fou finalista al Gran Prix de Madrid (1985) i a Bolònia (1985). La millor classificació individual que aconseguí fou (1987) el lloc 50 de l'ATP. (JPa)

↓ Quarter de Son Tous (Palma)

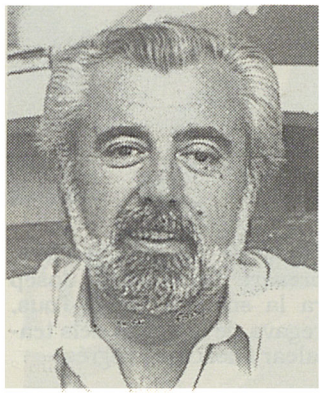
→ Albert Tous Aguiló

→ Gabriel Tous Amorós

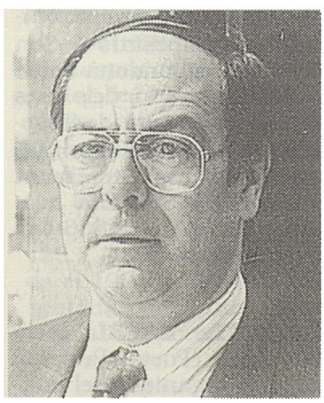
TOUS AMORÓS, GABRIEL (Artà 1919 - Palma 1988) Polític. El 1936, ingressà a Falange espanyola. Fou designat (1966) conseller provincial del Moviment, càrrec que mantengué fins que desaparegué aquest organisme. Entre 1966 i 1971, fou el delegat provincial d'Associacions i de la Família i membre de la Unió Nacional d'Associacions Familiars —UNAF—. Fou (1967-74) regidor de l'Ajuntament de Palma, com a representant del terç familiar. Va esser tinent de batle de Cultura, Esports i Estadística. El 1971, fou elegit procurador a Corts per representació familiar. El 1974, fou nomenat delegat provincial del Ministeri d'Educació i Ciència. El 1976 ocupà la subsecretaria de l'esmentat ministeri. El 1977 era president provincial i membre de la directiva nacional de la formació política Unión del Pueblo Es-

pañol —UPDE—. Com a tal va promoure (1977) la creació d'Aliança Popular de les Balears, partit del qual fou el primer secretari general. El 1977 encapçalà la candidatura d'AP a les eleccions generals, però no va sortir elegit.

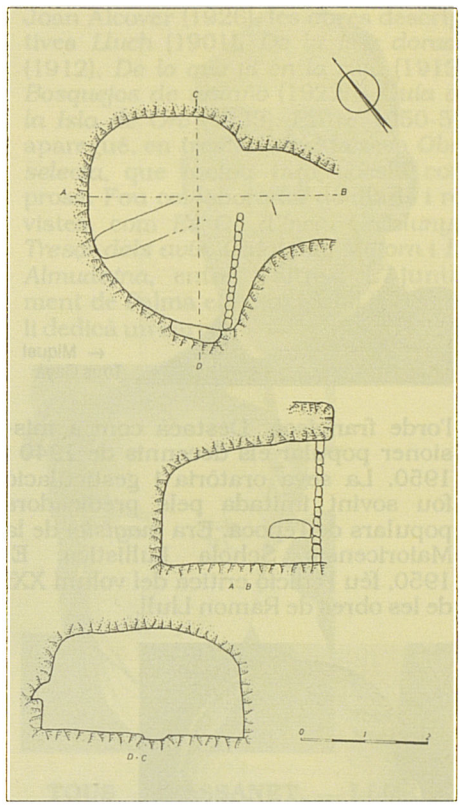
← Josep Tous Barberán

TOUS BARBERÁN, JOSEP (Palma 1932-1992) Periodista i empresari. Estudià dret a la Universitat de Barcelona i periodisme a Barcelona. Nét de Josep Tous Ferrer, començà a collaborar a *La Última Hora* en els anys cinquanta. Posteriorment, en va esser redactor, redactor en cap (1959) i subdirector. El 1962, a la mort del seu pare Ferran Tous, li succeí en la direcció del diari. Ocupà aquest càrrec fins al juny de 1974, en què la direcció passà a Pere Antoni Serra Bauzà. Durant aquest període, renovà la tecnologia del diari i el convertí en el primer rotatiu òfset d'Espanya. Com a empresari, fundà la sala de ball Tagomago i dirigí el Rosales. A través de l'empresa Roses-Tous explotà el cine Progrés, els teatres Balear i Líric, de Palma, i el Teatre Poliorama, de Barcelona.

← Josep Francesc Tous Barceló

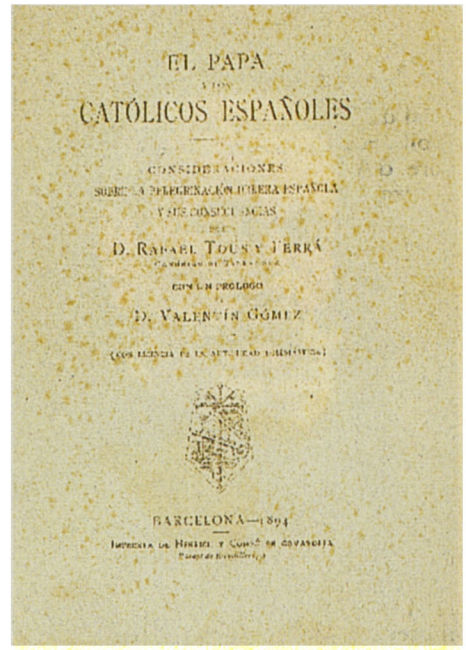
TOUS BARCELÓ, JOSEP FRANCESC (Palma 1945) Economista. Professor mercantil (1964), es llicencià en economia a la Universitat de Barcelona (1984). És auditor (1990), assessor fiscal i membre de l'Associació Espanyola d'Assessors Fiscals. Ha estat administrador del diari *Ultima Hora* (1969-75) i és conseller d'Ultima Hora Ràdio (1982) i Hora Nova SA (1987).

↑ Coves de na Tous de Son Suau

TOUS DE SON SUAU, COVES DE NA Cavitats del terme de Manacor, situades al camí de na Tous, al quilòmetre 5 de la carretera de Manacor a Portocristo. Eren utilitzades com a lloc d'enterrament en el període pretalaiòtic del bronze antic. Es tracta de dues obertures que es troben a 20 m de distància l'una de l'altra. Són recintes de reduïdes dimensions. Les parets tendeixen a inclinar-se cap al centre, encara que la coberta és plana. Una fa 2,20 m d'amplària i 1,15 m d'alçària. L'eix major està orientat en direcció est-oest amb l'entrada cap al llevant. L'altra, situada més al sud, fa 3,20 m d'amplària màxima i 2,50 m de llargària. El sòl és lleugerament inclinat cap a l'exterior. A l'interior de la cambra, hi ha un ninxol de 60 cm d'alçària i d'escassa profunditat. Tant a l'una com a l'altra, ha desaparegut tot indici de corredor i de boca d'entrada i només resta una petita porció de la part posterior de la cambra sepulcral.

TOUS FERRÀ, RAFEL (Palma 1853 - 1898) Eclesiàstic. Fou col·legial de Nostra Senyora de la Sapiència (des de 1871) i rector d'aquella institució. Fou ordenat (1875) de prevere i nomenat vicari (1875-83) i ecònom

↑ Obra de Rafel Tous Ferrà

(1883-85) de Sant Jaume. Va esser secretari de cambra a Oriola del bisbe Joan Maura i canonge ardiaca d'aquella seu. Posteriorment, fou canonge ardiaca a Tarragona i degà (1895-98) de la Seu de Mallorca. Fou (1880) cofundador del diari *El Ancora* i de la *Tipografia Católica Balear*. Col·laborà (1880-86) al diari i a la revista mensual d'*El Ancora* i a la publicació fusionista *Diario de Tarragona*. Féu ponències al Congrés Eucarístic de València (1893) i al Congrés Catòlic de Tarragona (1894). És autor d'*El papa y los católicos españoles* (1894). (PF)

TOUS FERRER, JOSEP (Palma 1859 - 1950) Periodista i empresari. Es formà com a caixista i relligador en les impremtes Gelabert i Rotger. De molt jove obrí una papereria en el carrer dels Llums. El 1880, fundà una llibreria, després impremta, a l'antiga illeta de Cort. Aquest establiment donà origen a la impremta i *Llibreria Tous* (←). Com a periodista, s'inicià a *L'Ignorància*, on publicà articles en català de caràcter històric o costumista amb el pseudònim Pep de Tots. El maig de 1893, fundà el diari *La Última Hora* (→). En fou director des de la fundació fins al 1950. El 1900, aconseguí la concessió dels terrenys de s'Hort del Rei, on bastí el Teatre Líric, el cafè Alhambra, després Riskal, i l'Hotel Alhambra. Participà en la fundació de la Societat General de Tramvies Elèctrics Interurbans de Palma (1916), que presidí entre 1935 i 1950, del Progrés Urbà SA (1922), que urba-

↑ Josep Tous Ferrer

nitzà la zona de la Ciutat Jardí, i de la companyia Aeromarítima Mallorquina (1923). Fou propietari dels teatres Líric i Balear, del cinema Progrés i del Coliseu Balear (1929), i fundador i director gerent de la societat Born SA, que explotava la sala homònima. Amic i partidari del general Valerià Weyler, fou un dels principals impulsors del Centre Weylerista (1898). El 1911, fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma pel Partit Liberal. Des d'aquest càrrec, participà en la creació del monument a Jaume I i féu part de la Comissió de Reforma Interior i de la Comissió Especial de l'Eixample. També es destacà com a promotor cultural. Fou un dels principals impulsors del Saló Beethoven, que reuní bona part de la vida artística i cultural de Palma en el primer terç del s XX. Promogué nombrosos concerts de cambra i simfònics i funcions teatrals. A més, organitzà a Palma temporades d'òpera, circ, opereta, sarsuela i varietats. Fou president honorari de l'Associació de la Premsa Balear. L'Ajuntament de Palma li concedí la medalla d'or de la ciutat (1950) i li dedicà el carrer Josep Tous Ferrer. (AM)

TOUS GAYÀ, MIQUEL (Artà 1913 - Palma 1973) Eclesiàstic i lul·lista. El 1929, ingressà al Tercer Orde Franciscà. El 1935, fou ordenat de prevere a Palma. Es llicencià en teologia (1935) i en història eclesiàstica (1937) a la Universitat Gregoriana, de Roma. Es diplomà en llengua llatina i arxivística. Fou (1970-73) ministre provincial de

← Miquel Tous Gayà

l'orde franciscà. Destacà com a missioner popular els decennis de 1940 i 1950. La seva oratòria i gesticulació fou sovint imitada pels predicadors populars de l'època. Era *magister* de la Maioricensis Schola Lullistica. El 1950, féu l'edició crítica del volum XXI de les obres de Ramon Llull.

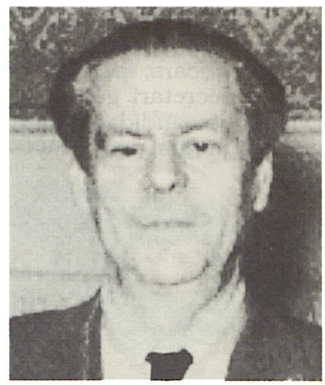
← Antoni Tous Lladó

TOUS LLADÓ, ANTONI (Palma 1909 - 1969) Empresari. Gestionà diverses empreses del sector de l'oci, com el cine Born i la sala de ball Tagomago. Fou administrador (1963-69) del diari *La Última Hora*. Va esser fundador i president de la Societat d'Òpera de Mallorca (1957) i president de la societat La Veda.

← Ferran Tous Lladó

TOUS LLADÓ, FERRAN (Palma 1899 - 1960) Periodista i empresari. Fill de Josep Tous Ferrer. Fou director

→ Josep Tous Lladó

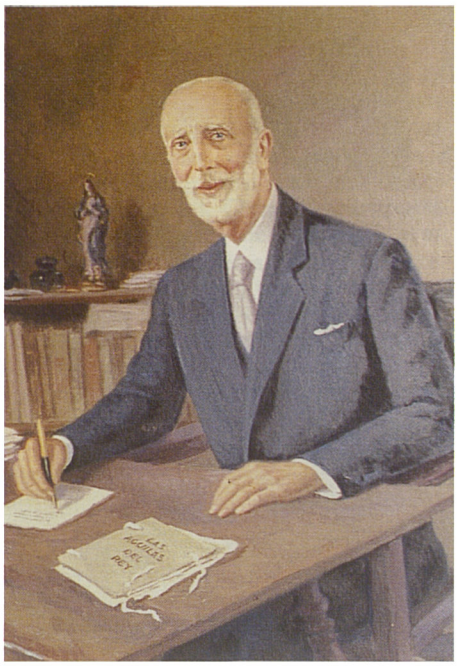
(1958-60) del diari *La Última Hora*. Com a empresari, fundà amb Josep Roses Rovira la societat Roses-Tous, que s'encarregava de la gestió dels teatres Líric i Balear i del cine Progrés.

TOUS LLADÓ, JOSEP (Palma 1888 - 1963) Periodista, professor mercantil i empresari. Fill de Josep Tous Ferrer. Fou director de *La Última Hora* (1950-58). En aquest diari publicà nombrosos articles de crítica teatral i taurina. Utilitzà els pseudònims *Sentimientos*, *Silesio del Oro* i *Tío Chupitos*. Va esser president honorari de l'Associació de Premsa de Balears. Col·laborador i continuador de les empreses del seu pare, fou empresari teatral, taurí i cinematogràfic. També va esser editor i conseller de la Societat General de Tramvies Elèctrics de Palma. A més, fou professor de l'Escola Professional de Comerç de Palma.

TOUS MAÇANET, DOMINGO (Artà s XVIII - XIX) Prevere i religiós franciscà. El 1820, participà activament en l'auxili dels empestats de Son Servera. Poc després abandonà l'orde franciscà. Fou administrador dels béns del comte d'Aiamans, Josep de Togores i Sanglada, a Artà, i mantengué amb aquest il·lustrat una interessant correspondència (1827-30). Era ecònom de la parròquia d'Artà (1836-44). És autor de poemes en català.

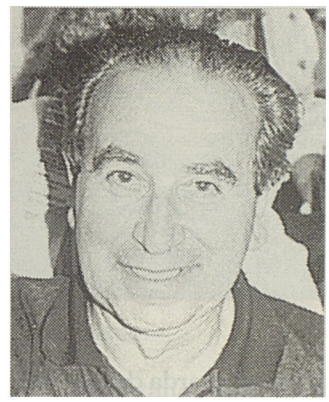
TOUS MAÇANET, RAFEL (Artà 1776 - Palma 1816) Poeta. Professà de mercedari. Fou organista del convent de la Mercè, de Palma. Deixà inèdits molts de poemes en català i publicà (1815) *Dècimes desbaratades*, reeditades el 1843 i 1874. (CM)

TOUS I MAROTO, JOSEP MARIA (Palma 1870 - 1949) Escriptor. Fill del metge Mateu Tous Oliver. Estudià dret i filosofia i lletres a Barcelo-

↑ Josep Maria Tous i Maroto

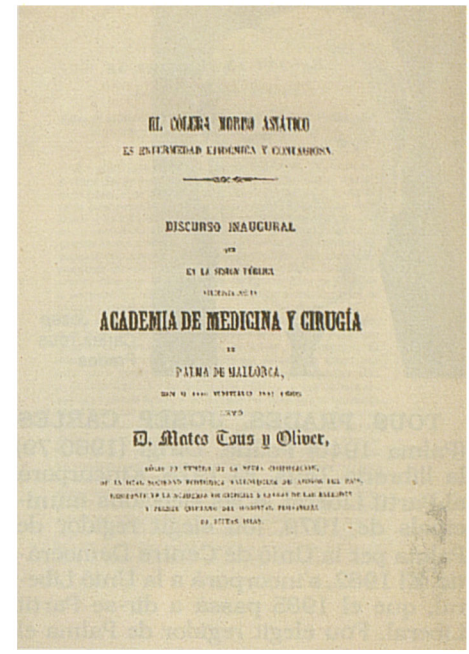
na. Fou arxiver de l'Ajuntament de Palma i professor de l'Institut Balear. Inicià la tasca d'escriptor com a poeta i, després d'unes primeres composicions en castellà, es decantà pel català. Participà, de manera assídua, als Jocs Florals de Barcelona. Hi guanyà dues englantines, amb *Salabroses* (1907) i *Davant d'un antic pergamí* (1919), i una viola, amb *La lletania dels rosers* (1920), la qual cosa li valgué (1920) el títol de mestre en Gai Saber. Publicà els reculls *Flors d'ametler* (1903) i *Instantànies* (1904). Temàticament, es decantà, sobretot, per la poesia religiosa, l'èpica i la costumista. Durant la Guerra Civil, publicà poesies patriòtiques, recollides en part a *Al despertar de España* (1940), amb pròleg de José María Pemán. Les seves obres dramàtiques, representatives del costumisme ciutadà, aconseguiren molt d'èxit de públic. Destaquen, entre d'altres, *Mestre Lau es taconer* o *Ses rodes que fa el món*, estrenada el 1933, *Es nirvis de sa neboda*, estrenada el 1934, i *El tio de l'Havana*, representada per primer cop el 1934. Totes tres obres foren publicades el 1947. Així mateix, el 1948 posà en escena *Ara ve s'avion*, que tractava, des d'un punt de vista humorístic, el tema de la guerra civil. A banda, escrigué també els drames en castellà *Leonor de Serraclara* (1923), estrenada el mateix any, *Las águilas del rey* (1923), estrenada el 1924, i *Ha pasado una estrella* (1933), representada per primera vegada el mateix any. Com a narrador, publicà, a més de sengles biografies de Manuela de los Herreros (1912) i de Joan Alcover (1926), les obres descriptives *Lluch* (1901), *De la isla dorada* (1912), *De lo que vi en la ruta* (1913), *Bosquejos de antaño* (1922) i *Guía de la Isla de Oro* (1933). Entre 1950-51, aparegué, en tres volums, la seva *Obra selecta*, que inclou tant poesia com prosa. Fou col·laborador de diaris i revistes, com *Es Ca d'Inca*, *Catalunya*, *Tresor dels avis*, *Catalana*, *Mitjorn* i *La Almudaina*, entre d'altres. L'Ajuntament de Palma el nomenà fill il·lustre i li dedicà un carrer. (CSV)

← Llorenç Tous Massanet

TOUS MASSANET, LLORENÇ (Capdepera 1933) Teòleg i poeta. El 1957, fou ordenat de prevere. El 1960, es llicencià en teologia i sagrada escriptura a la Pontificia Universitat Gregoriana i al Pontifici Institut Bíblic, de Roma. Fou (1960-70) professor del Seminari de Mallorca i és des de 1970 professor del CETEM. El 1962, fou nomenat canonge. Va esser (1986-89) vicepresident del capítol catedralici de Mallorca. Ha publicat les obres *Cala Gat: reflexions* (1974), *Cristo en casa 74: Emisiones bíblicas* (1975), *Experiencias humanas* (1975), *Los sentidos del espíritu* (1975), *San Juan un teólogo del hoy: comentario al IV Evangelio* (1978), *Trapos al sol: experiencias de Dios con los pobres* (1989), *El vell vident: retalls de vida en l'esperit* (1990), *Llavor de Mostassa* (1990), *Matzoc: diari d'un pelegrí* (1990), *Com la sal: comentaris als evangelis dels diumenges i festes* (1992), *Homilies del cicle B* i *Vitrales de la Catedral de Mallorca* (1993), amb fotografies de Pere Coll. Ha col·laborat a revistes com *Comunicació*, *Biblia y Fe* i *Arran*. Des del decenni de 1980, ha estat especialment rellevant la seva tasca social en el Jonquet i a la Presó Provincial. El seu pensament i la seva poesia reflecteixen el patiment i la marginació, des del vessant evangèlic i de compromís.

TOUS OLIVER, MATEU (Palma 1812 - 1878) Metge. Fou (1850-78) primer cirurgià de l'Hospital Provincial, de Palma. Féu part de l'Acadèmia Provincial de Ciències i Arts, de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i, entre 1857 i 1878, de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia. Fou vocal de la Junta Provincial de Sanitat i, quan es restablí la monarquia, diputat provincial (1875). El 1866, escriví l'estudi inèdit *El cólera morbo asiático es enfermedad epidémica y contagiosa*.

DISCURSO INAUGURAL

ACADEMIA DE MEDICINA Y CIRUGÍA

D. Mateo Tous y Oliver,

↑ Obra de Mateu Tous Oliver

TOUS PERELLÓ, ANTÒNIA (Sant Llorenç des Cardassar 1948) Pintora. El 1975, féu la primera mostra individual a Manacor. Posteriorment, ha exposat a Palma, Sant Llorenç des Cardassar i Cala Bona (Son Servera). En un estil figuratiu, amb influències surrealistes i naïfs, pinta paisatges rurals, marines i flors.

↓ Obra d'Antònia Tous

← Josep Carles Tous Prades

TOUS PRADES, JOSEP CARLES (Palma 1940) Polític. Dirigí (1960-79) la llibreria Tous. El 1976, s'incorporà al Partit Liberal. A les eleccions municipals de 1979, fou elegit regidor de Palma per la Unió de Centre Democràtic. El 1982, s'incorporà a la Unió Liberal, que el 1985 passà a dir-se Partit Liberal. Fou elegit regidor de Palma el 1983 i el 1987, per les coalicions Aliança Popular-Unió Liberal-Partit Demòcrata Popular i Aliança Popular-Partit Liberal, respectivament. El 1989, s'afilià al Partit Popular —PP—. El 1991, quan la coalició PP-Unió Mallorquina guanyà les eleccions municipals de Palma, fou nomenat tinent de batle responsable de l'àrea de Cultura, Educació i Joventut, president de l'Empresa Funerària Municipal i vicepresident de la Fundació Pilar i Joan Miró a Mallorca. Durant la seva administració (1991-94), es reformaren el Casal Solleric i el Museu de la Ciutat, del Castell de Bellver, es crearen el centre d'exposicions de ses Voltes i el Museu del Cardenal Despuig i s'inaugurà el Teatre Municipal.

TOVELL, POU DE SON Al terme de Maria de la Salut, situat entre la síquia Reial, s'Alqueria Blanca, les cases de Son Tovell i Son Llompartet. (M)

TOVELL, PUIG DE SON Al terme de Manacor, de 140 m d'altitud, és situat entre la cova des Diners, can Teuler Vell, el puig de Son Manxo i Son Fam. (M)

TOVELL, SON Possessió del terme de Llubí. Ocupa l'angle de llevant del terme, entre Son Terrassa i el punt on convergeixen els termes de Muro, Santa Margalida, Maria de la Salut i Llubí. El 1683, pertanyia al senyor Gaspar de Puigdorfila, cavaller de l'orde de Santiago i algutzir major de la Santa Inquisició de Mallorca. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals. Hi havia una guarda de 100 ovelles. El 1700, era de l'heretat del senyor Gaspar de Puigdorfila. Tenia 114 quarterades de sementers i una guarda de 79 ovelles. Feia una renda anual de 60 lliures, 70 quarteres de blat, 10 d'oli, 10 de civada, mig quintar de lli, un de formatge, una fogassa tendra, un brossat, un anyell, dos capons i dues gallines. S'hi plantaven figuerals i s'hi feien síquies de drenatge. El 1741, era del noble Gaspar de Puigdorfila i Dameto. El 1787, Jeroni de Berard la descrigué com una propietat mitjana, dedicada a la producció de blat. La casa pairal dels Puigdorfila era al carrer dels Morlans, a la parròquia de Sant Nicolau, de Palma. ■ Antiga possessió del terme de Manacor. El 1663, pertanyia al senyor Antoni Peretó, ciutadà. Confrontava amb sa Marineta, sa Casa Roja, sa Punta, sa Gruta, es Boscarró i Son Culenrere. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. El 1701, era del senyor Salvador Peretó, ciutadà militar. Els Peretó tenien la casa pairal al carrer de l'Anell. El 1863, la possessió pertanyia al senyor Joan Burgues Safortesa i tenia 576 quarterades. El 1997, en deriva, entre d'altres propietats menors, **Son Tovell Vell,** possessió situada entre sa Carroja Vella, Son Manxo Vell i sa Gruta Vella. ■ Terrenys del terme de Muro. De l'existència d'aquet topònim hi ha notícies per documentació datada el 1662. (DF/M)

↑ Son Tovell (Llubí)

TOVELLS, SON Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Ponç Nou d'en Company, Son Llompart Vell, sa Fita i s'Olivaret. ■ Al mateix terme, situada entre la barriada de Sant Agustí, la de Gènova, s'Ermita i Son Batle. (M)

TOYAN Antiga alqueria del terme d'Escorca. Figura en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). Tenia una extensió de 5 jovades. (M)

TRABUC, ES Terrenys del terme d'Alcúdia, situats entre es Vidrell, el Teatre Romà, sa Solada i la carretera del Port. (M)

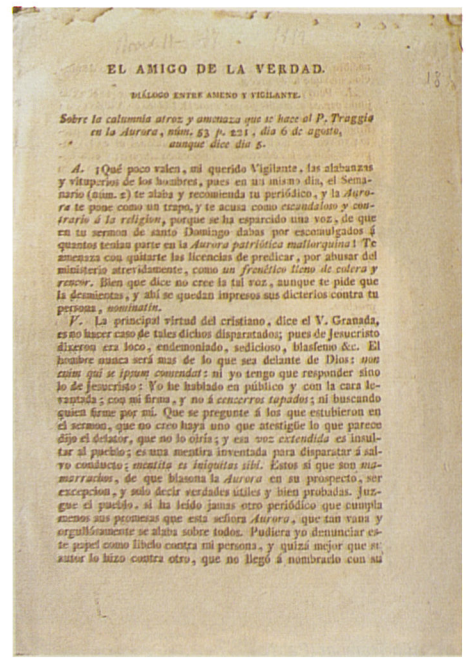
TRACTAT DE CAPDEPERA Pacte signat el 17 de juny de 1231 a Capdepera entre el rei Jaume I i l'alfaquí de Menorca, Abu Abd Allah Muhammad ibn Hisam. Mitjançant aquest pacte, Menorca romania sota el poder musulmà però sotmesa a un estatus d'infeudació respecte de la Corona Catalanoaragonesa. Les circumstàncies generals i les condicions concretes del tractat s'emmarquen en l'ofensiva que començà Jaume I el 1229 per integrar les Balears a la seva corona i que es traduí en les conquestes de Mallorca (1229-32) i d'Eivissa (1235). Un cop ocupada l'illa major, acció que es féu per la força de les armes, el rei i els governants menorquins iniciaren un procés negociador que culminà amb la signatura del pacte, a partir del qual, i d'una manera pacífica, Jaume I i els

seus successors, com a reis de Mallorca, eren reconeguts senyors naturals i propis de Menorca. En conseqüència, rebien l'homenatge, fidelitat i jurament pertinents per part de les autoritats menorquines, que renunciaren a qualsevol altre domini i conveni de subordinació feudal. Com a contrapartida, els governants de Menorca eren confirmats en els seus càrrecs i es renunciava a qualsevol tipus d'intervenció armada a l'illa. Per a la signatura del tractat de pau, Jaume I es traslladà expressament a Mallorca i els menorquins hi trameteren una nombrosa representació, encapçalada pel mateix alfaquí. Al *Llibre dels feits*, Jaume I es confon i data erròniament la firma del tractat en el decurs del tercer viatge que féu a Mallorca (1232), fet que ha motivat una certa confusió entre els estudiosos. En senyal de submissió, els menorquins es comprometien a retre anualment al rei un tribut compost de 900 almuds d'ordi i 100 de blat, 100 bèsties bovines de dos a sis anys d'edat, 300 cabres, 200 ovelles i 2 quintars de mantega. També apareix documentada posteriorment l'entrega anual de 200 besants de plata, que podria equivaler a la part corresponent del producte de les quintes, uns imposts que gravaven el pas de mercaderies. Així mateix li feien la donació simbòlica del castell de Menorca, que llavors havia de retornar al cap indígena. L'autonomia dels musulmans quedà garantida atès que ningú, català o jueu, no podia residir a l'illa sense el beneplàcit de l'alfaquí. Així mateix, els càrrecs de govern de la comunitat eren elegits per aquesta i el rei només els confirmava, alhora que garantia la protecció dels nous súbdits. Aquesta circumstància es manifesta en el fet que, poc temps després de signar-se el tractat, l'alfaquí fou destituït pel moixerif, Said ibn Hakam, que n'ocupà el càrrec, i Jaume I, després d'unes negociacions, l'hi confirmà. D'aquest tractat, només se'n conserva una còpia, feta pel notari Jaume Mercer i autentificada pel bisbe Ponç el març de 1281. Actualment, es troba a la Biblioteca Nacional de París. La seva vigència es mantengué fins a 1287, en què l'illa fou ocupada militarment per Alfons el *Liberal*. (GE)

TRADICIÓN, LA Setmanari. Fou l'òrgan del Partit Carlista a Mallorca. Era redactat en castellà i tenia quatre pàgines. Aparegué en dues èpoques. A la primera (1890-99), s'editava a Palma i era dirigit per Marià Safortesa, que n'havia estat el fundador. Se subtitulava *Periódico católico monárquico* i es publicava a la impremta d'Amengual i Muntaner. Sortia els dissabtes. A la segona etapa (1912-19) s'editava a Felanitx. N'era director Miquel Bordoy Oliver i se subtitulava *Semanario jaimista*. Es publicava a la impremta de B Reus i sortia els divendres. Ocasionalment, hi apareixien articles redactats en català. A la darrera etapa era l'òrgan oficial del Partit Jaumista Mallorquí.

↑ La Tradición

↑ Diari dirigit per Manuel Traggia

TRADICIONAL, EL Diari publicat a Palma entre l'1 de febrer i el 29 de setembre de 1873. Se subtitulava *Periódico católico-monárquico de Palma de Mallorca*. Era dirigit per Damià Isern. Publicava articles d'ideologia carlista i, ocasionalment, comunicats del Partit Republicà Federal. S'editava a les impremtes Guasp i Villalonga (a partir de l'1 de març). Era redactat en castellà i tenia quatre pàgines.

↓ El Tradicional

TRADICIONALISME Vegeu *Carlisme*.

TRAFALEMPA Antic nom de la *cala Refaubetx* (←). (M)

TRAFALEMPA, TALAIA DE Al terme de Calvià, a les proximitats del cap i de la cala Figuera. Un document de 1451 diu que "era hun dels lochs pus perillosos del present Regne". Documentada el 1345. (M)

TRAGGIA Y URRIBARRI, MANUEL DE SANTO TOMÁS DE AQUINO (Saragossa 1755 - ? s XIX) Teòleg. Professà al convent dels carmelites descalços, de Saragossa. Fou prior del convent de València i del de Calatajud. El 1793, començà a publicar a València alguns opuscles de tema religiós, que signava amb el pseudònim El Amante de la Religión. Participà activament en la lluita contra els francesos i escrigué *Historia de lo que padecieron los carmelitas descalzos... de Aragón y Valencia... desde 1808 a 1814*, que roman-

↑ Son Traginer (Palma)

↑ Creu des Traginers (Algaida)

gué inèdita. El 1812, fugí a Mallorca i, des de les pàgines del *Diario de Palma*, va combatre els liberals. El 1813, fundà a Palma *El Amigo de la Verdad*, des d'on polemitzà amb el diari l'*Aurora Patriótica Mallorquina*. Així mateix, envià col·laboracions a la premsa de València i d'Alacant. Publicà algunes obres, com *Verdadero carácter de Mahoma y de su religión* (1793), *Reflexiones sobre los excesos, sedición y libertad filosófica de los franceses* (1793) i *La única religión verdadera o apología de la religión católica* (1795). Fou un dels ideòlegs de l'absolutisme durant la Guerra del Francès. La seva actitud antiliberal, mantenguda durant el seu refugi a Mallorca, assolí rellevància a tot Espanya.

TRAGINER, PLETA DE CAS Al terme de Santanyí, situada entre el llogaret des Llombards, es Goret Vell, el camp d'en Torrella i es Violari. S'hi trobà una estatueta de bronze de Minerva, que es conserva en el Museu Arqueològic de Barcelona. (M)

TRAGINER, SON Propietat rústica del terme de Palma, a sa Garriga, situada entre ca na Serreta, can Verd, el redol de Baix des Marge, el carrer 138 i el camí de Passatemps. (M)

TRAGINERS, CREU DES Al terme d'Algaida, anomenada també creu d'en Gi, de s'Hostal d'en Gi i de s'Hostal d'en Mateu. Apareix documentada el s XVI i és situada entre l'hostal de Can Togores i l'hostal d'en Mateu. Va esser restaurada el 1995. (M)

TRAIDORA, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre es Cagarro i ses Bel·les. (M)

TRAMONTANA Publicació editada (1954) a Palma per la Casa de Menorca a Mallorca. Oferia informació general de Menorca. El 1958, inicià una segona època que durà fins al setembre de 1968, en què en sortí el darrer número. Fins al gener de 1960, tengué una periodicitat mensual, llavors passà a

↓ Tramontana

esser bimensual. El juny d'aquell mateix any, esdevengué trimestral. En fou director Pere A Serra Bauzà. Hi col·laboraven Antoni Gomila Pons, Josep Mascaró Pasarius, Francesc de Borja Moll, Llorenç Galmés i Andreu Casasnoves, entre d'altres. Era redactada íntegrament en castellà. (JMB)

TRAMUDANÇA Agrupació folklòrica creada (1983) per Joana Domenge i Bartomeu Massanet a Sant Llorenç des Cardassar. Té com a finalitat conservar els balls tradicionals i donar-los a conèixer en trobades, festes populars i altres activitats. Ha actuat arreu de Mallorca i a Menorca. Tenia (1995) set membres.

TRAMUNTANA Plataforma unitària de l'oposició antifranquista mallorquina creada a Palma el gener de 1975. Integrada, a títol individual, per membres de diverses forces polítiques democràtiques i independents, tenia com a objectiu esser un instrument de diàleg entre persones d'ideologies diverses per a la consecució de les llibertats democràtiques. La principal activitat fou la publicació d'articles sobre diversos aspectes de la realitat balear a *Diario de Mallorca*. Després de la trobada de Cura (gener de 1976), entrà en crisi i desaparegué. (DG)

TRAMUNTANA Publicació editada el 1981 a Petra per l'Associació de Veïns de Petra. Desaparegué el 1982. Era redactada íntegrament en català.

TRAMUNTANA, CAP DE A l'illa de sa Dragonera, del terme de Calvià. Entre 1905 i 1907 s'hi construí un far a 54 m sobre el nivell de la mar, amb llum visible des de les 20 milles. (M)

TRAMUNTANA, SERRA DE Constitueix l'alineació muntanyosa més gran de Mallorca: amb 1.067 km² de superfície —el 29,31% del total illenc—, 90 km aproximats de llargària, entre el cap de sa Mola (Andratx) i el de Formentor (Pollença) i 15 km d'amplària mitjana. Comprèn la major part de l'extensió dels municipis d'Andratx, Banyalbufar, Bunyola, Calvià, Deià, Escorca, Esporles, Estellencs, Fornalutx, Mancor de la Vall, Pollença, Puigpunyent, Selva, Sóller i Valldemossa i una superfície remarcable dels termes d'Alaró, Alcúdia, Campanet, Lloseta, Palma i Santa Maria del Camí. Així mateix, en fa part l'illa de sa Dragonera, separada de Mallorca per un freu de prop de 700 m d'amplària. La Serra

↑ Serra de Tramuntana, península de Formentor, vista des d'Albercutx (Pollença)

s'orienta de sud-oest a nord-est. Té com a trets rellevants: la presència d'alineacions separades per valls longitudinals; l'alçada considerable, ja que hi ha més de 12 km² per damunt dels mil metres d'altitud; els forts pendents, sovint superiors al 50% d'inclinació, i una dissimetria entre els vessants orientats a xaloc, més suaus, i els de mestral, més abruptes. La diferència de relleu entre ambdues declivitats és deguda sobretot a la disposició estructural dels materials —inclinats vers el sud-est— i a la diferent maduresa del relleu. Així, el vessant marí té un relleu juvenil, amb processos erosius intensos i una notable inestabilitat gravitacional que es palesa a través de freqüents esllavissaments de terres. Tot això és conseqüència d'un enfonsament de la costa nord al llarg de l'època pliocènica o el període Quaternari. Per contra, la morfologia més arrodonida del declivi de xaloc és resultat d'una major maduresa del relleu, iniciada durant el Neogen superior. A la porció central de la serralada és on s'assoleixen les màximes alçàries, amb el puig Major (1.447 m), cota màxima de Mallorca, el de Massanella (1.352 m), es Tossals Verds (1.115 m) i el puig Tomir (1.103 m), entre altres elevacions. S'hi diferencien tres zones. L'àrea nord comprèn la península de Formentor, les muntanyes situades a la part septentrional de Pollença i el promontori del cap des Pinar. Tant la península com les muntanyes són integrades per crestes calcàries que limiten valls estretes, les quals sovint s'obren en forma d'entrants litorals, com són les cales Figuera, Vall de Bóquer, Sant Vicenç, Estremer i Castell. Així mateix, els cims d'aquestes elevacions augmenten progressivament d'altitud vers el sud-oest: el Fumat (334 m), el Pal (424 m) i les serres del Cavall Bernat (352 m) i de Cornavaques (543 m). Per altra banda, el promontori del cap des Pinar, amb unes formes més suaus, és culminat per sa Talaia d'Alcúdia (445 m). Tancat per aquests dos grans sortints, hi ha la badia de Pollença, el tercer entrant més gros de l'illa, al fons del qual hi ha l'Albufereta de Pollença. L'àrea central s'estén entre la vall de Valldemossa i la de Pollença i és formada per diferents tipus de relleus. Hi ha considerables massissos, com les grans elevacions esmentades primerament i el puig Gros de Ternelles (839 m) i es Teix (1.062 m). Però tampoc no hi manquen muntanyes de cims arrodonits —els puigs Caragoler (921 m), Roig (1.002 m) i de l'Ofre (1.091 m)— i alineacions, com les serres de Son Tor-

↓ Serra del Cavall Bernat (Pollença)

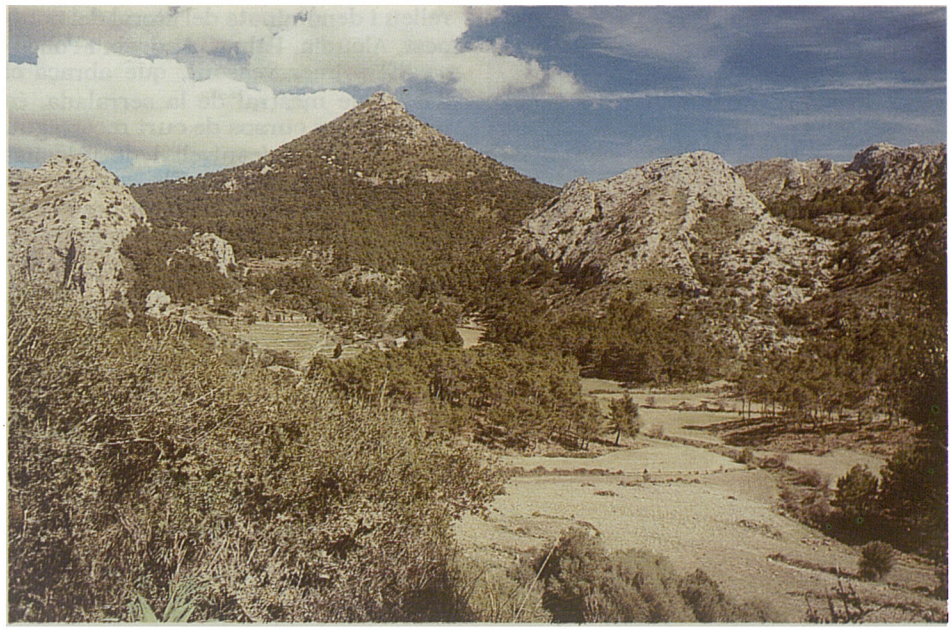

↑ Serra de Tramuntana, mola d'Andratx

rella (1.078 m) i d'Alfàbia (1.069 m). Així mateix i al vessant de xaloc, hi ha un seguit d'elevacions menors, entre les quals sobresurten la penya Mascorda (447 m), els puigs d'en Costurer (532 m), Nespler (623 m), de Suro (644 m), de s'Alcadena (813 m) i d'Alaró (825 m), els Penyals d'Honor (819 m) i na Fàtima (652 m). Closes per aquests relleus, se situen estretes valls —sovint orientades igual que la serralada—, que són solcades per torrents engorjats. Destaquen, entre altres depressions, les valls d'en Marc, Colonya, el clot d'Albarca, Almallutx-Cúber, la coma de Son Torrella, Binibona, Massanella, Sóller, el clot d'Almadrà, Solleric, Orient, Coanegra, Alfàbia i Valldemossa. La darrera zona, la sud-occidental, és formada per conjunts muntanyosos menys allargats que els de la zona anterior. Sobresurten les moles de sa Comuna (709 m), Son Pacs (731 m) i de Planicia (833 m), es Puntals (898 m), sa Fita del Ram (833 m), el puig de Galatzó (1.027 m), la mola de s'Esclop (927 m), el puig de ses Basses (492 m) i de na Bauçà (616 m) i la serra de na Burguesa (510 m). Enmig de les elevacions d'aquest sector també se situen valls, com les d'Esporles, Puigpunyent, Galatzó, s'Arracó, Andratx, es Capdellà, Son Vic, Valldurgent, Calvià, Peguera i Santa Ponça. Així mateix, hi ha l'extrem que, comprès entre Santa Ponça, Palmanova i el cap de cala Figuera, té un relleu tabular a causa de la presència de depòsits postorogènics. El puig d'en Saragossa (187 m) és l'elevació més significativa d'aquesta extremitat. Amb relació al litoral que limita la Serra, és considerablement abrupte, amb espadats, i poc articulat. Tant és així que, a la part de mestral, només hi ha, a part de les cales mencionades, un entrant remarcable: el port de Sóller. Per contra, als dos extrems l'obertura de valls vers la mar possibilita la presència d'una badia i d'un seguit de cales. D'aquesta manera, la vall d'en Marc dóna lloc a la badia de Pollença, i les depressions d'Andratx, Son Fortuny, Son Vic i Son Bugadelles originen els entrants del port d'Andratx, es Camp de Mar, Peguera i Santa Ponça, respectivament. Dins l'apartat geològic, la serralada, que constitueix una de les tres unitats geomorfològiques de Mallorca, presenta una estructura compressiva, integrada bàsicament per un sistema d'encavalcaments i plecs inclinats cap al sud-est. Els relleus de més altitud són formats per grans masses de calcàries dolomítiques i potents depòsits de bretxes calcàries d'edat dubtosa. Els materials més antics que hi ha són segurament del Carbonífer superior (Paleozoic), sediments argilosos foscs, una mica metamorfosats i alternats amb gresos de quars, els quals afloren al voltant del Port des Canonge. La sèrie postherciniana, que hi és ben representada, s'inicia amb els materials detrítics atribuïts al Permià. Els materials secundaris són constituïts per tres grans unitats litoestratigràfiques: la triàsica —amb un primer nivell de conglomerats i sorres, un segon calcari i un tercer de guixos i roques volcàniques—, la juràssica, bàsicament calcària, i la cretàcia, margosa. Per altra banda, els depòsits del Paleogen, que afloren només localment i en discordança damunt el substrat secundari, comprenen dos paquets. El primer i inferior és format per carbonats llacunars, capes de carbó i sediments fluvials, mentre que l'altre i superior és integrat per materials fluvioal·luvials. Durant aquest subperíode del Terciari és quan es començaren a aixecar els primers relleus de la Serra. Els materials miocènics apareixen discordants damunt els depòsits anteriors i es divideixen en dues unitats: una primera, constituïda per conglomerats i calca-

↓ Serra de Tramuntana, puig de Massanella (Escorca)

↑ Serra de Tramuntana, puig i clot de l'Ofre (Sóller)

renites de fàcies continentals litorals i de plataforma, que poden englobar blocs esllavissats, i una segona unitat de margues i gresos de talús. Fou precisament durant el Miocè superior que es produí l'aixecament total d'aquesta alineació muntanyosa, que quedà, així, configurada d'una manera semblant a l'actual. Els sediments posteriors al Miocè mitjà hi són escassos, ja que només n'hi ha a l'extrem sud-occidental i corresponen a sediments fluvioal·luvials. La serralada constitueix la zona càrstica més rellevant de l'Illa. Els materials amb més presència de processos càrstics corresponen a les calcàries massives i a les bretxes calcàries del Lias inferior, com també als conglomerats i bretxes calcàries del Burdigalià. En aquestes litologies s'han desenvolupat la major part de camps de *lapiaz* i d'agrupacions de dolines. Així mateix, en els depòsits del Miocè superior, de calcàries esculloses, calcarenites i sediments fins associats s'han fet *criptolapiaz* i formes de *lapiaz* costaner. Tant des del punt de vista quantitatiu com qualitatiu de la carstificació, a la serralada hi ha dues àrees diferents: la septentrional, compresa entre el cap de Formentor i Sóller, i la meridional, que engloba la resta del territori de l'alineació. Els camps de *lapiaz* són característics de la primera àrea, sobretot del sector comprès entre el santuari de Lluc i Pollença, i es formaren fonamentalment sota cobertura edàfica. També a la citada zona hi ha depressions de caràcter càrstic, bàsicament dolines. Aquestes morfologies, que no solen superar els 200 m de diàmetre, són de dissolució. A més, tenen el fons pla i cobert d'argiles de descalcificació, un avenc que fa d'engolidor i *lapiaz* al voltant. Les principals agrupacions es troben als indrets més carstificats del terme d'Escorca: a la muntanya de Moncaira, Bini Petit, Clots Carbons, sa Mitjania, es Castellots, sa Terra de ses Olles, Femenia i Mortitx. Quant a les depressions més grosses, no acostumen a sobrepassar 1,5 km de llargària a l'eix màxim. L'exemple més significatiu correspon a la coma de Son Torrella (Escorca), que fa 1.500 m de llargària per 250 m d'amplària. A més, hi ha un seguit de valls tancades, integrades dins conques de torrents, que possiblement tenen l'origen, igual que l'esmentada coma, en antigues depressions de tipus *polje*. Per altra banda, hi ha canyons càrstics. Tot i que hi ha trams dels torrents de na Móra, des Barranc de Biniaraix, des Fondo de Mortitx, des Gorg des Diners, des Guix i de Coanegra que corresponen a aquest tipus de valls profundes, el canyó més espectacular se situa al torrent de Pareis. Fa aproximadament 3 km de llargària i, a l'indret conegut per sa Fosca, assoleix els 200 m d'alçària. A banda, del milenar de morfologies endocàrstiques —avencs i coves— que hi ha inventariades a Mallorca, el 85% es troba a la Serra. Concretament la zona septentrional en reuneix el 64% del total. Aquestes cavitats no hi tenen un gran desenvolupament, ja que no presenten un recorregut superior al quilòmetre. Solament és remarcable la cova de sa Campana, que, amb 1.600 m de llargària i 304 m de profunditat, és, d'una banda, la segona de més recorregut i, de l'altra, la de més desnivell de Mallorca. També s'ha de destacar la presència d'avencs, sobretot els de gènesi nival. Dins l'apartat del clima, s'hi dóna, igual que a la resta de l'Illa, el mediterrani, amb precipitacions abundants però irregulars. No obstant això, la gran varietat de relleu hi genera un nombre considerable de microclimes diferents i l'orografia produeix una disminució de les temperatures mitjanes i un augment de les precipitacions. Malgrat això, hi ha, els dies clars i de poc vent, màximes bastant altes (35-40°C) a les valls àmplies protegides de la influència marina. En concret, es registraren 39,8°C el 15 d'agost del 1987 a Lluc i 39,6°C el 8 de

↓ Serra de Tramuntana, puig Major (Escorca)

↑ Serra de Tramuntana, coma de Son Torrella (Escorca)

juliol del 1982 a Son Torrella. Les gelades, amb valors mitjans anuals d'entre 40 i 50 dies, es produeixen sovint als massissos del sector central, mentre que a la resta del territori de la serralada no se superen els deu dies de glaçada. Tant és així que la presència d'una certa quantitat de fred hivernal hi possibilita el cultiu d'arbres fruiters. La temperatura més baixa registrada fou de -13,5°C, el febrer del 1956, a Lluc. Per altra part, l'oscil·lació tèrmica és inferior als cims per causa de l'acció moderadora del vent i força diferent entre els solells i les obagues de les muntanyes, ja que reben una radiació solar distinta, fonamentalment durant la tardor i l'hivern. Les precipitacions són de 300-600 l/m² anuals a la costa sud-occidental i superior als 600 l/m² a la resta de l'alineació. A la zona central, de més altitud, s'arriben a valors propers als 1.400 l/m². Així i tot, hi ha diferències interanuals significatives: a l'estació des Gorg Blau, que funcionà el període 1930-79, es recolliren precipitacions, de mitjanes anuals, que oscil·laven entre els 700 i 2.300 l/m². A més, al citat observatori es registrà la precipitació més elevada de la Serra: 460 l/m² el 29 de setembre de 1940. Els mesos més secs solen esser els de l'estiu. Les precipitacions de neu són de 4-14 dies/any a la zona central. En concret, s'arriben als 14 dies anuals als puigs Major i de Massanella. A la resta del territori muntanyós, hi ha 2-4 dies de presència de nevades i en els extrems meridionals i septentrionals, 2-1 dies. La disposició de la serralada, allargada de sud-oest a nord-est, fa que hi predominin els vents de llebeig i de gregal. Malgrat això, la complexitat orogràfica possibilita que el vent variï de direcció i de velocitat d'un indret a un altre. La seva intensitat es pot doblar tant a les crestes com als colls: l'octubre de 1974, al cim de la serra d'Alfàbia el vent bufà a 208 km/h a causa de la canalització produïda per la vall de Sóller, a part de tractar-se d'un crestall. La Serra també es veu afectada per l'embat, de component diferent segons els indrets, i pel vent *föhn*, quan és de direcció est i sud-est i de procedència africana. Amb relació a la hidrologia, les aigües superficials s'organitzen a partir de cinc vessants definits per la disposició del relleu i denominats del litoral del nord-oest, Alcúdia, Palma, Andratx i Pollença. El primer vessant, que abraça el declivi de mestral de la serralada, és integrat per cursos de curt recorregut, però de gran desnivell i de velocitat considerable d'aigua. Els cursos més significatius són el conegut per Fondo de Mortitx, de Pareis, des Gorg des Diners, de na Móra, Major (Sóller), Major (Deià) i de sa Marina. Per altra banda, el declivi del sud-oest de la Serra fa part dels vessants d'Alcúdia i de Palma, que són separats per la vall d'Orient. Els cursos d'aquestes declivitats es caracteritzen perquè tenen un recorregut més llarg que els del vessant litoral. En concret, en recullen l'aigua grans torrents, com els de Sant Miquel —amb les branques de Comafreda i del Mal torrent de Massana— i de Muro —amb els cursos d'Almadrà i de Solleric—, al vessant d'Alcúdia, i el Gros —amb les branques de Coanegra, Bunyola i Esporles—, el de Bàrbara i el de sa Riera. Els dos vessants hidrològics restants corresponen als de Pollença i d'Andratx, que, afavorits per valls longitudinals, se situen als extrems de gregal i de llebeig, respectivament, i són integrats, entre d'altres, pels cursos, d'una banda, de Sant Jordi i de Sitges i, de l'altra, pels des Saluet i de Galatzó. A la serralada hi ha els embassaments des *Gorg Blau* (←) i de *Cúber* (←), que abasten part del consum d'aigua del municipi de Palma. Són dos embassaments en cadena o cascada connectats per un transvasament de més de 5 km de longitud. Així, l'aigua des Gorg Blau ascendeix, mitjançant bombament, a l'em-

↓ Serra de Tramuntana, alzinars d'Honor i Orient des del coll des Jou (Bunyola)

↑ Serra de Tramuntana, badia de Pollença i l'Albufereta

bassament de Cúber, des del qual davalla cap a Palma, passant per la planta potabilitzadora de Lloseta. Dins l'apartat d'hidrologia subterrània, la Serra constitueix un dels tres aqüífers de Mallorca. Per la seva superfície, escàs poblament, pluviositat mitjana anual elevada (790 mm) i reduïda pràctica del reguiu, és la màxima zona de recàrrega de l'Illa. A més a més, presenta factors que afavoreixen aquesta condició derivats de l'estructura geològica: grans paquets calcaris i nivells impermeables inclinats cap al sud-est. Això possibilita l'alimentació de la zona central, on hi ha més extraccions d'aigua. Així i tot, es produeixen complicacions estructurals locals i una complexitat de funcionament dels aqüífers càrstics. A més, la permeabilitat dels materials calcaris és força variable segons el grau de fracturació i el desenvolupament càrstic. Són freqüents els sistemes càrstics superficials que permeten la infiltració de l'aigua, però amb escassa capacitat de retenció. D'aquesta manera, l'aigua infiltrada drena ràpidament cap a la mar o a través de fonts que presenten fortes fluctuacions estacionals. Dels 125 milions de m^3 anuals d'aigua corresponent a l'alimentació total de la unitat, 55-60 són utilitzables i 45 utilitzats. Per altra banda, la qualitat de l'aigua és relativament bona en els aqüífers interiors i presenta fenòmens d'intrusió marina en els costaners. Amb relació a la flora, hi ha, a part de les comunitats distribuïdes per pisos climàtics en funció de l'orientació i de l'altitud, una vegetació estructurada, més o menys, en mosaic. Aquesta flora es caracteritza perquè presenta comunitats secundàries, paraclimàciques, que substitueixen els boscs originals. Als indrets més elevats creix la garriga de muntanya, comunitat endèmica que és formada per una gran quantitat de plantes, com la brutònica, la camamil·la, el carabassó de muntanya, el card negre, la ceba marina, la carnassa, les colomes, la didalera, les estepes blenera i joana, la fonollassa groga, la peònia, la peònia borda, el romaní de muntanya, el roser salvatge, la rogeta de muntanya, el trepó, el safrà bord i el trèvol de prat. Així mateix, s'hi fan orquídies de muntanya: l'abellera, l'abellera de muntanya grossa, l'abellera de muntanya petita, l'abellera de muntanya sarda i la caputxina olorosa. La garriga de muntanya ocupa grans extensions, segurament afavorida per l'activitat de l'home. Als canals i als replans dels penyals, orientats al nord i situats per sobre dels 800 m, com també als cims dels puigs de Massanella, Major i Tomir, troben refugi restes de teixedes, sovint acompanyades d'altres plantes eurosiberianes de caràcter meridional i oromediterrànies, relicte d'altres temps més freds. D'aquestes espècies, destaquen l'arbre de visc, el corner, el fenàs de bosc, la peònia blanca, la pomera borda, la primavera blanca, que és l'únic endemisme d'origen eurosiberià, el rotaboc, el turbit, el xuclamel de penyal, el poliol de roca, l'*Arenaria grandiflora* ssp *glabrescens*, l'*Erinus alpinus* i les grans falgueres típiques de boscs caducifolis: la llengua de cero vera, la falguera mascle, el *Dryopteris tyrrhena*, el *Polystichum aculeatum* i el *Polystichum setiferum*. A les zones culminants i més ventoses hi ha una altra comunitat xeroacàntica endèmica integrada per coixinets espinosos muntanyencs, d'un gran interès científic i evolutiu molt semblant a altres associacions de les muntanyes de la Mediterrània, però formada per espècies totalment diferents. Això no vol dir que aquesta comunitat no pugui aparèixer a indrets en qualitat d'associació secundària, subsegüent a la destrucció de la vegetació original. Aquests coixinets són un bon exemple de convergència evolutiva: diferents plantes de distintes famílies tenen la forma arrodonida i

↓ Serra de Tramuntana, cala Deià

← Serra de Tramuntana, torrent de Pareis

espinosa per protegir-se dels forts vents i dels herbívors. Fan part d'aquesta comunitat: els eixorba-rates blanc i negre i l'aritja de muntanya. Aquests coixinets moltes vegades són aprofitats com a refugi perquè s'hi puguin fer altres plantes, petites i delicades, entre les quals hi ha la lletrera petita de muntanya vera, la picardia de muntanya, la rèvola roja i l'*Arenaria grandiflora* ssp *grabrescens*. Fins i tot els esmentats coixinets serveixen per a defensa del teix, el xuclamel de penyal, el corner i el rotaboc. Curiosament, també a la costa rocosa, on les condicions de vida són difícils a causa dels forts vents salins, hi creix una altra comunitat endèmica amb moltes afinitats amb l'anterior, integrada per altres coixinets de litorals, com el gatovell i el socarrell bord. Aquestes espècies poden anar acompanyades de la lletrera petita de muntanya, a part de les anteriors. A les zones més properes a la mar hi ha una altra associació formada per diferents tàxons endèmics de saladina —*Limonium balearicum*, *Limonium orellii* i *Limonium dragonericum*—, la camamil·la, el fonoll marí, el *Polycarpon polycarpoides* ssp *colomense* i la camamil·la de mar. Les rossegueres constitueixen un medi en moviment, molt fràgil i inestable, raó per la qual són escasses les plantes que han pogut adaptar-s'hi. Hi destaca una comunitat de caràcter glareícola, també endèmica, integrada per la brutònica, la camamil·la, la carnassa, la picardia de muntanya, la ruda de ca, la *Linaria aeruginea* ssp *pruinosa* i l'*Scutelaria balearica*. Una de les flores més interessants i singulars és la de penyals. Segons l'altitud i l'orientació, hi ha un seguit d'associacions endèmiques que, caracteritzades per la bellesa i l'espectacularitat, presenten abundants elements orientals i tirrens. Així, es fan per sobre dels 800-900 m d'altitud, el claveller de penyal, la col borda, el fenàs bord, la frígola de penya, la matafaluga de roca, el te de soca i el turbit de roca. A cotes inferiors i a l'obaga, hi ha una altra comunitat més estesa, que també pot estar entremesclada amb les anteriors. En concret, és integrada per la bracera de roca, la cefalària, la col de penya, els colissos de penya, el lletsó de penyal, la cossiada de penyal, la frígola de roca, la ginesta, la maçanella, la maçanella de penyal, la rèvola de penya, la violeta de penyal i la vulnerària de roca. A les penyes marines, a banda d'aquestes espècies, s'hi fan el clavell marí, el llorer i el peu de milà de penyal. Al peu dels cingles, als petits replans i a les balmes ombrejades i humides, hi creix una associació considerada com a vestigi de la vegetació de l'era terciària. És una comunitat de pradells de petites plantes cespitoses, majoritàriament endèmiques o tirrenes, integrada pel berguer, la càrgola de muntanya, la jonça de penyal, la picardia de muntanya, el tem bord, l'*Arenaria balearica*, l'*Scutelaria balearica*, la *Sibthorpia africana*, la *Soleirolia soleirolii* i la naufraga. A les balmes, que tenen el sòl molt nitrificat com a

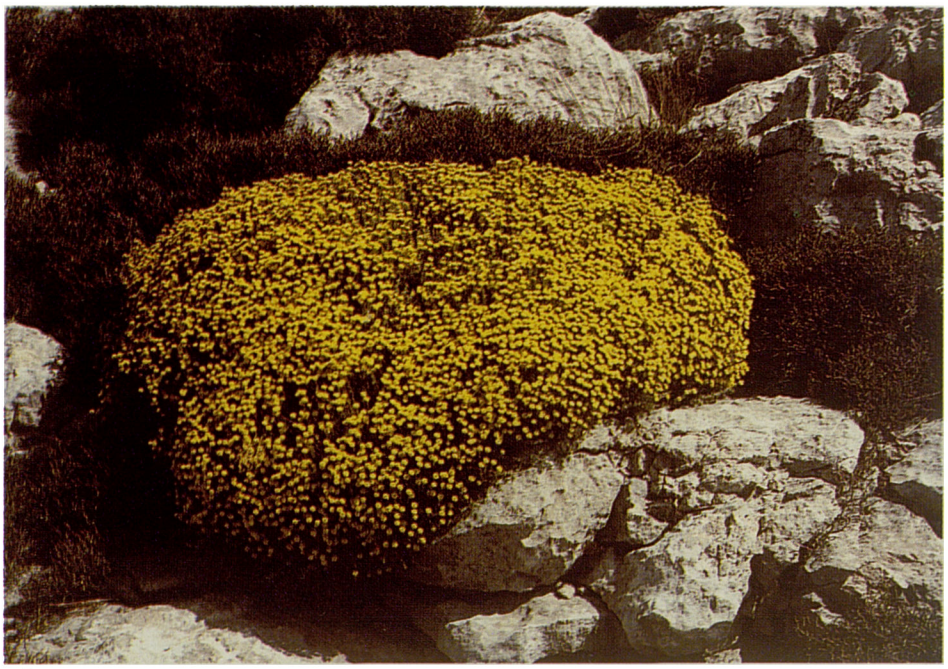
↓ Serra de Tramuntana, vista aèria de l'embassament del gorg Blau

↑ Serra de Tramuntana, muntanyes i vall de Cúber nevat

conseqüència dels excrements de les cabres i de les ovelles, hi apareixen les colomes o les espècies endèmiques, entre les quals sobresurten la fonollassa borda, l'ortiga bonyarruda i l'ortiga balera. A la zona alta, l'alzinar baleàric és substituït progressivament per dues comunitats arbustives, de caràcter secundari, que s'estableixen per reemplaçar-lo als indrets rocosos i a partir dels 1.000 m. Una correspon als espinars de muntanya: matollar obert, en el qual és significativa la presència dels alacantins de muntanya, l'aritja de muntanya, el ginebró i endemismes, com l'esteperol de muntanya, la gatova vera, la lletrera petita de muntanya vera, el peu de milà, l'*Arenaria grandiflora* ssp *bolossi*, el *Chaenorhinum origanifolium*, l'*Euphorbia fontqueriana* i la *Polygala vulgaris*. Les boixedes representen la segona comunitat. Des d'un punt de vista fisiognòmic, es tracta d'un matollar alt que, caracteritzat per la presència del boix, pot anar acompanyat de l'aladern de fulla ampla, el ginebró i la ginesta borda. A més, es produeix la introgressió d'espècies de la garriga de muntanya. Encara que el boix pot baixar, al vessant nord, fins prop de la costa, es fa a les zones més altes, acompanyat d'espècies arbustives típiques de la garriga d'ullastre i garrover, amb el garballó. Aquestes boixedes són, però, totalment relictes i fragmentàries. L'alzinar baleàric muntanyenc ocupa, encara ara, grans extensions a la part central de la serralada. Aquest bosc, que antigament era dens, compacte i impenetrable, es caracteritza perquè presenta, a més d'una flora més empobrida que la típica de l'alzinar continental, un seguit d'endemismes, com el llampúdol bord, el pa porcí, la peònia blanca i el trèvol de quatre fulles. Així mateix, l'alzinar és ric en arbusts —l'aladern de fulla ampla, l'arbocera, el bruc, l'espinaler, el ginebró i el marfull— i en lianes, entre les quals es troben l'aritja, la gavarrera, l'heura, el maimó, la vidalba, la vidiella i el xuclamel. Aquest bosc ombrívol impedeix que la llum arribi a terra amb intensitat suficient per permetre un estrat herbaci ben desenvolupat. Això fa que hi siguin rares les plantes herbàcies i que s'hi observin l'aspèrula llisa, el cirerer de betlem, l'espàrrec bord, l'esparreguera d'ombra, la falguera, la falzia negra, el fenàs de bosc, la jonça de bosc, la peònia borda, la viola boscana i els geòfits, l'abellera d'alzinar, el clavell bord, el curraià, el curraià blanc, el curraià rosa, la magraneta borda i el pa porcí. A zones menys plujoses i a cotes més baixes, l'alzinar baleàric muntanyenc és substituït progressivament per l'alzinar baleàric litoral, més termòfil i amb un sotabosc on predominen certes espècies de la garriga d'ullastre i garrover. El sotabosc d'aquest alzinar és format per l'aladern de fulla estreta, l'alzineta, l'arbocera, l'aranyoner, l'assot, el clavell, el llampúdol, el matapoll, l'olivella, el pa porcí i la rogeta. Tradicionalment, l'alzinar ha sofert una forta explotació per causa de l'extracció de fusta i l'elaboració de carbó i feixines. Així mateix, encara hi és freqüent el pasturatge en estat semisalvatge de cabres, ovelles i porcs. Aquest fort i constant aprofitament secular ha fet retrocedir el bosc fins als límits actuals i n'ha alterat fortament l'estructura i la composició. De resultes d'això, hi ha nombrosos llocs, amb un sòl erosionat, ocupats per un monocultiu de petites alzines de rebrot. A altres zones, on l'alzinar ha

↑ Serra de Tramuntana, camamil·la en flor a Massanella

estat alterat o a indrets desforestats fins fa temps no gaire llunyans, hi creix una associació arbustiva baixa de substitució, formada principalment pel ciprell i pel càrritx, amb un estrat arbori de pins. El sotabosc és integrat per una barreja heterogènia de plantes de requeriments ecològics diferents, entre les quals hi ha el fenàs reüll, les estepes blanca i negra, el romaní i el trèvol de quatre fulles. Aquestes pinedes secundàries, que representen una forma muntanyenca empobrida de la garriga de ciprell i romaní, ocupen grans extensions i poden esser colonitzades per l'arbocera i el bruc. Així mateix, poden assolir un estadi evolutiu avançat en la regeneració de l'alzinar original. Una degradació posterior d'aquests matollars determina la constitució de carritxeres. Puntualment, dins dolines, hi apareixen arbusts, com el bruc i l'argelaga, propis de sòls descarbonatats. La garriga d'ullastre i garrover, amb olivella, és una màquia de caràcter termòfil que es localitza als solells i a les zones baixes, indrets on l'alzinar fou eliminat. Aquesta comunitat és formada per l'argelaga, el càrritx, el coscoll, les esparregueres, el llampúdol, la lletrerassa, la lletrera vesquera, el llentiscle, el pi, la rapa blava i la vidalba. A mesura que es guanya alçada, canvia la fisiognomia de l'associació, ja que desapareixen espècies, com l'ullastre, l'olivella i les esparregueres, i el càrritx esdevé dominant, sovint acompanyat de la brutònica, les estepes blenera i joana i el llampúdol bord. Als redols de sòl profund, principalment al vessant nord, hi predominen grans extensions de carritxeres. Aquesta comunitat, originadora de paisatges sabaners, és socarrada, cíclicament, pels pastors per fer pastures, amb la conseqüent pèrdua de sòl i recessió de la flora i de la fauna. Entre les plantes que constitueixen aquesta associació, s'hi troben l'aritja de muntanya, l'estepa joana, la falguera, el garballó, el llentiscle, la peònia, el romaní i diversos geòfits, l'albó, la ceba marina, les rapes blava i mosquera i el safrà bord. La garriga de romaní i ciprell és una màquia baixa, molt més termòfila, que es fa als extrems de la Serra. Aquesta garriga és integrada per l'albada, la coronil·la, la cossiada, la farigola mascle, la garlanda i la gatova. Als torrents encaixonats i ombrívols, s'hi observen, a part de les plantes típiques de penyal, el llorer —que podria esser relicte—, el rotaboc, la mata vera, la viola roquera, la llengua de cero i la falguerola. A les raconades i als llocs protegits dels llits dels torrents, hi ha acumulacions de terra colonitzades per l'alís, relicte d'èpoques més càlides i plujoses, l'orval, el *Leucojum aestivum*, diferents espècies de joncs i de ranuncles, la coa de cavall, els sussorins pelut i petit, la jonça blava i la tresflorina blanquinosa. Així mateix, als redols de bardissa es fan el romeguer, l'espinaler, l'aranyoner i el roser, mentre que als gorgs d'aigua permanent es troben els créixens, la menta, l'espiga d'aigua i la bova. També hi creixen, puntualment, certes plantes típiques de muntanya, com l'estepa joana, el boix, la brutònica, el marfull, la camamil·la i l'aladern de fulla ampla. A nombrosos punts dels cursos que solquen la serralada, hi ha degotissos d'aigua carregada de carbonat de calci. La precipitació d'aquest carbonat, en entrar en contacte amb l'aire, forma el tur, que té una vegetació particular: la dolceta, la falzia, l'*Holcus lanatus* i el *Solenopsis minuta* ssp *balearica*. A les fonts, tot i que depèn del grau d'humanització, hi ha un seguit de plantes higròfiles, com l'espinaler, els polls blanc i negre, l'om, diferents espècies de falgueres,

↓ Serra de Tramuntana, caputxina d'olor

↓ Serra de Tramuntana, abellera de muntanya

↑ Serra de Tramuntana, voltor negre covant

de joncs i de mentes, el blavet, la botja d'aigua, la moraga d'aigua, l'orval i la prunella blava. Els murterars ocupen ambients relativament humits, com fondalades, torrenteres i fonts on es depositen les aigües d'escorrentia. Aquesta bosquina, a mig camí entre la vegetació de ribera i d'alzinar, és formada per la murta i per altres plantes de l'alzinar o de la garriga, com l'argelaga, el càrritx, l'espinaler, el garballó, l'herba de sant Joan peluda i la vidalba. Generalment també és acompanyada d'un estrat arbori de pins no gaire dens. Respecte a la fauna, hi viuen mamífers, d'entre els quals destaquen, d'una banda, la cabra i l'ovella —que ajuden a mantenir la vegetació de la garriga de muntanya i serveixen d'aliment als grans rapinyaires— i, de l'altra, el mart, la geneta i el mostel. Amb relació a les espècies ornitològiques, s'ha de remarcar l'existència d'una variada representació de rapinyaires. El voltor negre, el més gros de tots, cria als indrets més inaccessibles, damunt els pins. D'aquest ocell, solament en resten devers una quarantena d'exemplars, ja que ha estat a punt d'extingir-se a causa de l'ús indiscriminat de verins, la caça furtiva i la destrucció dels seus hàbitats. També s'hi contemplen, esporàdicament, la moixeta voltonera i les àguiles coabarrada i reial, que deixaren de reproduir-se a Mallorca a mitjan s XX. Amb els fluxos migratoris, hi arriben l'aligot, el falcó vesper, la milana negra i l'àguila marcenca. Als penyals costaners, hi cria l'àguila peixatera, un dels rapinyaires més rars de l'Illa, on en queden poc més de mitja dotzena de parelles. També hi nidifica el falcó marí, ocell migrant que, provinent de l'illa de Madagascar, es desplaça a la ribera de la Mediterrània durant l'estiu. L'esparver i la milana són els rapinyaires que, amb l'esmentat voltor negre, han sofert més regressió a causa de la caça i dels verins. En canvi, són més freqüents el falcó, el xoriguer, l'òliba i el mussol. Sobresurt, per l'interès ornitològic, el busqueret de coallarga, que habita a la garriga.

Una de les comunitats vegetals que acull un seguit de petits ocells —com el coablanca i els xalambrins comú i de muntanya— és la garriga de muntanya. Als penyals, s'hi observen la pàssera, de color blau, i la també poc freqüent pàssera de pit vermell. Durant l'hivern visiten la Serra aus, com el gorrió d'ala blanca, el pinsà mec, el ropit, el tord, el coa-roja, el passaforadí i el reietó. Durant l'esmentada estació, també s'observen, als embassaments, ocells marins i aquàtics: diverses espècies d'ànneres —el coll blau, el morató, el cullerot i les sel·les—, de corpetasses, de gavines i de petits limícoles, com també, si bé esporàdicament, l'agró, la cigonya i la grua. A banda, als penyals marins cria el colom salvatge i, més amunt, el cabot roquer. D'entre els ocells que tenen un nínxol ecològic ampli, hi ha el menjamosques i el passaforadí. Per acabar, s'ha d'assenyalar la presència del corb, únic còrvid freqüent a Mallorca, que hi viu tot l'any, encara que també n'arriben grans esbarts durant l'hivern. Tot i això, aquesta espècie ha minvat com a conseqüència de la caça i l'ús de verins. Pel que fa als amfibis, és significatiu, per la singularitat, el ferreret. Aquest batraci hi fou descobert els anys vuitanta —tot i que ja era conegut com a fòssil— i ha esdevengut el darrer vertebrat descrit a Europa. Abans de l'arribada de l'home, habitava tota l'Illa, però, a causa de la depredació, la població del ferreret ha quedat reduïda a un milenar de parelles, localitzades als torrents i a les basses. També hi viu el calàpet, subespècie

↓ Serra de Tramuntana, moixeta voltonera

↑ Serra de Tramuntana, falcons marins

tirrena, i el granot, que és l'amfibi més comú. Entre els rèptils, hi ha dues espècies de serps —la d'aigua i la negra—, el dragó, el dragonet i la tortuga mora —que té l'hàbitat a les muntanyoles de la part meridional de la serralada—, tots introduïts per l'home. Així mateix, hi ha, a sa Dragonera i al Colomer, dues espècies de sargantana. Darrerament, als embassaments des Gorg Blau i de Cúber, s'hi han introduït peixos, com la truita d'aigua, la carpa i el lluç de riu. Per altra part, ocasionalment, s'observa l'anguila a alguns torrents del vessant nord. L'alt valor ecològic i paisatgístic de la serralada féu que, el gener de 1991, el Parlament de les Illes Balears en declaràs, arran de la Llei d'espais naturals i d'interès paisatgístic de les Illes Balears, 84.806,79 ha protegides —la màxima zona de Mallorca—, 64.927,56 de les quals foren qualificades d'àrea natural d'especial interès i les altres 15.379,23 ha, àrea rural d'interès paisatgístic. Així mateix, l'esmentada Llei ha permès la preservació d'altres indrets situats als extrems de la Serra, que són, d'una banda, sa Dragonera, es Saluet, el cap des Llamp, el cap de Cala Figuera-Rafaubetx i, de l'altra, el puig de Maria, l'Albufereta de Pollença, la punta de Manresa i la Victòria. A banda, se situa a la serralada, d'ençà del s XIII, el *santuari de la Mare de Déu de Lluc* (←), centre de religiositat popular de Mallorca. A mitjan s XVI, foren freqüents els atacs a la costa nord de l'illa: Port de Sóller (1542), Valldemossa (1545), Pollença (1550) i Andratx (1558). Això féu que els jurats del regne de Mallorca sol·licitassin a Joan Binimelis l'estudi defensiu per a tota l'illa, que perdurà fins al s XIX. Les principals torres de la Serra es bastiren al final del s XVI i al començament del s XVII. Les més antigues són les del coll del Cingle (1542), la del coll de l'Illa (1554), la del Verger i la del Port de Sóller (1545). Posteriorment, s'hi afegiren les torres de la Trinitat (1579), de Cala en Basset (1583) —que vigilava l'estret de sa Dragonera—, de na Seca (1584) i de la mola de Tuent (1596). A l'inici del s XVII, s'edificaren les torres de sa Calobra (1605), de Lluc (1606) i del morro de Tuent (1607) i la torre Picada (1614) —que és la més gran de l'illa—, com també la denominada Nova de s'Evangèlica (1617-19). Al final del s XIX, la majoria d'aquests edificis se subhastà i passà a propietat privada. L'accidentalitat de la Serra ha afavorit que, tradicionalment, fos refugi de colles de bandolers. Després d'una gran brega, se'n solien bandejar els participants i era freqüent que els bandolers es refugiassin a les muntanyes tot formant colles que atacaven els bàndols contraris. La primera gran onada de bandolerisme es produí com a conseqüència de la repressió de les Germanies (1520-23). Al llarg del s XVI, a Mallorca n'hi havia moltes petites colles. Bunyola era el principal nucli i hi actuava la del Bord d'Alfàbia, que segurament estava al servei de la família Santacília. Al començament del s XVII, Alaró i Bunyola eren els dos centres principals del bandolerisme a Mallorca. A partir de 1606, s'hi afegí Selva, amb uns grups nombrosos molt organitzats i dirigits pel capellà Mateu Ferragut —Boda— i per Llorenç Coll —Barona—. Els bandolers, adscrits al bàndol dels Canamunt, varen tenir com a territori propi les contrades de Selva, Inca, Binissalem, Santa Maria del Camí i Bunyola. El 1618, la colla dels Ferragut —Boda— topà amb els comissaris reials a Lluc i fou derrotada. El refugi de la colla de Selva eren les possessions d'Alfàbia, Raixa, Biniforani i Massanella i les muntanyes de Lluc, del puig Major i de l'Ofre. El

↓ Serra de Tramuntana, agró blanc

↑ Serra de Tramuntana, corb marí

1666, quan els bàndols de Canamunt i de Canavall estaven pacificats i hi havia voluntat general d'acabar amb les colles, s'emprengué una gran campanya militar en contra, dirigida pel virrei Roderic de Borja i Llençol. Amb la Guerra de Successió (1702-15), els botiflers i els maulets intentaren referles per posar-les al seu servei, però l'evolució política i el final de la guerra les avortaren. Tot i això, el 1721, s'hagué de dur a terme una altra campanya militar contra les colles. La població dels quinze municipis pròpiament muntanyencs ha mantengut, des de la segona meitat del s XVIII, una evolució arítmica, basada en un creixement per etapes en el qual s'han intercalat períodes de recessió. El geògraf Bartomeu Barceló assenyala que la Serra és un desert humà, en el qual la població es concentra en nuclis. Així, àmplies extensions, amb municipis sencers com el d'Escorca, han tengut històricament densitats que no arribaven als 2 h/km². El 1750, la serra assolí els 21.822 h, que representaven el 18,24% de la població de Mallorca. Únicament sobrepassaven els 3.000 h els municipis de Sóller (3.971 h), Pollença (3.729 h) i Esporles (3.079 h). El 1784, s'havia incrementat el total global fins als 28.332 h i la proporció sobre el conjunt de l'Illa també havia augmentat (20,85%). La població de tots els municipis havia augmentat i, l'evolució més espectacular, l'havia experimentada Sóller, que evolucionà de 3.971 h (1750) a 6.370 h (1784). Entre 1750 i 1784, la Serra duplicà el percentatge d'increment de Mallorca, que va créixer un 13,62%, mentre que el conjunt de municipis de muntanya, un 29,83%. De 1784 a 1840, continuà l'ascensió i arribà als 34.235 h —que suposava el 20% de la població de Mallorca—, però en aquest període no havia crescut (20,84%) al mateix ritme que el conjunt de l'Illa (25,92%). El 1860, la població era de 40.982 h —el 19,60% de la de Mallorca—. Aleshores, el municipi amb més habitants era Sóller i el que en tenia menys, Escorca.

Des de llavors, en els períodes intercensals, la mitjana de creixement absolut ha estat inferior a la general de l'Illa i, fins i tot, fou negativa en algunes etapes. Entre 1860 i 1887, la població es mantengué pràcticament estabilitzada, amb un lleuger creixement de 1.707 h, i passà de 40.982 h (1860) a 41.585 h (1877) i a 42.689 h (1887). En canvi, el període 1887-97, es produí una disminució de 558 h, fonamentalment a causa d'una forta emigració cap a Amèrica. Al final del s XIX, els efectius demogràfics tornaren a experimentar una breu recuperació i els 42.131 h (1897) es convertiren en 42.314 h el 1900. Demogràficament, la Serra, respecte al conjunt de Mallorca, disminuí el seu pes i passà de representar el 19,60% (1860) al 18,05% (1877), al 17,14% (1887) i al 17,04% (1900). Aquest darrer any, els catorze municipis tenien 42.314 h: tres tenien més de 5.000 h i els onze restants, excepte Selva, menys de 3.000 h. D'aquests darrers, cinc no arribaven als 1.000 h. Pollença (8.308 h), Sóller (8.026 h) i Andratx (6.516 h) concentraven el 54% dels habitants muntanyencs. El decenni de 1900, els efectius demogràfics s'incrementaren moderadament i, a la dècada de 1910, el creixement fou negatiu a conseqüència del continu procés emigratori i de l'epidèmia del grip de 1918-19. Es passà de 42.314 h (1900) a 43.094 h (1910) i a 42.598 h (1920). Entre 1920 i 1930, hi hagué un augment de 726 h i, el decenni de 1930, solament de 249 h. A la dècada de 1940, es produí un

↓ Serra de Tramuntana, ferreret

↑ Serra de Tramuntana, torre de defensa de sa Calobra

↑ Serra de Tramuntana, torre nova de s'Evangèlica

descens significatiu a causa d'un intens èxode rural cap a la ciutat. Tots els municipis de la Serra disminuïren els efectius demogràfics, excepte Bunyola, que experimentà un lleuger augment, i Escorca, que es mantengué estable. A la primera meitat del s XX, la Serra va perdre pes poblacional en relació al total de l'Illa. Així, passà de representar el 17,04% (1900) al 16,77% (1910), al 15,79% (1920), al 14,76% (1930), al 13,32% (1940) i a l'11,29% (1950). D'altra banda, aquestes circumstàncies demogràfiques i els escassos recursos naturals de la Serra a l'època preturística donaren lloc a densitats molt baixes: 46,99 h/km² (1900), 47,30 (1930) i 48,39 (1940). L'emigració exterior i l'èxode rural provocaren que la població experimentàs una disminució prematura de la taxa de natalitat, que incidí, a la llarga, sobre les estructures d'edats. Tradicionalment, la Serra fou exportadora de mà d'obra i això provocà una emigració constant. Fins al decenni de 1930, es produí una emigració cap a fora de Mallorca, que va esser especialment intensa a la segona meitat del s XIX. Entre 1940 i 1950, hi hagué un canvi de tendència i tengué lloc un èxode rural rellevant des dels municipis de la muntanya cap a Palma. A partir de la dècada de 1950, experimentà un canvi de sentit i els municipis turístics reberen un corrent immigratori, procedent, en gran part, de la Península. D'altra banda, també alguns municipis de l'àrea d'influència de Palma, com Bunyola, Esporles i Valldemossa, es convertiren en pobles dormitori. La progressiva disminució de la natalitat, conseqüència de l'emigració fins a 1955, i la posterior no recuperació demogràfica donà lloc, en el decenni de 1970, a una progressiva fase d'envelliment de la població. Entre 1950 i 1991, la població de dret de la Serra va passar de 38.804 h —que representava l'11,42% de la de Mallorca— a 64.609 h, la qual cosa suposa un increment de 25.805 h (66,50%). El 1950, dels quinze municipis, solament Sóller (9.279 h) i Pollença (8.541 h) superaven els 5.000 h. La resta, excepte Andratx (4.033 h) i Selva (3.463 h), tenia poblacions menors de 3.000 h i cinc no arribaven als 1.000 h. Entre 1950 i 1960, la població es mantengué estancada, amb un lleuger creixement, i evolucionà de 38.804 h a 39.421 h. El percentatge que suposava dels efectius demogràfics de Mallorca disminuí de l'11,42% (1950) al 10,88% (1960). El decenni de 1960, hi hagué un increment de 3.188 h i passà a tenir, el 1970, 42.609 h (el 9,71% de la població de l'Illa). Entre 1970 i 1991, es produí un augment significatiu del 51,63% i evolucionà de 42.609 h (1970) a 52.577 (1981). El 1991, la població de fet dels municipis de la serralada era de 79.868 h —suposava el 13,27% de la de Mallorca— i la de dret era de 64.609 h —l'11,37% de la de l'illa—. El darrer tipus de població esmentat donava una densitat global de 71 h/km², que en principi pot semblar elevada, però que és interessant observar per municipis. Únicament estan per damunt aquesta mitjana Sóller (238,9 h/km²), Calvià (144,3), Andratx (84,4), Esporles (84,1) i Pollença (74,5). Per contra, les densitats més baixes es donen a Escorca (1,5), Estellencs (25,2), Banyalbufar (25,3), Puigpunyent (27,1) i Fornalutx (28,8). El procés de terciarització de la Serra, sobretot d'alguns dels municipis, ha tengut molta rellevància en el creixement demogràfic i en el volum de població assolit per certs nuclis. Calvià n'és el municipi turístic pa-

↑ Serra de Tramuntana, Binifaldó

radigmàtic i ha passat de tenir una població de dret de 2.219 h, el 1950, a 20.928 h, el 1991. Aquest darrer any, Calvià reunia el 32,4% dels habitants de la Serra. D'altra banda, el turisme també té una forta implantació a Andratx, Pollença i Sóller, que englobaven, el citat any, el 44% dels habitants muntanyencs. Els altres onze municipis concentraven el 23,6% restant i, excepte Bunyola (4.003 h), tenien poblacions inferiors als 3.000 h i sis eren de menys de 1.000 h. El 1991, en els municipis de la serralada, hi havia 60 nuclis de població, quinze dels quals corresponien als caps de municipi, devuit eren d'implantació antiga i els 27 restants eren relacionats amb l'expansió turística, que també ha tengut impacte en tots els nuclis anteriors. El 1991, la població dispersa era de 6.222 h, que suposaven el 9,63% de la població total. Un 39,7% d'aquesta població es localitzava a Sóller —on representava el 24,2% de la població d'aquest municipi—, fet que té molt a veure amb els cultius de regadiu. Malgrat l'escàs volum de la població dispersa, pot arribar a assolir un pes rellevant sobre els efectius poblacionals totals d'algun municipi, com en els casos d'Escorca, Deià i Estellencs, en els quals representava el 46,9%, el 29,1% i el 26,6%, respectivament. Els cultius solament ocupen una petita part de l'àrea de la serralada a causa de la topografia i de l'edafologia. Tradicionalment les grans possessions, basades en l'explotació ramadera i forestal i en la producció d'oli, articulaven i organitzaven l'espai muntanyenc. Al llarg del s XIX, l'expansió de l'agricultura de muntanya assolí la màxima intensitat, afavorida pel procés de desamortització i per alguns canvis en el règim de propietat. De tota manera, l'estructura de la propietat presentà unes característiques conservadores, que feren que es mantengués al marge de les transformacions agràries que experimentaren altres zones de l'Illa a la segona meitat del s XIX. Així, hi hagué un predomini de la gran propietat, que era en mans de l'aristocràcia, la qual es mantengué intacta fins al final del s XIX. Des de llavors, es començà a desintegrar, d'una banda, amb el procés de parcel·lació i, de l'altra, amb el traspàs de les possessions senceres, que foren adquirides per la nova burgesia mercantil i els nous rics. A part, en els darrers decennis, la manca d'alternatives agràries ha ajudat a fossilitzar aquesta vella estructura agrària. A més, les necessitats d'augmentar les terres productives en una societat agrària d'economia tancada, amb problemes de superpoblació, obligaren a la rompuda del màxim de terrenys, cosa que sovint imposava el recurs de les marjades. Així, la utilització de l'espai per a activitats agràries s'ha caracteritzat per un alt percentatge de terres no conrades a causa de la constitució muntanyosa i dels sòls poc aptes per a determinats cultius. El 1860, només es cultivava el 33,40% de l'extensió de la Serra (el percentatge global de Mallorca era del 54,37%) i, el 1960, s'havia reduït al 32,47% (en canvi, el total de l'Illa havia augmentat fins al 58,28%). El 1860, del conjunt dels catorze municipis de la serralada, el conradís de secà ocupava una extensió de 28.587 ha (96,99% del total cultivat) i es repartia en 15.504 ha (52,60%) d'olivars, 7.201 ha (24,43%) de camps de cereals i de llegums, 3.974 ha (13,48%) de garroverars, 1.000 ha (3,39%) de figuerals, 618 ha (2,10%) d'ametlerars, 229 ha (0,78%) de vinyes, 46 ha (0,16%) de fruiters i 15 ha (0,05%) de figueres de moro. El reguiu ocupava 887 ha (3,01%), que es distribuïen en 518 ha (1,76%) de fruiters i 369 ha (1,25%) d'hortalisses i cereals. Amb relació al conjunt de Ma-

↓ Serra de Tramuntana, Albarca

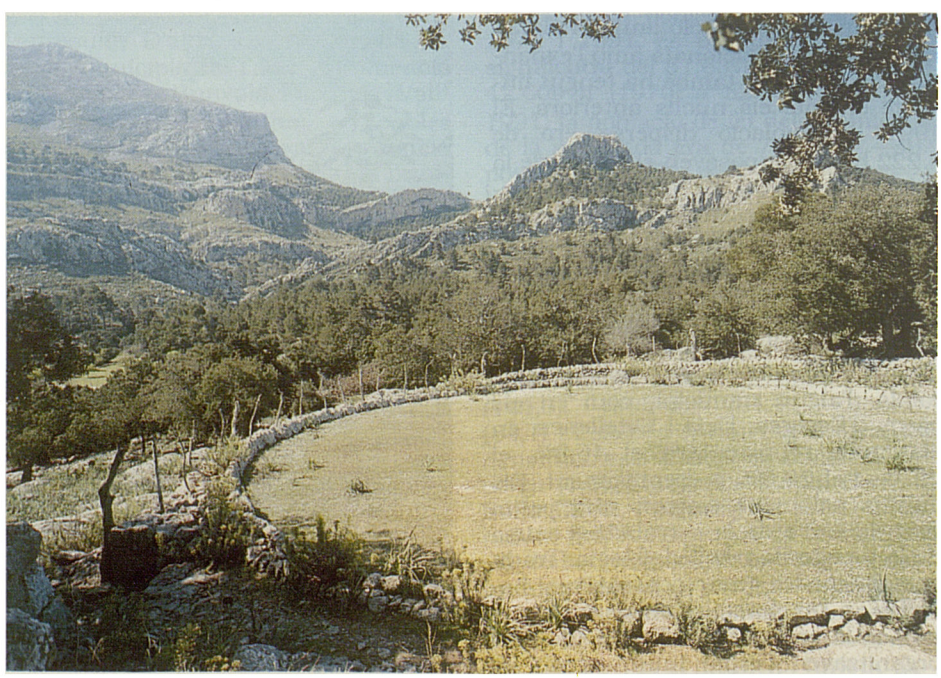

↑ Serra de Tramuntana, sitja a Bunyola

llorca, la Serra concentrava el 59,8% de l'extensió d'oliverars, el 52,2% de la de garroverars i el 35,9% de fruiters de reguiu i el 25,1% dels de secà. Un segle després (1960), dels quinze municipis de la serralada, el conradís de secà havia passat a ocupar una superfície de 26.595 ha (96,59% del total cultivat) i es distribuïa en 9.960 ha (36,17%) d'olivars, 5.724 ha (20,79%) d'ametlerars, 4.857 ha (17,64%) de camps de cereals i de llegums, 4.602 ha (16,71%) de garroverars, 984 ha (3,57%) de figuerals, 428 ha (1,55%) de fruiters i 40 ha (0,14%) de vinyes. El regadiu ocupava 940 ha (3,41%), que es repartien en 572 ha (2,08%) d'hortalisses i cereals i 368 ha (1,34%) de fruiters. Pel que fa al total de Mallorca, la Serra concentrava el 60,2% de l'extensió d'olivars, el 35% de fruiters de reguiu, el 32,7 de la de garroverar i l'11,9% dels fruiters de secà. El predomini de les terres de secà era absolut i el reguiu només era significatiu a algunes zones molt concretes, com l'Horta, de Sóller, Pollença, Banyalbufar i Estellencs. Dins el secà, l'arbre més rellevant era l'olivera, encara que aquest cultiu es trobava en regressió i, entre 1860 i 1960, en disminuí l'extensió de 15.503 ha a 9.960. Les superfícies en què s'abandonà aquest conreu foren ocupades, d'una banda, per urbanitzacions i, de l'altra, per ametlers i garrovers. L'ametlerar desplaçà l'olivera de les planes i de les valls baixes i es combinà amb els cereals i els garrovers. Aquest procés fou significatiu a les valls d'Andratx, Calvià, Selva i Pollença. A més a més, el conreu de l'hortalissa, especialment la tomàtiga, era rellevant a les zones de Banyalbufar i d'Estellencs. Recentment, també s'han introduït alguns cultius d'origen tropical. N'és un exemple la plantació de kiwis a Mortitx (Escorca). També s'han recuperat fruiters tradicionals, com el cirerer i el melicotoner, a Son Puig (Puigpunyent), i les pomeres, a la vall d'Orient (Bunyola). Per altra part, entre el 1860 i el 1960, els cereals també experimentaren una reculada a causa de l'abandonament de moltes terres marginals. Històricament, la Serra produïa oli, llenya i carbó, que eren tres articles de primera necessitat per a l'economia illenca. Fins al decenni de 1960, la indústria del carbó, constituïa una de les activitats més característiques i tradicionals que s'hi desenvolupaven. Per fer carbó, la llenya més emprada era la d'alzina, encara que se'n podia emprar d'ullastre, mata, aladern, arbocera i bruc. També destacava l'aprofitament de la neu i s'hi han arribat a inventariar més de 30 cases, de les quals la meitat se situava per sobre dels 1.000 m d'altitud i l'altra meitat oscil·lava entre els 500 i els 1.000 m. A la primera meitat del s XX, aquesta activitat entrà en procés de desaparició com a conseqüència de la introducció de les fàbriques de gel. D'altra banda, una de les activitats tradicionals més peculiars era el procés d'elaboració de la calç a través de la cocció de la pedra calcària. El 1860, la població activa del sector primari representava, gairebé a tots els municipis, percentatges superiors al 80%, xifra que, amb lleugers canvis, es mantengué fins al decenni de 1940 a la majoria dels termes muntanyencs. El 1970, les tasques agràries, que abans predominaven absolutament, havien arribat a la mateixa situació que el sector terciari abans del turisme. Aquell mateix any, segons el predomini de l'activitat per sectors econòmics, els municipis de la serralada es podien diferenciar en tres grups: el sector primari era majoritari a Banyalbufar (47,7%) i Fornalutx (46,3%); el secundari a Esporles (38,7%), Mancor

↓ Serra de Tramuntana, era de Bini

↑ Serra de Tramuntana, sa Foradada

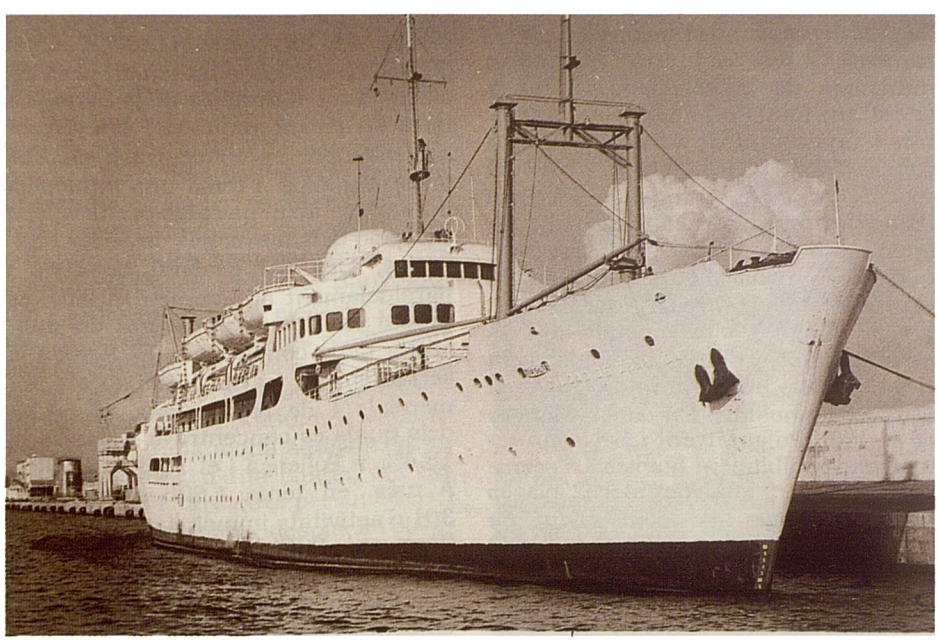
de la Vall (47,4%) i Selva (40%), i el terciari a Andratx (50,9%), Bunyola (46,5%), Calvià (79%), Deià (51,2%), Escorca (62,1%), Estellencs (53,7%), Pollença (41,3%), Puigpunyent (42,1%), Sóller (43,8%) i Valldemossa (49,5%). A partir dels anys seixanta, lligat a l'evolució del turisme de masses, es produí un desenvolupament del sector terciari. Aquest impacte no solament incidí en la modificació dels sectors socioeconòmics de la població activa, sinó que també afectà la imatge física del paisatge rural de la Serra. Així, per una banda, hi ha hagut una demanda de zones turístiques i, per una altra, de sòl per a residències secundàries. Això ha tengut com a resultat una transformació de l'espai, que abans era agrari, en zones residencials i recreatives turístiques. La utilització turística del sòl no agrari ha experimentat un augment espectacular, sobretot en el cas del municipi de Calvià, en el qual s'han transformat les terres costaneres en urbanitzacions turístiques i residències secundàries. D'ençà de la dècada de 1960, el desenvolupament del turisme provocà una reorganització espacial, que ha produït com a resultat el canvi de funció d'amplis sectors que abans eren exclusivament agraris per altres amb característiques urbanes. Aquesta darrera funció és monopolitzada per la indústria de l'oci —espais residencials—, com també per altres manifestacions resultants de les necessitats de l'Illa, com comunicacions i embassaments de reserva hídrica. Als quinze municipis de la serralada hi havia (1994) un total de 178 hotels, 82 hostals i una ciutat de vacances. Calvià concentrava 129 hotels (72,5% del total de la Serra), 40 hostals (48,8%) i l'única ciutat de vacances. Pollença tenia 21 hotels (11,8%) i desset hostals (20,7%); Sóller, onze hotels (6,2%) i dotze hostals (14,6%), i Andratx, vuit hotels (4,5%) i cinc hostals (6,1%). Aquests quatre municipis englobaven el 94,9% dels hotels muntanyencs i el 90,2% dels hostals. En canvi, Mancor de la Vall, Puigpunyent i Selva no tenien cap establiment hoteler. La serralada tenia un total de 54.192 places hoteleres, que es distribuïen en 49.079 d'hotels, 4.004 d'hostals i 1.118 de ciutat de vacances. D'aquest total, Calvià aglutinava el 83,9% de les d'hotel, el 47,9% de les d'hostal i el 100% de les de ciutat de vacances. Pollença tenia 3.443 places d'hotel (7%) i 766 d'hostal (19,1%); Sóller, 1.705 d'hotel (3,5%) i 910 d'hostal (22,7%), i Andratx, 2.103 d'hotel (4,3%) i 203 d'hostal (5,1%). La resta dels onze municipis únicament concentrava 633 places d'hotel (1,3%) i 207 d'hostal (5,2%). La indústria ha tengut poca incidència als municipis de la Serra. La infraestructura industrial era escassa: solament es concentrava en uns pocs municipis i tenia una influència mínima sobre el paisatge preturístic, a excepció dels municipis de Sóller i Esporles. Des del decenni de 1960 i paral·lelament al fenomen turístic, es produí un desenvolupament del subsector de la construcció. El 1990, a la serralada, hi havia 1.895 locals comercials i de reparacions, el 50,2% dels quals es concentrava a Calvià, el 18,4%, a Pollença i el 13,6%, a Sóller. A més, en tenia 1.626 d'hostaleria, 301 d'activitats immobiliàries i serveis financers, 226 d'indústries manufactureres i 77 de construcció. Pel que fa a la xarxa viària, la Serra és creuada, en sentit longitudinal, per la carretera

↑ Serra de Tramuntana, casa de neu del puig des Ca

d'Andratx a Formentor, a través de la qual es comunica, mitjançant enllaços transversals, tant amb la costa com amb el Raiguer. D'aquestes unions, en destaquen les carreteres Palma-Andratx, Palma-Puigpunyent, Palma-Esporles, Palma-Valldemossa, Palma-Port de Sóller, Inca-Lluc i sa Pobla-Pollença. Amb relació a la consignació de vies remarcables, el 1864 hi ha constància de les carreteres Palma-Sóller, Palma-Valldemossa-Deià-Sóller i Palma-Andratx, que, de responsabilitat estatal, eren considerades de primer ordre, excepte la darrera (de segona categoria). També hi ha documentats (1870) set camins de primer ordre i deu de segon ordre, que són competència de la Diputació Provincial de les Balears i municipal, respectivament. Per altra banda, la intensa explotació, que ha afectat tradicionalment la serralada, tant les reduïdes àrees de conradís com els boscs, ha originat una considerable malla de camins —de carro, ferradura i els actuals de cullera— i de tiranys, la majoria dels quals es troba en mal estat. La xarxa viària actual, que ha estat bàsicament construïda o ampliada durant el s XX, ha possibilitat, a més d'una millor comunicació entre els diferents indrets muntanyencs, la implantació de l'activitat turística. (ACo/BeC/GA)

↓ Vaixell de la Companyia Transmediterrània, «Ciudad de Granada»

TRAMUNTANAL, ES Terrenys del terme de Calvià, estesos entre les rotes Llargues, el coll de sa Grua, s'Argolla i la font de sa Bova. (M)

TRAMVIES, COMPANYIA DE Vegeu *Societat General de Tramvies Elèctrics Interurbans de Palma.*

TRANCA, SA Terrenys del terme de Son Servera, estesos entre el puig de Son Corb, el pont d'en Ros, els horts d'en Gilis i Son Lluc. (M)

TRANQUIL, SON Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Mas de la Marina, can Mosca, can Moleta i cas Capellà. (M)

TRANSMEDITERRÀNIA, COMPANYIA Naviliera creada a Barcelona el novembre de 1916, a partir de la fusió de diverses empreses de transport catalanes i valencianes. L'accionista principal fou el financer mallorquí Joan March Ordinas. El 1917, disposava de 44 vaixells i tenia línies de cabotatge per tota la costa peninsular, entre Barcelona i Pasaia (País Basc). A més, establí una línia regular amb els ports del sud de França i el nord-oest d'Itàlia. Obtengué de l'Estat la concessió de les comunicacions marítimes entre la Península i les Canàries i entre la Península i el Marroc. Aquell mateix any inicià les negociacions per aconseguir les línies amb les Balears, mitjançant l'absorció de la Isleña Marítima i la Marítima Companyia Maonesa de Vapors. El procés d'adquisició d'aquesta empresa fou llarg i polèmic, ja que provocà l'oposició d'importants sectors socials, contraris a la desaparició de la principal naviliera mallorquina. Joan March adquirí un gran nombre d'accions de la Isleña Marítima i el novembre de 1917 les cedí a la Transmediterrània. El 1918, aquesta companyia aconseguí el control de la Isleña Marítima i tres consellers seus passaren a esser-ho de la naviliera mallorquina. La Isleña Marítima es convertí en una filial, però aviat els vaixells de la Transmediterrània feren les línies entre la Península i les Balears i entre les illes. A més, diversos vaixells de la Isleña Marítima, com el «Lulio», «Isleño», «Balear» i «Bellver», passaren a la Transmediterrània.

↑ Companyia Transmediterrània, «JJ Sister»

Aquell mateix any, Joan March adquirí La Marítima, Companyia Maonesa de Vapors i la cedí a la Transmediterrània. El 1920 i el 1931, aconseguí la concessió de les comunicacions marítimes entre la Península i les Balears. En aquella època, les línies regulars que havien d'esser assumides per la Transmediterrània eren les de Palma-Barcelona, Barcelona-Palma-Eivissa, Palma-Eivissa-Alacant, Palma-Eivissa-València, Palma-Alger, Palma-Marsella, Palma-Cabrera, Eivissa-Formentera, Barcelona-Eivissa, Eivissa-València, Palma-Eivissa, Palma-València, Palma-Maó, Maó-Barcelona i Ciutadella-Alcúdia. El 1921, la seu es traslladà a Madrid. Aquell mateix any, la Companyia Transmediterrània adquirí al financer Joan March una fàbrica de fosfats i d'àcid sulfúric, el 68% de les accions de la Societat Anònima La Fertilitzadora i diverses instal·lacions de Portopí. A canvi, Joan March rebé un important paquet d'accions de la Transmediterrània. Per a l'explotació d'aquestes empreses es constituí una Secció Comercial. El 1929, aquestes indústries foren venudes a la Societat Anònima Cros, de Barcelona. El 1925, adquirí el 50% de les accions de Petrolis Portopí SA, una empresa creada també per Joan March. El 1927, aquesta empresa va esser confiscada per l'Estat quan es creà la Companyia Arrendatària del Monopoli de Petrolis —CAMPSA—. Quan s'inicià la Guerra Civil, tots els seus vaixells foren embargats. El mateix 18 de juliol de 1936, va partir de Palma cap a Barcelona el «Ciudad de Barcelona», amb una expedició de mallorquins que anaven a l'Olimpíada Popular, i després passà a Tarragona. Posteriorment, participà amb altres vaixells d'aquesta companyia en l'expedició de la conquesta d'Eivissa i el desembarcament republicà de Portocristo. En el port de Palma, les autoritats militars confiscaren nou vaixells amb l'objectiu d'artillar-los i convertir-los en creuers auxiliars. Els més importants foren el «Rey Jaime I», el «Mallorca» i el «Ciudad de Palma», que varen esser artillats a ports italians i participaren en la captura de diversos vaixells que proveïen d'armes i queviures la zona republicana. Les línies regulars restaren interrompudes durant quasi tota la guerra. El maig de 1938, s'establí amb vaixells de la Transmediterrània un servei setmanal entre Palma i Eivissa i a l'inici de 1939, es recuperaren les línies de Barcelona a Palma i de Barcelona a Maó. Acabada la guerra, es retornà a la normalitat i es restabliren les línies Palma-València, Palma-Eivissa-Alacant, Palma-Ciuta- della, Alcúdia-Ciutadella i Palma-Eivissa-València. Malgrat això, la pèrdua de vaixells va fer que en alguns casos les freqüències dels viatges no recuperassin la situació de preguerra fins al 1948. El 1939, s'incorporà al consell d'administració Joan March Ordinas. El 1949, es restabli la delegació de la Companyia a Palma. El 1952, obtengué novament la concessió de les comunicacions marítimes amb Balears. La seva flota era molt heterogènia, amb vaixells antics, com el «Ciudad de Alcudia» (1879), que feia el trajecte entre Eivissa i Formentera, i vaixells més moderns, com el «Ciudad de Cádiz» (1951), que féu la ruta Barcelona-Canàries i, posteriorment, Barcelona-Palma. Alguns dels seus vaixells eren veterans de la Guerra Civil o la Segona Guerra Mundial, com el «Ciudad de Ibiza», un vaixell adquirit a Copenhaguen el 1947 i que fou destinat a la línia Palma-València. El 1965, s'incorporà a la seva flota un vaixell amb el nom de «Juan March». El 1973, aquesta companyia adquirí el 51% del capital de la Naviliera Mallorquina.

↓ Companyia Transmediterrània, «Ciudad de Palma»

Posteriorment, la seva participació s'incrementà fins al 100%. El 1978, l'Estat adquirí el 93% de les accions de la Transmediterrània, que és convertí en una societat estatal autoritzada a realitzar qualsevol activitat de tipus navilier. El 1995, aquesta companyia tenia línies regulars servides per vaixells tipus *ferry* entre Palma i els ports de Barcelona, València, Eivissa, Maó; entre Maó i els ports de Barcelona, Palma i València i entre Eivissa i aquests mateixos ports. A més, disposa de línies regulars servides per vaixells tipus *fast ferry*, de caràcter molt ràpid, entre Palma i els ports de Tarragona, València i Eivissa i entre aquest port i València. Té delegacions a Eivissa, Maó i Palma. En aquesta ciutat, hi ha la seu de la Zona del Mediterrani, que inclou les delegacions d'Alacant, Barcelona, Eivissa, Maó, Palma, Tarragona i València. El 1995, n'era delegat de Palma Luis Zarrabeitia Prieto i director general de la Zona del Mediterrani Francisco José Sainz de los Terreros. (AM)

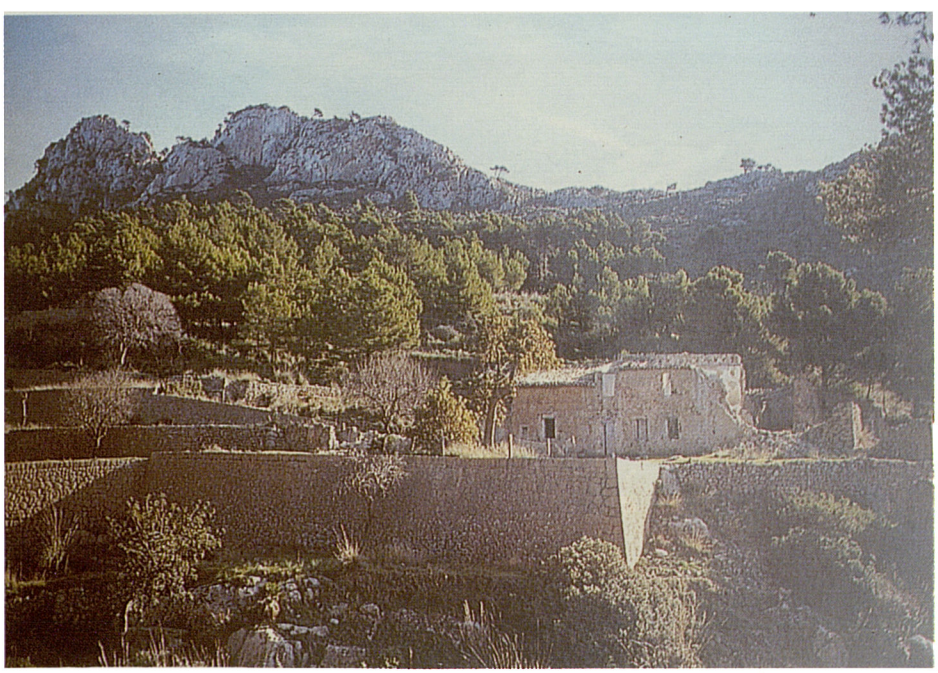

↑ Es Puntals de la Trapa

TRAPA, BAIX LA Indret de la costa del terme d'Andratx, situat a cala en Basset, entre la punta de sa Galera i la punta des Albardans o des Bats. (M)

TRAPA, LA Contrada del terme d'Andratx, situada a l'extrem sud-occidental de la serra de Tramuntana. En relació als trets físics, és integrada per dues fondalades que, orientades de sud-oest a nord-est, se situen al vessant occidental del puig de ses Basses. Aquesta muntanya fa 492 m d'altitud —la cota màxima de la contrada— i té, al mencionat declivi, dues ramificacions que tanquen aquestes dues depressions. La vall de Sant Josep és limitada, d'una banda, a més de pel citat puig, pels Puntals de la Trapa (456 m), que són separats —pel collet també dit de la Trapa (379 m)— d'una altra elevació contigua de 345 m, a la part meridional, i, per altra, per una alineació, d'escassa magnitud, a la part septentrional. Al fons de la fondalada, s'hi alcen, a 250 m d'altitud, les restes de les construccions de l'antic monestir de Santa Maria de la Trapa. En canvi, la segona depressió, que correspon al comellar des Secrets, és closa, a més de per la citada alineació i el puig de ses Basses, pel serral Llarg (302 m). Les dues fondalades s'obren a la mar, bé que la part més baixa és interrompuda per un penya-segat, conegut per Baix la Trapa, d'aproximadament 175 m de desnivell. Des del punt de vista geològic, la contrada es formà mitjançant un plegament fracturat, damunt el qual ha actuat l'erosió. Així, hi ha dues escates superposades: els depòsits margocalcaris i les margues del Cretaci, que constitueixen la part inferior dels espadats i de les elevacions, i els materials de calcàries del Lias (Juràssic) —més resistents a l'erosió—, que formen les cotes més elevades. Així mateix, afloren, amb menor proporció i amb discordança amb els anteriors depòsits secundaris, margues, conglomerats, calcàries i gresos del Burdigalià (Miocè). Dins l'apartat del modelat càrstic, hi ha quatre cavitats, de les quals sobresurten una cova marina —amb més de 100 m de profunditat— i l'*avenc d'en Biel* (←). El clima, pel fet de trobar-se la contrada a la zona més àrida, tant de la serra de Tramuntana com de l'Illa, és semiàrid, segons el mètode del geògraf i climatòleg Charles Warren Thornthwaite. De mitjanes anuals, té 28-29°C de temperatura màxima i 8-9°C de mínima. L'oscil·lació tèrmica és

↓ La Trapa, vista del conjunt central dels edificis

↑ Vista aèria de la Trapa amb l'era al centre

de 14ºC i les precipitacions oscil·len, anualment, entre els 400 i els 500 mm. Per altra banda, els vents predominants són els de component nord i oest. Les aigües superficials són recollides per dos torrentons que, integrats al vessant hidrogràfic del litoral del nord-oest de la Serra, solquen la vall de Sant Josep i el comellar des Secrets. Entre les característiques més significatives que reuneixen aquests cursos, hi ha el recorregut inferior al quilòmetre de llargària, una torrentera poc definida, el gran desnivell, la velocitat considerable de l'aigua i el darrer tram penjat com a conseqüència dels penya-segats. Pel que fa a la vegetació, la contrada presenta dos àmbits diferenciats: la vegetació natural, d'una banda, i les espècies introduïdes per l'home, de l'altra. De la primera, mitja dotzena d'exemplars d'alzina, situades prop del monestir, testimonien la presència de l'alzinar. Aquesta comunitat reculà força per diferents causes, entre les quals hi ha la reduïda pluviometria i una sobreexplotació humana. Actualment (1997), la quasi totalitat del territori és ocupat per l'aliança *Oleo ceratonion* (màquia d'ullastre) o per la seva degradació, la *Rosmarino ericion* (màquia de romaní i ciprell). Així, les espècies pròpies d'aquesta màquia d'ullastre són l'ullastre, el garrover, la vidalba, les esparregueres de gat i vera, l'escanyacabres, el garballó i la mata. En canvi, les plantes que integren la màquia de romaní i ciprell són el ciprell, l'albada, l'herba de sant Ponç, l'espaseta, l'*Ophrys tenthredinifera*, les sabatetes del Bon Jesús, l'*Anacamptis pyramidalis*, el romaní i la gatova. També s'hi poden trobar espècies que acompanyen ambdues aliances: el pi, l'estepa blanca, l'aritja, la porrassa o l'albó i el càrritx. Les associacions vegetals que es fan en els espadats rocosos contenen nombrosos endemismes: gatova, coixinet de monja, *Lotus tetraphyllus*, violeta de penyal, llampúdol bord, estepa joana, claveller de penyal, pa porcí, *Limonium caprariensis*, *Micromeria rodriguezii*, *Rosmarinus officinalis* var *palaui*, rogeta, *Galium crespianum*, *Scabiosa cretica*, *Helichrysum ambigum*, *Senecio rodriguezii* i safrà bord. També hi creixen, però sense pertànyer a cap d'aquestes comunitats, la rapa de frare, la ceba marina, el fenàs de cuques, l'argelaga, l'*Ophrys dyris* i les margalides. Les espècies introduïdes per l'home són el garrover, l'olivera, el ginjoler, el magraner, l'ametller, l'atzaroler, la figuera, la nesplera i la servera, i amb finalitats ornamentals, l'arbre de la bellaombra, el fasser, el lledoner, l'atzavara, el còlquic groc i les caputxines. Quant a la fauna, és significativa la cria d'almenys 76 espècies d'ocells, algunes en perill d'extinció i incloses en la *Directiva Europea d'Aus Silvestres*. De fet, hi viu la major colònia mundial de cria de baldritxa, formada per un centenar de parelles. Concretament, es localitzen a una cova connectada amb la mar, a la part baixa dels espadats. Entre les aus que hi habiten tot l'any, destaquen la gavina roja —que cria a sa Dragonera—, el tudó, el puput, el mussol, el voltor, el teulader, el passaforadí i el passarell. Així mateix, nidifiquen als penyals el xoriguer, el falcó, l'esparver, la pàssera, el cabot de roca i el corb i viuen a l'hàbitat forestal el ferrerico, la mèrlera, els busquerets de capnegre i coallarga, el pinsà, el trencapinyons, el gafarró i el reietó. Hi ha ocells que només visiten la contrada durant l'estiu: el cap-xerigany, el cucut i el rossinyol —ambdós d'hàbitat forestal— i el falcó marí, que nidifica als penyals. Al litoral és remarcable la cria del virot i del corb marí. A l'hivern també s'hi poden

↓ Cases de la Trapa

↑ Mina d'algua de la Trapa

veure el rupit, el tord i la coa-roja. Entre els mamífers, hi són significatius la cabra asilvestrada, el ratolí de rostoll —al pinar—, el mostel, el mart i la geneta, que fou introduïda pels àrabs per netejar les cases de rates. En el *Catálogo Nacional de Especies Amenazadas* (Annex II, 439/1990), també s'hi inclou l'amfibi *Bufo viridis balearica*, els rèptils *Tarentola mauritanica* i *Macroprotodon cucullatus* i el mamífer *Erinaceus algirus*. Amb relació a la comunitat de monjos trapencs (vegeu *trapenc*), consta que s'establí el 1810 i donà nom a la contrada. Això suposà la substitució de l'antiga denominació de la vall de Sant Josep de la Palomera. Així, el 1811, el canonge Pere Roig féu bastir un edifici, el monestir de Santa Maria de la Trapa, construït segons criteris d'arquitectura rural. Era format per dues grans sales, una petita capella i una cuina reduïda, independent i separada de les altres dependències. L'oratori, dedicat a Nostra Senyora de la Purificació, feia 15 m de llargària i 7 m d'amplària. Era cobert per volta de canó. A l'interior, només s'hi conservava una imatge de la Mare de Déu situada en un ninxol a l'altar. A l'esquerra de la construcció, hi havia un petit pati, tallers de ferrers i fusters i magatzems. Només els preveres tenien cel·les independents i totes les altres peces —refectori, dormitori i sala d'estudis— eren per fer vida en comú. Per altra banda, els monjos crearen un sistema de captació i proveïment d'aigua potable mitjançant l'elaboració de marjades —on el desnivell del terreny ho afavoria— i d'una xarxa de conduccions que derivava cap a un depòsit unificat. Altres construccions foren els estables i el molí de sang, situat en un edifici amb coberta de doble vessant i de reduïdes dimensions. Quan la comunitat religiosa hagué d'abandonar (1820) la finca, aquesta fou cedida a la Casa de Misericòrdia i, en virtut de la desamortització de Mendizábal (1835), passà a esser administrada per la Diputació Provincial. El març de 1853, se subhastà i fou adquirida per 12.755 pessetes per Segimon Morei, que la vengué, posteriorment, a Gabriel Ros de la Calatrava, i fou explotada per a la cria i l'engreix de ramat oví i cabrum. S'hi feren un seguit de reformes que convertiren el monestir en casa de possessió. El sistema d'autoproveïment de la finca, creat pels monjos, va desaparèixer a poc a poc i fou substituït per un sistema d'explotació agrària familiar. Durant el s XX, fou totalment abandonada, de manera que els edificis tenen un grau de conservació molt deficient. El 1980, el GOB i l'Associació d'Amics de la Trapa, per subscripció popular, n'iniciaren l'operació de compra, que es tancà el 1993. S'adquiriren 75 ha de terreny. Malgrat nombrosos problemes financers, contenciosos judicials i incendis —el de juny de 1994 fou particularment destructor—, el GOB aconseguí que la propietat fos inclosa dins l'àrea de la serra de Tramuntana de la Llei de conservació dels espais naturals, amb la categoria d'Àrea Natural d'Especial Interès. Això ha suposat poder disposar de l'ajuda del programa Leader de la Comunitat Europea. Durant aquests anys s'ha anat restaurant la zona per utilitzar-se com a centre d'acollida de visitants. (AS/BeC/MAP)

TRAPA, LA Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre el camí de cala Llonga, el molí de n'Adrover, la possessió de sa Punta Grossa i la urbanització de cala d'Or. (M)

TRAPA, PUIG DE LA Al terme d'Andratx, de 428 m d'altitud, situat

↓ Marjades de la Trapa

↑ Mare de Déu de la Trapa (església de s'Arracó)

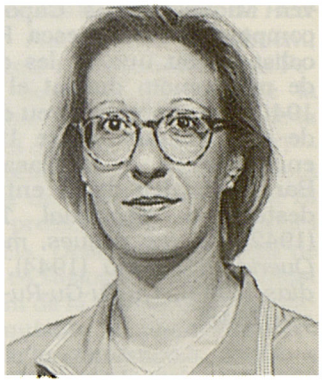
entre la vall de Sant Josep i la vall de la Palomera. (M)

TRAPASSER, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Llucmajor, situat al carrer del Cardenal Rossell. El conjunt és format per la torre i la base-habitatge, la façana de la qual fou restaurada amb peces de marès. El 1887, figurava en el cens municipal de Llucmajor. És conegut també com a molí d'en Xabec. (BRa)

TRAPASSERA, NA Terrenys del terme de Llucmajor, de l'existència dels quals es tenen notícies per documentació datada el 1777. (M)

TRAPENC Membre de l'orde cistercenc de l'estricta observança. Té l'origen en la reforma duita a terme, el 1664, per Jean Le Bouthillier de Rancé, abat de Notre Dame de la Trappe (França). Es caracteritzen per l'observança del silenci perpetu, l'abstinència, l'oració i la dedicació als treballs agrícoles. Arran de la Revolució Francesa i del decret de supressió de convents i ordes religiosos, un grup de monjos francesos es refugià a Santa Susana de Maella (Aragó), on residiren fins a la invasió francesa (1810). Aleshores, es refugiaren a la vall de Sant Josep de la Palomera (Andratx), en uns terrenys que poc abans havia adquirit el canonge Pere Roig per destinar-los a resguard d'eclesiàstics. L'any següent aconseguiren també la cessió de la propietat veïna, can Farineta. La comunitat tenia vuit preveres i 32 llecs. Una vegada establerts començaren les obres de condicionament del lloc. Edificaren el monestir de Santa Maria de la Trapa (vegeu *Trapa, la*) i adaptaren el terreny per a l'agricultura, mitjançant la construcció de marjades i d'un complex sistema de captació d'aigua per a consum propi i reg de cultius. Durant l'execució de les obres vivien de la caritat dels nuclis de població més propers. L'anomenat frare de pa o almoiner servia d'intermediari i era l'únic contacte que tenien amb l'exterior. El 1813, part de la comunitat tornà a Maella, però l'abandonament definitiu de la Trapa no es produí fins al desembre de 1820, en què un Reial Decret emès pels liberals suprimí tots els ordes monàstics. El 1824, els monjos recobraren els seus béns, però la comunitat aquí era ja molt reduïda i no es tornà recuperar. (GEM/LlA)

TRAPERO LLOBERA, AINA PATRÍCIA (Palma 1960) Estudiosa del teatre i directora teatral. Es llicencià (1983) en filologia hispànica a la Universitat de les Illes Balears i s'hi doctorà (1986), en aquesta mateixa especialitat, amb la tesi *Análisis del espectáculo: 'La vida del rey Eduardo II de Inglaterra' de Christopher Marlowe y Bertolt Brecht*. El 1987, participà en el muntatge de l'exposició commemorativa del desè aniversari del Teatro María Guerrero, del Centro Dramático Nacional. Des de 1988, és professora titular de la Universitat de les Illes Balears. També, des de 1988, és responsable de l'aula de teatre de l'esmentada universitat, amb la qual ha preparat el muntatge de les obres *La comedia nueva* de Leandro Fernández de Moratín i *Frank V* de Friedrich Dürrenmatt. Obtengué (1988) el premi del concurs de Projectes Escènics de l'Ajuntament de Palma amb el muntatge de l'obra *Les noces de Fígaro* de Beaumarchais, escenificada a Palma el 1988. Ha estat ajudant de direcció de diverses companyies, com Anselm Turmeda, La Lluna de Teatre i el Centro Dramático Nacional. Ha publicat *Introducció a la semiótica teatral* (1989), *Cens d'autors i obres teatrals* (1989), *Guía de lectura de "El Tragaluz"* (1995) i *Bases para un análisis del espectáculo* (1995). Ha col·laborat en diverses revistes especialitzades, com *Caligrama*, *Epos*, *Anthropos* i *Teatro*.

→ Aina Patrícia Trapero Llobera

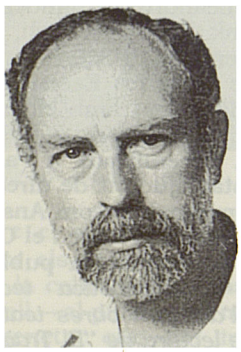
TRASHUMANTES, LOS Grup musical creat a Felanitx devers 1936. Entre els seus components, destaca-

↓ Los Trashumantes

ven Miquel Vicens Capó (pianista i compositor) i Francesca Ramírez (vocalista). Fou una de les orquestrines de més renom durant el decenni de 1940 i féu concerts arreu de Mallorca i de la Península. Entre 1942 i 1948, enregistraren, a la Casa Odeón de Barcelona, deu discs, entre els quals destacaven *Espiritual Trashumante* (1942), *No me pegues, mamá* (1942), *Querido Honolulú* (1944), *Tres melodías* (1944), *Cu-Tu-Gu-Ru— Unos ojos son* (1948).

TRASMEDITERRÁNEA, COMPAÑÍA Vegeu *Transmediterrània, companyia.*

← Juan Luis Trassierra Ramírez

TRASSIERRA RAMÍREZ, JUAN LUIS (Salar, Andalusia 1947) Escriptor i navegant. El 1970, es traslladà a Mallorca. El 1979, obtengué el títol de capità de marina mercant. És autor de la novel·la *Entre la piel del mar* (1983). Ha col·laborat a *El Día de Baleares* i *Diario de Mallorca.*

TRAU, AVENC D'EN Al terme d'Andratx, situat en terrenys de ses Alquerioles. Assoleix una fondària màxima de 54 m. L'espeleòleg francès Robert de Joly dugué a terme (1928) el primer descens a aquesta cavitat. Té aixecament topogràfic. (FBE)

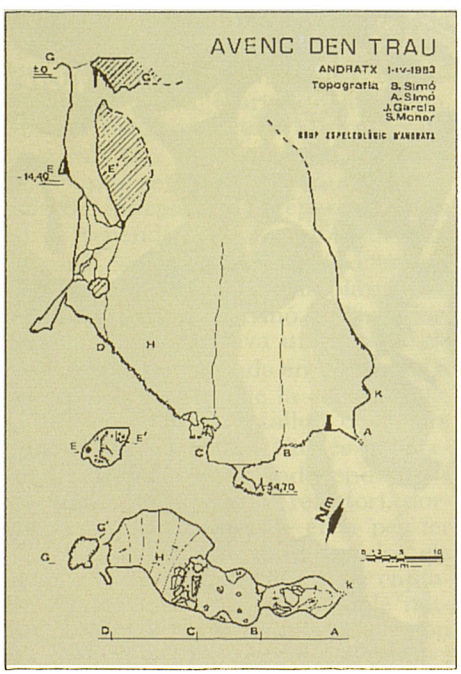
TRAÜLLA, CAN Propietat rústica del terme de Selva, situada entre Son Font, Son Arnau, la font d'en Blai i Auxella. (M)

TRAVELLA, NA Indret de la costa del terme de Sóller, situat entre la torre Picada i ses Puntes. (M)

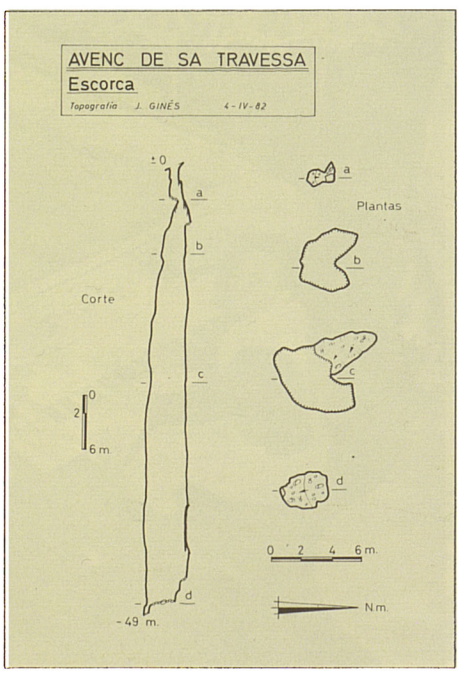
TRAVER, CAVALLERIA DELS Del terme de Sant Llorenç des Cardassar. El s XIII, afectava terres del nord-est del terme, entre Balafi, ses Planes i el puig des Tresor. (M)

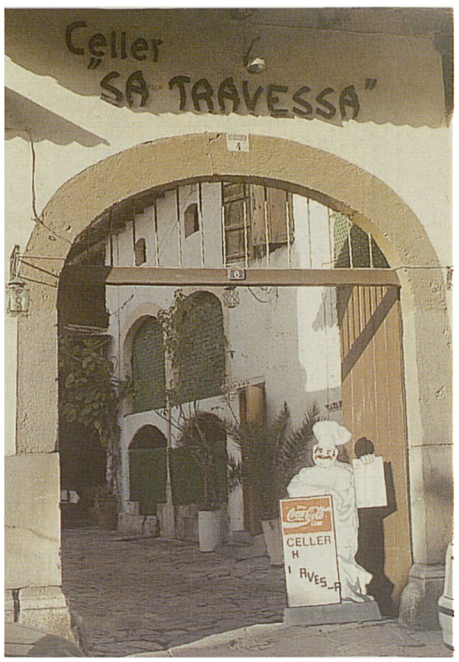
TRAVERSAY, GUY DE (França s XX - Portocristo, Manacor 1936) Periodista. Era baró i secretari general del diari conservador parisenc *L'Intransigent*. Corresponsal del seu diari en el desembarcament de Bayo a Mallorca, el 17 d'agost de 1936 fou afusellat per l'exèrcit nacional amb el pretext que li fou trobada una carta de recomanació de la Generalitat de Catalunya pregant al capità Bayo que li facilitàs la tasca informativa. (DG)

↓ Plànol de l'avenc d'en Trau

↓ Plànol de l'avenc de sa Travessa

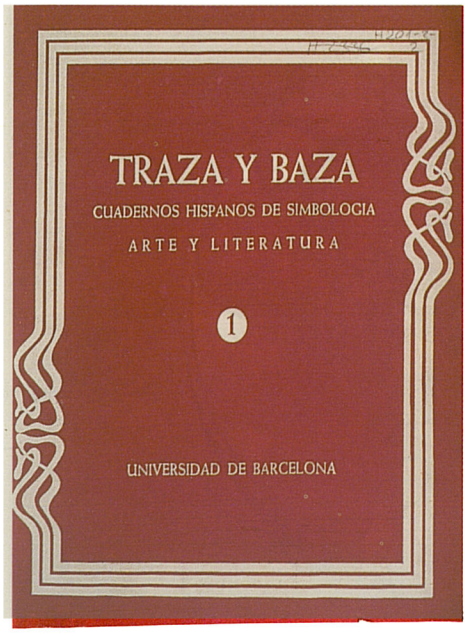

↑ Sa Travessa (Inca)

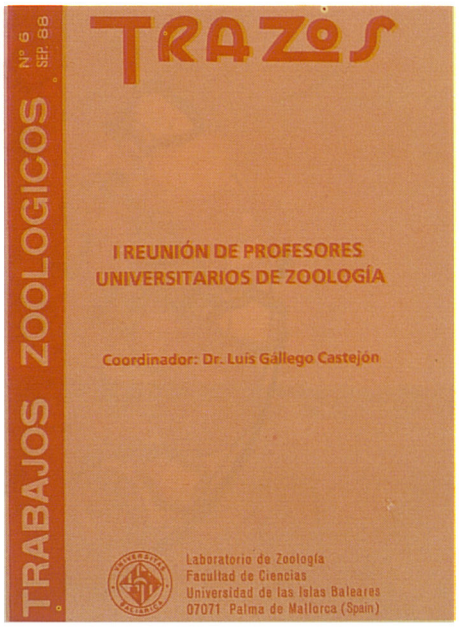
TRAVÉS, ES Terrenys del terme d'Andratx, estesos entre sa Clota, el puig d'en Guida, la penya des Corb i Son Guillem. ■ Al terme de Bunyola, estesos entre el coll des Pi, el penyal de sa Mel, el pas des Porcs i les rotes d'Honor. ■ Al terme de Sóller, situats al Port, entre sa Torre i la possessió des Port. (M)

TRAVESSA, AVENC DE SA Cavitat vertical del terme d'Escorca. Es localitza al vessant meridional del puig de Massanella, molt a prop de l'entreforc de tiranys que pugen respectivament a la font de s'Avenc i al cim de l'esmentat puig. L'entrada, molt estreta, dóna accés a un ampli pou que assoleix una fondària de 49 m. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TRAVESSA, SA Celler situat al carrer de la Pau, d'Inca. Fou construït en el s XVI. L'edifici té dues plantes i soterrani. Al frontis, hi ha el portal principal, d'arc de mig punt amb dovelles, i una finestra d'estil renaixentista, l'única d'aquestes característiques que es conserva a Inca. En el soterrani, pilars de ferro forjat sostenen un alt embigat. Als costats hi ha bótes de vi. El nom es deu al fet que per l'interior es pot travessar al carrer del Born, on es troba l'entrada posterior. Actualment (1997) és un centre de restauració.

↑ Traza y Baza

↑ Trazos

TRAVESSERA, SA Terrenys del terme de sa Pobla, estesos entre Son Poquet, Son Farratge, Son Vivot i Son Salat. (M)

TRAVESSETS, AVENC DES Cavitat subterrània vertical del terme d'Artà, situada en els costers orientals del puig de sa Tudossa. Consisteix en un gran pou natural de 145 m de fondària, que representa la major vertical absoluta dels avencs mallorquins. Té aixecament topogràfic. (FBE)

TRAZA Y BAZA Revista de divulgació artística i literària publicada entre 1972 i 1985. En fou fundador i director Santiago Sebastián López i, fins al número 4 (1974), s'editā a la delegació a Mallorca de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Entre 1974 i 1978, es publicà en aquest darrer centre. El 1985, s'editaren els tres darrers números a la Universitat Literària de València. Donà a conèixer informacions sobre les investigacions més recents en el camp de la simbologia. També publicà recensions de llibres i cròniques de congressos. En foren col·laboradors, entre d'altres investigadors, Gabriel Llompart, Catalina Cantarellas, Sebastià Trias i Marcel Durliat. Era redactada en castellà i tenia una aparició irregular.

TRAZOS Publicació que el 1984 editava a Palma el Laboratori de Zoologia de la Facultat de Ciències de la Universitat de les Illes Balears. Es dedicava a temes monogràfics. Era coordinada per Luis Gallego Castejón. En sortiren sis números, el darrer dels quals es publicà el 1988. Alguns s'editaren en català i d'altres en castellà.

TREBALL, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre cas Frare, Son Mascaró, Caloscamps i el comellar des Cocons. (M)

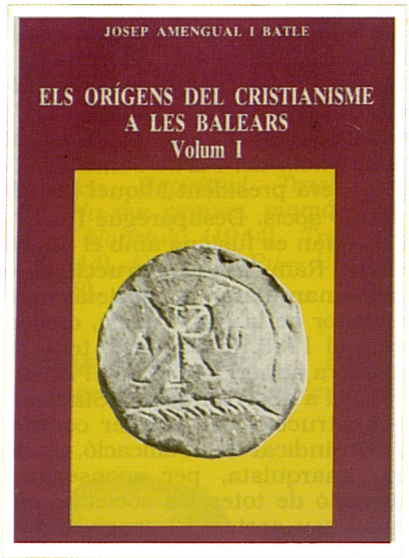
TREBALL, EL Societat obrera del gremi de la construcció, fundada a Palma el 1922. Era una continuació del sector socialista del *Centre de Picapedrers de Palma* (←). Inicialment, tenia 435 socis i era adherida a la Federació de Societats Obreres de la Casa del Poble. El 1925, feia part de la Unió General de Treballadors —UGT— i tenia 60 socis. Devers 1929, era sota la influència del Partit Comunista. El 1930, n'era president Miquel Llabrés i tenia 65 socis. Desaparegué l'estiu de 1931, quan es fusionà amb el Sindicat Únic del Ram de la Construcció, de caràcter anarquista. ■ Societat obrera del sector de la construcció, creada a Palma el 1933. Inicialment, tenia 400 socis. Era adherida a la UGT. El 1935, començà a negociar amb el Sindicat de la Construcció, de caràcter comunista, i el Sindicat de l'Edificació, d'orientació anarquista, per aconseguir la unificació de totes les societats obreres del seu sector. El gener de 1936, absorbí el Sindicat de la Construcció. En aquella època, n'eren dirigents Antoni Bauzà i Antoni Móra. Fou declarada il·legal quan s'inicià la Guerra Civil i desaparegué. Molts dels seus membres foren perseguits i alguns, com Antoni Móra, assassinats.

TREBALLA, SON Antic rafal del terme d'Inca. El 1713, pertanyia a Gabriel Aloi —Treballa—, de qui prengué nom. Confrontava amb el camí vell de Sineu. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals i lleguminoses. (DF)

TREBALLS AERIS I ENLLAÇOS, SOCIETAT ANÒNIMA —TAE— Companyia d'aviació xàrter amb base a Son Sant Joan, creada el 1973. Opera-

↓ Avió de la companyia d'aviació TAE

↑ Llibre de la col·lecció Els Treballs i els dies

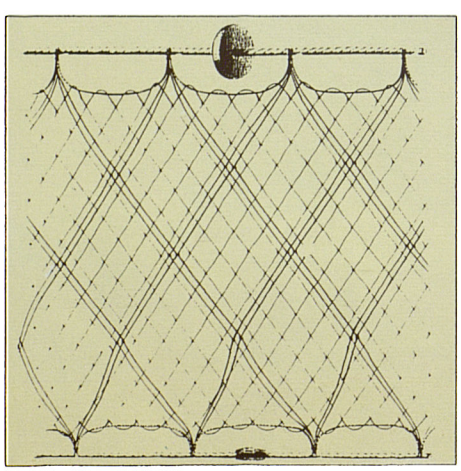
↑ Trempó

va amb avions tipus DC-8 i Caravelle i duia a terme la majoria dels seus vols a Alemanya. Va fer fallida el febrer de 1982. Quan va desaparèixer, gran part dels treballadors participaren en la creació de la companyia d'aviació Hispània. (AGi)

TREBALLS I ELS DIES, ELS Col·lecció de llibres creada per l'Editorial Moll el maig de 1964. Tracta, majoritàriament, temes referits a les Balears i, quant als gèneres, s'hi ha publicat assaig, reculls de poesia popular, obres lingüístiques i històriques, llibres de memòries i epistolaris. Hi ha publicat Rafel Ginard, Francesc de B Moll, Miquel Gayà, Joan Miralles i Josep Maria Llompart, entre d'altres autors.

TREMALL Art de pesca, de forma rectangular, que es cala en contacte amb el fons. Consta d'una ralinga superior amb flotadors i una d'inferior amb ploms i pedres. Una unitat de tremall fa devers 45 m de longitud i d'1,5 a 2,5 m d'alçada. És format per una peça interior de xarxa amb llum de malla, que pot oscil·lar entre 2 p/p i 8 p/p, i dues d'exteriors, de fil més gruixat i d'una a dues passades per pam. La peça interior és més alta que les exteriors, però com que totes tres van enganxades a les ralingues, la central forma bosses dins les quals queden enganxats els peixos. Hi ha moltes variants d'aquest art. Les peces unitàries s'uneixen les unes a les altres fins a formar fileres, que algunes vegades fan 8.000 m de longitud. S'amolla per la popa de l'embarcació i es recull generalment per la proa, amb l'ajut d'una màquina. Es cala a trenc d'alba i a l'horabaixa i roman calat algunes hores i, fins i tot, dies. La duració de la feina depèn de la longitud del tremall calat. És l'art més usat a les illes Balears. Es cala sobre roca o praderies de posidònia, a profunditats que oscil·len entre 8 i 150 m. S'hi captura una gran quantitat d'espècies, en destaquen la llagosta, el cap roig, la mussola, el pagell, la sípia, l'esparrall, la rajada i el sard. Sofreix les inclemències dels temporals, els corrents marins o l'arrossegament dels bous. (MM)

↓ Tremall

TREMPÓ Ensalada estiuenca típica de Mallorca. S'elabora amb tomàtiga, pebre tendre i ceba novella, tot cruu i ben trossejat. Es trempa amb oli, vinagre, sal i, ocasionalment, amb pebrebò i pebre bord. Als ingredients tradicionals, se n'hi poden afegir d'altres, com verdolaga, fruita, alls, tonyina, anxova i envinagrat —preferentment tàperes—. Tradicionalment, era el berenar de mig matí dels pagesos. Es començà a elaborar al final del s XVIII, quan els productes americans —tomàtiga, pebre— s'introduïren a Mallorca de manera extensiva. (MiF)

TREMPÓ, SON Terrenys del terme d'Inca, estesos entre es Batliu, el camp des Morers, s'Avencar i es Rasquell. (M)

TRENA, CAN Propietat rústica del terme de Santa Margalida, situada entre Son Fava, Son Flor, Son Burguet i can Maneta. (M)

TRENC, AMARADORS DES Indret de la costa del terme de Campos, situat entre ses Covetes i na Divertida. (M)

TRENC, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre cas Beato, can Negret, can Tries i sa Taverneta. ■ Al mateix terme, situada entre sa Cova, l'hort d'en Ponç i can Rabassa. (M)

TRENC, COLL DES De 640 m de cota, integrat a la serra de Tramuntana. Es troba a la partió dels termes de Sóller i Fornalutx, al vessant septentrional del puig de sa Bassa. (M)

TRENC, ES Terrenys del terme de

↑ Platja des Trenc

Campos, estesos entre la caseta de ses Arenes, la caseta des Motor Gros, es Salobrar i es Coverany. (M)

TRENC, FONT DES Al terme de Lloseta, situada entre el pla de ses Figueretes, Son Cocó, el puig de sa Creu i es Cavall Bernat. (M)

TRENC, PLATJA DES Situada a la costa del terme de Campos, entre ses Covetes i la Colònia de Sant Jordi, fa 4 km de llargària i prop de mig quilòmetre d'amplària. Aquest arenal forma, amb la maresma des Salobrar, un sistema morfodinàmic. La seva formació s'explica pel fet que l'actual depressió de Campos, en la qual s'integra aquesta platja, corresponia, durant el Pliocè, a una badia estreta allargada en direcció nord-est. D'aleshores ençà, s'ha produït, però, una deposició d'arena a la boca de l'entrant a causa de les oscil·lacions del nivell marí, sobretot durant el període Quaternari. Com a conseqüència d'això, la badia quedà tancada per successius cordons dunars i s'originà es Salobrar, zona interior deprimida, humida i separada de la mar. D'aquesta manera, el substrat terciari, d'origen terrigen i marí, fou cobert per arenes calcàries. S'hi diferencien quatre sistemes dunars. El primer, que data del *Riss*, té més de 100.000 anys i és el més antic. És constituït per partícules d'arena —fina i mitjana— d'entre 0,2 i 0,8 mm de grossària, que apareixen cimentades, formant marès. En canvi, les dunes del *Würm*, de més de 10.000 anys, són integrades tant per grans mitjancers (0,5-0,8 mm) com gruixats (0,8-1,2 mm), no gaire compactes. De resultes d'això, el marès que se n'ha extret és de poca qualitat. Així mateix, presenta oòlits, partícules esferoïdals, amb estructura concèntrica o radial, formades per capes de carbonat càlcic que envolten un nucli orgànic o inorgànic. El tercer sistema, del Flandrià, s'ha creat al llarg dels darrers 10.000 anys i és compost bàsicament d'arenes fines, inferiors als 0,2 mm de grossària, i poc cimentades. Precisament per això, ha estat aprofitat tradicionalment per proveir d'arena el subsector de la construcció. El darrer sistema, el més proper a la mar, correspon a les dunes recents que no romanen consolidades i que, a més, són sotmeses a l'acció del vent. Per altra banda, a l'extrem meridional i a escassa distància del litoral, se situa l'illot de na Gavina que, amb una longitud de 0,25 km, és de domini públic. El clima és semiàrid amb uns valors mitjans anuals de 28-30 °C de temperatura màxima i 6-8°C de mínima. Les precipitacions, pel fet de situar-se a la zona més àrida de l'Illa, són de 400-500 mm. El règim de pluges hi és escàs i irregular, per causa de la disposició del relleu del voltant, que arrecera la contrada dels corrents humits del nord i del nord-oest. Els vents predominants són la tramuntana i el llebeig. En relació a la vegetació i de forma global, s'hi fan espècies herbàcies —que no sobrepassen el metre d'alçada—, a la primera línia de mar, les quals són substituïdes pel savinar i la màquia, a mesura que disminueix el component arenós del substrat. Concretament, al primer front dunar creixen sobretot el jull de platja i l'*Sporobolus pungens*, als declivis de les dunes, i el borró, a les crestes. També acompanyen aquestes plantes el card marí, el lliri de mar, el *Lotus cytisoides* i el rave de mar. La citada flora és adaptada a l'acció directa de la mar, dels vents eixuts i de la in-

↑ Àrea des Trenc

solació. Als indrets arrecerats de les dunes del primer front i a tot al segon cordó dunar es troben espècies llenoses, que formen coixinets o petites mates, com la bufalaga hirsuta, la *Crucianella maritima*, el melgó marí i l'*Helianthenum caputfelis*. La segona comunitat que hi apareix és el savinar, que, a més de fixar les dunes amb les arrels, fa de barrera als vents marins. Així mateix, és reemplaçada, progressivament, cap a terra endins, per la màquia. Aquesta formació vegetal és integrada per l'aladern de fulla estreta, la botxa de cuques, el ciprell, l'estepa negra, l'esteperol, el fenàs reüll, la ginesta borda, la mata, el pi i el romaní. Dins l'apartat de la fauna i deixant de banda les espècies d'invertebrats del grup dels artròpodes —de mida reduïda i habitadors de les dunes—, és particularment significativa la presència d'ocells: l'annèra blanca, la baldritja, el corb marí, el corriol tres-dits, diferents espècies de gavina, el gavinó, la garsa de mar, el soteler, els tirulil·los cama-negra, gros i menut, i el virot, a l'àrea de la platja. En canvi, a la zona de màquia habiten l'abellerol, el bitxac, els busquerets de capell, de cap negre, de coa llarga, i roig de coa llarga, el caçamosques, la cadernera, el cap-xerigany, la cega, la coa-roja de barraca, el colom, el cucui, la cucullada, el gafarró, el menjamosques negre, la mèrlera el mussol, el mussol reial, el mussol emigrant, el passaforadí, el passerell, la perdiu, el pinsà, el puput, els rapinyaires —l'esparver, el falcó, el falcó torter i el xoriguer—, el reietó, el reietó cella blanca, el rupit, el rossinyol, el sebel·lí, la terrerola, la titina, la titina sorda, el trencapinyons, el tord, la tórtora, l'ull de bou, l'ull de bou gros, el verderó i el xalambrí. Així mateix, hi viuen, a part d'algunes espècies de caragols, escarabats i papallones, el mostel i la geneta, que, amb hàbits nocturns, exerceixen un control sobre els rosegadors. Aquest ordre de mamífers hi és representat pel ratolí de rostoll i la rata cellarda. A més, hi ha altres mamífers, com l'eriçó i les ratapinyades, i rèptils, entre els quals destaquen el dragó, el dragonet i la serp de garriga. A la zona hi ha un jaciment arqueològic integrat per restes de dos murs d'un edifici. Aquesta construcció fou bastida pels púnics, que convertiren la contrada en un lloc d'intercanvi comercial amb els indígenes. En concret, correspon a una base comercial subsidiària de l'illa de na Guardis, la qual funcionà entre el s IV aC i l'ocupació romana. El jaciment fou excavat entre 1982 i 1983 sota la direcció de l'arqueòleg Víctor Guerrero. En el període 130-120 aC, va esser emprat per comerciants ebusitans, que, a més d'estar sota l'administració romana, gaudien de la categoria de federats. S'ha d'esmentar que aquest jaciment permeté, juntament amb el de na Guardis, establir una cronologia provisional de la colonització de Mallorca. Així mateix, tenia la funció de controlar l'explotació salinera que es donava als seus voltants. La contrada esdevengué un dels primers espais protegits de Mallorca i la seva protecció fou el fruit d'una de les campanyes ecologistes més significatives de l'Illa, iniciada el 1977. L'any següent, es convocà, a Palma, una manifestació per evitar la urbanització de la zona, S'hi concentraren unes 10.000 persones. L'intent d'urbanització es mantengué durant tot el decenni dels 80. El 1983, el Parlament Balear aprovà la suspensió de manera cautelar del projecte d'urbanització. El 1984, la zona fou declarada Àrea Natural d'Especial Interès, cosa que suposava la prohibició d'edificar-hi. La superfície afectada per la protecció, amb 1.492 ha d'extensió, incloïa, a més de la platja, es Salobrar. El 1982, es presentà una nova redac-

↓ Es Trenc, dunes

ció del Pla Especial de Protecció des Trenc, que fou aprovat definitivament el 1988. Després de tota una sèrie de contenciosos jurídics entre l'empresa urbanitzadora i diferents institucions polítiques, el 1995 la zona fou inclosa pel Govern Balear en el Catàleg d'Espais Naturals. (ACo/BeC/JMB)

TRENCADA, CREU Antiga creu del terme d'Inca. El 1670, era situada al camí reial de Palma. (DF)

TRENCADETA, SA Possessió del terme de Llucmajor, situada entre el torrent d'Alfàbia, Son Quartera d'en Cardell, Son Sadoll i Son Seguí Vell. (M)

TRENCAGINYES, NA Indret de la costa del terme de Campos, situat entre es Mollet i s'Esquitxador. Anomenat també na Rompeginyes. (M)

↑ Trencapinyons (*Loxia curvirostra*)

TRENCAPEDRA *(Herniaria cinerea)* Espècie de la família de les cariofil·làcies. És una planta anual, polimorfa, de color cendrós i coberta de pèls rígids. Les flors són pentàmeres, amb els sèpals desiguals. Té l'estil curt i dos estams. Floreix de març a juliol. És una planta rara que viu a pradells i a les voreres de camins i camps, en llocs secs. És emprada en medicina tradicional per tractar les pedres de les vies urinàries, ja que, en infusió, és diürètica. També s'utilitzava per curar les hèrnies, d'aquí li prové el nom genèric llatí. *(Herniaria hirsuta)* Planta de la família de les cariofil·làcies. És anual. Fa les tiges primes, de 5-10 cm, normalment amb branques alternes, cobertes de pèls. Les fulles són el·líptiques o lanceolades, amb pèls drets i rígids. Fa les flors sèssils, en glomèruls densos, oposades a les fulles o contigües. Els sèpals són densament pilosos i la zona perigonal és subglabra. Floreix de març a juny. Es fa per camins, camps incultes i terrenys arenosos. La medicina popular li atribuïa propietats per curar les trencadures. És molt diürètica, conté àcid herniànic de gran activitat hemolítica, i s'empra, sobretot, per dissoldre les pedres de les vies urinàries, en infusió de 40-50 g per litre d'aigua. (FB/GA)

↓ Trencapedra (*Herniaria cinerea*)

TRENCAPINYONS *(Loxia curvirostra)* Dit també **trencapinyes**. Ocell passeriforme de la família dels fringíl·lids. Fa 18 cm de longitud. Té, com a tret característic, un bec corbat amb les puntes creuades, la qual cosa li permet extreure fàcilment els pinyons de les pinyes. El mascle és de color vermell taronja, a excepció de les ales i la coa, que són fosques. La femella té el cos verd i el jove, retxat de gris. Sol passar desapercebut perquè viu sempre al bosc, a la part alta dels pins. El seu cant és una successió de refilets curts. A Mallorca, és sedentari i és present a la majoria dels grans pinars. Tot i això, és una espècie amb un cert comportament nòmada, que pot canviar l'àrea de distribució un any per l'altre. En la reproducció, és molt primerenc i sol fer la posta el mes de febrer o març. Fa el niu als pins i pon tres o quatre ous. Els polls, en néixer, tenen el bec recte, com la resta de fringíl·lids, però pocs dies després se'ls creua. Es tracta d'una espècie protegida. (JSA)

TRENCAT, PONT A la partió dels termes d'Alaró i Consell, sobre el torrent de Solleric. Per aquest lloc passava el vell camí romà de Palma a Pollentia. És documentat el s XVI. (M)

↓ Pont Trencat (Consell - Alaró)

↑ Revista *Tren Miniatura*

TREN MINIATURA Publicació editada a Palma entre 1957 i 1960. Es dedicava a informar sobre exposicions i models de miniatures de trens i sobre el desenvolupament tècnic d'aquest mitjà de transport. Fou la primera revista que tractà aquesta branca del modelisme a Espanya. Es distribuïa a la Península i a l'estranger. N'era col·laborador el dibuixant Valentí Castayans. En fou director Eduard Fernández Planas. Tenia una periodicitat mensual i en sortiren 33 números. Era redactada en castellà.

TRENTA, SES Antic hort del terme de Palma, desaparegut quan es construïren les pistes d'aterratge de l'aeroport de Son Sant Joan. Era situat entre l'hort des Fasser, can Xoroi, can Xaberlí i es Palmer. (M)

TRENTA DÓS, SON Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre can Campanilles, can Monsebo, can Samsó i na Bubota. (M)

TRENTA PÈLS, SON Terrenys del terme de Felanitx, estesos entre Son Proens, Son Nas Vermell, can Dimoni i can Costella. (M)

TREPALLINA, NA Propietat rústica del terme de Montuïri, situada entre Son Picornell, Son Forners, Sabor i es Campanar des Moros. (M)

↑ Trepó *(Verbascum sinuatum)*

TREPIG, TORRE DEL Vegeu *Canyamel.*

TREPÓ Gènere d'herbes de la família de les escrofulariàcies, de fulles simples, alternes, les basals en roseta, sovint densament tomentoses. Les flors són pentàmeres, generalment grogues, agrupades en raïms, espigues o panícules terminals, i de fruits en càpsula septicida. A Mallorca, n'hi ha sis o set espècies, la més abundant de les quals és la *Verbascum sinuatum.* És biennal. Fa la tija de 50 a 100 cm, dreta, robusta, arrodonida, ramificada, un poc flexuosa i vermellosa; és coberta d'un toment blanc groguenc estrellat. Fa les fulles tomentoses, particularment pel revers, les inferiors són peciolades, oblongolanceolades i ondulades; les superiors són oblongues o lanceolades, agudes, sèssils i un poc decurrents. Les flors són grogues, mitjanes, en glomèruls separats, que formen una panícula piramidal de branques ascendents. Floreix entre els mesos d'abril i setembre. És molt comuna pels camps incultes i les voreres dels camins. (FB)

TREPONES, SES Terrenys del terme d'Artà, estesos entre el puig de sa Jordana, l'hort d'en Maia, s'Estelrica i can Porro. (M)

TRESCADORS, ELS Grup infantil creat (1915), a Palma, al si del Patronat Obrer pel jesuïta Guillem Vives. Va sorgir amb motiu de la unificació d'un grup excursionista i un batalló infantil creats el 1907. El seu uniforme i el seu reglament eren semblants als de l'escoltisme de l'època. El 1934, es fusionaren amb els Exploradors d'Espanya. Fou dissolt el 1937. (JSS)

TRES CAMES, CAN Hort del terme de Pollença, situat al lloc de Cuixac, entre can Noble, can Marimon i can Ferragut. El 1679, pertanyia a l'honor Pere Rotger —Tres Cames—, de qui prengué el nom. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. (DF/M)

TRES CAMINS, PESQUERA DES Talassònim de la costa del terme de Campos. (M)

TRESCÓ, SON Terrenys del terme de Búger, estesos entre Binissetí, can Barrigo, sa Figuera Blanca i el pas de n'Alòs. (M)

TRES CÒDOLS, ES Indret de la costa del terme de Deià, situat entre es Colomer i es Canyaret. (M)

TRES CREUS, COVA DE SES Al terme de Sóller, situada entre sa Mamelluda, la cova des Estudiants, Son Vencís i sa Coma. Quan els pirates moros, el 1561, desembarcaren a ses

↓ Cova de ses Tres Creus

↑ Monument inacabat a la cova de ses Tres Creus

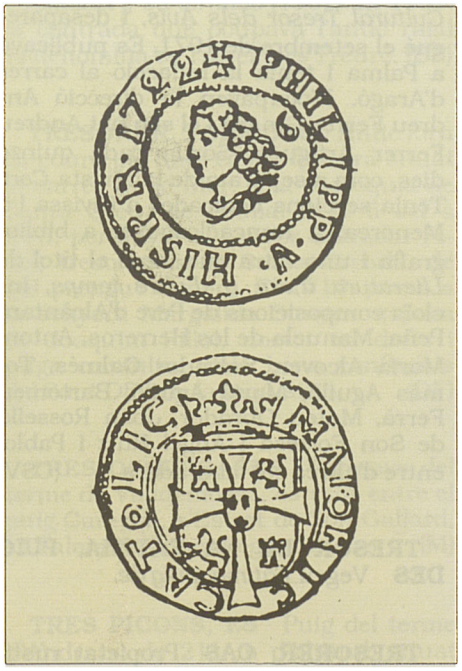

↑ Tresflorina vera (*Hypericum perforatum*)

Puntes i es disposaven a entrar a la vila de Sóller, les Sagrades Formes del sagrari de l'església foren amagades dins aquesta cova per evitar que fossin profanades. El s XX, mossèn Bartomeu Coll deixà un llegat per alçar-hi un monument, dedicat al Sagrat Cor. Es construí un arc cegat, de pedra, amb tres creus, que encara es conserva, però l'obra restà inacabada. (M)

TRESETA Moneda mallorquina de billó encunyada (1722-24) pels reis Felip V i Lluís I. El seu valor era de 3 doblers, que equivalia a 6 diners. Pesava entre 4,38 i 4,84 g. (JoV)

↓ Treseta

TRES FITES, SES Puig de 173 m d'altitud. Fa partió dels termes de Llubí, Maria de la Salut i Sineu. És situat entre Son Cloques, es Cantó de n'Amador, Llampí i Son Fogueró. Al cim hi ha una construcció talaiòtica. (M)

TRESFLORINA VERA *(Hypericum perforatum)* Dita també **herba de sant Joan** o **santjoaní.** Planta de la família de les gutíferes. És perenne i de rizona llenyós. Té la tija de 20 a 60 cm, dreta o ascendent, ramificada, glabra i amb dues línies o talls prominents. Les fulles són oblatooblongues o lineals, obtuses, envoltades de punts negres i amb abundants punts translúcids. Fa les flors grans, d'un groc viu i reunides en corimbes tirsoides multiflors. La càpsula és ovoide, dues vegades més llarga que el calze. Floreix entre els mesos de maig i juny. Es fa per llocs àrids, camps abandonats i vores de torrenteres i camins i és abundant a tota la part meridional de l'Illa. És una planta medicinal molt preada. La infusió de brots és molt útil en les molèsties del fetge, calma l'asma i atura les hemorràgies internes. S'usa també per desinfectar les ferides i per calmar els dolors de cremades. Amb les flors es fa aiguardent i un oli que té les mateixes propietats que la infusió. **Tresflorina blanquinosa** *(Hypericum tomentosum)* És perenne i densament tomentosa. Té les fulles semiamplexicaules, ovatoobtuses, ondulades i també amb nombroses vesícules translúcides, envoltades de punts negres. Floreix els mesos de juny i juliol i es fa pels mateixos llocs que l'anterior. (FB)

TRESMALLES Antic rafal del terme de Felanitx. És documentat el 1239. El s XIII, pertanyia a la família Soler. Era sota alou del rei. El 1500, confrontava amb l'alqueria Rossa i Benifet o Son Burguera. Els s XVI-XVIII, fou de la família Oliver —de Tresmalles—. El 1516, era d'Antoni Oliver. El 1528, pertanyia a l'heretat d'Antoni Oliver i confrontava amb el rafal d'en Cerdà i Son Burguera. Tenia cases i era dedicat a conreu de cereals. Hi havia una guarda de 50 ovelles. Feia una renda anual d'11 lliures i 16 quarteres de blat. El 1578, un dels rafals de Tresmalles pertanyia a Jaume Oliver i era valorat en 2.300 lliures. L'altre era de Guillem Oliver i fou valorat en 1.800 lliures. El 1669, era de l'honor Antoni Oliver. Confrontava amb Son Oliver, Son Vinater, cas Doctor, Son Oliver Menut i ca la Senyora. N'eren pertinences les terres de cas Doctor (3 quarterades), ses Tapereres (4 quarterades) i Son Soldat (11 quarterades). Tenia cases i celler. Era dedicat a vinya i a conreu de cereals, lleguminoses i lli. El 1674, feia una renda anual de 30 lliures i 40 quarteres de blat. Tenia 32 quarterades de sementers. El 1684, pertanyia a l'honor Guillem Oliver. Hi havia un molí de sang a les cases. Era un lloc popular de caça

de tords. El 1690, era de l'honor Jaume Oliver i es mantenia dedicat a vinya i a conreu de cereals, amb una guarda de 25 ovelles. Els Oliver —de Trasmalles— tenien la casa pairal a la vila de Felanitx, al carrer de ses Parres. El 1721, del primitiu rafal de Tresmalles se n'havia separat *Son Reus* (←). El 1801, la zona de Tresmalles era dividida entre les propietats de Pau i Antoni Oliver. El 1997, Tresmalles —amb la grafia Tres Maies— designa uns terrenys estesos entre Son Negre, Son Senyora i Son Ramonet. (DF/M)

TRES MARIES, LES Embarcació del tipus sagetia. Era dedicada al transport de mercaderies a la Mediterrània occidental. El 1652, navegava sota pavelló de França i fou capturada, en acció de cors, pel patró Joan Totosaus, que la portà a Palma, on fou venuda en subhasta pública, i adquirida, per 565 lliures, per Francesc Reure, doctor en teologia, que, el mateix any, la cedí al senyor Antoni Morrelles. Fou posada sota el comandament del patró Nicolau Rimbaud i destinada al transport de mercaderies. Era armada amb sis canons pedrers, de ferro. (DF)

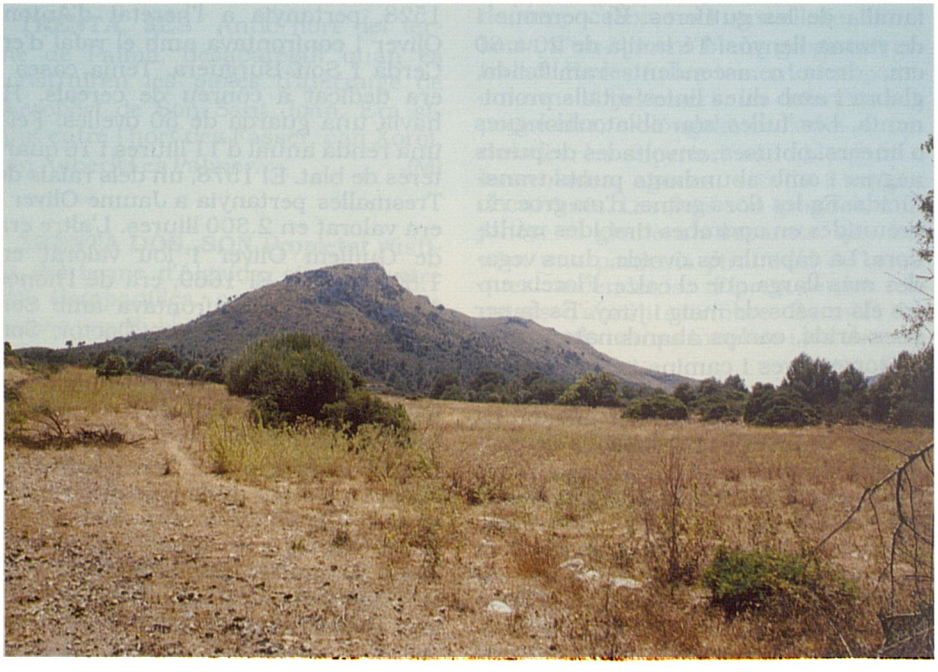
TRES MARJADES, TANCAT DE LES A sa Illeta del terme de Sóller, de l'existència del qual es tenen notícies per documentació datada el 1678. (M)

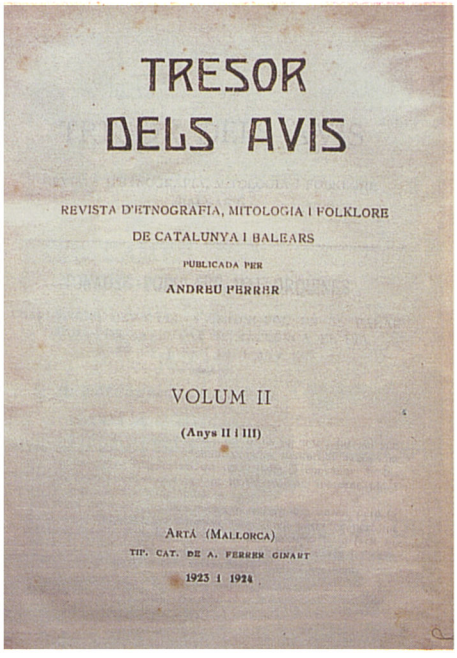
TRES MOLINS, ES Redol de cases del terme de Selva, situat entre ses Cremades, can Cabot, l'hort de cas Notari i l'hort d'en Duran. (M)

TRESOR, PUIG DES De 382 m d'altitud. Fa partió dels termes municipals d'Artà i Sant Llorenç des Cardassar. Integrat a les serres de Llevant, és situat entre el puig de ses Esquerdes i el coll d'Artà. (M)

TRESOR DELS AVIS Revista fundada a Artà, el gener de 1922, per Andreu Ferrer Ginard. Se subtitulava *Revista Mensual d'Etnografia, Mitologia i Folklore* i, a partir de 1923, passà a dir-se *Revista d'Etnografia, Mitologia i Folklore de Catalunya i Balears*. Era dirigida per Andreu Ferrer Ginard i tenia com a objectiu preservar de l'oblit tot el cabal folklòric i etnogràfic de les Illes. Per un costat, contenia estudis crítics sobre temes diversos, com la poesia popular, la mitologia, els costums i les devocions populars. Per altra banda, incloïa material folklòric de primera mà, com llegendes, rondalles, romanços, gloses, refranys, jocs infantils, endevinalles i remeis casolans per curar mals. Algunes vegades, al costat de les cançons tradicionals, hi incloïa la partitura musical. A més, dedicava un apartat a la informació bibliogràfica. Complementava aquesta activitat amb d'altres, com l'organització de concursos folklòrics i, sobretot, la creació de l'associació *Amics de la Tradició Popular* (←), l'òrgan de comunicació de la qual era la revista. Era redactada exclusivament en català i impresa a la tipografia d'Andreu Ferrer.

↓ Puig des Tresor (Artà - Sant Llorenç des Cardassar)

↑ *Tresor dels Avis*

Va esser de periodicitat mensual, excepte del març de 1923 al desembre de 1926, en què fou quinzenal. Hi collaboraren, entre d'altres, Joan Amades, Francesc Camps Mercadal, Ramon Serra Pagès, Antoni Pons, Francesca Catany i Ildefons Rullan. El desembre de 1928, quan Andreu Ferrer hagué de desplaçar-se a Palma per motius laborals, deixà de publicar-se. Entre el gener i l'octubre de 1969, aparegué en una segona etapa *Dos Tresors des Avis*, amb el subtítol de *Butlletí informatiu per formar-ne un arxiu folklòric i bibliogràfic de les Balears*. Des de l'octubre de 1969 es titulà *Fundació Cultural Tresor dels Avis*, i desaparegué el setembre de 1971. Es publicava a Palma i tenia la redacció al carrer d'Aragó. N'ocupaven la direcció Andreu Ferrer Ginard i el seu nét Andreu Ferrer Artigues. Sortia cada quinze dies, com a separata de la revista *Cort*. Tenia seccions dedicades a Eivissa i a Menorca, a trencaclosques, a bibliografia i una altra que, amb el títol de *Literatura d'ara y d'altre temps*, incloïa composicions de Pere d'Alcàntara Peña, Manuela de los Herreros, Antoni Maria Alcover, Salvador Galmés, Tomàs Aguiló, Marià Aguiló, Bartomeu Ferrà, Mateu Obrador, Joan Rosselló de Son Fortesa i Àngel Ruiz i Pablo, entre d'altres col·laboradors. (CSV)

TRESOR DE NA FÀTIMA, PUIG DES Vegeu *Fàtima, puig de*.

TRESORER, CAS Propietat rústi-

ca del terme de Palma, situada entre Son Falcó, can Nofre Serra i la sínia Bona. (M)

TRESORER, ES Antic rafal del terme d'Algaida. El 1521, era una pertinença de la possessió de s'Estaca i pertanyia a l'heretat d'Antoni Sastre, de qui passà als seus fills Guillem i Antoni. El 1562, Fernando Hurtado, tresorer de la Butla de la Santa Croada a Mallorca, tenia segrestat, per deutes, el rafal es Tresorer, que confrontava amb s'Estaca, es Serral, Castellitx, Albenya i Bellpuig. El 1578, fou valorat en 1.200 lliures i adquirit per Llorenç Anglada, canonge de la Seu. El 1626, pertanyia a l'ardiaca Rafel Munar —des Tresorer— i tenia cases i celler. Era dedicat a vinya i a conreu de cereals i feia una renda anual de 120 lliures. El 1637, tenia una producció anual de 100 quarteres d'ordi, 45 de blat, 25 de xeixa, 21 de civada i 2 de faves. El 1641, l'hereta Pereta Arnau Munar, neboda de l'ardiaca Rafel Munar. El 1700, era del senyor Antoni Ferrandell, que l'havia adquirit mitjançant compra. El 1726, pertanyia al senyor Miquel Ferrandell Fortuny. Continuava dedicat a vinya i a conreu de cereals, amb ramaderia ovina. Feia una renda anual de 150 lliures i 70 quarteres de blat. El 1745, Ignasi i Beatriu Ferrandell i de Verí establiren es Tresorer als jurats d'Algaida, per 205 lliures anuals de cens, corresponents a un capital de 2.100 lliures. El rafal fou dividit en petites propietats i totalment establert (s XIX-XX). Els establiments des Tresorer foren estudiats per Joan Cerdà Mulet a *Algaida y su término* (1967). El 1997, la contrada que ocupava l'antic rafal es denomina es Trever o es Treuré. (DF)

TRESORER, FORN DES Antic forn de coure pa, amb casal, que era situat al carrer de la Mar, a la parròquia de Santa Creu, de Palma. A la fi del s XVII, pertanyia al senyor Salvador Fillol, tresorer de la Santa Croada, de qui prengué el nom. El 1714, passà a la senyora Margalida Sunyer, esposa de Joaquim Fillol, doctor en drets i jutge consultor dels béns confiscats del Sant Ofici de la Inquisició. (DF)

TRES OSQUES, SES Terrenys del terme de Valldemossa, estesos entre el puig Caragolí, s'Estret de Son Gallard, sa Talaia Vella i sa Reganota. (M)

TRES PICONS, ES Puig del terme d'Andratx, de 211 m d'altitud, situat entre el penyal Vermell, el puig Gros, el puig Blanc i sa Llobeta. (M)

↑ Can Treufoc (Sant Llorenç des Cardassar)

TRES PINS, ES Terrenys del terme de Sencelles, estesos entre Laiar, s'Estany Gran, Son Guillem i ses Talaies. (M)

TRES PUNTES, SES Indret de la costa del terme de Campos, situat entre el racó des Llobets i na Voltora. (M)

TRES TERMES, PUIG DES De 175 m d'altitud, fa partió dels termes d'Artà, Capdepera i Son Servera, de 175 m d'altitud. És situat entre Font Gata, Son Bauçà, Son Duc Nou i el coll des Vidrier. En el seu cim hi ha una construcció talaiòtica. (M)

TRES XAPS, ES Accident geogràfic del terme d'Escorca, situat entre sa Costera, ca Fra Puig, la penya de Bini i el pas des Ruc. (M)

TRETZE DE MALLORCA, CONSELL DELS Junta revolucionària dels agermanats (vegeu *Germanies)* formada, a Palma, per tretze persones, l'abril de 1521. Era composta d'un president o instador i de dotze consellers, a imitació de la Junta de València. També fou anomenada Tretzena. Els cronistes de l'època consideraren que el nombre de tretze era una emulació de Jesucrist i els seus dotze apòstols. Substituí una junta de 38 representants dels menestrals, que s'havien organitzat a l'inici de l'aixecament dels agermanats. El càrrec d'instador fou ocupat per Joan Crespí i altres membres foren els menestrals Pere Begur, Antoni Coll, Bartomeu Coll, Pere Fillol, Cosme Molins, Miquel Obrador, Joan Quintana i Guillem Vic; i els forans Antoni Esplugues, d'Artà, i Antoni Bastard, de Binissalem. Aquest consell era representant del poble sobirà i constituïa un òrgan suprem de govern, per damunt del Gran i General Consell i del governador. Exercia jurisdicció civil i criminal, si bé no pretenia impedir la jurisdicció dels oficials reials o municipals. Impulsà una política econòmica fonamentada en la redempció dels censals, l'eliminació d'imposts i l'establiment d'un nou sistema per repartir les càrregues fiscals entre la ciutat i la Part Forana. A més, dirigí la guerra contra les forces reialistes. L'estiu de 1521, es radicalitzà l'enfrontament entre reialistes i agermanats i fou desbordat pels esdeveniments. L'octubre d'aquell any, la facció més radical de la Germania, encapçalada per Joanot Colom, eliminà Joan Crespí. Colom instaurà un govern personal i dictatorial i la Tretzena no fou reelegida i va esser completament rellegada. (AM)

TREUFOC Malnom del bandoler *Antoni Gibert* (←).

TREUFOC, CAN Propietat rústica

↑ Treuré (Algaida)

↑ Trèvol de mamella de vaca

del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre el puig de sa Creu, Bellver Pobre, Calicant i es Regueró des Llagosts. ■ Al mateix terme, situada entre ses Planes, sa Vaca, sa Ferrissa i Son Galianeta. (M)

TREUFOC, PUIG DE Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, de 226 m d'altitud, anomenat també es Pa de Nadal, situat entre sa Real Vella, Bellver Moragues, cas Cus i Tènger. (M)

TREURÉ Possessió del terme d'Algaida, estesa entre el puig de Randa, Son Tià Gener, el puig de Castellitx i Albenya. El topònim és una deformació del mot Tresorer. (M)

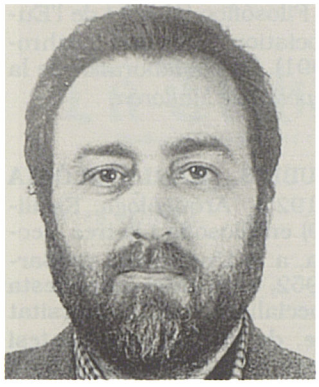
TREURE FOC, NA Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre Son Cosina, el rafal Palla, el rafal Nou i es Goret Vell. (M)

TRÈVOL Gènere de plantes herbàcies, normalment cespitoses, de fulles trifoliolades. Fa flors grogues, blanques o rosades i fruits secs petits, generalment indehiscents. **Trèvol blanc** *(Trifolium repens)* Planta de la família de les papilionàcies, perenne, amb les tiges de 10 a 40 cm, primes, esteses o ascendents. Té les fulles llargament peciolades, trifoliades, amb els folíols ovalats i tacats de blanc. Fa les flors blanques o un poc rosades, amb l'estendard més llarg que el calze, i reunides en capítols globulosos grans. Floreix entre els mesos d'abril i juny. És freqüent en llocs humits, prats i vores de síquies. **Trèvol de llapassa o de llapassó** *(Medicafo polymorpha)* Planta de la mateixa família que l'anterior. És anual i pot fer entre 10 i 40 cm. N'hi ha de tres varietats: la *denticulata*, la *polygira* i la *lappacea*. Fa els llegums de 4 a 8 mm de diàmetre, de forma discoïdal. En esser madurs, els llegums tornen de color violeta o negrencs. Floreix entre els mesos d'abril i juny i es fa per sembrats i camps. **Trèvol de mamella de vaca** *(Antthyllis tetraphylla)* Planta de la mateixa família que les anteriors. És anual i herbàcia. Les tiges, de 10-30 cm, són prostratoascendents i piloses. Les fulles també són piloses, imparipinnades, amb 1 o 2 parells de folíols laterals desiguals, molt petits a les fulles inferiors i amb el terminal molt més gran i ovalat. Les flors són subsèssils, blanques, amb estries rosades i una taca purpurina a la carena; es reuneixen en glomèruls axil·lars i tenen el calze pilososedós, inflat i vesiculós, que dóna el nom vulgar a la planta. Floreix entre els mesos de març i maig. És freqüent, sobretot, als camps incultes del Pla i de la Serra. **Trèvol de ramellet** *(Melilotus sulcata)* Planta anual de la mateixa família que les anteriors. Les tiges poden fer entre 10 i 40 cm i són dretes o ascendents, anguloses, ramificades, plenes o semifistuloses. Té les fulles peciolades, amb els pecíols ovalats. Les flors són grogues i petites, de 2-4 mm, en raïms densos. L'estendard és més llarg que les ales, que, alhora, són més curtes que la carena. Els llegums són sèssils i globulosos. Floreix els mesos d'abril i maig i és freqüent en els camps conrats. **Trèvol d'estormia** *(Medicafo orbicularis)* Planta de la mateixa família que les anteriors. És anual, quasi glabra, amb pèls esparsos. Té les tiges de 20-60 cm, prostrades, anguloses i ramificades. Les fulles són peciolades, amb els pecíols irregularment dentats a la meitat superior. Fa les flors grogues i petites, en raïms laterals de 2 a 3 flors. El calze és lleugerament pelut i l'estendard, molt més llarg que la carena. El llegum és gran, glabre o pubescent, de cares convexes, de 3 a 6 voltes d'espiral superposades, amb els marges prims i foliacis. Floreix entre els mesos d'abril i juny. És comú

↓ Trèvol de ramellet

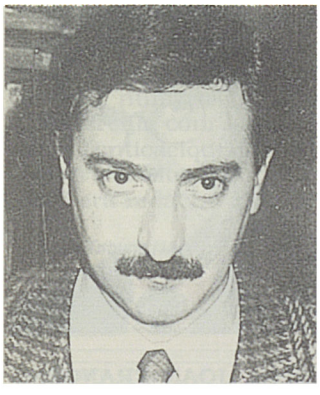
pels camps conrats i incultes del Pla i de la Serra fins a 900 m. **Trèvol d'olor** *(Melilotus indica)* Planta anual de la mateixa família que les anteriors. Les tiges fan entre 10 i 40 cm i són dretes o ascendents, primes, anguloses i fistuloses. Fa les fulles peciolades, amb els folíols de les inferiors quasi enters i els de les superiors, dentats. Les flors són oloroses, grogues i molt petites, de 2-3 mm, reunides en raïms densos més llargs que les fulles i l'estendard més llarg que les ales. El llegum és molt petit, de 2-3 mm, glabre i apiculat. Floreix els mesos d'abril i maig. Es fa per torrents humits. **Trèvol estrellat** Vegeu *Corona de Crist*. **Trèvol pudent** *(Psoralea bituminosa)* Dit també **trèvol de rebenta** i **herba cabruna.** Planta de la mateixa família que les anteriors. És vivaç i pubescent glandulosa. Les tiges, de 60 cm a 1 m, són dretes i ramoses, sovint amb taques negres a la base i amb petits pèls blancs. Té les fulles de 3 folíols ovatolanceolats, amb pics translúcids i pèls blancs, amb el folíol del mig peciolulat. Les flors són d'un blau violeta i n'hi ha entre 10 i 15 a cada capítol. Té el llegum inclús, ovoide i pilós. Floreix entre els mesos d'abril i juny. Es fa per les torrenteres, les garrigues i les vores de camins. (GA)

← Pere Trias Aulí

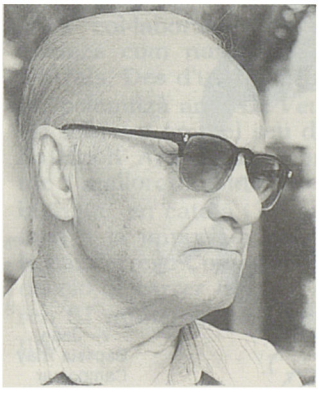
→ Miquel Trias Gusó

← Bernat Trias Arbós

TRIAS ARBÓS, BERNAT (Esporles 1951) Polític. Es diplomà (1970) a l'Escola Universitària de Comerç, de Palma. Fou candidat a la batlia d'Esporles per la Unió de Centre Democràtic —UCD—, però restà a l'oposició com a regidor (1979-83). El 1984, ingressà al Centre Democràtic i Social i en va ser (1987-91) diputat al Parlament de les Illes Balears. Fou secretari general (1989), president del CDS i conseller del Consell Insular de Mallorca.

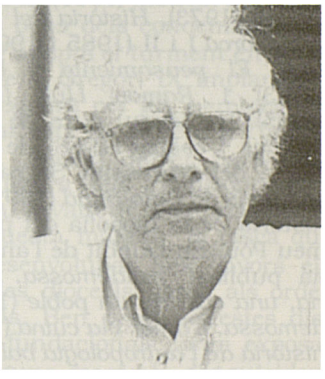
TRIAS AULÍ, PERE (Esporles 1953) Polític. Militià a l'Organització d'Esquerra Comunista —OEC— (1974-78) i en el Partit Socialista de Mallorca —PSM— (1978-81). El 1991, encapçalà la candidatura independent Projecte Alternatiu —PAS— i fou elegit regidor a Esporles. El 1995, aquest grup va fer una coalició amb el PSM i es presentà a les eleccions locals com a independent en una candidatura d'aquest partit. Mitjançant un acord amb el Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE—, fou elegit batle d'Esporles. Durant la seva administració, s'ha impulsat la participació ciutadana, s'han millorat les oficines municipals i s'ha projectat la construcció d'habitatges de protecció oficial. L'agost de 1996, dimití en no poder aprovar les normes subsidiàries d'urbanisme. (AM)

← Jaume Trias Garau

TRIAS GARAU, JAUME (Santa Maria del Camí 1916) Polític. Militià en la Unió General de Treballadors —UGT— i en les Joventuts Socialistes Unificades. El 28 de juliol de 1936, va fugir amb Honorat Trias cap a les muntanyes, on romangué fins al final de 1949. Els tretze anys de supervivència a la serra de Tramuntana constitueixen un cas únic en la història de la repressió posterior a l'inici de la Guerra Civil. Des de 1961, resideix a Santa Eulària des Riu (Eivissa). (MaM)

TRIAS GUSÓ, MIQUEL (Barcelona 1942) Pintor i espeleòleg. El 1944, la seva família fixà la residència a Mallorca. Es llicencià (1965) a l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona. El 1980, féu la primera mostra individual a Palma. Posteriorment, ha exposat (1986) a Pollença. Les seves obres s'inclouen en un estil influït pel realisme màgic. Fou (1973-80) president del Comitè Balear d'Espeleologia, antecessor de l'actual federació. Féu part del segon grup que passà sa Fosca (Escorca) i del primer que arribà al fons de la cova de sa Campana (Escorca). És autor de l'estudi *Espeleologia de les Pitiüses* (1983) i de nombrosos articles a revistes especialitzades. Ha col·laborat amb l'editor Miquel Font en tasques d'il·lustració, traducció i correcció i, entre 1967 i 1981, amb el Museu de Mallorca com a dibuixant i topògraf.

→ Sebastià Trias Mercant

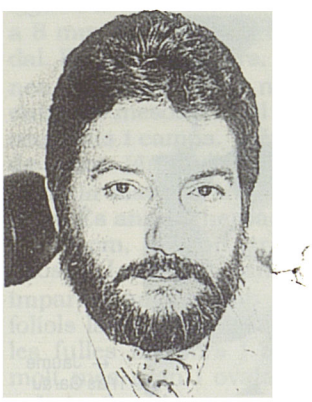
TRIAS MERCANT, SEBASTIÀ (Valldemossa 1933) Antropòleg i lullista. Es llicencià (1958) en filosofia a la Universitat de Barcelona i s'hi doctorà (1971) amb la tesi *El neolulismo filosófico del P Raymundo Pascual*. Fou professor ajudant de llengua aràbiga a l'Escola de Comerç de Palma (1967-68) i professor interí d'antropologia a la Universitat de Barcelona (1971-75). Des de 1975, és catedràtic de filosofia i, des de 1984, professor d'antropologia de la Universitat Nacional d'Educació a Distància —UNED—. El 1968, ingressà a la Maioricensis Schola Lullistica, de la qual fou secretari (1978-87) i rector (1987-93). Ha centrat la in-

↑ Obra de Sebastià Trias Mercant

vestigació en l'anàlisi de l'estructuralisme antropològic i, des d'aquesta perspectiva, ha estudiat el lul·lisme del s XVIII i la cultura i el pensament mallorquins. Ha publicat, en aquest sentit, *Historia, lectura y filosofía* (1975), *Una filosofía para las ciencias humanas* (1976), *Sujeto y lenguaje. El diferencialismo* (1977), *Filosofía y sociedad* (1973), *Història del pensament a Mallorca* I i II (1985 i 1995), *Ramon Llull. El pensamiento y la palabra* (1993) i *Ramon Llull (1232-1315)* (1995). Ha tengut cura de l'edició de *Càntics i cobles* (1988) de sor Anna Maria del Santíssim Sagrament i de *Las tesis de Calatayud* (1992), sobre la història de la filosofia del pare Bartomeu Pou. En l'àmbit de l'antropologia, ha publicat *Valldemossa. Una història, una cultura, un poble* (1981), *Valldemossa. L'amor i la cuina* (1982), *Una història de l'antropologia balear* (1992), *Antropologia de la cuina mallorquina* (1993), *La cuina mallorquina de l'arxiduc Lluís Salvador* (1994) i *Les possessions mallorquines de l'Arxiduc* (1994). És coautor de *Valldemossa. Història, mites i tradicions* (1996). Ha col·laborat en les obres *Historia de la antropología española* (1992), *Diccionario temático de antropología* (1993), *Diccionario histórico de la antropología española* (1994) i *Double Minorities of Spain* (1994). Ha dirigit les revistes *Studia* (1987-93) i *Anuario de historia de la antropología española* (des de 1992) i ha col·laborat en *Estudios lulianos, Antropológica, Espíritu, Augustinus, Estudis Baleàrics* i *Randa*, entre d'altres publicacions. És membre de l'Institut d'Antropologia de Barcelona (1975), de l'Asociación Española de Hispanismo Filosófico (1988) i de l'European Association of Social Anthropologists (1991). És col·laborador de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

TRIAS RUBIES, MARIA GLÒRIA (Barcelona 1925) Arqueòloga. Es llicencià (1949) en filosofia i lletres, secció d'història, a la Universitat de Barcelona. El 1952, es doctorà en aquesta mateixa especialitat a la Universitat Complutense, de Madrid, amb la tesi *Las cerámicas griegas de España y Portugal* (1957). Fou (1980-90) professora adjunta de prehistòria i d'arqueologia a la Universitat de les Illes Balears. Participà (1950-55) en les excavacions de la ciutat romana d'Empúries (Girona). Des de 1957, està vinculada a la Fundació Bryant i fa part de l'equip d'excavacions de la ciutat romana de Pol·lèntia. Ha estudiat bàsicament les restes de ceràmica i vidre i les monedes romanes que s'hi trobaren, com també les ceràmiques gregues del jaciment des Sec, de Calvià. Ha participat en obres col·lectives, com *La nave de El Sec (Calvià, Mallorca)* (1988). Ha publicat articles a revistes especialitzades com *Empúries* i *Revista de Arqueología*.

← Joan Baptista Triay Campomar

TRIAY CAMPOMAR, JOAN BAPTISTA (Ses Salines 1947) Polític. Des de 1949, resideix a Santa Margalida. El 1975, s'afilià al Partit Comunista d'Espanya —PCE— i el 1980 s'incorporà al Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE—. Encapçalà la candidatura d'aquest partit a Santa Margalida a les eleccions municipals de 1987 i fou elegit batle. Durant la seva batlia es construïren tres zones verdes i s'adquiriren diversos solars per a equipaments. Dimití el 1988, a causa d'una malaltia. El 1991, encapçalà la candidatura de Convergència Balear —CB— a Santa Margalida, però no fou elegit i abandonà la política.

TRIAY HUMBERT, CRISTÒFOL

→ Cristòfol Triay Humbert

(Alaior, Menorca 1948) Polític. El decenni de 1960, ingressà a l'Agrupació Democràtica Menorquina. El 1977, fundà l'associació empresarial de la Petita i Mitjana Empresa —PIMEM— de Menorca, de la qual fou (1989-91) president. Entre 1979 i 1983 va esser batle d'Alaior i conseller d'Indústria del Consell Insular de Menorca. El 1991, ingressà al Partit Popular i fou nomenat conseller de Comerç i Indústria del Govern de les Illes Balears. El 1995, deixà aquest càrrec i assolí la presidència del Consell Insular de Menorca.

→ Joan Francesc Triay Llopis

TRIAY LLOPIS, JOAN FRANCESC (Ciutadella de Menorca 1944) Polític. Cursà estudis a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers de Camins, Canals i Ports de Madrid, on es titulà (1971). Exercí a Madrid (1972-78), a Ciutadella de Menorca (1978-82) i a Palma (des de 1982). Participà en l'elaboració i revisió dels plans d'urbanisme de Calvià, Pollença, Llucmajor i Palma, entre d'altres. El 1977, ingressà al Partit Socialista de les Illes Balears —PSIB-PSOE—. Fou secretari general de la Federació Socialista de Menorca (1978-82) i president (1985-90) i secretari general (1982 i des del 1994) del PSIB-PSOE. Féu part (1979-80, 1982 i des del 1990) del Comitè Federal del PSOE. Fou diputat per Balears a les Corts Generals (1979-82). En l'etapa preautonòmica de les Illes Balears, fou elegit

conseller del Consell Insular de Menorca (1979-83) i membre del Consell General Interinsular (1979-80). Per la circumscripció de Mallorca, fou diputat al Parlament de les Illes Balears i conseller del Consell Insular de Mallorca en les legislatures de 1983-87, 1987-91, 1991-95 i 1995-99. A les eleccions autonòmiques de 1987 i 1995 fou candidat a la presidència de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. Fou president i portaveu del Grup Parlamentari Socialista del Parlament de les Illes Balears els períodes 1985-87, 1987-91, 1993-95 i 1995-99. En el Parlament de les Illes Balears, ha tengut un paper rellevant en l'elaboració de lleis de desplegament institucional (Llei de consells insulars i Llei electoral) i, sobretot, en les relatives a protecció del medi ambient i ordenació del territori, com la Llei d'ordenació i protecció de les àrees naturals d'especial interès (1984), la Llei de declaració de l'arxipèlag de Cabrera Parc Nacional Maritimoterrestre (1990) i la Llei d'espais naturals i àrees d'especial protecció de les Illes Balears (1991). Des de 1995, és vicepresident del Consell Insular de Mallorca. Publicà *El nostre futur* (1987), selecció dels seus articles i discursos sobre les Illes Balears. (DF)

TRIBUNA, LA Diari publicat a Palma el mes d'octubre de 1901. Se subtitulava *Diario Independiente* i en sortiren set números, dirigits per Miquel Capó. Tenia com a característica principal l'anticaciquisme. S'imprimia a la Tipografia Literària de Bartomeu Rotger i era redactat en castellà. ■ Set-

↓ *La Tribuna (1901)*

LA TRIBUNA

DIARIO INDEPENDIENTE

NUESTRO PROPÓSITO

Gotas de agua

Los rebeldes á 43

Supresión

En Salamanca

Ecos

LA RAMA

La Tribuna

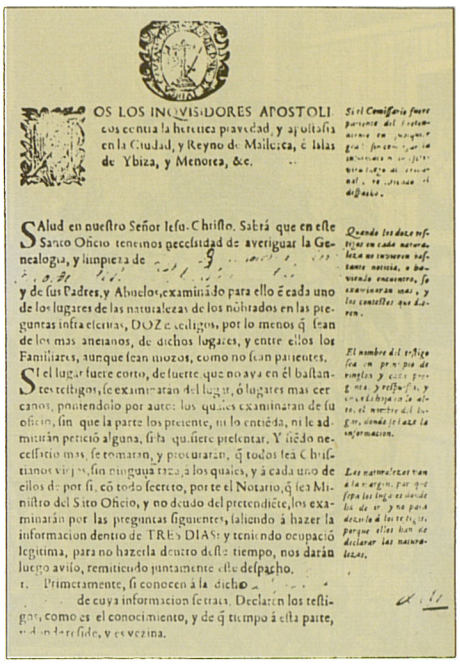
Semanario de Actualidades, Artes y Sports

AÑO I — NÚM. 1

Palma de Mallorca 1.º julio de 1916

PUES SEÑOR.....

↑ *La Tribuna (1916)*

OS LOS INQVISIDORES APOSTOLI

Salud en nuestro Señor Iesu. Chriſto. Sabrá que en eſte Santo Oficio tenemos neceſsidad de averiguar la Genealogia, y limpieza de

y de ſus Padres, y Abuelos, examinádo para ello é cada uno de los lugares de las naturalezas de los nóbrados en las preguntas infra eſcritas, DOZE teſtigos, por lo menos q̃ ſean de los mas anejanos, de dichos lugares, y entre ellos los Familiares, aunque ſean mozos, como no ſean parientes.

Si el lugár fuere corto, de ſuerte que no aya en él baſtantes teſtigos, ſe examinaran del lugár, ó lugares mas cercanos, ponjendolo por autos los quales examinaran de ſu oficio, ſin que la parte los preſiente, ni lo entienda, ni le admitirán petició alguna, ſiña quiſiere preſentar. Y ſiéndo neceſſario mas, ſe tomaran, y procuraran, q̃ todos ſea Chriſtianos viejos, ſin ninguna raza, a los quales, y á cada uno de ellos de por ſi, cō todo ſecreto, por te el Notario, q̃ ſea Miniſtro del Sito Oficio, y no deudo del pretendiēte, los examinarán por las preguntas ſiguientes, faliendo á hazer la informacion dentro de TRES DIAS: y teniendo ocupació legitima, para no hazerla dentro deſte tiempo, nos darán luego avilo, remitiendo juntamente eſte deſpacho.

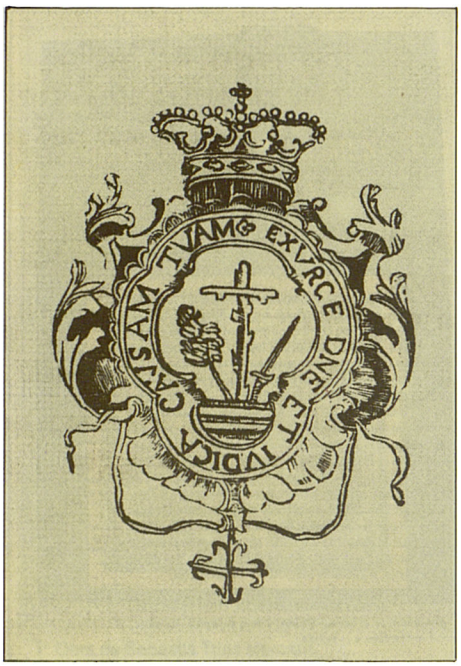
1. Primeramente, ſi conocen á la dicha

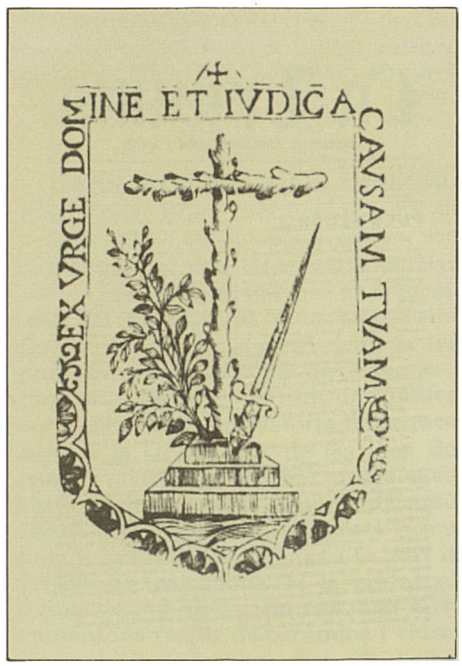
de cuya information ſe trata. Declaren los teſtigos, como es el conocimiento, y de q̃ tiempo á eſta parte,

↑ Document del Tribunal del Sant Ofici

manari publicat a Palma entre l'1 de juliol de 1916 i el 26 d'agost de 1917. Se subtitulava *Semanario de actividades, artes y sports* i n'era redactor en cap Josep Agustín Palmer. Tractava temes d'informació general i, a part, incloïa col·laboracions literàries, tant poemes com narracions i fragments teatrals. Des d'una actitud regionalista, polemitzà amb *La Veu de Mallorca* —i sobretot amb el seu director, Joan Estelrich Artigues— sobre catalanisme i mallorquinisme. Era de redacció bilingüe, en català i en castellà. S'editava a la impremta La Col·lectiva de Roca, Ferrer i Companyia i tenia la redacció al carrer del Socors. En sortiren 61 números, de vuit pàgines cada un.

TRIBUNAL DEL SANT OFICI DE LA INQUISICIÓ Tribunal eclesiàstic encarregat de vetlar per la puresa de la fe catòlica mitjançant la investigació dels fets sospitosos d'heretgia i la seva posterior condemna pública. Els orígens d'aquesta institució es remunten a l'inici del segon mil·lenni i són la conseqüència del floriment de nombrosos moviments heterodoxos apareguts en aquells moments en diversos indrets d'Europa. Per fer front a aquestes circumstàncies, la jerarquia eclesiàstica instaurà uns mecanismes que fessin costat a les disposicions que en aquest mateix sentit ja havien emprès les distintes autoritats civils d'aquells moments. En el concili de Tours (1163), el papa Alexandre III declarà que la comunitat de fidels havia d'emprendre una tasca de denúncia de l'heretge i que les autoritats eclesiàstiques estaven obligades a descobrir els casos d'heretgia del seu territori. Aquestes disposicions primerenques es completaren amb d'altres, destinades a donar forma a la nova institució: una decretal de Luci III (1184) institui la confiscació dels béns dels condemnats; Innocenci IV adoptà el turment en qüestions de fe, i Gregori IX implantà la pena de foguera per als heretges declarats, tal com ja es feia a l'Imperi Germànic. Aquest darrer papa creà (1231) la figura dels inquisidors permanents al davant de territoris delimitats. D'aquesta manera, la tasca que havien desenvolupat fins llavors els bisbes a les diòcesis passà als ordes mendicants. Ben prest aquestes disposicions fundacionals foren exposades en alguns manuals d'inquisidors significatius, els més coneguts dels quals són els de Bernat Gui (1323) i de *Nicolau Eimeric* (1376) (←). A partir de la seva pràctica quotidiana, s'hi configurà el procediment inquisitorial i es marcaren els límits de la seva jurisdicció, que abastava, entre d'altres, els casos de sacrilegi, blasfèmia, sodomia, superstició, adulteri, incest i usura. També es disposava que el primer acte que qualsevol inquisidor havia d'executar quan arribava a una ciutat era donar a conèixer, mitjançant un edicte de fe, aquells fets i opinions que havien d'esser denunciats, a la vegada que possibilitava als inculpats la seva presentació voluntària. Una vegada finalitzat aquest termini de gràcia, els denunciats eren citats, declaraven da-

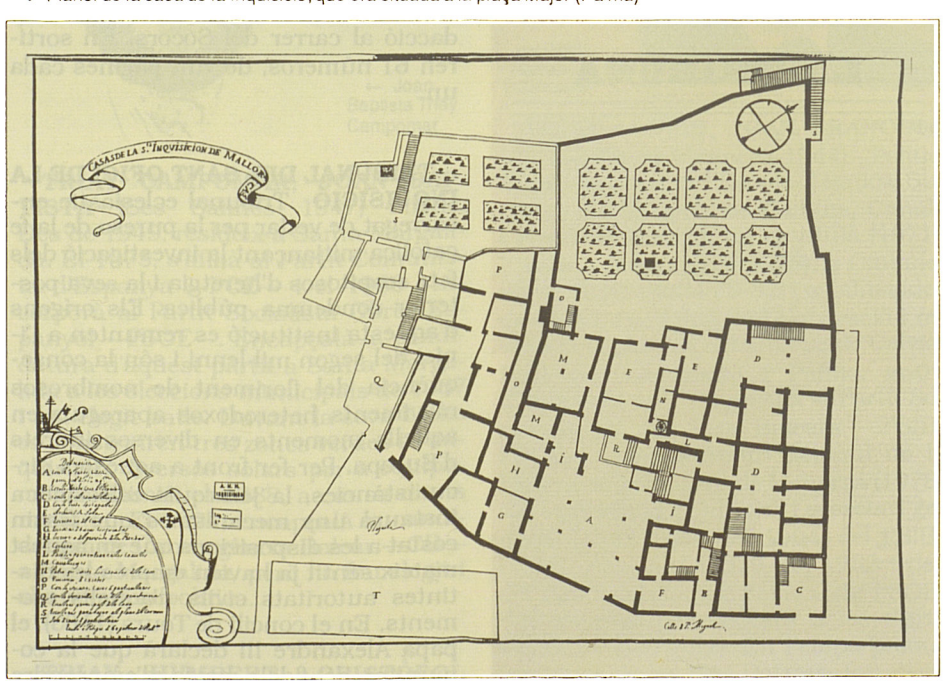

↑ Escuts del Tribunal del Sant Ofici de la Inquisició de Mallorca

vant els inquisidors i eren posats en llibertat sota fiança. Aquesta situació de llibertat provisional finia quan les proves recollides pel Tribunal confirmaven les sospites de culpabilitat i el sospitós es continuava negant a reconèixer la culpa. Llavors era empresonat i sotmès a tortura. Finalment es dictava la sentència, la imposició pública de la corresponent pena en el decurs d'un acte de fe. A la Corona d'Aragó, la Inquisició començà a actuar a partir de les disposicions del rei Alfons I, que el 1194 declarà els valdesos enemics de la Corona. Durant el regnat de Jaume I, gràcies a l'actuació del dominic Ramon de Penyafort i de diversos concilis, sobretot el de Tarragona de 1242, el Tribunal aconseguí consolidar-se. En aquest concili, s'aprovà un conjunt de disposicions que suposaven un vertader manual inquisitorial, en el qual s'establiren la classificació dels delictes, les penes que s'imposarien i les fórmules que s'havien d'utilitzar a l'hora de dictar sentència. Finalment, el papa Innocenci IV, a la butla *Inter alia* (1249), facultà Ramon de Penyafort perquè escollís entre els membres del seu orde els responsables de dur endavant la tasca inquisitorial. Amb relació a Mallorca, la primera notícia que hi ha sobre el tema és la concessió que el papa Gregori IX atorgà al bisbe Ramon de Torrella perquè pogués absoldre de l'excomunió els heretges (1240). Tot i que des de 1262 hi hagué el regne independent de Mallorca, les qüestions inquisitorials continuaren essent tractades per inquisidors de la Corona d'Aragó fins que el papa Climent V (1313) hi creà un districte inquisitorial independent. S'hi incloïen les terres de les illes Balears, a més dels comtats del Rosselló i la Cerdanya, mentre que els territoris de la senyoria de Montpeller, la baronia d'Omelades i el vescomtat de Carladès quedaven fora de la seva jurisdicció. Els diversos inquisidors que estigueren al capdavant del nou tribunal residiren a Perpinyà, mentre que a Mallorca eren designats uns lloctinents que habitaven en el convent dominic de Sant Domingo, de Palma. La reincorporació del regne de Mallorca a la Corona d'Aragó (1348) no afectà l'existència del districte inquisitorial independent, fins que el papa Benet XIII en creà un de propi a les illes Balears, independent del que existia a les terres del Rosselló i de la Cerdanya (1413). Aquesta primera etapa medieval conclogué quan els Reis Catòlics reestructuraren la institució. Els nous inquisidors, arribats a l'Illa l'estiu de 1488, encetaren una forta ofensiva contra el nombrós col·lectiu de descendents de conversos procedents de les grans abjuracions del judaisme de 1391 i 1435. En aquest primer període, que va des de 1488 a 1534, les actuacions inquisitorials s'iniciaren amb un marcat caràcter indulgent i amb unes mesures de gràcia que pretenien que els criptojueus illencs aportassin voluntàriament informacions precises de les seves pràctiques judaïtzants i les dels seus cercles d'amistats. D'aquesta manera, se signaren sengles edictes de gràcia el 1488 i el 1491, als quals s'acolli un nombrós grup de conversos que, mitjançant una multa, establerta en funció de la riquesa personal, evitaren la confiscació de la totalitat dels seus béns. L'actitud del col·lectiu davant aquestes mesures fou desigual. D'una banda, el grup més nombrós s'acolli a les disposicions inicials i ja no tornà a aparèixer entre la nòmina de condemnats pel Tribunal. Un segon grup, més de tres-cents, optà per escapar de l'Illa i refer la vida en algun altre indret de les costes de la Mediterrània. Finalment, un grup menys nombrós decidí voluntàriament, o es veié obligat, a restar a l'Illa i continuar practicant els ritus jueus, fins que

↓ Plànol de la casa de la Inquisició, que era situada a la plaça Major (Palma)

↑ Representació gràfica d'un acte de fe

foren descoberts pels inquisidors i condemnats a diverses penes, entre d'altres la mort a la foguera. Una vegada conclosos els períodes de gràcia, s'iniciaren els procediments habituals marcats en l'ordenament inquisitorial, pels quals passà un grup nombrós de conversos, sentenciats a esser reconciliats o relaxats, segons els casos. Aquest conjunt de persones aparegué en més d'un centenar d'actes de fe celebrats en diversos indrets de la ciutat, com les places del Temple o de Cort, la Seu i l'església dels dominics. Els inquisidors els imposaren la confiscació de tots els seus béns patrimonials, comesa que varen dur a terme els funcionaris econòmics del Tribunal. Aquests béns, una vegada venuts, suposaren quantiosos beneficis per a les arques inquisitorials, sobretot els procedents de la subhasta de pertinences personals, de mercaderies emmagatzemades a les botigues o d'importants quantitats de censals, les pensions dels quals reportaven forts ingressos a algunes famílies benestants d'origen convers. La venda dels immobles habitats pels conversos condemnats representà també ingressos considerables. Concretament, els edificis que eren propietat de destacats mercaders conversos assoliren preus elevats en la subhasta i la seva propietat passà a mans d'importants mercaders mallorquins i d'un cercle significatiu de comerciants d'origen genovès, mentre que les cases i els tallers dels menestrals conversos foren adquirits per cristians de natura dedicats a les mateixes ocupacions laborals. La propietat dels immobles confiscats pel Tribunal també revertí en altres conversos. D'aquesta manera, un mateix edifici fou objecte de confiscacions consecutives arran de posteriors condemnes dels nous propietaris. La destinació de les quantitats obtengudes amb les confiscacions era diversa. Una part s'usava per al sosteniment del Tribunal i per al pagament dels sous dels funcionaris. Una altra part es destinava al sosteniment de les despeses de la Corona, la qual també exercí el seu dret a condonar la confiscació de certs patrimonis segrestats pel Tribunal i retornats, íntegrament o en part, als antics propietaris o parents directes. Finalment, una part molt minsa es dedicà a obres pies. La presència del Tribunal de la Inquisició a les Balears provocà tot un seguit d'enfrontaments jurisdiccionals amb altres institucions illenques, com a conseqüència d'un ambient d'oposició a certes formes de procedir del Tribunal. Aquest clima d'enfrontament es convertí en una constant al llarg de tota l'existència de la Inquisició a Mallorca. A mesura que s'anava avançant en aquest primer període, les importants quantitats embargades als conversos mallorquins donaren pas a un ritme de confiscació cada vegada més migrat de patrimonis conversos i el Tribunal assistí a un progressiu enfebliment de les seves finances i a un empitjorament de la situació econòmica. Aleshores s'inicià un nou període per a la Inquisició, que va des de 1535 a 1578. Durant aquesta època, persistiren els problemes financers i es produí un retrocés evident de l'activitat repressora del Tribunal. A la vegada, les causes sentenciades contra els seguidors de Mahoma i de Luter no arribaren a tenir la importància numèrica que havien assolit els judicis als descendents dels conversos del judaisme. Els casos de mahometisme es reduïen al càstig imposat als esclaus nordafricans que havien rebut les aigües del baptisme amb l'única esperança

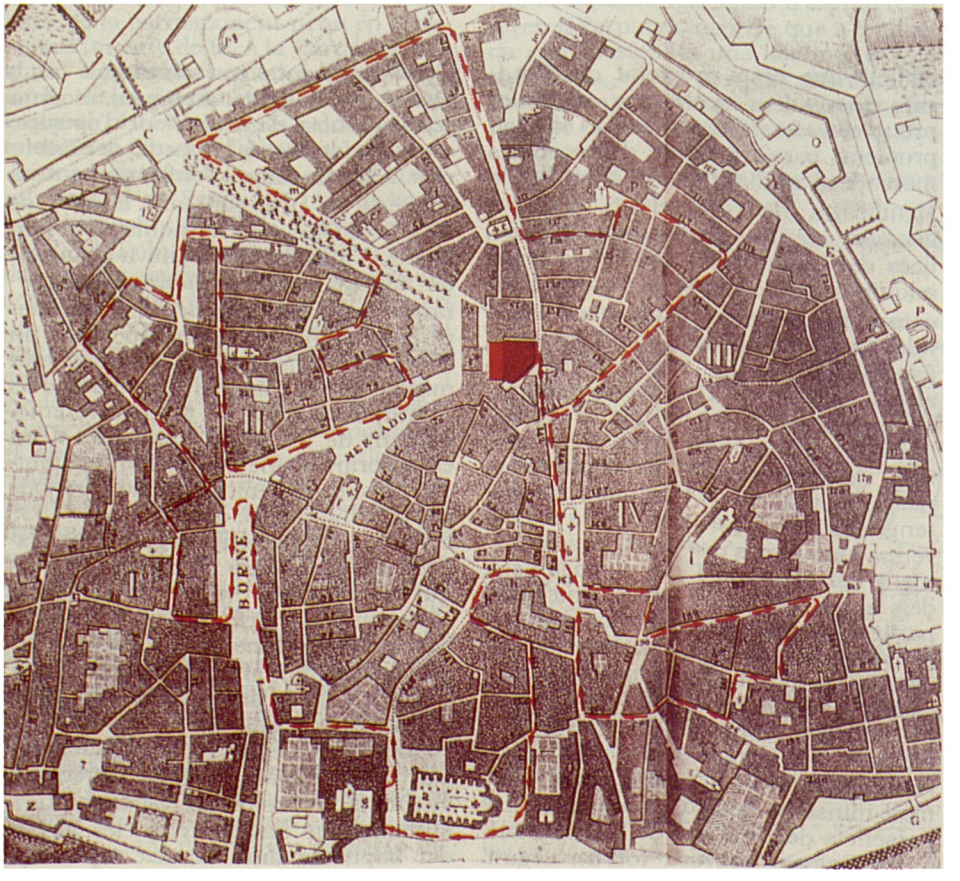
de veure millorar les condicions del seu captiveri, sense deixar de practicar d'amagat els ritus propis de la seva cultura. D'altra banda, els inquisidors perseguien aquells casos de cristians que renegaven de les seves creences primigènies per abraçar la religió islàmica durant la seva esclavitud a terres d'influència musulmana. Per una altra part, la inexistència de focus luterans importants a l'Illa va fer que l'activitat inquisitorial se centràs únicament a castigar mercaders i homes de mar venguts de zones del continent, on es vivia amb més intensitat el naixement de l'església reformada. La greu situació econòmica impossibilità el pagament dels salaris i provocà la presència d'inquisidors mallorquins, contrariament al que havia succeït fins aleshores. Paral·lelament, el Tribunal se sumí en un estat de caos institucional provocat per nombrosos casos de corrupció dels seus membres, des de l'inquisidor fins a funcionaris de menor rang. En una visita d'inspecció, duita a terme per l'inquisidor Andrés Santos el 1569, es posaren de manifest irregularitats greus que afectaven l'inquisidor Miquel Gual, acusat de mantenir una vida privada discordant amb la seva condició eclesiàstica, d'afavorir les irregularitats en el si del Tribunal, d'observar pràctiques jurídiques allunyades del model establert i de sumir el Tribunal en una greu crisi institucional. Aquesta situació es donà per acabada amb la destitució de l'inquisidor i de tots aquells funcionaris més corruptes i el nomenament d'un nou inquisidor castellà. D'aquesta manera, s'encetà un nou període que va des de 1578 a 1678. Aquesta nova etapa, iniciada per l'inquisidor *Félix Ebia de Oviedo* (←), es caracteritzà per un reajustament institucional al model d'actuació que es marcava des del Consell de la Suprema Inquisició. Per això, aquell inquisidor emprengué la tramesa de relacions periòdiques de les causes de fe jutjades des de Mallorca, proposà que hi hagués més funcionaris venguts de la Península, inicià una vigilància més forta del territori mitjançant visites d'inspecció periòdiques al districte controlat per l'inquisidor, divulgà d'una manera més àmplia les funcions de control exercides pel Tribunal mitjançant els edictes de la fe, adquirí un casal com a seu definitiva del Tribunal (1588) i en reorganitzà la plantilla, i ajustà els funcionaris i les seves responsabilitats al model establert a qualsevol altre tribunal inquisitorial. Juntament amb la figura de l'*inquisidor* (←) i del *fiscal* (←), el Tribunal de Mallorca tenia altres ministres. El receptor era el responsable de l'administració de la hisenda del Tribunal i el representant del rei, que era qui el nomenava. La seva presència era obligada en tots aquells actes de segrestament de béns de sospitosos i la seva posterior venda o arrendament. A més, era l'encarregat dels pagaments necessaris perquè el Tribunal pogués dur endavant la seva tasca. A part, hi havia els notaris de segrest, que eren els responsables d'aixecar acta dels béns segrestats; el jutge de béns confiscats era el magistrat encarregat de dirimir les reclamacions derivades de la confiscació de béns i l'advocat representant del fisc reial; el comptador, figura apareguda en el Tribunal de Mallorca el 1636, era l'encarregat de dur al dia els comptes de tot el que pagava i cobrava el receptor. En l'àmbit processal, hi era present un assessor, encarregat d'aconsellar el Tribunal en

XRISTI NOMINE INVOCATO

Decidim, tenint en compte els fets i els mèrits d'aquest procés, els indicis i les sospites que en resulten i les confessions diverses i contràries que Sastre ha fet, que hem de condemnar i condemnam que l'esmentat Antoni Sastre sigui castigat amb el turment (...) per la mort de Pere Antoni Safortesa. Així mateix, manam que el turment duri tot el temps que Nós considerem oportú, fins que digui la veritat. I si durant aquest turment morís, fos lesionat o hi hagués efusió de sang o mutilació d'algun membre, que sigui culpa seva i no nostra, per no haver volgut dir la veritat. I aquesta és la nostra sentència, que pronunciam i manam en aquests escrits (...). El doctor Andrés Bravo, inquisidor de Mallorca. 1626.

Fragment del procés contra Pere de Santacília per l'assassinat de Pere Antoni Safortesa (1616)

↓ Itinerari de les processons organitzades per la Inquisició

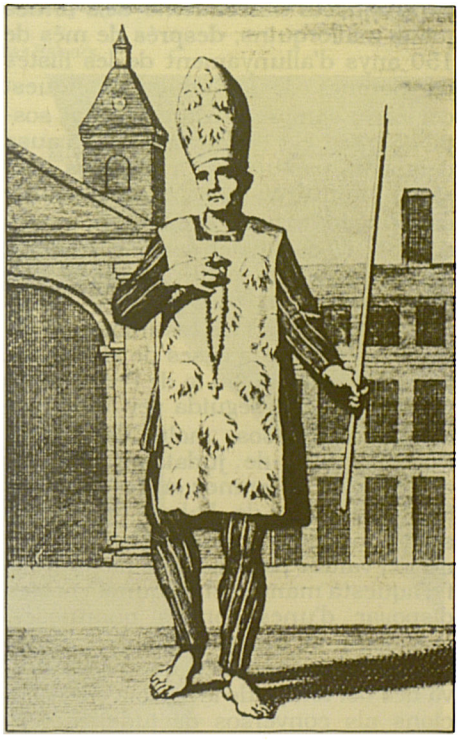

↑ Targeta d'un inquisidor

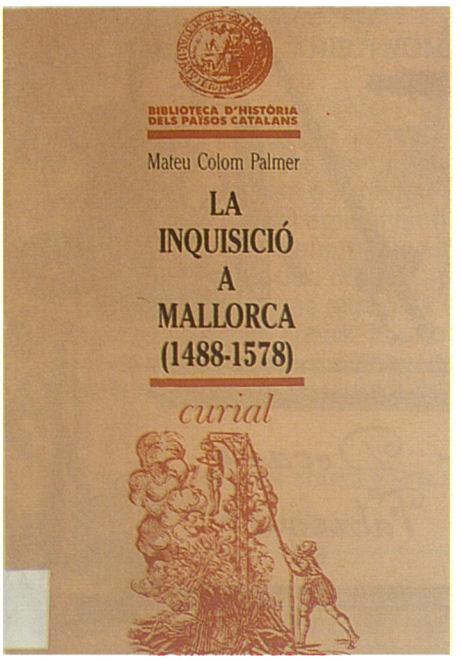
totes aquelles tasques processals; els consultors i qualificadors, vertaders perits en qüestions legals i teològiques; el jutge ordinari, que representava el bisbe en els processos de fe; l'advocat de presos, responsable de la defensa dels inculpats; l'algutzir, funcionari encarregat d'executar la detenció dels sospitosos; l'alcaid de presons i el proveïdor, responsables de la custòdia i l'alimentació de les persones empresonades. El Tribunal també tenia un seguit de secretaris o notaris del secret com a encarregats de deixar constància escrita de totes les actuacions duites endavant en el Tribunal. Finalment, hi havia un personal subaltern, compost pel nunci i els porters. A més de tots aquests funcionaris, hi havia els familiars i els comissaris, que actuaven com a ministres no assalariats del Tribunal. Tots ells fruïren en aquesta època d'un important conjunt de privilegis de diversa naturalesa: jurídics, fiscals i exempcions sobre lleves, armes i allotjament de soldats. Els privilegis de tipus jurisdiccional establien que l'inquisidor era el jutge natural responsable de conèixer totes aquelles causes civils i criminals en què es veiessin involucrats els seus ministres. Aquest fur especial del qual gaudien els ministres inquisitorials provocà enfrontaments constants i durs amb els responsables de la resta de jurisdiccions de l'Illa, que veien com aquells els aprofitaven per eludir les responsabilitats jurídiques. Les prerrogatives fiscals establien que els ministres inquisitorials eren exempts de les contribucions o talles que les autoritats de l'Illa imposaven als seus moradors per afrontar els greus problemes econòmics que arrossegaven. Igualment, eren francs de pagar aquells vectigals que gravaven la venda i la comercialització de nombroses primeres matèries i productes manufacturats. El seu estatut inquisitorial els permetia portar certs tipus d'armes, fet que contribuïa a agreujar el clima de violència i inseguretat en què es vivia a Mallorca en aquests segles. Finalment, la seva condició els alliberava de contribuir a l'allotjament de soldats a les seves cases i, fins a 1637, estaren eximits d'esser reclutats en les nombroses lleves de soldats que sortiren de l'Illa. Durant aquest període, la manca de confiscacions importants mantengué el Tribunal en una situació delicada, malgrat la consecució de les rendes anuals d'una canongia suprimida a la Seu de Mallorca (1582), una pensió del Bisbat (1625) i les intermitents aportacions de capital procedents dels superàvits de les tresoreries d'altres tribunals inquisitorials de la Corona. Paral·lelament, es produí una revifalla de l'activitat repressora del Tribunal, caracteritzada per una vigilància més intensa de la població del districte, una persecució de totes aquelles creences contràries a les disposicions conciliars i practicades pels denominats cristians de natura i un control exhaustiu del col·lectiu d'esclaus nord-africans que treballaven a l'Illa o dels captius renegats que arribaven a Mallorca tot fugint del captiveri a què havien estat sotmesos a les ciutats del Magreb. Entre el milenar de persones condemnades pel Tribunal en el període de 1578-1678, destaquen aquelles que foren castigades per haver proferit blasfèmies de tipus herètic, erroni, temerari o escandalós, segons la classificació que establien els teòlegs de l'època. A aquest grup, hi pertany més del 25% de les sentències dictades pels inquisidors. La superstició fou també perseguida en aquesta època i afectà poc més del 16% de les causes jutjades, en les quals es veieren involucrades persones d'ambdós sexes i procedents de diversos estaments socials. Les pràctiques supersticioses anaven des de la quiromància, recerca de tresors amagats, prediccions del futur, conjurs per a enamorats fins a la hidromància. Altres delictes jutjats foren la bigàmia, la sol·licitació, l'il·luminisme, el judaisme —que afectà només un petit grup de persones forasteres— i el protestantisme, protagonitzat per gent de la mar venguda de zones on la reforma protestant havia triomfat. El grup de condemnats més nombrós en aquest període (més del 30%) és el format per aquells que abraçaren la religió de Mahoma. Uns foren sentenciats perquè retornaren a la seva antiga religió malgrat haver estat batejats; eren els esclaus musulmans que, un cop arribats a Mallorca, havien abraçat el catolicisme en un intent de millorar la seva precària situació personal. Un altre grup, molt més nombrós, era el format per aquells captius cristians que en algun moment del seu confinament s'havien convertit a la religió islàmica i, una vegada escapats de l'esclavatge, arribaven a l'Illa i sol·licitaven el perdó de l'inquisidor. Aquest col·lectiu era format per

↓ Indumentària penitencial de la Inquisició

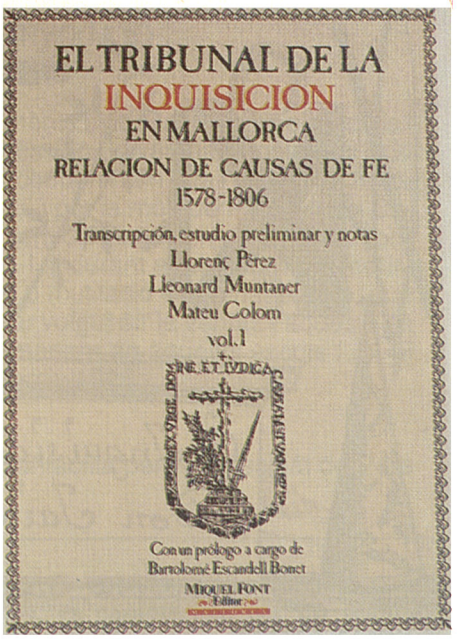

↑ Francesc Garau, *La fe triunfante*

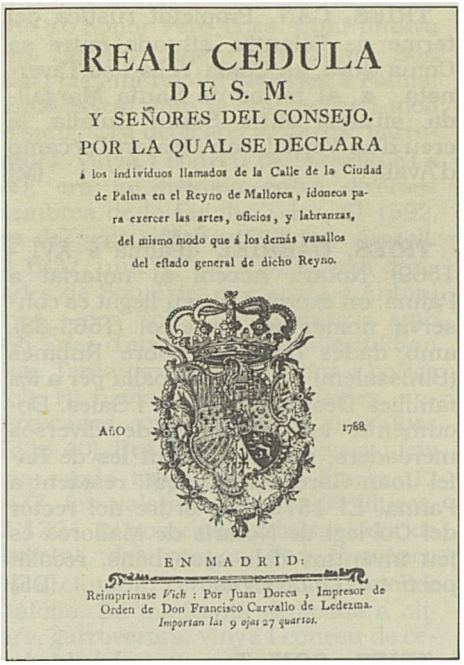

↑ Mateu Colom, *La Inquisició a Mallorca*

↑ Causes de fe del Tribunal de la Inquisició de Mallorca

gent de procedència geogràfica molt diversa. Durant aquesta etapa, els inquisidors només imposaren la pena capital a catorze persones, però només n'executaren una, el jueu madrileny Alonso López (1675), mentre que la resta havia mort o fuit en el moment de la sentència. L'empresonament i la posterior condemna d'un nombrós col·lectiu de criptojueus, popularment coneguts com a *xuetes* (→), suposà l'inici, el 1679, d'un nou període. Aquesta etapa es caracteritzà per la reaparició d'aquests descendents dels antics jueus mallorquins, després de més de 150 anys d'allunyament de les llistes de víctimes de la Inquisició. Aquest col·lectiu sempre havia despertat sospites entre els conciutadans a causa dels seus costums i en diverses ocasions foren investigats per la Inquisició, que no arribà a aconseguir proves sòlides. L'ocasió del seu empresonament fou facilitada durant unes reunions a un hort prop de la porta de Santa Margalida i els testimonis de diverses serventes a cases de xuetes. La primera detenció fou la de Pere Onofre Cortès, que fou seguida per la de més de 230 conversos, molts dels quals foren culpats de judaisme en cinc actes de fe solemnes a l'església de Sant Domingo de Palma (1679). La seva condemna comportà la confiscació del valuós patrimoni de molts d'ells i d'aquesta manera el Tribunal passà a disposar d'unes rendes quantioses, que donaren per acabada la situació de penúria econòmica que arrossegava des del temps de les grans confiscacions als conversos de judaisme del final del s XV i primers anys del següent. La pobresa provocada per la confiscació dels seus béns i l'estreta vigilància a la qual es veien sotmesos per part dels funcionaris inquisitorials provocà que una part del col·lectiu de xuetes sortís de l'Illa. Mentrestant, el Tribunal anava recollint informació que indicava que els reconciliats de 1679 havien retornat a les seves antigues creences i provocà l'intent frustrat d'evasió massiva de la resta de xuetes (1688). Descobert l'intent de fuga, els inquisidors procediren a l'empresonament dels sospitosos i els processaren. En total, 86 conversos foren condemnats en quatre actes de fe (1691), al llarg dels quals es dictaren 45 sentències de mort. 42 dels condemnats renegaren de la seva fe, raó per la qual foren executats i després cremats. Rafel Valls, Catalina Tarongi i Rafel Benet Tarongi, però, varen esser cremats vius arran de la negativa de retractar-se de les seves creences. La capitulació de Mallorca davant les forces de Felip V el 1715 donà lloc a una nova època, que es perllongà fins a 1834. Aquest període es caracteritzà per un progressiu decaïment de l'activitat del Tribunal, una minva del poder que havia assolit les centúries anteriors i més submissió a l'autoritat de la corona. Els inquisidors d'aquesta època es caracteritzaren per unes llargues estades al davant del Tribunal, contràriament al que havia succeït a les darreres etapes. La tasca repressora paulatinament minvà, tot i que continuà la persecussió dels xuetes fins a 1720, any en què es dictà la darrera sentència de mort, contra Gabriel Cortès. Mentrestant, el Tribunal s'encarregà de noves heretgies com la maçoneria, a partir de 1751. Intervegué també en les disputes teològiques protagonitzades pels ordes franciscà, dominicà i jesuïta, a la vegada que posà especial atenció en el control dels llibres que arribaven a l'Illa. Al llarg del s XVIII, el Tribunal assistí a un progressiu retall dels privilegis jurisdiccionals. Així, el 1718 Felip V eliminava l'exempció d'imposts de què gaudien els ministres inquisitorials. El 1749, per ordre de Ferran VI, es determinà que els inquisidors no podrien jutjar les causes civils dels familiars del Tribunal. El 1770, sols es donà jurisdicció per conèixer els casos d'heretgia i apostasia. El 1776, Carles III establí les noves directrius que s'havien de seguir en cas de conflicte de competències entre el Tribunal de la Inquisició i la resta de jutges ordinaris. Econòmicament, el Tribunal de Mallorca es trobava en una situació sortosa que feia que el 1731 fos el tercer en ordre d'importància en aquest sentit, després del de Madrid i del de Múrcia. Aquell any, es cobraren 25.449 reials procedents de la canongia de la Seu i de les pensions carregades sobre els béns del bisbat i 96.829 per censals i béns confiscats, la xifra més alta entre els distints tribunals d'Espanya. En el capítol de despeses, destaquen les destinades a atendre els salaris dels funcionaris i els 20.000 reials consignats com a ajuda econòmica al Consell de la Suprema Inquisició. Al llarg d'aquesta darrera etapa, foren nombro-

REAL CEDULA
DE S. M.
Y SEÑORES DEL CONSEJO.
POR LA QUAL SE DECLARA
á los individuos llamados de la Calle de la Ciudad de Palma en el Reyno de Mallorca, idoneos para exercer las artes, oficios, y labranzas, del mismo modo que á los demás vasallos del estado general de dicho Reyno.

AÑO 1768.

EN MADRID:
Reimprimase *Vich* : Por Juan Dorca , Impresor de Orden de Don Francisco Carvallo de Ledezma. *Importan las 9 ojas 27 quartos.*

↑ Cédula reial

TRIBUNA LIBRE
PERIÓDICO AL SERVICIO DE LA REPÚBLICA
PROA AL MAR
Gran premsa...

↑ *Tribuna Libre*

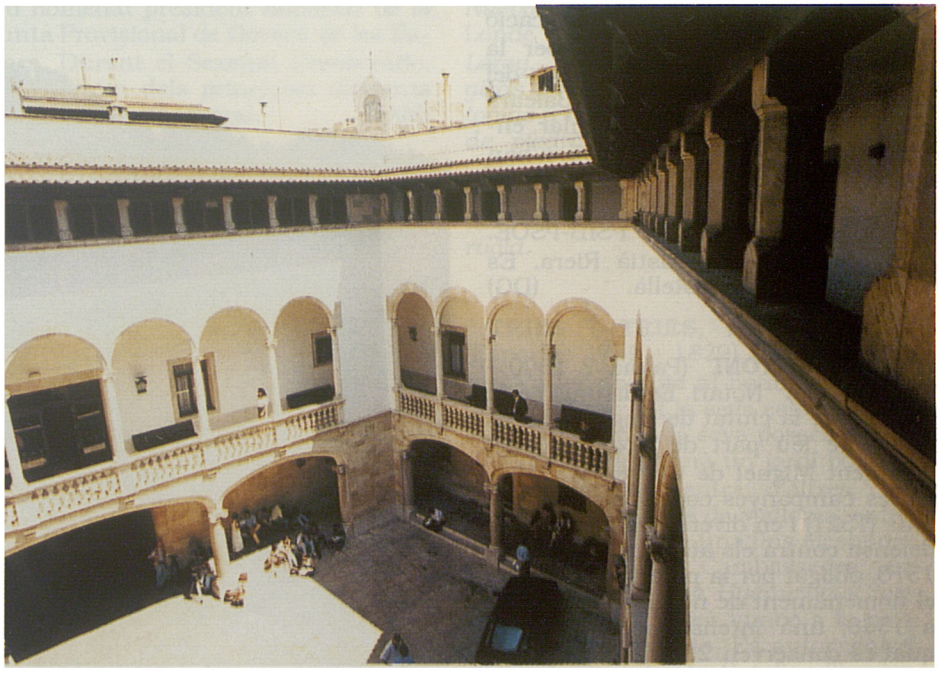
sos els projectes de reforma del Tribunal que presentaren distintes personalitats d'aquells moments, però no en prosperà cap. No fou fins a les Corts de Cadis que se'n va discutir l'abolició i s'acordà (1813) que fos suprimit per la seva incompatibilitat amb la Constitució aprovada l'any anterior. La notícia arribà a Mallorca el mes de febrer i dos mesos més tard les autoritats procediren a fer-ne efectiva la supressió i a fer-se càrrec de les seves pertinences. Aquesta primera supressió durà poc, ja que es restablí el 1815 amb la restauració de l'absolutisme. A Palma, abans de l'arribada del decret del 21 de juliol —que ordenava la nova instauració del Tribunal—, un nombrós grup de persones, encapçalat pel canonge Antoni Llaneres, tornà a collocar les gramalletes en el claustre del monestir de Sant Domingo i obrí les portes del casal inquisitorial. Nous esdeveniments polítics (1820) obligaren Ferran VII a jurar la Constitució de 1812 i provocaren una nova abolició del Tribunal. El mes de març, coneguda la notícia, el casal de la Inquisició fou assaltat per una multitud i en foren saquejades diverses dependències. Fruit del nou clima polític, les autoritats municipals decidiren enderrocar l'edifici i destinaren el solar a un nou mercat. Tres anys més tard, l'edifici només havia estat parcialment esbucat, però de poc serví la segona restauració del Tribunal decretada per Ferran VII (1823), ja que no se'n coneix cap activitat fins a la definitiva supressió el 1834. (MC)

TRIBUNA LIBRE Periòdic de tendència republicana editat a Palma entre el gener i l'octubre de 1932. Era l'òrgan del Partit Republicà Federal de Mallorca. N'era director Eusebi Heredero Clar i hi col·laboraven Conrad Domènech, Jaume Comas, Emili Darder, Julià Perelló i Guillem Tuells, entre d'altres. Es redactava en castellà i català. (DG)

TRIBUNAL SUPERIOR DE JUSTÍCIA DE LES ILLES BALEARS Òrgan estatal encarregat de vetlar pel manteniment de l'ordre jurídic. És l'organisme jurisdiccional en el qual culmina l'organització judicial en l'àmbit territorial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. Té la seu a Palma i va començar a funcionar el maig de 1989. Està integrat per les sales civil i penal, contenciosa administrativa i social. En fan part el president, que també ho és de la sala civil i penal i té la consideració de magistrat del Tribunal Suprem; els presidents de sala i els magistrats que determini la llei per a cada una de les sales. Entre les seves competències destaca que la sala civil i penal coneix dels recursos de cassació i revisió en matèria de dret civil balear, de manera que és el màxim intèrpret del dret civil propi. També té competència per entendre de la responsabilitat penal del president de la Comunitat Autònoma, dels consellers del Govern Balear i dels diputats del Parlament Balear. A més, la sala contenciosa administrativa és la competent pel coneixement dels recursos contra els actes i disposicions del Consell de Govern de la Comunitat Autònoma, del seu president i dels consellers. N'és president des de la seva fundació Ángel Reigosa Reigosa. (GEM/MMC)

TRIBUNAL TUTELAR DE MENORS Òrgan jurisdiccional creat a Palma el 1925. La seva funció era conèixer de les accions i omissions atribuïdes a menors de 16 anys que el codi penal o lleis especials qualificaven de delictes o faltes. A més, exercia la protecció jurídica dels menors de 16 anys

↓ Can Berga, seu del Tribunal Superior de Justícia de les Illes Balears

↑ Seu del Tribunal Tutelar de Menors

↑ *Tribuna Socialista*

contra els abusos en el dret a guarda i educació. Depenia directament de la Secció Quarta del Consell Superior de Protecció de Menors, que era l'òrgan superior de l'organisme autònom anomenat Obra de Protecció de Menors. En fou el primer president Bru Estaràs Lladó. La seva seu passà del carrer de l'Estudi General, al carrer de l'Almudaina i al carrer de Sant Alonso. Desaparegué el 1988 i fou substituït pel Jutjat de Menors de Palma. El seu darrer president va esser Miquel Ramon Ribas.

TRIBUNA SOCIALISTA Publicació d'ideologia socialista, editada per la Federació Socialista de Mallorca, del Partit Socialista de les Illes Balears —PSIB—. De periodicitat irregular, entre abril de 1992 i abril de 1995, n'han aparegut sis números. Conté informació sobre les activitats i l'organització i gestió institucional del PSIB-PSOE. N'és coordinador Sebastià Riera. Es redacta en català i castellà. (DG)

TRIES, ANTONI (Palma ? 1500 - Sevilla 1570) Notari. Es distingí en la defensa de la ciutat de Bugia (Algèria) —en què féu part de l'expedició del lloctinent Miguel de Gurrea (1521)—, en les campanyes contra els agermanats (1521) i en diversos episodis de la defensa contra els atacs dels turcs. El 1518, obligat per la pobresa, obtengué el nomenament de notari i exercí, fins a 1568, una intensa activitat de la qual es conserven 23 llibres de protocols. Consta la seva actuació com a notari dels monestirs de Santa Magdalena (1533-60), Sant Domingo (1536-48) i Santa Margalida (1538-49), a Palma, però és especialment destacable la seva tasca professional entre bona part de la noblesa. Tenia la notaria al carrer de la Tapinaria Vella (actualment, carrer de Sant Nicolau). Obtengué (1533 i 1541) diversos privilegis de Carles I. Reuní una biblioteca de caràcter principalment jurídic, amb algunes obres que denoten el seu interès pel món clàssic. (AFo)

TRIES, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre sa Coma Nova, sa Coma Vella i sa Taverneta. ■ Al terme de Santa Margalida, situada entre Santa Eulàlia, la creu d'en Verdal, can Picafort i el camp d'Avall. (M)

TRIES, GABRIEL (Palma s XVI - 1569) Notari. Accedí al notariat a Palma, on exercí. Del seu llegat es conserva només un protocol (1563-68), amb dades d'interès sobre Rubines (Binissalem) i Sóller. Treballà per a les famílies Desmàs, Malferit i Sales. Documentà les activitats de diversos mercaders, particularment les de Rafel Joan Garcia, menorquí, resident a Palma. El 1570, per ordre del rector del Col·legi de Notaris de Mallorca es féu inventari dels seus béns, recollit pel notari Onofre Vila. (DF)

TRIES, SON Terrenys del terme d'Alaró, estesos entre Son Fortesa, sa Bassera, es Molinar i Son Ginyol. ■ Al terme d'Andratx, estesos entre s'Estret, l'avenc d'en Vic, es Castellàs i s'Arracó. El s XIII, eren anomenats alqueria Alcurcuxi i alqueria Alcayer. ■ Possessió del terme de Calvià, situada entre sa Torrota, na Solera, es Pou Nou i el pla des Lli. ■ Antiga possessió del terme d'Esporles. Ocupava els terrenys situats al voltant del coll d'en Portell. El 1406, era coneguda per sa Granja d'en Teuler. Els s XVI-XVIII, era denominada indistintament Son Tries, Son Tries des Coll i Son Tries des Coll d'en Portell. El 1558, perta-

↓ Son Tries (Esporles)

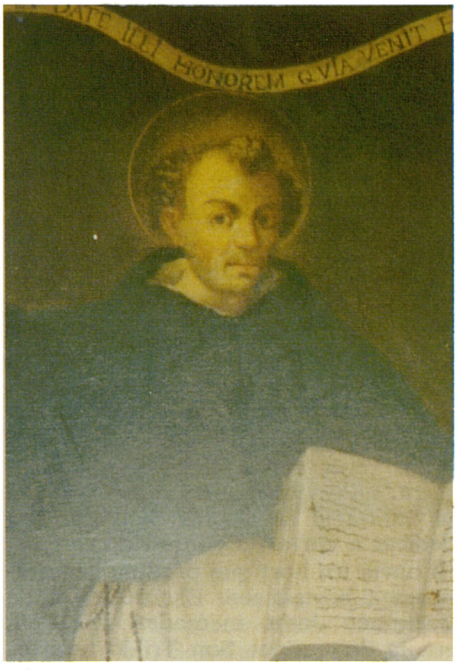

nyia a l'honor Pere Tries. Confrontava amb Sarrià, Canet, Son Quint, Son Mas i el camí reial d'Esporles a Palma. Tenia cases, amb tafona, celler i molí de sang. Era dedicada a olivars, garroverars, vinya i conreu de cereals. El s XVI, era ja dividida entre diversos membres de la família Tries. El 1592, era del senyor Sebastià Tries, donzell. El 1637, una de les possessions derivades de Son Tries pertanyia a Antoni Tries —des Coll— i confrontava amb Son Tries d'en Pere, Son Malferit i Son Mas. Tenia cases, amb tafona i botiga d'oli. Hi havia unes cases velles, enderrocades, que foren reconstruïdes (1638-40). Era dedicada a olivars i feia una renda anual de 200 lliures. El 1677, fou valorada en 19.000 lliures. El 1704, la possessió principal era de l'heretat del senyor Pere-Domènec Tries, ciutadà. Tenia cases, amb celler i tafona. Es mantenia dedicada a olivars, garroverars, vinya i conreu de cereals i lleguminoses. Hi havia un apiari vora les cases. El bestiar de feina eren cinc mules i dues someres. Feia una renda anual de 300 lliures, 12 somades de llenya, tres odres d'oli, una quartera de faves, un cove de murtons i una lliura de mel per cada casera d'abelles. Hi havia les cases dites d'en Nét i d'en Pere Mas. Tenia les terres dites sa Tanca d'en Llinars, es Sementer de ses Rotes, es Comellar Baix, sa Tanqueta i es Corral de ses Abelles. El 1746, pertanyia a Antoni Tries Mut. Feia una renda anual de 720 lliures, 1 barcella de nous, 1 somada d'oli, 6 quarteres de xeixa, 6 de blat, 1 de faves i dos porcs d'aglà. El 1771, pertanyia al senyor Joan Baptista Tries. Les cases eren ornades amb mobles de luxe, ceràmiques, orfebreria i pintures religioses. Es mantenia dedicada a olivars. Des de la fi del s XVII, fou sovint denominada es Coll i es Coll d'en Tries. El 1997, correspon, en part, a la possessió denominada *es Coll* (←) i a la possessió dita Son Tries, situada entre Son Ferrà, la vila i cal Amet. ■ Antic rafal del terme de Palma. Era situat al lloc del Portitxol. El 1646, pertanyia a l'heretat del cirurgià Bartomeu Tries, de la família del qual prengué nom. Tenia cases, sínia, safareig i hort. Era dedicat a conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses. Feia una renda anual de 89 lliures. El 1648, s'hi féu una sínia nova. (DF/M)

TRIES CAPÓ, JOSEP MIQUEL (Palma 1790 - 1875) Polític i advocat. El 1811, ingressà a l'exèrcit. Participà en el bloqueig de Barcelona (1814) i deixà les forces armades el 1819. D'ideologia liberal, va esser oficial del govern polític de Mallorca durant el Trienni Liberal. Des de 1829, fou advocat de l'Audiència de Mallorca. El 1835, era membre de la Milícia Urbana. Devers 1836, va esser el principal organitzador del Partit Progressista a Mallorca. Dins aquest partit, fou partidari de la tendència radical o esparterista. Fou batle de Palma (octubre de 1839-gener de 1840) i governador civil de Balears (1840-43 i 1854-56). Durant els anys quaranta fou el principal dirigent del progressisme illenc. El 1846, va esser elegit diputat a Corts pel Partit Progressista en el districte electoral de Palma. L'octubre de 1868, fou nomenat president honorari de la Junta Provisional de Govern de les Balears. Durant el Sexenni Democràtic, va esser un dels principals dirigents de la Conciliació Liberal. (AM)

↑ Baltasar Tries Gener

↑ Sant Vicenç Ferrer, de Pere Vicenç Tries i Tries

TRIES GENER, BALTASAR (Esporles s XVII) Militar. Membre d'una de les branques dels Tries, de Son Tries, després d'un llarg litigi pogué conservar aquesta possessió. El 1641, participà en l'expedició en ajut de Tarragona, durant la revolta catalana. El 1651, fou nomenat pel virrei capità del districte d'Esporles i Banyalbufar. (AFo)

TRIES SANTPOL, JOAN (Esporles s XVIII - Palma 1840) Metge. Fou metge major de l'Hospital General i de la Junta Municipal de Sanitat de Balears. El 1820, organitzà el cordó sanitari creat arran de la pesta bubònica que afectà, principalment, Son Servera i Artà. El 1831, fou membre fundador de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca. El mateix any n'era acadèmic numerari i entre 1835 i 1838 en fou el secretari. Fou professor de medicina a diverses facultats espanyoles i estrangeres. Escrigué *Discurso en que se determina el carácter anatómico del hidro-céfalo agudo...* (1836). El 1828, publicà una edició crítica d'*Exposición de principios de la nueva disciplina médica* de Coupil. També traduí del francès amb Ramon Frau *Compendio elemental de fisiologia por F. Magendie miembro del instituto de Francia* (1828) i en solitari *Nuevos elementos de higiene* de Carlos Londe (1829), *Lecciones de Alfonso Leroy...* (1830), *Investigaciones fisiológicas y médicas sobre causas, los síntomas y tratamiento de la litiasis ó mal de piedra por F. Magendie* (1830) i *Compendio de Nosologia y de Terapéutica de Mr. Barbier*. Era col·laborador del *Periódico mensual de medicina y cirugía*.

TRIES I TRIES, PERE VICENÇ (Esporles 1759 - 1829) Botànic i pintor. Va fer de guia al botànic J Cambassèdes, durant la seva estada a Mallorca, el 1826. A la seva possessió des Coll (Esporles) formà un jardí botànic que comprenia, entre d'altres, les plantes endèmiques de Mallorca, entre les quals n'hi havia una fins aleshores desconeguda, que Cambassèdes, en honor seu, anomenà *Hyeracium (Crespis) triassi*. Es dedicà també a la pintura de tema religiós. És autor, entre d'altres, d'una beata Catalina Tomàs,

que pintà per a les monges de la Consolació, d'una Immaculada Concepció per als pares caputxins, i d'un sant Vicenç Ferrer. El 1791, fou nomenat subdelegat de la Reial Intendència a Esporles i el 1810, Soci de Mèrit de la Societat Mallorquina d'Amics del País. Fou pare del també botànic i metge *Joan Tries Santpol* (←). (AFo)

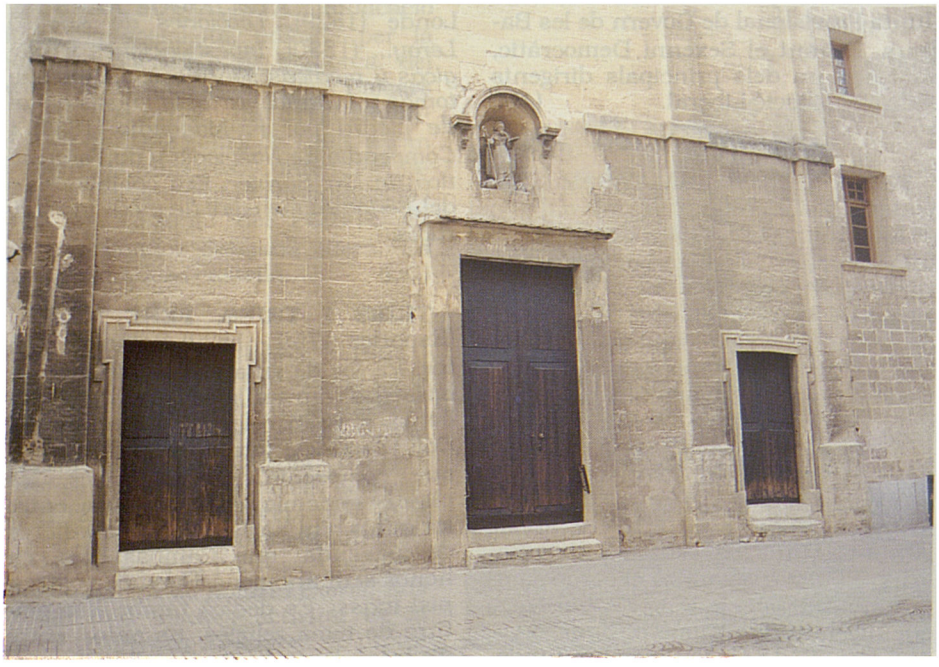
TRIL·LO, SON Antic rafal del terme de Palma, que era situat prop del monestir de Nostra Senyora de Jesús. Els s XVI-XVII, era denominat Son Trilli. El 1595, pertanyia al senyor Joanot Tril·li, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases, moblades luxosament, i una capella amb un retaule de la Salutació de Nostra Senyora. Era dedicat a vinya i a conreu de cereals. Hi havia un hort que produïa lleguminoses i hortalisses. El 1669, era de Bartomeu Joan, mercader. El 1716, era ja denominat Son Tril·lo i pertanyia al senyor Antoni Bauçà. El 1775, era propietat de Bartomeu Laudes Bauçà. Tenia cases, jardí i hort. Era dedicat a la producció de cereals, lleguminoses, alfals i hortalissa. Feia una renda anual de 350 lliures. N'era pertinença es Camp Roig. El 1890, confrontava amb el cementeri municipal, el torrent de sa Riera, ca l'Ardiaca i el rafal de Jesús. Tenia cases i safareig. El 1997, la major part dels terrenys del primitiu rafal són ocupats pel cementeri municipal. Quan es convertí, el s XIX, en lloc d'enterrament, sorgí l'expressió popular 'anar a Son Tril·lo', com a sinònim de morir. (DF)

↑ Trinitàries, col·legi del carrer de la Concepció

TRINITARI Membre de l'orde de la Santíssima Trinitat de la Redempció de Captius, fundat a França per Joan de Malta i Félix de Valois. El 1198, fou aprovat pel papa Innocenci IV. La seva finalitat era la redempció de captius, vot que s'afegí als tres ordinaris —castedat, obediència i pobresa— i que implicava també la substitució personal d'un captiu per un religiós de la institució. S'estengueren ràpidament per Anglaterra, Irlanda i Espanya. El càrrec de ministre provincial i el de conventual, que en un principi eren vitalicis, es convertiren (1567) en triennals a la província d'Aragó. El 1232, l'anglès Sebastian Robes vengué a Mallorca acompanyat de cinc preveres procedents de Marsella (França) i de tres llecs de Lleida. En un principi, s'establiren al carrer del Sitjar —actual carrer de la Concepció, de Palma—, on fundaren un hospital per a pobres, malalts i pelegrins. El 1299, es traslladaren a l'Hospital del Sant Esperit. A la darreria del s XVI, hi havia 35 religiosos i a mitjan s XVII, 44. Entre 1612 i 1628, bastiren l'església del Sant Esperit —actual Sant Felip Neri—. El 1607, fundaren un convent nou al barri de Santa Catalina, en el mateix indret on hi havia hagut l'hospital homònim. L'edifici fou enderrocat (1771) per reial ordre perquè era considerat un obstacle per a la defensa de la ciutat. El 1789, la comunitat era constituïda per 51 religiosos, mentre que el 1835, en el moment de l'exclaustració n'hi havia 35, 22 dels quals eren sacerdots, 5 coristes i 8 germans llecs. De llavors ençà, l'orde no ha estat restaurat a Mallorca.

↓ Antiga església dels Trinitaris (actualment de Sant Felip Neri)

TRINITÀRIA Religiosa terciària de l'orde de la Santíssima Trinitat. Aquesta congregació va esser fundada (1810) a Felanitx pel trinitari Miquel Ferrer Bauçà. La seva finalitat específica és l'ensenyament i l'assistència als malalts. El 1813, ensenyaven les nines a llegir i escriure i foren elegides mestres del poble per l'Ajuntament. Al final del s XIX, rebé un fort impuls per part del prevere Bartomeu Obrador Proens.

↑ Can Trinxet (Algaida)

El 1892, la congregació fou erigida canònicament pel bisbe Jacint Maria Cervera. Cresqué el nombre de vocacions i foren fundades altres cases a Palma, primer al carrer de Verí (1903-1974) i al carrer de la Concepció (des de 1934); a Binissalem (1906), al Molinar (Palma, 1915) i, a Eivissa, a Sant Antoni i Santa Eulàlia (1937). El 1942, hi havia 93 religioses professes. A partir de 1943, s'estengueren per la Península i Amèrica i fundaren comunitats a Tortosa (1943), Barcelona, Badalona, Madrid, Perú, Tarragona i Granada. El 1973, s'hi integrà la congragació de Filles de la Sagrada Família, conegudes popularment per Vermelletes, i n'assumiren les tasques. D'aquesta manera, es feren càrrec de l'asil del Temple. El 1997, a Mallorca tenien cinc comunitats i regentaven el casal de colònies del puig de Sant Miquel.

TRINITÀRIA MISSIONERA Membre de la societat de Trinitàries Missioneres. Aquesta comunitat de vida apostòlica va esser fundada (1969) a Caguas (Puerto Rico), per la religiosa trinitària mallorquina Antònia Maria Móra i set religioses professes més, amb l'aprovació del bisbe de Caguas, Rafael Grovas. Inicialment, el grup pretenia formar una comunitat de renovació en el si de la congregació Trinitària, però finalment esdevengué una institució independent. En un principi tengueren (1969-87) dues comunitats, a Caguas i San Juan (Puerto Rico), i finalment s'establiren a Palma (des de 1987), on residien (1996) cinc religioses. L'esperit missioner inicial s'ha mantengut, tot i la manca de vocacions que ha sofert la institució. El 1996, es dedicaven a diverses tasques, com l'ajuda a parròquies, l'ensenyament religiós a centres públics, catequesi i acció social. (PF)

TRINITAT, ERMITA DE LA Vegeu *Santíssima Trinitat, ermita de la.*

TRINXA DE SA TORRE Talassònim del terme de ses Salines, situat unes quatre milles a xaloc de la Colònia de Sant Jordi. (M)

TRINXET, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre es Tancat Vell, Liern, can Joia i el camí de Santa Eugènia. ■ Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre Son Sala Misses, can Conquet, can Aulet i cas Frares. (M)

TRIO CLÀSSIC Conjunt musical fundat (1987) per Mateu Vidal (flauta), Rafel Adrover (clarinet) i Miquel Àngel Aguiló (violoncel). S'ha dedicat a la divulgació de la música clàssica entre els infants a través de concerts pedagògics. Ha actuat a diverses localitats de Mallorca i Menorca. Ha participat als cicles de concerts *Joves Intèrprets, Concerts per a escolars* i *Un hivern a Mallorca*, entre d'altres. (CM)

↑ Trio Clàssic

TRIOL, SON Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Soleret Nou, Son Fosquet, Son Xamena i el camp Fred. El 1721, tenia 29 quarterades i era valorat en 1.580 lliures. (M)

TRIOLA, LA Terrenys del terme d'Andratx, de l'existència dels quals es tenen notícies per documentació datada el 1323. (M)

→ Miquel Triola Fort

TRIOLA FORT, MIQUEL (Figueres, Catalunya 1950) Metge. Es llicencià (1973) i es doctorà (1977) en medicina i cirurgia a la Universitat de Navarra. S'especialitzà en aparell circulatori (1977) i en aparell respiratori (1978) a la Universitat de Saragossa. El 1976, fixà la residència a Mallorca. Ha exercit els càrrecs de secretari general (1983-86) del Sindicat Mèdic Lliure de Balears i vicepresident (1986-90) i president (des de 1990) del Col·legi Oficial de Metges de Balears. Des del començament (1995), fou membre del comitè de direcció de l'*Enciclopedia Práctica de Medicina y Salud de Baleares.*

↑ Representació del grup Trip Trup Teatre

TRIP TRUP TEATRE Agrupació teatral creada (1981) a Palma per Catalina Binimelis, Dominique Hull, Pere Mestre, Carles Mus, Josepa Ramon, Miquel Àngel Cabrer i Joaquim Vidal. A Palma, han estrenat els espectacles infantils *Viatge a Tahití* (1982) i *Stratostòries* (1983) i les obres per a adults *El darrer Klínex* (1983) i *Txèkhov's* (1985), basada en dues peces curtes d'Anton Txèkhov. Entre 1984-85, disposà de local propi, el café Teatre Sans, on també presentava els seus muntatges. Han actuat per totes les Balears i Catalunya. Es dissolgué el juliol de 1985 i fou l'antecedent del grup Estudi Zero.

TRIQUET, BAR Vegeu *Maneu, can.*

TRIQUET DES MORO, ES Indret de la costa del terme d'Artà, al cap de Ferrutx, situat entre cala Fosca i es Còdol Negre. (M)

TRISPOLET, COVA DES Al terme d'Artà. El novembre de 1957, fou localitzada casualment una cova funerària del bronze antic de Mallorca, a la casa número 2 de la plaça del Trispolet de la vila. Era situada a una profunditat de 3 m i tenia 2,50 m de diàmetre. S'hi trobaren dos ganivets de forma triangular, de bronze i molts de fragments de vasos globulars, carenats i semiesfèrics. (M)

TRIST, CAN Propietat rústica del terme de Sencelles, situada entre Son Pujol Vell, Son Matet, can Freixura i es Revolt. (M)

TRO, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Bilindrago, es Revellar, Son Llaneres i ca s'Olier. (M)

TRO, COVA D'EN Al terme de Santa Eugènia, situat entre la vila, el cementeri, Son Tano i ses Mosqueretes. (M)

TRO, FONT DES Al terme d'Escorca, coberta (1956) per l'aigua de l'embassament del Gorg Blau. (M)

TROBADA, SA Puig de 527 m d'altitud, fa part de la serra de Tramuntana. Es troba al terme d'Escorca, a la vall de Lluc, al nord del santuari de la Mare de Déu de Lluc. Al llarg del camí que puja fins al cim —que fou començat a construir durant el bisbat de Pere Joan Campins (1898 - 1915)— hi ha els misteris i el rosari monumental. Aquesta obra d'art, que va esser aprovada per Antoni Gaudí, fou dirigida i executada per l'arquitecte Joan Rubió i Bellver, amb la col·laboració del també arquitecte Guillem Reynés, i enriquida amb bronzes de l'escultor Josep Llimona. (M)

TROBADA DE BANDES DE MÚSICA Diada anual organitzada per la

↑ Cartell de les Trobades de bandes de Música

Federació de Bandes de Música i Associacions Musicals. Començà a celebrar-se el 1981, amb motiu del 125è aniversari de la Filharmònica de Porreres. Té com a finalitat promoure el coneixement i la difusió de les bandes de música. Ha tengut lloc a Porreres, Palma, Inca, Felanitx, Llucmajor, Montuïri, Muro, Pollença, Algaida, Campos, Valldemossa, Santanyí i Santa Margalida. (CM)

TROBADA DE CORALS DE MALLORCA Diada anual organitzada per la Federació de Corals de Mallorca.

↓ Cartell de la VI Trobada de corals de Mallorca

Començà a celebrar-se el 1973, amb motiu de les noces d'argent de la Capella Oratoriana de Palma. Té com a finalitat impulsar el coneixement i difusió del cant coral. S'ha celebrat a diferents llocs de Mallorca, com Bunyola, Sineu, Petra, Binissalem, Sant Joan, Felanitx, Llubí, Porreres, Campos, Inca, Sóller i Palma. Des del mateix any, la Federació també organitza la trobada "Els Cors de Mallorca Canten Nadal . (CM)

TROBADA DE CORALS INFANTILS DE MALLORCA Diada anual que se celebrà entre 1978 i 1992. Tenia com a finalitat la difusió del cant coral entre els infants i, especialment, en els centres escolars. S'ha celebrat a Sant Jordi (Palma), Felanitx, Esporles, Capdepera, Sóller, Palma, Bunyola, Artà, Campos, Llucmajor i Manacor, entre d'altres localitats mallorquines. (CM/JMB)

TROBAT, HORT D'EN Al terme d'Inca, situat entre es Terrers, l'olivar de can Ripoll, Son Paparra i So na Monda. (M)

TROBAT, PUIG D'EN Nom amb què antigament era denominat el *puig Redó* (←). (M)

TROBAT, SON Possessió del terme d'Algaida. El s XVII, era denominada indistintament Son Trobat de sa Font, sa Font i Son Trobat. El 1620, pertanyia a Pere Trobat —de sa Font— i confrontava amb Son Reus, Son Marimon, Malesherbes, Son Llobet, sa Mata Escrita i Pola. Tenia cases, amb celler i molí de sang. Era dedicada a vinya i a conreu de cereals, lleguminoses i lli. Tenia una guarda de 230 ovelles. Hi havia coloms i nombrós aviram. N'eren pertinences les terres denominades sa Talaia i sa Font. El 1632, tenia una producció mitjana anual de 140 quarteres d'ordi, 98 de blat, 72 de xeixa, 7 de civada, 12 de faves, 4 de ciurons, 2 de guixes i 1 barcella de llentilles. El 1669, l'honor Pere Trobat la donà al seu fill, Andreu Trobat Socies, en concepte de dot, quan aquest es casà amb Margalida Llinars Barceló —París—. El 1997, en deriva Son Trobat Vell, possessió que se situa entre el camí Vell de Porreres i la carretera de Montuïri-Randa i confronta amb sa Talaia, Son Llobet i can Matxo. ■ Possessió del terme de Bunyola, situada entre Son Serra, can Mas, la vila i el camí de sa Comuna. En un principi, les cases eren situades al centre de la vila, vora el jardí de l'església parroquial. El s XVIII, però, foren traslladа-

↑ Son Trobat (Bunyola)

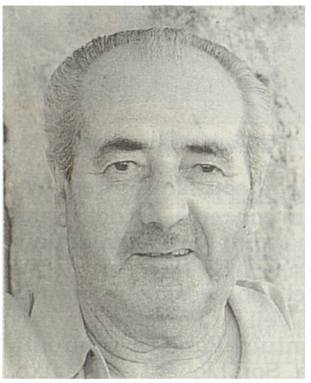
↓ Son Trobat (Algaida)

↓ Son Trobat (Sant Llorenç des Cardassar)

des a la ubicació actual. Tenia tafona i botiga d'oli. ■ Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Peretó, Son Binimelis, Son Cabrer i Son Roca. Entre els s XVI-XIX, era adscrita a la cavalleria de Son Peretó. El 1619, fou fideïcomesa per la senyora Aina Ballester. El 1777, l'adquirí el senyor Salvador Ballester d'Olesa a Rafel Bauçà —Llucí—, mitjançant canvi per la possessió de Montseriu o Montseriuet. El senyor Salvador Ballester d'Olesa l'engrandí amb terres confrontants, n'esbucà les dues cases velles i n'edificà de noves, amb tafona i molí de sang. Era dedicada a olivars i conreu de cereals. Tenia un morerar de fulles, destinat a alimentar els cucs de seda que eren criats a les cases. (DF/M)

← Andreu Trobat Garcias

TROBAT GARCIAS, ANDREU (Algaida 1925) Ciclista. S'inicià en la competició el 1946. Fou campió de Balears de fons en carretera (1950) i campió d'Espanya (1952) individual i per regions, formant equip amb Gual i Company (1954). Guanyà la Volta a Tarragona (1948) i la Volta als Pirineus (1955). Participà en sis ocasions en la volta a Espanya i n'acabà tres (1950, 1955 i 1959) i guanyà una etapa en la de 1950, en un *giro* d'Itàlia (1953) i en quatre *tours* de França (1951, 1953, 1954 i 1957), els tres primers fent part de la selecció espanyola dirigida per Julián Barrendero. Participà (1953) en el Campionat del Món en ruta. Féu part de diversos equips professionals, com el Mediterráneo i Licor 43. El 1960, es retirà de la competició. El seu fill **Jordi Pau Trobat Servera** (Algaida 1964) fou també ciclista. Féu part dels equips afeccionats CC Derbi Puig Casa Capó i CC Andreu Oliver. Guanyà diversos campionats de Mallorca i de Balears, en les modalitats de ruta i de pista. Fou campió d'Espanya de persecució olímpica juvenil per equips, amb la selecció balear (1982), i subcampió d'Espanya de fons en carretera individual infantil (1978). (JPa)

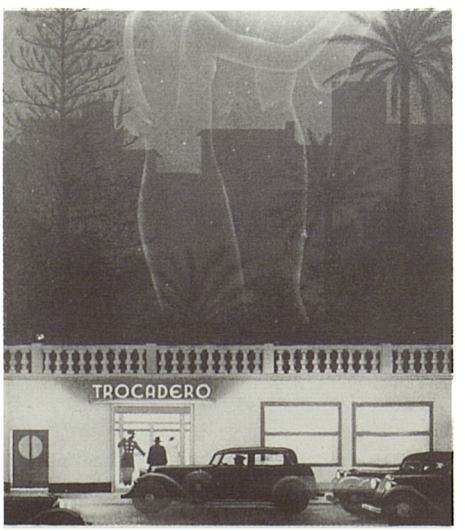

→ Francesc Trobat Garcias

TROBAT GARCIAS, FRANCESC (Montuïri 1943) Polític. El 1977, s'afilià al Partit Socialista de Mallorca —PSM— i féu part de la seva executiva. El 1979, encapçalà la candidatura del PSM a Montuïri i fou elegit batle (1979-83) gràcies a un acord amb el Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE—. Durant la seva administració, es construí un consultori mèdic i es normalitzaren els noms dels carrers. El 1983, tornà a encapçalar la candidatura del PSM i, mitjançant un nou pacte amb el PSOE, ocupà la batlia entre 1985 i 1987. En aquells anys, es construí una pista poliesportiva, s'adquiriren el camp de futbol i l'antic convent de les monges de la caritat, es creà el Patronat Municipal de Cultura i Esports i s'aprovà un reglament de normalització lingüística. El 1987, es retirà de la política. (AM)

TROCADERO Sala de ball fundada a Palma al començament del decenni de 1930, al passeig de la Rambla, de Palma. A la immediata postguerra va esser gestionada per Joan Crespí Gelabert, que a més es destacà com a empresari de les sales Río de Oro i El Globo. Esdevengué el local nocturn de moda de Palma durant la postguerra fins que el boom turístic capgirà els costums del lleure dels ciutadans. Era freqüentat sobretot per la burgesia mallorquina. Generalment, les vetlades consistien en una actuació d'algun cantant o d'alguna vedet i en ball, que era amenitzat per una orquestra. Els diumenges hi havia també sessió d'horabaixa, destinada a la joventut. Hi actuaren Los Trashumantes, Bonet de Sant Pere, Jorge Sepúlveda, Gloria Lasso i Antonio Machín, entre d'altres artistes. El decenni de 1980, el local va esser transformat en sala de bingo.

↓ Propaganda del Trocadero, el decenni de 1930

TROMPA, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Forques, Son Busqueret, can Castanyola i l'hort d'en Torner. ■ Al terme de Santanyí, situada entre can Xurrí, cas General i cas Mal Ric. (M)

TROMPA, SON Possessió del terme de Campos, situada entre can Mallol, sa Presó, Son Baco i Son Xotà. (M)

TROMPER, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Xibec, cas Saliner, can Batlet i el pou des Babot. ■ Al terme de Manacor, situada entre s'Abellar, el puig de na Fogassot i es Rafal Nou. (M)

TROMPER, MOLÍ DE CAN Molí de vent, fariner, del terme de Felanitx, situat al puig del Llarg, a s'Horta. Consta únicament d'una torre, sense base ni cintell, assentada directament sobre el terreny. Té dos finestrons, una escala de caragol en ruïnes, dos sostres i restes de fusta de la maquinària. (BRa)

↓ Molí de can Tromper (Felanitx) (AAAMM)

↑ Molí d'en Tromper (Petra) (AAAMM)

TROMPER, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Petra, situat al carrer dels Molins. Té la base-habitatge quadrada i la torre, de peces de marès. Hi ha una escala exterior d'accés a la torre i una d'interior. Fou construït el 1919. (BRa)

TROMPES, SES Antic rafal del terme de Palma, situat al lloc de la Soledat. El 1610, ja era dividit entre diversos propietaris. L'escrivà Jaume Prats hi tenia un hort de 5 quarterades, amb cases. El 1618, un dels rafals denominats ses Trompes fou establert pel prevere Gregori Sot al senyor Pelai Berard i a la senyora Elionor Catlar. El 1630, la propietat principal era del senyor Pelai de Berard, donzell. Tenia cases, sínia i hort. Era dedicat a vinya i conreu d'alfals, cereals, lleguminoses, hortalisses i lli. Feia una renda anual de 120 lliures, sis paners de raïms cada dia durant tota la verema, un de fruita cada diumenge, un de figues cada dia, 24 carabasses, tres parades de cebes i un meló i una síndria cada diumenge. El 1673, pertanyia al senyor Jordi Descatlar, cavaller de l'orde de Montesa, que l'havia comprat. Era situat prop de la Soledat Vella i confrontava amb el camí de Manacor i l'hort d'en Forners. El 1717, pertanyia al sucrer Pere Joan. Feia una renda anual de 110 lliures, una somada de cebes, sis melons, sis carabasses i sis síndries. El 1997, tota l'àrea de l'antic rafal és urbanitzada. (DF/M)

Año I. Palma de Mallorca 5 de Marzo de 1872. Núm. 4.

LA TROMPETA DE LA REVOLUCION,

PERIÓDICO DEMOCRÁTICO.

Sale todos los domingos.

ADVERTENCIA.

El semanario satírico LA TROMPETA se llamará desde hoy LA TROMPETA DE LA REVOLUCION, periódico democrático, introduciéndose en él notables mejoras sin variar sus condiciones económicas al objeto de ponerlo al alcance del proletario que hoy se halla poco menos que deshecho y que es justo se le distribuya el pan del alma que tanta falta le hace para conocer de cerca á sus eternos verdugos y precaverse contra todo género de artimañas.

La Empresa.

NUESTROS PROPÓSITOS.

No faltará quien presuma al leer el título de este periódico que estamos en vísperas de alzarnos en armas, y sin embargo no hemos pensado por ahora en tal empresa. No creemos que el gobierno precipite los acontecimientos hasta el punto de que el pueblo juzgue necesario arrojarlo á balazos del poder. Por otra parte la gente que se ocupa cuerda, porque es ley inevitable que venga abajo, pero al caer no conviene á nuestro decoro que se encuentre con las entrañas de los fusiles sino con las escobas destinadas á barrerla rociéndola al estercolero de la nulidad de donde ha salido.

Así pensamos y en su consecuencia escribimos tan sólo para verificar una revolución pacífica por medio de la fuerza de la idea, seguros de que la idea de la fuerza vendrá sin necesidad de que la solicitemos á ponerse á nuestro servicio si llega la hora.

Al amparo de una legalidad común quisieron las Córtes constituyentes que vivieran todos los partidos, pero el resultado sagrada sobre cuya atormentada conciencia pasan como losa de plomo los derechos inherentes á la personalidad humana, ha abierto un paréntesis de vergüenza que importa cerrar.

A este fin consignaremos los actos arbitrarios de los representantes del gobierno en esta provincia y con todo el rigor que nos sea dado señalaremos los culpables á la pública indignación. Queremos que la Justicia sea una verdad. No lograrán imponernos ciertos individuos que hasta ahora se creyeron inviolables. Firmes en nuestro derecho hemos de tratar á los hombres conforme se merezcan, pese á quien pese, y por mas que caiga una denuncia sobre cada uno de los números de LA TROMPETA.

Si por desgracia existe algun funcionario que Rein su insensatez al estremo de hacernos comparecer todas las semanas ante el Tribunal, para de este modo suprimir el periódico, lo decimos que el periódico subirá ahora y en todos tiempos, advirtiéndole además que nos tiene sin cuidado que se condene á 80 ó mas años de presidio á varios de nuestros redactores ó editores. La gente que gobierna no ha de tardar en marcharse y con ella el sujeto ó sujetos que se hayan creido inamovibles. Y lo peor del caso es que nosotros nos quedarémos aquí y que á ellos no se les dará tiempo siquiera de dar los procesos.

Siga pues la broma y no olvidar que al final de la jornada forzosamente ha de desaparecer la farza que se está representando.

Hasta otro dia.

En el Diario *El Progreso* que se publicaba en esta ciudad y en su número 251 correspondiente al 25 Enero 1870 hallamos las siguientes líneas, que transcribimos, al objeto de que ya que entónces no produjeron efecto alguno, puesto que ha seguido y sigue en pié el abuso que en ellas se denunciaban, tenga de ello noticia quien debe evitarlo, y lo evite si no deseo aparecer cómo cómplice.—Queda de lo contrario autorizada y justificada LA TROMPETA, si de ver en cuando deja oir su voz como prudente aviso y recuerdo sobre la conveniencia de estinguir abusos.— Si nuestro título no es el del *Juicio final*, es al menos la *Trompeta de la fama*, para los pervertidos, sean de la clase y rango que fueren, que se atrevan á esplotar la sangre del justo, el sudor del pobre, del Cristo eterno de la humanidad, del Pueblo!

Lejos de nuestro ánimo el interés de entrometernos re-

↑ La Trompeta de la Revolución

TROMPETA DE LA REVOLUCIÓN, LA Setmanari publicat a Palma entre el febrer de 1872 i el juny de 1874. Fins al març de 1872, portà el títol de *La Trompeta*. Substituí el setmanari satíric *La bocina* i se subtitulà, successivament, *Periódico político, satírico y burlesco*, *Periódico democrático* i *Periódico republicano*. Els articles, redactats únicament en castellà, no solien anar signats. Sortia cada diumenge i s'imprimia a la impremta de Joan Colomar, excepte el darrer número, que s'editá a la de Bartomeu Rotger.

TRONA, COLL DE SA De 328 m de cota, fa part de les serres de Llevant, al massís d'Artà. Se situa al terme d'Artà, entre el puig homònim i el de sa Tudossa. (M)

TRONA, SA Puig de 378 m d'altitud, integrat a les serres de llevant, al massís d'Artà. Es troba al terme d'Artà, entre el puig Morei, la coma Extrems i el pla de sa Vauma. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre Son Maganet, es Racó i Belldeport. Hi ha les ruïnes d'una construcció talaiòtica. (M)

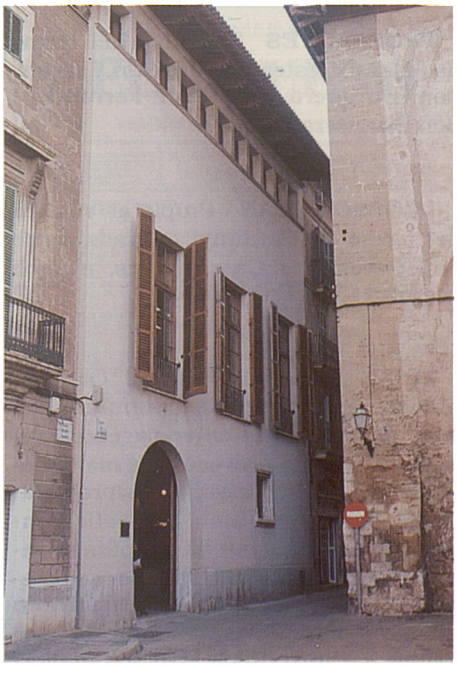
TRONCA, CAN Propietat rústica del terme de Petra, situada entre Son Fluixà, can Bonjesús, Calicant i Son Perxa. ■ Al terme de Sant Joan, situada entre s'Hostalet, Horteta, serra d'Horta i Hortella Nou. (M)

TRONCA, MOLÍ D'EN Molí de vent, fariner, del terme de Sant Joan, situat al carrer dels Molins. Té la base-habitatge quadrada, de 9 m, d'una sola planta i amb voltes de mig canó. Hi ha dues escales, de pedra, d'accés a l'envelador. La torre és de dos sostres, amb escala interior de caragol. Deixà de funcionar devers 1925 i el 1995 conservava les moles. (BRa)

TRONCOSO, CAN Casal senyorial de tipologia residencial urbana, situat al número 1 del carrer homònim, de Palma. També és anomenat can Amer de la Punta. És un edifici de dues plantes i porxo, amb un ingrés d'arc de mig punt descentrat. Durant el s XVII i bona part del s XVIII, fou la casa pairal de la família Amer de la Punta, a Palma. Al final del s XVIII, amb el matrimoni de l'hereva Margalida Amer de la Punta i Flor i el militar Bernardo de Troncoso, la casa passà als seus descendents. En el darrer terç del s XIX, fou adquirida pels Mir fins que la comprà (1981) la Caixa de Balears-sa Nostra. Poc després, l'entitat bancària enderrocà el casal i en el seu lloc aixecà un edifici que manté la fisonomia tradicional de la façana i del pati. El 1994, fou adquirit pel Govern Balear, que el 1995 hi traslladà les dependències de la direcció general d'hisenda i de la tresoreria general, de la Conselleria d'Economia i Hisenda del Govern Balear. (AS)

TRONERES, SES Indret de la cos-

↓ Can Troncoso (Palma) (1997)

ta del terme de Palma, situat entre es Portitxol i can Pere Antoni. Fa referència a unes construccions militars defensives. (M)

TRONETA, LA Indret de la costa del terme de Pollença, situada al morro de Bóquer, entre la cova de l'Aragonès i la cala de la vall de Bóquer. (M)

TRONETA, SA Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre la punta de sa Dent i la punta de la torre de cala Pi. (M)

TRONQUETA, CAN Propietat rústica del terme de Llubí, situada entre Son Bernat de Baix, cas Pollencí, Son Ramon i Vinagrella. (M)

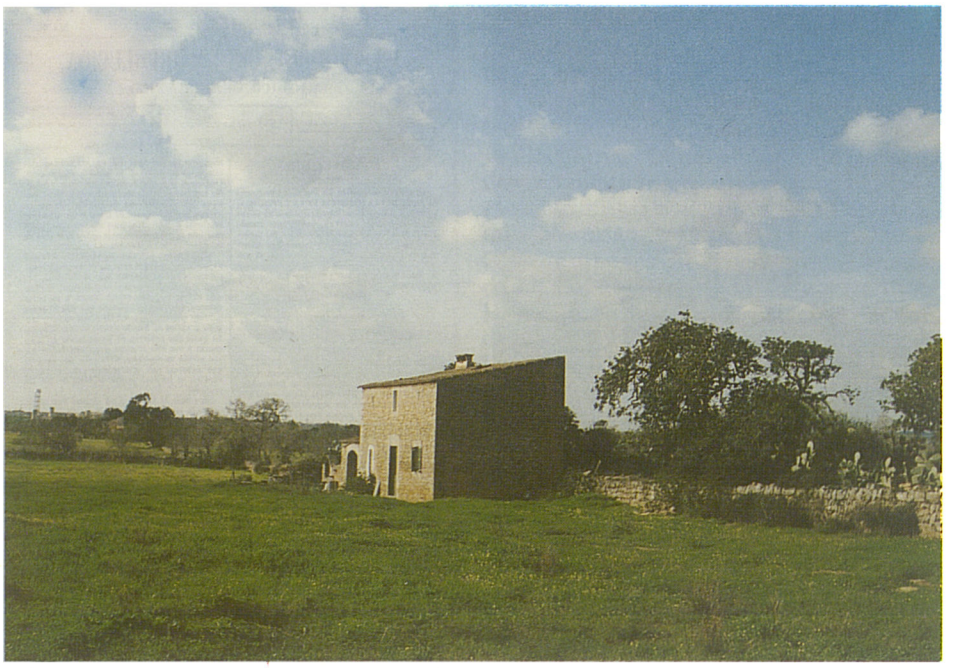
TROPELL, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre Son Miquel Joan, can Puigserver, Punxuat i Son Horrach. (M)

TROPELL, SON Terrenys del terme de Palma, estesos entre el llogaret de Sant Jordi, can Bisquerra, can Calmari i Son Ferrer. (M)

TROPICANA, CALA Nom amb què és coneguda la urbanització situada a *cala Domingos* (←). (M)

TROSSAL, ES Terrenys del terme de Felanitx, estesos entre Son Vinater, Son Burguera Nou, can Ferrando i Son Burguera Vell. (M)

TROSSOS, CAN Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre Son Coves, ses Cases Noves, el molí des Pont i Son Colombàs. (M)

↑ Can Trossos (Santanyí)

TROT Modalitat hípica. Originàriament era un esport popular, que sorgí de la rivalitat entre pagesos i ramaders, fet que provocà una major selecció del bestiar cavallí. Els propietaris es desafiaven amb les bísties enganxades als carretons aprofitant generalment dies festius, fires o romeries rurals, a la sortida de missa, en hipòdroms improvisats. Aquesta modalitat fou introduïda (1915) a Mallorca, quan era un fet usual a Rússia (1775), Itàlia (1808), els Estats Units (1825) i França (1836). El doctor Alomar i Joaquim Gual de Torrella crearen (1915) una criança d'egües, amb l'adquisició d'exemplars russos de raça Orlov, entre els quals destacava el semental Stepeni. Des de llavors s'iniciaren les primeres competicions de trotadors, originàriament en pistes de dimensions reduïdes (entre 260 i 300 m), conegudes a diferents pobles de l'Illa com a voltadores. Les primeres es crearen a Inca, Artà (ses Fontanelles), Felanitx, Muro, Sineu, Binissalem, sa Pobla, Palma i Son Macià. Els primers hipòdroms oficials foren els de Bons Aires, creat (1928) a Palma, i el des Molí, de Manacor (1929). El final del decenni de 1920, fou un moment especialment rellevant per al trot a Mallorca, fins al punt que Alfons XIII donà nom a la Societat de Cavalls de Trot, fusionada amb la Societat Hípica de Mallorca (fundada el 1917), que passà a denominar-se Reial Societat Hípica de Mallorca. En foren presidents Joan Díaz Carrió i el marquès

↓ Trot, entrenament

↑ Trot, carrera

↑ Revista Trot

del Palmer, entre d'altres. Les importants quantitats d'apostes que es creuaren a Bons Aires (fins a 80.000 pessetes en una jornada) posa en relleu el fort impacte social d'aquest esport. L'hipòdrom de Bons Aires fou tancat (1957) i substituït provisionalment pel de Jesús, fins que s'inaugurà (1965) l'actual hipòdrom de Son Pardo. El 1960, s'havia inaugurat també l'actual hipòdrom de Manacor. A més, hi ha diverses pistes menors com la de Son Bordils (Inca). A Mallorca, les corregudes més importants se solen fer durant les diades, és a dir, els dies en què hi ha curses el matí i el capvespre. A Son Pardo, per Sant Sebastià, es corre el premi Ciutat de Palma per a cavalls estrangers sobre la distància de 1.600 m, i el premi Sant Sebastià, per a nacionals. El tercer diumenge de maig es corre el Gran Premi Nacional, cursa que és la més ben dotada econòmicament de tot l'any i que és reservada a cavalls sencers i egües de tres anys nascuts a les Balears. Dia 12 d'octubre es corre el Critèrium per a egües i cavalls nacionals de dos anys i els premis Comunitat Autònoma i Illes Balears per a cavalls nacionals, el primer, i estrangers, el segon. De menys renom són els critèriums de quatre i cinc anys reservats a egües i cavalls nacionals. A l'hipòdrom de Manacor es corre el Gran Premi per a poltres de tres anys el primer o segon diumenge de juny, durant una diada. És també famosa, a Manacor, la diada dels Reis. La Reial Societat Hípica de Mallorca, a més de regentar l'hipòdrom de Son Pardo, féu les funcions de Federació Balear, reconeguda pel Ministeri de Defensa i pel Consell Superior d'Esports, fins que es creà (1985) la Federació Balear de Trot. Han estat presidents d'aquesta entitat Llorenç Gili Flaquer (1986-90), Joan Gual de Torrella (1990-92) i Guillem Caldentey Rosselló (des de 1992). Aquesta federació actua oficiosament com a Federació Nacional de Trot, sobretot perquè aquesta modalitat hípica es practica bàsicament a les Illes Balears, amb petites excepcions. A Mallorca, hi havia (1996) unes 500 egües dedicades a la cria de cavalls trotadors, amb una producció anual d'uns 300 cavalls destinats a la competició. Hi ha diverses publicacions sobre aquesta modalitat com *Trot, Turf Balear* i el *Boletín Oficial de la Federación Nacional de Trote*, editat per la Federació Balear. El 1995, es publicà el llibre *Història del trot a les Balears* de Joan Martí Dols. (FBu/JPa)

TROT Revista publicada a Manacor, des del novembre de 1984, amb el subtítol *Revista de Información Hípica*. Inclou temes relacionats amb el món del trot. Té una periodicitat mensual i un tiratge de 1.000 exemplars. Ha editat, des de 1988, l'*Anuario de Sementales Trotadores*. És redactada en castellà. En són directors Jaume Rosselló i Andreu Riera.

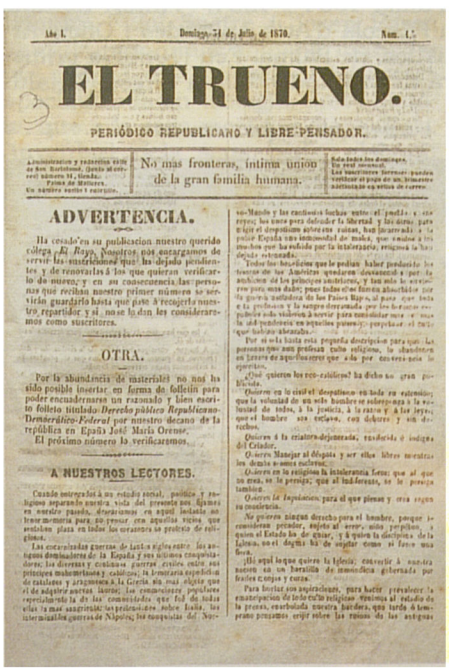
TRUC, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre es Mataclar, can Bondia, es Rafalet i can Julià. (M)

TRUCA, CA NA Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre l'antiga via del tren, Son Terròs, Son Barceló i l'hostal d'en Gi. (M)

TRUCO, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Gener Vell, el torrent de na Borges, es Bosc Nou i es Castellot. (M)

TRUENO, EL Setmanari publicat a Palma entre juliol i agost de 1870. Se

↓ El Trueno

EL TRUENO.

PERIÓDICO REPUBLICANO Y LIBRE-PENSADOR.

No mas fronteras, íntima union de la gran familia humana.

ADVERTENCIA.

OTRA.

A NUESTROS LECTORES.

subtitulava *Periódico republicano y libre pensador* i n'era el principal redactor José Díaz del Valle. Aparegué com a substitut d'*El Rayo* i tractava bàsicament temes polítics. Tenia quatre pàgines, redactades exclusivament en castellà.

TRUI ESPECTACLES Empresa d'espectacles fundada (1980) per Miquel Jaume Pérez, que n'és el director. Té la seu al carrer de Font i Monteros, de Palma. Promogué (1982), en col·laboració amb l'Ajuntament de Palma, el Festival Internacional de Jazz i n'organitzà les primeres edicions. Es dedica a l'organització de tota casta d'espectacles, tant musicals, i teatrals, com esportius. Així mateix, és representant de Xesc Forteza, Tomeu Penya, Ossifar, entre d'altres artistes.

TRUITADA, CAN Terrenys del terme de Sant Llorenç des Cardassar, estesos entre Son Roca, Son Binimelis, Son Cabrer i Son Reig. (M)

TRUJA, CAN Propietat rústica del terme de Petra, situada entre Son Ros, Son Caló, Son Netet i Son Mieres. (M)

TRUJILLO, CAN Propietat rústica del terme de Calvià, situada entre can Barral, la possessió de sa Porrassa, Son Moix i Son Massot. (M)

TRUJILLO ZAFORTEZA, JOAN (Palma 1954 - 1994) Pintor. Estudià a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma. Féu (1980) la primera mostra individual a Sitges (Catalunya). Posteriorment, exposà a Barcelona (1980), Palma (1984 i 1989), Deià (1987), Sineu (1988), Viena (1989), Manacor (1991) i Stuttgart (Alemanya) (1992). Participà en les mostres d'art contemporani ARCO (1987, 1989, 1990 i 1993) de Madrid, Interarte (1988) de València, Art Basel (entre 1988 i 1990) de Suïssa i Art Frankfurt (1989 i 1990) d'Alemanya. La seva obra s'inclou dins un estil expressionista, encara que passà per una etapa abstracta. La figura femenina és una de les temàtiques a la seva pintura, que es caracteritza per l'ús dels tons negres i grisos.

TRULL, ES Propietat rústica del terme de Palma, situada a la barriada de Son Ferriol, entre Son Pujol, Son Gallard Nou i Son Llàtzer Vell. (M)

TRULL NOU, EL Antiga alqueria del terme de Calvià, de l'existència de la qual es tenen notícies per documentació datada el 1512. (M)

TRULLOL Antiga família de la noblesa mallorquina, originària de Manacor. No figura en el repartiment de Mallorca (1231), però el 1242 apareix documentat un Berenguer Trullol. Un altre Berenguer va fer testament el 1319. El 1364, Nicolau adquirí sa Mola i el seu fill del mateix nom, la Torre des Fangar (Manacor). Inicialment eren de la mà major. El seu ascens social culminà quan passaren a fer part de l'estament dels cavallers. El 1500, tenien una casa a Palma, al carrer del Sitjar. Posteriorment, s'installaren a la Portella, on el 1997 hi havia la seu del Col·legi d'Arquitectes i d'allà passaren al carrer de Sant Roc. A mitjan s XVI, es formaren diverses branques. Joan Antoni Trullol Ballester fou el cap de l'anomenada casa del Mercat, que era a l'actual (1997) plaça de Weyler. Li succeí Salvador Trullol Olesa. Aquest, al capdavant dels seus soldats de la companyia del Sitjar, participà en els avalots del setembre de 1706 que provocaren la incorporació de Mallorca al bàndol austriacista. Posteriorment, aquesta branca desaparegué. Nicolau, germà de Joan Antoni, continuà la casa principal. Es casà el 1560 amb Onissa Vida, hereva de la casa Desmàs amb els seus vincles, la cavalleria corresponent i la possessió de Son Vida. El seu bésnet, *Nicolau Trullol Dameto* (→), rebé (1707) el títol de marquès de la Torre del Fangar. Posteriorment, aquesta casa es dividí en dues, la primera, la inicià Ferran i la segona, Ignasi. Aquest es casà amb Joaquima Doms de Chauveron, que conservava (1995) part de la casa pairal del carrer de l'Almudaina i tenia eltítol de marquesas de Chauveron. La casa principal fou continuada per Francesc Trullol Vilallonga, Francesc Trullol Descatlar, germà del canonge *Jordi Trullol Descatlar* (→), i per Francesc Trullol Salinas. El 1995, era representada per Francesc Trullol Nadal, marquès de la Torre del Fangar, comte de Montoro, comte de Montenegro i gran d'Espanya. Altres dues branques foren la de Marià Trullol i el seu fill Marià Trullol Morell, hereus de la hisenda de can Despuig, i la de Ferran Trullol i el seu fill Ferran Trullol Coll, que fou president de la Mesa Democràtica de Mallorca (1972). (JGT)

TRULLOL, CAN Casal senyorial de

↓ Obra de Joan Trujillo Zaforteza

↓ Escut de la família Trullol

↓ Can Trullol (Palma)

↑ Pati de can Trullol (Palma)

↑ Jordi Trullol Dameto

tipologia residencial urbana, situat al número 3 del carrer de Sant Roc, de Palma. És anomenat també cal Canonge Ferragut. Fou bastit el primer terç del s XVI, sobre una construcció més antiga, i reformat el s XVIII. L'edifici, que fa cantonada amb els carrers de Sant Roc i de l'Estudi General, es compost de semisoterrani, entresòl, planta noble i porxo. La façana del carrer de Sant Roc és petita i únicament té una cobertura a cada planta. A la del carrer de l'Estudi General s'obren dos balcons per planta —amb baranes barroques de ferro forjat—, un mirador i una finestra amb brancals. El porxo és configurat per columnes pseudojòniques, que segueixen un ritme alternant de fusts llisos i estriats. És rematat per una volada. L'interior s'articula en una planta en forma de C invertida, on s'obre el pati, de factura lleugerament rectangular i de reduïdes dimensions. Té un arc rebaixat sobre pilastres, que dóna pas a dos arcs, un d'escarser i un altre de mig punt, sostenguts per columnes dòriques sobre pedestals. Al fons, hi ha l'escala, de dos trams situats en angle recte.

TRULLOL, CINEMATOGRÀFIC Local fundat a Palma per Josep Trullol Otero el desembre de 1903. Era situat al carrer de la Marina (actual carrer d'Antoni Maura), en un edifici de decoració modernista, dissenyat per l'arquitecte Gaspar Bennàssar. Funcionà com a cinema estable fins a 1910, en què hagué de tancar per la dura competència del Teatre Líric. Els preus de les sessions de cinema oscil·laven entre els cinc i els quinze cèntims i les localitats es dividien en públic i preferència. Es feien dues sessions diàries, a cada una de les quals es projectaven vistes fixes i pel·lícules. (CA)

TRULLOL, SON Antiga possessió del terme de Sineu. El 1759, pertanyia al senyor Joan Trullol, de la família del qual prengué nom. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. Hi havia un hort, dedicat a producció de lleguminoses i hortalisses. Era valorada en 9.000 lliures. El 1818, era del senyor Salvador Trullol Vallès. Tenia 269,75 quarterades, distribuïdes en garrigues i boscs (232,5), sementers (36), reguius (1) i canyars (1 quartó). Confrontava amb el nucli urbà, Son Joan Arnau, Serritxola, sa Casa Baixa i el terme de Lloret de Vistalegre. Correspon, parcialment, a l'antiga alqueria de Binitaref. (DF)

TRULLOLA, SA Terrenys del terme de Lloseta, estesos entre Son Barrina, Son Poquet, Son Perelló i can Cavull. (M)

TRULLOL DAMETO, JORDI (Palma 1670 - 1723) Inquisidor de Mallorca (1702-23). Fill de Nicolau Trullol Nicolau i d'Elionor Dameto Rossinyol. Canonge de la Seu de Mallorca, primerament ocupà la plaça de fiscal (1700-02) i la d'inquisidor per promoció de Jerónimo Ibáñez Zárate al tribunal de Logronyo (1702). Durant el seu comandament, compartí la màxima responsabilitat en el Tribunal amb els també inquisidors Juan Tarancón Aledo i Matías Escalzo Azedo. Actuà contra els darrers criptojueus mallorquins i signà la darrera sentència de mort dictada per la Inquisició de Mallorca contra un xueta, Gabriel Cortès, que fugí de l'illa cap a Liorna i la seva efigie fou cremada en l'acte de fe de 1720. Presidí altres tres actes de fe (1706 i 1708) i tengué ocasió d'assistir a les exèquies de Lluís XIV, celebrades a la Seu (1715). Es relacionà amb els cercles de juristes de Mallorca, particularment amb els doctors en drets Joaquim Fillol Sastre i Josep Bassa Conrado, als quals nomenà marmassors. Reuní una important biblioteca especialitzada en teologia, dret i història, que a la seva mort fou dispersada. L'inventari dels seus béns, elaborat (1723) pel notari Pere Renovard, és d'un extraordinari interès històric. Està enterrat a la Seu. És fill il·lustre de Palma. (DF/MC)

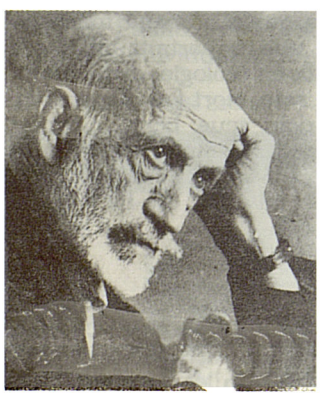
TRULLOL DAMETO, NICOLAU (Palma 1667 - 1729) Noble. Cavaller de l'orde d'Alcàntara. Germà de l'inquisidor Jordi Trullol Dameto. Fou procurador reial de Mallorca i jutge president del Reial Patrimoni del Regne de Mallorca. Partidari de l'arxiduc Carles d'Àustria, el 1707 fou recompensat amb el títol de marquès de la Torre. Aquest títol fou confirmat per Felip V, el 1728.

TRULLOL DEL REI, SON Antiga

possessió del terme de Manacor. El 1510, pertanyia a Pasqual Trullol. Confrontava amb sa Vall, Son Cladera, es Bosc, sa Granada, Son Joan Jaume i Albocàsser. Tenia cases i era dedicada a conreu de cereals i a ramaderia ovina. (DF)

TRULLOL FONT DE ROQUETA, FRANCESC (Palma 1639 - Madrid 1702) Militar. Fou mestre de camp a Milà. Va esser sergent major d'un terç d'infanteria espanyola. Va arribar a tenir la graduació de general d'artilleria. Ocupà els càrrecs de procurador reial del regne de Mallorca i governador militar de l'illa d'Eivissa. A més, fou membre del Consell Suprem d'Aragó. És fill il·lustre de Palma.

TRULLOL FORTUNY, JORDI (Palma 1759 - 1821) Militar de l'arma de cavalleria. Era fill dels marquesos de la Torre. El 1772, s'incorporà com a cadet al regiment de dragons Almansa. Va participar en els setges de Gibraltar i en la conquesta de Menorca. Comandà una canonera en el bombardeig d'Alger (1784) i participà en el socors a Orà quan aquesta ciutat patí un terratrèmol (1790). Durant la Guerra Gran va esser ajudant de Ventura Caro, general en cap dels exèrcits de Navarra i Guipúscoa. A més, féu part de diferents accions de guerra a Catalunya (1794-95). Ascendí a brigadier el 1805 i va esser nomenat sergent major de Carrabiners Reials. El 1808, fou destinat a Mallorca i passà a comandar la cavalleria de Palma. El 1821, era governador interí d'aquesta plaça i morí a causa de l'epidèmia de pesta. (DJ)

← Josep Trullol Otero

TRULLOL OTERO, JOSEP (Palma 1868 - 1949) Fotògraf, cineasta i empresari de cinema. Devers 1886, obrí un establiment de fotografia al carrer del Conquistador, a Palma, que el 1903 traslladà al carrer de la Marina, després d'Antoni Maura. Com a fotògraf, conreà quasi tots els gèneres. En els retrats, utilitzà meticulosament els jocs de llum i ombres i, quant al paisatge, fou un dels primers de Mallorca que féu una àmplia col·lecció de postals. Utilitzà sovint la tècnica del fotomuntatge i de la fotografia estereoscòpica. Col·laborà a les revistes *La Roqueta*, *La Ilustración Ibero-Americana* i *National Geographic Magazine*. El 1903, obrí el *Cinematògraf Trullol* (←). Com a cineasta, una bona part de la seva obra fou cremada per ell mateix, després d'una desfeta econòmica. S'han conservat els films *Panorama de Palma y sus contornos desde el Castillo de Bellver* i *De Palma al Puerto de Sóller*, ambdues de devers 1913. A part, han restat alguns fragments sobre paisatges, escenes familiars, la processó del Corpus i escenes militars. (CA)

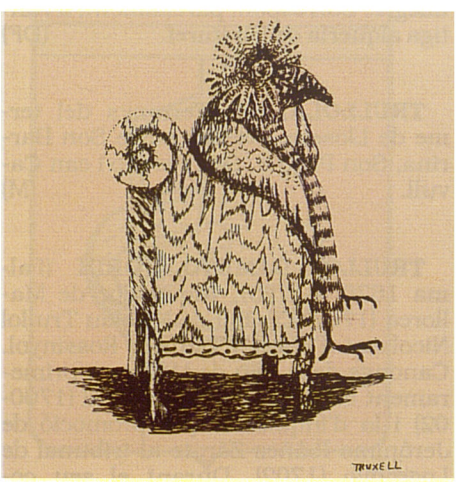
TRULLOL VALLS, FRANCESC (Felanitx 1637 - Palma ? 1699) Religiós. El 1654, ingressà a l'orde dels agustins. Obtengué (1688) el títol de doctor en teologia i en fou (1688-75) lector a Xàtiva (València). Fou superior del convent del Bon Socors de Palma (1675-78), definidor provincial i vicari provincial. Escrigué *Noticias sobre la vida y portentos de la V. Sor Francisca Verónica Bassa (...)*, que resta inèdita. (FC)

TRULLS, COLL DES Al terme de Calvià, situat entre na Solera, es Serral, es Pou Nou i Son Tries. (M)

TRULL VELL, EL Era el nom d'un dels tres rafals del terme de Calvià que forma la possessió de Son Vic. De la seva existència es tenen notícies per documentació datada del 1286. (M)

TRUXELL, ANNE (Creston, EUA

↓ Dibuix d'Anne Truxell

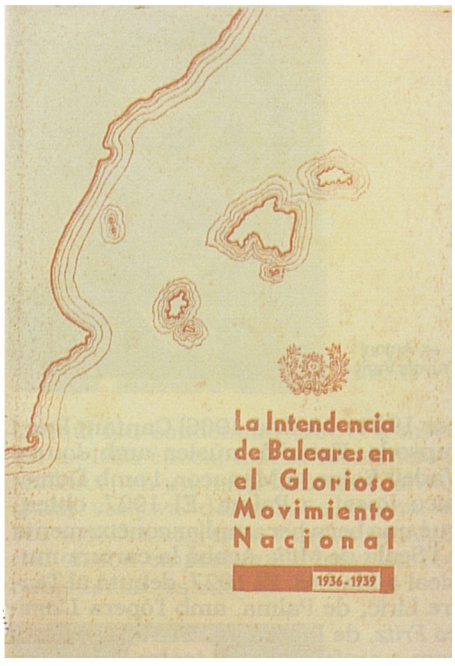

↑ Antoni Trullol, *El pebreboner de Son Puig*

1929) Pintora. A Nova York (EUA), estudià a la Universitat de Columbia i a l'Art Students League. Entre 1958 i 1965, visqué a Roma, París i Londres. El 1965, fixà la residència a Deià. Féu (1954) la primera mostra individual a Nova York, on posteriorment exposà en diverses ocasions. També ha exposat a Deià (1989) i a Palma.

TRUYOL CLAR, ANTONI (Palma 1909 - 1980) Pintor i dibuixant. Fill del fotògraf Josep Trullol. Cursà estudis artístics a l'Escola de San Fernando (Madrid). Tengué l'estudi a Deià. Participà (1929) en una mostra col·lectiva a les galeries Costa, de Palma, on també exposà (1933) amb els seus companys de treball Jaume Cerdà i Ramon Nadal. El 1977, féu una exposició individual al Cercle de Belles Arts de Mallorca. A poc a poc, es va anar apartant de la pintura per dedicar-se a la seva professió de dibuixant. Conreà el paisatge, sobretot de Deià, dins un estil postimpressionista d'influència local. També es dedicà al retrat, dins un realisme acadèmic.

TRUYOL MARTORELL, MIQUEL (Alcúdia 1877 - 1960) Militar. Ingressà a l'exèrcit el 1896 i féu part del cos d'intendència. El 1933, estava destinat a la Comandància de Serveis d'Intendència de Balears. Aquell mateix any, el comandant militar de Mallorca el nomenà president de la comissió encarregada de fer un *Estudio geográfico de Mallorca, desde el punto de vista*

↑ Obra de Miquel Truyol

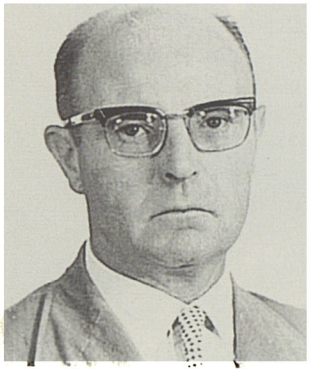
económico. El 1934, ascendí a tinent coronel i va esser destinat a València. El juliol de 1936, quan s'inicià la Guerra Civil es trobava de permís a Alcúdia. El 6 d'agost va esser nomenat cap del Servei d'Intendència, càrrec que ocupà durant tota la guerra i el període de desmobilització fins al final de 1939. És autor de *La intendencia de Baleares en el Glorioso Alzamiento Nacional 1936-39* (1940). (DJ)

← Colette Truyol Mayol

TRUYOL MAYOL, COLETTE (Marsella, França 1928) Pianista. Estudià piano al conservatori de Marsella i, un cop instal·lada a Mallorca, al de Palma. El 1950, obtengué el títol superior de piano al conservatori de València. Fou deixeble i filla política d'Antoni Torrandell. Com a solista, ha tocat amb la Banda Municipal de Palma i amb l'Orquestra Simfònica Ciutat de Palma. Ha actuat a diferents ciutats, com Barcelona, Madrid, París i Brussel·les. Fou (1980-93) professora titular de piano en el Conservatori Professional de Música i Dansa de les Illes Balears.

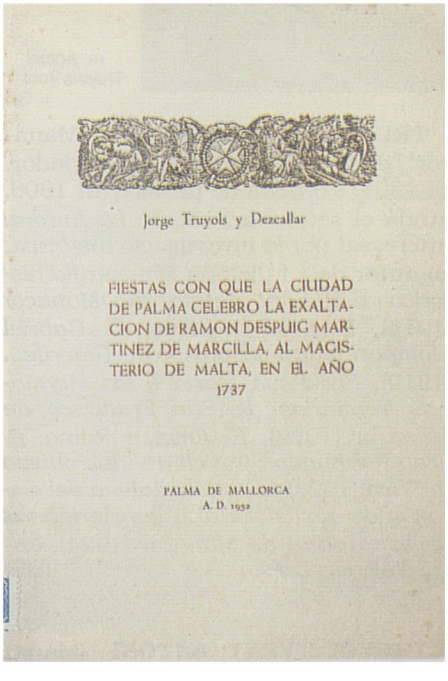
TRUYOLS COLL, FERRAN (Palma 1915 - 1973) Polític. Militant carlí des del decenni dels trenta, durant la Guerra Civil (1936-39) combaté al front de Vinaròs. Fou batle de Puigpunyent (1955-63) i diputat provincial (1958-63). Va ser president del Partit Carlí de les Illes (1966-73) i fundà i promogué la Mesa Democràtica. (DG)

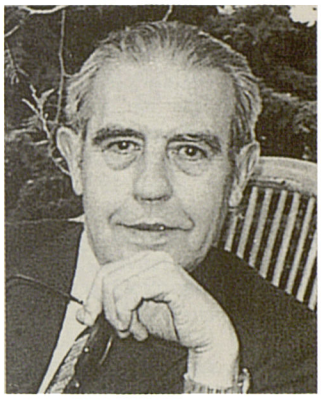
← Ferran Truyols Coll

TRUYOLS DEZCALLAR, JORDI (Palma 1910 - 1981) Historiador i eclesiàstic. Marquès de la Torre. El 1958, s'ordenà de prevere i, el 1959, fou designat (1959) *custos* de la Seu. El 1974, va ser nomenat canonge honorífic. Ordenà i catalogà l'arxiu de Son Vida, propietat de la seva família. Escrigué *Fiestas con que la ciudad de Palma celebró la exaltación de Ramon Despuig Martínez de Marcilla...* (1952).

↓ Obra de Jordi Truyols Descallar

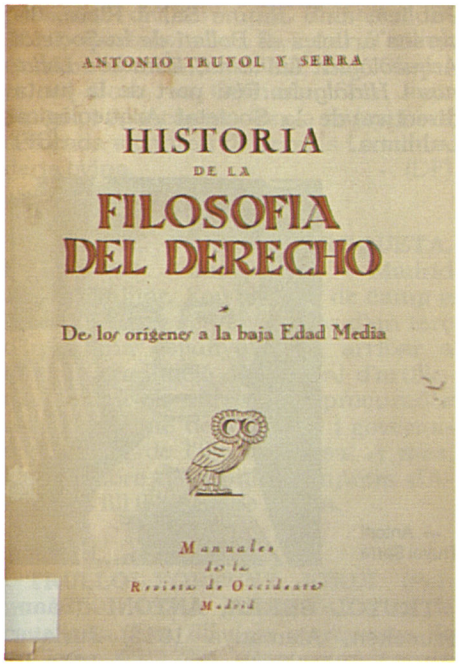

Publicà, amb Jaume Salvà Riera, diversos articles al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, *Estudios Lulianos* i *Hidalguía*. Féu part de la junta directiva de la Societat Arqueològica Lul·liana. (BF)

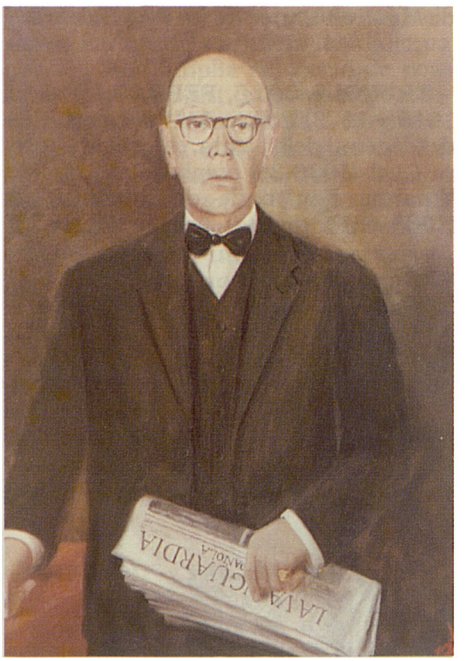

→ Antoni Truyol Serra

TRUYOL SERRA, ANTONI (Saarbruecken, Alemanya 1913) Jurista. Fill de pares mallorquins, el 1914 la seva família es traslladà a Inca arran de l'esclat de la Primera Guerra Mundial (1914-18). Un cop acabat el conflicte bèl·lic, s'instal·là de nou a l'estranger. El 1932, fixà la residència a Madrid. Es llicencià (1936) i es doctorà (1945) en dret a la Universitat Central de Madrid. Entre 1941-45, féu classes de filosofia del dret en aquesta darrera universitat. Fou catedràtic de les universitats de Múrcia (1946-57), de la Literària de Lisboa (1950-66) i de la Complutense de Madrid (1957-83). El 1960, va ser nomenat doctor *honoris causa* per la Universitat Literària de Lisboa. Fou cap de secció (1954-60) i director (1980-84) de Dret Internacional de l'Institut Francisco de Vitoria. El 1981, fou nomenat magistrat del Tribunal Constitucional, càrrec que ocupà fins a 1990. Entre 1980-83, va esser vicerector de l'Institut de Ciències Jurídiques del Consell d'Investigacions Científiques i director del Departament de Dret Internacional. És autor d'*El Derecho y el Estado en San Agustín* (1944), *Los principios del Derecho público en Francisco de Vitoria* (1946), *Fundamentos de Derecho natural* (1949), *Fundamentos de Derecho internacional público* (1950), *Historia de la Filosofía del Derecho y del Estado: de los orígenes a la baja Edad Media* (1954), *La teoría de las relaciones internacionales como sociología* (1957), *Los derechos humanos. Declaraciones y convenios internacionales, con un estudio preliminar* (1968), *Dante y Campanella. Dos visiones de una sociedad mundial* (1968), *La sociedad internacional* (1974) i *Historia de la fi-*

↑ Obra d'Antoni Truyol

↑ Faust Truyols Morell, retrat de Tomàs Blanes Tolosa

→ Antoni Truyols Veny

losofía del derecho y del Estado: del Renacimiento a Kant (1975), entre d'altres obres. Ha col·laborat en publicacions com *Revista General de Legislación y Jurisprudencia, Revista de Derecho Mercantil, Revista Internacional de Sociología, Revista Española de Derecho Internacional, Revue Générale de Droit International Public, Geopolítica y Geostrategia* i *Revista de Occidente*, entre d'altres. Participà en la creació de la *Revista Española de Derecho Internacional* (1948), de la qual fou (1974-88) director, i de la *Revista de Instituciones Europeas* (1974). El 1986, li fou dedicat el llibre d'homenatge *Pensamiento jurídico y social internacional*. És membre de la Reial Acadèmia de Ciències, Lletres i Belles Arts, de Bèlgica; l'Institut de Dret Internacional, de França; l'Acadèmia de Dret Internacional, de la Haia; l'Institut Hispanolusità i Americanofilipí de Dret Internacional; l'Acadèmia Internacional de Cultura Portuguesa, i l'Institut de Cultura Hispànica. Ha obtengut la Creu de l'Ordre Civil d'Alfons X el *Savi* (1979), la Gran Creu d'Or de la República d'Àustria (1983), la Creu d'Honor Astriaca de la Ciència i l'Art (1990) i la Medalla de l'Escola Diplomàtica de Madrid (1993).

TRUYOLS MORELL, FAUST (Palma 1914 - 1991) Pintor. Nét de Faust Morell Orlandis. Estudià belles arts a l'Escola d'Arts i Oficis de Palma. Féu (1941 i 1960) exposicions individuals a Palma. Es dedicà a la restauració d'obres pictòriques. Temàticament, es decantà per la pintura de paisatges, retrats i natures mortes, en un estil postimpressionista d'influència local. Utilitzà la tècnica de l'oli.

← Antoni Truyols Pont

TRUYOLS PONT, ANTONI (Manacor 1878 - 1938) Prevere i historiador. El 1901, s'ordenà de prevere. El 1906, fundà el setmanari catòlic *La Aurora*. Interessat per la investigació històrica, és autor dels fulletons *Monografía histórica del Sant Cristo de Manacor* (1914), *El Ilmo. y Rdmo. D. Gabriel Llompart y Jaume, obispo de Tenerife...* (1919), *Sor Rosa María y las Hermanas Terciarias de San Francisco de Manacor* (1922), *El Ilmo. y Rdmo. P. Fray Raimundo Strauch y Vidal, obispo de Vich* (1923) i *Sor Magdalena del Corazón de Jesús Nadal y las Hermanas de la Caridad de Manacor* (1924), entre d'altres obres. (BF)

TRUYOLS VENY, ANTONI (Manacor 1904 - Madrid 1966) Cantant líric i rapsode. Estudià música amb Jaume Vadell Salas, a Manacor, i amb Domenico Rossi, a Palma. El 1927, obtengué una beca per ampliar coneixements a l'Scala de Milà. Acabà la carrera musical a Madrid. El 1927, debutà al Teatre Líric, de Palma, amb l'òpera *L'amico Fritz*, de Mascagni. El 1931, debutà com a professional al teatre Eslava, de Madrid, amb la sarsuela *Maruxa*, d'Amadeu Vives. Posteriorment, actuà a les Canàries, Gibraltar i les zones de llevant i nord d'Espanya. (CM)

→ Mercè Truyols Zaforteza

TRUYOLS ZAFORTEZA, MERCÈ (Palma 1943) Tècnica turística. Va esser (1975-82) intèrpret informadora de l'Estat. Des de 1982, és cap de l'oficina de turisme de les Balears. Fou cofundadora (1987) de l'Associació per a la Revitalització de Centres Antics —ARCA—, de la qual ha estat vicepresidenta (1987-89) i presidenta (des de 1989). Ha col·laborat al diari *Baleares* i a *Ultima Hora*.

TSHOMBÉ, MOÏSE (Musumba, Zaire 1919 - Algèria 1969) Polític. El 1960, encapçalà una insurrecció independentista a Katanga (Congo) i, el 1963, es va haver d'exiliar. Poc després, fou nomenat primer ministre del Congo, càrrec que ocupà fins a 1965. Exiliat a Madrid, organitzà una invasió contra el general Mobutu, raó per

← Moïse Tshombé

la qual fou condemnat (1967) a mort. En aquella època, fixà la residència a Mallorca, en un hotel d'Illetes (Calvià). Quan viatjava d'Eivissa a Palma, el seu avió fou segregat i desviat a Algèria, on fou empresonat i mort en circumstàncies estranyes.

← Manuel Tubert Rodríguez

TUBERT RODRÍGUEZ, MANUEL (Palma 1923) Actor. De formació autodidàctica, participà (1941-44) en cors de sarsuela de la companyia d'Educació i Descans. Féu part (1946-48) d'una companyia d'aficionats que representava obres en català, a porta tancada, al teatre del Cercle d'Obrers Catòlics, de Palma. El 1948, ingressà en la companyia Artis, amb la qual romangué fins a 1961. Amb la companyia de Xesc Forteza, participà en obres com *Es viatge del tio capellà* (1976), *Prou de sexe, som de dretes* (1977), *Trilogia* (1979) i *Orquestina de senyoretes* (1980). Posteriorment, ha actuat en produccions teatrals de Guillem Cabrer i en altres obres de teatre disperses.

TUDANCA Nom artístic del pintor **José Luis González González** (Tudanca, Cantàbria 1944) Estudià decoració a Barcelona. El 1970, fixà la residència a Mallorca. Féu (1978) la primera mostra individual a Palma, on posteriorment ha exposat en diverses ocasions. També ha fet exposicions a Pollença (1988 i 1993), Santander

↑ Tudanca, *Admósfera*

(1989 i 1995), Madrid (1990 i 1994), Deià (1991), Inca (1992 i 1995), Sineu (1993) i Sóller (1994), entre altres indrets. Ha participat en diverses mostres internacionals d'art contemporani, com Interarte (1992) de València. Temàticament, ha conreat el paisatge, utilitzant preferentment tècniques mixtes i l'aquarel·la. El 1984, obtengué la medalla d'or del Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Mallorca. El 1992, fou guardonat amb el premi Ciutat de Palma de Pintura. Es conserva obra seva als museus d'art contemporani de Nicaragua, de sa Pobla, de Porreres i de Santander, i a la Conselleria de Cultura del Govern Balear i al Consell Insular de Mallorca, entre altres institucions.

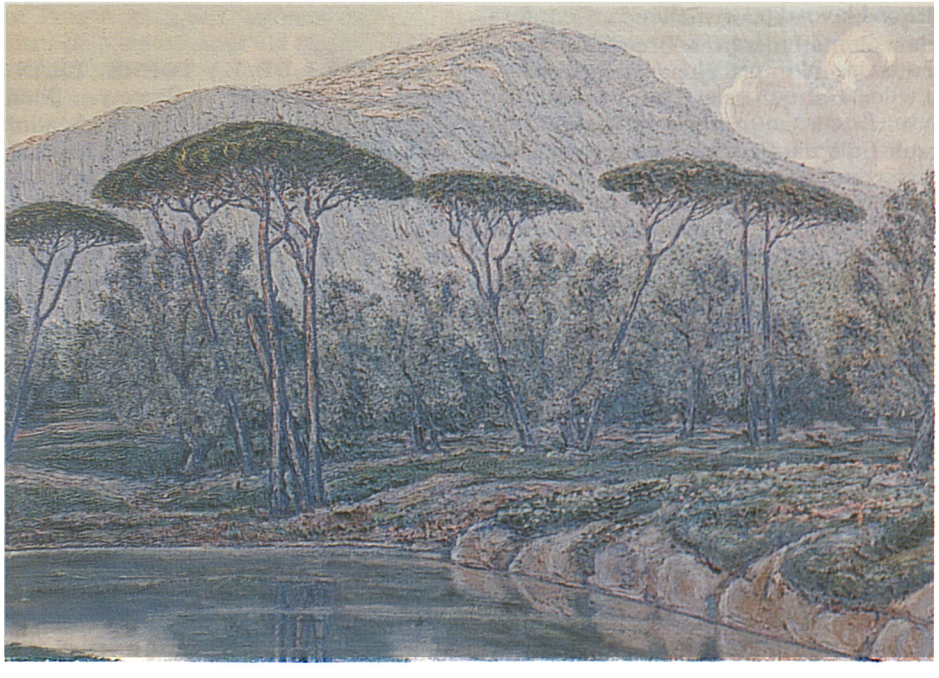
TUDELA PERALES, JOAQUIM (Xàtiva, País Valencià 1892 - 1970) Pintor. Estudià a les escoles de belles arts de Sant Carles, de València, i de Sant Jordi, de Barcelona. Residí a Mallorca entre 1913 i el final del decenni de 1930. El 1920 i el 1922, féu exposicions individuals a La Veda, de Palma. Pintà quadres de temàtica religiosa per a l'església del Calvari i per a la parròquia de Pollença i exposà (1955) al Club Pollença. És autor d'un retrat de Miquel Costa i Llobera (1954). Es dedicà a la temàtica paisatgística, al retrat i a l'escena costumista, en un estil influït pel simbolisme i pel puntillisme.

→ Lluís Tudela Villalonga

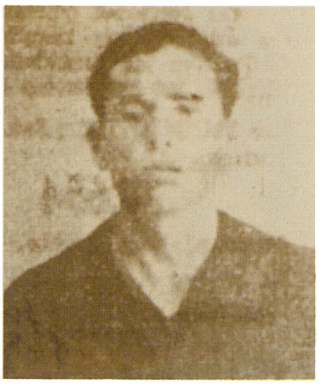
TUDELA VILLALONGA, LLUÍS (Palma 1968) Historiador. El 1991, es

↓ Joaquim Tudela, *Paisatge*

↑ Tudó *(Columba palumbus)*

→ Pere Tudurí Vidal

llicencià en geografia i història, especialitat d'història medieval, a la Universitat de Barcelona. És autor d'*El control de l'aigua a la Mallorca medieval* (1992).

TUDÓ *(Columba palumbus)* Ocell columbiforme. És de mida més gran que un colom domèstic: fa 41 cm de longitud i devers 500 g de pes. En general, té el plomatge de color gris pissarra, amb les puntes de les ales i la coa més negres. Té dues faixes blanques a les ales, molt visibles quan vola, i una petita àrea també blanca al coll. Pel pit i pel coll, el plomatge fa reflexos blavosos i vermellencs. Com tots els coloms, menja sobretot llavors i fruits: se n'omple el pap i després, a un lloc tranquil, els tritura i els digereix. Encara que s'alimenta als conreus i als camps oberts, sol passar la major part del temps al bosc, on es reprodueix. Els dos membres de la parella fan el niu als arbres, amb branques molt fines. Pon només dos ous —que són covats pel mascle i la femella—, ja que la secreció del gavatx només basta per alimentar dos polls. Compensa aquesta limitació criant dues o tres nierades per temporada. És molt abundant a Europa i, a Mallorca, n'hi ha tot l'any. És més abundant, però, a partir d'octubre, per l'arribada d'individus migratoris i hivernants. És una espècie que es pot caçar i el seu període hàbil comença a mitjan agost. (JSA)

TUDÓ, PUIG Al terme de Llucmajor, de 277 m d'altitud, situat entre Son Pere Pons, Binifícat, el puig de ses Roques, sa Maimona i Binilegant. (M)

TUDONS, MIRADOR DES Al terme de Valldemossa. Fou construït per l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, a una cota de 440 m d'altitud, entre el mirador de ses Puntes, Son Galceran, ses Cases de s'Heura i sa Talaia Vella. (M)

TUDOSSA, PUIG DE SA Al terme d'Artà, de 436 m d'altitud, situat entre el pla de sa Vauma, es Vellmarins de Baix, el camí de sa talaia Moreia i el torrent de Penya Roja. (M)

TUDURÍ I DE LA TORRE, FRANCESC —**FRANCESC GRAVAT**— (Maó 1825 - Barcelona 1888) Predicador evangèlic. Estudià a París, a l'Institut Politècnic Universal d'Agricultura, Indústria, Ciències, Terra i Belles Arts. El 1860, entrà en contacte, a Maó, amb William Green i, el novembre de 1860, fundà la Societat Evangèlica Lliure de Maó. Obrí, també, una escola mixta gratuïta i fundà el *Boletín de la Sociedad Evangèlica Balear*, que durà fins al març de 1870. A part, fou membre d'una lògia maçònica. Es traslladà a Mallorca, amb la intenció de difondre les seves creences protestants a través de fulletons i llibres. Regentà (1870) una llibreria bíblica a la plaça de Cort i després al carrer d'Arabí.

TUDURÍ VIDAL, PERE (Es Castell, Menorca ~1909 - Palma 1951) Delinqüent. El 1945 i el 1946, assassinà, a Palma, tres persones, les quals esquarterà i cremà en la caldera d'un taller de tintoreria on treballava. Detengut (1947), fou condemnat a mort i ajusticiat a volta de garrot. La seva execució fou la darrera que ha tengut lloc a Mallorca. (DG)

TUENT Vall situada al terme d'Escorca entre les faldes del puig Major, la mar, el coll de Sant Llorenç i el coll de na Polla. La cala que s'hi forma es troba a la desembocadura del torrent de can Real, entre els morros de sa Corda i des Forat. Entre les fonts que hi ha, destaquen les de can Llec, de s'Hort Nou, de can Pere, de s'Hort de can Xispa i de sa Murtera. La vall feia part del *jutz* d'Aljibal. En el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232) apareix amb el nom Duayat Jablinquam. Comprenia 2 llegües i feia part dels rafals i de les alqueries reservades al rei. Posteriorment passà a l'infant Pere de

↓ Cala Tuent (Escorca)

↑ Vista general de cala Tuent (Escorca)

Portugal. Segons mossèn Josep Rullan, a la meitat del s XIV era una finca que pertanyia a la família Bisbal. També es defensa la hipòtesi que a l'inici del s XIV era poblada, fet que s'explicaria per l'existència de l'església de *Sant Llorenç* (←). Els habitants de la zona procedien, majoritàriament, de Sóller i de Fornalutx. La contrada molt sovint era atacada per pirates i corsaris. Fou per aquest motiu que el virrei Ferran de Sanoguera, després de visitar-la, ordenà (1578) que s'hi bastissin talaies. D'aquesta manera, el 1596, Joan Binimelis projectà la torre de sa Mola de Tuent, dita també de can Tèrmens o de can Palou, perquè s'edificà en terrenys de can Palou. Feia part de l'estructura de defensa del litoral de Mallorca i es comunicava amb les torres de Menut (Lluc) i de na Seca. Entre 1936 i 1950, aprofitant la bona situació geogràfica amb relació a les costes catalanes, s'hi feren reformes i s'habilità com a observatori de vigilància aèria. Probablement el 1607, es bastí també la torre des Morro des Forat o de sa Taronja. Però totes aquestes prevencions no foren suficients per allunyar els corsaris. Per això mateix, el 1713, s'alçà la torre de can Llec. Per altra banda, al voltant del s XVI, la família Palou va adquirir una porció de Tuent, que passà a denominar-se can Palou. Relacionades amb la família Mallol, de Fornalutx, hi ha possessions com la de can Real, ca Fra Puig i can Llec. Aquesta darrera, en un dels testaments els Mallol, hi figura amb el nom de Tuent. A l'inici del s XVII, es començà a regular el sistema administratiu. Aleshores, el consell d'Escorca i el de Sóller es disputaren el control dels tributs corresponents. Finalment, el 24 d'abril de 1608 es decidí a favor del consell solleric. Tot i que els jurats d'Escorca apel·laren dues vegades aquesta decisió, es ratificà la sentència. Tradicionalment, les activitats agràries i forestals hi han estat rellevants. El s XVIII i XIX, elaboraven oli les possessions de can Palou, ca Fra Puig, can Real, can Llec, can Xispa, es Vergeret, can Bardí, can Pere i can Alfons. El 1801, la contrada, juntament amb sa Calobra, produïa 120 trullades d'oli, que es comercialitzava, majoritàriament, a Sóller. A partir de 1931, quan es bastí la carretera fins a sa Calobra, l'oli es distribuí també al centre de Mallorca. A l'inici del decenni de 1920, deixà de funcionar la tafona de can Pere i, el 1956, les de can Palou i de can Real. La majoria de les altres possessions produí oli fins a 1965, en què foren adquirides per la companyia urbanitzadora Cala Tuent, Societat Anònima. La darrera tafona en funcionament fou la de can Llec, que es tancà el 1968. L'activitat del contraban caracteritzà tradicionalment l'economia de la contrada. Hi havia, de fet, diversos factors que afavorien aquesta circumstància: la facilitat de descàrrega, la llunyania i la presència abundant de coves, avencs i altres entrants i amagatalls. Al principi del s XX, aquesta activitat era la més important i l'agricultura actuava com a via legal per amagar el contraban i els seus guanys. Durant la Guerra Civil (1936-39) i la postguerra, hi destacà el tràfic de cafè, de sucre i de calces de niló, mentre que durant el decenni de 1950-60, el de tabac. Tradicionalment s'ha assenyalat que els contrabandistes actuaven amb connivència dels carrabiners. Les captures eren quantitativament poc significatives. El 1936, l'enginyer Antoni Parietti projectà la construcció d'una carretera que unís sa Calobra amb Bàlitx d'Avall, per facilitar el pas dels veïns de sa Calobra i

↑ Tuent, torre de sa Mola

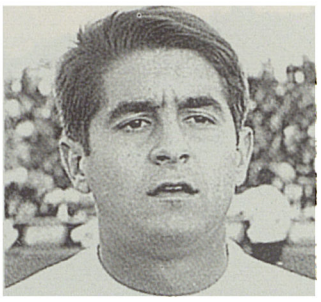
Tuent. L'esclat, però, de la Guerra Civil paralitzà el projecte, que no s'arribà a dur a terme. Al final del decenni de 1960, l'empresa promotora de la urbanització construí la carretera sa Calobra-Tuent. Amb relació a l'educació, el 1913, Joan Albertí hi feia escola als al·lots de Tuent i als de sa Calobra. El 1967, s'inicià la tramitació del Pla general d'ordenació de la zona, que possibilità la urbanització de part de la contrada. El promotor del pla parcial que també desenvolupà el projecte general va esser l'Ajuntament d'Escorca. El 1995, ocupava una superfície urbana de 47 ha i tenia 41 habitants de dret. Hi predominaven els habitatges unifamiliars. Des de 1967, hi ha aigua corrent. (JMB/JVC)

TUGORES, SON Vegeu *Togores, Son.*

TUGORES FERRER, MATIES (Inca 1945) Futbolista. Es formà a les categories inferiors del CE Sallista.

↓ Tuent, oratori de Sant Llorenç

→ Maties Tugores Ferrer

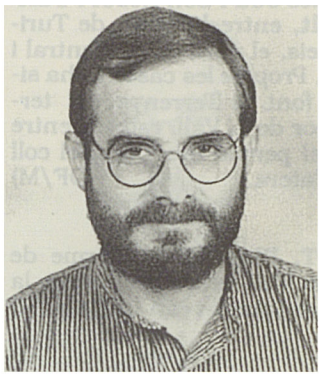
Jugà amb el CE Constància durant tres temporades a segona divisió (1964-67), fins que fitxà per l'Elx, de primera divisió. Aquella temporada (1967-68) fou traspassat al Cadis CF, on romangué quatre temporades. D'aquest equip passà (1971) al Jerez Deportivo, equip amb el qual jugà dues temporades a segona divisió. Tornà (1973) a Inca i fitxà amb el CE Constància per una temporada. (JPa)

→ Jaume Tugores Mestre

TUGORES MESTRE, JAUME (Ariany 1924 - Artà 1992) Religiós. Obtengué (1946) el títol de practicant en medicina i cirurgia a la Universitat de València. Ingressà (1952) al Tercer Orde Regular de Sant Francesc i va esser ordenat sacerdot (1958). Fou sotsdirector (1960-65) i administrador (1965-74) d'*El Heraldo de Cristo*. Va esser procurador provincial de missions (1970-87). Publicà l'opuscle *Prelatura de Huamachuco-Perú* (1976) i articles a *Estudios de Misionología* i *Analecta TOR*, entre d'altres. Pòstumament s'ha publicat part de la seva obra inèdita amb el títol de *Glosats* (1995). (PF)

TUGORES RIUTORT, MIQUEL (Sineu 1952) Xeremier. Fou (1992) cofundador de l'Associació Cultural Xeremiers de Palma. Ha participat en l'enregistrament dels discs *S'Estol* (1965) *Cant i música tradicional als Països Catalans* (1985) i *Trobada de*

← Miquel Tugores Riutort

xeremiers a Manacor (1990). Es dedica també a la construcció d'instruments de percussió i a la recerca i restauració de xeremies i flabiols. (CM)

← Miquel Tugores Rull

TUGORES RULL, MIQUEL (Pollença 1944) Polític. El 1970, obtengué el títol d'aparellador a Barcelona. S'incorporà al Partit del Treball d'Espanya —PTE— i impulsà la seva implantació a Mallorca (1973). Presidí el Comitè de les Illes del PTE i representà aquest partit a l'Assemblea Democràtica de Mallorca. A les eleccions generals de 1977, encapçalà la candidatura del Front Democràtic d'Esquerres, organitzada pel PTE, però no fou elegit. El 1978, es va traslladar a Madrid com a cap de premsa del PTE. Aquest partit es dissolgué el 1980 i es retirà de la política. El mateix any, s'incorporà com a tècnic a Ràdio Televisió Espanyola -RTVE-, on ocupa, des de 1985, el càrrec de responsable d'interiorisme i disseny. El 1988, va fundar a Madrid la galeria d'art Dionís Bennàssar i es dedica a la promoció d'artistes illencs. (AM)

TUGORETES, SON Vegeu *Togoretes, Son.*

TUIA *(Thuja orientalis)* Dit també **arbre de la vida.** Arbust o arbre piramidal de la família de les cupressàcies. Les branques són dures i rogenques i

↑ Tuia *(Thuja orientalis)*

les fulles, imbricades, esquamiformes, glanduloses i oblongues. Les flors són monoiques; les masculines es reuneixen en aments molt petits, estipats, solitaris i terminals, i les femenines són solitàries i terminals. Els estròbils són formats per escames imbricades. És originari de la Xina i del Japó. Es troba cultivat en els jardins com a planta d'ornament. *Thuja occidentalis* Molt semblant a l'anterior, però amb els estròbils de color bru ferruginós i pènduls. És originària d'Amèrica septentrional i es cultiva també als jardins. Les tuies tenen virtuts sudorífiques i en ús extern curen el reuma. (FB)

TUMBET Vegeu tombet.

TUNIS, CAN Redol de cases del terme de Palma, integrades dins la barriada de Son Ferriol, entre la carretera de Manacor, el passeig de Terol, el carrer de Bartomeu Oliver i el camí de Muntanya. (M)

TUR, PERE (Eivissa s XIV - Palma 1428) Inquisidor de Mallorca. Ingressà (1355) a l'orde dels dominics i féu estudis de teologia i filosofia en el convent de Palma. Lector d'ambdues disciplines, assolí (1398) la titulació de mestre en teologia. Fou prior del convent de Sant Domingo en dues ocasions (1387-88 i 1408) i assistí al capítol provincial del seu orde que tengué lloc a Girona el 1388. Visqué l'assalt al call dels jueus de Palma (1391) i aconseguí que el rei Martí posàs el Tribunal inquisitorial de Mallorca sota la seva protecció i destinàs un terç dels béns dels conversos condemnats al seu sostenIment (1404). Durant una estada a Barcelona, informà el rei Ferran I dels inconvenients que se seguien del tracte dels jueus de l'Illa amb els conversos i amb la població cristiana en general. Arran d'aquestes queixes, el rei redactà (1413) unes ordinacions de caràcter antijueu ben marcat que manaven, entre d'altres coses, que els jueus havien d'envoltar el call amb paret i construir una sola porta d'accés. Així mateix, quedava prohibit que jueus i cristians compartissin taula i que els primers tenguessen servidors i dides cristians a les seves cases. Les dones cristianes no podien entrar al call i els jueus estaven privats de visitar malalts fora d'ell, vendre certs productes alimentaris i exercir determinades professions. Quedava prohibit coaccionar les persones que volguessin convertir-se al cristianisme i fer cap tipus de proselitisme entre els cristians. Els jueus eren obligats a portar una caputxa identificativa de la

→ Can Tunis (Son Ferriol, Palma)

seva condició i no podien utilitzar certes vestimentes. Finalment, tenien vedat abandonar l'Illa. Encara era inquisidor quan arribà (1413) sant Vicenç Ferrer a l'Illa, però poc després abandonà el càrrec arran de la butla de Benet XIII, en la qual es creava un districte inquisitorial propi per a les Illes i se n'encomanava la direcció al dominic Guillem Segarra. (MC)

TURASSOT, ES Terrenys del terme de Costitx, estesos entre can Vermell, Son Vispó, Son Pujau i Son Ramon. Hi ha un poblat prehistòric de naviformes, anomenat també es Talaions. (M)

TURBÀ, PAS D'EN Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre la punta de na Foguera i el bancal de na Sarda. (M)

TURC, RAFAL DES Antic rafal del terme de Llucmajor, situat a Capocorb. És documentat el 1526. El 1583, pertanyia al senyor Pere Sureda-Sanglada. Tenia cases, però estaven deshabitades. Era dedicat a producció de cereals i a ramaderia ovina i cabrum. Era arrendat conjuntament amb la possessió de Capocorb. El 1997, corresponia, en part, a la possessió de Betlem. (DF/M)

TURGUMEN Alqueria de l'antic districte musulmà de Montuheri, citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca*. (M)

TURIXANT Antiga possessió del terme d'Escorca. Apareix citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232) com a Raal Aurixam. Miquel Barceló afirma que Aurixam és el nom d'un poble berber establert, en el s V, al sud-est del vessant de l'Atles, probablement emigrat a Mallorca en època dels almoràvits. La 'T' de Taurixant podria esser l'article definitiu berber incorporat a Aurixam. Al principi del s XVII, designava tant una contrada del terme com cada una de les possessions que s'hi localitzaven. El 1623, una d'aquestes possessions, totes dites Turixant, era la de Bernadí Mateu i confrontava amb Turixant d'en Caulelles, Son Nebot i sa Cometa. Tenia cases, amb alambins per fer aigües. Era dedicada a conreu de cereals i lleguminoses, amb algunes zones d'olivar. Dins la possessió, hi havia dos molins d'aigua, un de draper i l'altre de fariner. Hi havia guardes de 35 bous, 25 porcs, 10 ovelles i algunes cabres. Les pastures feien 108 lliures de renda anual. Era també denominada Turixant des Molí. El 1685, fou valorada en 1.000 lliures. El s XVII, la casa pairal dels Mateu —de Turixant— era situada a Camarata, a la vila de Selva. El 1672, la possessió principal de Turixant pertanyia al noble Mateu Sanglada Gual, cavaller de l'orde de Calatrava, i feia una renda anual de 100 lliures. El 1685, fou valorada en 2.200 lliures. El 1707, era del senyor Mateu Sanglada-Sureda Gual. Les pastures, aglans i conrons, feien una renda anual de 110 lliures, dos moltons i vuit capons. El 1997, únicament resta **Turixant de Baix**, situada entre el gorg Blau, el pont de sa Central, el coll des Jou i Son Nebot i **Turixant de Dalt**, entre la serra de Turixant, cals Reis, el pont de sa Central i el gorg Blau. Prop de les cases hi ha situada una font. ■ Terrenys del terme de Mancor de la Vall, estesos entre Son Maga, el penyal des Corb, el coll Matà i sa Palatera. (DF/M)

↓ Turixant de Dalt (Escorca)

TURIXANT, PLA DE Al terme de Mancor de la Vall, entre Son Simó, la vila, el clot des Diners i can Gallina. (M)

TURIXANT, SERRA DE Al terme d'Escorca, entre el puig de ses Vinyes (1.105 m) i les cases de Turixant de Dalt. La seva altitud oscil·la entre 650 i 800 m. Està situada entre l'embassament del gorg Blau i la possessió de cals Reis. (M)

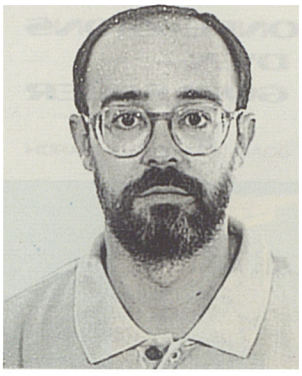
TURIXANT, TORRENT DE Al terme d'Escorca. Neix als estreps de llevant del puig Major i aboca al torrent del gorg Blau. (M)

→ Josepa Tur Marí

TUR MARÍ, JOSEPA (Palma 1961) Biòloga. Es llicencià (1985) en ciències biològiques a la Universitat de les Illes Balears i s'hi doctorà (1988) amb la tesi *Influències de les hormones esteroides i tiroidals sobre la mortalitat gastrointestinal al pollet*. Entre 1991-94, fou professora de fisiologia animal a la Universitat de les Illes Balears. El 1984, obtengué el premi Ciutat de Palma d'investigació. Ha publicat articles a les revistes especialitzades *Comparative Biochemistry and Physiology, British Poultry Science, Physiology and Behavior* i *Revista de Ciència*. El 1987, va esser presidenta del Consell de Joventut de Palma.

TUR MARÍ, JOSEP ANTONI (Palma 1957) Fisiòleg. Es llicencià (1979) i es doctorà (1983) en farmàcia a la Universitat de Barcelona amb la tesi *Influències fisiològiques i ambientals*

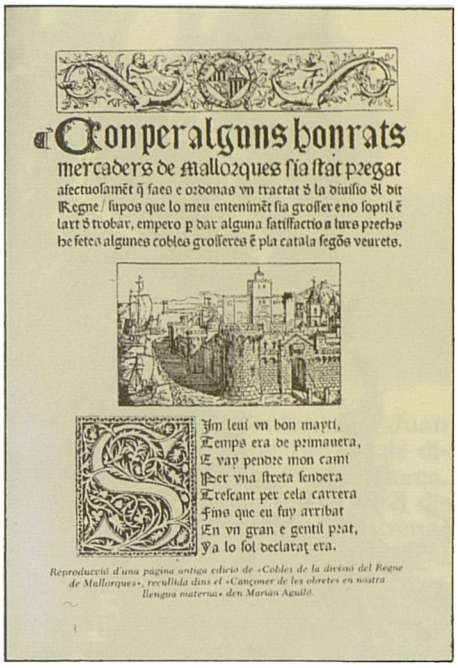
← Josep Antoni Tur Marí

← Pius Tur Mayans

sobre la motilitat gastrointestinal de les aus, publicada (1982-86) en forma d'articles en revistes especialitzades. Des de 1983, és professor de la Universitat de les Illes Balears —UIB—. El 1987, obtengué el títol de tècnic diplomat en l'ús i el maneig de l'animal de laboratori a la Universitat Autònoma de Barcelona. Fou responsable de l'estabulari de la Universitat de les Illes Balears (1988-94) i vicerector associat (1990 i 1994) de l'àrea d'Extensió Universitària de l'esmentada Universitat. Ha centrat la investigació en el camp de la fisiologia digestiva i de la nutrició i, en aquest sentit, ha publicat *El dolor: un concepte en constant evolució* (1988) i *Evolució de la cuina pitiüsa al llarg del segle XX: un estudi nutricional* (1995), aquesta darrera en col·laboració. Ha participat en la redacció de les obres col·lectives *Mallorca, ara* (1987) i *Trends in Comparative Biochemistry and Physiology* (1993). És director de la *Guía de la naturaleza de Eivissa y Formentera* (1992-93). Des de 1995, és membre del comitè editorial de l'*Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Ha publicat articles en revistes especialitzades, com *Comparative Biochemistry and Physiology, Archives Internationales de Physiologie, de Biochimie et Biophysique, Journal of Nutritional Biochemistry, Revista de Ciència, Digestion* i *European Journal of Medical Research*. També ha col·laborat a *El Mirall, Eivissa, El Temps, Baleares, El Dia16* i *Diario de Mallorca*. És membre de la New York Academy of Sciences, l'European Society for Comparative Biochemistry and Physiology, la Sociedad Española para las Ciencias del Animal del Laboratorio, la Sociedad Española de Ciencias Fisiológicas, l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i les Balears i l'Institut d'Estudis Eivissencs.

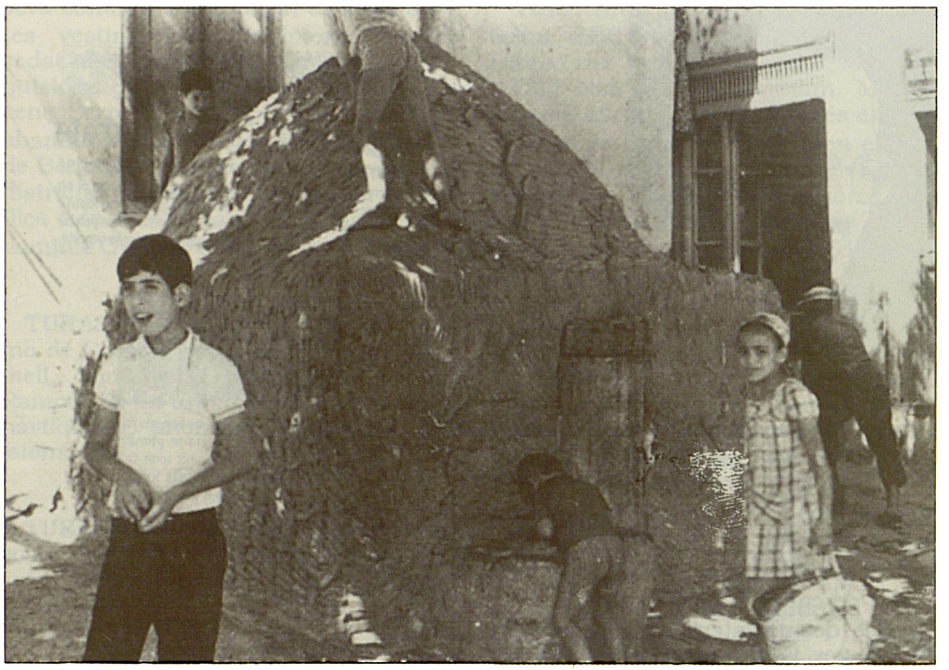
TUR MAYANS, PIUS (Sant Francesc Xavier, Formentera 1932) Pedagog, músic i polític. Es diplomà (1955) a l'Escola Normal de Mestres, de Palma. Posteriorment, es llicencià (1972) i es doctorà (1982) en ciències de l'educació a la Universitat de Barcelona. El 1971, obtengué el títol de professor superior de piano al Conservatori de Barcelona. El 1960, ingressà en el cos de catedràtics d'escoles universitàries de magisteri, en l'especialitat de música. Fou destinat a Las Palmas (1960-64) i després es traslladà a Tarragona, on fou director de l'Escola Universitària (1976-83) i impartí la càtedra de piano del conservatori d'aquesta ciutat. Des de 1991, és catedràtic de didàctica de l'expressió musical de l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'Educació General Bàsica de la Universitat de les Illes Balears. Com a músic, ha fet concerts de piano a Palma, Barcelona, Madrid i París, entre altres ciutats. Ha actuat de solista amb l'Orquestra Filharmònica de Las Palmas. Com a polític, el 1987 fou nomenat conseller de Treball i Transports del Govern Balear. Aleshores, s'incorporà a Aliança Popular. Durant la seva administració, aplicà a les Balears la Llei de transports terrestres, d'àmbit estatal, i impulsà les transferències de les competències que corresponen a les Balears, especialment els transports ferroviari i marítim. Cessà en aquest càrrec el 1991. És autor de *Reflexiones sobre educación musical. Historia del pensamiento filosófico musical* (1992). Ha publicat nombrosos articles de musicologia, educació i antropologia. Ha col·laborat als diaris *Baleares* i *Ultima Hora*. (CM/GEM)

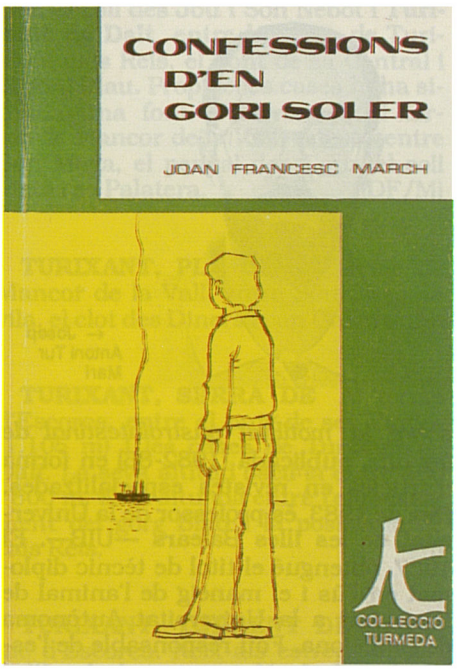
↑ Obra d'Anselm Turmeda

També segurament a París. Poc després tornà a Mallorca i, mig any més tard (~1385), va traslladar-se a Sicília, des d'on, seguint els consells del seu mestre Nicolau Martell, partí cap a Tunis. Un cop instal·lat allà, es convertí (entre 1384 i 1389) a la religió islàmica, en presència del sobirà tunisenc, i prengué el nom d'Abu Muhàmmad Abdàllah Ibn Abdàllah Al-Tarjuman Al-Mayurqui al-Muhtadí, que significa 'servent de Déu, fill del servent de Déu, l'intèrpret, el mallorquí, el convertit a la fe'. Exercí de traductor a la duana del port i, arran d'aquest fet, rebé el sobrenom d'"Intèrpret'. Es casà amb la filla d'un notable tunisenc i tengué un fill. Gràcies a la protecció dels successius soldans tunisencs, arribà a ser cap de duanes i a ocupar altres càrrecs importants relacionats amb l'administració. Entre 1390-94, acompanyà, com a comptador, el sobirà de Tunis al setge de Mahdia i a altres expedicions militars. Constantment, les autoritats cristianes, civils i religioses —el virrei de Mallorca, Roger de Montcada, 1402; el papa Benet XIII, 1412; el rei Alfons V, 1414 i 1423, i l'arxiprest de Niebla, 1414—, feren temptatives perquè retornàs a la seva pàtria i es reconvertís al cristianisme. Per això mateix, li atorgaren tota casta de facilitats i, alhora, l'absolgueren del delicte d'apostasia, molt penat en aquell temps. Turmeda, però, es mantengué fidel a l'islamisme. De fet, cap al final de la seva vida, va escriure, en àrab, la *Tuhfa*, obra que, molt influïda per la literatura aràbiga, conté, a part d'una autobiografia i una espècie de

TURMEDA, ANSELM (Palma ~1355 - Tunis, després de 1423) Escriptor. Abans de 1375, professà de franciscà i, posteriorment, s'ordenà de diaca (1379) i de sacerdot (~1380). Estudià gramàtica i lògica a Mallorca i després es traslladà a Lleida, on féu cursos de física i d'astronomia. Devers 1380, es desplaçà a Bolonya, per estudiar-hi, i

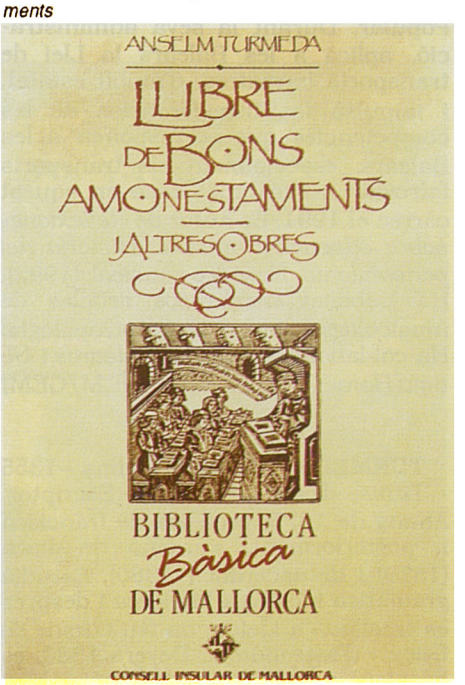
↑ Tomba d'Anselm Turmeda, a Tunis, amb la font pública abans d'esser restaurada

↑ Obra de l'editorial Turmeda

crònica de l'estat econòmic i social de Tunis, un atac teològic al cristianisme. Els arguments que utilitza, però, no són originals, sinó que són presents en autors anteriors. Estilísticament, es tracta d'una exposició molt senzilla, amb un llenguatge viu i ple d'expressions dialectals i irregularitats ortogràfiques. Tot i que a partir del segle XVII en circulaven múltiples manuscrits en àrab, a terres catalanes l'obra no fou coneguda fins al segle XIX. A partir d'aleshores, se'n feren edicions en àrab, turc, francès, castellà i català, entre d'altres llengües. Turmeda no es desvinculà del tot de la seva pàtria i, a part, contactà, a través d'epístoles o d'intermediaris, amb els sobirans Ferran I d'Antequera (1414) i Alfons IV el *Magnànim* (1421 i 1423). A més a més, trameté a Mallorca, a través de mercaders, les seves obres en català. Així, doncs, tant la producció literària com la vida cavalquen entre les lletres catalanes i les aràbigues. El 1398, acabà d'escriure el *Llibre dels bons amonestaments*, que és un conjunt d'estrofes de quatre versos, en els quals dóna consells morals. Conté fragments anticlericals contra els frares i els predicadors. Devers 1582, la Inquisició manifestà objeccions contra el llibre. Fou objecte de moltes edicions a València i a Catalunya i, fins a mitjan s XIX, servì de llibre de lectura a les escoles. També és autor de *Cobles de la divisió del Regne de Mallorques* (1398) (←), *Profecies* (1405 i 1407) —on fa al·lusió a la política dels estats europeus i al Cisma d'Occident— i *Disputa de l'ase* (1418) (←). A part, li és també atribuït el recull de proverbis ternaris *Llibre de tres*. Tècnicament, la seva obra segueix els esquemes medievals, encara que l'actitud que adopta deixa entreveure l'ideari renaixentista. En tota la producció, combina l'autobiografia i la narració, a través de diferents gèneres, com poesia, apòlegs, profecies, bestiaris i cròniques. Els seus escrits es difongueren ràpidament, no solament en el domini lingüístic català, sinó que, entre el s XV i XVII, se'n feren traduccions al francès, l'alemany i el castellà. La seva agitada vida, unida a una certa ambigüitat religiosa, originà tot un seguit de llegendes que s'han conservat al llarg dels segles. Fou enterrat a Tunis, on encara se'n conserva la tomba, situada a l'entrada de la soc dels selleters. S'hi troba una font pública, restaurada amb el suport de l'Ajuntament de Palma, que la tradició relaciona amb la fecunditat. (CSV)

↓ Anselm Turmeda, *Llibre dels bons amonestaments*

TURMEDA, EDITORIAL Editorial fundada a Palma el 1972 i desapareguda el 1978. Dirigida per Antoni Serra, edità obra en català d'autors balears com Blai Bonet, Antoni Serra, Joaquim Verdaguer, Gabriel Alomar, Isidor Marí, Rafel Jaume, Xesca Ensenyat, Antoni Mus, Llorenç Villalonga, Damià Huguet i Miquel Àngel Riera, entre d'altres.

TURÓ, EL Col·lecció de llibres de poesia en català. Va esser creada a Manacor el 1971, tot i que no adoptà aquest nom fins a 1985. En un principi, publicava exclusivament obres d'autors manacorins, però a partir de 1992, inclou autors d'arreu del territori de parla catalana. N'han estat directors Miquel Àngel Riera (1971-96) i Pere Rosselló (des de 1993). S'hi han publicat obres de Guillem d'Efak, Llorenç Moyà, Damià Huguet, Gabriel Mesquida, Guillem Nadal, Lluís Massanet, Hilari de Cara, Amadeu Vidal i Enrico Mora Malo, entre d'altres autors. El 1996, n'havien sortit 42 números.

↑ Es Turó (Felanitx)

TURÓ, ES Propietat rústica del terme de Campos, situada entre es Gorg, es Salobrar, sa Canoveta i can Brou. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre sa Casa Nova, can Valls, ses Angoixes Velles i can Joan de s'Ànima. ■ Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el puig Salvatge, el puig de Mamelles, can Berga i can Gaià. ■ Al mateix terme, situada entre can Pinya, Son Burguera Vell, sa Conillera i Son Teuler Nou. ■ Antiga propietat rústica del terme de Palma, amb restes talaiòtiques, desapareguda amb la construcció de les noves pistes d'aterratge de l'aeroport de Son Sant Joan. Estava situada entre es Cotilar, Son Vic, So na Mansona i la síquia del pla de Sant Jordi. ■ Terrenys del mateix terme, urbanitzats, que limiten per la part nord amb la carretera de Manacor i la barriada de Son Ferriol. Per la part sud, estan situats entre Son Mir, la sínia Bona, Son Sant Joan Nou i Son Salom. ■ Al terme de ses Salines, estesos entre el camp Redó, la vila i el camp Simó. ■ Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre les salines des Trenc, sa Colònia de Sant Jordi, ses Ramones i can Farineta. ■ Terrenys del mateix terme, estesos entre sa Guarda Vella, el racó d'en Silvestre i el caló des Llamp. (M)

TURÓ DES SAIG, ES Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Coletes, el puig de Santa Llúcia, na Pirris i ca na Marranxa. (M)

TURONET, ES Propietat rústica del terme de Campos, situada entre Son Pere Jaia, sa Vinyoleta, can Elegant i Son Loco. (M)

TURRICANO, CAS Terrenys del terme de Petra, estesos entre el puig de Bonany, el camp Rafal, Son Fluixà i ses Monges. (M)

TURRICO, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada a Cas Concos des Cavaller, entre can Orfi, Son Dimoni, Son Siula i sa Cavella. (M)

TURRIG Antic rafal del terme de Valldemossa, de l'existència del qual es tenen notícies per documentació datada el 1250. (M)

TURRITX, SON Terrenys del terme de Felanitx, estesos entre can Ameret, Son Rosselló, el claper d'en Marilla i Son Oliver. Són documentats com a rafal Turrix el 1260. (M)

TURRÓ BLANC, JAUME (Roses, Girona 1921) Futbolista. Des de 1938, resideix a Mallorca. Durant nou temporades (1941-50), jugà amb el RCE Mallorca, equip amb el qual ascendí a segona divisió. Posteriorment fitxà per l'Algesires (1950-51), el Cadis CF (1951-52), l'Atlètic Balears (1952-54) i, finalment, el RCE Mallorca (1954-57). Fou ajudant de l'entrenador Juan Carlos Lorenzo (des de 1957) i de diversos entrenadors del RCE Mallorca. Posteriorment, va esser (1971-92) director de l'Escola Balear d'Entrenadors. (JPa)

→ Jaume Turró Blanc

TURTURELL, SON Antics terrenys del terme de Búger, documentats el 1715. Confrontaven amb el Camí d'Avall.

→ Joan Tusquets Terrats

TUSQUETS TERRATS, JOAN (Barcelona 1901) Lul·lista. Es llicencià en filosofia a la Universitat de Lovaina i en pedagogia a Madrid, estudis que amplià en el Royal College de Londres i en el Paedagogisches Institut de Munic. Es doctorà en teologia a la Universitat Pontifícia de Tarragona. El 1926, començà a fer classes de pedagogia en el Seminari de Barcelona i, en aquesta època, escrigué les seves primeres obres, que combinen la filosofia —*El teosofismo* (1928), *Assaigs de crítica filosòfica* (1929)—, la pedagogia —*Pedagogía de la religión* (1935)— i l'hermenèutica de la història espanyola —*Orígenes de la revolución española* (1932), *Masones y pacifistas* (1939)—. Posteriorment, fou professor de crítica religiosa (1945) i de pedagogia (1954) i catedràtic de pedagogia (1956-71) de la Universitat de Barcelona. Amb relació al lul·lisme, ha estudiat l'obra de Llull des del punt de

↑ Obra de Joan Tusquets

vista de la pedagogia, de la metafísica i de la filosofia del llenguatge. En aquest sentit, ha publicat *Ramon Llull, pedagogo de la cristiandad* (1954), *¿Ha influído Ramon Llull en la evolución de la escuela elemental?* (1960), *La pedagogía de Ramon Llull* (1969), *Ramon Llull, com a pedagog comparativista cristià* (1970), *La metafísica del llenguatge en el 'De ascensu et descensu intellectus', en l'apologètica de Ramon Llull* (1988), *Taula del llenguatge i dels seus sons anàlegs en l'opus lul·lià* (1989), *Quatre peculiaritats de Ramon Llull en la demostració de l'existència de Déu* (1990) i *La filosofia del llenguatge en Ramon Llull* (1993). El 1954, ingressà a la *Maioricensis Schola Lullistica*. (ST)

TUT, SON Propietat rústica del terme de sa Pobla, situada entre Son Gaiet, sa Resclosa, es Pujolet i la sort Llarga. Al principi del s XX, davall unes lloses molt grosses, s'hi trobaren enterraments humans i ceràmica prehistòrica. ■ Al terme de Pollença, situada entre ca na Pacs, can Vela Gran, can Tirana i can Boi. (M)

TUTE Antiga alqueria del terme de Petra. És registrada en el *Llibre del repartiment de Mallorca* (1232). (M)

TUZE Alqueria del *juz* de Petra, citada en el *Llibre del repartiment de Mallorca*. (M)